Házi Jenő első világháborús naplói

HÁZI JENŐ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS NAPLÓI

Sopron, 2019

Házi Jenő első világháborús naplói

Sajtó alá rendezte és szerkesztette
Kincses Katalin Mária

A német nyelvű szövegrészeket fordította
Kincses Katalin Mária, Tuza Csilla

A „Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa (pályakép vázlat)" című bevezetőt írta
Dominkovits Péter

Kiadja

SOPRONI LEVÉLTÁR
SOPRON ARCHIVE

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára
Felelős kiadó: Dominkovits Péter levéltár-igazgató

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma
Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma

Lektorok
Balla Tibor, Kiss Gábor, Tuza Csilla

Technikai szerkesztő
Kiss Melinda

A térképeket készítette
Csákvári Kristóf

Nyomdai munkák:
Pátria Nyomda Zrt., Budapest

ISBN 978-963-8327-46-8

© Kincses Katalin Mária
© Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára
Minden jog fenntartva, beleértve bármely típusú sokszorosítást, utánnyomás, számítógépes adatfeldolgozás jogát az egyes részleteket illetően is.

TARTALOM

HÁZI JENŐ SOPRON VÁROS FŐLEVÉLTÁROSA (PÁLYAKÉP VÁZLAT) 7
ELŐSZÓ 13
A KIADÁS ELVEI, A FORRÁSKÖZLÉS SZEMPONTJAI 17
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 18

FORRÁSKÖZLÉS
I. füzet. 1914. június 28. – 1915. február 28. Utólagosan írva.
1915. március 1. – április 13. 19
II. füzet. Események 1915. április 13. – október 26-ig. Utólagosan írva.
Kezdtem Janówban 1915. november 7-én.
Befejeztem 1915. december 21-én 77
III. füzet. 1915. október 27. – 1916. június 17. 107
IV. füzet. Események 1916. június 18. – 1917. december 16. között 139
V. füzet. Események 1917. december 17. – [1918. július vége] között 245

MUTATÓK
Földrajzi nevek mutatója 276
Személynévmutató 284

JEGYZÉKEK
Idegen szavak jegyzéke 308
Felhasznált irodalom, szakirodalmi rövidítések, internetes lelőhelyek 319

KÉPMELLÉKLET 321

TÉRKÉPEK
1. Házi Jenő a cs. és kir. 94. gyalogezred kötelékében a csehországi turnaui állomáshelyen és környékén 1914. augusztus 3. és 1915. március 6. között 332
2. Házi Jenő útja a galíciai hadszíntérre, sebesülése Viravánál és onnan Budapestre szállítása, 1915. március 6. – 1915. április 20. 333
3–4. Házi Jenő útja a galíciai hadszíntérre az 1. Bosnyák hadtápzászlóalj kötelékében 1915. szeptember 1. és november 1. között. Házi Jenő útja Galíciában és onnan vissza Magyarországra az 1. Bosnyák hadtápzászlóalj kötelékében 1915. november 1. és 1916. szeptember 4. között 334
5. A Házi Jenő által bejárt lengyel települések Janów és Lublin térségében 1915. november 1. és 1916. szeptember 1. között 336
6. Házi Jenő az erdélyi hadszíntéren 1916. október. 18. és 1917. január 1. között 337
7. A 82. székely gyalogezred tagjaként Házi Jenő és géppuskás osztagának előkészületei a 1095. magassági pont visszafoglalására 1916. november 1-jétől és annak visszafoglalása december 26-án 338

Dominkovits Péter

HÁZI JENŐ SOPRON VÁROS FŐLEVÉLTÁROSA (PÁLYAKÉP VÁZLAT)

A pályakezdet

Az 1892. április 16-án a csallóközi Vásárúton (ma: Obec Trihová Hradoká, Szlovákia) született Házi Jenő számára, aki minden bizonnyal a XX. század első felének egyik olyan törvényhatósági levéltárosa volt, aki esetében a roppant céltudatos és pályaorientált oktatás, a képzettség, az iskolai végzettség megszerzése egymásra épülő fontos eszközei voltak egy áhított állás megszerzésének. Ennek az állásnak a megszerzése, elnyerése együtt járt a szakmai érdeklődés kiteljesítésével. Házi esetében ez a főlevéltárosi poszt a korabeli Magyarország legjelentősebb középkori oklevélállományát őrző Sopron törvényhatósági jogú város levéltárának vezetését jelentette. Az állás betöltésének elnyerésében Házit kitűnő patrónusok támogatták. De a pozíció elnyerése után a szokásos törvényhatósági levéltáros munka helyett (például anyakönyvi ügyek, a közigazgatási nyilvántartások vezetése, illetve a közigazgatás adminisztratív segítése stb.) az ő esetében ez a hivatalba lépés egy forrásokat feltáró és közzéadó, a történészi szakma kialakulását, kibontakozását, sőt kiteljesedését hozta magával. Mindennek hátterében a levéltáros szándékaival szervesen egybeeső várospolitikai döntés húzódott meg, azaz a frissen állásába lépő levéltáros munkahelyi kötelezettsége lett az 1885-től vajúdó városmonográfia munkálataiba történő aktív bekapcsolódás, az e téren megnyilvánuló várospolitikai célok aktív szolgálata. Így az egyéni érdeklődés, a munkáltatói érdekek és szándékok szerves egységbe állása segítette őt az akkori csonka Magyarország leggazdagabb törvényhatósági levéltárának főlevéltárosi székébe, e város levéltárának élére, az egyedi gazdagságú középkori oklevélállománnyal rendelkező Sopron város levéltárában elhelyezkedni. Arra a kérdésre, hogy az egyéni tudományos ambíciók és az aktuális várospolitika miképpen eshettek egybe, Sopron törvényhatósági jogú város 1922. január 10-i ünnepi közgyűlése ad választ. Ezen a közgyűlésen a népszavazás sikerén felbuzdulva a város határozatban mondta ki az 1885 óta vajúdó városmonográfia elkészítését.[1]

Házi Jenő roppant tudatos és szisztematikus középkorász felkészülése az egyetemi tanulmányoktól érhető nyomon. Az elemi iskola első két osztályát még szülőfalujában végezte el, a III., IV. osztályokat Újpesten járta ki,[2] majd ezt követően a Pozsonyi Királyi Katolikus Főgimnázium diákja lett, melyben nyolcévnyi tanulást követően 1910. június 18-án érettségizett. Egyetemi tanulmányait történelem–földrajz szakos

[1] Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron Város Levéltára (=MNL GyMSM SL, IV. B. 1404. 1. Sopron város közgyűlési jegyzőkönyve, 45. kötet, 1922. január 10-i közgyűlés 5. pontja.

[2] Irathagyatékában fennmaradt az újpesti állami elemi népiskola értesítő könyvecskéje. MNL GyMSM SL) XIV. 98. Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa iratai, 1. doboz.

tanárjelöltként 1910 szeptemberétől 1914. június végéig a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen folytatta. Fennmaradt bizonyítványai alapján olyan kitűnő történészek, tudós-tanárok oktatták, mint történelemből Domanovszky Sándor, paleográfiából és kozmográfiából Fejérpataky László.[3] Tanári alap- és szakvizsgát 1914. április 25-én a budapesti Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt tett le. Földrajz szakdolgozatában a belső szibériai földrengés elemeinek kiszámítását végezte el. Míg történelemből a szakdolgozatát „Detrekő mint királyi vár" című munkájával abszolválta. E munka kiválóságát érzékelteti, hogy a történész szakma egyik országos szaklapja is elfogadta közlésre. Így munkája a Hadtörténeti Közlemények 1914/1915-ös évfolyamában (később önálló kötetben is) napvilágot látott. A Vallás és Közoktatási Minisztérium az 1914/1915-ös tanévre a Budapesti Gyakorló Főgimnáziumba nevezte ki gyakorló tanárnak, de a nagypolitika történései ez irányú pályakezdését meghiúsították.

Az első világháború kitörésének a híre az iskolaévre várakozva Budapesten érte őt. 1914. június 28-án egy év önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett és bevonult a császári és királyi 94. gyalogezredbe. A tisztiiskola elvégzése után hadapródjelölt őrmesterként 1915. március 7-én a kárpátaljai hadszíntérre küldték. 1915. április 11-én súlyosan megsebesült, többször kellett rajta életmentő műtétet végrehajtani. Hősies magatartásáért Arany Vitézségi Érmet kapott. 1915 szeptemberében helyi szolgálatos hadapródként az 1. bosnyák hadtápzászlóaljhoz osztották be, és egy éven keresztül Orosz-Lengyelországban Janov és Lublin városokban teljesített szolgálatot. Románia hadüzenetét követően, 1916-ban önként jelentkezett a frontra és így a császári és királyi 82. székely gyalogezred katonája lett. 1916. december 26-án az Ojtozi-szorosban újra megsebesült, de ez a sebesülése nem volt olyan súlyos. Felépülésével Budapestre került.

Ezt a budapesti tartózkodását használta fel arra, hogy polgári hivatásában is tovább képezze magát. 1917. március 29-én summa cum laude doktori vizsgát tett, fő tantárgyai az alábbiak voltak: diplomatika, heraldika, kozmográfia. 1917. április 14-én az Országos Levéltárban levéltárkezelői szakvizsgát tett, majd október 25–27-én a levéltári fogalmazói vizsgát abszolválta eredményesen. 1917. május 13-án Csánki Dezső országos főlevéltáros, valamint Fejérpataky László a Magyar Nemzeti Múzeum megbízott igazgatója, az oklevéltan egyetemi tanára ajánlására Baán Endre, Sopron vármegye főispánja kinevezte őt Sopron szabad királyi város levéltárosává, a városi levéltár élére. Az állás betöltésére ugyanis Töpler Kálmán, a város polgármestere már jó ideje megfelelő személyt keresett, hisz ezt követelte tőle az állás megüresedése – a korábbi tisztviselő, Kugler Alajos 1916-ban elhunyt.

[3] Házi nagyon jó kapcsolatot alakított ki a Bécsben dolgozó magyar levéltárosokkal. Egy kapcsolati szál kibontására: Dominkovits Péter: Egy kevéssé ismert mester és tanítvány kapcsolat. Adatok Házi Jenő és Szekfű Gyula tudós barátságához. In: A negyedik generáció és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében. Szerk. Ujvári Gábor – Nagy József Zsigmond. Budapest, 2011. 229–237.

Házi neve ekkor már nem volt ismeretlen az ország szakmai közvéleménye előtt sem. 1913-ban a Hadtörténelmi közlemények hasábjain jelentette meg Szepesi László alkormányzó és Sós János várnagy 1448. évi Hunyadi János megmeneküléséről írott levelét. Ugyancsak e folyóirat 1914. évfolyamában több részletben közölte „Detrekő vára a középkorban" című munkáját.[4] Még soproni státusba lépése előtt jelentetett meg a helyi sajtóban egy írást a városi levéltár Árpád-kori okleveleiről.[5] Sopron törvényhatósági jogú város törvényhatósági bizottsága 1917. november 1-jén a 17951/315kgy/ 1917. sz. határozatával – 1917 novemberében megszerzett fogalmazói szakvizsgájára tekintettel – a városi levéltár főlevéltárosává nevezte ki.[6] A kinevezés ellenére Házi az állását csak katonai szolgálatát követően, midőn tartalékos főhadnagyként leszerelt, 1918. szeptember 17-én tudta elfoglalni. 16 hónapos katonai szolgálata során az alábbi kitüntetésekben részesült: Signum Laudis, Arany Vitézségi Érem, Sebesülési Érem, Károly-csapatkereszt, névre szóló II. osztályú német vaskereszt.

Sopron város főlevéltárosa

Házi Jenő az állás betöltésétől 1950. július 12-én bekövetkezett váratlan kényszer nyugdíjazásáig Sopron város főlevéltárosa volt.[7] Oklevéltárának első kötetét a Sopron város Polgármesteri Hivatala által segített közadakozásból jelentette meg. 1921 folyamán engedélyt kért az 1920-ban megkezdett forrásgyűjtése folytatásához. 1922. március 27-én kérvényezte, hogy Sopron város éves költségvetésébe a monográfiával kapcsolatos munkálatokra 50 000 Koronát tervezzen be. Ezt a pénzösszeget részben a fent jelzett városi célokhoz használná fel, azaz ez a költségvetési támogatás egyrészt a forrásfeltárást segítené, másrészt a nyomdai megjelentetésre fordítaná. A főlevéltáros szándékáról, a tervezett munka elvégzéséről Sopron város 1922. március 31-i közgyűlése a 6055/138/1922 sz. határozatában pozitívan döntött és az évenként tervezett, elfogadtatott kutatási terv megvalósítására a város évi hatheti szabadságot biztosított Házi Jenő számára.

Miképpen a fentiekből is látszik: Házi oklevéltárának első kötetét még közadakozásból jelentette meg, az elkövetkező 12 kötet munkálatait és megjelentetését pedig már a város fedezte. Házi 1943-ig évi egy kötettel lepte meg a szakmát, ami széles körű hazai és külföldi kapcsolatháló kiépítését tette lehetővé, és a közreadó számára országos,

---

[4] Házi Jenő: Detrekő vára a középkorban. Hadtörténeti Közlemények, 1914. 190–209., 363–385., 503–527. Ez lett doktori értekezése is, amit 1917-ben a Stephaneum önálló kötetben jelentetett meg.

[5] Soproni Napló, 1919. I. 26., II. 2., 9., 16., III. 2., 9. sz.

[6] Másodlata: MNL GyMSM SL, XIV. 98. Házi J. Ir., 1. doboz.

[7] A soproni főlevéltárosi tevékenységére: Dominkovits Péter: Két törvényhatósági levéltáros a XX. század első feléből. Házi Jenő és Sümeghy Dezső. In: Magyar levéltáros életpályák a XIX–XX. században. Szerk. Sipos András. Budapest, 2004. 122–123., 126–135., 141–143. Valószínűsíthetően törvényhatósági levéltárosok között egyedülálló hazai szakmai kapcsolatrendszerére: Dominkovits Péter: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból. Válogatás Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa levelezéséből, 1914–1944. In: Levéltári Közlemények, 67. (1996) 1–2. sz. 93–134.

szakmai elismerést hozott. A folyamatosan napvilágot látó kötetek nyomán a gratuláló levelek sora érkezett Házihoz, ez a tudós főlevéltáros számára egyre bővülő szakmai kapcsolatrendszer létrejöttét eredményezte. (A hosszú névsorból például a nyelvészek közül Moór Elemér; vagy a korszak elismert egyetemi tanárai, történészei sorából: Holub József a pécsi, Iványi Béla a szegedi, Mályusz Elemér ugyancsak a szegedi egyetem tanáraiként vették fel Házival a kapcsolatot.) Ugyanakkor az egyre bővülő forráskiadások mellett egy kritikusa is akadt. Ő pedig nem volt más, mint az egyetemi évek jó barátja, Hajnal István, akikkel útjaik már Hajnal Esterházy-család levéltárosságának idején elkanyarodtak egymástól. Ez az eltávolodás nem Hajnal lentebb idézésre kerülő kritikai megnyilvánulásának köszönhető,[8] ő még 1931-ben a forráskötetek mellett összegző kötetet, feldolgozást hiányolt a főlevéltárostól:

„Nem tudnál valami feldolgozást publikálni, kiadványaid mellett? Az általános becsülés amiben részed van nem érvényesülhet eléggé olyankor, amikor annak külső jelei kerülnek szóba, mert mindjárt jönnek az érvvel, hogy nagyobb feldolgozó munkáid nincsenek még. Nem szabad semmibe venned, a fent jelzett szempontokat, nem csak magadról van szó, hanem ottani missziódról is."[9] – Hajnal nem csak Házi egész életművet meghatározó forráskiadásait kritizálta, de az elkészült forráskiadások mellett az összegző monográfiát kérte számon, de ahogy soraiból kitűnik, még a népszavazás után két évtizeddel is azt hangsúlyozza, amit Csánki Dezső, Domanovszky Sándor már az állás betöltése idején a gratuláló sorokban kiemelt és már a pályakezdéskor tudatosított a főlevéltárosban. Ez pedig a nyugat-magyarországi kérdés képviselete, a magyar politikai szempontok hangsúlyozása volt. Ez az aktuálpolitikai szempont a korabeli nemzetpolitika egyik fontos kérdéseként jelent meg, melynek felvetésével a bíztatók nyitott ajtókra találtak a politikai szerepvállalásoktól, a közéleti szerepléstől a pályakezdetkor sem visszariadó, és a későbbiekben sem idegenkedő[10] főlevéltárosnál. Ez az aktuális kérdéskör, ahogy jeleztem, az úgynevezett nyugat-magyarországi problémakör volt, adott esetben a magyarság számára fontos, Sopron város a mindenkori magyar államtesthez a magyar kultúrához tartozásának tudatosítása. Semmiképpen sem valószínű, hogy Hajnal István dorgáló szavainak köszönhető, de 1939-ben megjelent a régóta várt összegző munka, a máig kézikönyvként használt, döntően primer forrásfeltáráson nyugvó összefoglaló szintézis Sopron középkori egyháztörténetéről. Egy esztendővel e kötet megjelenése előtt, 1938-ban a korszak vidéki levéltárosai közül Házit egyedüliként választották az MTA levelező tagjává.

---

[8] Valószínű, hogy az Esterházy szolgálatból az Országos Levéltárba került Hajnalnak köszönhető az, hogy Házi a városi levéltár bemutatásával, egy levéltártörténeti tanulmánnyal debütált a szakma frissen induló folyóiratában, a Levéltári Közlemények 1. évfolyamában.

[9] MNL GyMSM SL, XIV. 98. Házi Jenő ir., 11. doboz. Hajnal István levele Házi Jenőhöz, Budapest, 1931. február 15.

[10] Itt nem szólunk a főlevéltáros közéleti, katolikus közéleti szerepvállalásáról (pl. a Credo elnöke, a Katolikus Konvent elnöke). Az egészséges nemzet, ifjúság miatti szerep- és funkcióvállalása szintén említést érdemel a korabeli soproni sportéletben (SFAC elnöksége).

Kitekintés

Házi levéltárosi pályájának fent említett radikális lezárulása egyben nem jelentette a tudományos életmű befejeződését. Sőt, az aktív levéltárosságot követő időszak nem csak régi kutatások folytatását hozta, de túlzás nélkül állítható, az életmű további kiterjesztését, sőt annak megkoronázását is eredményezte. 1960–1980 között Scheiber Sándornak köszönhetően Házi a Magyar Zsidó Oklevéltár köteteinek egyik legtermékenyebb és legaktívabb forrásgyűjtője és forrás publikálója lett. (Az V., VI., VIII., IX., X–XVIII. kötetek tanúskodnak munkássága ezen irányáról.)[11] 1982-ben jelent meg a hazai történetírásban máig egyedülálló életművét összegző kézikönyve a Soproni polgárcsaládok I–II. k., 1535–1848.[12] E mostani vállalkozás, Házi Jenő első világháborús naplóinak közreadása, melyben a fiatal medievista történész saját korát figyeli, saját korának történetét dokumentálja és reagál az őt körülvevő viszonyokra, az őt érintő eseményekre.

História és egyben kortörténet – mindez Házi máig kevéssé ismert arca, aminek egyik leginkább meghatározó dokumentuma az eddig kéziratban lappangó, sokszor naptárakba, határidő naplókba vezetett naplók. Házi Jenő életműve, valószínű súlypontja, a forrásfeltárás és forráskiadás miatt napjaink történetkutatásának is szerves része. A történészi életmű egyes elemei a legújabb technikai lehetőségek mellett modern feltárást, feldolgozást kívánnak (például a győri székeskáptalan legelső számadáskönyvének modern közzéadása). Személyének, munkásságának historiográfiai értékelése a meglévő eredmények ellenére is a jövő historiográfiájára vár. Csak remélhető, hogy e naplókiadás egyaránt szolgálja az első világháború történéseinek egyéni szintű bemutatását és hozzásegít a XX. század első fele művelődéstörténetének, historiográfiájának jobb megértéséhez.

[11] A kötetsorozat, mely Házi mellett más katolikus történészek (pl. Horváth Tibor Antal) számára is munka és megjelenési fórumot biztosított, historiográfiai jelentősége további kutatásokat kíván.

[12] Az életművet összegző kijelentés mindenképpen reális, hisz a Házi-hagyaték szisztematikus átnézéséből kitűnik, hogy a kötet eltérő verzióban felmerülő tervével már az 1940-es években is találkozhatunk. A kötet tartalmának belső összefüggéseinek feltárásához mindenképpen célszerű lenne azt CD-ROM-on is megjelentetni.

ELŐSZÓ

Házi Jenő (1892–1986) soproni levéltáros, történész munkássága előtt az utókor egy 1993-ban kiadott emlékkönyvben tisztelgett, melyben megjelent első életrajzi összefoglalója is.[1] Miután egyetemi tanulmányait történelem és földrajz szakos tanárjelöltként 1910–1914 között elvégezte a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen, történelemből elkészítette szakdolgozatát a detrekői vár történetéről,[2] s 1914–15-re a budapesti Gyakorló Főgimnáziumhoz nevezték ki tanárnak ezer korona ösztöndíjjal. Nem kezdte el tanári munkáját, mert 1914. július 28-án bevonult egyévi önkéntesi szolgálatra a császári és királyi 94. gyalogezredhez. A kiképzés után hadapród őrmesterként küldték ki a Kárpátokba. 1915. április 11-én a Zemplén vármegyei Virava község közelében a csatározások során a gerincénél több helyen súlyosan megsebesült, kétszer is hosszabb ideig kezelték Budapesten. Hőstettéért Arany Vitézségi Érmet kapott. Egészségi állapota miatt frontszolgálatra nem térhetett vissza, így 1915 szeptemberében hadapród őrmesterként az 1. bosnyák hadtápzászlóaljhoz osztották be, Orosz-Lengyelországban, Lublinban és környékén szolgált egy évig.

A román hadüzenetkor önként jelentkezett a frontra: 1916 októberében már a császári és királyi 82. székely gyalogezred katonájaként harcolt, december 16-án az Ojtoziszorosban megint – immáron könnyebben – megsebesült: srapnelszilánkok súrolták mindkét karja felületét. Ismét Budapestre került kórházba. A lábadozások idején folytatta stúdiumait, 1917. március 29-én diplomatikából, heraldikából és kozmográfiából doktori vizsgát tett. Tudományos kapcsolatai révén a levéltárosi pálya felé orientálódott: 1917. április 14-én az Országos Levéltárban levéltári kezelői, majd levéltári fogalmazói szakvizsgát tett. Eközben 1917. május 13-án Sopron szabad királyi város levéltárosává nevezték ki Csánki Dezsőnek (1857–1933), az Országos Levéltár igazgatójának javaslatára. Házi Jenő 1918. szeptember 14-én szerelt le tartalékos hadnagyként, 16 havi aktív szolgálat után.[3] Sopronban egyből főlevéltárosi kinevezéssel állt munkába; ennek oka: az országban összesen hat embernek volt még akkor levéltári fogalmazói szakvizsgája. Ambíciókkal kezdi soproni munkáját, az eredetileg 21 kötetesre tervezett oklevéltár – amely végül élete fő műve lett – első kötete, amely Sopron teljes középkori okleveles anyagát, végrendeleteit, számadáskönyveit tartalmazza 1526-ig, 1921 márciusában jelent meg.[4] Másfél tucat monográfia, önálló könyv, másfél száz tanulmány szerzője.[5] Tudományos munkássága elismeréseképpen 1938-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, székfoglalóját *A városi kancellária kialakulása Sopronban* címmel

[1] Házi Ekv. 1993.; Horváth 1993. Részben ennek, valamint a 9. jegyzetben hivatkozott levéltári forrásra támaszkodva, újabb életrajzi összefoglaló, melynek alapján a mostani adatok közlésre kerülnek: Kincses 2016.

[2] Házi 1914. A doktori értekezés önállóan megjelent: Házi 1917.

[3] További kitüntetései: Bronz Katonai Érdemérem a kardokkal, Károly Csapatkereszt, Sebesültek Érme és Német Vaskereszt II. osztálya.

[4] Végül 14 kötetes lett. Házi 1921–1943.

[5] Műveinek összefoglaló bibliográfiája: Horváth 1993. 17–24.

tartotta.[6] Maradandót alkotott nemcsak Sopron, továbbá Vas megye középkori okleveles anyagának kiadásában, hanem Sopron város közép- és kora újkori történetének feltárásában, és általában a magyar hivataltörténet témakörében.[7]

Házi Jenő nagyon gazdag személyi hagyatékát ma a Soproni Levéltárban őrzik: özvegye, Kotsis Margit letétként az intézményben helyezte el mind a személyével, mind a családjával kapcsolatos iratait, levelezését, tudományos hagyatékát (kéziratokat, könyvismertetéseket, kutatási jegyzeteit, cédulaanyagát), és nem utolsósorban társadalmi tevékenységével kapcsolatos iratait.[8]

E forráscsoport fontos részét képezik Házi Jenő első világháborús naplói, illetve visszaemlékezései is öt kötetben, melyet most közreadunk.[9] Házi Jenő saját kezű, körülbelül 98 százalékban tollal (a többi ceruzával) írt feljegyzései öt füzetben találhatók.[10] A forrás műfaja nem egyértelmű: formailag visszaemlékezésnek, tartalmilag azonban – mivel későbbi kiegészítésekkel is ellátott – inkább naplónak tekinthető,[11] mert egyrészt azok az események megtörténtekor, illetve azokat követően egy-két héten vagy egy hónapon belül keletkeztek, másrészt a naplófeljegyzéseket időről-időre áttekintette szerzőjük, átfésülte, s azokhoz kiegészítéseket, összegző részeket írt.

Házi Jenő első világháborús naplóinak forrásértéke hadtörténeti, tudománytörténeti, politika- és kortörténeti szempontból egyaránt unikális. Tudomásunk szerint nem hivatásos katonaként frontszolgálatot teljesített levéltáros tollából még nem került közlésre napló, visszaemlékezés az első világháborúról. Szerzőjük kerek, egész, az 1914–1918 közötti háborús évekre vonatkozóan lezárt, értékelő, utólag javított, módosított, pontosított, kiforrott írásművet hagyott hátra, mely rendkívül sokrétű, és a történeti kutatás számára sok vonatkozása miatt nagyon jól hasznosítható.

A források végigkövetik a háborús esztendőket, és éppen arra az időszakra esik megszületésük, amelyek párhuzamosan a háborús eseményekkel, a fiatal levéltáros, történész életében a pályakezdés, az életre szóló tudományos elkötelezettség és társadalmi, politikai fogékonyság kialakulásának évei. Házi Jenő katonai múltja nagyon színes, sokrétű. Rendhagyó módon három különböző területen is megfordult: a frontvonalban, a hadtápnál, végül a hadifém-gazdálkodásban. A rögzített események több síkon láttatják nemcsak egy korabeli szemtanú háborús élményeit a frontokon és a hátország-

---

6 Nyomtatásban megjelent: Házi 1956. Interneten elérhető: epa.oszk.hu/01900/01977/00033/pdf/EPA01977 (A letöltés időpontja: 2016. július 11.).

7 További életrajzára lásd: Horváth 1993.; Kincses 2016.

8 Az iratanyag rendezésére 1993-ban, születése centenáriumának közeledtére került sor. Tételesen lásd: Varga 1993.

9 Magyar Nemzeti Levéltár Soproni Levéltára, Házi Jenő főlevéltáros hagyatéka, XIV. 98. sz. Első világháborús naplók: 1914. június 28. – 1920. július 1. I–V. füzet.

10 Az I. füzetben: fol. 1r.–154r. tollal írva; a II. füzetben: fol. 15r.–112v. tollal írva; a III. füzetben: 1–82. oldal, ebből a 7. oldal feléig ceruzával, onnan tollal írva; a IV. füzetben: előlap tollal írva + 1–155. oldal, ebből a 48. oldal második bekezdéséig ceruzával, a 48. oldal 3. bekezdésétől a 83. oldal 1. bekezdéséig ceruzával, a 83. bekezdésétől a 155. oldalig tollal írva; az V. füzetben: előlap tollal írva + 1–60. oldal tollal írva.

11 Házi Jenő hasonló naplót vezetett 1944. október 15. és 1950. június 25. között is. Lásd Varga 1993. 29.

ban, hanem a sebesülések, szabadságolások, majd a frontszolgálat után a hadtáphoz, végül a hadigazdálkodás területére vezényelt[12] bölcsész-fiatalember szemén keresztül fontos mentalitás-, művelődés-, tudomány- és társadalomtörténeti folyamatokat, gazdaságtörténeti jelenségeket, eseményeket rögzít a Monarchia és Magyarország világháborús életéről.

A naplók elsőrangú forrásai a 94. gyalogezred máig megíratlan és a 82. székely gyalogezred történetének, valamint az 1. bosnyák hadtápzászlóalj tevékenységének. Házi Jenő hagyatéka alapján ezen alakulatok történetét, szerepét a háborúban szinte óráról órára lehet rekonstruálni, többek között a már elkészült ezredtörténetet is sok szempontból kiegészítve.[13] Az eseményeket Házi Jenő a legfontosabb katonai és háborús politikai tényezőket kielemezve, értelmezve jegyezte le. Többek között személy szerinti jellemzést kapunk a tisztikarról, katonatársairól, részletes beszámolót a hadmozdulatokról, csapatmozgásokról, a bevetésekről, és általában mindenféle tevékenységéről, a végrehajtott feladatoktól kezdődően egészen a pontos veszteségekig.

[12] Részletesebben: Kincses 2016. 148–150.

[13] A 82. gye. története (Internetről is letölthető pdf-formátumban: https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiP_ovGkuvNAhXJvRoKHdWuBZIQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fmtdaportal.extra.hu%2Fbooks%2Fa_cs_es_kir_81_szekely_gyalogezred.pdf&usg=AFQjCNFr95gR7UZ0107madEMSBKGXNShAA&sig2=S7f5k4hQ02FbXvj2TN5edA&bvm=bv.126130881,d.d24&cad=rja; 2017. január 24.)

A KIADÁS ELVEI, A FORRÁSKÖZLÉS SZEMPONTJAI

Forrásközlésünk a kéziratok keletkezési sorrendjét követi, ami a szerzői szándék megvalósításán kívül egy logikus sort is meghatároz.

A szöveg átírásánál indokolatlannak tűnt a teljes betűhívség, így javítottuk a nyelvhelyességi, helyesírási és stiláris hibákat. A párbeszédeket tagoltuk. Tekintettel voltunk a magyar helyesírás változásaira, a korra jellemző írásmódot a maihoz igazítottuk. Ily módon igyekeztünk kiküszöbölni a szóismétléseket, javítottuk a hibás egyeztetéseket, vonatkozó névmásokat, betűvel írtuk át az egyszerű számneveket. Pótoltuk a hiányzó névelőket, kötőszókat. Indokolt esetben a szórenden, mondatszerkezeten is változtattunk. Saját kiegészítéseink közül csak a lényegesebbeket jelöltük szögletes zárójelben. A korra és Házi Jenőre jellemző régies vagy itt-ott elírt alakzatot, írásmódot és szófordulatokat azonban mindenütt megtartottuk, indokolt esetben jegyzetben értelmezve a kifejezést. A hibás helyesírású idegen szavakat javítottuk, a latinos alakú kifejezéseket, a régies, pontatlan helyesírású tulajdonneveket jelzés nélkül átírtuk. A német, osztrák, cseh, szlovák, lengyel helyneveket is a mai helyesírású változatra cseréltük.

Házi Jenő naplói érdekes nyelvtörténeti állapotot rögzítenek abból a szempontból is, hogy számos idegen eredetű szót eredeti helyesírással közöl, amelyek azonban az elmúlt évtizedek alatt meggyökeresedtek, és magyar helyesírással váltak nyelvünk szókészletének mindennapos részévé. Az idegen írásmód megtartása feleslegesnek tűnt, sőt, gyakran már a megértést, de legalább is a gördülékeny olvasást nehezítette volna meg. A rövidítéseket kurzívan oldottuk föl a jobb érthetőség és szintén a gördülékenység kedvéért.

A forrást lapalji szövegkritikai és tárgyi jegyzetekkel láttuk el. Itt kerültek fordításra az idegen nyelvű szövegek is.

A forrásközlést követően kötetünkben mutatók, jegyzékek és mellékletek találhatók, hogy kötetünk használatát megkönnyítsük az olvasó számára. A személynevek, a helységnevek és földrajzi nevek azonosítására külön mutatókban kerül sor, az idegen szavak jegyzéke azon szavakat kifejezéseket tartalmazza, melyek egytagúak és a forrásban több helyen szerepelnek. A személynévmutató betűrendben tartalmazza a forrásban, jelen bevezetőben és a tárgyi jegyzetapparátusban (lábjegyzetek) előforduló valamennyi személynevet. Az előszóban és a jegyzetapparátusban szereplő szakirodalom szerzőinek nevét kurziváltuk. Annotált mutató elkészítésére törekedtünk, melyben a születési és halálozási dátumok mellett igyekeztünk minden fontosabb életrajzi adatot föltüntetni, illetve jelölni – ha nem közszereplőről van szó –, hogy az illető milyen kapcsolatban volt Házi Jenővel (például rokonsági fok), illetve milyen vonatkozásban említi a visszaemlékező. A földrajzi nevek mutatója a teljesség igényével tartalmazza a helyneveket, a vízrajzi és domborzati névanyagot. A településeknél megtudjuk, hogy ma melyik országhoz tartoznak, s közöljük a korabeli névalakokat is. Az azonosítatlan alakokat kurziváltuk. A terjedelmes mutatók elkészítését főleg praktikus okok motiválták. Egyrészt az olvasó együtt találja meg az adott személyre vagy településre vonatkozó információkat, másrészt a jegyzetapparátus áttekinthetőbbé vált, s terjedelme logikus korlátok között maradt.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

E helyen szeretném megköszönni mindenek előtt Novotny-Török Katalinnak, Házi Jenő unokájának, hogy a család tulajdonában lévő, a Magyar Nemzeti Levéltár Soproni Levéltárában letétben lévő forrás közléséhez hozzájárult.

Hálás köszönetemet fejezem ki Dominkovits Péter soproni levéltárigazgatónak, hogy a közlést lehetővé tette, a kötet megvalósulásának technikai, szervezési munkáját munkatársaival együtt magára vállalta, s munkámat annak minden lépcsőfokán a legmesszebb menően segítette. Köszönöm a Soproni Levéltár munkatársainak, hogy a forrás számítógépes rögzítésének hatalmas és nehéz munkáját elvégezték.

A Nemzeti Kulturális Alap támogatása nélkül a kötet nem jöhetett volna létre: alkotói és a kiadást segítő anyagi támogatást nyújtott.

Külön köszönet illeti a kötet lektorait, Balla Tibort és Kiss Gábort, akik nagy segítséget és biztos szakmai hátteret jelentettek a kiadási munkálatok során. Hálásan köszönöm Tuza Csilla munkáját, aki a német szövegrészek fordításában vett részt, illetve az általam fordított részeket ellenőrizte. Köszönet illeti Csákvári Kristófot a térképek elkészítését. Végül néhány felmerült probléma megoldásához Sallay Gergelytől kaptam segítséget, amit ezúton is köszönök.

Göd, 2018. március 29.

Kincses Katalin Mária

In nomine Domini

I. FÜZET.

1914. JÚN*IUS* 28. – 1915. FEBR*UÁR* 28.

UTÓLAGOSAN ÍRVA.

1915. MÁRC*IUS* 1. – ÁPRI*LIS* 13.

1914. okt*óber* 15.

A történet[1] iránt mindig nagy volt az érdeklődésem. Tudom, hogy gyermekkorom óta mily nagy változásokon estem át, de a múlt iránti szeretetem azon kevés érzelmek egyikét képezi, amely mindig állandó volt bennem s az idő folyásával folyton csak erősbödött. Már rég feltettem magamban, hogy életem nevezetesebb eseményeit írásban megörökítem, hogy kellemes olvasmányul szolgáljon öreg napjaimban. A gondolat azonban sokáig nem öltött testet. Ami késik, nem múlik: mondja a közmondás. Én is most elérkeztem régi kedvenc tervem megvalósításának küszöbéhez.

De hát tulajdonképp mi a célom? Talán nagy nevet akarok szerezni e tevékenységemmel? Őrült gondolat! Ha nagy ambíció dagasztja is keblemet, az biztos, hogy az én pályafutásom nem fogja túlhaladni az ú*gynevezett* tucatemberekét. A babért nem osztogatják oly könnyen ma már, mint régen. Egyedüli ok, amiért hosszú vajúdás után rászántam magamat e napló írására, hogy később, öreg napjaimban – ha e kort a jó Isten engedelmével elérem – életemről egy hű tükröt bírjak és láthassam, hogy a tökéletesülés[2] útján mennyire haladtam előre. Küzdelmeim, lelki emelkedettségem mily eredményeket biztosított, és meg akarom állapítani, hogy világfelfogásom mely krisztusi alapon áll, mennyiben könnyítette meg az élet nehézségeinek elviselését és az azok felett való győzelmet.

Azonban ismét filozofálok, mi mindig rosszat jelent nálam: legvégül saját magamat sem értem meg.

Naplót írok, mert ez lelki szükség nálam. Egyéni kedvtelés, és pont.

Legcélszerűbbnek látszik elölről kezdeni életem szürke folyását, de a jelen körülményeim ezt nem engedik meg. Talán később úgyis rátérek erre. A közvetlen közelmúlt események elmondására hegyezem tollamat, amely nem csekély, érdekes és nevezetes részét képezi életemnek. De mit mondok! Anélkül, hogy próféta lennék, elmondhatom, hogy az idő, melyen élek, és amelyben jól-rosszul átevezek, fontosságánál fogva, világtörténelmi nevezetességénél fogva az én mindeddig egyhangú életemnek nagymértékben súlyt kölcsönöznek. Átélni ez izzó napokat, magában véve is szerencse, azokban tevékeny részt venni, nagy lelki gyönyörűség.

[1914.] okt*óber* 16.

Június hó legvégén épp otthon töltöttem szülőfalumban[3] egy-két napot, hogy kissé felüdüljek. A doktori értekezésem[4] elkészítése nagyon igénybe vette idegeimet, és a megfeszített munka csaknem teljesen ellankasztott. Ideje volt a pihenésnek.

---

1 Értsd: történelem.

2 Az eredetiben: tökélesülés. Értsd: tökéletesedés.

3 A Pozsony vármegyei Vásárúton.

4 *Házi Jenő*: Detrekő vára a középkorban. Nyomtatásban megjelent: *Hadtörténelmi Közlemények*, XV. kötet (1914). 190–209., 363–385., 503–527. o. Önálló kötetben azonos címmel, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1917. 72 oldalon. (Történeti Értekezések 11.)

Vasárnap volt, jól emlékszem: jún*ius* 28-ika. Ebédnél ültünk, meghitt családi körben. Evés közben lép a szobába Náci sógorom és Lina testvérem.[5] Kölcsönös öröm.

– Hát tudjátok-e mi újság? – veszi fel a szót Náci sógor.

– Nem – feleljük mi.

– A trónörökös párt meggyilkolták Szarajevóban,[6] most jött a hír Komáromból a gátőrhöz telefon útján.

– Képtelenség – válaszolám. – Az nem lehet! Nem is érdemel több szót ez idétlen hír. Térjünk át másra.

Így is történt. Nem sokkal később mentünk litániára, melynek kezdete előtt a plébános[7] sógorom újságát megerősítette. Csóváltam a fejem, de teljesen még most sem tudtam e hírnek igazat adni. Litánia után kuglizni mentünk. Közben megérkezett a posta, és hozta a lapok rendkívüli kiadását. Roppant megdöbbenés. Szomorúság ül minden arcra. Történelmi idő bekövetkeztének szele érintett meg e pillanatban. E gaztett nem fog annyiban maradni! – gondolám, de ennek hangos kifejezést nem mertem adni. Az eddig zajos társaság elcsöndesedett, nem ízlett a bor, ki-ki sietett haza, hogy ott tovább elmélkedhessen.

A következő nap estéjén Pozsonyba utaztam, hogy másnap reggel zavartalanul folytathassam utamat váramhoz: Detrekőhöz.[8] Az egész város gyászban. Minden vasútállomáson is gyászlobogó leng, a legtöbb templomtornyon szintén. Melegen sütött a nap, amikor gyöngyöző homlokkal feljutottam a várhoz. Nagy szorgalommal fogtam hozzá a vár felméréséhez, de csakhamar be kellett látnom, hogy egyedül és egy nap alatt képtelenség kész lenni e munkával. Abbahagytam tehát, és ehelyett ismételten átnéztem a vár romjait, javítgattam itt-ott az alaprajzon, majd három fényképfelvételt készítettem, és azután búcsút vettem a vártól. Visszatértem Pozsonyba, innen Vásárútra és Vásárútról júl*ius* 3-án Budapestre. Itt kellett egy családnál egy kisfiú tanítását megkezdenem és magánvizsgára elkészítenem, de a kis Kolár Pali újból gyengélkedett és emiatt szanatóriumba küldötték. Ámbár anyagi veszteséget jelentett, mégis örültem, hogy ez elfoglaltságom alól felszabadultam, mert saját munkám is oly sok volt, hogy alig győztem. Délelőttönként jártam vagy a M*agyar* N*emzeti* M*úzeum* l*evél*tárába, vagy az O*rszágos* L*evéltár*ba, d*él*u*tán* pedig fogalmaztam a Magyar Művelődéstörténeti Gyűjtemény tágas helyiségében.[9] Így múltak a napok szürke egyformaságban, amidőn a hónap végén egy esemény ismét felrázott tanulmányomból és más irányba terelte figyelmemet.

---

[5] Konkoly Ignác és Konkoly Ignácné Házi Lina.

[6] 1914. június 28-án, Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar trónörököst és feleségét, Zsófia hercegnőt Szarajevóban történt meggyilkolták, ami közvetett okot szolgáltatott az első világháború kitörésére.

[7] Vásárút plébánosa 1905-től: Tölgyessy Jenő.

[8] A doktori disszertáció témájának helyszíne.

[9] A Budapesti egyetemen Békefi Remig 1904-ben a Történelmi Szemináriumból kiválva megalapította a Magyar Művelődéstörténeti Gyűjteményt. Ez volt a budapesti egyetemen az első lépés a történeti stúdiumok differenciálódásában. Lásd: *Domanovszky Sándor*: Békefi Remig r. tag emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XXII. kötet, 11. szám. 10. Interneten: http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EMLEKBESZ_022_1934_1937/?query=m%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9s%3Ft%C3%B6rt%C3%A9net*%200W%20gy%C5%B1jtem%C3%A9ny*&pg=424&layout=s (2016. július 19.)

Júl*ius* 24-ének[10] d*é*lelőttjén az O*rszágos* L*evéltár* dolgozótermében[11] foglalatoskodtam, és épp elgondolkodtam, hogy lassacskán a l*evél*tári munkámat hosszú időre lezárhatom, lévén nemsokára témámmal kész, amidőn úgy 11 óra felé belépett kedves kollégám, d*okto*r Pelz Béla, és nekem, a mit sem sejtőnek elújságolta a Monarchia erélyes fellépését[12] Szerbia ellen, amely oly nagy bámulatba ejtett, hogy pár pillanatig alig tudtam szóhoz jutni. Alig tudtam e lépést hihetőnek gondolni, mert a Monarchia birkatürelme ismeretes volt előttem. Azonban tény előtt állottam, és határtalan volt az örömem. Végre-valahára az elintézetlen ügyeink dűlőre jutnak. Én, aki mindaddig a világgal egyáltalán semmit sem törődtem, újságot ritkán vettem kezembe, teljesen megváltoztam. Dolgozni tovább nem volt kedvem, de nem is tudtam az izgatottság végett. Csodálatos sejtelem késztetett és hajtott függő ügyeimnek gyors elintézésére, aztán újságokat bújtam és a lehetőségeket mérlegeltem. Amikor az újságok amellett foglaltak állást, hogy Szerbia engedni fog, nem tudom miért, de szomorúság fogott rajtam erőt, nem elégített ez ki, bosszuló, Szerbiát teljesen letipró hadjáratot óhajtottam. Júl*ius* 25-ének estéje nevezetes marad előttem és felette emlékezetes. Izgalmasan[13] vártam Szerbia válaszát. Minden más mellékes volt előttem. Korán 7 órakor már vacsorázni mentem a diákvendéglőbe, Bánovszkyhoz.[14] Itt jutott kezembe a B*udapesti* Hírlap különkiadása, mely Szerbia engedését adta hírül, azonban ez a közlemény csak az egyik szerb napilapnak a békülékeny hangú cikkén alapult. Tehát nem biztos. Az asztaloknál kevesen, gesztikuláló csoportok, kívül nagy sötétség. A kínos bizonytalanság nem engedett tovább nyugodtan ülni, fizettem és kimentem a körútra körülnézni. Tervem volt kissé sétálni és aztán valamelyik újság kiadóhivatalhoz elnézni. Ily gondolatok közepette ütötte meg fülemet a katonazene hangja, amely a Mária Terézia-laktanyából[15] kanyarodott éppen ki. Rohanok az Üllői út felé, s közvetlen a zene mellé tolakodtam. Harci induló, lampionos menet; ez nem jelenthet mást, mint a Monarchia tüntetését és válaszát Szerbia tagadó feleletére. Sejtelmem igaznak bizonyult, miként a különkiadások nagy tömege erről meggyőzött. Lelkes, ezrekre menő tömeg gyűlt össze, amely harsányan éltette a háborút, kendőket lobogtattak az ablakokból, villamosokból. Harci dalokat énekeltünk: „Kossuth Lajos azt üzente…", „Fel, fel, vitézek". Így jártuk be az Üllői út, Múzeum körút, Rákóczi út és József körút közti részt, amikor a katonazene betért ismét a laktanyába. A tüntetés ezzel azonban nem ért véget, hanem valójában csak ezután kezdődött. Huszár Károly néppárti képviselő – közismert ember – a laktanya kapujában szólásra emelkedett a tömeg harsány éljenzése közepette. Hangoztatta a történelmi pillanatok elérkeztét. Egységre van szükség, félre a pártviszályokkal, először a külellenséggel kell készek lennünk, ha ez megvan, ráérünk a belső ellentétek elsimításával foglalkozni – ez volt beszédének a

---

10 Javított dátum, először: 23-ának.

11 Értsd: kutatótermében.

12 Az 1914. július 28-iki osztrák–magyar, Szerbiának küldött hadüzenetről van szó.

13 Értsd: izgalomban.

14 Valószínűleg a Bánovszky Miklós festőművésszel elköltött vacsoráról van szó.

15 A budapesti Üllői úton (ma 45–51. szám alatt) álló háromemeletes, késő klasszicista stílusban épült Mária Terézia laktanya, amely 1892-től viselte nevét (1845-ben adták át a laktanyaépületet).

lényege, amelyet szokott bőbeszédűségével szépen kiszínezett és érzelmi momentumokkal erősen megrakott. Beszéde végén óriási ováció, és a fanatizált tömeg Huszár vezetése alatt visszatért a József körútra; szakadó esőben értünk a Népszínház elé, ahol Huszár újból megismételte beszédét, majd kiadta a jelszót, hogy vonuljunk a Nemzeti Klub épülete[16] elé. Csakugyan így is lett. Egy nemzeti zászlót kerített a tömeg valahonnan, és ez lobogott fennen a menet élén. A Nemzeti Klub előtt a tüntetés elérte tetőfokát. Huszár és gr*óf* Zichy[17] beszédet intéztek a lelkes tömeghez, amely ezután az egyes újságkiadóhivatalokat kereste fel; a tömeg újból visszafordult tehát a Rákóczi útra, és innen az Est kiadóhivatalához ment. Az eső folyton szakadt, az idő késő*re* járt. Én, ki nagy kitartással mindeddig a tüntetésben tevékeny részt vettem, teljesen elázva, kifáradva és berekedve jónak láttam a lakásomra való visszatérést, ahova ½ 12 körül megérkeztem.

[1914.] okt*ó*ber 17.

A nagy fáradtság és a késői lefekvés ellenére másnap, júl*ius* 26-án korán keltem, és rögtön siettem a városba, hogy megtudjam a legújabb eseményeket. A körút sarkán nagy tömeg állott, ott, ahol a Rákóczi út keresztezi. Odamegyek és egy piros meg egy zöld plakátot látok kiragasztva, melyek a budapesti hadtest szaporítását tartalmazták, úgyszintén több vármegyében a népfelkelést. Az én gyalogezredemet, a 94-est nem láttam kiírva, min nem kevésbé bosszankodtam, mert azt gondoltam és abban az erős meggyőződésben voltam, hogy a háború Szerbiával izolált marad, és mindjárt mozgósítják az elégséges haderőt, a többi pedig nyugodtan élhet tovább békességben. Az egész napon át nem tudtam egyáltalán semmit sem csinálni. Szaladgáltam cél nélkül erre-arra, a jó ég tudja, hogy hányszor fordultam meg a nevezetesebb újságkiadó-hivatalok előtt, kísértem többször a mindig újból és újból alakuló tüntetéseket anélkül, hogy tevékenyebb részt vettem volna bennük. Fásult voltam és kedvetlen. Több kollégám megkapta a behívót, és én teljes tájékozatlanságban állottam. Azonban valami azt súgta folyton a fülembe, hogy te sem leszel sokáig civilben! E sejtelem hatása alatt ugyancsak siettem ügyeimet úgy rendezni, hogy minden pillanatban távozhassak Pestről. A nap d*él*utánján elbúcsúztam legkedvesebb egykori tanítványomtól, Lippay Arthúrtól, és elkísértem az állomásra másik kedves barátomat, d*oktor* Zsinka Ferencet. Mindkettő sietett ezredéhez bevonulni.

A város a mozgósítás ez első napján már hemzsegett a bevonuló katonák tömegétől. Mindenütt virágos kedv, éneklés és vidám beszélgetés volt hallható. A teljesen vadonatúj ruhában megjelenő katonák valóban impozáns képet nyújtottak. Ők voltak a nap hősei, rájuk tekintett mindenki bizalommal, mint a Haza becsületének védelmezőire.

Júl*ius* 27-én is már korán talpon állottam, és rögtön siettem a városba megtudni, hogy mi az újság. Egyik különkiadást a másik után vettem meg. Az egész napot serény munkával töltöttem el. Türelmetlenül lestem az értesítést a háború kitöréséről, de mindhiába. Attól kezdtem félni, hogy a diplomáciai közbelépés elejét veszi a háborúnak, de e félelem csak pillanatnyi volt. A helyzet folyton komolyabb jelleget öltött, és midőn a

[16] Az 1944-ig működő Nemzeti Casinóról van szó, a Ferenciek tere sarkán.

[17] Gróf Zichy Aladár, néppárti politikus.

kormány proklamációját olvastam,[18] amely lelkes tartalmával valóban meglepett, meg voltam győződve és tisztában voltam azzal, hogy a Monarchia levonta a konzekvenciát minden eshetőségre nézve, amikor az ultimátum átnyújtására határozta el magát.

Még csak hazamenni óhajtottam, hogy nyugodtan nézzek a jövő elé. Ez elhatározásomat gyorsan követte a kivitel.[19] E nap éjjelén útnak indultam. A Keleti pályaudvaron megszámlálhatatlan tömeg tolongott. Csupa bevonuló katona. A vonatok a nagy tömeg miatt nem tudtak idejében közlekedni. Az enyém is másfél órával később indult útjára.

Unalmas éjjeli út után értem haza, hol anyám[20] nem csekély csodálkozással és bámulattal fogadott, mert sejtelme sem volt jövetelemről. Azt hitte, hogy a behívót már megkaptam: alig tudtam megnyugtatni. Mindössze fél napot szándékoztam otthon eltölteni, mert úgy gondoltam, hogy a behívó a pesti lakásomra fog jönni, és azonnal akartam ez esetben elutazni. Bejártam tehát sietve a falusi ismerősöket, a plébánostól a bolthoz mentem, és innen a jegyzőhöz akartam átnézni, amikor az épp áthívatott magához. Én siettem a hívó szóra a jegyzői irodába, ahol a jegyző ünnepélyesen átnyújtotta a behívó sárga lapocskát. A dolog nem csekély mértékben meglepett, de ez csak egy pillanatig tartott. Örömmel zsebre vágtam a behívóm, vígan búcsút vettem, és siettem haza, hogy a hátralevő órákat anyám körében tölthessem el. Ismerve anyám túl aggodalmas természetét, elhallgattam előtte mindvégig a tényt, és folyton hangoztattam, hogy a komoly viszonyok késztettek a hazajövetelre, de behívót még nem kaptam. Annyiban igazam is volt, hogy a behívó kézbesítése előtt törekedtem haza; hogy otthon kapom én azt meg, nem is álmodtam. Szerepemet hat órán át nagyszerűen vittem, és anyámat magaviseletemmel sikerült teljesen megnyugtatnom, de midőn elérkezett a válás pillanata és amidőn teljes mértékben erőt vett rajtam a bizonytalan jövő sejtelme, jómagam is elérzékenyedtem, amikor körülettem csak síró arcokat láttam. Azonban ez az érzelem csak egy pillanatig tartott, még egy-két bátorító szó, egy búcsúpillantás, és a kocsi kigördült az udvarból. Egy-kettőre az állomáson lettem, és onnan a lehető legjobb összeköttetéssel Budapestre utaztam vissza. Az éjjelt lakásomon nyugodtan átaludtam, mintha másnap nem állomáshelyemre, Turnauba,[21] hanem levéltárba mennék. Korán reggel beküldtem a behívómat házigazdámnak, akit nemes természete és szeretetreméltósága miatt igen nagyra becsültem és ügyeimről, mintha csak atyám lenne, úgy tájékoztattam minden alkalommal. Természetesen nagy meglepetést keltett ez újságom, és az utolsó pár órámat a gyöngéd gondosság, mellyel elárasztottak, nagyon kedvessé tette. Ismerőseimtől érzékenyen elbúcsúztam, és e nap delén, júl*ius* 29-én útnak indultam, hogy eleget tegyek kötelességemnek és hallgassak a haza hívó szavára.

[1914.] okt*óber* 19.

Az út Bécsig kellemes volt, hova estére érkeztem meg, és siettem egy-két képeslapot azonnal útnak bocsájtani. Hogy célomat elérjem, még egy teljes éjjeli út előtt állottam,

---

[18] I. Ferenc József császár háborús proklamációjáról van szó, amely azonban nem 27-én, hanem másnap, 28-án jelent meg, vagyis Házi azt csak 28-a után olvashatta.

[19] Értsd: megvalósítás.

[20] Házi Péterné Kovács Ilona.

[21] A 94. császári és királyi gyalogezred állomáshelye.

amelyre nem szívesen emlékszem vissza. Az idő oly hideggé változott át, mintha csak tél lett volna. Eső is kezdett esni, a vonatban fülledt levegő, részeg csehek. Brrr! Alig vártam, hogy Turnauba érjek. Végre elérkezett e pillanat is, de már nem tudtam örülni. Az éjjeli út és az utolsó napok izgatottsága egészen kimerített. Ehhez járult a meghűlés. A lehető legrosszabb hangulatban voltam, és így állottam egy teljesen ismeretlen városban! Fiákert fogadtam, és így hajtottam a kaszárnyához egy tartalékos katonával együtt. Különös érzés fogott rajtam erőt a kaszárnya kapujának átlépésekor. Óriási zűrzavar, nagy piszok, katonák nagy csomagokat cipelnek stb. Nem tudtam, hogy hová menjek. Végre egy önkéntest pillantottam meg, akit megszólítottam, és akitől felvilágosítást kértem. Nagy meglepetésemre ez magyarul válaszolt. Magyar orvostanhallgató volt. Nagy volt az örömem. Ennek segítségével eljutottam nagy nehezen és hosszas várakozás után az orvosi vizsgáló bizottság elé siralmas állapotban. Fejem fájt, a hűlés miatt kiújult a régóta lappangó hátfájdalmam, náthám volt, szóval rettenetes helyzetben voltam. Az orvos kérdésére: egészséges vagyok-e? – felelém: nem.

– Mi baja?

– Hátfájdalmaim vannak.

– Mióta?

– Periodikusan fellépve már több hét óta érzem. Gyógyíttattam-e? Igen, voltam orvosnál, ki a Röntgen-sugarakkal való vizsgálatot javasolta, mint legvégső eszközt. Igénybe vettem ezt? Nem, mert nem volt alkalmam. Mély csönd. Az orvos csóválja fejét és végül felülvizsgálatra Josefstadtba[22] küldött. Én azt gondoltam, hogy e régóta vészesen fenyegető bajom tulajdonképpeni mibenlétét itt majd alapos vizsgálat alapján kiderítik, és e szerint döntenek sorsom felett. Örültem tehát ennek kezdetben, hogy kevéssel utóbb annál nagyobb legyen a bosszúságom.

[1914.] okt*ó*ber 21.

Egy nagyobb csoporttal kellett a katonai kórházba mennem, melynek minden tagja csaknem oda volt az örömtől, hogy pár napra legalább nem fenyegeti a veszély a háborúba való menést illetőleg. Undor volt rám nézve őket nézni, de nem szabadulhattam meg tőlük. Kezdetben nem is vettek engem észre, csak később terelődött felém a figyelmük, és nagy érdeklődést keltett a magyar és egyéves önkéntes voltom. Egyik-másik közülök részvéttel látszott irántam lenni, és kérdéseimre a legnagyobb előzékenységgel válaszoltak. Az út csodaszép vidéken haladt keresztül, az e feletti csodálkozásom és elragadtatásom nem csekély volt.

Körülbelül kétórai út után megérkeztünk Josefstadtba. Az állomástól a kórház meglehetősen messze fekszik. Sötét este volt, mire odaértünk. Nagy, négyszögletes, barátságtalan, kétemeletes épület a kórház, semmi bizalmat sem keltő. A betegeket felvevő iroda telve volt. Csak hosszas várakozás után került ránk a sor, kiállították rólam és csoportomról a blankettát, melynek alapján kellett mennünk az orvosi vizsgálatra. Ezután éjjeli szállásra tértünk, de nem volt hely számomra, a szobák annyira túl voltak zsúfolva. Egy, a folyosón álldogáló és inspekciót tartó Kadettot megszólítottam, és kértem, en-

[22] A cs. és kir. 94. gyalogezred törzskarához.

gedje meg, hogy szállodában vegyek ki szobát, de vállvonogatva megtagadta a kérésem. Mit volt mit tennem, hosszas keresés után az egyik szoba szögletében húztam meg magamat, és a rossz helyem ellenére is jól aludtam, mert nagyon fáradt voltam. Másnap öt órakor keltem, illetőleg kellett kelnem, lévén már katonai hatalom alatt. Siettem megmosakodni, amennyire a primitív viszonyok ezt megengedték, és reggeli után néztem, de hiába. Az udvaron volt ugyan egy kantin, de inkább éheztem, nemhogy kedvem lett volna piszkos edényeiből kávét inni. A reggeli kérdését úgy oldottam meg, hogy kiszöktem a városba e célból.

Úgy nyolc óra felé reggel újból csoportokba osztottak, és e szerint szobákba vezettek. A régi csoportból, mellyel Turnauból ide jöttem, sokan ismét összekerültek velem. A szobánk eléggé megfelelt, szalmazsák mindenkinek jutott, mire ráfekhetett. Azonban az ellátás valóban nyomorúságos volt. Nem tudtam mást enni, csak húst, a leves és a főzelék élvezhetetlen volt.

Az orvost egész nap vártuk, de csak d*élután* 4 óra felé méltóztatott hozzánk benézni. Szimpatikus megjelenésű volt az orvos. Ki-kit kikérdezett és jegyzőkönyvet vett fel vizsgálatának eredményéről és aztán eltávozott. Nekem háromheti szabadságot írt elő, hogy szanatóriumba mehessek és gyógyíttassam magam. A többiek, kikkel együtt voltam, irigykedve néztek rám, de jó ég tudja, én inkább szomorkodtam. Egészen másképp képzeltem el az itteni sorsomat. Azt gondoltam, hogy orvosi kezelés alá vesznek és felgyógyulva visszatérhetek ezredemhez, míg ezzel ellentétben úgy kezeltek engem, mint aki minden áron szabadulni akarok a katonaságtól. Az orvos kérdezte is, hogy nem akarok katona lenni? S elámult, amikor azt válaszoltam neki: igenis, akarok. Legnagyobb nehézségem volt, hogy németül csak nagyon rosszul tudtam beszélni és természetesen nem tudtam magamat jól megértetni.

Bajnak nagy baj volt ez, de azokban a pillanatokban egyetlen törekvésem és vágyam: szabadulni a kórházból. Az idő csigalassúsággal haladt előre, az ellátás megehetetlen volt, és a kórházat elhagyni nem volt szabad. Mindennek ellenére többször kiszöktem a városba, amelyen sok látnivaló ugyan nem volt. Csupa kaszárnya, korcsma az egész város, és emellett piszkos. A vidék ellenben szép, és az erődítmény is, mely most teljesen elhagyatott, érdekes.

Aug*usztus* 1-jén újból egy futólagos orvosi vizsgálat alá estünk, mely alkalommal az én szabadságolásomnak, miképp később kiderült, befütyültek. De nem volt miért szomorkodnom. A pár napi nyugalom, a derűs, napsütéses napok, még most is csodálkozom, teljesen eltüntették a bajomat, és újból visszatért a jókedvem.

A kórházban való tartózkodásom alkalmával el voltam teljesen vágva a világtól, de hogy mily lázasan folyt a mozgósítás, azt itt, e városban is tapasztalhattam. Naponta újabb és újabb egészségügyi csapatokat szereltek fel a kórházban, és a kaszárnyák körül levő nagy forgalom mind megannyi beszédes tanulságul és bizonyságul szolgált.

Aug*usztus* 2-án ütött a szabadulás órája, mit valóságos enthusiasmussal fogadtam. Menjek bárhova, előttem nagyon mellékes volt [az úti cél], a fő, hogy elhagyjam a katonai kórházat, hol úgy éreztem magam, mint egy kínzókamrában. Mint diensttauglich visszautaztam Turnauba, és az éjjelt ezredem kaszárnyájában töltöttem.

Másnap, aug*usztus* 3-án beosztottak a II. Ersatzkompanie-ba, mely Bräuhaus Svobodában[23] székelt. Rögtön siettem oda, hol egy tartalékos hadnagy, kinek a neve, mint később megtudtam, Appelt volt, vett pártfogása alá, és azonnal a raktárhoz küldött, hogy egyenruhát kaphassak. A raktárfelügyelő, kapitány Kohl, egy harapós ember ugyan[24] barátságtalanul fogadott és egyszerűen várakozásra utasított. A raktár előtti gyepen gondtalanul üldögéltem a csomagomon, mikor egyszer csak látom, hogy nagy takaró csomagokat cipelnek ki a raktárból, hogy a kaszárnyába szállítsák át, melyet kórházzá alakították át. Embererő azonban nem volt elégséges, ezért Kohl a kinn álldogálóknak adott nyers hangon parancsot a segítésre. Én ülve maradtam továbbra is, mikor Kohl hozzám kiáltott:

– Hát maga?

– De kapitány úr – felelém –, én egyéves önkéntes vagyok.

– Az mindegy – ordította magánkívül –, az is katona! Azonnal ide!

Mit volt mit tennem, nagy lassan a takaró-köteghez mentem, és másodmagammal, gyöngyöző homlokkal cipeltem a rendeltetési helyre. Hogy mily elkeseredés fogott el ekkor, ezt le nem írhatom. Most is rossz visszaemlékeznem. Igyekeztem is azonnal eltűnni a kedves kapitány köréből. D*él*után ismét a raktárhoz mentem, amikor aztán egy kocsira felhánytak mindenféle hitvány dolgot, és ezt a városon át kellett húznunk, és a Bräuhaus Svobodánál aztán szétosztásra került a sor. Ezúttal ismerkedtem meg két önkéntes társammal, Dietrich Hartwiggal és Bielochlawek Ludwiggal. Ruhám lett volna hát, ha nyomorúságos is; de hát hol öltözzek át? Végre is egy szérű alá mentem és nagy nehezen elvégeztem e processzust. Hátra volt még holmijaim elhelyezése. Ekkor jöttem össze harmadik társammal, Marsek Ferenccel, ki a többi katonákkal a raktár II. emeletén aludt szalmán. Bár a polgári életben sem voltam nagyon kényelmes és válogatós, mégis eleinte ezen a körülményen megütköztem, és csepp kedvem sem volt az itt való lakáshoz. Teljesen a magam szakállára tehát lakás után néztem, mit szerencsémre csakhamar találtam is egy igen tisztességes özvegyasszonynál: Maria Cettlova k*aiserliche* k*önigliche* Fachlehrerwittwe Sobitička ulice 531.[25]

Kiképzésünk másnap, aug*usztus* 4-én vette kezdetét. Szakaszvezető Altmann, majd pár nappal utóbb káplár Schulze lettek mellénk rendelve mint tanítók, a felügyeletet Kadettaspirant Wieden végezte. Tanultunk rendszer nélkül sok mindenfélét, lépéseket, fordulatokat, Schwenkungokat, puskaalkatrészeket. Gyakorlótér a sörfőző udvara volt.

[1914.] okt*ó*ber 22.

Ugyane hét végén, aug*usztus* 7-én hadnagy Knorr vette át kiképzésünk vezetését, aki céltudatos rendszert hozott be, és valóban katonás természetével nem kis mértékben keltette fel a tisztelet és becsülés érzetét. Két nap alatt többet tanultunk nála, mint a megelőző három napon, csak az volt a megbecsülhetetlen kár, hogy aug*usztus* 10-én

---

[23] A Svoboda-sörházban (ném.).

[24] Értsd: ugyancsak.

[25] Maria Cettlova, császári és királyi „szaktanár-özvegy", Sobitička utca 531. (ném.)

már búcsút kellett a hadnagynak tőlünk venni, mert be lett osztva egy menetszázadba. Még előbb eltávozott Altmann szakaszvezető is.

Ezután Kadett Fritsche lett a vezetőnk és Weisz káplár, meg Snabel szakaszvezető is hozzánk jöttek át. Gyakorlóterünk Knorr hadnagy szereplése óta a kaszárnya tágas udvara lett hosszú időn át. Egy pár napon át a vezetést Schmiedt hadnagy vette át, ki a kiszabott munkaidőhöz igen pontosan ragaszkodott, máskülönben nem sokat törődött velünk. Alatta szintén eléggé rendszeresen tanultunk, és az ő nevéhez fűződik az első szabad természetben végzett gyakorlatozásunk. Csakhogy ő is eltávozott egy menetszázaddal, és a vezetést ismét Kadett Fritsche vette át, ki mellé segítőtársul Kadettaspirant Pelant[26] lett beosztva. Ugyanekkor jött hozzánk a negyedik altiszt: Bauer szakaszvezető.

Magáról a kiképzésről nincs mit mondanom. Lépésről-lépésre haladtunk. D*élelőtt* 7–11 között és d*élu*t*án* 2–5-ig voltak a gyakorlataink. Vasárnap iskola.[27]

[1914.] okt*óber* 23.

A magam részéről igyekeztem a legjobb képességem szerint a kötelességemnek megfelelni, ami sikerült is. A feljebbvalóim úgy tekintettek rám, mint egyik legjobb katonára. Annak hátrányát, hogy folyékonyan nem tudtam németül beszélni, mindjárt az első napokban éreztem. Míg több idővel rendelkeztem, tanulgattam is, de később lassankint, elfoglaltságunk növekedtével ezt abbahagytam, mi eléggé szomorú körülmény.

Aug*usztus* 17-én, a császár születése napjának előestéjén itt nagy katonai ünnepség volt. A várost katonai zene járta be, és [a zenekar] harci indulókat játszott, meg több ízben a Gotterhaltét.[28] Én, amikor a város főterén, az úgy*nevezett* Marktplatzon hallottam az ismeretes melódiát, nem vettem le a kalapom, miért Bauer szakaszvezetőtől, ki közelemben tartózkodott, kaptam is oly szidást, amiért polgári életben csak pofonnal lehetett volna válaszolni, de mint katona kénytelen voltam zsebre vágni, és elkeseredett szívvel siettem is szállásunkra kotródni.

Turnauban való tartózkodásom első három napján szobában laktam, de ezt csakhamar megtiltották, és kénytelen voltam a Bräuhaus Svoboda raktárába áthurcolkodni, ahol szalmán, regruták között – kik nagyrészt a császári amnesztia folytán jöttek vissza hazájokba – háltunk a II. emeleten. Innen nem sokkal később a földszinti, pinceszerű helyiségbe mentünk át, hol annyiban volt jobb, mert magunk voltunk, csakhogy innen is kiszállásoltak bennünket, és a Gasthaus Kokes[29] lett az új tanyánk, hol mindez ideig ki is tartottunk. Természetesen itt is szalmán háltunk, mit már teljesen megszoktunk.

Itt tartom helyén valónak kollégáimról pár sorban megemlékezni.

[1914.] okt*óber* 24.

Három hónapon át éltem már velük, és így elégséges időm volt megismerésükre.

---

[26] Javított név Belant-ból.

[27] Itt és a továbbiakban értsd: elméleti kiképzés.

[28] Joseph Haydn 12. vonósnégyesének, a C-dúr versenymű (1769–1770 k.) kezdő szavai: „Gott erhalte..." – ennek alapján kapta elnevezését. Egykori osztrák császári himnusz, az Osztrák Császárság állami himnusza volt a XIX. század elejétől az Osztrák–Magyar Monarchia megszűntéig.

[29] Kokes-vendéglő (ném.).

Mindenkit minden ellenszenv és egyéb befolyásoló körülményt félretéve a maga valóságában akarok pár szóval jellemezni, de mégis úgy, hogy a későbbi években is magam elé tudjam őket képzelni. Egyik csoportfelvétel alapján haladok a célom megvalósítása felé.

Kramer Gottfried medikus, ifjonc, határozatlan és megbízhatatlan jellemmel. Gyerekes szokású. Több kellemetlenség okozója árulkodásai miatt, úgyhogy végül is bojkottáltuk.

Bandisch Vilmos, feltűnően különcködő természetű. Bizonyos titokzatosság van a természetében. Nemigen barátkozik, és távol tartja magát vállalatainktól[30] és a kneipolásoktól. Szívós és kitartó, ámbár gyönge testalkatú.

Nick Ferenc, igen nőies kinézésű, szimpatikus kis emberke. Ügyes kezű és erélyes. Absztinens minden tekintetben, mit legszebb vonásának tartok. Kész[31] mérnök. Nem a szó, hanem a tettek embere.

Gruner Lothár a legidősebb köztünk. Kongreganista.[32] Igen víg természetű, és mint igazi jogász, roppant bőbeszédű. Klerikális volta miatt több támadásnak volt kitéve, de ezeket eloquentiájával mindig győzelmesen visszaverte. Gúnyneve: gummipanák.

Hermann […][33] egy szerencsétlen alak. Alkoholista és kéjenc. Tönkre is voltak már idegei téve. Benne csak az állatot lehetett szemlélni. A katonaságtól hasznavehetetlen volta miatt kidobták. Nagy nyelvismerettel rendelkezett, de holt anyag volt ez nála, mivel jelleme, illetőleg nagy hibái csaknem hülyévé tették már. Sajnálattal nézett rá mindenki cseh_különben.

Marsek Ferenc, jogász és cseh. Szeretetreméltó, csöndes természet. Kötelességeinek pontos teljesítése volt a fő törekvése.

Sruner Ernst, mérnökhallgató. Szép zömök fiú. Katona természet. Serény és ügyes.

Fehér Lajos, magyar. Jó cimbora, gyorsan hevülő egyéniség. Állami pénzügyi hivatalnok volta miatt egy évre szabadságolták, így megvált körünkből.

Krötschmann Adolf, igen csendes természetű, nyugodt fellépésű német jogász. Kissé zárkózott magatartású, komoly fiú.

[1914.] okt*ober* 28.

Huja […][34] kémikus. Igen tréfás egyén, de viccei nem szalonképesek. Roppant sokat iszik: sört és pálinka-féle italokat, teljesen abnormális e tekintetben, ezért hívták Megateriumnak.

König […],[35] gúnynevén: „Bubák", m*ernök*h*allgató*, könnyen felingerelhető, gyerekes szokású, naiv legény. Roppant szorgalmas, és e tekintetben tipikus, aprólékosságokat

---

30 Értsd: vállalkozásainktól.

31 Értsd: végzett, az egyetemet befejezte.

32 A Mária-kongregáció (Cogregatio Mariana) tagja: katolikus hitbuzgalmi egyesület, amely Loyolai Szent Ignác lelkisége és tanítása nyomán az ifjúság nevelését végezte.

33 A másik név helyét üresen hagyta, azonosítása az ezrednévsor alapján nem sikerült.

34 A másik név helyét üresen hagyta, Huja Antalról van szó.

35 A másik név helyét üresen hagyta, azonosítása az ezrednévsor alapján nem sikerült.

kedvelő német. Kár, hogy katonáskodása idején ő is a lejtő útjára került a tisztaságot illetőleg. Egyébként igen hű pajtás.

Dauth Johann, felületes természet. Szép fiú, de kéjenc alak. Nemi betegsége folytán tőlünk távoznia kellett a kórházba, ahol most is tartózkodik. Ismeretei igen hiányosak.

Poszelt Henrik m*érnökhallgató*, ateista voltára[36] rátartós[37] alak. Büszkén emlegeti több ízben, hogy már hatodik gimn*azista* kora óta teljesen önállóan gondolkodik. Egyébként nem mondható lángésznek, hanem csak igen közönséges tehetségnek.

Tanos Pál ped*agógus*hallgató. Magyar. Stréber természet, és egy kissé nagyzási mániában szenvedő. Nemigen volt kedvelt a német társak előtt, mert nem bírt kellő tapintattal.

Schulz […],[38] erdőm*érnök* h*allgató*, tipikus cseh. Ámbár jól tudott németül beszélni, de gyűlöletből ritkán lehetett tőle német szót hallani. Háborúba menni csepp kedve sem volt, és amikor az idő ehhez veszedelmesen közeledett, sietett az úgyn*evezett* Musik-Abteilung díszes csoportjához magát felvétetni.

Rössler […],[39] az úgyn*evezett* ehrwürdiger Regimentsvater,[40] valami gyári hivatalnok volt. Csekély képzettséggel rendelkezett, de mint katona megállotta a helyét.

Dietrich Hartwig festő, s szinte ilyen valóban züllött alak is volt. Máskülönben igen csekély tudású. Csak a pikantéria érdekelte.

Metzl Oszkár o*rvostan*h*allgató*. Mint zsidó nagyszájú, és hősködő alak volt. Azonban testalkata miatt a S*ankt* Tragtier[41] nevet kapta.

Voitl Oszkár j*oghallgató*, gyönyörű tenor hangú, víg cimbora. Kissé lágy természet.

Thiele […],[42] gyári hivatalnok. Kiváló katona, de állatias természettel és csekély képzettséggel.

Kleinert Richárd j*oghallgató*, a kneipolás fő-főmestere. Durva tréfák komponálója. Egyébként a Wuchtel[43] díszes névre hallgatott.

Bielochlawek Lajos tanárjelölt, kimagasló jellem. Rendszerető, mértéktartó és kötelességeit híven teljesítő egyénisége miatt nem kis tekintélynek örvendett.

Janke […],[44] tanító. Vörös cseh. Igen könnyen ingerlékeny,[45] németgyűlölő.

Rotea Abel, magyarországi oláh. Erdőm*érnök*-h*allgató.* Tehetséges lenne, ha a faji

---

36 Létére.

37 Rátarti.

38 A másik név helyét üresen hagyta, azonosítása az ezrednévsor alapján nem sikerült.

39 A másik név helyét üresen hagyta, az ezrednévsor alapján valószínűleg Rössler Gusztáv főhadnagy.

40 Tiszteletreméltó ezredatya (ném.).

41 Szent Málhás; a Tragtier = málhás állat (ném.) főnévből.

42 A másik név helyét üresen hagyta, azonosítása az ezrednévsor alapján nem sikerült.

43 Bukta (ném.).

44 A másik név helyét üresen hagyta, az ezrednévsor alapján pontosabban Janku Urban.

45 Értsd: ingerelhető.

hibája: a nemi élvezetek kedvelése káros hatását nem éreztetné, mely nem csak az elméjére ült rá, hanem az arcának is bizonyos mefisztói kifejezést adott a hülyeség jeleivel.

D*okto*r Nitsch Alfons igen derék, becsületes és nagyképességű tanárjelölt. Nyugodt és szeretetreméltó természete, valamint éles logikája miatt a vezérszerepet vitte közöttünk. Igen kiválóan értette a katonai dolgokat is. Általános kedveltségnek örvendett.

Jerusalam […],[46] gazdag zsidó fiú. Szürke egyéniség.

Renger […],[47] roppant erős, kitűnő katonai képesség[ekkel]. Kiváló lövő, de máskülönben állatias természet.

Löwy […],[48] félénk zsidó fiú. Áthelyezték más ezredhez.

Kiképzésünk szeptember első hetében véget ért, és azt hittük, hogy beosztanak valamelyik menetszázadba, azonban nem ez történt. Altisztekké, nevezetesen szakaszvezetőkké kellett bennünket kioktatni – hangzott az ezredes parancsa –, mivel meglehetős nagy a hiány e tekintetben.

Eme újabb cél elérése miatt újból változott a tanítónk. Kadett Fritsche megvált tőlünk, és a szerb harctérre ment. Finom, de nem erélyes ember volt. Igazi urak alatta az altisztek voltak. Helyébe főhadnagy Bauert[49] kaptuk, ki mint sebesült tért vissza a szerb harctérről. Pelantot pedig Kadett Knobloch váltotta fel, aki szintén a harctérről tért vissza sebesülten.

Ugyanekkor történt az ifjabb önkéntesek csoportjával való egyesítésünk is, akik úgy-ahogy már szintén túl voltak az elemi ismereteken. Ezek az önkéntesek kivétel nélkül az 1914-ik évi sorozás alkalmával beváltak voltak. Nekünk, öregeknek nem csekély volt a bosszúságunk az egyesítés végett, mert a fiatal barátaink a gyakorlatozás alkalmával folyvást hibáztak és a szidás pedig az egész közösségnek szólt. Azonban a megváltozhatatlanba bele kellett nyugodnunk.

Bauer főhadnagy vezetése alatt igen változatos légkört éltünk át. A gyakorlóteret otthagytuk és a szabad természetben végeztük és játszottuk le az úgy*nevezett* Gefechtsübungokat. Természetesen sokat kellett gyalogolnunk is. A nevezetesebb helyek, ahol gyakorlataink folyamán megfordultunk, a következők.

A legelső nagyobb méretű Marschübung alkalmával Waldstein[50] érintésével Gross-Skalig[51] haladtunk és onnan vissza. Ez a kirándulásunk még Fritsche Kadett vezetésével történt. Waldstein és Gross-Skal nagyon érdekes várak. Fekvésük az égbe emelkedő kopasz sziklatömegeken a maga nemében valóban páratlan. Waldstein nagy része rom, de van egy-két meglehetősen ép szobája, melyek egyikében, amelyik a pincéhez vezet, több régi időből fennmaradt szobaberendezéshez tartozó tárgy látható. A vár 389 m magas,

---

46 A másik név helyét üresen hagyta, azonosítása az ezrednévsor alapján nem sikerült.

47 A másik név helyét üresen hagyta, az ezrednévsor alapján Karl Regner.

48 A másik név helyét üresen hagyta, azonosítása az ezrednévsor alapján nem sikerült.

49 Ernst Bauer 1914-ben még csak hadnagy volt.

50 Waldstein (ma Valdštejn) vára, kora-gótikus alapokon nyugvó csehországi várkastély.

51 Ma Hrubá Skála, XIV. századi, reneszánsz alapokon nyugvó, 1822-ben újjáépített csehországi várkastély.

csodálatosan hasogatott sziklatuskón fekszik, és két híd vezet hozzá: a belső, a kisebbik, felvonóhíd volt valaha. Történetéről csak annyit tudok, hogy a XIII. s*ázad* elején épült. Falai között volt fogva tartva 1427-ben Korybut Zsigmond,[52] 1623-ban vásárolta meg Waldstein Albert,[53] kitől a vár a nevét nyerte. Előző neve ismeretlen előttem. Most Gross-Skallal együtt az Aehrenthal grófok birtoka. Gross-Skal még nagyszerűbb, mint Waldstein. Az út hozzá borzalmasan hatalmas, 40-80 m magas sziklatuskó-halmazon vezet át, mely utolérhetetlen látványt nyújt. A vár 364 m magasságban fekszik, körös-körül nagy mélység. Az út alig fél méter széles és sziklába vágott. Most vezet hozzá szép kocsiút is, melynek folytatásában felvonóhíd látható, amely természetesen most rögzítve van. A vár gyönyörűen van rekonstruálva, és a birtokos lakásául szolgál. Kár, hogy a vár belsejét nem láthattam, mert a belépés tiltva volt. Úgy Waldstein, mint Gross-Skal várakról gyönyörű kilátás van, mely feltárja előttünk a cseh paradicsom nagyszerű természeti szépségeit.

Egy más alkalommal Jenschowitz nevű kies fekvésű faluban tartózkodtunk, azonban a községből nem sokat láttunk. Sokkal érdekesebb ennél a Groß Rohosetznek nevezett barokk stílusban épített kastély,[54] amely már az Iser folyócska partján megragadó fekvésénél fogva is magára vonja az ember figyelmét. Kár, hogy a kastély belső része ismeretlen maradt előttem.

[1914.] nov*ember* 1.

Nagyon szép Marschübung volt az is, amelynek végpontja Sedlowitz nevű falucska. Itt mi egy század ellenében védelmi állást foglaltunk el és eredményesen tartottuk magunkat. Én egy Schwarmmal mint elővéd voltam kiküldve egy hegycsúcsra, és innen eredményes tüzeléssel kényszerítettük az ellenséget, hogy kifejlődjék és ellenünk támadjon, míg a többi önkéntes Schwarm a faluból oldaltűzbe fogta az ellenséget.

Többször megfordultunk Přepeře nevű faluban is, melynek szép gótikus templomát alaposan megnéztem. A templom a sok átalakítás következtében teljesen elvesztette a régies benyomását. Az egyszerű és eredetiben fennálló portálé felett magasan nemesi címer látható, mit azonban nem tudtam jól kivenni.[55] A templom körül temető, mint az e vidéken többször látható. A templom déli falában egy címeres síremlék látható 1545-ből.[56] A templom belseje nagyon csinosan van újonnan átfestve. A főoltár: altare

---

[52] Az egyik legismertebb huszita hadvezér.

[53] A vásárló Albrecht Wenzel Eusebius Freiherr von Waldstein, népszerűbb nevén Wallenstein német-római császári hadvezér.

[54] Hrubý Rohozec kastélyának alapjai 1300-ból valók, tulajdonosai, a Wartenbergek 1513–1516 között késő-gót stílusban építették újjá. 1675-ben ismét átépítik. Végleges formáját 1822 után kapta: nem barokk, hanem neogótikus stílusban.

[55] Az 1340-50-es évekből való Szent Jakab-kolostor temploma. A XVI–XVII. században építették át többször is, ma azonban a restaurálásnak köszönhetően neogótikus stílusban pompázik. (A címerre nem találtam adatokat.)

[56] A Waldstein család egyik tagjáé.

privilegiatum,[57] remek barokk stílus. Az egyik támaszkövön 1551, a másikon 1811 olvasható, amely feliratnak bizonyára megvan a jelentősége.[58]

A legnagyobb Marschübung azonban okt*óber* 30-án[59] volt, amikor Münchengrätz határában Dneboh nevű falucska mellett éles lövőgyakorlatunk volt, a szabadban. Itt hallottam először egy éles golyó fütyülését, mely egy ügyetlen, hátunk megett álló katonától származhatott. A k*örül*b*elül* 28 km utat minden pihenés nélkül tettük meg reggel 7^{h}-tól d*élu*t*án* ½ 2-ig. Ez a gyakorlat befejezése volt az ez évi regruták kiképzésének, de egyúttal végső akkord volt számunkra is egy periódusra nézve.

Okt*óber* 5-ének d*él*előttjén ismét egy Gefechtsübung volt, amely alkalommal mint bal oldali véd voltam kiküldve, és kevésbe múlt, hogy rosszul nem jártam. Az ellenfél tőlünk 30 lépésre egy cserjés árokban rejtőzködött és lőni kezdett ránk. Természetesen rögtön hasra vágtam magam, és egy repcés föld teljesen eltakart az ellenség szemei elől. A lövések hallatára a csapatunk rajvonalban közeledett, mire az ellenfél parancsnoka gyorstüzet rendelt el. Igen ám, de nem volt már több vaktöltény. Erre kettő[60] közülök golyóval lőttek: az egyik élessel a földbe, a másik pedig revolverrel felém, kiről nem sejtette, hogy ott tartózkodom. Egyik golyó közvetlen a fejem felett fütyült el, mire én felugrottam és nagy skandalumot csináltam. Természetesen vizsgálat indult meg, és az ügy igen gyászos kimenetellel végződött volna, ha küszöbön nem állott volna az előléptetésünk és a menetszázadba való beosztásunk. Így azonban a tettesek nem bűnhődtek meg, minek én örültem a legjobban, mert kellemetlen lett volna rám nézve társaimat nagyon megbüntetve látni vigyázatlanságuk miatt.

A menetzászlóaljat okt*óber* 5-én felszerelték, de a mi beosztásunk elmaradt. Ez rossz benyomással volt mindnyájunkra, mivel más oldalról értésünkre esett,[61] hogy közülünk 24 [fő] be lett osztva. De kik ezek? – kérdezte mindenki kíváncsian. Én megtudtam, hogy köztük vagyok biztosan, minek mód felett örvendtem.

Másnap, f*olyó* hó 6-án a napi parancs hivatalosan tartalmazta azt, amit oly nagyon vártunk, és amiért már oly nagy izgatottságban voltunk. A 24 [fő] mind káplárrá lett előléptetve, köztük én is, a negyedik helyen. Az előléptetés örömére nagy ivászatot rendeztünk a szállásunkon Kokesnél.[62] Másnap mentünk századainkhoz felszerelésünk végett. Én az I. menetszázadnál voltam, és Hujával együtt a II. Zughoz kerültem. A felszerelésünk nagyon nehézkesen ment. Sokat kellett várakoznunk, és mivel legutolsóknak jelentkeztünk a századnál, mindenből a silánya jutott számunkra. Rendes cipőt p*éldáu*l én csak a legutolsó pillanatban kaptam hosszas szaladgálás után. Rögtön a beosztásunk után el kellett a helyünket foglalni, és az éjjeli szállásunk is a legénységgel együtt volt.

---

[57] Kiváltságos oltár (lat.). Itt: a kegyhely oltára, melyen minden nap a helyi misét mondhatják.

[58] Az 1551-es évszám a déli folyosószakasz egyik ablakbordáján található, az egyik átépítés dátuma. Az 1811-es évszámra nem találtam magyarázatot, de valószínűleg, analóg módon egy felújítás alkalmával került oda. Bővebben lásd: *Jaroslav Macek:* Katalog litoměřické diecéze AD 1997. Litoměřice, 1997. 160. o.

[59] Eredetileg: szeptember 30-án.

[60] Értsd: ketten.

[61] Értsd: jutott.

[62] Az említett Kokes-vendéglőnél.

A következő napon, okt*ó*b*e*r 8-án gyakorlatra mentünk. Én mint Gefechtspatrouillenführer lettem alkalmazva, és e célra négy embert kaptam. A gyakorlatunk nem volt nehéz, de annál nehezebb a borjú, mely tele volt tömve téli ruhával, és 120 éles töltényt is kifaszoltunk.[63] Azonban ment a dolog, ha sajgott is a vállam.

[1914.] nov*ember* 2.

Másnap, október 9-én nem rukkoltunk ki, mivel az ú*gy*n*evezett* Marschbereitschaft lépett életbe és egy-két felszerelési cikk, mint kávé, konzervek stb. kerültek kiosztás alá. Olyan hírek keringtek, hogy még az este lesz az elmenetel. Én szintén igyekeztem dolgaimat rendbe hozni, és e célból a Zugsführertől, ki szépen megtermett, barátságos egyén volt, engedélyt kértem a kimenetelre. A városból hallottam kollégáimtól a hírt, hogy nekünk le kell szerelnünk. Hitetlenül csóváltam a fejem, és siettem a hír első továbbítójához, Tanoshoz, aki a III. Marschkompanienál mint Tagcharge szerepelt. Tanos erősítgetésére, hogy biztos forrásból értesült, végre is elhittem ezt. Épp távozóban voltam, amidőn egy ordonánccal találkoztam, ki a hadügyminisztérium rendeletét hozta a rögtöni leszerelésre vonatkozólag, mivel belőlünk tiszteket akarnak képezni. Tény, tény. Mindenki megdöbbenéssel vette tudomásul, egyesek, köztünk én is, az ezredeshez akartunk menni protestálni, de a tisztek, kiknek tervünket elmondottuk, lebeszéltek erről mondván, hogy az ezredes nem segíthet ezen a rendeleten.

Kénytelen-kelletlen tehát leszereltünk, és a szürke ruhát felcseréltük kékkel. Tanítóul megkaptuk Rössler főhadnagyot, kinek segítőtársa Haidass Kadettaspirant maradt.

Rössler főhadnagy nagy műveltségű, de roppant csúnyaszájú egyéniség volt. Az ő jelenléte diszciplínát teremtett, és előadásai, melyeket a szabad ég alatt tartott és rögtön a valóságban is bemutatott, nagyon világosak voltak és praktikusak. Alapjában véve igen tréfás ember volt, mégis, mint az ördögtől, úgy féltünk tőle. Akivel nem volt megelégedve, azt leszidta a sárga földig, szinte borzalom volt hallgatni mocskos kifejezéseit.

Haidass Kadettaspirant igen gyönge erélyű ember volt, ki szolgálataival igyekezett az önkénteseket maga iránt lekötelezni. Mint pajtás jól, de mint katona rosszul állotta meg a helyét. Kegyencrendszert léptetett életbe, ami már szinte tűrhetetlen volt. Nála többször előfordult, hogy a gyakorlatozás helyett beültünk egy kocsmába, hol ő szépen elkártyázta, mi pedig eliddogáltuk az időt. Nem nagyon sajnáltam, amikor a Marschkompagnieba való beosztása végett tőlünk távoznia kellett.

Helyébe két Fähnrichet kaptunk, kik talán két napig voltak nálunk és aztán továbbállottak Rössler főhadnaggyal együtt, mert nagy változás állott be az életünk folyásában. A kiképzés mélyítése végett a hadtestparancsnokság parancsára ott kellett hagynunk Turnaut és át kellett költöznünk Neu Benatekbe, hol a többi ezred önkéntesei is központosítva lettek. Parancsnokul főhadnagy Scheuflert kaptuk meg, akinek vezetése alatt okt*ó*b*er* 31-én d*él*előtt az átköltözés tényleg foganatosítva lett is.

Búcsút vettünk tehát Turnautól, ahol három hónap hosszat tartózkodtunk, és itt találom helyén valónak Turnauról egy-két szóban megemlékezni, miután a vidékről már a megfelelő helyen úgyis megemlékeztem.

---

[63] A fassen = megfog (ném.) ige nyomán, jelentése: kap, átvesz.

Turnau az Iser folyó völgyében fekszik, és tipikus cseh város: kacskaringós, meglehetősen szűk utcákkal, padlásszobákkal a házain, mi itt a cseheknél széltében divatos, a jellegzetes négyszög alakú vásártérrel a város közepén. A lakosság nem tanúsított a katonaság iránt túl nagy szeretetet, és a kereskedők mindent kétszeresen megfizettettek. Az oroszok és általában a szlávság iránt rokonszenv uralkodott. Minden férfi, ki nem volt katona, büszke volt erre és nagyon örült, ahelyett, hogy szégyellte volna magát. Az erkölcsi viszonyok nagyon alacsony fokon állottak. Lehet, hogy ez a nagyarányú katonaság következménye volt; bárhogy legyen is, nem valami épületes látványt nyújtott esténkint egy-egy sötétebb utcaszöglet, az bizonyos. A városban van egy régi gótikus templom, mely a maga eredetiségében egészen fennmaradt. Nagyon egyszerű alkotás. A város közepes, és a vidéke teszi csupán nevezetessé, melynek nagyszerűsége leírására tollam gyönge.

[1914.] nov*ember* 4.

Hátra van, hogy azokról a benyomásokról emlékezzem meg, amelyet reánk a változó szerencsével folyó háború tett. Az első napokban, hogy Turnauba érkeztem, teljesen el voltam vágva a világtól, csak cseh lapok jutottak a kezemhez, melyeket még elolvasni sem tudtam. Rám nézve roppan kényelmetlen volt a helyzet, a legellentétesebb hírek keringtek a levegőben, és semmi biztos, miben kapaszkodni lehetett. De az a korszak is elmúlt csakhamar. A mi önkéntes csapatunk mind jobban kialakult a lassan szállingó jelöltek révén, kik tudták a módját annak, hogy hogyan jussanak egy német újsághoz. Közülök mindig akadt olyan, aki megvette a Reichenberger Zeitung[64] napi kiadásait, amely nagyon szembetűnő helyen és ügyes összeállításban foglalta egybe és kísérte megjegyzéseivel a hivatalos híradásokat. Amikor tudomásunkra esett[65] Hindenburg győzelme Tannenberg mellett,[66] kimondhatatlan volt az örömünk, s ezt megelőző csatánk Kraśniknál[67] ugyancsak a lelkesedés lángját lobbantotta fel bennünk. Auffenberg és Dankl nagy alakok lettek előttünk,[68] és nagy reményekkel néztünk a jövő elé. A németek gyors előhaladása Fr*anciaorszá*gban valóban villanyszerű hatással volt az emberre.

Amikor az újság révén megtudtuk, hogy Lembergnél nagy csatánk van,[69] ennek kimenete felől a legnagyobb izgatottsággal vártuk az új kiadásokat. Amikor reggelenként

---

[64] 1860–1968 között működő német nyelvű, Prágában megjelenő cseh napilap.

[65] Értsd: jutott.

[66] Az 1914. augusztus 25–31. között zajlott tannenbergi csatában, a háború keleti frontján a Paul von Hindenburg vezérezredes vezette német birodalmi sereg a kiváló védekezésnek köszönhette az oroszok fölött aratott győzelmét. Julier 1914–1918. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/2_3.html (2016. május 30.)

[67] A Monarchia hadseregének első győztes csatája 1914. augusztus 23–25. között, melyben az Oroszország felé, a balszárnyon előrenyomuló Dankl-vezette 1. hadsereg legyőzte a nála gyengébb orosz 4. hadsereget a határ menti Kraśnik településnél. Julier 1914–1918. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/2_3.html (2016. május 30.)

[68] Viktor Dankl von Krasnik vezérezredes státusára: lásd az előző jegyzetet! Moritz Freiherr von Komarów Auffenberg: gyalogsági tábornok, 1914. augusztus-szeptemberben a cs. és kir. 4. hadsereg parancsnoka volt az orosz fronton.

[69] Az 1914. augusztus 18. és szeptember 11. között zajló lembergi hadjáratról részletesen lásd: Julier 1914–1918. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/2_1.html (2016. május 30.)

kivonultunk a gyakorlótérre, az egyik charge mindig elszaladt az állomásra, és ott újságot vett és kihozta hozzánk, hol abbahagytuk többnyire a Gelenksübungot és csoportokba verődve hallgattuk a legújabb értesítéseket. Egyszer a győzelem hírét hozta valaki közibénk, és hogy 100 000 foglyot ejtettünk, mi, hiszékenyek elhittük, és csaptunk nagy győzelmi ünnepélyt, és számos pohár sört ürítettünk Hötzendorfi Konrád[70] dicsőségére. Mily nagy volt másnap a csalódásunk, mikor az újságban semmi nyoma sem volt a győzelemnek, sőt az értesítések a helyzetünkről mindinkább vészjóslóbban hangoztak: „Az orosz tüzérség vorzüglich", „Lemberg még kezünkben van, de a helyzet súlyos" majd később: „Lemberget önként kiürítettük" stb.[71]

Csaknem teljesen le voltunk verve, csak a második lembergi csata híre öntött ismét belénk reményt, mely szerencsésen kezdődött, s a végén mégis hátrálnunk kellett.[72] A hangulatunk roppant nyomott volt, mit növeltek a Szerbiából jövő kedvezőtlen hírek is.[73] Támadásból védelembe mentünk át itt is, és a kivívott pozíciókat újból feladtuk. Társaim csüggedtek voltak, én azonban, bár lehangolt voltam, nem vesztettem el a reményemet, mert meggyőződésem, hogy nekünk győznünk kell, csak türelem…

Hogy sok emberanyagra van szükségünk, azt tapasztaltuk a saját ezredünkön, mely idáig négy egész Marschbataillont és két századot küldött már a harctérre a törzs után részint, másrészt, mint önálló formációk, az északi harctéren lettek felhasználva. Az egyik menetszázad ebből a vasúti személyzet árulása végett minden ellenállás[74] kizárásával az oroszok kezeibe került.

A második lembergi csatát követte az oroszok és a szerbek betörése. A Timok-divízió[75] és a talpon levő oroszok ellen folytatott dicső védelmi harcok a nyugtalan közhangulatot újból a rendes kerékvágásba terelték. Szükség is volt erre! Még Budapesten is nyomott volt a hangulat, itt Csehországban pedig mindenki arról regélt, hogy az oroszok már Brünn közelében vannak. A védelmi harcot követte mindkét harctéren

---

[70] Franz Conrad von Hötzendorf cs. és kir. altábornagy, a Monarchia haderejének vezérkari főnöke (1912–1917).

[71] Vorzüglich (ném.) = kiváló. Házi Jenő itt az újságok szalagcímei közül idéz.

[72] A szeptember 8. és 11. között zajló küzdelmekben, melyet második lembergi csata néven is ismerünk, az 1. és 4. hadsereg nem tudta feltartóztatni az oroszokat, így az egész arcvonal veszélybe került. Elkerülendő az északról déli irányba történő orosz áttörést, leállították a 2. és 3. hadsereg támadását is és a vezérkar elrendelte az általános visszavonulást. Az 1., 3. és 4. hadsereg a Wisloka folyó mögé szorult, a 2. hadsereg a Duklai-szorosig hátrált. Galícia nagy része, továbbá egész Bukovina elveszett. Julier 1914–1918. ttp://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/2_1.html (2016. május 30.) és http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/100/1914/1914_orosz.html (2016. május 30.) Az itt emlegetett kezdeti siker: valószínűleg a przemyśli erődrendszert október 10-iki felmentése.

[73] A szerb hadszíntér eseményeit (első szerbiai hadjárat: augusztus 12–23., csaták: Cer planina: augusztus 12–20., Szabács: augusztus 12–23., Priboj és Visegrád: augusztus 20–22.; második szerbiai hadjárat szeptember 6. – december 15.) lásd: Julier 1914–1918. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/2_1.html (2016. május 30.)

[74] A szót ez az áthúzott kifejezés követi: lehetetlen.

[75] A szerb 2. hadsereg alárendeltségébe tartozó Timok-hadosztály 1914. szeptember 6-án Mitrovicától keletre betört a Szerémségbe. Az Alfred Krauss altábornagy vezette cs. és kir. 29. gyaloghadosztály vereséget mért rá és szeptember 14-ig a határon túlra űzte a szerbeket.

az offenzíva – mely Przemyśl felszabadítását eredményezte,[76] amely oly hősiesen védte magát – és ha Isten is úgy akarja, a győzelemhez fog ez vezetni, melyre több biztató jel mutat. Mindenki ebben az erős meggyőződésben él és így is lesz!

Legutoljára meg kell még említenem, hogy Turnauban való tartózkodásunk alatt négy ízben állottunk őrséget, mégpedig egy hét lefolyása alatt. Első ízben a lövőtéren voltunk, ahol csak éjjel kellett fegyverben állnunk. Napközben, valóban gyönyörű idő lévén, kinn hasaltunk a mezőn és aludtunk vagy egyéb foglalatosságot űztünk. Én éjjel 12-kor kerültem sorra. Társam, ki már fázott, kopogtatott az ablakon a felváltás végett. Én, miután láttam, hogy a Zugsführer édesen alszik a padlón, hol fekhelyünk volt, nem keltettem fel, hanem fegyverem véve kimentem. A társam szabályszerűen követelte a Losungot, mit természetesen még nem tudtam, tehát elnevettem magam, és túltéve [magunkat] a formalitásokon, felváltottuk egymást. Az időmet, három órát egyszerre végigálltam az éj méla csendjében példás türelemmel, míg a két társam kétszerre 2+1 óra hosszat állottak. Emlékül ide iktatom az első Losungot: „Kalisch" és az első Feldrufot: „Schwarm",[77] mit a kollégám aztán utóbb, a felváltás alkalmával derűs képpel közölt velem. A másik őrtállásom a lőpor Depot-nál volt. Harmadízben Stationswache gyanánt szerepeltem, mely alkalommal igen sok magyar sebesülttel beszélgettem, kik mindnyájan Lublin vidékéről jöttek vissza és lassacskán visszatértek M*agyarorszá*gba. Újabb magyar szállítmány nem érkezett. Negyedszer mint a Bereitschaft egyik tagja szerepeltem. Nem akadt dolgunk. Egész napon át kedvünkre lustálkodhattunk.

Ezekkel le is zárom mindazon élményeim leírását, melyek Turnauban történtek velem, és most a Neu benateki dolgoknak leírása következik. A naplóm ezt már tényleg egyidejűleg örökíti meg.

[1914.] nov*ember* 8.

Egy hét telt el már azóta, hogy az új állomásunkon tartózkodunk, és most e hét nevezetesebb eseményeiről, a benyomásaimról akarok beszámolni.

Neu Benatek egy dombtetőn épült, és távolról kellemes benyomást keltő város, csak mikor az ember közelről tekinti, látja, hogy vajmi kevés nevezetesség van rajta. Magát a várost még nem néztem meg jól, tehát csak később írok róla.

Mi a Sokol[78] helyiségében, egy eléggé tágas tornateremben ütöttük fel a tanyánk. Összesen 45 önkéntes lett ezredünktől kiküldve. Mindegyik kapott egy szalmazsákot, mely k*örül*b*elül* fél méter széles helyet foglalt el, egy fejvánkost és két vászonlepedőt, és vége.[79] Aki fázott, elővehette a sátorponyváját és a kabátját takaródzás céljából. Egy teremben aludtunk a 74. ezred önkénteseivel és az 1. és 12. Jägerbataillon önkénteseivel.

---

[76] Lásd az 72. jegyzetet!

[77] Az első jelszót: „Kalisch"és az első katonai jelszót: „Raj" (ném.).

[78] A Sokol eredetileg Prágában, 1862-ben alakult ifjúsági sportklub. Később cseh nemzeti pártok, a nacionalizmus és pánszlávizmus eszmei kifejezésére alakult politikai eszméket életben tartó csoportosulás klubjai a XIX. század első évtizedeiben, a XX. század elején pedig a cseh szociáldemokrácia gyűjtőhelye is a sport mellett.

[79] Értsd: és ezzel vége is.

Úgy 100 ember aludt tehát egy fedél alatt. Az élet kedélyes volt, sok tréfa és mókázás folyt mindig, de tanulni ugyan nem lehetett a folytonos lárma végett. A terem egyúttal iskolául is szolgált, mely alkalommal a Reglement egyes fontosabb és bennünket közelről érdeklő részeit olvasták fel az óratartó tisztek.

Az iskola hivatalos kezdete f*olyó* hó 2-ának d*él*utánján történt, amikor is a 9. hadtest cs*ászári* és kir*ályi* ezredei önkénteseinek gyülekezetéhez az iskola vezetője, Boskovich kapitány alkalmi beszédet intézett. Ekkor láttam, hogy létszámunk a 300-at meghaladja és a 18., 21., 36., 42., 74., 92., 94. és 98. k. u. k. gyalogezredek, valamint az 1., 2. és 12. Feldjägerbataillon önkéntesei vannak itt központosítva. A kapitány mellé 9 főhadnagy lett beosztva.

Új magyar bajtársakkal találkoztam én itt, különösen a Jägereknél voltak feles számmal.

A következő napon kezdődtek a gyakorlataink, melyek az egész héten át a Zug méretét nem múlták felül. Kinek-kinek kommandírozni kellett és egyes feladatokat megoldani. A főhadnagy elégedetlen volt mindig, és én a magam részéről némi lehangoltsággal néztem [ezt] és vártam azt a pillanatot, amikor rám kerül a sor. Napok teltek [el,] és ez idő alatt úgyszólván a számat sem nyitottam ki a megbeszéléseknél, csak teljesítettem a dolgomat úgy, mint csak lehetett, és erősen tanultam.

Végre f*olyó* hó 6-án rám került a sor. Előttem Nagy volt a Zugskommandant, kivel [Scheufler főhadnagy] nem volt megelégedve, ezt követte Rotea, kinek román voltára való tekintettel fél megelégedését fejezte ki. Ezután jöttem én, és geschlossene Zugsexercierungot[80] kellett nekem is végezni. Kissé rekedtes voltam, de ez nem akadályozott meg abban, hogy meg ne eresszem a hangom, melynek erőssége magamat is meglepett. A helyes lépésre való kommandót még Turnauban elsajátítottam, és ennek most nagy hasznát vettem. Egy-két fordulat, és a legteljesebb elismerését nyilvánította ki Scheufler főhadnagyunk. Azután egy „Kavallerie links",[81] és egy Schwarmliniét kellett csinálnom, majd egy Feldwache felállítása következett, mit szintén szerencsésen megoldottam. Természetesen nagy volt az örömem, de társaim is elégedettek voltak a siker felett [!], és siettek gratulálni.

Másnap, nov*ember* 7-én d*élután* több önkéntes csapat lett egyesítve, nevezetesen a 21., 74. és a 94. ezredbeliek, a 21-esek főhadnagyának vezetése alatt. Ismét Feldwachét állítottunk fel, és én voltam a Feldwache №. 4.[82] parancsnoka. Nagyszerű helyet találtam e célra a kijelölt útirányban, és szépen elrendezkedtünk. Verbindungspatrouillokat küldöttünk ki, Vedetteket állítottam fel stb. Az ellenőrzést végző főhadnagy hozzám sem jött, látva távolról az állásunkat, megelégedve visszatért.

Most vasárnap délig Bereitschaftunk volt. Ruhástul és cipőstül együtt aludtunk, de az éjszaka folyamán semmi sem adta elő magát. Ma kellett egyszer a vár udvarába mennünk, és a 98-asok főhadnagya leszidott bennünket, mert a patrontáskában levő két

[80] Zárt szakaszgyakorlatot (ném.).

[81] Lovasság balra! (ném.)

[82] A 4. sz. tábori őrs (ném.).

rézlap[83] nem ragyogott. Hazatérve tehát kifényesítettük, sőt egyesek túlbuzgóságukban még a náluk levő 10 d*ara*b élestöltény hüvelyét is nagyszerűen ragyogóvá tisztították ki.

Általában tapasztaljuk, hogy itt a mi csoportunk játssza a főszerepet. Ha valami incidens adja elő magát, mi képviselve vagyunk, mi adjuk a bankot a fényűzés dolgában stb., úgyhogy a kifejezés: „natürlich die 94-er"[84] valóságos szállóigévé lett, de emiatt mi nem bosszankodunk.

[1914.] nov*ember* 21.

Semmi újabb nevezetesebb esemény. Az utóbbi időben a praxis mellett igen előtérbe lépett az elmélet. Hetenkint, három délutánon: hétfőn, szerdán és pénteken „Theorie".[85] Emellett főhadnagyunk többször tartott külön is iskolát. F*olyó* hó 17-én voltak újból vizsgáink, ezúttal a kapitány előtt. A dolog nem jött váratlanul. Az előző napon a kapitány ezt kegyesen bejelentette, és az ő intézkedése alapján az összes nem németajkú önkénteseknek, így tehát nekem is, úgyszintén a németek közül a gyenge legényeknek írásbeli dolgozatot kellett írni, a tárgy: „Die Kriegsanleihe"[86] volt. Másnap kivonultunk a várudvarra. Legutoljára került ránk a sor. Egy-két német, eztán következett Janku,[87] egy cseh, aki amellett, hogy legkevesebbet tud németül, meglehetősen ügyetlen katona is. Utána én jöttem. Első tevékenységem a Kommandant átvétele után „abtreten" volt, mivel egy gyors „Aufmars" következtében a sorok megbomlottak, és ennek következtében a kettős rendekbe való beosztás sem felelt meg a valóságnak. E lépésem tetszett a főhadnagyunknak, ki észrevette a sorok felbomlását. Vergatterung és rapport leadása következett most, és készen is voltam. Hosszú ideig nyugton hagynak. Négynek közülünk még e gyakorlati vizsga után elméletire is kellett menni, de mindnyájan megfeleltek, és így senki sem ment vissza a Kaderhez.

Nov*ember* 21-én volt az első Kompagnie-Exerzieren[88] a 36. 42. önkéntesekkel és az egyesített 1. és 12-es Jägerekkel.

[1914.] dec*ember* 6.

Újabb két hét. Az idő repül, és mi még mindig az előkészület napjait éljük. Valamivel érdekesebb volt az utóbbi idő mégis, mert mindig században gyakorlatoztunk. Az amúgy is céltalan délutáni előadások teljesen elmaradtak, és helyébe újból kivonulunk a szabadba kisebb gyakorlatokat végezve. Az első nagyobb méretű Gefechtsübung, mely egyúttal éjjeli is volt, nov*ember* 27-én folyt le. Délután ½ 2-kor a századunk, mely, mint már megírtam, belőlünk meg a 36., 42. ezredbeli és 1. meg 12. Jägerekből állott, Luschtenitz községbe vonult, hova ¼ 5-kor érkeztünk meg. Félórai pihenés után nekem,

---

83 Rugós rézlemez, ami a tölténytárakat a tölténytáskában leszorította, hogy azok ne mozduljanak el és ne zörögjenek.

84 Természetesen a 94-esek (ném.).

85 Itt: elméleti oktatás (ném.).

86 A hadikölcsön (ném.).

87 A már említett Janku Urban.

88 Századgyakorlat (ném.).

mint a Nachrichtpatrouille №. 2.[89] egyik tagjának Mladá[90] felé kellett az utunkat venni, de az útközben eső erdőben elkeveredtünk, és körülbelül 3 km-nyire nyugatra tolódott el az utunk. Épp egy ellenséges Nachrichtpatrouille-re bukkantunk, mely két 18-ik ezredbeli csehből állott, és akiket dicsőségesen el is fogtunk, amikor ½ 9-kor este lefújták [a gyakorlatot] anélkül, hogy a főcsapatok összeütköztek volna.

Általában a gyakorlat nem érte el a célját. A főhadnagyunk hiányosan osztotta ki a parancsokat, az ellenfelünket, az önkéntesekből képzett II. századot megtévesztette a Nachrichtpatrouille-je téves jelentése, amely az oroszokat őrző katonákat ellenségnek nézte Mladánál és jelentette ezt a főcsapatnak, amely rögtön rajvonalba ment át, de két órán át hiába várt ránk, mire türelmét veszítve lefújattak, épp akkor, mikor mi már csak k*örül*b*elül* 1000 lépésre állottunk tőlük.

A gyakorlat alatt sokat kellett szaladnom szántóföldön, erdőn és mezőn, úgyhogy örültem, mikor ½ 10-kor hazajutottam.

Dec*ember* 2-án a császár uralkodásának 66. évét ünnepeltük. A várban, mégpedig annak udvarán Feldmesse volt, melyen részt vett a Landwehr is. Létszámunk, miként a raportnál hallottam, 573 az altisztekkel együtt. A misén női énekkar cseh dalokat zengedezett. E napon sört kaptunk: ki-ki egy litert, de mert nem volt jó, nem ittam belőle, és így tettek többen társaim közül. Annál több maradt a nagyivóknak. Be is rúgtak úgy, hogy csoda. Annyi részeget, mint ez este, még soha sem láttam egy csoportban. Egy kis duhajkodás után mély álomba merültek, mire megindult a velük való tréfálkozás. Az egyiket ünnepélyesen eltemették: több szalmazsák képezte a sírt. A másiknak szép, hosszú bajuszát vágták le. A harmadiknak a hátára srapnelhüvelyt[91] és csomagokat raktak; de csak nem ébredtek fel. Volt mindezek felett nagy nevetés.

Dec*ember* 4-én feldmässige lövészet volt. Ki-ki 15 db éles golyót kapott. Mivel a legutolsó lőállásunk 800 lépésnyire volt a céltól és mivel mi legelsőnek lőttünk, mikor még nagy volt a köd, aligha hiszem, hogy sokat találtunk volna. Az eredményt nem hirdették ki.

A dec*ember* 6. és 8. közti időre haza szerettem volna utazni,[92] a főhadnagyunk adott is erre engedélyt, de mert a kapitány visszavonta, így tehát itt kellett maradnom. Valami fontos gyakorlatnak kell holnap lenni, hogy e napra senki nem kapott szabadságot.

[1914.] dec*ember* 22.

Hej, nem éppen könnyű időket éltünk át az elmúlt napokban, de másrészt meg kell adni, hogy a Neu benateki utolsó napok voltak egyúttal a legromantikusabbak is.

A hét nagyon érdekesen kezdődött dec*ember* 7-én. Azoknak a száma, kik a közeli városokba eltávoztak vasárnapra, igen nagy volt. A kapitánynak valahogyan tudomására jutott, hogy ezek nagy része reggeli 6 óra helyett egy órával később tér vissza, és

---

[89] 2. számú hírszerző járőr (ném.).

[90] Mladá Boleslav.

[91] Srapnel: főleg élőerő ellen alkalmazott, hatását a benne található tölténygolyók pusztító erején keresztül kifejtő tüzérségi lőszer.

[92] Utána áthúzva ez áll: de.

ezen elkésésnek a megtorlására törekedett. Ez okból kifolyólag a hétfői nap reggelén már 7 órakor a vár udvarán kellett lennünk teljes felszereléssel. A későn visszatérők ugyan nagy meglepetéssel konstatálták e rendkívüli intézkedést! Szegényeknek alig volt idejük az átöltözésre. A legutolsó pillanatban mégis sikerült teljes létszámmal berobognunk a várudvarra, ahol a csaknem teljes sötétségben beosztottak minket egy századba, gyorsan megkaptuk a vaktöltényeket, és ezzel mentünk is már. A talaj síkos volt, a hegyről, melyen Neu Benatek felépült, inkább úgy gurultunk le, mint mentünk. Útközben havas eső esett, és egész cipőnk lucsokban ázott. Eleget is szidtuk az időjárást! Hát még akkor voltunk igazán dühösek, amikor, mielőtt az ellenséget láthattuk volna, már lefújták [az akciót]. Az elégedetlenség nagy hullámokat vetett, és visszatérőben az egész úton áldottuk a tisztjeink nagyszerű vezetését.

E nap délutánján a kapitány inkvizíciót[93] tartott a szabadságról későn hazajövők kipuhatolására. Épp a mi Abteilungunk volt a soron, amikor a kapitány Hayek Generalmajortól[94] sürgönyt kapott, melyben ez tudatta vele a másnapi látogatását. Rögtön távozni kellett nekünk az irodából, és az „urak" kupaktanácsa összeült, hogy megbeszéljék a teendőket. Nemsokára jött is a parancs, mely szerint megborotválkozva, mindent ragyogóra tisztítva ¾ 6-kor gestellt, teljes felszereléssel az egész önkéntes iskola.[95] Azután következett az utasítások egész serege, hogy mit is feleljünk, ha az altábornok[96] úr ezt és ezt kérdezi. E szerint volt három éjjeli gyakorlatunk egy helyett. Meg is volt pontosan jelölve, hogy hol és hogy mit csináltunk. Ehhez valóban arcátlanság kell! Emeltünk fedezékeket, pedig az ásó kezünkben sem volt. Aztán kioktattak bennünket, mint a kisgyerekeket, hogy mit feleljünk[97] az altábornok ama kérdésére: „Kik vagytok? Mi vagy?". – Haj! Mi sokat nevettünk mind ezek felett. Lusta alakok – mondogattuk is – bezzeg féltek most!

Felvirradt a másnap: dec*ember* 8-ika. Nagy sötétségben és még nagyobb sárban kígyóztak az úton négyes soraink, míg végre Mladotinnál egy mezőn felállottunk a Landwehrrel együtt Mattében.[98] Nemsokára megérkezett az altábornok úr is autón. Nagy kegyesen végignézett bennünket, és ezután az egyes Abteilungok bemutatták magas színe előtt tudásukat. Ez azonban csak egy ideig tartott, mert a még hátralevő Abteilungokat egybecsapva – itt voltunk mi is, rajvezető voltam – egy csatározást rögtönöztünk, amellyel különösen meg volt elégedve a Generalmajor úr, ki ezután hamarosan el is távozott. E nap délutánján természetesen dienstfrei volt, sőt egy a Vöröskereszt javára rendezett koncertre való tekintettel 12-ig Überreitet is kaptunk. Ez az este felejthetetlen maradt előttem. Ez este jöttek u*gyan*is össze a vár mellett levő és Užamku nevű vendéglőben a magyar kolónia tagjai, ahol ugyancsak a fenekére néztek a karlócai vörös boros flaskóknak! Engemet választottak meg a „praesidentnek"; be is rúgtak mindnyájan,

---

93 Itt: vizsgálatot (lat.).

94 August Hajeck vezérőrnagy, Leitmeritz katonai parancsnoka.

95 Értsd: a beiskolázott alakulatok.

96 Itt és a továbbiakban értsd: altábornagy.

97 A szó után ez áll: arra.

98 Mladotin és Matte: a Milovicétől északra lévő erdőség részeinek a neve.

és nagy zenebonát csaptak; a boros üvegeket összetörték, a bort kiöntötték stb. Alig tudtam őket haza meneszteni, ahol duhajkodó nagy kedvükben óriási Krawallt csaptak. Magamnak is szokatlanul jó kedvem volt, azonban áldott természetem megvédett ezúttal is a berúgás veszélyétől.

[1914.] dec*ember* 26.

Dec*ember* 9-én jóformán semmit sem csináltunk, csak másnap, 10-én volt egy érdemes gyakorlatunk a Landwehrrel együtt. A zászlóalj főbb formációit vettük át, és egy ütközetet vívtunk meg. Ez a gyakorlat tulajdonképp bevezetője volt a dec*ember* 11-iki záró főgyakorlatnak, mely szabadban való éleslövészet volt.

Természetesen korán reggel már menetkészen állottunk. Ki-ki közülünk 60 éles töltényt kapott. Nagy dolog volt ez előttünk! Roppant érdeklődéssel néztünk a gyakorlat elé, mert az előjelek után ítélve nagyméretűnek ígérkezett. Ami a gyaloglást illeti, e tekintetben nem is csalódtunk. A milowitzi templom[99] küszöbéig mentünk, és innen indult ki a gyakorlat, melynek tartama alatt újból rajvezető voltam. Rajvonalban Mladá felé haladva tűntek fel előttünk az ellenséget jelképező figurák, amelyeket valóságos golyózáporral borítottunk el. A fő törekvésünk nem az volt, hogy találjunk, hanem hogy a töltényeinket kilőjük. Mindazonáltal az eredménnyel meg lehettünk elégedve, mivel minden figura több golyótól volt átütve. A találat percentjét épp a gyakorlat hatalmas mérete folytán nem lehetett oly rövid idő alatt megállapítani, de nem is ez volt a fő cél, hanem az, hogy lássuk, minő egy nagyobb csapattestnek a harcba való fejlődése és vezetése.

Meglehetősen kifáradva értünk vissza Neu Benatekbe a kora délután folyamán. Abban az erős meggyőződésben éltünk, hogy 16-án távozunk, azonban, miként ez utóbb bebizonyosodott, e hitünkben csalódtunk, mert az elmenetel napjául 20-a lett kitűzve. A közbeeső napokon jóformán alig végeztünk valamit. Csak 18-án volt egy nagyobb méretű gyakorlatunk, de ez iránt már nem volt semmi érdeklődés. Mindenki fásult volt, és alig vártuk a gyakorlat végét.

Ez utolsó napokra esik, hogy a magyarok lefényképeztették magukat, és kevéssel utóbb a 94-es önkéntesek szakasza is követte ezt a példát. Mindkét felvételről tettem el egy-egy példányt emlékbe.

Dec*ember*[100] 18-ának estéjén ültük meg a búcsúestélyt. Mi, magyarok összegyűltünk az Uzamkuban,[101] ahol jól mulattunk, de a kedvünket egy éneklő cseh kompánia teljesen elvette végezetül, mivel nem engedtek bennünket szóhoz jutni, annyira ordítottak. Épp távozni készültünk, amikor két magyar, Vállas és Lange lélekszakadva futottak értünk és hozták a kapitány parancsát, hogy menjünk rögtön a nagy búcsúestélyre és ott énekeljünk magyar nótákat. Nem kérettük magunkat sokáig, hanem rögtön felkerekedtünk és

[99] Milowitz községnél az Osztrák-Magyar Monarchia egyik fontos katonai bázisa működött 1909 óta. Az első világháború idején orosz–olasz hadifogolytábor is működött területén. A Szent Péter és Pál-templomról van szó, amit 1384-ben gótikus stílusban építettek, majd 1748–1758 között barokk stílusban újjáépítettek.

[100] A szó előtt áthúzva: Végre.

[101] Ferdített szó. U zamku (cseh): a kastély, itt valószínűleg egy vendéglő neve.

mentünk. Megérkezve elénekeltük a „Ballag már a vén diák”-ot, a Csínom Palkót és a Hagymássy Pétert,[102] mit a hallgatóság nagy tetszéssel hallgatott meg és szűnni nem akaró tapssal jutalmazott. Vállas és Vidor dzsiggeltek[103] és ezzel szereplésünk lezáródott. Itt bizalmas beszélgetésbe elegyedtem főhadnagy Scheuflerrel, aki közölte velem, hogy őrmesterré való előléptetésre terjesztett fel. E hírnek, mit már úgyis sejtettem, természetesen örültem. Jóval éjfél után mentünk szállásunkra haza.

Másnap, dec*ember* 19-én este a magyarok ismét összejöttek az Uzamkuban, ahol csendesen, barátságosan eltöltöttük az estét, melyről tudtuk, hogy az utolsó Neu Benatekben. E délutánon vett tőlünk u*gyanis* búcsút főhadnagyunk, aki velem szemben mindig nagy figyelmet tanúsított, azonban meg kell vallanom, hogy az általános benyomásunk az utóbbi időben róla ugyancsak megváltozott. Sok lármát csinált minden ok nélkül és folyton bosszantotta a szakaszunkat, úgyhogy nagy volt iránta az elkeseredésünk.

Ez este éjfél felé vetődtem ismét haza. Hazafelé menet elénekeltük nagy érzéssel a „Ballag már a vén diák”-ot az utcán. A szállásomra érve értesültem, hogy ez estén a 94-esek külön búcsúestélyt rendeztek, melyen sajnos, nem vettem részt, csak a legvégén. A résztvevőket u*gyanis* éjféli ½ 2 óra tájt főhadnagy Hanus, ki pityókás állapotban volt, újból felverte félálmukból és visszaparancsolta őket a vendéglőbe, ahova most én is elmentem, de [a mulatság] ekkor már nem volt érdekes. Többnyire be voltak rúgva [a jelenlévők], és oly hamisan énekelt a híres énekkarunk, hogy gyötrelem volt hallgatni. Hajnali négy órakor vetődtünk haza.

Ez éjjel alig aludtunk valamit. Felébredve folyt a búcsúzkodás. Egyik szakasz a másik után hagyta el a várost, míg végre d*élután* 2 órakor ránk is került a sor. Teljes felszereléssel a várudvaron állottunk. A zum Gebet és vom Gebet után[104] virágokkal feldíszítve hagytuk el a várost, és Chrasterhofig menetelve, itt vasútra szálltunk és estére Turnauba érkeztünk meg.

Neu Benatek csak távolról látszik szépnek, közelről bizony igen közönséges. Ivóvízben nagy a hiány. Egészben véve csak egyetlen kútja van. Soha sem felejtem el azt a nagy sárt, mely a cukorgyár környékén volt, és amelyen mindig át kellett gázolnunk. És az 50 méteres domb, amelyre a gyakorlataink végeztével fel kellett kapaszkodnunk, hogy a városba jussunk, hej de sok verítéket hozott a homlokunkra!

A városról több képeslapot őrzök. A várkastély az egyetlen nevezetes épülete, melynek kertjéből messze-messze elláthatni az eléggé sivár és kopasz vidékre. Látható a városban még egy őrtorony is, mely a város középkori erődítményeinek utolsó fennmaradt emléke. A város közelében Meierhof Draschitznál[105] látható egy gótikus stílusban épült középkori kastély, mely csaknem romokban hever, csak a déli részen meredez az ég felé egy több emeletes, épségben meglévő, gyönyörű gótikus ablakokkal bíró fal, mely

[102] Hajmási Péter. Népszerű részlet Kálmán Imre Csárdáskirálynő című operettjéből.

[103] Egyfajta angol tánc (jig) neve. Itt értsd: ropták (a táncot).

[104] Imához! és Imától! (ném.) (Parancs elhangzása után.)

[105] A Draschnitz-udvarháznál (ném.).

a kastély egykori nagyszerűségét hirdeti. Természetesen e kastély egyúttal erődítmény is volt.[106]

Neu Benatekben újból alkalmam nyílt a cseh nép sok rossz vonásáról meggyőződni. Sok volna minde tapasztalataimat megörökíteni, de benyomásaimat nem egyhamar fogom elfelejteni.

Mikor távozóban voltunk, a Sokol-helyiségben megjelent egy városi bizottság, hogy felbecsüljék a kárt, amit ott tettünk. Meg is állapodtak 58 krajcárban, mit az irodának ki kellett fizetni. Ez a cseh nagylelkűség! Kétszeres árat szabni minden cikkért, gőgösködni, megnyúzni mindent, ami nem cseh és aztán kirúgni. Gyönyörű náció! Az első fára kellene őket mind felkötni.

1915. január 1.

Ismét Turnauban vagyunk! Az első két napon cél nélkül futkostunk ide-oda, és türelmetlenül lestük, hogy miképp intézkednek felőlünk. Erősen reméltük, hogy előléptetnek, mert ezt még Neu Benatekben megígérték azért, hogy a Generalmajor előtt oly „tadellos" dolgoztunk. Egyesek, kiknek az őrmesterré előléptetés kilátásban volt, meg is vették előre a kardot, de bezzeg nagy volt úgy ezeknek, mint valamennyiünknek a csodálkozása, amikor a dec*ember* 22-én kiadott parancsban bennünket szolgálattétel végett beosztottak az egyes pótszázadokhoz, az előléptetésről pedig mélységes nagy volt a hallgatás. Egyúttal becses tudomásunkra lett hozva, hogy esténkint iskolánk is lesz, január közepén pedig vizsga. Különösen az előléptetés miatt meglehetősen elkeseredett volt a hangulat, melyet még növelt ama körülmény, hogy a karácsonyi ünnepekre nem kaptunk szabadságot. Valóban szomorú ünnepeim voltak nekem. A helyváltoztatás miatt hazulról nem kaptam semmit, pedig pénz dolgában ugyancsak meg voltam már szorulva. Alig volt zsebemben egy-két garas, nem csoda hát, hogy az ünnepek alatt többnyire otthon, a lakásomon gubbasztva üldögéltem, és csak az ábrándjaim röpködtek és vittek engem gondolatban messze, messze… szép Magyarország egy kis falujába. A honvágy, a szülői szeretet micsoda kesergő érzést tud az ember lelkéből kiváltani: e napokban többször volt alkalmam személyes tapasztalatra szert tenni e tekintetben. De elmúltak a karácsonyi ünnepek is. Karácsony estéjén összejöttünk számosan önkéntesek, de hiába, nemigen tudtunk vígak lenni.

Dec*ember* 28-án vonultunk ki először századunkkal. Én a IV. pótszázadhoz kerültem, és Grüner Lothárral meg Hübellel együtt a 2. Zugba osztottak be. Mint svarm- és zugkommandánsok lettünk alkalmazva. Ha az időjárás kedvezőtlen volt, iskolánk volt kirukkolás helyett, melyen Makarievics kapitány, az iskolánk vezetője valóban élvezetes és nagyon hasznos előadásokat tartott.

Szilveszter estéjén újból összejöttünk egynéhányan, és ez estét jó hangulatban töltöttük el.

[106] Az 1349-ben épült kolostor romjairól van szó, amely az 1264-ben épült vár romjaihoz kapcsolódik.

Ezen az estén ment el az V. menetzászlóalj III. és IV. százada. Köztük volt egy magyar is. Salgó Zoltán abs*zolutoriumot* [szerzett] o*rvostan*h*allgató* címzetes[107] őrmesteri rangban, ki másodszor ment le a harctérre.

Most pedig az újév napján nincs egyéb kívánságom, mint az, hogy az 1916. új évet ép testben és lélekben megérhessem, mit engedjen a jó Isten!

1915. jan*uár* 14.

Az új év első napjai mindjárt meglepetést hoztak számunkra. Egészen váratlanul vizsgáznunk kellett. A vizsgáló bizottság[108] tagjai voltak: Haszenteuffel őrnagy, Makarievics és Kohbert kapitányok. A vizsga gyakorlati volt, és mint ilyen, kinn a szabadban folyt le e hó 4-én és 5-én. Kezdetben és először a jobbakat vették elő, és így 4-ének délutánján azonnal rám került a sor. Makarievics százados adta fel a feladatot: századom benn a városban harcol és az ellenséget, mely számbelileg kisebbségben van, erősen visszaszorította már. Én a szakaszommal hátulról jőve épp a városhoz érek, amikor a katona jelenti, hogy balról fél század[nyi] ellenség közeledik sietve. Mi a teendő? A feladat színtere az ezredünk laktanyája előtti térség volt. Én egy ideig tétováztam, mit a százados arra magyarázott szerencsésen, hogy nem értettem meg egészen a kérdést, mire mindnyájunk nem kis meglepetésére magyar nyelven újból elmondotta. Most aztán a százados által is segítve megoldottam a kérdést: a közeledő ellenség elé megyek két rajjal, a többivel pedig oldalba támadok. A parancs kiadása után épp a véghezvitelt kezdtük meg, mikor lefújatott a gyakorlat, és ezzel az én vizsgám be is fejeződött. Meglehetősen mérgelődtem az ostobaságom felett, mely kezdetben elfogott, de hát késő volt már.

Különben a két napon át tartó vizsga egyébként is nevezetes marad előttem. Hihetetlenül rossz időjárás volt: folyton esett a hó és az eső felváltva, egyszer olvadt, másszor meg fagyott. Derékig jártunk a vízben, mászkáltunk és hasaltunk a tésztalágyságú szántóföldeken. Nem csoda tehát, hogy mikor haza térhettünk, teljesen vizesek voltunk: még az alsónadrágomból is vizet csavarhattam ki.

De ez is elmúlott. Mivel a pótszázadok kebeléből ekkor alakultak ki a menetformációk, jóformán egész héten át semmit sem csináltunk. A hét végén, jan*uár* 9-én este a zászlóaljparancsban váratlanul megjelent az előléptetésünk, mely azonban nem a gyakorlati vizsga eredménye volt, hanem még Neu benateki szerzemény. U*gyanis* mivel a Generalmajor előtt oly szépen dolgoztak az önkéntes szakaszok, ez rendelte el az előléptetéseket, amire itt Turnauban oly sokáig kellett várni, holott a hadtest többi ezredeinél már karácsonykor foganatosították ezt.

Én címzetes őrmester lettem, rangban a 11-ik. Előttem állottak: König, Bielochlawek, d*okto*r Nitsch, Möldner, Grüner Lothár, Krausz, Baudisch, Renger, Nagy és Nick és utána Ulrich és Appelt. Meglehetősen háttérbe szorultam tehát, mit a német nyelvben

[107] A szó előtt áthúzva: tit.

[108] Vizsgabizottság.

való fogyatékosságomnak köszönhetek. Hübel, Hübner és Janku nem lettek előléptetve, Stetina káplár, a többiek pedig szakaszvezetők lettek.

Mióta őrmester lettem, ámbár a zsold ez után is csak 16 fillér naponta, nagyurat játszom. Mindjárt másnap gondolkodtam a distinkció felvarratásáról. Kardot már jóval előbb szereztem. Hogy külsőleg is imponáljak, varrattam extra felsőkabátot is, mert kincstári kabátban csak nem futkoshatok össze-vissza!

[1915.] jan*uár* 11-én d*élután* már Offizierversammlungon voltam jelen. E napon írtam be először a nevem a pótszázadom parancskönyvébe. És ez óta természetesen minden este hozza a napos káplár a parancsot, mit nagyúri fölénnyel átolvasok. És kiderül az arcom, ha nem kell Dienstet végeznem, ellenben ráncok gyűlnek a homlokomra, ha valami feladat elvégzése szakad a nyakamba.

Így telnek a napok kedélyesen. Egyedül bosszantó az, hogy még mindig nem megyünk a harctérre, pedig ezt erősen reméltem, azonban sajnos ezúttal is csalódtam.

[1915.] jan*uár* 21.

Az elmúlt napok nagyjában és általában a semmittevés napjai voltak, mivel a Marschkompagnie-val nem vonultunk ki többé, a pótszázadnál pedig alig akadt munka.

Jan*uár* 16-án századszolgálatom volt, és mivel ugyancsak e napon vonultak be az 1890., 1889., 1888. és 1887. évbeli népfelkelő újoncok, ezek egy részét, mégpedig a Bömisch Leipa környékbelieket kellett a d*élelőtt* és d*élután* folyamán egyszer pótszázadom helyiségeibe vezetni.

Jan*uár* 18-án Daube[109] környékbelieket vezettem orvosi vizsgálatra a d*élelőtt* folyamán.

Jan*uár* 20-án Bataillonsinspektionsfeldwebel voltam, tehát fontos és felelősségteljes hivatal szakadt a nyakamba. Tulajdonképp a Garnisoninspektionsoffizier instrukciója[110] értelmében egész nap otthon csücsülhettem volna, azonban én túlbuzgóságból és tettvágyamtól ösztökélve lelkiismeretesen végigvizsgáltam az egyes őrségeket, a lefúvás után pedig a lebikatiokat[111] és korcsmákat. Ki kellett volna a bordélyházhoz is mennem, az úgy*nevezett* Reihe- avagy Paradies-be,[112] azonban a lelkem nem vitt rá, hogy ilyen piszok helyre tegyem be a lábamat, ha mindjárt hivatalos teendőt is teljesítek. Soha nem voltam és nem fordultam meg még ilyen helyen, és hogy ez alkalommal a hivatalom teljesítésének a kisebbítésére nem mentem oda, annak egyszerű oka az, hogy az embernek az érzékisége legyőzésére úgyis oly sok és gyakran nehéz tusákat kell vívni, mivel szolgáltassak tehát még anyagot a harchoz. Az ilyen helyiségben látottak és hallottak, különösen olyan természetet, mint én vagyok, ki e tekintetben már a legkisebbre is reagálok, hetekig nem hagynának békén, tehát jobb, ha követem a latin közmondást: „in fuga salus".[113]

---

[109] Félrehallotta, helyesen: Dąbie.

[110] A helyőrség-ügyeletes tiszt utasítása (ném., lat.).

[111] Valószínűleg a Lebedame (ném.) = (gúnyos értelemben) nagyvilági nő szóból alkotott kifejezés: bordélyházak.

[112] A bordélyházak nevei.

[113] Salus mea in fuga (lat.). = A tisztaság megőrzése a veszedelmek elkerülésével biztosítható.

Jan*uár* 21-én délben távozott el és ment a harctérre a VI. menetzászlóalj első két százada.

[1915.] jan*uár* 31.

Tehát az új év első hónapja múlófélben! Csodálatos keveréke az ellentmondásnak az ember gondolata az időre vonatkozólag. Mily gyorsan telnek a napok, és mégis minden hét egy évnek, katonáskodásom pedig örökkévalóságnak látszik. Ej, egyszer csak vége lesz a háborúnak is, vége lesz a katonáskodásomnak is, miként vége van mindennek e mulandó világon.

Jan*uár* 22-én nagy sürgés-forgás és tisztogatás volt a katonai helyiségekben. Hogy is ne, mikor este[114] szemlét tart Feldmarschalleutnant von Pitlik,[115] tehát nem éppen kicsi személyiség őexcellenciája! Másnap a gyakorlótérre kellett a délelőtt folyamán minden épkézláb és nem épkézláb embernek menni a szemle végett. Én, mint be nem osztott egyén, több tiszttel együtt a balszárnyon állottam fel, ahová őexcellenciája legutoljára jutott el, és nevünk bemondása után mindnyájunkkal melegen kezet szorított. Valóban kedves volt ezredesünk viselkedése, ki, miután őexcellenciáját felvilágosította arról, hogy mi tulajdonképp kik vagyunk, és mik vagyunk, és hogy a VII. menetzászlóaljhoz leszünk beosztva, nagyon feldicsért bennünket, hogy mily jó katonák vagyunk és mily sokat tanultunk! – Nevetnem kellett magamban, ha e kijelentést összehasonlítottam Jusa papa [!] véleményével, melyet még dec*ember* 20-án mondott Könignek, ki jelentette neki, hogy Neu Benatekből visszajövünk.

– No, tanultak-e valamit?

– Oh, igen, ezredes úr!

– Azért, mert ugyancsak keveset tudtak!

Tempora mutantur et nos mutamur in illis!”[116] Mit nem eredményez egy szemle!

A népfelkelő újoncok kiképzése e hó 25-én vette tulajdonképp kezdetét. Egy teljes hét telt el az orvosi felülvizsgálat, a csehek elosztása és a beöltözés által. Az Iser mezőn javában folyik az ú*gyne*vezett Gliedexecieren, amikor megjelenik egyszer csak Benes alezredes, aki a kiképzést vezeti, és valóságos filippikát zeng a metódus ellen. Nem kell fordulatokat tanítani, nem kell a gyakorlótérre kijárni, hanem kinn a szabadban mindjárt rajvonalat kell képezni etc. etc. Nagy volt természetesen a meglepetés és a zúgás, de ez idővel most már elmúlott. Megalkudtunk az adott utasításokkal 50 %-ra magunkban. Minden nap záros ideig Zugsexecieren van, azután pedig rajvonal, Feldwache felállítás, szóval Felddienst. Én a 3. szakasz parancsnoka lettem, és mondhatom, megy szépen a dolog. A legénység német, kikkel lehet okosan beszélni. A munkám igen sok, de ez nem kedvetlenít el, mert látom, hogy nem hiába dolgozom.

---

[114] A szó előtt áthúzva: viszont.

[115] Andreas Pitlik von Rudan und Poria altábornagy, a prágai katonai kerület területén található közös hadseregbeli, cs. kir. Landwehr és Landsturm gyalogsági póttestek felügyelője.

[116] Az idők változnak, s változunk mi is velük (lat.).

Jan*uár* 27-én este ment el a VI. menetzászlóalj III. és IV. százada. Kinn voltam az állomáson az elbúcsúzásnál, hisz sok ismerősöm volt a távozók között. A menetzászlóaljparancsnok Makarievics százados volt, kitől magyar nyelven vettem búcsút: „Százados úr, szerencsés visszatérést kívánok." – Igen meglepődött, és örült e váratlan szavaknak, és ő is magyarul válaszolt: „A viszontlátásra."

A jan*uár* 30-iki zászlóaljparancs ismét tartalmazott számunkra újdonságot. A hét első közülünk: König, Bielochlawek, d*okto*r Nitsch, Renger, Möldner, Grüner Lothár és Krause valóságos őrmesterekké lettek előléptetve. Ez az előléptetés bizonyára előszele a menetzászlóaljhoz való beosztásunknak, ami, ha valóban így lesz, eléggé bosszantó lesz rám nézve, hogy nem vagyok köztük.

[1915.] febr*uár* 7.

Csak időtöltésből írok. Semmi, de semmi nevezetes újság. Ha mint szakaszparancsnoknak sok munkám is akad, de a szabad esti óráim annál üresebbek, vég nélküliek. Komoly munkával, hasznos olvasással nem tudok foglalkozni. Csak járok fel és alá a szobámban, ostoba ábrándokat élesztgetek magamban, szövögetem a jövő képét, és mint valami kisgyerek, kártyavárakat építek a levegőben. Tűrhetetlen állapot, és egyhamar nem is látszik szabadulás. Oly semmitmondó, közönségesnek látszó a lelkivilágom, hogy bámulok és elámulok, ha néha-napján mélyebben magamba pillantok, és ami a legbosszantóbb, bárki mást könnyebben tudnék ismerni, mint most, a jelen viszonyok között magamat. Egész valómban egy kérdőjel vagyok, de hogy miért, mi az a megérthetetlen bennem, teremtésit, nem tudom megmondani. Tótágast áll bennem minden, mi rendnek, tervszerűségnek nevezhető. Élek egyik napról a másikra. Messze, a jövőbe ható gondolataim, melyek megvalósítására törekednék, óh, mi távol vannak most tőlem! Csak egy óhajtás él bennem, csak egy vágy hatja át egész valómat: menni, menni, ki a harctérre, dicsőséget és nevet szerezni, a legszentebb kötelességet teljesíteni… De mikor lesz ez? Az idő még oly távol látszik, hogy megérhetetlennek tűnik fel.

Immár a VII. menetzászlóalj is nagyjában felállítottnak mondható. A tisztek beosztva, de ezek között egy is[117] hiányzik közülünk. Minket még nem visznek, minket még óvnak, mert hát mi lesz, ha mi is ott találnák veszni? Az ostoba aggódás és talán a képességeinkben való kételkedés még mindig elzárja előttünk az annyira óhajtott utat. Pedig a most beosztott tisztek közül sokan már nem mennek nagy lelkesedéssel vissza a csatába, fáradtak, vagy mi a csuda van velük. Már elég volt nekik a háborúból. Aztán egyesek még nem is egészen egészségesek, de menniük kell, mert más tiszt már nincsen, bennünket meg beosztani, a tisztelt kupak-vezetőség, nem akar.

Az újoncok kiképzése folyamán természetesen magam is sokat tanulok. Így többek közt erősen feltettem magamban, hogy a lövészetben kiképezem magam, annál is inkább, mert újonc koromban nem valami fényes eredményt tudtam felmutatni, mit én makacsul a fegyverem rovására írtam fel. Hála Istennek, nem tévedtem, mert most a lövő gyakorlatoknál nagyszerű sikerrel lövök, és ami a fő, nem vagyok kötve egy meghatározott lövegmennyiséghez, hanem annyiszor lövök, ahányszor akarok. Az a körülmény, hogy

[117] Értsd: egy sem.

biztos lövő leszek, erősen növeli bizalmam, hogy nemcsak mint tiszt leszek hasznára a hadseregnek, hanem mint egyszerű katona, fegyveremmel is tudok majd ártani az orosznak. Én bizony kard helyett fegyvert[118] fogok viselni, és ha alkalmam nyílik, gyakorolom a céllövészetet az ellenségre. Így legalább jobban elmegy az idő a lövészárokban, ha odakerülök.

Ahogy ma délután is a szobámban tartózkodva ábrándoztam, hirtelen egy gyászinduló méla akkordjai ütötték meg a fülem. Egy temetés vonult el ablakom alatt. Már többször feltűnt nekem, hogy a csehek ilyen alkalommal minő mintaszerű pompát és rendet tudnak tartani. A kifejtett pompa nem rikító, a rend pedig valóban meglepő. Csaknem teljesen kifogástalan négyes rendeket látunk magunk előtt: a férfiak is, meg a nők is külön.

A cseh szent énekek, miket a sz*en*tmise alkalmával hallok, nem tetszenek nekem. Egyhangúak, aztán – a jó Ég tudja – a dallam úgy végződik mindig rendesen, hogy az ember hallása még megkívánna egy-két ütemet, hogy élvezete kielégítődjék, de épp ez a pár végső ütem hiányzik, p*éldáu*l az ének felemelkedik a magas hangokig, és aztán nincs leereszkedés, hanem vége, nincs tovább. Az ének kezdődik más versszakkal újból. Különösen első ízben egészen kellemetlenül éreztem ilyenkor magamat.

Említésre méltó, hogy a mise végeztével mindig van Oltáriszentséggel való áldás, mely alkalommal a szokásos imákat a pap nem latinul, hanem csehül mondja. Az ezt követő szenteltvízzel való áldás alkalmával a pap nem marad helyben, hanem kíséretével végigmegy a templom hajóján és közben végezi a szokásos keresztvetést. Ennek végeztével visszatér a pap az oltárhoz[119] és innen a sekrestyébe megy. A mise véget ért.

Legvégül megemlítem, hogy miután az elmúlt hó végén Taurst az orvosi felülvizsgálaton egy évre szabadságolták a tüdőbaja végett, ezredemben vérbeli magyar önkéntes egyedül csak én maradtam vissza. Ez idő óta társaim, kik idáig is nagyon szerettek és büszkék voltak magyar voltomra, most még inkább éreztetik ebbéli érzelmüket velem és mondogatják aggódó érzéssel, hogy a rossz sors valahogy el ne vigyen engem is a körükből. No, ha oly egészségem lesz a jövőben is – válaszolom –, mint most és a múltban volt, akkor ne féltsenek engem.

Valóban hálát kell adnom a jó Istennek, hogy ily kitűnő egészségnek örvendek és a mostani hideg időket és a nem kis testi megerőltetéseket oly nagyszerűen kibírom. A jövőre is ezért imádkozom.

1915. febr*uár* 17.

E hó 8-án reggel, hogy a századhoz mentem, nem kis meglepetéssel szemléltem 12 újoncot, akik a menetszázadhoz önkéntesen jelentkeztek. Dicsőségemre legyen mondva, ezek közül hét az én szakaszomból való volt, kik, legalább is az én meggyőződésem szerint, az én hatásom alatt szánták el magukat erre a lépésre. Amikor gratuláltam nekik, roppant keserű érzés vett rajtam erőt, midőn elgondoltam, hogy íme, ezek csak kétheti kiképzésben részesültek és máris mehetnek táborba, én pedig már katonáskodásom

[118] Értsd: lőfegyvert.

[119] A szó előtt áthúzva: sekres.

hetedik hónapjában állok és kénytelen vagyok itt maradni bizonytalan időre. E délelőtt nem volt kedvem semmihez sem, a szakaszommal sem foglalkoztam oly behatóan, mint azt máskülönben szoktam tenni. Fájlaltam, hogy a legjobbak a menetszázadhoz mentek és nekem itt maradt az alja. Bosszúságom a délután folyamán még csak növekedett, midőn teljesen új szakaszhoz osztottak be, míg a régebbi szakaszom embereit az I. és II. szakaszba olvasztották be.

Az V. szakasz kiképzését, melynek újoncai febr*uár* 1-jén vonultak be, és amelyet csak az imént kaptam, nagy energiával és nagy munkakedvvel kezdtem meg. A jó hangulatomat még csak növelte ama körülmény, hogy a századparancsnokom, kapitány Bartelmus[120] egészen rendszeres és céltudatos kiképzést kívánt, ellentétben Benesch alezredes véleményével, aki már az első napon rajvonalat akart látni. De a Gondviselés úgy intézte, hogy e szakaszt csak két napig vezethettem, mert időközben nagy események következtek be.

Senki sem remélte közülünk, hogy a VII. menetzászlóaljjal valaki is elmenjen a táborba. Annál nagyobb volt tehát a meglepetésünk e hó 10-ének az estéjén, amikor a zászlóaljparancsban 16-an be lettünk osztva oda. Mégpedig: König, Nick, Appelt és Altmann (ez utóbbi a Kaiserjägerektől jött át hozzánk őrmesterek az I. menetszázadhoz), d*okto*r Nitsch, Krause és Baudisch őrmesterek, valamint Kasztner szakaszvezető a II. menetszázadhoz, Bielochlawek, Renger és Ulrich őrmesterek és Kleinert szakaszvezető a III. menetszázadhoz, végül Gruner Lothar, Nagy és Házi őrmesterek meg Hochmann szakaszvezető a IV. menetszázadhoz kerültek, miként a parancs megjelölte: Unteroffiziere hinter der Front.[121]

Ez az utóbbi körülmény egy kissé lelohasztotta a kedvünket, mert reméltük, hogy Kadettokká neveznek ki bennünket, mint ahogy azt már hónapok óta folyton kiabálták a fülünkbe. Másnap kettő[122] közülünk csakugyan fel is ment a zászlóaljirodába, azonban csak azt tudták elérni, hogy a még eleddig címzetes őrmesterek ténylegessé, a címzetes szakaszvezetők közül 16-an ténylegessé lettek előléptetve.

Ugyanezen a napon, tehát febr*uár* 11-én Bataillonsinspektionsfeldwebel voltam délig, és ez okból kifolyólag csak másnap, febr*uár* 12-én jelentkeztem a századparancsnokomnál, Golitschek főhadnagynál, ki nagyon szívesen fogadott. A századnál nagyon fontos szerepet játszottam, mivel egészen véletlenül 160 tót atyafi lett ide küldve Mezőkövesdről, a 66. gyalogezredtől. Máramaros és Zemplén megyékből valók, és nagyobbrészt tudnak magyarul, és mert csak én tudok velük érintkezni, ez nagyban növeli a befolyásom és ezzel együtt a munkám is.

A század tisztikarához tartozik: Golitschek főhadnagy, kedves és vitéz ember, Kavčič főhadnagy,[123] roppant udvarias, de nem éppen bátor természet, Singer hadnagy, Hofer és Brause Fähnrichek és végül Kadett Zimmer. Ez utóbbiak mind a négyen tartalékosok.

---

[120] A név és a rang sorközti betoldás.

[121] Altisztek a hátországban (ném.).

[122] Ketten.

[123] 1914–15-ben még csak hadnagy volt.

Hogy a menetszázadhoz kerültem, búcsút vettem az 5. szakasztól, hol sokan csaknem sírva fakadtak, annyira szerettek. Egy,[124] hozzá még, igaz, hogy pityókás állapotban, erővel a menetszázadhoz akart jönni hozzám. Dimmer Renhold ez ember neve.

Mivel az volt a hír, hogy 15-én az első két század már elmegy, ezért 13-án a Kokesnél nagy búcsúestélyt rendeztünk, mely most minden este megismétlődik, mivel a két század még mindig itt van.

A mi felszerelésünk 16-án d*élu*t*án* vette kezdetét és még mindig tart, annyiféle sok dolgot kapunk.

[1915.] febr*uár* 22.

Mivelhogy épp a felszereléssel végeztem be múltkor a mondókámat, talán nem lesz hiábavaló, ha itt felsorolom, hogy tulajdonképp mit is kaptunk hát? Hogy ez sikerüljön, valóban a Múzsákat kell segítségül hívnom, mert különben bennrekedek az anyag tömkelegében. No de hozzáfogok bátran.

1. Felszerelés a ruházat dolgában: két ing és két gatya, egy meleg ing és egy meleg téli alsó nadrág, két pár könnyű kapca, egy pár meleg gyapjú kapca. Egy prémmellény, sapka, kabát, nadrág, egy pár könnyű és egy pár nehéz cipő. Egy pár könnyű és egy pár meleg kesztyű, egy pár ökölvédő, vagy mi a kányának hívják, és egy muff. Pellerin, felsőkabát és hókabát. Hasmelegítő, nyakvédő[125] és hósapka. Szemüveg a hó ellen. Orenrolle [!].[126] Meleg takaró. Kamásli[127] nem kellett.

2. A hadi felszerelés dolgában kaptam: hátizsák, csajka, ivópalack, derékszíj, két tölténytáska, sátorponyva, ásó, Verbandfächl[!],[128] Legitimationskapsel, Periskop, Meldeblock,[129] villamos zseblámpa 9 batterie-vel, 4 db szíj a kabát összegöngyölítésére, egy ceruza. Ez volna mindaz, mit mindeddig kezemhez kaptam, de ehhez még egy-két dolog hozzá fog járulni. Saját pénzemen vetem egy Bezard-mágnestűt[130] és egy bőr lábszárt.[131]

E rettentő sok cikk kiosztása napokon át tartott, és ha még hozzávesszük a himlő és a tífusz elleni beoltást, miben magam is kivettem a részemet, meg a fürdést, gyónást és a sz*ent*áldozást, a múlt heti munkásságunkat már a maga teljességében vázoltam is.

E hó 20-án délelőtt 10^h 45-kor távozott el az I. és II. menetszázad, mely utóbbihoz tőlünk Singer hadnagy is be lett osztva. A búcsúzás társainktól valóban feledhetetlen marad. A híres négyek még egyszer hallatták valóban nagyszerű éneküket: „Im Feld

---

124 Értsd: egyikük.

125 A nyak szó után áthúzva: és fej-.

126 Valószínűleg Ohrenklappe: fülvédő (ném.)

127 Kamásli: a német Gamasche vagy Kamaschen szóból: lábszáróvó.

128 Verbandfächen: kötszer (ném.).

129 Azonossági jegy tokja, periszkóp, jelentőtömb (ném.).

130 Az ún. Bézard rendszerű iránytű (bussola: iránytű, ol.) a tájolók egyik alaptípusa. Egészen 1996-ig gyártották.

131 Értsd: lábszárvédőt.

des Morgen",[132] még egyszer meleg kézszorítás mindegyikükkel, és aztán a vonat nagy szuszogással hatalmas Heil hangjai mellett megindult és… nemsokára eltűnt. Mi, akik nemsokára követjük őket, oly érzelmekkel mentünk mindnyájan az állomástól haza, hogy egy hét múlva, a következő szombaton már mi is búcsúzhatunk.

Még meg kell említenem, hogy Kramer Gottfried, mint orvos, szintén a távozók között volt három féléve ellenére. Az ő példája bizonyítja, hogy micsoda félszeg intézkedések fordulnak elő ennél az ezrednél. U*gyan*is van itt egy hét félévvel bíró orvostanhallgató is köztünk, de mert rangsorban hátrább áll, tehát neki maradnia kell.

[1915.] febr*uár* 28.

E héten nagy lőgyakorlatok voltak. Ezt követte e hó 24-én este egy éjjeli gyakorlat. Az én párom a Cerveny dvuk nevű tanyától indult ki, és feladata volt a Paceřitz községtől d*él*ny*ugat*ra fekvő vasútkanyarulatot elpusztítani. A vezető én voltam a Bezard-mágnestűvel, melynek segítségével csakugyan az ellenség zömének mentünk neki. Este 11 óra táján mentünk haza, és a Slavia nevű szállodában vacsoráztunk. Itt volt az ezredes is, aki tudatta, hogy a távirat készenlétünkre nézve már elment és holnap este már mi is útnak indulhatunk. No, nekünk se kellett több, a sörre pezsgőt ittunk, erre feketekávét, majd likőrt, és reggel 4 óra felé vetődtünk haza eléggé pityókás állapotban.

A Bereitschaft hivatalos kijelentése azonban csak a csütörtök esti parancsban állott, mely egyúttal engem, Gruner Lothárt, Nagyot, Ulrichot, Ilschmannt és Kleinertet a pótszázadokhoz helyezett át, és helyünkbe Vogel, Voitl, Schubert, Weigand, Schäfer Hermann címzetes szakaszvezetőket és Stetina cím*zetes* káplárt osztották be.

Bosszúságom nem csekély volt, és én, ahelyett, hogy a II. pótszázadhoz mentem volna, másnap, e hó 26-án szépen kirukkoltam a menetszázaddal, ahol Kavčič főhadnagynak jelentettem, hogy itt szeretnék maradni, mit az szemmel látható nagy örömmel fogadott, épp a tót legénységre való tekintettel.

A gyakorlatunk a swijan-podoli hídnál játszódott le, melynek végeztével azonnal vonatra szálltunk, és Turnauba érkezve kocsin a laktanyához hajtattunk és a zászlóaljraportra mentünk. Nagy szintén velünk jött. Kavčič volt a főszószóló, de az ezredes makacsul nemet mondott, azonban adjutánsa, kapitány Jonasch bíztató ígéretet tett személyemre nézve, de Nagy kérését ő is visszautasította. Ez esti parancsban, melyet nem kis nyugtalansággal lestem, csakugyan benne állt a VII. menetszázadhoz[133] való visszahelyezésem, míg Schäfer Hermann helyettem a pótszázadhoz került.

Ez idő szerint nagyban készülődöm az útra, csak kevés a pénzem. Kínosan hatott reám ama körülmény is, hogy a két pár kincstári cipőmet ellopták, de szerencsére szereztem egy párat ismét.

Nagy eredménynek kell minősítenem, hogy Lothártól megkaptam a század távcsövét, ami nagy kincset jelent rám nézve. A felszerelésemhez ezen kívül még hozzájárult három tartalék adag és 20 db kétszersült.[134]

---

[132] „Im Feld des Morgens Früh eh noch die Nebel sanken..." – Német népdal kezdő sorai.

[133] Pontosan: menetzászlóaljhoz.

[134] Utólagos kiegészítés következik.

1948. márc*ius* 11.

Az első harctéri élményeimet miért nem írtam le kevéssel az események után? – erre ma már nem tudok válaszolni, azonban a lényeges dolgokra még most is oly világosan vissza tudok emlékezni, mintha minden csak tegnap történt volna. Ezt a régi mulasztásomat az irataim általános rendezésével és csoportosításával egy időben ez alkalommal hozom helyre.

Az utolsó hetem Turnauban lázas készülődéssel és folytonos búcsúzkodással és ivászattal telt el. Mi, akik menetre kész állapotban voltunk, különbnek éreztük magunkat azoknál, akik még a kádernél maradtak. Akkor még öröm és büszkeség volt részünkről a harctérre menés, nem úgy, mint egy-két évvel később, amikor már mindenkinek elég volt a háborúból, és amikor már mindenki, saját magamat sem véve ki, arra használta fel eszét, ami kevéssel rendelkezett, hogy miképpen kerülheti el a harcteret a látszat megőrzésével.

Nagyon jól tudtam, hogy a háború életre-halálra megy, ezért rendbe hoztam a dolgomat az Istennel szemben is, amikor a kapucinus atyáknál ájtatosan meggyóntam és megáldoztam. Azokat, akik e lelki felkészültséget lemosolyogják, csak sajnálni tudom, mert fogalmuk sincs arról, hogy az ilyen számadás a teremtő Atyával szemben micsoda belső békét, nyugalmat, a várható szenvedések és az esetleges halál iránt pedig milyen határozottságot tud a lélek ilyen természetű állapota nyújtani. Mindezt a hitetleneknek és a közömböseknek hiába magyarázom, úgysem hiszik el, sőt még a saját károkon sem tanulnak. Mennyivel több lelki izgalmon, félelmen és szenvedésen mennek át ezek a szerencsétlenek hozzánk képest: óh, erről köteteket lehetne összeírni!

Pontosan két héttel az után, hogy a VII. menetzászlóalj (Marschbataillon) I. és II. százada eltávozott, mi is, a III. és IV. század zeneszóval felvonultunk Turnau négyszögletes piacára, ahol a két század Kolonnéba felállott, és ahol minket pár szóval elbúcsúztattak. Majd a zenekar eljátszotta: „Vater, ich rufe Dich…" kezdetű harci imát,[135] amely oly lélekbemarkoló dallamú, és máris pattogó vezényszavak hallatszottak, és mi, 500 halálra szánt katona, kettős rendben megindultunk az állomás felé harsogó „Heil, Heil" kiáltásoktól kísérve, miközben mi rágyújtottunk az oly szép hazafias német dalok egyikére.

A jó ismerősök kikísértek minket az állomásra is. Nekem volt néhány jó barátom, de nem volt egyetlen kislány sem, aki kendőt lobogtatott volna utánam, mert egyetlen cseh lánnyal sem ismerkedtem meg.

1915. március 6-án, egy szombati napon, délelőtt 10 óra 45 perckor indult el velünk a vonat Turnauból anélkül, hogy tudtuk volna, hogy hova megyünk.

Turnau gyönyörű vidékét azóta sem láttam viszont.

A legénység tiszta marha kocsikban helyezkedett el, a tisztek személykocsiban, de csak ülőhely jutott mindegyikünknek.

Csehország dimbes-dombos egyhangú vidékén futott velünk a vonat, éjfél után érkeztünk Bécsbe, reggel Pozsonyba és délelőtt a szentmise ideje alatt haladtunk el

[135] „Hívlak, Uram..." Népszerű német műdal, amit a katonák csatába, háborúba indulás előtt énekeltek.

Galánta mellett, ahol legközelebb feküdt hozzám a szülőföldem. A szívem egy kissé fájt az ismerős táj látásakor, de csak Érsekújváron, ahol ebédeltünk, nyílt alkalmam arra, hogy egy lapot írjak édesanyámnak, akivel közöltem, hogy a harctérre menőben vagyok.

Budapesten áthaladva, márc*ius* 7-én estére Miskolcra értünk, ahol vacsorát kaptunk: finom rumos teát kolbásszal és kenyérrel. Az itt szolgálatot teljesítő élelmezési altisztekkel azonnal összebarátkoztam, melynek eredménye lett, hogy én magam vagy 2 kg-os szalonnát és egy kenyeret kaptam, a szakaszom részére pedig egy 250 l nagyságú hordóban rumot minden aláírás nélkül, mit a legénységgel azonnal átguríthattam a vonatunkhoz, amely k*örül*b*elül* a 17. sínpáron vesztegelt.

Az éjjel hatalmas hóviharba kerültünk, melynek következménye lett, hogy a vonatunk Tiszalucnál megrekedt, és mi másfél napig sem előre, sem hátra nem tudtunk menni. A hidegtől is sokat szenvedtünk, azután felütötte fejét az éhség is, mert kenyéren kívül más élelmiszert nem vittünk magunkkal.

A tisztikar összedugta fejét, hogy adott esetben mit lehetne tenni, végül is az ment határozatba, hogy egy járőrt küldünk ki a faluba azzal a rendeltetéssel, hogy élelmiszert vásároljon. A járőr eltávozott, és elég hosszú idő múlva szánkón szállítva néhány oldal szalonnát hozott magával, kilóját 5 koronáért véve, mely drágaságon a tisztek eléggé csodálkoztak és mérgelődtek, szidván a magyar paraszt kapzsiságát, azonban a végén általános lett az öröm, hogy evéshez juthattunk.

Márc*ius* 10-ének hajnalán végre elindulhatott velünk a vonat, és mi Sátoraljaújhelyen ismét meleg ételhez juthattunk. E nap kora délutánján Szinván kiszálltunk a vonatból, itt úgy-ahogy a két század éjjelre elszállásolta magát, és március 11-én reggel gyalog nekivágtunk északnak, hogy a rajvonalba érkezzünk.

A rossz úton a sok bagázsiával keserves volt a gyaloglás, és mindnyájan felsóhajtottunk, amikor Telepóc nevű nyomorult rutén falucskába megérkezvén jött a parancs, hogy a szakaszok szállásolják el magukat.

Márc*ius* 12-ének reggelén folytattuk a menetet. Néha olyan hatalmas hófúvások között meneteltünk, hogy 2-3 m magas hó közé vágott keskeny úton haladhattunk csak. Amerre szétnéztünk, mindenütt nem éppen magas dombok meredeztek az ég felé, és hó és hó mindenfelé. Ahogyan mi mentünk kettesével, hosszú kígyóvonalban észak felé, éppen olyan számosan jöttek vissza a frontról hidegtől megfagyott fülekkel, kezekkel és lábakkal a nyomorúságos kinézésű katonák, akik rémséges dolgokat meséltek pár odavetett szóval a frontról. Hát ez a látvány egyáltalában nem volt bátorító hatású a folytonos ágyúdörgés mellett, amely mindinkább közelebb és közelebb hallatszott. Különösen sok volt a lábfagyás a papírtalpú bakancsok miatt, amelyeket a lelkiismeretlen hadseregszállítók éppen ebben az időben sóztak a hadsereg nyakába. Mi is sok ilyen bakancsot faszoltunk, de az volt a szerencsénk, hogy elég hosszú ideig voltunk menetkész állapotban, és így még idejében észrevettük a csalást, miért is a századnál legalább 40 pár bakancsot cseréltünk ki. Ezek a bakancsok a vékony talpbőr alatt vastag lemezpapírral voltak fedve. Az 1-2 milliméter vastagságú talpbőr egy-kettőre elkopott, az alatta levő lemezpapír pedig szétfoszlott, és az illető járhatott mezítláb. Mennyi lábfagyás és

amputálás származott e csalásból? Az értelmi szerzőit e hitványságnak szemrebbenés nélkül felköttettem volna az első fára!

Estére kifáradva megérkeztünk a Wola Michowa nevű galíciai nagyobb faluba, melynek déli szélén ismét elszállásoltuk magunkat úgy, ahogyan lehetett. Itt már nagy volt a sürgés-forgás. Megtudtuk, hogy a harcvonal a falu északi szélén húzódik és a mi ezredünket is ott fogjuk megtalálni.

Így is volt.

1915. márc*ius* 13-án reggel ismét menetelni kezdtünk azzal a tudattal, hogy rövidesen célhoz érünk. A kora reggeli fagyos szürkületben, ahogyan megindultunk, bal kéz felől váratlanul egy hegyi üteg adott le sortüzet olyan éles, kellemetlen dörgéssel, hogy ijedtemben a földre vágódtam. Miközben alaposan bevertem az orromat, észbe kaptam, hogy katonáimnak nem szabad észrevenni a gyávaságomat, miért is keservesen feltápászkodva a földről, érthető hangon kezdtem szidni a göröngyös utat, melynek köszönhettem az elesésemet. A katonáim előtt bátorságom annyira köztudomású volt, hogy dehogy mert közülök egy is arra gondolni, hogy másként is történhetett a dolog, én magamban azonban roppantul szégyenkeztem a hirtelen inamba szállt bátorságom miatt.

Ahogyan kivilágosodott, megérkeztünk az ezredünk irodája elé, ahol ezredesünk minden szakaszparancsnokkal kezet fogott, és ahol megtörtént a beosztásunk az ezredbe. Én a szakaszommal az ezred VII. századához kerültem, vagyis a II. zászlóalj III. századához, és századparancsnokom az a Kavčič Eduárd főhadnagy lett, aki a menetszázadomat is kiképezte és vezette.

Kavčič Eduárd főhadnagy apja cseh, anyja német volt, és mint ilyen, bátornak éppenséggel nem volt mondható, azonban kötelességét pontosan teljesítette, és sokkal finomabb modorral bírt, semhogy durva és erőszakos tudott volna lenni. Engem igen szeretett és nagyra becsült, aminthogy a többi szakaszparancsnok felett magasan kiemelkedtem, és csakhamar a századnál én lettem az a mindenes, aki nélkül nem történt semmi fontosabb dolog sem. Ezt a hatalmat én olyan tapintattal és bajtársias szellemben gyakoroltam, hogy a közkedveltségem a katonák, altisztek és tisztek előtt sértetlen maradt.

Az ezredestől elbúcsúzva, a kellő óvatosságot szem előtt tartva azonnal állásainkba mentünk.

Istenem! Micsoda kiábrándító helyzetbe kerültünk! A falu északi oldalán húzódtak az állásaink. Én a szakaszommal az ezred balszárnyán állottam egy nedves síkságon, melyben lövészárkokat ásni nem lehetett, mert mihelyt enyhült a fagy, a talajvíz mindent elárasztott. Itt bukdácsoltunk gyakran térdig jeges vízbe süllyedve: éheztünk, fáztunk és alvásról sem lehetett ilyen körülmények között szó. Az elkeseredésünk mindnyájunkban oly nagymértékű volt, hogy magam is átkoztam magamat, hogy miért jöttem ki önként a harctérre, amikor egy hónap múlva az időjárás lényegesen enyhébb lett volna. Az éhség is annyira kínzott, hogy már nem bírtam ki és titokban én, a szakaszparancsnok megettem az egyik reserve konzervemet, amelyhez pedig semmiképp sem lett volna szabad nyúlni. A baj rendesen nem szokott egyedül járni. A rossz víztől olyan hasmenést

kaptam, hogy már jogosan féltem a vérhastól, mert lázam is volt és már egészen elerőtlenedtem. Végső elkeseredésemben kiittam egyszerre a rummal telt kulacsomat, melytől nem rúgtam be, hanem meggyógyultam.

Ha melegedni akartunk, akkor hosszabb-rövidebb időre betértünk a hátunk mögött, talán 50 lépés távolságban lévő parasztház egyetlen szobájába, ahol legalább fedél alatt voltunk, de ahol vállalnunk kellett azt a nem kis kockázatot, hogy az ellenség tüzérsége a másvilágra küld. Ez nem volt mesebeszéd, mert a tőlünk 30 lépés távolságra lévő legközelebbi parasztházat egy gránát telibe találta és a katonáink közül hét halott és 15 sebesült maradt a helyszínen.

Bizony minden pillanatban az Isten kezében voltunk, ha frontunk előtt harcok nem is voltak és az ellenség tőlünk olyan távol tartózkodott, hogy puskával egymásban kárt nem tehettünk. Az állásainktól féljobbra talán 750 m távolságban emelkedett ki a síkságból a Kote 560. – ha jól emlékszem –, mely ezredem történetében sötét emlékű maradt. Néhány nappal ezelőtt, hogy a frontra kiértünk, ezredem rohammal el akarta foglalni, de az oroszok véres fejjel visszavertek minket, kik néhány száz embert vesztettünk halottakban és sebesültekben.

Balra tőlünk egy dombhát húzódott, melyen a budapesti csibészezred, a 32-es cs*ászári* és kir*ályi* gyalogezred állásait láthattuk. Mindig nagy jövés-menés volt itt tapasztalható. Ennek az ezrednek előttünk nem volt valami jó híre: attól féltünk, hogy egy szép napon az orosz áttörvén rajtuk, minket ismét oldalba kap, de szerencsére ez nem következett be.

Lassan-lassan beletörődtünk a harctéri fáradalmakba, nélkülözésekbe és egy-két órás alvásokba és az örökös fagyoskodásba, hogy annál inkább fájlaljuk a szeretettelteinktől való távollétet. A posta igen gyatrán közlekedett. Hiába írtam ismerőseimnek, mihelyt megtudtam, hogy a tábori postaszámunk 96, válasz kártyáimra csak nem akart érkezni.

Március 23-án hajnalban alarmíroztak minket abból a célból, hogy hátravonuljunk. Mi nem értettük a dolgot, csak később gyúlt világosság a koponyánkban, amikor egy-két nappal később megtudtuk, hogy Przemyśl elesett.[136] Egy egész napon csetlettünk, botladoztunk hátrafelé, átléptük a magyar határt és végül is Virava községet magunk előtt hagyva k*örül*b*elül* egy kilométerre a községtől délre állásba mentünk. Századommal ismét az ezred balszárnyára kerültem, és hasonló körülmények közé, mint Wola Michowánál, mégis azzal a különbséggel, hogy itt a talaj mégsem volt annyira mocsaras és ezért már tűrhetőbb lövészárkokat áshattunk. Ez új állásainkban néhány napig békében élhettünk: az orosz tüzérség is csak ritkán lőtt.

A hadvezetőségünk szerette volna tudni, hogy az orosz az előttünk fekvő Virava községet vajon megszállva tartja-e, miért is az egyik napsütéses tavaszi napon a legnagyobb ámulatunkra egy dzsidás hadnagy vezetése mellett három lovasból álló tiszti járőr jelent meg lóháton az állásainknál olyan szép egyenruhában, mintha most vették

[136] A przemyśli erőd második ostroma 1914. november 2. és 1915. március 23. között zajlott. A kétharmad részben magyarokból álló védőőrség, közel 120 ezer katona került orosz hadifogságba.

volna ki őket a skatulyából, és a hevenyészett drótsövényeinken átbocsátást kértek, mi megtörtént, és ők nagy peckesen Virava felé ügettek, kísérve a mi csodálkozásunktól. Nem lehettek azonban pár száz lépés távolságban, amikor az orosz olyan srapneltűzzel lepte meg őket, hogy hanyatt-homlok visszagaloppíroztak a mi gúnyos kacagásunktól kísérve.

Mivel a hírszerzés e sajátságos módja meghiúsult, másnap estefelé századunkhoz jött a parancs, hogy a sötétség beálltával egy tiszti járőr induljon a helyzet kipuhatolására. Kavčič főhadnagy e célra engem jelölt ki. Én már minden előkészületet megtettem az indulásra, és az önként jelentkezők közül magam mellé vettem öt közlegényt, amikor Kavčič gondolt egyet és nem engem, hanem egy másik szakaszparancsnokot, egy zászlóst – nevére már nem emlékszem – küldött ki, aki többé nem tért vissza erről az útjáról. Egész éjjel virrasztottunk, hogy szükség esetén segítséget küldhessünk neki, ha tűzharcba keverednék, azonban puskalövés nélkül került valószínűleg a fogságba.

1948. márc*ius* 12.

Annak bizonyítására, hogy az ember a harctéren mily sok fizikai fáradalmat kibír, megemlítek két esetet. Amikor márc*ius* 23-án visszavonultunk, sötét este lett, hogy az új állásokhoz érkeztünk. Tájékozódni már nem voltunk képesek. Az Isten szabad ege alatt voltunk kénytelenek az éjszakát eltölteni, viszont tüzet rakni és így melegedni nem volt szabad, nehogy az ellenségnek célpontot nyújtsunk. A fagyos földre én leterítettem a sátorponyvámat és ruhástul arra feküdtem a pokrócomba magamat betakarva. Oly édesen aludtam, mint soha annak előtte, és kutyabajom sem lett.

Amikor elkezdtük ásni a lövészárkot, mi, szakaszparancsnokok egy helyre húzódtunk össze, ahol szalmát szórtunk a földre és fenyőgallyakkal födtük be a szélesebb vermünk tetejét, melyen keresztül az eget szépen lehetett látni. Az álom mindnyájunkat annyira elfogott, hogy hajnalban arra ébredtünk fel, hogy vízben fekszünk és a ruháink, beleértve az alsó fehérneműinket is, teljesen átnedvesedtek. Az történt ugyanis, hogy az éjjel 30-40 cm magas hó esett, mely a fenyőgallyak között a veremből kiáramló meleg hatása alatt elolvadt és az mind reánk csöpögött, de mi még órákig aludtunk, míg végre testünk átfázott, az álmot kiűzve a szemünkből, mely után vágyakozott. Még csak náthát sem kaptam, de legalább fél napig úgy vacogott a fogam, hogy miatta beszélni is alig tudtam.

Míg ebben az állásban tartózkodtunk, nekünk az ellenséggel nem akadt dolgunk, de tőlünk jobbra, alig fél kilométer távolságban a nagyhét folyamán annál véresebb támadások és ellentámadások zajlottak le, ahol ezredemnek véres veszteségei voltak, de minden, kezdetben elrontott lövészárkát visszafoglalta és megtartotta.

Az 1915. márc*ius* 20. – ápr*ilis* 25. közti időben dúlt a kárpáti húsvéti csata, melynek során az orosz át akart törni a Kárpátokon, hogy benyomulhasson Magyarországba és ezáltal kedvező döntést csikarjon ki magának. Ezek a harcok a Lupków-szoros vidékén kezdődtek és úgy haladtak kelet felé az Uzsoki-szoros tájékán.[137]

[137] Részletesen minderről lásd: Julier 1914–1918. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/3_2.html (2016. május 31.)

A mi frontszakaszunkon a nagyhét volt a legkritikusabb. Minden hajnalban hol jobbról, hol balról, hol közelebb, hol távolabb ropogtak a fegyverek és dúlt a harc, de közelebbit megtudnunk igen bajos volt, mert akkor még nem volt rádió, az újságok pedig nem jutottak el hozzánk.

Az orosznak az volt a szokása, hogy hajnali 2 óra körül támadott. Az időpont mesterien volt megválasztva, mert a virrasztók ilyenkor szoktak elálmosodni és elaludni.

A tőlünk jobbra állásban lévő I. zászlóaljnál nagyhét két hajnalán az orosz már kísérletezett ilyen hajnali támadással, de mindig vissza lett verve, annál inkább fájdalmas volt, hogy ápr*ilis* 3-án, nagyszombat hajnalán sikerült az I. zászlóaljat meglepni és annak k*örül*b*elül* a felét foglyul ejtenie, a megmaradtakat pedig kivetette az állásaikból.

El lehet gondolni, hogy mi mennyire éberül és felkészülten vigyáztunk, amikor tudtuk, hogy milyen közel folyik a harc, de szerencsére halvány fogalmunk sem volt arról, hogy milyen válságos a helyzet: csak amikor délelőtt 10 óra tájban a mieink egetverő hurrá kiáltással ellentámadásba lendültek és az oroszt kivetették az elfoglalt állásokból,[138] akkor kezdtek hírek érkezni hozzánk a mieink nagy veszteségeiről.[139] A legjobb önkéntes társam: Gruner Lothár itt halt hősi halált toroklövést kapva, és kívüle még meghalt Nagy Károly is, ez az örökké jókedvű, elnémetesedett, jóképű bajtársam az önkéntesek közül. Többen megsebesültek, mások pedig fogságba estek, mint Rotea Ábel is, ez az erdélyi oláh, kiről azt beszélték, hogy átfutott az oroszokhoz.

Mély szomorúság töltött el mindnyájunkat e súlyos veszteségek miatt, amelyet nagyobb éberséggel el lehetett volna kerülni. Ez a körülmény arra sarkalt engem, hogy az éjszaka még fáradhatatlanabb legyek az előőrsök ellenőrzésében, amelyek közvetlen a hevenyészett drótakadályok megett lapultak, hisz velem történt meg, hogy amikor Virava mögött állásokba mentünk és én éjfél után 1–2 óra között ellenőrizni mentem őket a vaksötét éjben, melyben alig lehetett tájékozódni, úgy tudtam rájuk akadni, hogy a horkolásuk vezetett engem hozzájuk. Előőrsön elaludni: halálbüntetés! Mit tegyek? Feljelentsem őket? Nem sokat haboztam: a Gefreiternek[140] és a mellette édesen alvó két bakának lekentem egy-egy hatalmas pofont és leszidtam őket egészen a sárga földig, és ezzel megelégedtem. Az őrsvezető és a két baka tudta, hogy a halálbüntetés helyett kapták ezt a fenyítést és végtelenül hálásak voltak nekem: ha még lehetet volna, e pillanattól fogva még jobban szerettek és tiszteltek.

Azzal kapcsolatban, hogy április 3-ának hajnalán az oroszok meglepték az I. zászlóaljat, ellenünk is tervezhettek valamit, mert mihelyt a sötétség oszlani kezdett,

---

[138] Április 3-án a Laborca völgye mentén intézett ellentámadással az oroszokat Mezőlaborc felé visszaszorították, melynek az volt a jelentősége, hogy az oroszok ekkor a Budapest irányába tervezett előretörés gondolatát elvetették. Lásd: uo.

[139] Vö.: „A kárpáti csata, a világháború legnagyobbjai és legvéresebbjei közé tartozik… Az emberanyag pusztulásának rettentő mértékére nézve… az oroszok ellen küzdő csapataink január 1-jétől április végéig közel 800 000 főt vesztettek. Ennek a számnak közel a fele, 350 000 fő esik az abszolút veszteségre: a halottakra, az eltűntekre, a sebesülten vagy sebesületlenül fogságba jutottakra. A többi sebesülés és betegség folytán vált ki a csatavonalból." Uo.

[140] Helyesen: Gefreiter (ném.) = őrvezető(nek).

a drótsövényeink előtt valami feketeséget vettem észre, miről fogalmunk sem volt, hogy mi lehet. Feszült figyelemmel vártuk meg a reggelt, amikor bámulattal állapíthattuk meg, hogy egy vadonatúj patika kocsija az orosz háromszáz és nem tudom hányadik gyalogezrednek, olyan teljes gyógyszerfelszereléssel, hogy az már akkor is kis vagyont érhetett. Intézkedtem, hogy az embereink azonnal húzzák be az állásaink közé, majd valamivel később szolgálati jeggyel hátrahúzattuk Világ községbe, hogy ott adják át a brigádparancsnokságnak.

Az 1915. húsvét utáni napokban történt, hogy első ízben faszoltunk kézigránátokat megfelelő kioktatással a használatukat illetőleg, azonban gyakorlati alkalmazásukra már nem került sor, mert leváltottak minket és mi tartalékba mentünk. Sajnos már nem emlékszem arra, hogy melyik cseh ezred jött a helyünkbe, de mikor ezek megtudták, hogy kézigránátok vannak az állásainkban, nem akartak az állásokba bemenni, annyira féltek ettől az új fegyvernemtől.

Mi az éjszakát Világ községben töltöttük el, honnét másnap reggel, talán ápr*ilis* 9. lehetett, felvonultunk a Kote 649-re, mely mellékcsúcsa volt az Ostrylaunak, és ahol a 29. cs*ászári* és kir*ályi* gyalogezred megett a csúcs déli lejtőjén tanyáztunk.

Ha ma visszagondolok erre a tartalékállásra, nevetnem kell, mert jóformán a fronton voltunk: a 29-esek a hegycsúcs éjszaki oldalán voltak állásokban, mi pedig a déli oldalon. Annyiban voltunk csupán kellemesebb helyzetben, hogy védve voltunk az ellenség ágyútüzétől és puskagolyóitól, aztán nem kellett őrséget tartanunk, és némi biztonságban fegyvereink és ruháink tisztogatásával foglalkozhattunk.

Így virradt ránk ápr*ilis* 11-e, a nagy nap, amely életem talán legkiemelkedőbb napja marad. E nap eseményeit közel egykorú feljegyzésem alapján a következőkben mondom el.

1948. március 14.

1915. ápr*ilis* 11-én Zemplén vármegyében, Virava községtől keletre, néhány lépésnyire az első vonal mögött, de a hegygerinc védett oldalán voltunk tartalékállásban. Noha reggeli 8 órára járt már az idő, csak nem akart teljesen kivilágosodni. Éppen édesanyámnak írtam levelet, amikor éles hang ütötte meg a fülemet: Alarm! Néhány perc, és a szakasz, a VII. század IV. szakasza, legelsőnek felkészülve, máris megindult kelet felé, a szakadékos mélységnek. A zászlóaljparancsnok, Widmann Eduard százados személyesen vezetett, ki útközben a helyzetről tájékoztatott: az oroszok a szomszéd hegycsúcsról a 101-es békéscsabai gyalogezredet levetették és ezt kell most visszafoglalni. Lenézve a szakadék mélyébe, a visszafoglalandó 716 m magas Pergla Vrh nevű hegycsúcs[141] nyugati lejtője lábának, mint bal oldalvéd, elváltam az elmaradozó és tőlem jobbra húzódó zászlóaljtól és feszült lelki hangulatban vágtam neki szakaszommal az igen meredek hegycsúcs megmászásának. Hófúvás kezdődik. Csak lassan és zihálva haladunk előre. A hegyoldalban egy primitív fedezéket látok, mely körül egy főhadnagyot és több telefonistát pillantok meg, akik lázasan csomagolnak, az oroszok

[141] A vrh (horvát) szó jelentése önmagában is (hegy)csúcs. Itt helyesen (lengyelül): wierch.

áttöréséről, menekülésről stb. beszélnek szaggatottan ékes magyar nyelven. A főhadnagy átkiáltott hozzám is, hogy ki vagyok, és mit akarok, és amikor megmondtam neki, hogy a hegycsúcsot akarom visszafoglalni, óva intett ettől, mert az oroszok karjaiba rohanok. Vorwärts – volt a válaszom katonáim számára, és nem törődve e bántó jelenettel, haladok tovább, felfelé, azaz csak szeretnék sietni föl a hegycsúcsra, amely homályba burkolódzott előttünk, de a nagy meredekség miatt csak négykézláb csúszunk-mászunk előre. K*örül*b*elül* 80 lépésre lehettünk már a céltól, amidőn egész váratlanul nagy lármát hallok, és csakhamar utána hegycsúcsról legördülő katonákat pillantok meg, akik a meredek lejtőn lefelé bukdácsolva és pánikszerűen megijedve, össze-vissza kiabálva pár pillanat alatt hozzám, a felfelé törekvőhöz értek, és rajvonalban lévő szakaszomat is csaknem magukkal ragadták. Szerencsére a derék Reichenberg-vidéki német nyelvű katonáim, kiket én képeztem ki, és akik rajongva szerettek, nem értették a vad magyar lármát, a rutén katonáim pedig olyan kutyahűséggel viseltettek velem szemben, hogy világért cserben nem hagytak volna, és így egy-két szó elég volt a szakaszom megnyugtatására. Néhány lépéssel előttük mentem, és ők rendületlenül követtek engem. Annál nehezebb feladat volt lelket önteni a menekülőkbe, akik a 101. gyalogezred II. századát képezték. Gondviselés-szerű szerencsém volt, hogy magyar voltam és így tudtam velük beszélni. Néhány pattogó magyar szidás, azután a bátorítás végül is meghozta a kívánt eredményt. Tisztet – jellemző körülmény! – nem láttam a századdal, de egy-két lelkes őrmester eredményesen segített a nehéz munkámban, és szakaszomtól félbalra kihúzódva, mögöttem vagy 30 lépésnyire rajvonalba fejlődve, utánam megindultak vissza a hegycsúcsra. Vajon feljutunk-e az oromra, illetőleg a hegygerinc nyugati szélére az ellenség előtt, vagy nem: ez volt a kérdések kérdése! Már-már remélni kezdtem, amidőn az orosz géppuska- és fegyvertűz alig 15 lépésre a céltól, mely a szakaszomból és a hátunk mögött felfejlődött és a rendben utánam jövő 101-es századból sok áldozatot szedett, meggyőzött arról, hogy megkéstünk! Egy pillanat alatt átláttam, hogy cselekedni kell vagy nyomorultan elveszünk. Sturm! Vorwärts! Szavaimra szakaszom a jó példámon fellelkesülve emberfeletti erővel felküzdötte magát az ellenséghez, amely csak akkor próbálta ott a lábát megvetni, és néhány percig tartó elkeseredett kézitusában az ellenséget visszavertük. Az orosz az állásba csak egy géppuskát tudott még beállítani, amely az utolsó pillanatig lőtt: a kiszolgáló oroszt saját fegyverem tusával küldtem a másvilágra. A győzelmes roham újabb és gyors[142] tettekre sarkallt. A megfogyatkozott szakaszomat az időközben a hegygerincre felérő 101-es századdal bőségesen meg tudtam erősíteni, és gyors iramban e század elhagyott állásait foglaltam vissza a kétségbeesetten védekező orosztól, mely alkalommal több tucat foglyon kívül újabb 2 db géppuska volt a zsákmány. Nagy volt az öröm a siker felett. Úgy látszott, hogy nem tud a további előnyomulásban már semmi sem visszatartani. A nyugat–kelet irányban hosszan elnyúló gerincen haladtunk tovább előre, amidőn egy helyen, a gerincet keresztben átszelő futóárokban a magukat befészkelő oroszok kézigránát záporral fogadtak, mely abban az időben egészen szokatlan volt a katonák előtt, és így a hatás ismeretes volt, amint a kámfor, úgy tűntek el oldalam mellől a katonák. Az elért sikereink eredménye kockán

[142] A szó után áthúzva: iramban.

forgott. Elölről az oroszt megtámadni nem lehetett, ezért oldalba igyekeztem őket kapni. A veszélyes helyzetben a katonák összegyűjtésén fáradoztam, amennyire az csak lehetet, amidőn feltűntek zászlóaljam osztagai, és a hozzám legközelebb eső századom többi szakaszaival megerősödve, a futóárkot oldalról megközelítve a vitézül védekező oroszra vetettem magamat. Rövid, de annál véresebb kézitusa után a győzelem a mi részünkre[143] szegődött. A futóárokban lévő ellenség vagy elesett, vagy megadta magát. A hegycsúcs egész nyugati nyúlványa a kezünkbe került.

1948. márc*ius* 15.

A hegygerinc élén áthaladva, az északi oldalon ereszkedtünk le, amikor géppuska- és a fegyvertűz ismét megállásra kényszerített. Én egy vastag bükkfa mögött húztam meg magamat és ismét igyekeztem a helyzet felől tájékozódni, de a hófúvásos, szürke sötétségben és a bokros terepen ez sehogy sem sikerült. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy ismét csak roham segíthet. A körülöttem fekvő katonáimat figyelmeztettem, hogy készüljenek rohamra, de ebből nem lett semmi, mert egy közelemben fekvő zászlós leintett engem és én a dolgot nem mertem erőszakolni, mert attól tartottam, hogy a más századbeli katonák nem nekem, hanem neki fognak engedelmeskedni.

Így néztünk farkasszemet az ellenséggel, amikor századparancsnokomtól egy ordonánca futott hozzám, hogy tőlem jelentést vigyen hátra. Az ellenség a mellettem letérdelő katonát orron lőtte, és az jajgatva elterült mellettem, és amikor segíteni akartam rajta, e pillanatban élest ütést éreztem az oldalamban, és a hátizsákomról, amelyen ültem a fa mögött, úgy lefordultam, mint egy liszteszsák, és elveszítettem az eszméletemet.

Semmi fogalmam sincs arról, hogy meddig feküdhettem így eszméletlenül, de azt tudom, hogy átestem a halálfélelmen, melynek kínjában a homlokom gyöngyözni kezdett. Az volt az érzésem ebben az önkívületi állapotban, hogy meg fogok halni, mire kimondhatatlan keserűség fogott el. Sajnáltam a 23 évemet, melynek története, mintha filmet forgattak volna le, úgy pergett le lelki szemeim előtt, de mikor a lelkiismeretem azt súgta a fülembe, hogy nincs bűnöm, és hogy ártatlan vagyok, olyan mennyei édesség töltött el engemet, hogy semmit sem sajnáltam: nem törődtem az élettel, hanem csak örvendeztem és túlvilági boldogságban úsztam.

Arra nyertem vissza az öntudatomat, hogy puccerem: a derék Ulrich Henrik siránkozik mellettem és költöget és próbál belém életet önteni. Lassan magamhoz térek, felismerem a helyzetet, amelyben vagyok, és sürgetve felszólítom a szolgámat, hogy vigyen ki a rajvonalból, mert halálveszélyben vagyunk.

A tisztiszolgám nem sokat habozik, karjaiba vesz, mint egy kisgyermeket, és nem törődve azzal a veszéllyel, hogy ő is meg én is ki vagyunk téve a halálnak, amikor fedetlenül[144] cipelt engem vagy 30 lépés távolságra, míg feljutottunk a hegygerincre, valósággal Isten csodája, hogy nem kaptunk lövést: elértük szerencsésen a gerincet és a további veszélytől meg voltunk mentve.

---

[143] Hozzánk.

[144] Értsd: fedezés nélkül.

A hegygerincen áthaladva, a hegy védett déli lejtőjén egy elhagyatott galyibába[145] rakott be a szolgám és gondoskodott arról, hogy a századainkból két szanitéc jöjjön hozzám, akik elsősegélynyújtásban részesítettek. Amikor hason fekve, mert csak így tudtam feküdni, a nadrágom letolták, kezdetben csak azt a lövést vették észre, amely a bal csípőmön volt látható, és azzal vigasztaltak, hogy csupán Streifschussom[146] van, de bezzeg elhallgattak, amikor a gerincem melletti sebet is észrevették, és amikor nem tudták elhallgatni abbeli aggodalmukat, hogy a lövés veszélyes is lehet.

Körülbelül délután 2-3 óra lehetett, amikor hatalmas „Húzzák!" kiáltásokat hallottam, és egyrészt azért, hogy megtudjam, vajon mit jelent ez, másrészt bízva abban, hogy a fa mögött a hátizsákom még meglesz, mely telve volt élelmiszerrel, hogy azt megkaphassam, elküldtem a pucceromat a vonalba, hogy nézzen körül. Ki egy kis idő múlva azzal a hírrel tért vissza, hogy a mieink rohamozták meg és kergették el az ellenséget a hegyoldalból, a hátizsákomnak pedig csak hűlt helyét találta meg, és valószínűleg az oroszok vitték el, akik távozásom után előrenyomultak addig a fáig, ahol én ültem: a szolgám tehát nem csak az életemet mentette meg, hanem így kerültem el a fogságot is!

Úgy este 6 óra felé lármára leszek figyelmes: visszajött az a 101-es főhadnagy, aki elmenekült a Deckungból az orosz támadáskor és a mellettem fekvő szanitéceket velem együtt ki akarta dobni. Mikor megtudták, hogy én Kadettaspirant vagyok és súlyosan meg vagyok sebesülve, sőt magyar is vagyok, akkor nagy kegyesen megengedték, hogy a gunyhóban[147] maradhassak, és egyik oldalamra a főhadnagy, a másik oldalamra a másik tiszt, kinek rangjára már nem emlékszem, feküdtek, és egy keveset beszélgetve, mintha egészen természetes lenne, azzal vigasztaltak, mikor megtudták, hogy gerinclövésem van, hogy rövidesen ebbe úgyis belehalok.

Ez a különös vigasztalás engem nem töltött el félelemmel.

Ápr*ilis* 12-én reggel, hogy kivilágosodott, a két szanitéc hordágyra tett, és miután érzékeny búcsút vettem Ulrich Henrik pucceromtól, kinek életemet köszönhettem, megindultunk Világ község felé, ahol a kötözőhelyünk volt. K*örül*b*elül* 2 órai lassú gyaloglás után érkeztünk be a faluba, egyenest a Division kötözőhelyére vittek, ahol németek, tehát a Német Birodalom katonái teljesítettek szolgálatot. Rendes kötést itt kaptam, és azonnal a legelsőnek elszállítandók közé soroztak be.

Úgy délután 2 óra lehetett, amikor előállott a lófogatú betegszállító kocsi, melybe négyünket raktak be hordágyakon.

Szörnyű rossz úton mentünk Mezőlaborc állomás felé. A folytonos rázás miatt olyan fájdalmaim voltak, hogy nem reméltem, hogy élve érkezem meg az állomásra. Minden pillanatban attól féltem, hogy a gerincem eltörik. Az útnak k*örül*b*elül* 2 km hosszú szakaszát az oroszok csuda erősen lőtték gránátokkal. Olyan égzengés és csattogás dühöngött körülöttünk néhányszor egészen közelben is, hogy mindnyájunknak az volt a meggyőződése, el kell itt pusztulnunk. Ezenközben a kocsi vágtatott, és a rossz

[145] Kalyibába.

[146] Súroló horzsoló lövés (ném.).

[147] Kunyhóban.

úton jobbra-balra dülöngéltünk. A szörnyű kínok és a halálfélelem közepette imádkozni kezdtünk, hogy legalább egy kissé megnyugodjunk.

Eltelt végre a veszélyes 10-15 perc is, és a kocsi, kijutva az orosz tüzérség veszélyes zónájából, lépésben haladt tovább, és jobban tudott vigyázni a gödrök kikerülésére.

Félholt voltam, amikor Mezőlaborc állomáson a kocsiból kiszedtek, ahol már várt minket a sebesültszállító vonat, amelybe azonnal beraktak minket, de másnapig kellett várni, míg egészen megtelt, majd végül lassan és óvatosan megindult velünk.

Turnaui élményeimből pótlólag még két eseményt akarok elmondani.

1. Említettem már, hogy a 66. gyalogezredből 160 tót, helyesebben rutén katonát osztottak be közénk, kikkel, mivel csak én tudtam velük magyarul beszélni, csaknem kizárólag én foglalkoztam. Buták voltak, mint a tök, de a fordulatokat olyan élesen végezték, a vezényszóra oly nagyszerűen ment minden velük, hogy élvezet volt velük dolgozni.

Én vittem őket a himlő és a tífusz elleni beoltásra is, és gyanútlanul ballagtam a század végén, amikor a kórházzá átalakított kaszárnyához megérkezve, ahogy megállottunk, az altisztjeim halálra válva rohantak hozzám: Meuterei[148] és effélét kiáltoznak mondván, hogy a rutének kijelentették, inkább lőjék őket agyon, de nem engedik magukat beoltatni.

Sietek előre, hogy a tényállást megállapítsam, és közben töröm a fejemet, hogy adott esetben vajon mit is tegyek. Semmi okos gondolat nem jutott eszembe. Mikor az első kettősrendhez megérkeztem, megkérdeztem a rutén katonákat, hogy miért is nem akarják magukat beoltatni, amikor ez javukra fog szolgálni. A rutének kivétel nélkül azt felelték, hogy ők úgy tudják, hogy az oltás után meghalnak szörnyű kínok között, így hát inkább lőjék agyon őket, nem bánják. Tudtam, hogy milyen babonásak, ezért nem volt velük érdemes foglalkozni, illetőleg vitatkozni. Ekkor egy mentőötletem támadt. Megkérdeztem tőlük: ha én beoltatom legelsőnek magamat, engedik-e magukat beoltatni? Rázúgták, hogy igen.

Én már Neu Benatekben átestem egy ilyen beoltáson és tudtam, hogy hatalmas lázzal jár, de mit volt mást tennem, minthogy újból átestem rajta. Mint a birkák a kos után, olyan engedelmesen jöttek a rutének utánam, és így ez a katasztrofálisnak mutatkozó mulatságos eset jól végződött.

Nekem az oltás után, mert már immunis voltam, semmiféle lázam sem mutatkozott, de annál inkább féltem ettől a ruténeknél. Őrzőangyalom azt súgta nekem, hogy este a retrée után keressem fel őket a szállásukon. Ugyanabban a hatalmas sörgyári raktárban laktak, ahol én is laktam önkéntes koromban. Amikor úgy este ½ 10 óra tájban beléptem az ajtón, a jó komiszkenyértől olyan bűz fogadott, hogy majdnem kitántorodtam a teremből.

[148] Lázadás, zendülés (ném.).

A szegényesen megvilágított hatalmas raktárhelyiségben Dante Infernójához[149] hasonló jelenet tárult elém. Néhány rutén katona 40 fokos lázban hentergett a szalmán és siránkozott, hogy a Kadett úr becsapta őket, mert íme, meghalnak. A többiek, akik kisebb mértékben már szintén lázasak voltak, megrémülve csoportosultak köréjük és rutén nyelven össze-vissza kiabáltak. Engem nem is vettek észre, hogy köztük vagyok.

Mint egy oroszlán, úgy bömböltem reájuk az ilyenkor szokásos: Ruhe[150] szót, mire halotti csend támadt, és én úgy kiabáltam rájuk: nézzenek rám, mert én is lázas vagyok, hisz ez az oltás következménye, de annyira szeretem őket, hogy eljöttem közéjük, mert vigasztalni akarom őket. Holnapra mindenki egészséges lesz, higgyék el nekem, és örüljenek a kétnapos Dienstfreinek,[151] mit az oltás miatt kaptak.

Az angyalokat a pásztorok nem hallgatták olyan figyelemmel a betlehemi éjszakában, mint engem a ruténok. Azonnal ugrálni kezdtek örömükben, és hirtelen olyan nyugalom lépett a kétségbeesés helyébe, hogy erre magam sem mertem volna gondolni. Gyermekes bizalmukban hozzám szaladtak, kezemet, lábamat, ruhámat csókolták és kijelentették, hogy hisznek nekem, most már nem félnek a haláltól, és ők maguk hurrogták le az imént magas lázuk miatt siránkozó katonákat, hogy hallgassanak, legyenek türelemmel, mert nem anyámasszony katonák.

Egy győzelmes hadvezér a csatatérről olyan büszkeséggel nem távozhat, mint ahogyan én hagytam el a szállásukat.

Másnap is meglátogattam őket: a láz mindenkinél múlóban volt már. Úgy néztek rám, mint egy prófétára. A határtalan bizalmuk irányomban ekkor vette kezdetét, és nekem ez a körülmény később a harctéren igen megkönnyítette helyzetemet.

Az első pucceremet, Gerevics Lászlót, közülök választottam ki, majd mikor ez minden beoltás ellenére a kiütéses tífuszt mégis megkapta, azután esett a választásom Ullrich Henrik deutsch-böhm fiúra, aki intelligens volt, s aki nem kevésbé szeretett engem, és akinek köszönhetem az életemet, hogy megsebesültem.

1948. márc*ius* 21.

2. 1915. jan*uár* 21-én voltam első ízben Bataillonsinspektionsfeldwebel. A záróra után, hogy mentem egy őrjárattal a korcsmákat ellenőrizni, az egyik zugkorcsmában megleptem a mi volt kiképző altisztjeinket utcai lányok társaságában. Természetesen kimaradási engedélye egyiknek sem volt. Ezt az esetet azonban egy másik helyen már leírtam!

Most pedig térjünk az egykorú iratokra! Igen jó barátom, Scheiber tábornok, aki a bécsi Hadilevéltárban a magyar kormány exponense volt,[152] és mint ilyen, nekem megtette szívességből, hogy előkereste az eredeti kitüntetési javaslatokat rám vonatkozólag, arról fotókópiát készíttetett, melyek most is birtokomban vannak, majd ezeket a

---

[149] Dante Poklához. Utalás Dante Alighieri: Isteni színjáték című művére, az Inferno az első színtér a költeményben.

[150] Itt: Csend legyen! (ném.)

[151] Itt: szolgálatmentességek (ném.).

[152] Scheiber Ferenc nyugalmazott ezredes, aki 1926-tól volt a Kriegsarchiv magyar tanácsosa.

javaslatokat 1932. feb*ruár* havában 495/1932. szám alatt a budapesti Hadilevéltárnak átküldette. Valószínűleg a második világháborúban ez iratok elvesztek Bükön, ahol hat vagon hadilevéltári irat ment tönkre a Lökös-féle központi vendéglő pajtájában azért, mert az őrzésükkel megbízott tisztek az orosz elől kivétel nélkül megszöktek nyugatra, az iratanyagot pedig sorsára hagyták.

I.

Inf*anterie* Reg*iment* №. 94.

Res*kript* N*ummer* 152/31-55 421.

Belohungsantrag über (Charge:) Kadettaspirant

(Vor- und Zuname:) Eugen Házi

Truppenkörper: Inf*anterie* Reg*iment* №. 94.

Diensteseinteilung: Zugskommandant

Anlass: Am 11/4. l*aufenden* J*ahres* beim Gegenangriff auf K*ote* 716. wurde er mit seinem Zuge in der Direktion auf die fal*lende* Maschinengewehre vorgesendet. Er führte seinen Zug ausserordentlich geschickt und widrig trotz dem häftigen fal*lenden* Feuer und grossen Verlust bis nahe an den Gegner heran, harrte dort selbst solange aus, bis Reserven vorrückten und stürmte sodann mit den Resten seiner Abteilung auf die fal*lenden* Maschinengewehre ein, auch genommen und dabei noch 40 Mann gefangen wurden. Diese heldenmütige Tat des jungen Aspiranten war in jeder Beziehung beispielgebend und insoferne vom grossen Erfolge, daß mit der Wegnahme der fal*lenden* Maschinengewehre der Gegenangriff der Brigade Reserve gelungen war. Er selbst wurde gewundet, verblieb aber trotzdem noch längere Zeit am Gefechtsfelde, half Verbände ordnen und den Abtransport der Gefangenen leiten.

Antrag: Goldene Tapferkeitsmedaille.

Világ, am 14/4. 1915. Dörfler Oberst.

Friedens- und Kriegsdekoration: –

Begutachtung des Brigadiers: Einverstanden! Völlner Oberst.

Világ, am 15/4. 1915.

Divisionärs: Befürwortet 19/4. 1915. Birkenhain Generalmajor.

Res*kript* D*iplom* N*umme*r 114/1 mit Beilagen

Gesehen! K*aiserliche* und K*önigliche* 34. Infanterie Truppendivisionskommando. Feldpost 60, am 15/4. 1915.

Antrag des K*orp*skom*man*d*ant*e*n*: Kommando des K*aiserlichen* und K*öniglichen* XXX. K*orps* N*umme*r 1503/134. Feldpost 140, am 3/5. 1915. Befürwortet Trollmann Feldmarschall Leutnant. Armeekom*man*d*a*nt: –.[153]

[153] 94. sz. gyalogezred
Hivatkozási szám: 152/31-55 421.
Kitüntetési javaslat (rendfokozat): hadapródjelölt

Ha mármost az előző elbeszélésemet e hivatalos javaslatokkal összehasonlítjuk, bizony eltéréseket vehetünk észre, mi onnét ered, hogy a cselekvésem szemtanúi részben elestek, részben megsebesültek, tehát már nem lehettek jelen, amikor másnap vagy harmadnap a századparancsnokom az adatokat összegyűjtötte, így másodkézből vagy hallomásból szedte össze az anyagot. Van az elbeszélésben naiv nagyítás is! Mintha bizony sebesülésem után egyáltalán mozdulni tudtam volna!

Mivel a Kote 716. visszafoglalásától függött, hogy a Világ községben székelő ezred- és Brigade-parancsnokság maradhat-e vagy menekülni kényszerül, nézetem szerint főleg ennek a körülménynek köszönhetem, hogy az eredeti javaslat az Arany Vitézségi Éremre nézve átment minden fórumon.

II. Höfer-jentések a csatáról

a) 1915. ápr*ilis* 11-én délután 5 órakor: Nur östlich von Virava fand ein grösseres Gefecht statt, in welchem wütende Angriffe des Russen zurückgewiesen wurden. (Oest*erreichische* Zeitung, 1915. ápr*ilis* 13.)[154]

b) 1915. ápr*ilis* 12. A Virava és az Uzsoki-szoros közti szakaszon álló csapataink a Telepóc–Szellő–Juhászlak és Patkófalu vonalban az utolsó napok folyamán minden támadást visszavertek. Az oroszok támadásai itt is alábbhagynak. (Soproni Napló, 1915. ápr*ilis* 13.)

(Vezeték- és keresztnév:) Házi Jenő
Csapattest: 94. sz. gyalogezred
Szolgálati beosztás: szakaszparancsnok
[A kitüntetés] oka: Folyó év április 11-én a 716. magaslatnál végrehajtott ellentámadás során szakaszát záporozó géppuskatűzbe küldték előre. Szakaszát igen ügyesen irányította, a hevesen záporozó lövések és a nagy veszteségek ellenére egészen az ellenségig jutott, és ott ki is tartott, míg a tartalékcsapatok meg nem érkeztek, majd megmaradt szakaszával egyetemben a golyózáporba vetette magát, elfoglalta a [magaslatot] és 40 embert fogságba ejtett. A jelölt hősies tette minden szempontból példamutató volt, és oly mértékben sikeres, hogy a golyózáport magára vonva a dandár tartalék ellentámadása eredményes lehetett. Maga is megsérült, ennek ellenére még hosszabb ideig a harctéren maradt, segített a csapatok rendezésében és a foglyok elszállításában.
Javaslat: Arany Vitézségi Érem.
Kelt Világon, 1915. április 14-én. Dörfler ezredes.
Béke- és hadi érdemérmek: –
A dandárparancsnok véleménye: Egyetértek! Völlner ezredes.
Kelt Világon, 1915. április 15-én.
A hadosztályparancsnok: láttam 1915. április 19. Birkenhain vezérőrnagy.
Hivatkozási szám: 114/1 + mellékletek.
Láttam! 34. cs. és kir. gyaloghadosztály-parancsnokság. Tábori posta №. 60, 1915. április 15.
A hadtestparancsnok javaslata: Cs. és kir. XIX. hadtestparancsnokság 1503/134. sz. tábori posta 140. sz., 1915. május 3. Trollmann altábornagy, hadseregparancsnok jóváhagyásával (ném.).

[154] Csupán Viravától keletre volt egy nagyobb csata, melyben visszaverték az oroszok dühödt támadását.

III. Századparancsnokom: Kavčič Eduárd főhadnagy levelei

1.

Feldpost 96. – 4. V. 1915.

Lieber Házi!

Vielen herzlichen Dank für deine beiden lieben Karten und vor allem für den ausführlichen Brief. Ich habe mich sehr über deine Aufmerksamkeit gefreut und wenn sie auch nicht über den Verlust hinweg helfen kann, den nicht nur ich, sondern meine ganze Kompagnie durch deine Verwundung erfahren hat, so ist es mir doch ein lieber Trost, dass du nicht ganz auf die Kompagnie und auf mich vergessen hast und ich wenigstens so in Verbindung mit dir sein kann.

Es tut mir herzlich Leid, dass du gegen deine anfängliche Hoffnung so leiden musst und dass nun aus einem Wiedersehen im Felde wohl nichts mehr werden wird, aber ich bin doch auch wieder froh, dass es nicht schlimmer ausgefallen ist, wie beim Kadett Rosenauer, der demals am 11. im Gefechte am Parikov vrch[155] den Tod fand. Ich kann dir nicht gut sagen, was ich für ein Gefühl dabei hatte, als ich ihn am folgenden Tage mit zerschmettertem Schädel an Grabe tragen sah. Wie leicht hätte gerade dich tollkühnen sein Schiksal ereilen können!

Der Berg, wo wir vor dem Gefechte hinter den 29-ern in Reserve Lagen, war die Kote 649, eine Nebenkuppe des Ostrylau. Ich habe neben dir, deinem Wunsche entsprechend auch die, die du mir genannt hast, zur Auszeichnung vorgeschlagen und mir erfrecht auch den Grad derselben in Vorschlag zu bringen. Für dich erschien mir die goldene Tapferkeitsmedaille und die sofortige Beförderung gerade noch gut genug. Hoffentlich dringt der Antrag durch. Es wäre nur gerecht und billig. Übrigens erkundigte sich das Regiment gleich am folgenden Morgen, wer der schneidige Kommandant gewesen sei, der die Maschinengewehre erbeutet hatte mit der unnötigen Aufforderung, die Belohungsanträge sofort einzuschicken. Dann blieb die 5., 1 und meine Kompagnie noch über 10 Tage ziemlich ungeschoren in den wiedergewonnenen Stellungen um denn von Jägern abgelöst zu werden und als Regimentsreserve in das nette ungarische Dorf zu kommen, wo wir seinerzeit 1 oder 2 Nächte verbrachten. Der unglückliche Zufall fügte es, dass eines Tages ein Volltreffer zur Zeit der Menageverleitung mitten in die Küche fuhr, 7 Mann, darunter mein Diener und Pferdewärter auf der Stelle tötete und 5 Verwundete, nachdem schon am Tage vorher durch einen ähnlichen Unglücksfall 2 Mann schwer und einer leicht verletzt wurden. Jetzt sind die 5. und 7. nach vollzogener Entlassung als Abschnittsreserve westlich des Ortes, Gott sei Dank, wieder in luftiger Höhe für den Abschnitt, der unserer Initiative noch sein Bestehen verdankt und leben wie in einer Sommerfrische. Du solltest meine Bude sehen. Sonderbar ist nichts dagegen. Und nun leb' wohl und sei viele Male herzlichst gegrüsst von deinem Eduard Kavčič.[156]

---

[155] Lásd a 141. jegyzetet!

[156] 96. sz. tábori posta. –1915. május 4.
Kedves Házi!

1948. március 22.

2.

Feldpost 96. – 10. VI. 1915.

Lieber Házi!

Vor allem lass mich dir herzlichst zu deiner Dekorierung mit der Goldenen Tapferkeitsmedaille und zu deiner Beförderung zum Kadetten gratulieren. Ich freue mich so sehr, dass diessmal nicht der blosse Zufall, sondern wirklicher Verdienst gewertet und belohnt wurde. Ich habe von Tag zu Tag auf den Regimentsbefehl gewartet, der mir die Nachricht von deiner Auszeichung bringen sollte. Vor zwei Tagen traf er ein nach einem Sturm auf eine befestigte Stellung der Russen, in dem die Kompagnie um die Hälfte ihres Standes verringert wurde. Die Sache war von vornherein aussichtslos. Gegen den Willen der hohen Herren liess sich aber trotz Einwendungen nichts machen. Bei uns lernt man aber immer erst durch Schaden. Jedenfalls sei froh, dass du die jetzige Phase des Krieges nicht mitmachen musst. Situation: Enge, Vollgipfropfte [?], der Sonnenhitze ausgesetzte Schützen- und Laufgräben. In ihnen schwellt der üble Geruch ungeborgener Leichen und der von Unrat. Kein Trinkwasser, keine Möglichkeit sich zu reinigen; bei einer Kompagnie 3 cholereverdächtige Fälle. Ein aussichtsreicher Sturm und wenn es noch so grosse Opfer fordern sollte, wäre Erlösung. Aber tagelang in diesen verpesteten Gräben zu liegen, in denen man sich nicht aufrichten kann ohne dass ein wohlgezeichter Schuss von Feindes seite fällt und sich bei einem Wolkenbruch, wie er vor ein paar Tagen niederging, in ein Meer von Kot verwandeln, so dass man Knietief

---

Szíves köszönet két kedves lapodért, de mindenekelőtt részletes leveledért. Nagyon örültem figyelmességednek, és ha nem is tud átsegíteni azon a veszteségen, melyet nemcsak én, hanem egész ezredem átérez sebesülésed végett, azért mégis csak vigaszt jelent számomra, hogy sem engem, sem ezredemet nem felejtettél el, és legalább ily módon összeköttetésben maradhatunk.

Szívből sajnálom, hogy kezdeti reményeidben csalatkoznod kellett, és a csatatéren való viszontlátásból semmi sem lesz, de örülök, hogy a dolog nem sült el még rosszabbul, mint Rosenauer kadéttal, aki akkoriban a Parikov-hegy melletti csatában 11-én meghalt. El sem tudom mondani, milyen érzés volt, mikor másnap láttam, hogy szétlőtt koponyával viszik a sírgödörbe. Milyen könnyen előfordulhatott volna, hogy rád is ilyen sors vár!

A hegy, ahol a csata kezdete előtt, a 29-esek mögött tartalékként álltunk, a 649-es magaslat volt, az Ostrylau egyik oldalkúpja. Rajtad kívül óhajod szerint még azokat is kitüntetésre javasoltam, akiket te megneveztél, és bátorkodtam nekik még rangemelést is javasolni. Ami téged illet, az Arany Vitézségi Érem és az előléptetés sem tűnik elégnek. Remélhetőleg keresztülmegy a javaslat, ami jogos és igazságos lenne. Egyébként az ezred már másnap reggel megkérdezte, ki volt az a snájdig parancsnok, aki megszerezte a géppuskákat, és feleslegesen ugyan, az előléptetését követelték. Azután az 5., 1. és az én századom még tíz napig meglehetősen sértetlenül a visszahódított állásokban maradt, azután a vadászok leváltottak minket, mi pedig tartalékként visszavonultunk egy kedves magyar faluba, ahol egy-két éjszakát eltöltöttünk. Szerencsétlenségünkre az egyik nap telitalálatot kapott az élelmezési részlegünk konyhája, hét ember, köztük a szolgám és a lóápoló rögtön meghalt, öt megsebesült, miután előző nap egy hasonló baleset miatt két ember súlyosan, egy könnyebben megsebesült. Most az 5. és 7. [század] a végrehajtott elbocsátás után ismét tartalékban van a helységtől nyugatra, és Hál' Istennek egy levegős magaslaton, melynek létünket köszönhetjük, és úgy élünk, mintha csak nyári meleg lenne. Látnod kellene a szobámat. Érdekes módon semmi baj vele. Élj boldogan, és ezerszer üdvözöl barátod, Eduard Kavčič (ném.).

im Dreck herumsteigen musste, das setzte sogar meiner sonst eisernen Gesundheit ein wenig zu, so dass ich seit gestern mit einem kräftigen Darmkaterrh am Hilfsplatz weile. Allerdingst in einem höchstens zwei Tagen bin ich wieder oben. Hoffentlich komme ich zur Entscheidung zurecht oder doch Knapp bevor.

Infanterist Ullrich, der brave Junge, lebt Gott sei Dank noch immer und freut sich unbändig über die Karten, die du ihm schreibst. So wie ich es tue. Du musst verzeihen, wenn ich sie nicht sofort beantworte, teils mangelt es an der Zeit, in Situationen, wie die oben geschilderte selbst an der Lust zu denken, geschweige dann zu schreiben. Du wirst mich ja verstehen.

Zum Schlusse habe ich noch einen Wunsch, den ich eigentlich schon früher immer vorbringen wollte, aber entweder darauf zum Schlusse vergass oder aus anderen mir selbst nicht ganz klaren, jedenfalls aber kindischen Gründen vorzubringen unterliess, wenn nicht am Ende die Bequemlichkeit im Denken die Schuld daran trägt, die mich für meine Bitte keine geeignete Stilisierung finden liess. Die ist: lass diese formellen und geschwungenen Anreden: „Geehrter Herr Oberleutnant", und dergleiche einfach weg und nenne mich einfach beim Namen, wie ich dich oder per Kamerad und „du". Bist du einverstanden? Hoffentlich, denn es wäre natürlich mehr als peinlich für mich, wenn du meine Bitte, die einem langgefühlten Bedürfniss entspringt, abschlagen würdest. Aber nicht „gehorsamst", sondern nur, wann auch dein Gefühl dazu ja sagt. Du verstehst mich, nicht wahr?

Die Zugskommandanten sind jetzt: Fähnrich Huss und Limmer, Kadett Ulbrich und Kadettaspirant Klassen. Letzterer, der arme Teufel, hat es sich mit dem Oberst verscherzt, sonst wäre er auch schon Kadett. Dabei ist er eigentlich der beste.

Und nun adiö [!] und einen nochmalige herzlichen Glückwunsch zu der schönsten aller Auszeichnungen.

Mit kameradschaftlichem) Gruss und Handschlag: dein Oberleutnant.[157]

---

[157] 96. sz. tábori posta – 1915. június 10.

Kedves Házi!

Mindenekelőtt hadd gratuláljak szívből az Arany Vitézségi Éremmel való kitüntetésedhez és hadapródi előléptetésedhez. Nagyon örülök neki, hogy ezúttal nem a véletlent, hanem a valódi érdemeket értékelik és tüntetik ki. Napról-napra vártam az ezredparancsot, melynek hírül kellett adnia kitüntetésedet. Két nappal ezelőtt érkezett meg, éppen az oroszok megerősített állása ellen indított támadás után, amikor is az ezred állománya a felére csökkent. A dolog kezdettől fogva kilátástalan volt. De az Úr akarata ellen semmit sem tehetünk. Mi mindent csak a saját kárunkon tanulunk meg. Mindenesetre örülj neki, hogy a háború jelenlegi szakaszát nem kell végigcsinálnod. A helyzetünk: szűk helyek, (?), a Nap melegének kitett futóárkok. Bennük temetetlen holttestek és ürülék bűze terjeng. Nincs ivóvíz, nincs tisztálkodási lehetőség; minden ezredre 3 koleragyanús eset jut. Egy sikerrel kecsegtető roham, ha nagy áldozatokkal járna is, megváltás lenne. De naphosszat ezekben a bűzös árkokban feküdni, ahol az ember fel se egyenesedhet anélkül, hogy az ellenség jól irányzott golyója el ne találná, és egy felhőszakadásnál, mint ami a napokban is volt, sártengerré változik, hogy az ember térdig sárban jár, ez még az én vasegészségemet is kikezdte egy kissé, ezért tegnap óta erős hasmenéssel a segélyhelyen időzöm. Mindenesetre legfeljebb két napon belül újra talpon leszek. Remélhetőleg addig döntésre jutok, vagy közelebb a döntéshez.
Ullrich katona, a derék fiú, Istennek hála, még mindig él, és hihetetlen módon örül a lapoknak, amelyeket írsz neki. Amint én is. Bocsáss meg, ha nem válaszolok rögtön, többnyire nincs rá se időm, se lehetőségem,

Kavčič főhadnaggyal 1916. jún*ius* 7-ig bezárólag állottam élénk levelezésben, és ekkor hirtelen megszakadt a levélbeni érintkezésünk. Az okát nem tudom, de hibámon kívül történt, mert új címét nem közölte velem. Utánaérdeklődve hallottam, hogy az ezredtől, ahol monokli viselés miatt gigerlinek tartották és feletteseivel nem jó viszonyban állott, áthelyeztette magát Boszniába a határcsendőrséghez. Mi lett vele később, fogalmam sincs róla.

Későbbi leveleiből idézem 1916. máj*us* 3-iki levelének egyik részletét, amely így szól:

„Jemandem, der so ganz und voll, so freudig und gewissenhaft seinen Pflichten nachgekommen wäre, wie du, so dass ich mich unbedingt auf ihn hätte verlassen können, so jemand ist mir überhaupt nicht mehr begegnet und ich muss dir ehrlich gestehen, dass deine Tätigkeit einen Lichtblick in meiner ganzen militärischen Laufbahn bedeutete. Wenn alle so ihre Stelle ausfüllten, wo könnten wir da schon sein militärisch oder in Wirtschaft und Wissenschaft, einlerei."[158]

IV.

Tiszti szolgám kártyáiból közlöm az elsőt:

3/5. (1915). Lieber Herr Házi!

Meinen besten Dank für ihre werte Karte, welche mir sehr viel Freude bereitete. Wir haben bis zum 27/4. am Parikov vrch 716, welchen wir erstürmten 11/4., in der Feuerlinie gelegen, dann wurden wir abgelöst und sind nach Felsőalmád zur Ergänzung gekommen. Übrig sind ja sehr wenig geblieben von der 7. Kompagnie, wir waren blos noch 2 Züge, 84 Mann, es sind von der neuen Marschkompagnie 93 Mann dazu gekommen und liegen jetzt unweit von Felsőalmád in Reserve. Kadett Rosenauer ist auch tot.

---

azután, miként fent írtam már, nemigen van kedvem az íráshoz. Biztosan megérted.
Végezetül lenne egy kívánságom, amivel voltaképpen már korábban is elő akartam hozakodni, de a végén vagy elfelejtettem szólni, vagy valamilyen, számomra is gyerekes okból nem említettem, de lehet, hogy a gondolkodásra való lustaságom az oka, hogy kérésemnek nem találtam megfelelő formát. Kérésem a következő: hagyd el ezt a formális és dagályos megszólítást: „Tisztelt Főhadnagy Úr", és egyszerűen szólíts a nevemen, ahogy én is barátomnak vagy „te"-nek hívlak. Egyetértesz? Remélhetőleg igen, mert roppant kínos lenen számomra, ha kérésemet, mely régi óhajtásomból fakad, elutasítanád. De ne engedelmességből tedd, hanem csak akkor, ha érzéseid is igent mondanak. Megértesz, ugye?
A mostani szakaszparancsnokok: Huss és Limmer zászlós, Ulbrich kadét és Klassen hadapródjelölt. Utóbbi, szegény ördög, elszúrta a dolgot az ezredessel, különben már réges-rég hadapród lenne. Igazából ő a legjobb. Nos, viszontlátásra, és még egyszer fogadd szíves jókívánságaimat a kitüntetések legszebbjéhez.
Baráti üdvözlettel és kézfogással: a főhadnagyod (ném.).

[158] Még egyáltalán nem találkoztam olyan emberrel, aki ilyen kerek jellem lett volna, aki ilyen lelkiismeretesen teljesítette volna kötelességét, mint te, akiben ilyen nagyon megbízhattam volna, és őszintén bevallom, tevékenységed fénysugarat jelentett egész katonai pályafutásomat tekintve. Ha mindenki így megállná a helyét, hol tartanánk most katonailag vagy gazdaságilag, vagy akár a tudomány tekintetében (ném.).

Teile ihnen mit, dass Sie zur Goldenen Tapferkeitsmedaille eingegeben sind, auch zur Beförderung. Auch ich bin eingegeben zur goldenen und zur Beförderung. Bitte das Herrn Fritz Hirsch mitzuteilen.

Die Russen haben sich bis heute noch nicht mehr gewagt uns anzugreifen sie werden auf eine Zeit langen.

Wünsche Ihnen recht baldige Besserung und baldiges Wiedersehen. Die Witterung ist ganz schön jetzt hier. Bin beim 1. Zug und als Schwarmführer beim 2. Schwarm eingeteilt. Zugsführer Krause ist auch verwundet. Die bekannten sind alle weg. Eingegeben wurden wir am 13/4., es wird ja noch eine Zeit dauern, bevor wir was bekommen. Also lieber Herr Házi lassen Sie sich recht gut gehen. Werden Sie bald gesund wieder, möchte gern mit Ihnen die Russen noch einmal dreschen. Bitte wenn sie Zeit haben, schreiben Sie nur, wie es Ihnen mit der Gesundheit geht. Leben Sie wohl! Auf baldiges Wiedersehen mit Gruss: Heinrich Ulrich.[159]

Utoljára e derék katona 1915. aug*usztus* 25-én írt, miközben megkapta a Bronz II. osztályú Vitézségi Érmet, őrvezető, majd káplár lett, ezt követőleg pedig rövidesen hősi halált halt. Emlékét őszinte tisztelet és megbecsülés érzésével őrizem a szívemben!

V.

Amikor 1915 szeptemberében meggyógyultam, bevonultam a káderemhez Kecskemétre. Itt találkoztam a kecskeméti volt zászlóaljparancsnokommal, Widmann Eduárd zászlóssal, aki az április 11-i csatában könnyű csípőlövést kapott, és aki sikeres ellentámadás fejében megkapta a III. osztályú Vaskorona Rendet, mi ebben az időben szintén igen nagy dolog volt. Egyenesen hozzám jött, és férfias őszinteséggel kijelentette, hogy neki semmi része nem volt a győzelemben, és így a kitüntetést sem szolgálta meg, hanem minden érdem egyedül és kizárólag az enyém, kinek bátor magatartásáért köszönetet mondott. Nekem jólesett ez az elismerés, és irányába növelte megbecsülésemet. Sajnáltam, hogy nemes egyéniségét közelebbről nem nyílt alkalmam megismerni!

---

[159] 1915. május 3. Kedves Házi Úr!
Hálás köszönet a becses levelezőlapért, mely igen sok örömet okozott. Április 27-ig a tűzvonalban maradtunk a Pavrikov-hegynél, melyet április 11-én rohamoztunk meg, azután leváltottak minket, és Felsőalmádra kerültünk utánpótlásért. A 7. ezredből egyébként igen kevesen maradtak, csak két szakasz, 84 ember, ehhez jött még az új menetszázad 93 embere, és most Felsőalmádtól nem messze állunk tartalékban. Rosenauer kadét is meghalt.
Közlöm Önnel, hogy felterjesztették Önt az Arany Vitézségi Éremre, és még előléptetésre is. Engem is felterjesztettek az arany éremre és előléptetésre. Kérem, mondja meg Fritz Hirsch úrnak.
Az oroszok eddig még nem mertek megtámadni minket, ez még egy ideig így lesz. Mihamarabbi gyógyulást és viszontlátást kívánok Önnek. Itt most egész jó az idő. Az 1. szakasznál vagyok, és rajparancsnoknak osztottak be a 2. rajhoz. Krause szakaszvezető is megsebesült. Az ismerősök mind elmentek. Április 13-án terjesztettek fel minket, szóval eltart egy darabig, mire valamit kapunk. Hát, kedves Házi úr, minden jót kívánok. Gyógyuljon meg, szeretném Önnel megint az oroszokat csépelni. Kérem, ha van ideje, írjon róla, hogy van. Minden jót! A mielőbbi viszontlátásra: Heinrich Ulrich

VI.

Fotokópiában őrzöm a második háborús kitüntetésem, a kardos Signum Laudis eredeti szövegét is, melyet ide szintén lemásolok.

K*aiserliche* u*nd* K*önigliche* Inf*anterie* Reg*iment* Freiherr v*on* Schwitzer N*umme*r 82.

Zu Res*kript* N*umme*r 3/17. Adj*utanten*.

Namenschreibweise und Standeszugehörigkeit überprüft: Konrad von Paulházy[160] Oberleutnant.

Belohungsantrag

1. Charge: Leutnant in der Reserve.

2. Vor- und Zunahme: Eugen Házi.

3. Standeskörper: Inf*anterie* Reg*iment* 94., zugeteilt Inf*anterie* Reg*iment* 82.

4. Diensteinteilung: Maschinengewehr-Zugskom*man*d*an*t

5. Personaldaten: Mit 1. I. 1916, P*ersonal* V*erordnungs*bl*att* N*umme*r 43. ex 16 zum L*eutnan*t i*n* d*er* Res*erve* ernannt

6. Anlass: Tapferes Verhalten vor dem Feinde. Hat sich im Gefechte östlich Sósmező am 2. XII. 1916. durch tapferes unerschrockenes und initiatives Verhalten ausgezeichnet.

Unterstützt zuerst durch des Feuer seiner Maschinengewehre das Vorgehen der Sturmtrupps, eilte dann denselben Rasch in die feindliche Stellung nach und brachte dem zurückgehenden Gegner durch Feuervervolgung erhebliche Verluste bei. An der Abwehr der später einsetzenden feindlichen Gegenangriffe nahm er mit den Maschinengewehren mehrmals die Stellung im heftigen feindlichen Feuer wechselnd und ruhig das Feuer derselben leitend, erfolgreich teil. Ist ein tapferer, tüchtiger und pflichttreuer Offizier, der bei dieser Gelegenheit selbst verwundet wurde.

7. Seit wann im Felde: 7. III. [19]15–12. IV. 1915. bei I*nfanterie* R*egiment* 94., verwundet. – 28. IX. [19]15–1. X. [19]16 im Etappenraume. – 1. XI.–26. XII. 1916. bei I*nfanterie* R*egiment* 82., verwundet.

8. Verwundet etc.: 2-mal verwundet

9. Etwa unerledigter Antrag: –

10. Besitzt bereits inländische Friedens- und Kriegsdekorationen: Goldene Tapferkeitsdmedaille (Per V*erordungs*bl*att* N*umme*r 82. ex 15.)

11. Antrag des Verfassers: M*ilitär* V*erdienst* M*edaille* am Bande der M*ilitär* V*erdienst* K*reuz* und mit der Schwertern.

12. Datum und Unterschrift des Verfassers: Feldpost 363, am 16. März 1917. Kornel von Paulházy Oberstleutnant, Kom*man*d*an*t, I*nfanterie* R*egiment* 82.

13. Begutachtung und Antrag des Brigadiers: Gesehen! K*aiserliches* und K*önigliches* 142. I*nfanterie* Brig*ade*kom*ma*nd*o* Res*kript* N*umme*r 77. Feldpost 363., am 18. März 1917. einverstanden. Klein Generalmajor, Kom*man*d*an*t der 142. I*nfanterie* Brig*ade*.

[160] Helyesen: Papházy.

14. Divisionärs: Präs*entiert* Feldpost 363, am 5/4. 1917. K*aiserliches* und K*önigliches* 71. Inf*anterie* Tr*uppen*di*visi*ons K*omman*do [Feldpost]n*umme*r 448. Verzögerung durch Rückstellung enstanden. Befürwortet Goldbach Generalmajor.

15. Korpskommandanten: D*iplom* Reskript Nummer 3/416. K*aiserliches* und K*önigliches* 8. Korpskommando. Feldpost 235, am 6/4. 1917. M*ilitär* V*erdienst* M*edaille* (K*leine* S*ilberne*) mit Schwertern. Zanger Feldmarschall (-leutnant) [!].

16. Armeekommandanten: K*aiserliches* und K*önigliches* 1. Armeekommando. Präsentiert Feldpost 413., am 12. IV. 1917. Per N*umme*r 89. mit Schwertern. Rohr Generaloberst.[161]

Oldalt írt megjegyzés: Die verspätete Vorlage des Belohungsantrages wird mit der zeitweiligen Abwesenheit des Maschinengewehr-Kompagniekommandanten begründet.[162]

---

[161] Cs. és kir. 82. von Schwitzer gyalogezred
3/17. sz. értesítés a szárnysegédnek.
A név írásmódja és az állomáshely megerősítést nyert: Konrad von Paulházy főhadnagy.
Javaslat kitüntetésre
1. Rang: tartalékos hadnagy.
2. Családi és utónév: Házi Jenő.
3. Alakulat: 94. gyalogezred, beosztva a 82. gyalogezredhez.
4. Szolgálati beosztása: Géppuskás szakaszparancsnok.
5. Személyi adatok: 1916. január 1-jei dátummal 43 ex 16 sz. alatti személyi közlönyben tartalékos hadnaggyá kinevezve.
6. Indoklás: Az ellenséggel szembeni bátor viselkedés. 1916. december 2-án a Sósmezőtől keletre zajló csatában bátor, rettenthetetlen és kezdeményező magatartása révén tüntette ki magát.
Először géppuskatűzzel támogatta a rohamcsapat előrejutását, azután ugyanazzal a lendülettel előretört az ellenséges állásokig, és a visszavonuló ellenségnek jelentős károkat okozott tűzerejével. Az ellenség később bekövetkező ellentámadásának elhárításában sikeresen részt vett, miközben géppuskásait a heves ellenséges tűzben nyugodtan irányította. Bátor, alapos és kötelességtudó tiszt, aki ez alkalommal maga is megsebesült.
7. Mióta van a harctéren: [19]15. március 7. – 1915. április 12. 94. gyalogezred, megsebesült. – [19]15. szeptember 28. – [19]16. október 1. irodai szolgálat. – 1916. november 1. – december 26. 82. gyalogezred, megsebesült.
8. Sebesülések stb.: 2 alkalommal megsebesült.
9. Elintézetlen kérvények: –
10. Van-e már belföldi békebeli vagy háborús kitüntetése: Arany Vitézségi Érem (Lásd: V*erordungsblatt* N*umme*r 82. ex 15.)
11. A beterjesztő javaslata: a Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal.
12. Dátum és a javaslattevő aláírása: 363. sz. tábori posta, 1917. március 16. Kornel von Paulházy alezredes, a 82. gyalogezred parancsnoka.
13. A dandárparancsnok véleménye és javaslata: Láttam! cs. és kir. 142. gyalogdandár parancsnoksága, hivatkozási szám 77. 363. sz. tábori posta, 1917. március 18. Egyetértek. Klein vezérőrnagy, a 142. gyalogdandár parancsnoka.
14. Hadosztály: Bemutatásra került: 363. sz. tábori posta, 1917. április 5. cs. és kir. 71. gyaloghadosztály-parancsnokság, 448. tábori posta. A késedelmet a visszahelyezés okozta. Goldbach vezérőrnagy támogatja.
15. Hadtestparancsnokok: Az oklevél hivatkozási száma 3/416. Cs. és kir. 8. hadtestparancsnokság. 235. sz. tábori posta, 1917. április 6. Katonai Érdemérem (kicsi, ezüst) kardokkal. Zanger tábornagy [!].
16. Hadseregparancsnokok: Cs. és kir. 1. hadsereg-parancsnokság. Bemutatásra került: 413. tábori posta, 1917. április 12. 89. sz. alatt, kardokkal, Rohr tábornok.

[162] A kitüntetési javaslat megkésett bemutatásának oka a géppuskás század parancsnokának időleges távollété volt.

VII.

A névre szóló német II. osztályú Vaskereszt az alábbi okmányon van:

Vorläufiger Ausweis. Seine Majestät der Kaiser und König haben unterm 19. 3. 1917. dem Leutnant d*er* R*eserve* Eugen Házi K*aiserliche* und K*önigliche* I*nfanterie* R*egiment* 82. I/ M*aschinen* G*ewehr* B*ataillon* das Eiserne Kreuz II. Klasse zu verleichen geruht, was gemäss Verfügung des Militärkabinetts vom 9. 1. 1916. Kr. II. 565/12-do vorläufiger Ausweis hiermit bestätigt wird. Korps-Hauptquartier den 1. Juni 1917. von Seiten des Generalkommandos der Chef des Generalstabes Caracciola Major.[163] A pecséten a körirat: Königl*ich*-Preuss*isches* Generalkommando XXIV. Reserve Korps.[164]

Záradék

Befejezésül és kiegészítésül a háborús naplómban elmondottakhoz hozzáfűzöm még az alábbiakat.

1917. dec*ember* 12-én útnak indultam a Nestersitz-Pömmerlében lévő csehországi gyárba fémellenőrzésre, mely gyárat a Kriegsministerium azzal gyanúsított, hogy megtakarítása van fémben és azt eltitkolja. A gyárnak fogalma sem volt arról, hogy mi célja van a kiküldetésemnek, én viszont éreztem, hogy amennyiben észreveszik, hogy tulajdonképpen analfabéta vagyok a szakmában, akkor elvesztem. Nemcsak az olvasztókemencék hősége miatt izzadtam, amikor a gyári telepet megtekintettem a főmérnök társaságában, hanem azon erőlködésem miatt is, hogy tudatlanságomat ne vegyék észre. Szerencsémre szolgált a doktori címem is, mert azt hitték, a kémia doktora vagyok. Miután a délelőtt folyamán sikerült a játékom és nem tudtak velem tisztába jönni, ennek lett a következménye, hogy az ebédet a gyár két kémikusával költöttem el, kik közül az egyik igen csinos nő volt, ki tetszett nekem és kinek én is tetszettem, és egyikünk sem rejtette véka alá ebbéli felfogását. Igen jól éreztem magamat a társaságukban. Ezek valamely szakkérdésben vitába ereszkedtek egymással – ez volt az a fogás, hogy engem kiismerjenek! –, a képletek csakúgy röpködtek a levegőben, miből én természetesen nem értettem semmit sem: a vegytan mindig gyönge oldalam volt. Egyszer csak hozzám fordultak, hogy tegyek köztük igazságot. Tudtam, hogy elérkezett a döntő pillanat: ha magam bevallom, hogy nem értek a kémiához, végem van éppen úgy, mintha nem találom el, hogy melyiknek van igaza, de az utóbbi esetben még fennforog egy tisztességes visszavonulásnak a lehetősége, ezért nem sokat haboztam, hanem teljes határozottsággal a hölgy oldalára álltam, mivelhogy annyira tetszett nekem. A férfi kémikus természetesen nem hagyta magát, továbbra is szenvedélyesen vitatta álláspontja helyességét, mire én

[163] Ideiglenes igazolvány. Őfelsége a császár és király 1917. március 19-én Házi Jenőnek, cs. és kir. 82. gyalogezred I. zászlóalj géppuskás osztaga tartalékos hadnagyának a Német Vaskereszt II. osztályát méltóztatott adományozni, amit a hadügyi kabinet 1916. január 9-i, Kr. II. 565/12 sz. rendelkezése értelmében jelen, ideiglenes igazolvány is megerősít. Kelt a hadtest főhadiszálláson, 1917. június 1-jén. A főhadparancsnokság részéről Caracciola őrnagy, vezérkari főnök (ném.).

[164] Porosz királyi főhadparancsnokság, XXIV. tartalékhadtest.

annál határozottabban a csinos nő pártjára állottam. Végül is egy kémiai lexikonhoz fordultak, és az én hölgyem majd megcsókolt örömében, amikor kiderült, hogy nekünk lett igazunk. Az én szívem bévül ugrált a diadaltól, de kívülről megőriztem a nyugalmamat, és mint aki csalhatatlan, úgy jelentettem ki, hogy egy pillanatig sem lehetett kétséges, hogy kinek van igaza.

A két kémikus ettől kezdve úgy nézett rám, mint valami csodára, és míg én délután tovább folytattam a gyár megtekintését, ment a távirat a prágai központba, hogy elsőrendű Fachmann vagyok és a megtakarításnál mindent valljanak be. E táviratnak köszönhetem a 300 q vörösréz és a 15 q alumínium bevallását.

Mindezt igen őszintén Lanzenmüller prokurista mondotta el nekem Prágában, aki a gyár megbízásából engem kalauzolt, és akinek az volt a feladata, hogy engem a gyár iránt kedvező hangulatban tartson, mi sikerült is neki a legteljesebb mértékben. Természetesen, mikor visszatértem az utamról és az eredményt jelentettem, ez az illetékesekben nagy csodálkozást és örömet ébresztett, velem szemben a megbecsülést pedig növelte!

Írásaim között kutatva ráakadtam az alábbi egykorú feljegyzésre:

1915. ápr*ilis* 9. Nem lesz érdektelen, ha feljegyzem a faszolást, kellemes emlék lesz a jövőre nézve. 1915. április 7-én: fél kenyér, egy csomag feketekávé konzerv, szalonna, sajt, 20 db Király-cigaretta. Április 8-án: fél kenyér, egy csomag feketekávé konzerv, szalonna, 60 db osztrák sport- és 20 db Király-cigaretta. Április 9-én: fél kenyér, egy csomag feketekávé konzerv, szalonna, fél üveg Kraftbitter-pálinka, egy db kolbász, egy gyertya, egy tucat gyufa, 20 db Király-cigaretta.

Április 10-én: sebesülésem miatt nem folytattam a feljegyzéseimet.

Mint a VII. század IV. szakaszának parancsnoka, noha csak Kadettaspirant voltam, mégis tisztnek kijáró faszolásban volt részem, és miként látható, egyszerű, de elegendő élelemben volt részünk. Mivel nem cigarettáztam, ennek szétosztásával a katonáimnak kedveskedtem, ha meg voltam elégedve velük. E kis ajándékot e hű emberek igen nagyon értékelték. Így tettem közben-közben a feketekávé konzervekkel is, ami jó ellenszernek bizonyult az egészségtelen víz okozta hasmenés ellen, mi járványszerűen lépett fel és a katonák testi erejét és jó hangulatát a legrövidebb idő alatt tönkretette.

II. FÜZET.

ESEMÉNYEK 1915. ÁPR*ILIS* 13. – OKT*ÓBER* 26-IG. UTÓLAGOSAN ÍRVA. KEZDTEM JANÓWBAN 1915. NOV*EMBER* 7-ÉN. BEFEJEZTEM 1915. DEC*EMBER* 21-ÉN

[1915.] Ápr*ilis* 13–14.

Úgy d*élután* 2 óra felé indult meg a vonat. Mindnyájunk ajkát egy sóhaj hagyta el, végre-valahára visszatérünk a hazába, biztos vidékekre megyünk. Micsoda megnyugvást idéz ez elő, szavakkal nem lehet eléggé ecsetelni. Ámbár teherkocsiban feküdtünk, nagyon jól éreztük magunkat, [a kocsi] ízlésesen, tisztán volt berendezve. A vonat nem rázott, így hát a megelégedésnek, a jó érzésnek az első megnyilatkozásai voltak észlelhetők. A vonat mind lassabban haladt, és az állomásokon sokat várt. Ennek oka az volt, hogy az irányítást nem tudták a vonat kísérői. Este volt, mire S*átoraljaújhelyre* érkeztünk. Másnap hajnalban Miskolcon időztünk igen hosszú ideig. Az éjjelt jól átaludtam, és csak arra a zajra ébredtem itt fel, ami a hordágyak hordozása és a kocsikból való kihúzása által keletkezett. Vagy halottakat, vagy epidemikus betegeket raktak itten ki. Érintettük Fülek, Losonc, Zólyom városokat az utunk folyamán. Elhaladtunk Körmöcbánya és Ruttka állomások mellett is. Késő este volt, mire megérkeztünk Zsolnára.

Ez a nap már igen hosszúnak tűnt fel. A d*élután* folyamán olyan erős fájdalmaim voltak, hogy azt hittem, meg kell bolondulnom. Egy ezredorvos sietett hozzám és kinint adott, mi lassacskán lecsillapított.

A vonat közvetlen a megfigyelő állomás előtt állott meg, és lassan megkezdődött a sebesültek kirakása. Erősen hűvös idő volt, de csakhamar beértünk a dezinficiáló terembe, ahol roppant nagy sürgés-forgás tárult szemeim elé. Csupa fiatal hölgy forgolódott itten. Az első teremben elszedtek az embertől mindent a férfiegyének, akik alkalmazásban állottak, úgyhogy csak az alsó fehérruha maradt rajtam. Az elszedett ruhaneműt egy zsákba gyömöszölték és számot tettek reá. A második teremben nagy fürdőkádak állottak, bennük valamilyen lúgos víz, miben az ápolónők megfürösztötték a sebesülteket. Ezek leszedték az utolsó fehérneműdarabokat is rólam, de csak lemostak, mivel mozdulatlanságom végett nem tudtak a fürdőkádba tenni. Mikor készen voltak velem, több fürdőszobán át víve, végre egy műtőbe érkeztem, ahol egy barátságos kinézésű öreg bácsi kötözgette be a sebeket. A kötésnek már a levétele [is] roppant fájdalmas volt. Kaptam egy kötést az utazás alatt, de a gézt és a gyapotot ragasztószerrel erősítették meg. Ennek a lehúzása is már rettenetes kínokat okozott. Hát még a seb kimosása! A tisztító folyadékot nem kímélték, hanem pazarul alkalmazták úgy az alkoholt, mint a hydrogenium hyperoxidot.[165] Féleszméletlen állapotban szállítottak a D. 6 jelzésű barakkba, ahol végre ágyba kerültem. A helyiségben többnyire önkéntesek voltak. Kadett Juhász, Dobisch Walter és egy lugosi hadapródj*elölt* őrmester közelébe jutottam.

Ápr*ilis* 14–19.

E helyen öt napot töltöttem el meglehetősen kellemesen. Minden nap kötöztek, és ezen kívül még pótkötéseket is kaptam, mert a seb erősen vérzett. Gyakran éreztem, hogy a sebekből csak úgy foly a vér. Első dolgom az volt, hogy édesanyámat, akit már a vonaton való menetelem alkalmával értesítettem a megsebesülésemről, újból tudósítsam. Igyekeztem megnyugtatni és elhitetni, hogy a seb nem veszélyes. Kívüle a legközvetlenebb ismerőseimnek is írtam. Nem tudom miért, az orvos diétás kosztot írt elő,

[165] Hidrogén-peroxid (gör.-lat.): erős oxidáló, fertőtlenítő, színtelenítő, szagtalanító vegyület.

pedig a gyomromnak nem volt semmi baja, sőt, mondhatnám mindig farkasétvágyam volt. Érthető tehát az örömöm és hálám Farkas néni iránt, aki rendes kosztot adott az orvosi előírás ellenére titokban. Lázam nem volt, csak az utolsó napon ment fel 38°-ra, de ez nem tartott sokáig.

Ha nem is éreztem magamat rosszul, mégis mindamellett nagy örömmel vettem 19-én d*élu*t*án* a menetlevelet kézhez, mely Budapestre, a XVI-os helyőrségi kórházra volt kiállítva. Örültem, mert tudtam, hogy szakértő orvosok kezébe kerülök először, aztán meg a rég nem látott ismerőseim közelében leszek.

[1915.] Ápr*ilis* 20. – máj*us* 17.

Még 19-én este elhagytam sok búcsúszó és szerencsekívánat közt a zsolnai megfigyelő állomást, kissé bosszankodva, hogy a köpenyem elkallódott, mert ezen még újabb fegyvergolyó átütéseit reméltem találhatni. De nem tudtam a köpenyt előkutatni, és így a blúzom bal karján lévő szép golyó által felszakított foszlányokkal meg kellett elégednem. A golyók gépfegyverből valók, és [a golyónyomokat] négy darabra becsülöm, amennyire azt meg lehet állapítani.

Omnibuszon mentünk ki Juhász barátommal együtt az állomásra, ahol felültünk a személyvonatra, mely csakhamar elindult. Az omnibusz fapadja után, amelyen igen kellemetlenül éreztem magamat és alapos fájdalmaim voltak a rázás végett, nagyszerűen és kényelmesen éreztem magamat a bőrülésen. Világítás ugyan nem volt, de nem baj. Lefeküdtünk. Rosszul aludtam, és reggel igen fáradtnak éreztem e miatt magamat, de a B*uda*pest felé való közeledés miatt erőt vettem magamon és gyermekien örültem a szép tavaszi napnak és a gyönyörűen fejlődő vetésektől zöldellő vidéknek.

Megérkezve kiszállottunk nagy nehezen a kocsiból. Barátom bicegő lábával én pedig piszkos ruhámmal és két mankómmal siralmas látványt nyújtottunk. Mert senkit sem vártunk, megpróbálkoztunk kifelé indulni, de igen bajosan ment ez. Sok utas ment el mellettünk. Egyik vidéki parasztasszonynak igen megesett rajtunk a szíve és valamivel segíteni akart rajtunk. Megkínált szalonnával, mit alig tudtunk magunktól elhárítani. Az arany szíve mély hatást tett rám. Mivel nem tudtunk sem előre, sem hátra menni, igen kellemesen hatott ránk ama hír, hogy pár perc múlva jönnek értünk a mentők. Csakugyan nem kellett sokat várakoznunk, a mentők mellé beosztott szanitécek két tolószékkel közeledtek felénk, mibe beleültettek és az ügyeletes szobájába vittek. Itt elváltam barátomtól, Juhász kadéttól, aki engedélyt ment kérni a Bahnhofkommandótól, hogy szülőföldjére: Mezőtúrra utazhasson, és ott menjen kórházba. Azt hiszem, hogy ezt meg is engedték neki. Én pedig, szintén látva, hogy a XVI-os helyőrségi kórházba való utalásomat nem kell olyan [nagyon] szó szerint venni, telefonon megkérdeztettem, hogy melyik sebészeti klinikán van hely számomra. Nemsokára az ügyeletes orvosnövendék jött a jelentéssel, hogy a III. számú Verebély-klinikára[166] fog engem vitetni, miben aztán megnyugodtam. Mivel hátamon u*gyan*i*s* három sebhely volt, abban a meggyőződésben éltem, hogy két lövést kaptam: az egyik átment, a másik pedig fennakadt a

[166] Budapesten, a VIII. kerületi Üllői úton, a mai I. számú sebészeti klinika, amit az intézményt vezető híres sebészprofesszor, Verebély Tibor után neveztek így.

gerincemen, és operációra van feltétlenül szükség. Így állván az ügy, jó kezekbe akartam helyezni kezeltetésemet, mert annyit laikus ésszel is tudtam, hogy az operáció nem lehet olyan egyszerű természetű. Ezért akartam tehát mindenáron klinikára kerülni, és épp ebből az okból örültem neki, hogy ez sikerült.

A klinikára a mentők szállítottak. Édes megnyugvás szállt belém, amidőn magam körül hallottam újból a nagyváros lármáját, láttam egymás után elvonulni a hatalmas épületeket. A kocsi kissé rázott, és így jó volt, hogy az út nem tartott sokáig. Megérkezve, a kíváncsiak rögtön körém sereglettek, és a derék kocsis, ámbár semmit nem tudott, csak azt látta, hogy súlyosan vagyok megsebesülve, valóságos hősregéket mesélt el a hallgatóságnak nem csekély mulatságomra.

Ámbár telefonon bejelentették a jövetelem, mégis nemigen vártak rám. Megérkezve, az emberek sokat futottak össze-vissza, míg végre felvittek a műtőbe, ahol azonnal ráhelyeztek a műtőasztalra. A szomszéd asztalon éppen egy lány kezét vagdalták, mi rám nézve egyáltalán nem volt bizalomkeltő látvány. Az egyik asszisztens hozzám jött, levette a véres kötést és a sebeim kezdte vizsgálgatni. A dolog iszonyú fájdalmakat idézett elő, és ugyancsak szükség volt a biztatásra, hogy jajszó nélkül tűrjem a műtétet. Az orvos addig babrált a szondállal,[167] míg végre csakugyan sikerült neki két cafat ruhafoszlányt és egy gerinccsigolya csontrészt [találni], amely […][168] tehát szív alakú, és haránt egy kidudorodás emelkedett ki az egyik oldalon.[169] A megkönnyebbülés sóhaja hagyta el ajkamat, midőn hallottam, hogy vége a vizsgálatnak és a röntgenkamrába kell engem levinni. Ez meg is történt, ahol egy kisasszony felvételt csinált a megsérült részről, és tőle hallottam meg legelőször, hogy nem golyó, hanem számos szilánk van bennem. Mutatta is a lemezt, mit én is megnéztem, és a látványra aggodalmasan elszorult a szívem: hogyan is fogják e sok szilánkot belőlem majd kiszedni?

A röntgenezés után újból felvittek a műtőbe és ismét ráhelyeztek a műtőasztalra. Az asszisztens megszemlélte a lemezt és kijelentette, hogy operálni engem nem lehet, meg kell várni, míg a szilánkok maguktól kijönnek. Eme vélemény után egy nőorvos nem valami ügyesen bekötött, és helyemül kijelölték a Köztelek épületében levő tiszti kórházat.[170] A mondott helyre hordágyon szállítottak, és keresztbeszeltük az Üllői utat. Több mint nyolc hónapig nem látva Pestet, azt hittem, hogy a háborúnak valamelyes hatását csak lehet itt is észlelni. Méltán meglepett tehát ama látvány, nagy sürgés-forgás, a pompa, ami szemeim elé tárult. Kellemetlenül hatott rám, hogy a nézők és kíváncsiak itt is összesereglettek körülöttem és bámultak, mint a borjúk az új kapura. Jó, hogy ez nem sokáig tartott, és hogy a Köztelek épületébe értünk. Itt nem csekély fáradsággal

---

[167] Szondával.

[168] Kihagyott szövegrész: „amelynek alakja így nézett ki". Ennek oka, hogy a naplóban található rajzot e helyen nem közöljük, annak leírása nagyon szemléletes.

[169] A mondatrész a lap tetején található betoldás.

[170] A Köztelek egy időszaki közgazdasági és agrárlap volt, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület közlönye, amely 1891–1944 között jelent meg. Ennek kiadóhivatali épületéről van szó, a mai Üllői út 25. sz. alatt. Az épület nevét sokkal korábban, még gr. Széchenyi István javaslatára kapta 1832-ben, s azt homlokzatán is feltüntették.

felcipeltek a II. emeletre, a Köztelek dísz-nagytermébe, ahol a kórház volt berendezve, és egy fülkében végre ágyba kerültem. A tisztek egymás után jöttek hozzám és nagy érdeklődést tanúsítottak irántam. Velük szemben úgy néztem ki, mint egy vadonc: borotválatlan és nyíratlan ábrázatommal. Első dolgom volt, hogy ismerőseimet: d*okto*r Zsinkát és d*okto*r Horváth Gyulát értesítettem megérkezésemről, egyben tudattam édesanyámmal is a hollétemet. A két fent említett még aznap d*élu*t*án* folyamán (ápr*ilis* 20.) meg is látogatott, és roppantul meg voltak rendülve, amikor halványan és mozdulatlanul láttak az ágyon feküdni. Nekem kellett őket megvigasztalnom, hogy a sebesülés nem oly veszélyes, mint ahogy látszik.

Ha most visszagondolok azokra a napokra, méltán bámulat tölt el lelkierőm nagysága felett. Boldognak éreztem magamat, mert kötelességemnek híven eleget tettem, és ez a belső megelégedés hihetetlen nagy hatással volt rám. Nem kételkedtem, nem aggodalmaskodtam, bíztam erősen és megtántoríthatatlanul nemcsak a felépülésemben, hanem ügyünk igazságában és sikerében. Az erős meggyőződés megvolt bennem állandóan. Győznünk kell, és ezen az alapon még akkor, mikor kinn voltam a rajvonalban, ahol az időjárástól többet szenvedtünk, mint az ellenség támadásaitól, hányszor bíztattam az embereimet, akik panaszkodni és lankadni kezdtek! Mennyire hihetetlenül hangzott akkor a német tüzérek szájából, hogy addig nem lesz vége a háborúnak, míg Galíciából ki nem takarodik az orosz. Akárhogy beszéltem is nekik, láttam, hogy nem hisznek [nekem]. Véleményem szerint az az időszak, amit én a harctéren kinn töltöttem, volt a legszomorúbb, és mindennek ellenére nem volt egy pillanatom sem, hogy kishitű lettem volna. Hányszor fogott el a szomorúság a betegágyban: miért kellett nekem megsebesülnöm, miért nem harcolhattam tovább a sok névtelen hőstől övezve? A hazaszeretet nem kitalált fogalom és frázis, hanem élő és létező valami, ami mindig a veszély perceiben tűnik elő, mikor megjelenésén némelyek, sőt sokak kételkednek. Az, hogy nem csak szóval, hanem tettel is beigazoltam jó hazafi voltomat, ez adott nekem édes megelégedést és töltött el néma büszkeséggel.

Az új helyzetemmel mindenképen meg voltam elégedve, csak az orvosi kezelés hagyott sok kívánnivalót maga után. Többnyire lábadozó tisztek voltak itt, és magam voltam az egyedüli súlyos sebesült, aki ágyhoz volt kötve. Klinikára való átvitetésem sok nehézségbe ütközött volna, így állandóan egy szigorló orvos kezelt, aki bizony sok mindent másképp csinált, mint kellett volna. Sok babra-munkát végzett minden kötözésnél, mely emiatt mindig jó egynegyed óráig eltartott. A kezelés k*örül*b*elül* egy hétig még csak megjárta, mert nemigen volt fájdalmas. A kötés levételekor, mely át- és át volt ázva vérrel, a sebekből kinyomkodta a gennyet, miközben alkohollal lemosta azok környékét. Majd a sebre hydrogenium hyperoxidot öntött, mi égetett, mint a tűz, és valósággal forrott a nyílt seben, ezután jodoformmal letisztította a sebet, mi hasonlóképp fájdalmas műtét[171] volt. Mikor ezzel is elkészült, tiszta gézre szárító kenőcsöt rakott, és azt a sebekre helyezve vattával alaposan befedte, majd többnyire két gombolyag kötszerrel bekötötte. A kötést, meg kell adni, alaposan értette, az igaz, hogy a kötőanyaggal

[171] Értsd: művelet.

nem takarékoskodott. Míg a kezelésnek ez a formája tartott k*örül*b*elül* egy hétig, nem éreztem, hogy lázam lett volna. Lázmérés kezdetben egyáltalán nem volt.

A fülkébe, ahol kezdetben egyedül voltam, csakhamar jött egy új sebesült: Stiplozák Károly tényleges hadnagy,[172] aki Telepóc környékén sebesült meg, bal karját egy orosz régimódi 11 mm-es golyó fúrta át. Igen víg fickó volt, és nagy híve volt a lumpolásnak, miben a többiek közt rekordot ért el. Az ő bíztatására írtam ápr*ilis* 25-én egy kérvényt a káderemhez, melyben jelentettem nekik hollétemet és egyben kérelmeztem az előléptetésemet kadéttá. Erre főleg financiális szempontokból volt nagy szükségem. Nemsokára meg is jött a válasz, mely úgy hangzott, hogy a rendelet értelmében csak akkor léptethetnek elő, ha bevonulok a káderhez, vagyis ha felgyógyulok. Mit volt mit tennem, ebbe szépen bele kellett nyugodnom.

Május 1-jén igen gyönyörű idő lévén mindenki igyekezett ki a szabadba, és én egyedül maradtam odahaza, min eleget szomorkodtam, és meglehetősen lehangolt kedéllyel néztem kifelé az ablakokon ágyamból, amikor a posta Fejér Lajos önkéntes társam levelét, illetőleg kártyáját hozza, amelyen nem volt kevesebb írva, mint gratuláció az Arany Vitézségi Éremhez. A hír egészen felvillanyozott. Azt tudtam, hogy fogok valamit kapni, ha nem feledkeztek meg rólam, de hogy aranyat kapjak, azt szerettem volna, de nem reméltem. A hírt igyekeztem titkolni, de mégsem sikerült egészen. Nem akartam nagy port felverni, nehogy végül retirét[173] fújjak. Édesanyámnak nem írtam erről semmit, és akikkel közöltem, mindig hangsúlyoztam, hogy ez még feltételes dolog, melyről megbizonyosodni igyekeztem minden áron. Rögtön írtam vissza Fejérnek, hogy tudasson engem, vajon minő alapja van a közlésének, mert nem hagy nyugton ez. Válaszából aztán megtudtam, hogy Bielochlawek írta a kokeseknek,[174] és hogy a zászlóaljirodában is annyit tudnak, hogy az arany vitézségire fel lettem terjesztve. Időközben ennyit megtudtam volt századparancsnokomtól: Kavčič Eduard főhadnagytól is, akivel az összeköttetést levélbelileg megtaláltam, és ennek első dolga az volt, hogy a felterjesztésről engem tudasson. Türelemmel kellett tehát a fejleményeket bevárnom. Nagy megelégedésemre szolgált, hogy az ezredparancsnokság is kívánta a kitüntetésre való előterjesztésemet, melyet ápr*ilis* 13-án főhadnagyom csakugyan teljesített is. A volt szolgámmal: Heinrich Ullrich-hal, akinek megmentésemet köszönhetem jórészt, ugyancsak levelezésbe léptem, és ettől szintén megtudtam azt, amit már illetékesebb forrásból hallottam: nevezetesen az Arany Vitézségi Éremre való felterjesztésemet.

Megállapodott viszonyok közé kerülve sokszor volt alkalmam elmélkedni csodás megmenekülésem felett, melyet minél jobban át- és átgondoltam, annál világosabb lett előttem, hogy csakis az isteni gondviselésnek köszönhetem életben maradásomat. Amennyire gyarló emberi mivoltomtól kitellett, igyekeztem is hálát adni a jó Istennek, hogy kegyét irányomban ennyire kimutatta, jóllehet azt nem érdemeltem meg. Mikor, mint sebesült, fedél alá kerültem, visszanyerve rendes gondolkodóképességemet, első

---

[172] Eredetiben: főhadnagy, az első szótagot áthúzta.

[173] Helyesen: retraité (fr.) = visszavonulás. (A szintén francia retiré jelentése: nyugdíjas.)

[174] Értsd: azoknak a bajtársaknak, akikkel Házi Jenő a frontra vonulás előtt Turnauban a Kokes-vendéglőben együtt volt beszállásolva (lásd az 1914. október 23-iki és az azt követő bejegyzéseket).

dolgom volt imával fordulni az éghez, megköszönni megmenekülésemet a biztos halál torkából. Vallási kötelességeimet ugyan nem hanyagoltam el soha, de ettől a pillanattól kezdve fokozott mértékben tettem annak eleget. Hogy olyan körülmények közé kerültem, melyek lehetővé tették a szentgyónás és -áldozás elvégzését, hő vágyam volt ezt megtenni. A kórháznak lelkiekben való kezelése P*ater* Mezey S. J.[175] hatáskörébe tartozott, akivel megismertetve kívánságomat, [azt] a legnagyobb örömmel teljesítette. Tisztán, csakis a vallási okok bírták rá, mindjárt az első napokban, hogy megtudjam, hogy a kongregációi Otthon épületében is van egy kórház felállítva,[176] lépéseket tettem az oda való átmenetelre. Kérésemnek keresztülvitelét Gyula és P*ater* Mezey vállalták magukra. Azonban Verebély, ha látszólagosan nem is gördített ez elé akadályt, a dolgot meglehetősen húzta-halasztotta. Az én türelmem pedig egyre fogyott, mert a társaság körülöttem kezdett nem tetszeni. Lármáztak, énekeltek és zavarták az embert, ocsmány vicceket beszélgettek és egyáltalán nem voltak figyelemmel aziránt, hogy egy súlyos sebesült van köztük. E körülmények annál idegesebbé tettek, minél inkább kezdett az állapotom rosszabbodni. Alighogy április vége felé az orvos-szigorló jodoformos gézt húzott a sebbe, nemcsak a kötözés lett elviselhetetlenné, hanem az ezt követő állapotom is. Lázam volt, sokszor éles fájdalmakkal, nem tudtam aludni csak nagyon keveset, egyszóval sokat szenvedtem és testi erőm kezdett elhagyni. Ha nagy nehezen felkeltem az ágyamból, mi akkor történt, ha a szükséget kellett elvégeznem, ájulási rohamaim voltak, és alig tudtam magam a mankóimmal, melyeket még Zsolnán kaptam, az eleséstől megóvni. Többször átizentem a klinikára, hogy valamelyik szakavatott orvos jöjjön át és vizsgáljon meg, de több napon át nem méltatták figyelemre kérésemet. Végre egy este eljött hozzám Verebély asszisztense: d*oktor* Hüttl, aki alaposan megvizsgált, és amint arcából láthattam, nem valami kedvezőnek ítélte állapotomat. Az ő parancsára aztán kaptam hőmérőt, amellyel magamat reggel és este mérni kellett, mit pontosan végeztem is. Lázam állandóan volt. A legmagasabb, mit észleltem, 39,6o-os volt. Úgy május 10-ike körül az orvos-szigorló Dré-csővel[177] kezdett kezelni. Első ízben eltalálta a cső vastagságát és a kötés tűrhető volt, de másodízben vastagabb csövet tolt a sebnyílásba,

[175] Pater Mezey Societatis Jesu (lat.): Mezei atya, jezsuita.

[176] A Mária-kongregáció (Cogregatio Mariana) egy katolikus hitbuzgalmi egyesület, amely Loyolai Szent Ignác lelkisége és tanítása nyomán az ifjúság nevelését végezte. Olyan vallásos társulat, amelynek feladata, hogy tagjait a Mária-tisztelet gyakorlása által az önmegszentelés és apostolkodó buzgalom magasabb fokára nevelje. A kongregáció alakítását a megyéspüspök engedélyezi, s nemek, életkor és foglalkozási ágak, műveltségi szintek szerint szerveződnek. Magyarországon a jezsuita atyák lelki és gyakorlati irányításával működtek. 1907-ben országos szövetségbe tömörültek. Az 1912-től a budapesti Horánszky utcában lévő jezsuita Jézus Szíve Szövetség Kongregációs Otthon – (a Jézus Szíve Társulatok Szövetségének székháza), amely a jezsuita rend magyarországi világi híveinek a központja lett – egyik szárnyában, amely egyetemi hallgatóknak nyújtott állandó otthont, az első világháború alatt egyúttal hadikórházat is működtettek. Kb. 40 tisztet és több tucat közlegényt ápoltak itt. – Budapesti Hírlap, 59. 1916. december 27. 8. o.; Katolikus Lexikon 3. Szerk. *Bangha Béla.* Budapest, 1932. 102. o.; *Gergely Jenő*: Adatok a magyarországi katolicizmus helyzetéről a két világháború között. *Levéltári Szemle*, 46. (1996) 3. sz. 39. o.; Molnár Antal – Mihalik Béla Vilmos: A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára. (Magyar egyháztörténeti vázlatok, 24.) Budapest, 2012. 169. o.

[177] Helyesen: dréncső. A gyógyászatban: sebbe illesztett, váladékot vagy folyadékot elvezető cső.

mint amilyen annak a szélessége volt, úgyhogy fájdalmamban könnyeim zápor módra peregtek és az erős felindulástól csaknem a guta ütött meg. Ezt a kötést sohasem felejtem el. Alighogy megtörtént a kötés, de a fájdalom okozta felindulás még nem múlott el, amikor újból eljött hozzám d*okto*r Hüttl, aki megtapogatva ütőeremet, rögtön észrevette a magas fokú lázamat, minek okát nem tudta meg magyarázni. Mint később kiderült, tífuszra gondolt, ezért vérvizsgálat céljából megcsapolta az alsó jobbkaromat, minek az előzmények után ugyan nem örültem. Egész éjjelen nem aludtam egy szikrát sem. Fájdalmamban és kínomban majd a falra másztam. Reggel azonnal a szigorlót hívattam, és kértem, hogy vegye ki a sebből a csöveket, mert megbolondulok. Annyit tett meg, hogy este újból kötözött és a vékonyabb csöveket rakta be. Amikor kötésváltásra került sor, a világért sem engedtem meg neki, hogy a vastag csöveket rakja be, annál is inkább, mert időközben meghallottam, hogy d*okto*r Hüttl ama tettét a legsúlyosabb fokban elítélte. Még a jodoformos gézt sem engedtem meg neki, hogy húzza a sebbe, hanem csak egyszerűen ráhelyeztettem a seb felületére. Ezáltal felesleges fájdalomtól kíméltem meg magamat és elértem, hogy a lázam csökkenni kezdett.

Ami a többi tiszttel való viszonyomat illeti, nemigen voltam egyikkel sem nagyon beszédes. Egy 73-as cseh Kadett jött hozzám gyakran beszélgetni, más nem. Volt két önkéntes ápolónő, kik ápolás helyett tulajdonképp csak az ennivalót osztották ki, ezek szintén hidegen viselkedtek velem szemben, mi nem nagyon bántott. Kifestett és felcicomázott öreg csontjaikra nem tudtam nézni. Üres lélek volt mindkettő. A tisztekkel való társalgást egészen helyettesítette a látogatóim serege. Mindennapos vendégeim közé tartoztak Gyula és Zsinka, az egyetemi tanárok közül meglátogattak: Fejérpataky, Angyal és Domanovszky tanárok, a fiatal ismerősök közül: Kilár, Genza, Tóth, Szépkuthy, Klenka és a Ped*agógiai* Szakosztály több tagja, egy-két református lelkész, kik Zsinkával jöttek, Kárpáthy, Vogel stb. Édesanyám és Lina nővérem ápr*ilis* végén jöttek fel hozzám. Szegény anyám mennyire meg volt ijedve, hogy sebesülésemet megtudta. Mikor meglátott és szemeivel meggyőződhetett, hogy nem nézek ki mégsem olyan nagyon rosszul – akkor még nem volt lázam –, egy kissé megnyugodva ment haza, de hiába, az anyai szívet nem lehet áltatni, mint később megtudtam, az aggodalmai nem tűntek el. Mikor Tölgyessy plébános úr a sógornőjével meglátogatott, már lázas állapotban voltam, mely alaposan megviselt, mi külsőmön is látszott. Királyfy-Spányi Lajos és családja, valamint egykori tanítványom: Lippay Arthúr is el-el jöttek hozzám. P*ater* Mezey vezette a lelki ügyeimet nagy szertettel. A Fekete család is többször befáradt hozzám. Igen meglepett különösen a Hajnal család látogatása. A szülőket nem ismertem, csak a fiúkkal vagyok barátságban. Mivel az Bécsből nem látogathatott el hozzám, a szüleit kérte fel, kik eleget is tettek fiuk kívánságának, és elhalmoztak mindenféle ajándékokkal, miben a többi látogatóm részéről is sokszor volt részem. Igen sok virágot kaptam és süteményfélét. A féltő gondosság és szeretet gyakran mélyen meghatott.

Amire oly nagyon vágytam, az végre máj*us* 17-én d*élu*tán teljesült. Verebély megengedte, hogy átmenjek a Mária-kongregáció Otthon kórházába. Az átmenetelnél Gyula volt segítségemre, ő hozta az autót is, egy-kettőre átsegített a nem nagy távolságra levő otthonba. A folyosón találkoztam P*ater* M*ezeyv*el, aki nagy örvendezve fogadott.

Rögtön mellettem termettek hordággyal, és a számomra már régebben fenntartott helyre vittek a félemeleti 12-es szobában. Kívülem itt még ketten voltak: Matuschiák Brunó és Szalay Pál. Az egyiknek veszélyes fagyása volt, a másiknak pedig sokféle hurutja. Az apácák, kik a betegápolást végezték, segítettek a vetkőzésnél, úgyhogy egy-kettőre ágyba kerültem, mire szükségem is volt, mert a rövid út is alaposan megviselt. Az új helyemen csakhamar egész otthonosan éreztem magamat, min nincs mit csodálni való, hiszen, mint kongreganistának, működésem egy része itt folyt le.

[1915.] Máj*us* 18. – aug*usztus* 19.

Mindjárt másnap nagy gonddal vittek a műtőbe kötözésre, ahol a főorvos: d*okt*or Rottmann Elemér vett pártfogása alá. Hogy kiváló orvos, azt rögtön észrevettem. A dréncsövet oly ügyesen szedte ki és helyezte újból a sebbe, hogy észre sem vettem, de a modora az első benyomásra visszatetszőnek tűnt fel, unszimpatikusnak. Voltak kissé nyers kiszólásai, de bennem emberére talált, mert mindig visszavágtam, adós sohasem maradtam. A műtőben egy újabb régi ismerősömet üdvözölhettem és ez Grünzweig Béla volt, aki népfelkelői mivoltában nem kis protekcióval a kórházban volt beosztva az irodai teendők végzésére.

A kórház, hogy egy kissé körülnéztem, imponáló benyomást tett reám. Vakító tisztaság, elsőrangú kiszolgálás, helyesebben mondva ápolás, nagyszerű koszt, és ami a legfontosabb, szakavatott orvosi kezelés. A nagyteremben közkatonák voltak, szám szerint k*örül*b*elül* 60-an, míg az emeleti szobák egy része 12 tiszt számára lett berendezve egy hónappal a háború kitörése után. A kórház elnöke d*okt*or Strausz István lett, aki előkelő állásával és egyéni tekintélyével valóban sokat használ a kórháznak, amelyet a legkiválóbbak közé emelt fel. A Jezsuita Rend részéről az otthon gondnoka: P*ater* Bús Jakab lett melléje segítőtársnak rendelve.

Az első nap benyomásai elegendők voltak előttem érzékeltetni, hogy mennyit vesztettem azáltal, hogy azonnal nem ide jöttem. De hát nem tudtam, hogy az otthon ilyen, minden igénynek a legtökéletesebben megfelelő kórházat állított fel.

A legénység ápolásánál önkéntes ápolónők segédkeztek, míg a tiszteknél kizárólag az Isteni szeretet leányai rendjének[178] négy kiküldött apácája: Zsófia, Flávia, Hermina és Virginia nővérek szorgoskodtak. Különben a legénységnél is a munka gerincét ők végezték. Maguk a megtestesült angyalok voltak. Bennük lehetett szemlélni, hogy a kat*olikus* vallás tanainak a követése micsoda erős és csodaszép jellemet bír nevelni a gyönge női nemből is. Hányszor bámultam és bámulom őket most is, valahányszor rájuk gondolok. Bizony velük szembe magamat állítva, röstelkedve kellett bevallanom, hogy e tudás még nem minden és nem is elégséges ahhoz, hogy mindent betetőzzön. A jellem útján messze mögöttük maradtam, pedig büszkeségemben sokra voltam e tekintetben is magammal, de a hidegen kritizáló ész tisztán mutatta: lassan a testtel fiú, ezektől csak tanulhatsz, de őket a jellemre nem vagy méltó tanítani, sem ez irányú tanácsokat adni. Micsoda felséges módon tündökölt náluk p*éldáu*l az alázatosság erénye, a kötelesség teljesítése. Soha ilyen fokban nem volt még módomban mindezt szemlélni.

[178] Isteni Szeretet Leányai Kongregáció. A rendet Lechner Mária Franciska alapította 1868-ban Bécsben.

Minél jobban megismertem őket, annál jobban megtanultam őket szeretni és tisztelni. A lelki örömöknek és élvezésnek semmi sem lép a nyomába. És ezekben hányszor volt részem az ő körükben! Arra a három hónapra, amelyeket e kórházban töltöttem, úgy tekintek mindig vissza, mint gyermekkorom legboldogabb napjaira. Olyan gondtalan, olyan megelégedett és annyira gyermekiesen naiv és tiszta örömökben teli napjaim, nem hinném, hogy lennének még a jövőben. Hogy ennek véginek kellett szakadnia, a keserű igazságot juttatja eszembe: a földön minden mulandó. A boldogság mily rövid ideig tartó, a szenvedés- és megpróbáltatásnak pedig nem akar vége lenni. Nem csodálom, hogy ha valaki, aki nem vallásos és a dolgoknak mélyire tekint, kétségbeesik a világ berendezésén, mely oly sokat elnyel és jóformán semmit sem nyújt. De ha valaki a hívő lélek világával szemléli ugyanezeket a dolgokat, az isteni gondviselés kifürkészhetetlen perspektíváit látja maga előtt a legszebb pompában, mely előtt minden gyarló ember leborul. Nem a világ kicsinyes és korlátolt látköréből, hanem az örök élet szempontjából kell mindent vizsgálat és ítélet alá venni.

Hogy azonban a tulajdonképpeni célomtól messze el ne térjek, megkísérlem a négy nővérnek valamelyes jellemrajzát adni, mert amennyire igénytelenek ők a nagyvilág előtt, annyira értékes kincset és drágakövet képeznek azok előtt, akik a lélek szépségeire ebben a romlott világban még adnak valamit. Azon kívül oly nagy hálával viseltetem velük szemben, hogy míg élek, kell, hogy alakjaikat emlékezetemben hűen megőrizzem.

Legelső sorban Zsófia nővérről kell szólnom. Ő a legidősebb: 43 éves, és mint ilyen, a helyettes főnöknő szerepét töltötte be. A kötözések nehezebb fajtáit mind ő végezte, Rottmann jobb keze volt mintegy. Közép-női termet, halvány, ovális arcú, jóságos, barnás szemekkel, ráncos, magas homlokkal, amely az élet viharát, küzdelmét mutatta, nem pedig az öregedő kort. Éles eszű, gyors felfogású okos fej, bámulatos sok tapasztalattal és megfigyeléssel. Megjelenése tiszteletet parancsoló, modora szeretetreméltó. A társalgásban élénk és közvetlen, az embereit hamar megismerni tudó. Nem a formák, hanem a tartalom embere. Erősen kritizáló, miben talán túl is megy a mértéken, de megszólalássá sohasem fajultak el a megjegyzései. Igen nehezen kiismerhető, finom, szövevényes és nem minden ravaszság nélküli lelkivilággal bíró. Kezdetben igen tartózkodó, de később, [azok felé,] akiket jónak ismert meg, őszinte, szókimondó, nyílt természetű. Egy olyan egyéniség, aki minden tettének tudja az okát, mindent megfontol, és aztán határozottan cselekszik. Hogy mik a kötelességei és állapota, hivatása minő nehézségeket tartalmaz, mindezzel tisztában van. Víg kedélyű, mások javáért élni-halni tudó. Igen szerény és a legnagyobb áldozatokat, megerőltető munkát szó nélkül meghozó és elvégző. Bámulatosan figyelmes mindenkivel szemben. Rendet és fegyelmet szerető. A kihágásokkal szemben szigorúan fellépni tudó. Egy olyan személy, kinek lelki nagyságát mindenki, kivétel nélkül tiszteli és becsüli. Még akarva sem lehet rá megharagudni. Felvilágosult, kivel tudományos alapon még a legkényesebb etikai kérdésekről is lehet beszélni. Mindezen tulajdonságoknak egy személyben való egyesülését bajos volna megérteni, ha eltekintenők a vallásosságtól. Hitének meggyőződéses követője és vallója. Nem bigott, nem fanatikus. Ora et labora[179] hirdetője minden tettével. Csak a gyakori

[179] Imádkozzál és dolgozzál (lat.). A Szent Benedek rendi szerzetesek jelmondata.

sz*ent*áldozással lehet megérteni minden erényének a bírását. A sebesültjeinek valóságos jóságos édesanyja. Minden szava vigasztalás, balzsam a szenvedő testnek és léleknek, reményt nyújtó, bizalmat ébresztő.

Nem a jellemrajzhoz tartozóan, mint a kép teljessége céljából, megemlítem még, hogy idejének legnagyobb részét különböző vidéki óvodákban való munkássággal töltötte el, melyek a rendjének alapításai voltak. Rendje épp Egyesült Államokban létesített magyar iskolákba akarta küldeni, midőn a háború kitörése meghiúsította e tervet, és ő ápolónőnek jelentkezett. Engem kivétel nélkül mindig ő kötözött, és ugyancsak sok munkát adott neki a sebem, mert másfél hónapig mindig pótkötésekre is volt szükségem a nagyméretű gennyezés végett.

Flávia nővér: 34 éves, közép-női termet, szép, szabályos és kissé halványpiros ovális arccal, szép kék szemekkel, barnás halványsárgás hajjal. Mint fiatalabb leány nem közönséges szépség lehetett. Elragadó, kedves és bájos modorú, tisztán csengő ajkú. Egyszerűbb lelkivilágú, mint Zsófia nővér. A dolgoknak nemigen tekint a mélyére. Igazi női típus. Roppant finom tapintatú és helyes érzékkel bíró, és mint ilyent a legkörmönfontabb és legravaszabb fogásokkal sem lehet megtéveszteni a dolgok valódi állása felől. Optimista, a világot nem nagyon ismerő lélek. Az embereit csak hosszabb idő után tudja alaposabban megismerni. Naiv és gyermekien tiszta. Egy feslő rózsabimbó, amely varázsát és üdeségét, színpompáját bámulatosan megőrizte. Ítéletét sokszor külsőségekre alapítja. Bizonyos tekintetekben makacs, melyet benne legyőzni csak keveseknek adatott meg. Hivatásának és kötelességeinek élni-halni tudó. Roppant lelkiismeretes e tekintetben skrupulitásig[180] menő. Igen mélyen vallásos, de nem türelmetlen és meglehetősen felvilágosult. Bizonyos vigyázattal és megfelelő bevezetés után sok kényes kérdést lehet vele tárgyilagos alapon megtárgyalni. Nem széles látókörű és sok tapasztalattal bíró, de aminek birtokában van, épp bámulatosan finom ösztöne révén, igen helyes és találó nézete van felőlük. Ha nem volna apáca, legszebb típusa lehetett volna megfelelő kezekben a mintafeleségnek. Szinte fájó érzés fogott el többször, mért nincsenek nagyobb számmal ilyen lelkivilágú férjhez menő lányok. Mennyire más lenne a családi élet! A tiszta életnek remek módon való megvalósítója. Legmegragadóbban hatott rám, hogy minden lelki kiválóságát a nőies, finom, tiszteletet ébresztő báj veszi körül. Víg kedélyű, a külső benyomásokra könnyen reagáló. Azokkal szemben, akiket jól ismert, közlékeny, máskülönben hivatásának teljesítésén felül inkább hallgatag természetűnek tette a benyomását.

Vele érintkeztem aránylag a legtöbbet. Ha szabad e kifejezést használnom, kedvence voltam neki, és ő nekem, a szónak szigorúan nemes értelmében. Nagyon közvetlen viszonyban voltunk, mindamellett egy-kétszer előfordult olyan szelídebb formájú nézeteltérés és összetűzés, mely sohasem az ápolással volt kapcsolatos, hanem ettől függetlenül álló kérdésekben [mutatkozott meg] és nem is tartott sokáig. Valóban kár, hogy gyönge egészségű és hogy úgy látszik, nagy hajlandósága van a tüdőbajra.

[180] Helyesen: skrupulozitás = túlzott, aggályoskodó lelkiismeretesség (lat.).

A harmadik apáca, akit közelebbről tanultam megismerni: Hermina nővér. Talán a legfiatalabb: úgy 25 éves. Kistermetű, egészséges, piros, hosszúkás arccal, fekete, tüzes temperamentumot eláruló szemekkel. Roppant gyors, és fürge fellépésű. Keveset beszélő, hallgatag természetű. Nem hiába Somogy a hazája, igazi vérbeli magyar leány, kibe nem csekély büszkeség szorult. Erélyes és egyenesen parancsoló természetű.[181] Tudta a kötelességét, és nem engedte meg ezen felül a legcsekélyebbet sem magának. Mások véleményére nem sokat adott, nem volt beképzelgő. Tudatában volt annak, hogy látóköre eléggé szűk, azért azon túl nemigen beszélt. Indulatos és hamarosan megharagudni tudó volt. Mindenkinek mindenre élesen megfelelt.

A tisztek általában ővele voltak leginkább meg nem elégedve, mit csakis természetének köszönhetett. Az első benyomásaim nekem is kedvezőtlenek voltak róla. Parancsoló magatartása többször egyenesen sértett. Hogy a viszonyokkal tisztába jöttem, nem késtem véleményemnek tisztán kifejezést adni, miért egy párszor meglehetős éles nézeteltérések állottak be. Abban mindkettőnknek igaza volt, hogy egyik sem parancsolhat a másiknak. Nem annyira lényegbeli, mint inkább modorbeli kérdésről volt itt szó tulajdonképp. Hosszú ideig nem tudtam megfogni. Nehéz és kényes is volt a dolgot megértetni vele, hogy engedni kell a természetéből. Egyszer azonban kedvező alkalom adta elő magát, mi meghozta a szerencsés döntést részemre. Olyat követett el, amelyet megfontolatlanul cselekedett, és sokkal súlyosabb következményekkel járt, mint gondolta volna. Tettének súlyos horderejét csakhamar maga is belátta, és ettől a pillanattól kezdve, legalább velem szemben egészen megváltozott. Minden tekintetben mérsékelte temperamentumos természetét, és ebben a nehéz önmegfékezésben olyan bámulatos magas fokot mutatott, hogy elismerésem és meghódolásom egyénisége előtt tökéletes volt. Azok a modorbeli ügyek, amelyek kezdetben ellenszenvessé tették, egészen eltűntek, és ettől kezdve a legrokonszenvesebb kölcsönös megértésben voltunk mindig. Akármilyen egyszerű egyéniség is volt különben, lelki nagysága előtt elismeréssel kellett lennem. Mert az a legszebb győzelem, ha v*ala*ki önnönmagát tudja megfékezni, mi kevésnek sikerül.

A negyedik nővért: Virginia testvért és a Hermina nővér helyébe lépő Zelma nővért sokkal kevésbé volt módomban megismerni, kevésszer is jöttem velük össze, semhogy illetékesnek tartanám magamat róluk nyilatkozni és jellemrajzfélét adni.

A női szerzetesi intézményt e kórházban volt módomban közelebbről megismerni, és olyan kedvező benyomást tettek rám, mire a legjobbat feltételezve sem gondoltam volna. A női nem iránt táplált tiszteletemet és becsülésemet nagymértékben megerősítették bennem, és egyúttal alkalmam volt egy kissé megtanulni, hogy miképpen lehet a női lélek titkaiba, mélységeibe bepillantást nyerni. Ha az ez irányú tapasztalatokat bajos is összegezni, a fő a meggyőződés e tekintetben, mert imponderábilis dolgoknál roppant nehéz szabályokat leszűrni és konkrét formába önteni azokat.

Hogy azonban újból visszatérjek a történtek elmondásához, ott hagytam el, hogy az első benyomások mily kedvezőek voltak. Az ismerősök körében nemigen volt

[181] Előtte áthúzva: fellépésű.

időm az unatkozásra. A kongreganisták közül folyton voltak látogatóim. A Ped*agógiai* Szakosztály tagjai közül is meglátogattak azok, akik még nem széledtek el. Mennyire sajnáltam, hogy a Szakosztály máj*us* 16-iki záró ülésén nem vehettem részt, mikor oly közelben tartózkodtam. De a sebesülésem nem engedte meg, hogy elhagyjam az ágyat. Az állapotom, nevezetesen a lázam csökkenőben volt, amikor a közteleki kórházból eltávoztam és két napig így tartott az Otthonban is. Máj*us* 20-án d*élután* azonban egészen váratlanul a láz 40o-ra szállott fel, és csak a legszorgosabb és legodaadóbb kezelésnek lehet köszönni, hogy estélig nem szállott magasabbra, sőt éjjel pár tizedfokkal csökkent. Sem magam, sem a nővérek és orvosok nem tudták megérteni ennek okát. Valószínűleg a sebnek szondállal való megpiszkálása idézte elő a kritikus állapotot még a kötözés alkalmával. Rosszullétemről rögtön értesült az egész ház, és egyformán aggódtak a szerető szívek miattam. Az aggódás nem is volt ok nélküli, mert alaposan kellemetlenül éreztem magam. Eszméletemet nem vesztettem el egy pillanatra sem, de éreztem, hogy nem messze állok ettől. A fejem és a szívem zúgott rettentően, és alig tudtam helyemet találni. A seb éles fájdalmakat okozott. Ilyen rosszul a másik kórházban csak ritkán voltam, pedig ott három héten át állandóan lázban feküdtem. Az odaadó ápolás szerencsémre csakhamar gátat vetett annak, hogy a láz sokáig tartson. Máj*us* 22-én már normálisan éreztem magamat. A hosszú ideig tartó lázas állapotnak ez volt az utolsó és legvehemensebb formában megnyilatkozó kitörése, hál' Istennek a későbbi napokban sohasem volt többé lázam, minek vég nélkül örültem. A sebesülés, a fájdalmak és a folytonos fekvés nem tört meg annyira, mint a négy hetes szakadatlan láz. Megsápadtam, elgyöngültem olyannyira, hogy a végtagjaimat is csak erőlködve tudtam mozgásba hozni. Az érzékeimnek nem voltam teljes birtokában. Mint egy szárnyaszegett madár, olyan siralmas benyomást keltettem mindenkiben.

Ily körülmények között éppen kapóra jöttek a jó hírek, amelyek lelkileg valósággal felvillanyoztak és hatással voltak arra nézve is, hogy testileg némileg összeszedjem magamat.

Máj*us* 31-én Kokes papától[182] kaptam egy kártyát, amelyet egy írnok írt meg, aki többek közt nagyon okosan nem felejtette el velem közölni, hogy a május 18-iki zászlóaljparancs értelmében május 1-jei ranggal és illetékekkel Kadetté lettem kinevezve. A kinevezésnek főleg financiális szempontból örültem nem kis mértékben. Általában az egész dolog nagy meglepetés volt rám nézve, mivel kérésemet ez irányban ugyancsak a zászlóalj megtagadta a rendeletekre hivatkozva, és így én nem is reméltem még gondolatban sem, hogy kórházi tartózkodásom alatt még Kadett legyek. Az ügy egy kissé érthetetlen volt előttem, de pár nappal később főhadnagyom leveléből megértettem mindent. Az ezred léptetett elő a harctéren, és ennek parancsát a zászlóalj csak tudomásul vette. Az előléptetést már rég kiérdemeltem, mindamellett nem kis méltányosság volt az ezred részéről mégis. A főhadnagyom a kitüntetéssel kapcsolatban előléptetésre is felterjesztett ápr*ilis* 13-án, tehát akkor, amikor én de facto már sebesült voltam, és az ezred mégis előléptetett a szabályok világos intézkedése ellenére, amely kimondja, hogy

[182] Értsd: a tyrnaui Kokes-vendéglő tulajdonosától.

sebesült és beteg, kórházi ápolás alatt álló tisztek és tisztjelöltek nem léptethetők elő mindaddig, míg a pótzászlóaljhoz újból be nem vonulnak, avagy menetszázadba ismét be nem osztatnak.

A következő napon, jún*ius* 1-jén, szolgám, Heinrich Ullrich értesít, hogy I. o*sztályú* Ezüst Vitézségi Érmet kaptam. Ámbár hasonlíthatatlanul jobban örültem volna az arany vitézséginek, amelyre felterjesztettek, de ismerve a rendes szokást, amely a felterjesztésen változtatni szokott, belényugodtam, és nem kis mértékben örültem az I. o*sztályú* ezüstnek is. Hisz a harc folyamán kötelességem teljesítése volt az egyetlen célom, hogy vitézségi érmek után törjek, a titkos vágy égett bennem, de érvényesülni sohasem tudott e gondolatom. Szolgám értesítését hitelesnek vettem, és siettem is e híreket édesanyámmal közölni.

Állapotom alaposan javulóban volt, úgyannyira, hogy a kötözésekre mankókkal mentem, sőt, már egyszerű bottal is tudtam keveset járni, amidőn a klinikáról nagy nehezen átküldték a röntgenfelvételt, melynek alapján Rottmannak el kellett ismernie azt, amit eddig nem hitt, hogy a szilánkok még mindig a húsban vannak és hogy nemcsak a medence, hanem a gerinccsont is meg van sértve. Kezdetben ő is azon az állásponton volt, hogy meg kell várni, míg a szilánkok kijönnek, de hogy ismét kötözött, rögtön megváltoztatta a véleményét és a gyors operáció mellett döntött, amelyet jún*ius* 6-ra állapított meg.

Őszintén megvallva, az alatt a két nap alatt, mely az operációt megelőzte, nem kis félelmet állottam ki. Mindenféle rémképek üldöztek, az élet utáni ösztön elemi erővel elfogott, folyton az járt az eszemben, hogy elaltatnak, és hátha nem ébredek fel? A legnagyobb akaraterőre volt szükségem, hogy ne engedjem a fenti gondolatokat bennem elhatalmasodni, és hogy nyugodtságomat legalább külsőleg megőrizzem. Mindenre elkészülve a nagy napon meggyóntam és megáldoztam, miáltal visszatért a lelki nyugalmam, és megedzett szívvel és lélekkel indultam a műtőnek, ahol az operációhoz szükséges előkészületek már serényen folytak.

Az Otthonnak nagyszerű szilvóriuma volt, minőt még sohasem ittam. Erre fájt nagyon a fogunk, és tréfásan többször mondtam a Zsófia nővérnek, hogy a szilvóriumos üveget jó lesz előkészíteni az operációnál, mert első szavam és kérésem: szilvórium lesz. Zsófia nővér ezt meg is tette.

Dobogó szívvel feküdtem fel a műtőasztalra, és néma egykedvűséggel tűrtem, hogy szíjazzák le a lábaim, hogyan göngyölítnek fehér lepedőbe, csak a sebesült testrészem hagyva szabadon. Rottmann beszappanoztatta a becstelen fertályomat és nagyszerűen megborotválta a sebek környékeit. Ekkor jött a kedves szájkosár, minek láttára borzalommal vegyes undor fogott el, már távolról érezve az éter bomlott illatát. Belenyugodva a megváltoztathatatlanba gyorsan akartam elaludni. Nem teketóriáztam sokat, hanem nagy lélegzetet vettem, de azt hittem, hogy rögtön meghalok, amidőn úgy éreztem, hogy a tüdőmet ezer tűszúrás érve, le akar szakadni. Elkaptam a fejem az utálatos kosárról, de nem volt mentség, tehát megtörve újabb és újabb szippantást vettem. Csakhamar éreztem, hogy zúg a fejem.

– Kábulok – kiáltám elég hangosan, mire Rottmann azt felelte:

– Csak kábuljon, hiszen épp ezt akarjuk.

– Azért is kábulok – vágtam neki vissza.

– Még egyszer kábuljon – replikázott ő.

– Még egyszer ká-bu-lok – nyögtem én, de a hangom úgy festett előttem, mintha nem én, hanem v*ala*ki más mondaná messze távolból. Ez volt az utolsó szavam. Tagjaim elzsibbadtak, érzékeim teljesen felmondták a szolgálatot, eszméletem elvesztettem. Hogy mennyi ideig voltam így, nem tudom. Egy ízben, erre határozottan emlékszem, kezdett a gondolkozásom visszatérni és álmodtam egy különöset. Egy versenyen vettem részt, ahol a pálmát az vitte el, aki legjobban tudott ordítani. A sor énreám is [rám] került és torkom szakadtából kezdtem háromszor kiáltani, jobban mondva bömbölni. Az álom ezzel véget ért. Újból eszméletlenségbe süllyedtem. Egyszer csak hallom az orvos szavát: készen vagyunk. Egészen hirtelen felébredtem. Az első szavam, bámulatos, de így van: a szilvórium volt. Még mielőtt adhattak volna, erős hányási inger fogott el, de most a gyomromban nem volt semmi, alig ment tőlem valami. Amellett csak úgy dőlt belőlem az éter, amely, valahányszor csak feljött a torkomba, az undor legteljesebb érzetét keltette bennem.

– Hát aztán minek magának a szilvórium? – évelődött velem Rottmann.

– Megiszom – válaszolám én, és hogy jobban meggyőzzem őt, fel is hajtottam egy kupicával. Mikor a kötözés is megvolt, hordágyra tettek és a szobámba vittek. Útközben sokat hadonásztam a két kezemmel. El is akartam aludni, de Flávia nővér serényen vigyázott és felrázott magánkívüli állapotomból. Az ágyba Zsófia és Flávia nővér ügyesen beletettek, és a szoba tele volt érdeklődőkkel. Ott volt [egy] Erdélyi nevezetű hadnagy és Uher Kadett. A dolgot a humoros oldaláról fogtam fel, és eljátszottam előttük egy víg jelenetet, melyben a tanár szerepét töltöttem be. Leckéztettem, osztályoztam, kikérdeztem a körülöttem állókat. Mindenkit megkínáltam szilvóriummal. Általános derültséget keltettem. Rottmannak négyest adtam az osztályzásnál, mit megtudva, váltig bosszantott később ezzel. Minél jobban magamhoz tértem, annál inkább éreztem az éles fájdalmakat. A hydrogenium hyperoxid, amivel a sebet kimosták, roppantul csípett, égetett, és nem egyszer sziszegnem kellett. Mozogni egyáltalán nem tudtam, minek oka az volt, hogy a vágást az orvos nemcsak összevarrta, hanem még három ezüst kapcsot is helyezett el [rajta], és így valahányszor meg akartam mozdulni, az eget csillagosnak láttam már fényes nappal. Zsófia nővér, mihelyt elvégezte a munkáját a kötözésnél, bejött hozzám és elmondotta részletesen az egész operáció lefolyását. Eszerint a műtét 20 percig tartott. Egy ízben már az ébredezőben voltam és kezeimmel hallatlan erőfeszítéseket tettem. Alig tudtak lefogni. Az álmom alkalmával hangosan mondottam: „Én is itt vagyok", és kiáltásaim a velőkig hatott. Erre kaptam még egy kis étert, mi újból elcsendesített. Elmondotta aztán, hogy két nagyobb csontdarabot szedtek ki belőlem és számtalan apró törmeléket a medence- és a gerinccsontról. Mindebből nekem relikvia gyanánt csak egy nagyobb medencecsont-darab és egy golyószilánk maradt meg. A többi a műtét folyamán elkallódott.

Eltekintve az éter kilégzésétől, amely egész napon át tartott, a körülményekhez képest jól éreztem magamat. Jún*ius* 6-án egyáltalán [nem], jún*ius* 7-én este pedig csak

37,5o-os lázam volt. Mikor másnap kötözésre vittek, a seb teljesen steril volt, úgyhogy Rottmann az elragadtatástól odáig volt. „A seb nem szép, hanem gyönyörű" – mondotta. Az ezüstkapcsokat kiszedte belőlem ügyesen, és a seb kimosása után szépen bekötött. Jómagam is bámultam ezen a körülményen, de nem sok időm volt ezen töprengeni, mert jún*ius* 9-én délután, ahogy a szundikálásból felébredtem, valósággal elrémültem, amidőn olyan furcsa érzést tapasztalva a seb felé nyúltam. A kötés át és át volt ázva váladékkal, amelynek folyását éreztem. Az ágynemű is tele lett vele. Pótkötésre volt újból sürgősen szükség, mit az este még egyszer meg kellett ismételni. Nem kis aggodalommal vártam a másnapi kötözést, amelytől nem ok nélkül tartottam. Az orvos, amennyire el volt ragadtatva az első kötözésnél a seb állítólagos szépsége felett, éppúgy csodálkozott most annak ellentétes voltán. A selyemfonalat valami három részben kiszedte, mi a pokol szenvedéseihez hasonló érzelmeket keltett bennem. Néma tehetetlenségemben ököllel vertem az asztalt. Mindehhez járult, hogy az orvos a mesterségesen sarjadzásnak indított vágást szétnyitotta, hogy a sebet annál jobban kitisztíthassa. Érthető volt tehát az örömem, amikor a hosszas tortúrának vége szakadt, és én meggyötörve végre az ágyba kerülhettem.

Hogy a sebemből kiszedték az idegen részeket, állapotomban észlelhető javulás állott be, ami állandónak bizonyult. Könnyebben tudtam mozogni és ismét képes voltam mankók nélkül pár lépést tenni. Június 14-én már csak bottal mentem az elég távol eső műtőbe, ahol a kötést levéve valóságos borzalommal szemléltem, hogy micsoda váladéktömeg üli meg a sebet, amely teljesen felnyílva 14 cm hosszú és úgy 4-5-6 cm széles volt. Az undort keltő zöldes, nyálkás genny több rétegben feküdt a seben. A száraz géz és a jodoformos géz meg a sok vatta nem volt képes mindent felszívni. És ami főleg különös volt, az első seb, mely már jóformán egészen be volt gyógyulva, egészen felszakadt, és csak úgy ömlött belőle a váladék. Az orvos ezt látva gyanút fogott, és a szondállal elkezdett kutatni. Még mielőtt én észrevettem volna, máris felfedezte a kérdéses szilánkot, ami oka volt a bő gennyezésnek. Nosza, újból előkészületek történtek a helyi érzéketlenítéshez,[183] minek elvégzése után az orvos előszedett egy hosszú, kacsaorrú formájú műszert, mivel állítása szerint egy-kettőre, csak úgy „ukk, mukk, fukk" kirántja a szilánkot. Bele is nyúlt a sebbe, de az én „fukk" szavamra nem húzott ki semmit. Általános derültség állott be a számos körülálló közt, de az én jókedvemnek csakhamar befagyott,[184] mert éreztem, hogy másodszor benyúlva a szilánkot sikerült megfognia. A következő pillanatban egy rántás, mi egy foghúzással legalább is felért a fájdalmat illetőleg, és a szilánk kinn volt. Nagysága meglehetős, a robbanó golyó sárgaréz kupakja volt, min a recézés szépen látható volt. A szilánk láttára nem csekély öröm fogott el, hogy először ezzel is kevesebb van bennem, és hogy ilyen szép relikviára tettem szert.

Az orvos a műtét után még egynapi ágyban fekvést hagyott meg, és azután megengedte, hogy ha tudok, úgy menjek ki az utcára. Micsoda boldogság volt ez és mennyire vártam a nagy napot! A hosszú, több mint két hónapig tartó szakadatlan ágyban fekvésnek tehát vége szakad lassacskán! Óh, mennyire vártam már e pillanatot!

---

[183] Érzéstelenítéshez.

[184] Értsd: befellegzett.

Június 16-án d*élután* csakugyan felöltözködtem nagy nehezen, és ámbár nem éreztem magamat valami fényesen, mégis elindultam a kapu felé. Csak lassan és nem minden fájdalom nélkül tudtam előrehaladni. Az utcára kiérve mohón néztem a forgalmas életet, melynek mindeddig csak a tompa moraját hallottam. Nagy nehezen elértem a Jézus Szíve-templomhoz,[185] amely pár lépésre fekszik a kórházhoz, és első utam alkalmával betértem ide, hogy boldogsággal teli szívvel hálát adjak a jó Istennek, hogy ennyire segített, és kértem tőle buzgón a teljes felgyógyulásomat is. Eredetileg egy Verordnungsblattban utána akartam nézni annak is, hogy tulajdonképp hogy is áll a kitüntetésem, mivel időközben a századom nevében egy Zugsführer gratuláló sorait kaptam a Kadettá való előléptetésemhez és az Arany Vitézségi Éremhez. Azonban már a templomban is oly rosszul éreztem magamat, hogy alig tudtam a lábamra állani. Siettem befejezni tehát a hálaadásomat, és mentem rögtön vissza újból a kórházba. Ámbár az úton nem egyszer kísértett az elájulás, mindannyiszor összeszedtem magamat, és szerencsésen elértem a kórházat, és ahogy örültem annak kevéssel előbb, hogy az ágyból[186] felkelhettem, oly nagy volt most meg az örömem, hogy abba ismét belefekhettem. Azonban az első kimenő megtörtént, és ez nagy esemény volt előttem.

Másnap, jún*ius* 17-én újból felkeltem és kimentem az utcára. A főhadnagyomtól is kaptam időközben értesítést, nemcsak a század legénységétől, hogy Kadett lettem és az Arany Vitézségi Érem birtokosa. Ő már közölte is egyúttal velem, hogy a június 4-iki ezredparancsban jelent meg mindez, amit ő kitörő lelkesedéssel fogadott. Nem csoda tehát, hogy égtem a vágytól egy Verordnungsblattot keríteni és abban a szükséges adatoknak utánanézni. Ezúttal ezt sikerült is elérnem. Tetemesen könnyebben tudtam járni, mint előző napon, és biztosabban is lépkedtem. Így aztán Bruno barátomtól kísérve eljutottam a Bodó kávéházba,[187] ahol meglehetősen hosszú keresés után megtaláltam az oly mohón és izgatottan keresett adatokat, állván így: Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer №. 82 vom 8. Juni 1915 sub dato 4. Juni: „Verliehen wurde vom Armeeoberkommando in Anerkennung hervorragend tapferen verhaltens vor dem Feinde die goldene Tapferkeits medaille… den Kadettaspiranten Eugen Házi des Inf*anterie* Reg*iment* №. 94."[188]

Hurrá! Volt nagy öröm erre! Tehát ez most már holtbiztos. Bátran dicsekedhetek vele, mert nem kell félnem, hogy nincs úgy. E tudat megacélozta izmaimat, és emelt fejjel, csillogó szemekkel és kidüllesztett mellel mentem vissza a kórházba, de ez emberi hiúság közepette sem feledkeztem meg, hogy útközben be ne térjek a Jézus Szíve templomba repeső szívvel hálát adni a Mindenhatónak, akinek kegyelmét már oly sokszor és oly szembetűnő módon tapasztaltam irányomban megnyilatkozni.

---

[185] A VIII. kerületben, ma a Mária utca 25. sz. alatt álló templom.

[186] Előtte áthúzva: abból.

[187] A VIII. kerületi, ma József körút 56. szám alatt, a 32-esek tere sarkán álló, 1894–1937 között működő kávéház, melynek törzsközönségét – azok közelsége miatt – a Mária Terézia-laktanya és a Ludovika Akadémia tisztjei adták.

[188] A császári és királyi hadsereg 1915. június 8-án, június 4-iki dátummal kiadott 82. számú Rendeleti Közlönye: A Hadsereg-főparancsnokság az ellenséggel szemben tanúsított kimagaslóan bátor viselkedéséért a 94. számú gyalogezred hadapródjelöltjének, Házi Jenőnek az Arany Vitézségi Érmet adományozza (ném.).

Legközelebbi teendőm volt, hogy tudattam a pótzászlóaljamat Kadetté való előléptetésemről és kértem a fizetésemet, azután a Verordnungsblattra hivatkozva értesítettem az Arany Vitézségi Érem elnyeréséről, és ezzel kapcsolatban kértem ennek elküldését, mivel felgyógyulásom még hosszabb időt vesz igénybe. E megokadatolást[189] azért fűztem hozzá, hogy az érmet annál biztosabban elküldjék.

A Kader ez idő közben már Kecskemétre költözött át, minek ugyancsak igen örültem, hogy nem kell visszamennem az általam annyira nem kedvelt csehek közé. A kérvényemet tehát Kecskemétre irányítottam, és minden nap vártam reá a választ, mi nem is sokáig késett. Pali szobájában tartózkodtam, amikor Bittera főhadnagy lelkendezve hozza az újságot, hogy megjött az Arany Vitézségi Érmem. E hírre ugyancsak szedtem a lábamat, és boldogan vettem kezembe az ajánlott levelet, amely a zászlóalj tisztjeinek a gratulációját hozta és egy külön borítékban az Arany Vitézségit. Ez utóbbit elszedték tőlem és a műtő íróasztalába zárták be, mivel nyilvánosan akartak dekorálni. Az erőszakba bele kellett nyugodnom, ámbár egyáltalán nem lelkesedtem azért, hogy engem ünnepeljenek, meg aztán gyötört a kíváncsiság is látni az érmet, hogy hogyan néz ki, mivel ilyet még soha nem láttam. Ez utóbbi azonban kisebb baj volt. Sokkal több kellemetlenségem támadt a dekorációval kapcsolatban. Ravaszul szervezték meg, sokat tanácskozták, a munkát pedig a legvégire hagyták. Aztán az ismerőseimet nem is hívták meg, mit nem tudok megbocsátani most sem, pedig a címeket megadtam. A legutolsó pillanatban határozták meg az ünnepség napját és idejét is, ami bizony elemi hiba volt.

Végre elérkezett a nap, június 27-ike, mely nap d*élu*t*án* 7 órájára lett kitűzve a dekoráció. Számos előkelő vendég jelent meg, és ezen kívül a kórház ápoltjai is jelen voltak: úgy a tisztek, mint a legénység. Az ünnepély színtere a nagy kórterem volt. A kórház igazgatója: d*okto*r Strauss István, áll*ami* főszámvivő és nem tudom még, hogy micsoda, tartott egy tőle nem várt, szép beszédet, amelyben nagy súlyt helyezett kongreganista voltomra. Szavai végeztével átnyújtotta az aranyérmet, amelynek nagysága bámulatot ébresztett bennem a meghatottságom ellenére is. Ezután Ilosvay főhadnagy mondott egy német nyelvű rövid, szintén talpraesett beszédet, amelyben elbeszélésem alapján a tettemet mondotta el részletesen és azt dicsőítette. Mivel P*ater* Bús sehogy sem akart szólásra emelkedni, pedig a program értelmében neki is kellett volna beszélni, ezért aztán Strauss nógatására nagy nehezen elkezdtem én beszélni, amelyben a jelenlevőknek és az ünnepség előkészítőinek fejeztem ki köszönetemet. Hangsúlyoztam, hogy csak a kötelességemet teljesítettem és a jövőben is kész vagyok életemmel és véremmel Hazám szolgálatában állani. Lelkesedésem nem tompult el, fiatalos tetterőm nem változott. Rövid, lendületesen elmondott beszédemet a Himnusz kezdő soraival fejeztem be: „Isten, áldd meg a magyart!"

E szavak után el kellett volna a Himnuszt énekelni, azonban nem mert senki sem belefogni. Ehelyett h*erce*g Eszterházy Miklós huszárkapitány[190] kezdett beszélni a

[189] Indoklást.

[190] Az első világháborúban önkénteseként harcolt a szerb, majd az orosz fronton, a IX. munkaszázad főhadnagyaként.

Vöröskereszt nevében, de oly halkan mondta el a mondókáját, hogy édes keveset értettem az egészből, és csak a többszörös kézszorítása árulta el, hogy tulajdonképp miről is van szó. Az ünnepség a jelenvoltak szerencsekívánataival és gratulációjával ért véget, amelyről a nem fényes előzmények ellenére is jó benyomással távoztam el.

A másnapi és jún*ius* 30-iki lapok nagyrészt röviden mindnyájan megemlékeztek az ünnepségről, és az ismerőseim, értesülve a dologról, siettek levélbelileg gratulálni. Így édesanyám, akit rögtön értesítettem, ifj. és id. Fekete Ferenc, Bognár Náci, d*okto*r Horváth Gyula, Schnöller József, Grőger Rezső, Jaeger Imre, Kovács Lajos, Kisfaludi Zsigmond, d*okto*r Áldássy Antal, Szekeres Endre, Csávossy Elemér S*ocietatis* J*esu*,[191] d*okto*r Beke Lajos, Paulovics István, d*okto*r Takács Lajos, Fehér Lajos, Kavčič főhadnagy századosom, Ullrich Heinrich és Salgó Zoltán. Nem akarom feledésben hagyni, hogy az ünnepségen d*okto*r Zsinka Ferenc, d*okto*r Pelz Béla, Kilár István is részt vettek a közvetlen ismerőseim közül.

Úgy szokott lenni, hogy az ember boldogságát valami mindig megzavarja. Így volt ez a jelen esetben is. Csaknem az nap, hogy az érmet káderem megküldte, kaptam a Nemzeti Múzeum révén egy gyászjelentést jún*ius* 23-án, mely szerint egyik legjobb barátom: d*okto*r Hupka Ödön, ki a miskolci 10. honvéd gy*alog*ezredben szolgált, Galíciában a Kalników helységtől délre eső magaslaton május 28-án hősi halált halt.[192]

Barátom halála hírét már hamarabb hallottam Zsinkától, és a legnagyobb fokban megdöbbentett. Miért is kell épp a legjobbaknak elesniök? – kérdém. Ödönt ismertem tetőtől talpig. Maga volt az erkölcsiség, a férfiúi karakter mintaképe. A tiszta életnek nemcsak a megvalósítója, hanem az előharcosa is volt, mely irányban egy fordítás is jelent meg tőle. Egyik legbensőbb kongreganista társamat veszítettem el benne. Szegény egy fiatal, minden tekintetben hozzáillő feleséget,[193] és ha jól vagyok informálva, egy kicsike fiúcskát[194] hagyott hátra árván. Mennyi vérbe, mennyi keserű könnybe kerül e háború az anyagi megerőltetéseken kívül! Az ember esze megáll, gondolatai megakadnak, amikor a háború borzalmainak a perspektíváiba akar bepillantást nyerni. Hiába igyekszünk a pesszimisztikus gondolatokat elkergetni, a rideg valóság visszaráncigálja azokat. Ha a hazaszeretetnek, a haza megvédésének a fogalma, a felsőbb erőkbe való hit mind csak üresség lenne, úgy tényleg nem lehetne semmiféle nyugvópontot és helyet találni ezen a sivár képen, ami az ember lelki szemei előtt tárul fel akkor, ha mélyebben gondolkozik a háború okozta következményekről.

---

[191] Jezsuita.

[192] Házi Jenő információi pontosak. Hupka Ödönről, aki az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt, és halálának körülményeiről az intézmény internetes portálján életrajzi összefoglalót készített a korabeli, Magyar Könyvszemlében (új folyam, XXIII. kötet, 1915. július–december, 240.) megjelentetett nekrológ alapján: *Szőts Zoltán Oszkár*: Első világháborús hősi halottunk – Hupka Ödön. http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2011/05/28/elso_vilaghaborus_hosi_halottunk_hupka_odon (2016. június 3.) Halálának idejét júniusra teszi.

[193] Felesége: 1913-tól Nováky Gizella volt. Lásd: uo.

[194] Közelebbit nem sikerült kideríteni róla.

A dekoráció után még csaknem két hónapig maradtam a kórházban, azonban [ez alatt az idő alatt] kevés olyan esemény adta elő magát, amelyet érdemes volna feljegyezni. Az állapotom folyton javulóban volt. Július 28-án leszedték a sebemről az utolsó kötést is. Ezután már csak meleg fürdőket vettem naponta.

A kellemes társaság lassacskán oszladozni kezdett. Legkorábban megvált tőlünk Matusshiák Brunó, őt követték csaknem egy időben Kopeczky Károly és Szalay Pál. Ez utóbbinak meglett ama nagy öröme, hogy hadnaggyá léptették elő, amire valóban nagyon rászolgált. Teljesen magamra maradva nekem sem volt nagy kedvem a kórházban való tartózkodásra, és mert magamat egészen jól éreztem, még mielőtt felülvizsgálatra hívtak volna, saját jószántamból döntő lépésre határoztam el magamat. Aug*usztus* 8-án orvosi véleményt kértem Rottmanntól, mit a következő napon meg is kaptam. Rottmann háromheti szabadságolást hozott javaslatba, „mert jelenleg még szolgálatképtelen." Ezzel az orvosi véleménnyel aztán elmentem a térparancsnoksághoz, és ott ez irányban kérvényt nyújtottam be. A szabadságom kezdetéül aug*usztus* 18-át jelölték meg, amin nem szomorkodtam igen nagyon.

Az utolsó napok is lassacskán elteltek a kórházban, és bizony valahányszor arra gondoltam, hogy távozni fogok a kedves körből, fájdalmas érzés vett erőt rajtam. Azonban nem tudtam volna egyrészt magamra venni azt a gyanúsítást, mintha nyomni akarnám a veszély elől magamat, másrészt a szülőfaluba való visszatérés pillanatát, amelyet már egy éve, hogy nem láttam, alig vártam. A kötelesség teljesítésének a tudata és az annak sugalmazásának megfelelő cselekvés a legfontosabb kelléke az embernek, az önmagával való megelégedés és önbecslés szempontjából.

A szabadságom irányában még aug*usztus* 17-én sem történt döntés. Elmentem tehát a térparancsnokságra, ahol kijelentették, hogy a leirat még nem érkezett meg, ellenben, ha holnapra sem jön meg, úgy kapok menetlevelet, és ezzel haza utazhatom, amiben meg is nyugodtam. A szabadságlevelet majd utánam küldik. Úgy is lett. Aug*usztus* 18-án kezemben voltak az okmányok, és mindenkitől érzékeny búcsút véve másnap reggel megindultam haza.

[1915.] Aug*usztus* 19–31.

Természetesen jövetelem váratlanul érte édesanyámat, mivel a levelem, mely hazautazásomat tudatta, csak másnap érkezett meg. Az utat az állomástól egészen könnyedén tettem meg, fáradtnak nemigen éreztem magamat. Volt nagy öröm. Szavakkal le nem irható.

Az a pár nap, mit odahaza töltöttem el, és amely a szabadság-engedély megérkeztével még egy héttel megrövidült, úgy telt el, mint gyermekkorom legboldogabb napjai. A rég nem látott szülőfalu, a szülői ház, a meleg családi fészek, a rokonok és régi ismerősök látása elmúlt idők boldog emlékeit újították fel és hozták vissza le nem írható varázzsal. Boldogan és önfeledten ábrándoztam, valahányszor gyermekkori emlékek helyeit szemléltem, ami pedig sok van.

Aug*usztus* 22-én átmentem a nádszegi búcsúra,[195] amelyen vagy öt-hat éve nem voltam már. Meglátogattam a rokonaimat is, akiket oly nagy idő óta nem láttam. Mindenütt örvendetes meglepetést keltettem váratlan megjelenésemmel. A búcsún meglátszott a háború hatása. Zene és jókedv hiányzott, de a bizalom és a vendégszeretet nem csappant.

Jóleső gondtalanságban múltak a napjaim, míg távozásom órája nem ütött a hó utolsó napján. A fájó érzésekre, mit elmenetelem váltott ki, nem akarok részletesen kitérni. Általában mindnyájan nyugodtabbak voltunk, mint egy évvel előbb, amikor a bizonytalannak nekiindultam, de az anyai szívet teljesen megnyugtatni és megvigasztalni még sem lehet.

Budapesten pár órát időzve, még az éj folyamán Kecskemétre értem, ahol a pótzászlóaljam új tartózkodási helye volt. Szállásomat a Beretvás-szállodában[196] ütöttem fel.

[1915.] Szept*ember* 1. – szep*tember* 28.

Az első utam szept*ember* 1-jén a Ba*aill*onskanzleibe vezetett, mely a városon kívül eső honvéd huszárlaktanyában[197] volt. Eléggé furcsán éreztem magamat, amikor ezredem katonáival találkoztam. Teljesen ismeretlen arcok, úgy a tiszteket, mint a legénységet tekintve. Különös érzés fogott el. Az adjutanturában H*au*ptm*ann* Schmidt Oberartzt Münzl-höz utasított,[198] hogy az előbb vizsgáljon meg, és hozzak tőle Ärztliches Gutachtent.[199] Elmentem tehát a Ferenc József laktanyába,[200] ahol a Marodzimmer volt, és amikor az orvos meglátta a sebemet, majd leesett a székéről meglepetésében. Rögtön kijelentette, hogy Kriegsdienst untauglich vagyok, marschanfertig és wäre zur Superarbitrierungscommission vorzustellen.[201] Kérdezte, hogy akarom-e szabadságoltatásomat, de tagadó válaszomra aztán megígérte, hogy leichte Localdienstre[202]

---

[195] A nádszegi Szent István-templom 1903–1904-ben a korábbi templom helyén épült, búcsúnapja: augusztus 20.

[196] Az 1858-ban épült és megnyílt Beretvás-szálló arról nevezetes, hogy kecskeméti elemi iskolás korában itt lakott Petőfi Sándor, innen járt az evangélikus iskolába. Építője, id. Beretvás Pál eredetileg építőmester, művelt, világlátott ember volt, a kecskemétiek nagy tiszteletben tartották. A Beretvás-szálló és étterem nemcsak a város egyik jellegzetes épülete volt, hanem a helybeliek egyik fontos közéleti találkozóhelye is, egészen 1958-ig, amikor az épületet lebontották. Lásd: Hírös Naptár (értékőrző helytörténeti weblap, Kecskemét). http://www.hirosnaptar.hu/index.php?oldal=cikk&cikk=szaz_evig_fogadta_a_vendegeket és http://www.kecskepek.com/belvaros/szabadsagter/a5-beretvas-szalloda-1856-/ (2016. június 6.)

[197] A Rudolf trónörökös nevét viselő lovassági laktanyát Kecskemét városának megrendelésére Pártos Gyula és Lechner Ödön építészek tervei szerint 1886–1887 között építették. (A hatalmas épületkomplexum építészettörténeti szempontból is jelentős, mert Lechner ezen kívül nem tervezett más laktanyát.) További történetét irodalommal, részletesen lásd: http://rudolflaktanya.blog.hu/ (2016. június 6.)

[198] A segédtiszti hivatalban Schmiedt százados Münzl főorvoshoz utasított (ném.).

[199] Orvosi szakvéleményt (ném.).

[200] A kecskeméti Ferenc József gyalogsági laktanya 1892-re épült föl a város kezdeményezésére. A 38-as gyalogezred állomáshelye volt ekkor. Történetét lásd: http://amirolatortenelem.blog.hu/2015/02/09/kecskemeti_szovjet_laktanyak_tortenete_3_resz (2016. június 6.)

[201] Katonai szolgálatra alkalmatlan vagyok, menetre képtelen, és a felülvizsgálati bizottság elé leszek állítva (ném.).

[202] Könnyű helyi szolgálatra (ném.).

fog ajánlani. Az orvosi véleménnyel visszamentem aztán Ba*taill*onskanzleibe, ahol Schmiedt az ezredes elé vezetett, kinek Plavecz a neve. Jóságos kinézésű öregúr, ki szívesen fogadott és alaposan végignézett, és azután kegyesen elbocsátott.

A felülvizsgálathoz szükséges adatokat és aktákat még a d*élu*t*án* folyamán elkészítették, úgyhogy másnap már mehettem is a bizottság elé. Egy főtőrzsorvos II. Kl*asse*,[203] Dalnoky nevű vizsgált, aki nemigen akart Kriegsdienstuntauglichnak kinyilvánítani, csak miután egy őrnagy is közbevetette magát érdekemben: „klassifikált, zu Hilfedienste für Ausbildungszweck geeignet."[204] Az estéli parancsban ez már meg is jelent és egyúttal a II. pótszázadhoz való beosztásom is.

A századparancsnokságot ugyanakkor Oberl*eut*n*an*t Hauer vette át, aki Fliegeroffizier volt előbb, de ez állásától – talán szívbaja végett – felmentette magát. Egy roppant temperamentumos, eredeti egyéniség volt, aki mindenhez értett egy keveset, és a társalgásban mindig ő vitte a vezérszerepet. A századával nem sokat törődött, és mikor megismerkedtem vele, nékem is mondta, hogy ne igen erőltessem meg magamat. Tanácsát minden ellenmondás nélkül meg is fogadtam. Míg a századnál Oberl*eut*n*an*t Jirka, Oberl*eut*n*an*t Appelt is be voltak osztva, a szolgálat igazán könnyű volt, de később csak L*eut*n*an*t Haudenwag és én maradtam, sőt, végre egyedül pár napig, de akkor sem erőltettem meg magamat valami különösen. Egy párszor kirukkoltam az *úgynevezett* Nyomásra,[205] de többnyire a Sz*en*tháromság-temető[206] melletti kis gyakorlótéren gyakorlatoztunk. Az iskolát mindig az önkéntesek tartották, akikből egy sereg volt beosztva.

Bizony unatkozásra elég sok idő volt. Sehogy sem találtam bele magamat az új helyzetbe. Valami hiányzott, csak nem tudtam, hogy micsoda.

Ahogy a körülményeim csak némileg megállapodott formát vettek fel, igyekeztem azonnal egy szolid lakás után nézni, mivel a szállodában a helyzet kezdett számomra mind tűrhetetlenebbé válni. A szobalány elég szemérmetlenül viselkedett, és este mindig a nyakamon lógott. Szavaimra ugyancsak nagyon kellett vigyáznom, hogy ne adjak alkalmat holmi aljas ajánlatra részéről. Roppantul bosszantott a dolog, hogy éppen énvelem akar üzletet csinálni, és undorral vegyes szánalom fog el mindig, ha rágondolok, hogy ilyen szemérmetlen, ostoba teremtések is léteznek a földön.

Nem nagy fáradságba került megfelelő lakásra találni, ahova azonnal be is hurcolkodtam. Fördös Lászlónénak hívták az özvegyasszonyt, akinél laktam a Kisfaludy u*tca* 14. alatt. Férje református lelkész volt valaha. Volt egy lánya is, de általában nagyon ritkán érintkeztem velük.

Kecskeméten módomban volt megtapasztalni a háború okozta drágaságot, és bizony vigyáznom kellett, hogy fizetésemmel[207] kijöjjek. Igen nem rúghattam a port.

---

[203] Másodosztályú főtörzsorvos (ném.).

[204] Minősíttetett, kisegítő szolgálatra kiképzési célból alkalmas (ném.).

[205] Kecskemét egyik népiskolájáról, az úgynevezett Nyomási Iskoláról, illetve az iskola mögötti gyakorlótérről van szó. A ma Kecskeméten, az Úrrét 242. sz. alatt álló épület iskolatörténeti kiállításnak ad otthont.

[206] Kecskemét katolikus temetőjének történetét lásd: http://szentharomsagtemeto.hu/tortenet (2016. június 6.)

[207] Értsd: fizetésemből.

Valóban nagy áldás volt, hogy legalább a tiszti étkezdében napi 1,80 koronáért ebédet kaptunk. Itt volt módomban megismerni közelebbről a tisztikart, annak is főleg azt a részét, amelyik abban a szobában étkezett, ahol én. Egynek kivételével mind tartalékosok voltak, és így szabadabb szellem uralkodott, a társalgás is élénkebb volt. De az étkezésnél eltöltött időm meglehetősen meg volt keserítve azáltal, hogy folyamatosan hallanom kellett a viszonyokkal való elégedetlenséget. Ugyancsak haragudtak a kecskemétiekre. A város lakossága az ezredet csehnek vélte, és ebből kifolyólag hidegen is fogadta. Ebből a félreértésből állandó súrlódások fordultak elő, és ugyancsak megrémülve kellett tapasztalnom, hogy tiszttársaim, amily mértékben lelkesedtek Turnauban a magyarságért, oly nagy ellenszenvvel viseltetnek most irányukban. Ezen kívül még sok minden hozzájárult az elégedetlenség szításához. A város elmaradottsága Reichenberghez képest, a kevés szórakozóhely, az egyhangú, poros vidék, a nyelvi nehézségek, a nagy drágaság Turnau környékéhez képest stb. Az ebéd alkalmával folyton hallani a kifakadásokat, legalább rám nézve, nem volt kellemes dolog. Hiába beszéltem, meggyőzni őket csak nagy ritkán sikerült, azon kívül gyakran a puszta tények némítottak el, melyekkel szemben csak a vállaim tudtam vonogatni. Amennyire örültem a kórházban annak, hogy ezredem Magyarországra jön, annyira bosszankodtam most és mérgelődtem. A magyarság szempontjából óriási kár a csehországi ezredek ide helyezése, mert ezek mind ellenségei maradnak, míg élnek. A kecskeméti állapotokat illetőleg tapintatlanság mind a két fél illeti, de a tényt csak szomorúan megállapíthatom, segíteni nem tudok rajta. Ha valaminek, úgy annak örültem, amikor Kecskemétről eltávoztam, hogy az örökös panaszokat legalább most már nem kell hallanom.

A sok szabadidőm többnyire haszontalanul töltöttem el. A korzónak mindennapi állandó vendége voltam, és most léha társaságban is voltam, meg a külső benyomások elől sem igen zártam el magamat, ennek következményeképp olyan erős és állandó kísértésekre nem emlékezem, hogy lettek volna életemben erkölcsi tekintetben, mint itten. Ez volt a másik körülmény, ami lelkemet folytonos viharzásban tartotta, és hogy menekülni tudjak a csábító képek és gondolatok elől, hovatovább a komolyabb munkakör felé tereltem a figyelmemet.

Amily sivárnak látszott a jelen, annyira felejthetetlennek és boldognak éreztem azt az időt, amit az Otthonban és odahaza eltöltöttem. Mennyi látogatóm volt az Otthonban is, mi csak előmozdította, hogy az idő gyorsan elteljen és a kellemes, megelégedett érzés állandó jelleget öltsön. Azoknak sorához, kik a Köztelekben meglátogattak, egy sereg új ismerős csatlakozott. Így d*okto*r Pelz, d*okto*r Hajnal István, d*okto*r Horváth István, d*okto*r Zákonyi, d*okto*r Molnár Imre, Bognár Náci, P*ater* Bús, P*ater* Bangha, P*ater* Elzaszer, P*ater* Csávossy, P*ater* Bernhard és még mások.

Mikor az Otthonban magamra maradtam, többször volt alkalmam végiggondolni a háborús élményeimet. Azt tudtam, hogy a csatában óriási veszteségeink voltak, de szerettem volna biztos számot tudni erre vonatkozólag. Egész véletlenül olvastam egy ízben a Magyarország júliusi számában a veszteségi lajstromban a nevemet. A megfelelő számot megvettem, és ez a 208-as számú, és júl*ius* 10-én jelent meg. Gondosan átvizsgáltam és ezredemre vonatkozólag statisztikát is csináltam, amelyet a következőkben adok:

	Halott	Sebesült	Fogoly
Tisztekből	7	10	5
Legénységből	64	225	213

Azonban ez a veszteséglista először nem teljes és másodszor nemcsak az ápr*ilis* 11-iki csata veszteségét foglalja magában, hanem az ápr*ilis* 1–11. köztiből hoz tulajdonképp pótló anyagot. Tudom p*éldáu*l egész biztosan, hogy a 11-iki ütközet alkalmával az oroszok közülünk egyetlen egyet sem ejtettek foglyul, ellenben az előző csatáknál, nevezetesen 3-án, mikor az I. zászlóaljat meglepték, ennek k*örül*b*elül* a felét foglyul ejtették. Azonkívül p*éldáu*l az ápr*ilis* 11-iki csatában elesett K*ad*ettasp*irant* Rosenau és a megsebesült hadnagynak, a 3. szakasz parancsnokának, a harmadik roham előtt mellettem elesett zászlósnak a nevét hiába keresem, és ez így lesz a legénységgel is. A századom veszteségét alapul véve, amely közel 100 emberre rúgott, a későbbi értesülésem szerint, az ezredem becslésem szerint 800-1000 embert vesztett e véres csatában, és ezek közül legalább is 100 halottat.

Több 208 előtti és főleg utáni veszteséglistát átnéztem, de egy-két néven kívül több adatra nem akadtam. Ez irányban még alkalomadtán kutatni fogok.

A 208-as veszteségi listában foglaltak közül ismerőseimből elestek: Buzarovits Ferdinand, Gruner Lothar, Hručič Rudolf, Nagy Karl; megsebesültek: Görner Adolf, Koch Franz, Maršik Franz, Priebsch Stanislaus; fogságba estek: Heckner Albin, Hochmann Emanuel, Renger Karl, Rössler Anton. (P*éldáu*l Rotea Abel nincs köztük, holott ez is fogságba esett. Mindez a lista hiányosságát mutatja.)

Ezekhez járulnak a biztosan ápr*ilis* 11-iki veszteségek: Krausz Ernst halott, Widmann Eduard kapitány, a II. zászlóalj parancsnoka Seliger Gusztav főhadnagy, a VIII. század parancsnoka és Dobisch Walter K*ad*ett sebesültek.

Századomból a 208-iki Verlustliste a következőket sorolja fel, akik kivétel nélkül ápr*ilis* 11-én sebesültek, illetve haltak meg. Halottak: Dzurinko György, Fridrik János. Sebesültek: Ehrentraut Ernst, Gerevics László, Hermann Wilhelm, Iha Antal, Kokoly Mihály, Kovař Ludwig, Krause Anton, Markovics András, Michel Josef, Nitsche Alfred, Pataky György, Patzelt Wilhelm, Pleszka Illés, Rziha Franz, Sály József, Schubert Eduard, Tschiedel Adolf és Zavoral Karl: tehát összesen 20, kik közül csak egy-kettő nem tartozott a szakaszunkba.

Megérdemlik e derék katonák, hogy legalább azokról, kikre még visszaemlékezem, pár szót ejtsek.

Fridrik János magas, szikár termetű tót, aki jól beszélt magyarul is. Barna, hosszúkás képű. Nem merem állítani, hogy nem volt cigány. Hűséges és bátor. Nagyszerűen értette az általam kívánt tárgyaknak még a föld alól való előkerítését is. Mikor Kavčič főhadnagyot meg akartam lepni húsvéti tojással, és ennek kaphatására az előzetes kutatások után már semmi remény sem látszott, végső próbaképpen őt küldtem be Világ községbe, honnan csakugyan hozott is négy darabot à 20 fillérért.

Gerevics László már korábban eltávozott kiütéses tífuszban. Szolgám volt.[208] Derék és hű lélek. Csodálom, hogy a betegséget nem kaptam meg tőle.

Krause Anton Zugsführer. Ő volt a legidősebb altiszt, és mint ilyen, helyettesem a szakasznál. Roppant derék, megbízható és kötelességeit pontosan teljesítő ember. Jóval előttem sebesült meg. Utólag sajnáltam, hogy kitüntetésre nem terjesztettem fel.

Nitsche Alfred stramm altiszt. Ő és Krause voltak a legjobb altisztjeim. Első sebesült az ápr*ilis* 11-iki csatában.

Pataky György szintén példáját szolgáltatta a jó katonának. Még az Aufmarsch alkalmával elmaradt az utolsó magyarországi községben a lába miatt, és mint beteget kitöröltem a század névsorából. Nagy volt tehát a bámulatom, amikor vagy két nap múlva megjelent előttem és szolgálattételre jelentkezett. Ma sem tudom megérteni, hogy hogyan tudott hozzánk eltalálni abban a nagy káoszban, ami a front háta megett volt.

Derék katonáim! Mindig szeretettel gondolok Rátok. Kitartástok és erős akaratotokat bámulom. Egy állam, melynek ilyen katonái, fiai vannak, nem lehet vesztes igazságos ügyének védelmében.

Az alatt a rövid idő alatt, mit Kecskeméten töltöttem, két ízben büszkélkedett velem az ezred. Szept*ember* 9-én egy temetésnél képviseltem az ezredet, míg szept*ember* 12-én, amikor Marenzi tábornok tette látogatását a célból, hogy a város és az ezred közti súrlódásokat elsimítsa, amikor a búcsúzásra a pályaudvaron megjelent az egész tisztikar, neki külön bemutattak, és Őexcellenciája hosszabb ideig elbeszélgetni méltóztatott velem.

A kevés elfoglaltság nyomában járó unatkozást és időlopást végre is kezdtem megsokallni, és mindinkább a komolyabb munka utáni vágy fogott el. Ez bírt rá, hogy a városi levéltárba egynéhányszor ellátogassak, azonban engem érdeklő adatokra nem sok kilátás nyílott, épp ezért nemigen haragudtam, amikor a levéltárnok elég ritkán tette lehetővé a cserkészést.

Igyekeztem mindenáron ismeretségbe lépni műveltebb családokkal, mely törekvésemet, tekintve, hogy elég ügyetlenül jártam el, elég szép siker koronázta. Inkább a kíváncsiság, mint a dolgok iránti valódi érdeklődés vitt mindjárt kezdetben ki a kecskeméti földmívelési leányiskolába,[209] ahol sok tanulnivalót láttam, és ami legjobban tetszett, barátságos, magyar családokkal jöttem ismeretségbe az iskola igazgatója révén. A polgármesterrel,[210] a főreáliskola igazgatójával[211] és több városi alkalmazottal volt módomban többször összejönni.

---

[208] Értsd: tiszti szolgám.

[209] Mint ilyen, egyetlen intézmény jöhet szóba, a Kecskeméti Jótékony Nőegylet által alapított és fenntartott, Kecskemét törvényhatósági város által segélyezett Nőipari Iskola, mely 1885–1918 között működött. Története feldolgozatlan, iratainak levéltári fondjegyzéke interneten elérhető: http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/fond/45/00004045.html (2016. június 6.)

[210] Sándor Istvánnal, aki 1913–1919 között volt polgármester. Lásd: *Péterné Fehér Mária*: Kecskemét polgármesterei 1848–1950. Kecskemét, 1996. Pdf-változatban elérhető: mek.oszk.hu/13100/13166/13166.pdf. (Lapszám nélkül. 2016. június 6.)

[211] Az 1858–1938 között működő Kecskeméti Állami Főreáliskola története feldolgozatlan, iratainak levéltári fondjegyzéke interneten elérhető: http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/fond/79/00003479.html (2016. június 6.) Péchy Aladár igazgatóról nem találtam közelebbi adatokat.

Sokat forgattam fejemben annak a lehetőségét, hogy valamiképp az utolsó vizsgámnak, a pedagógiainak az előfeltételét, nevezetesen a két félévi gyakorlatoskodást nem lehetne-e nekem elvégezni. Ama körülmény, hogy tábori szolgálatra alkalmatlan lettem, roppant előtérbe helyezte e kérdést. Végre is addig forgattam a kérdést, hogy a keresztülvitel végrehajtásához kezdtem fogni. A főreáliskola igazgatójával: Péchy Aladárral megbeszéltem a dolgot szept*ember* 27-én, és abban állapodtunk meg, hogy másnap megkezdem az inspiciálást, helyesebben a hospitálást és egyben Dsida főigazgató urat[212] közösen megkérjük, hogy osszon be az iskolához, mint gyakorló tanárt.

Hányszor tapasztaltam már, hogy ember tervez, Isten végez. Így volt most is. Az igazgatóval való megbeszélés után alighogy a századhoz megyek, ott már várt a Dienstzettel, ami a zászlóaljirodába való hívásom tartalmazta. A jelzett időpontban ott megjelenve, már voltak többen hasonló célból. Schmidt kapitány előtt jelentkezve, az közölte velünk, hogy kettőnek menni kell a B*osnisch*e Etappenba*taill*onhoz.[213] Már most ki legyen e kettő? Két Kadettaspirant jelentkezett, és én egészen nyugodt voltam benne, hogy ezzel az ügy teljesen lezáródott, de megmagyarázhatatlan érzéssel hagytam el az irodát. Addig kérik az embereket, míg majd rám is rám kerül a sor, gondoltam magamban, mivel ez már második eset volt rövid idő alatt. Először a Csehországban szervezkedő Bewachungstruppéhoz kértek tiszteket, de ez elől szerencsésen megmenekültem, mert más ezredekből kitelt bőven a létszám.

Ugyane nap délutánján újból hívattak a zászlóaljirodába, ahol az adjutáns közölte velem, hogy nekem kell elmenni, mivel az egyik Kadettasp*irant* betegsége folytán nem megfelelő. Mikor látta, hogy a dolog kellemetlenül érint, vigasztalt, hogy ha nem tetszik ott, hát akkor kérelmezzem majd egy bizonyos idő után a leváltásomat. Láttam, hogy nincs kibúvó, tehát bele kellett egyeznem, és így szép álmaim, tervelgetéseim egy csapásra mind romba dőltek. Mivel sürgősen el kellett az új állásomat foglalni, összecsomagoltam, mindenkitől búcsút vettem és másnap délután már vonatra is ültem.

Hogy Kecskemétről távoznom kellett, mondhatni közömbösen érintett. Nem tudtam dönteni, hogy vajon búsuljak-e avagy örüljek? Az új állás iránt nem tudtam lelkesedni, de viszont a kecskeméti nem tudta a megelégedésem megnyerni. Így tehát vegyes érzésekkel mondtam búcsút a hírös városnak, ahol egy hónap alatt nem tudtam megszokni.

[1915.] szept*ember* 28. – okt*óber* 1.

Még az este folyamán megérkeztünk, társammal: Lindner Oszkár K*ad*ettaspiranttal Budapestre, és az Orient-szállodában[214] ütöttük fel szállásunkat. Első utam az Otthonba vezetett, ahol nem kis, csodálkozással vegyes örömmel fogadtak.

---

[212] Dsida Ottó minisztériumi tanügyi referenset, aki országos szinten tankkerületi főigazgatóként felelt a gyakorló tanárok beosztásáért 1911–1919 között.

[213] A Bosnyák Hadtápzászlóaljhoz (ném.).

[214] A Hotel Orient-szálloda, étterem és kávéház a VIII. kerület, Kerepesi út 42. sz. alatt, a mai Rákóczi út 42. és Akácfa utca 2. sz. sarkán (helyén másfél évtizede az EMKE modern irodaháza éktelenkedik).

Még a vonaton eltökéltük, hogy bármily sürgős legyen is utunk, egy napot feltétlenül Pesten fogunk időzni, mivel úgyis csak a jó Ég tudja, hogy mikor fogjuk újból látni. Valóban így is cselekedtünk. Én másnap látogatásokat tettem a Múzeumban,[215] az egyetemen, elmentem még a Platzkommandóra is. A sok ide-oda való menés folytán bizony a nap gyorsan eltelt, és ámbár, ha szívünk vágyát követjük, még akár egy hétig is Pesten időztünk volna, azonban a parancs teljesítésénél nem mertünk ily tág határt szabni. A hónap utolsó napján tehát reggel felültünk a gyorsvonatra és pár óra múlva Újdombóvár állomásán szálltunk ki.

Az utazásunk mindeddig a legzavartalanabb módon történt, de Újdombóvárott már észlelni lehetett a Szerbia elleni nagy készülődés hatását. A személyforgalom csak korlátolt volt. Ehelyett egyik katonavonat a másik után ment. Jó pár órai késés után a vonatunk végre is megindult, de mert lassan ment és minden állomáson sokat várt, késő délután volt, hogy Pécsre megérkezett, ahol sebtiben falatoztunk. A várost csak távolról, a vonatról láttam, de ugyan megnyerte a tetszésemet és felkeltette bennem a vágyat, hogy egyszer megforduljak benne.

Sötét este volt, amikor Baranyavár–Pélmonostorra megérkeztünk, ahol vonatösszeköttetés hiánya végett meg kellett szállnunk. Itt már több, hasonló céllal jövő bajtársat ismerhettem meg. Ezek: Pálfi János[216] Kadett a 38-asoktól, Bulla Clatus a 32-esektől, zászlós, három cseh Kadett a 35-ösöktől, kikhez csatlakozott még reggel két 86-os: Kadett Jakab és egy zsidó K*ade*ttasp*irant*. Ilyen társaságban aztán hamarosan telt az idő, és hogy micsoda foglalkozásunk lesz, folyton ezt találgattuk. A kora délelőtt folyamán érkeztünk meg rendeltetési állomásunkra: Beremendre, ahol első utunk a Gruppenkom*man*dantkanzlei felé vezetett. Menet közben találkoztunk az éppen gyakorlatozásból hazatérő bosnyákokkal, kik ugyan tarka társaság benyomását keltették. Tiszteletteljesen köszöntöttek, de máskülönben nem sok katonás látszott rajtuk. A Kanzleibe előjegyeztettük magunkat raportra, ahol Domicelli nevű zászlós volt az adjutáns. Csakhamar megjelent a Gruppenk*omman*dant: Tarangul Demeter ezredes, aki meghallgatta jelentkezésünk, és mint később hallottam, Bulla és én nagyon jó benyomást tettünk rá, ezért is osztott be személyesen az I. zászlóaljhoz.

A jelentkezés után lakás után néztünk, mit hosszas keresés után tudtunk csak találni. Bullával közösen laktam egy özvegyasszonynál: Hanickné varrónőnél a 235 sz. házban. A szoba eléggé kicsi volt, azonban az igényeknek azért teljesen megfelelt.

[1915.] október 2. – okt*ober*26.

Ahogy beosztásunk megjelent a parancsban is, másnap jelentkeztünk a zászlóaljnál, ahol aztán megtörtént a század szerinti beosztás. Én főh*ad*n*a*gy Sziklai Alberthez kerültem a II. századhoz. Ámbár rögtön észrevettem, hogy zsidó őkegyelme, nagyon felvilágosult, nem paragrafusrágó és víg bajtárs benyomást tette rám, miben nem is csalatkoztam.

[215] A Nemzeti Múzeumba.

[216] A név előtt áthúzva: Albert.

Az első napok, mint minden új helyen, ide-oda való lézengéssel teltek el, és módomban állott a falut jól szemügyre venni. Tulajdonképp egy jó karban tartott és két oldalt téglás járdával bíró utcából áll, amely azonban legalább is 4 km hosszú. A házak csinosak, a lakosság, ha nem is gazdag, de szegénynek sem mondható. Az állomás felé eső részen laktak a kat*olikus* szerbek és a németek, középen a gör*ög* kat*olikus* szerbek, míg a falu Nagyharsány felé eső részén a kálomista magyarság.

A németeket és a kat*olikus* szerbeket közelebbről és jobban is megfigyelhettem. Az erkölcsi viszonyok nem állnak magas lábon.[217] Míg a német asszonyok és lányok ünnepélyes alkalmakkor különösen elég sok és hosszú szoknyát, rövid, erősen testhez álló blúzt és kendőt viselnek, addig a sokácok bő blúzt, rövid szoknyát, rikító színű kötött kötényt hordanak. Mezítláb vagy papucsban járnak. A fejükön fejér kendőt viselnek, amely elől két oldalt kifeszül és hátul meg van kötve. Míg a szerb lány többnyire piros-pozsgás, darabos termetű, addig a német lány formásabb, lapos mellű, gyöngébb csontú. Érdekes jelenség, hogy a szerb fejérnép, ha a templomban nem ül be a székbe, akkor visz magával színesen szövött lepedőfélét, mit a kövezetre terítve arra ráül, és úgy hallgatja az istentiszteletet. Ha van papucsa, azt is leveti. Úgy a német, mint a szerb asszonynépnek egyformán a férfiakon jár a szemük, és a tekintetük nemcsak kíváncsiságot, hanem kacérságot és pajkosságot is elárul.

A falu kat*olikus* intelligenciájával ismeretségben állottam, és különösen a kántor egy tipikus alak. Jó evő, ivó, vicces, kövér, hatalmas termetű, csupa egészség. Gyönyörű hangú. Makárinak hívják, ha jól emlékszem. Magyaros vendégszeretettel bíró. Feleségének testvére: Mariska a háziasszonyunkhoz járt varrni tanulni, és roppant nagy vonzódást mutatott velem szemben. Félig művelt, jobb nevelésű falusi lány, ábrándos és naiv lélek, kinek fogalma sem látszott lenni a világ csalárdságáról. Ámbár vonzalmát szinte kirívó módon adta kifejezésemre, a virág leszakítására nem vitt volna a lelkem, komolyabb szándékaim pedig nem voltak, és így csak arra vigyáztam, hogy legalább más ne éljen vissza tapasztalatlanságával. Mikor elmentünk Beremendről, nagy virágcsokrot küldött ki az állomásra, mi csak szomorú érzést váltott ki belőlem. Sajnáltam, hogy hiába eped, és mert minden igénytelensége mellett voltak lelki szépségei is, a becsülés megvolt bennem, de a józan ész és a hideg szív az csak megmaradt. Ugyan mikor lesz majd az, hogy hevülni fog? Talán soha? Könnyen megeshetik. Epizódszerű és aljas szándékú ismeretségre nem vagyok kapható, ahhoz pedig, hogy valaki méltó legyen feleségem lenni, mennyi kellékkel kell bírni! A jövő meghozza a választ, vagy-vagy. Ahhoz, hogy a vér forrjon, nem kell sok, de hogy a józanész is igent mondjon, még nem volt eset, pedig csak erre hallgatok.

A napok Beremenden egyébként elég nehezen múlottak. Ha szép idő volt, akkor délelőtt és délután a községi legelőn gyakorlatozás folyt, mi, hogy nem volt érdekfeszítő foglalkozás, az magától értetődik. A bosnyák katona buta, mint a tök, és ehhez hozzájárul még ama nem kedvező körülmény, [hogy] nyelvüket nem értem. Mindez meglehetősen fásulttá tett. Nem tudtam úgy működni, mint ahogy szerettem volna.

[217] Pontosabban: fokon.

Az egyedüli szórakozás a kaszinóban való lórum-játszás, miben rendesen részt vettem. Egy ilyen alkalommal volt Pupič Petar főhadnaggyal, a III. század parancsnokával éles összetűzésem, mely hajszál híján komolyabb következményekkel is járhatott volna. Mi, egynéhány magyar: Breuer, Bulla meg én elkezdtük a Wacht am Rheint énekelni, mire Pupič felugrott és szenvedélyes hangon kikérte magának ezt. A dolog roppant sértett, és mert láttam, hogy a másik két társam hallgat, felállottam és nyugodt, félelmet nem ismerő hangon kategorikusan adtam tudtára, hogy nekünk ebben nem parancsol. A heves vita folyamán Pupič felismerte, hogy ügye veszendőre áll, ezért ügyesen igyekezett magát takarni azzal, hogy nekünk, mint osztrák és magyar alattvalóknak, előbbre való a Gott erhalte és a Himnusz, csak azután jön a Wacht am Rhein. Csakhogy engem nem fogott meg. Elismertem, hogy ebben igaza van neki, azonban nem erről van szó, hanem egyéni szabadságról. Nyilvános helyen ki-ki azt teszi, amit akar. Fő, hogy másokat ne sértsen a viselkedése. Ezen az alapon ment tova a vita, amely az én teljes győzelmemmel végződött.

Kevéssel utóbb Bulla újból kezdte énekelni a Wacht am Rheint, mit mi kontráztunk. Erre Pupič dühösen felugrott és lármázott, hogy elhagyja a termet, ahol ilyet énekelnek. A vita újból megindult, és ismét nekem kellett helytállnom. Ezúttal roppant éles hangon folyt. Az alap ugyanaz maradt, mint előbb. A végin elismerte ő is álláspontom helyességét, így aztán az ügy elsimítódott. A nagyszámú társaság, kik csehek voltak, az egész idő alatt még csak mukkanni sem mertek.

A vita kényes oldalát teljes mértékben felfogva, mondhatom, hogy a leghidegebb módon álltam Pupič elébe és vágtam neki vissza kíméletlenül, egy szikrát sem engedve. A vita befejeztével nem kis megelégedettség fogott el, hogy nem lapultam meg a támadó előtt, hanem férfiasan szembeszálltam vele. Már inkább udvariasság volt tőlem, hogy elénekeltük a végén a Gott erhaltét, a Himnuszt és azután a Wacht am Rheint.

Bár Pupič mutatni akarta, hogy jó patrióta, kilógott a lóláb, mikor sértőleg megzavarta énekünket, mivel az osztrák ifjúság harci dala ez egyúttal a szlávok ellenében és főleg a prágai tüntetéseknél játszik szerepet, ahol a német és a cseh egyetemi hallgatók torzsalkodnak egymással. Pupič, mint aki tíz évig volt joghallgató Bécsben, jól ismerheti e dalt erről az oldalról is. Pupič szerencséjére a vita zárt körben történt és nem ment tovább, mert igen kellemetlen következményei lettek volna rá nézve máskülönben.

Az aránylag nem nagy elfoglaltság mellett gondolataim sokszor visszakalandoztak a múltba és a katonaságnál befutott pályámra, az önkéntes társaimra stb. Mindig szomorodott szívvel adóztam az elesett társaim emlékének, akikhez még hozzácsatlakozott Posselt Heinrich, Bielochlawek Ludwig és Vogel. E két utóbbi Feldspitalban halt meg iszonyú kínok között pár nappal megsebesülésük után. Vogel haslövést kapott, míg Bielochlawek olyan természetűt, mint én, de a nemesebb belső részeket, és amint mondják, a gerincét, sőt, talán a velőt is érte a golyó.

Posselttel nem szimpatizáltam, nagy ateista volt, ellenben Ludwig Lothar után a legjobb barátom volt. Egy jellem a szó szoros értelmében. Nyelvészeti szakmája volt, és már így is kollégák voltunk, nagy ismeretei voltak és tekintélye ennek megfelelőleg a társak előtt. Együtt mentünk a harctérre, és ha túl lelkiismeretes nem lett volna, akkor

már március végén elmehetett volna gyanús lázával a harctérről, de nem. S így történt, hogy június 4-én, ha jól informáltak, megkapta a halálos lövést, és két hétre rá kilehelte nemes lelkét.

Vogel kongreganista volt. Egyszerűbb egyéniség. A munka embere. Zárkózott természetű. Aki azonban közelebbről megismerte, megtanulta őt becsülni. Egy le nem törött liliomszál. Velem jött a harctérre, és ő is jún*ius* 4-én kapta a halálos lövést. Isten veletek derék bajtársak, emléketeket őrizni fogom.

Az egykori önkéntes társak közül találkoztam Maršik-, Bandisch- és Wolffal, König- és Kasztnerral. E két utóbbi sebesülésükből kifolyólag újólag visszamentek a kórházba Schubert-, Hubel-, és Priebsch-sel. Ez utóbbi már másodszor jött vissza a harctérről. Miként hallottam, Kleinert nem esett fogságba, hanem vérhassal fekszik még valamelyik kórházban, éppígy Kramer és Thiele másodszor mentek a harctérre. Maršik és Bandisch be voltak osztva a XV. menetzászlóaljba. Társaim közül csak Ullrich, Jerusalam, Gruner Ernst, Nick Franz és Huja Antal bírták ki kezdettől, akik szept*ember* 1-jével zászlósok is lettek. Megérdemelték. Amennyire tudom, a fogságba került Nitsche és az elesett Krause I. o*sztályú* ezüstöt kaptak, míg Kleinert, Priebsch, Wolf és Jerusalam II. o*sztályú* ezüstöt.[218] Az elesett Altmann pedig, kit az ezredtől beosztottak és a VII. menetzászlóalj első felével ment a harctérre, Arany Vitézségi Érmet kapott. Ebből látszik, hogy az én önkéntes társaim minő derék katonák voltak!

Hosszas előkészülődés után, amely roppant keservesen ment, végre menetkészen állottunk, csak a parancsra vártunk. Természetesen sok találgatásra adott okot az, hogy ugyan vajon hova is megyünk? Abban mindnyájan megegyeztünk, hogy Szerbiába nem volna jó menni. Ezt nem is tartottuk valószínűnek, mivel a legénység ⅔-ad része szerb lévén, mint ilyen, megbízhatatlan elemet képez, mire csak tekintettel lesznek? A többség amellett döntött, hogy Lengyelországba megyünk. Okt*óber* 26-án végre megérkezett az indulási parancs, hogy másnap reggel menni kell.

Az ilyen útrakészülődésnél van a legtöbb munka, és épp akkor maradtam egyedül a századnál, mivel Sziklai főh*ad*n*a*gy felülvizsgálatra ment Pestre. Ugyancsak sok dolgom volt! Egész nap lótottam-futottam, saját ügyeim elvégzésére és dolgaim rendbe hozására csak úgy éjfél felé jutott idő, de ezen is túlestem, és a nyakamba szakadt felelősségteljes munkának sikerrel megfeleltem.

Legjobban annak örültem, hogy az útra nemcsak testileg, hanem lelkileg is jól felkészültem. Meggyóntam és megáldoztam illő módon, mely körülmény is nagyon megnyugtatólag hatott rám. A sokszor viharzásban álló lelkületem lecsillapodott, a hullámok elültek, béke és megelégedés lépett helyébe.

[218] Az Ezüst Vitézségi Érem I., illetve II. osztályát.

III. FÜZET.

ESEMÉNYEK 1915. OKT*ÓBER* 27. – 1916. JÚN*IUS* 17.

1915. okt*ó*ber 27.

Reggel 7 órakor történt a II. és III. század bevagonírozása, az I. század már korábban elindult. Irányt csak Újdombóvárig tudtuk. Nagyon izgatottak voltunk, melyik harctérre megyünk, Szerbiába senki sem kívánkozott. Az idő nagyon rossz volt, folyton esett.

D*élután* Újdombóvártól bennünket Lepsénybe irányítottak, hova este érkeztünk. A további útirány Székesfehérváron át Komárom lett, hova másnap a korai órákban érkeztünk meg. Komáromban összetalálkoztunk egy Prágából jövő 2. ezredbeli menetzászlóaljjal. Ezekkel jött az én egykori sebesülttársam, Juhász zászlós is. A véletlen találkozás felett nagy volt az örömünk.[219] Innen Érsekújvárnak megyünk, tehát az orosz harctérre lesz az indulásunk. Én annak nagyon örültem, hogy századparancsnokom, Sziklai Albert főhadnagy Újdombóváron hozzánk csatlakozott.

[1915.] okt*ó*ber 28.

Érsekújvárról Galántán át Zsolnára vezetett az utunk, ahonnan Csara[220] után Oderburg következett, ahova másnap reggel érkeztünk meg. További irányunknak Krakkó lett megjelölve. A közbülső nagyobb állomások közül említésre méltó Oşvieçim. A sok késés és lassú haladásunk miatt késő este értünk Krakkóba. A városba nem lehetett bemenni, nem is láttunk belőle sokat. Csak azt tudtuk megállapítani, hogy szép város lehet. Éjjel haladtunk át Tarnówon, melyből, mivel aludtunk, semmit sem láttunk.

[1915.] okt*ó*ber 30.

Reggel felébredve sivár vidék tárult szemünk elé. Lövészárkok, itt-ott házromok. Sok fenyőerdő, kevés megmívelt föld. Néhol többnyire egyes sírdombok voltak láthatók. Tarnobrzeg szép állomásépületében költöttük el a reggelit, míg késő d*élután* a legutolsó nagyobb galíciai városban: Rozwadówban tartózkodtunk sokáig. Itt a Lublin felé vivő vasútvonalra szállítottak át bennünket, mely vonalat az oroszok építették ki a háború folyása alatt. Lipa nevű galíciai községben láttunk egy orosz tömegsírt, alig olvasható ceruzafelírás hirdette az elesett oroszok nevét. Egészen besötétedett, amikor megérkeztünk a Zaklików nevű orosz határmenti kis városkába, ahol megszállottunk. Én Sziklaival egy zsidó családnál aludtam igen jóízűen. Csak azt csodáltam, hogy n*em* kaptam tőlük élősdieket.

[1915.] okt*ó*ber 31.

Reggel felkerekedtünk, mivel a parancs értelmében a vagy 21 km-nyire fekvő Janów városkába kellett mennünk. Esős idő volt. Jellemző az orosz viszonyokra, hogy útnak semmiféle nyoma sincs. Nálunk a dűlőutak különbek, mint itt a községi utak, avagy járási utak. Bokáig sárban mászkáltunk tehát előre, kevésbé művelt területen. A rettenetes út miatt célunkat nem érthettük el, ezért a közbeeső Maglibozíče nevű községben szállottunk meg, minek ugyancsak örültünk, mivel roppant fáradtak voltunk. Egy dohányárus szobája szolgált szállásul.

---

[219] Az utóbbi három mondat utólagos, marginális betoldás.

[220] Helyesen: Csárad.

[1915.] nov*ember* 1.

Reggel útnak indultunk Janów felé. Mindnyájunknak az volt a felfogása, hogy innen még tovább fognak vinni. Az út a tegnapihoz képest tetemesen jobb volt már itt. A kövezésnek és általában véve a gondozásnak csalhatatlan nyomai voltak láthatók. Jól kiléptünk, és így csakhamar Janów alá értünk. Itt hallottuk, hogy e helyen kolera, tífusz és vérhas dúlt, mi ugyancsak nem volt alkalmas arra, hogy kedvünket növelje. Megállottunk a városon kívül, csak miután biztosak lettünk benne, hogy itt maradunk, mentünk be, és egy-kettőre szállást nyert a legénység. A városba bemenve és szétnézve egészen jó benyomást nyertünk az eddig látottak után. A főutcája és piaca kövezve van. Van egy-két csinos épülete is. Az pedig egészen bámulatba ejtett, amidőn a tiszti étkezdéről tudomást szereztünk, mely bámulat csak növekedett, amikor annak gyönyörű belső berendezését láttam. K*örül*b*elül* 30-40 tiszt van itt összesen az étkezésen, de azoknak legalábbis fele hivatalnok. Egy Landesschützer*egime*ntből való ezredes a Kreiskommandant.[221]

A délután a berendezkedéssel telt el. Mi nagyrészt egy középiskolai igazgató lakóházába kerültünk, melyet magunknak kellet bebútorozni.

[1915.] nov*ember* 2.

Ma megtudtuk az őrség számát és felállítási helyét, mit ezennel ide is lejegyzek magamnak. Elfoglaltságunk megállapítása céljából érdekes.

Egy tiszt naponta Stations- és Ba*taill*onsinsp*ektions*offizier.[222]

1. Egy kocsis és egy U*nter* Offizier naponta megy a postával Szastarka nevű állomásra.
2. Stationswache: 1 U*nter* O*ffizier,* 1 Gefr*eite,* 8 Inf*anteristen.*
3. Kasernewache: 1 U*nter* O*ffizier* 8 Inf*anteristen.*
4. Bereitschaft: 1 U*nter* O*ffizier,* 1 Gefr*eite*, 20 Inf*anteristen,* 1 Ordonnanz beim Stationswache.[223]
5. Gefangenenwache: 1 U*nter* O*ffizier,* 4 Gefr*eiten,* és 28 Inf*anteristen.*[224] Ezek k*örül*b*elül* 400 orosz foglyot őriznek, akiket útjavításra és egyéb munkálatokra használnak fel.
6. Arestwache: 1 U*nter* O*ffizier,* 6 Inf*anteristen.*[225] A börtönökben mindig voltak polgári egyének, akik kémkedés és egyéb hazaáruló természetű dolgok végett őrizet alatt állottak.
7. B*taill*onskassewache: 1 U*nter* O*ffizier,* 3 Inf*anteristen.*
8. Stabwache: 2 Inf*anteristen.*[226]

---

[221] Egy-tiroli országos lövészezredből való ezredes a körzetparancsnok (ném.).

[222] Állomásügyeletes és zászlóaljügyeletes tiszt (ném.).

[223] Az állomásőrséghez rendelt küldönc (ném.).

[224] 2. Állomásőrség: egy altiszt, egy őrvezető, nyolc gyalogos. 3. Laktanyaőrség: egy altiszt, nyolc gyalogos. 4. Ügyeletes szolgálat: egy altiszt, egy őrvezető, húsz gyalogos, egy állomásőrséghez rendelt küldönc. 5. Fogdaőrség: egy altiszt, négy őrvezető, 28 gyalogos (ném.).

[225] Börtönőrség: egy altiszt, hat gyalogos (ném.).

[226] 7. Zászlóaljpénztár őrség: egy altiszt, három gyalogos. 8. Törzsőrség: két gyalogos (ném.).

Az első szolgálatot én végzetem. Nem fordult elő semmiféle különös esemény.

[1915.] nov*ember* 3.

Alig akadt munkám. A sok zsidót, kiket itt mindenfelé látni lehet, nem bírom megszokni. Érdekes, megemlítésre érdemes, hogy minden kisebb városkában van egy nagy négyszögletes piac, rendesen a város közepén, ahol azután az adás-vételi ügyeket bonyolítják le.

[1915.] nov*ember* 4.

Ma már gyakorlatoztunk, mivel a legénység ¼-ét veszi igénybe csak az őrszolgálat. Megnéztem az orosz temetőt is, ahol többek közt vagy 30 orosz katonának a sírja látható. A fakeresztekre ceruzával és néhol fekete festékkel van rávezetve a legszükségesebb adat az illető személyére vonatkozólag. Egyes adatokat már ki sem lehet jól venni. Újabban minden sírra sárgaréz lapot szegeztek, amelyre aztán rávezették a még elolvasható adatokat. Ez mindenesetre jobb, mint az előbbi, de alapjában véve szintén nem ér sokat. A sírkeresztek némileg eltérnek a mi keresztjeink alakjától, amennyiben[227] alul még egy haránthaladó keresztág is látható, miként a rajz mutatja:

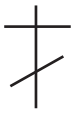

Különösen a város szélein lehet jól látni az elmúlt harcok nyomait. Több porig leégett vagy lerombolt háznak a romjai merednek az ég felé. Mindenütt üres konzervdobozok láthatók a földön szerteszét, ami a táborozásnak a csalhatatlan jele.

[1915.] nov*ember* 5.

Semmi említésre érdemes dolog nem fordult elő ezen a napon. Az idő esős és szeles volt, így hát behúztuk magunkat a szobába, és a levelezést intéztem el. D*élelőtt* volt egy tiszti összejövetel, ahol többek közt a Kreiskom*m*andant felhívta a figyelmünket arra, hogy a polgári egyénekkel igen nagy óvatosságot tanúsítsunk az érintkezéskor, vastag barátságba ne ereszkedjünk, ezen kívül tilos minden lengyel mozgalmat támogatni, mivel ennek a kérdésnek az elintézése még a jövő dolga. Aki tud ilyen nemzetiségi mozgalomról, annak jelentést kell róla tenni. A kémkedés, a parasztok bizalmatlansága mind szóba került itten.

[1915.] nov*ember* 6.

Újból Stationsinsp*ektions*offizier vagyok. Ebben a minőségben tettem arra megfigyelést, hogy az orosz foglyokkal a polgári emberek szóba elegyednek, mi a rend felbomlására és az őrök munkájának a megnehezítésére szolgál. Azon kívül roppant veszélyes is lehet az ilyen beszélgetés. Rögtön intézkedtem is mindennek a legszigorúbb megakadályozására.

[1915.] nov*ember* 7.

Akármilyen nyugalmas életnek látszassék a jelenlegi, mégsem veszélytelen. Ma jutott tudomásomra, hogy 20 emberünkre, akik nagyobb távolságból élelmiszert hoztak

[227] A szó után áthúzva: olyan.

és munkásokul szolgáltak, az úton estefelé több lövést leadtak ismeretlen tettesek. A katonáink pedig csak oldalfegyverrel voltak felszerelve. Ebből a tanulság, hogy a városon kívül és éjszakákon nem tanácsos és felette kockázatos fegyver nélkül járni.

[1915.] nov*ember* 9.

Ma újból híre jött, hogy Kraśnik mellett rálőttek a csendőreinkre. Szép kis dolog. A legnehezebb körülmény pedig az, hogy a roppant nagy kiterjedésű erdőségek miatt nem lehet a vidéket alaposan átkutatni, és ebből kifolyólag az erdők sűrűjében bandák vígan tanyázhatnak. A parasztok vagy nem tudják, vagy nem akarják rejtekhelyüket felfedezni.

[1915.] nov*ember* 11.

Lassacskán kezdünk oszladozni. Ma Balla zászlós 60 bosnyákkal és 350 orosszal elhagyta a várost, mint különítmény, és Kraśnik közelébe menetelt, hogy ott a foglyokkal útmunkálatokat végeztessen. Leváltani én fogom őt, hogy mikor lesz ez, jelenleg még nem tudom.

[1915.] nov*ember* 12.

D*okto*r Breuer zászlós is itt hagyott bennünket. Prostata acuta és Cyscitis[228] végett sürgősen kórházba kellett neki menni. Betegségét korábbi kicsapongásainak köszönheti. Vele sokszor voltak vitáim. Ateisztikus elveket vallott, min nem csodálkozhatni, mert a modern zsidóknál ez gyakori jelentség. A megtestesült realista típusát képezte minden tekintetben, mit ugyancsak könnyen érthetni, ha figyelembe vesszük azt, hogy az ügyvédi pályára készül. Ma ismét Stationsinspektionsoffizier vagyok. Mint érdemleges dolgot megemlíthetem, hogy az első havazást tegnap volt módomban itt megélni. Csúnya, lucskos időjárás volt, jó, hogy mára kiderült, mert az ember beleveszne, ha ez így tartana tovább, napokon át.

[1915.] nov*ember* 13.

Már napok óta lestem folyton a postát, de hiába. Végre ma beteljesült a vágyam, mert megérkezett az első hír egyik ismerősömtől: d*okto*r Pelz barátomtól. Csak pár soros üdvözlet, de énelőttem ez most sokkal kedvesebb, mint más körülmények közt akárminő és akárkitől származó hosszú levél.

[1915.] nov*ember* 14. Nagy örömömre megkaptam Janów környékének generáltérképét, amelyet kérésemre Zsinka rendelt meg Grillnél.[229] Most már kaphatok megbízásokat, nem kell félnem, hogy az utat eltévesztem.

A helyzet kezd mind komolyabb alakot ölteni. Idáig vidékről érkeztek orvtámadások hírei, most pedig tegnap este a Marktplatzon rálőttek két hadbíróra, akik a Messéről hazafelé igyekeztek. Kánya csípje meg, ez már nem közönséges dolog.

---

[228] Akut prosztata- és hólyaghurut (gör., lat.).

[229] Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1841-től – átalakulásokkal, szétválásokkal, névváltoztatásokkal és tulajdonos váltásokkal – az 1950. évi államosításig működött. Történetére bővebben lásd: *Kókay György*: A könyvkereskedelem Magyarországon. Balassi Kiadó, Budapest, 1997. (passim); *Bálint Gábor*: A Révai-Franklin per 1912-ben. *Magyar Könyvszemle*, 122. évfolyam (2006) 2. sz. 272–278. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00049/Ksz2006-2-07.htm#05 (2016. július 19.)

Az egész nap haszontalanul múlt el. Még kevesebb szabad időm volt, mint hétköznap. A bosnyákok nagyrészt felemésztették a Reserve-porcióinkat, melyre én jöttem rá, és ez ügyben nagy kihallgatások meg jelentések folytak egész nap. Még jó, hogy hallgathattam s*zent*misét, mi először sikerült, hogy Beremendről eljöttünk.

[1915.] nov*ember* 15.

Újból Stationsinsp*ektions*offizier vagyok. Megtettem ez egyszer azt, hogy éjfél után mentem az őrségeket vizsgálni 1 és 2 óra között, de századom embereinél mindent rendben találtam.

[1915.] nov*ember* 17.

Van itt egy a lengyel légió számára toborzó bizottság, de miként megfigyeltem, nem sok, sőt, egyáltalán semmi dolguk sincsen. A napokban azonban mégis láttam egy jelentkezőt: fiatal, erős ifjút, aki tőlem a toborzó bizottság után tudakozódott. Készséggel megmutattam neki az épületet, és szerettem volna vele beszédbe elegyedni, de sajnos a nyelvi akadály miatt nem lehetett.

Tegnap egy orosz fogoly megszökött. Jó, hogy sem én, sem a századom nem tartott szolgálatot.

Ma a d*élelőtt* folyamán Sziklai már avizálta, hogy Bilgorajba, mely a szomszédos Kreiskom*man*do székhelye, foglyokat fogok eszkortírozni. Ugyane nap d*élu*t*án* jött is az erre vonatkozó parancs. Annyi baj legyen. Ámbár kizökkent a rendes és nyugalmas életből, de azt hiszem, hogy ez nem lesz olyan nagy dolog.

[1915.] nov*ember* 18.

A hosszú útra nagy gonddal felkészültem, de az egész dolog az időjárás végett halasztást szenvedett. Az éj folyamán u*gyan*is olyan hatalmas hófúvás kerekedett, hogy csak no. Az orosz fogolytranszport, melynek még az éj folyamán meg kellett érkeznie, valahol megakadt és így még Janówot sem tudta elérni. Ebből kifolyólag egy bizonyos, hogy ma még nem indulunk útnak. Lám, a parancsoknak némelykor mennyire ellentmondnak a tényleges viszonyok.

[1915.] nov*ember* 19.

Sehol másutt nem tapasztaltam olyan zűrzavart, mint éppen ennél a csapattestnél, és ennek oka az, hogy Tarangul ezredes egy jószívű, erélytelen ember, aki tulajdonképp primus inter pares.[230] Ma már nemcsak változtattak a transzport irányán, hanem a parancsnok személyét illetőleg is változás történt. A jelen esetben rám nézve kedvezően ütött ki a váltóztatás, és a kísérő legénység is meg lett mentve a fáradtság fele részétől. Az 500 orosz transzportját egy szakaszvezetőre bízták, és nem Bilgorajig, hanem csak Frampolig kell az eszkortálást végezni, ami fele út, és így nem csekély könnyebbség. Ha sok fő gondolkozik, végre mégis csak kisüt néha okos dolgot is, mint a jelen esetben, de hiába: ahol nincs egységes vezetés, ott a legtöbb esetben sok visszás rendelkezés történik, minek én iszom meg a levét, mert én vagyok a parancsok végrehajtója.

Ma egy örömhír is ért különben, a pótzászlóaljamtól értesítés jött, hogy november 1-jei ranggal zászlóssá neveztettem ki. Ugyan fizetési többlettel ez az előléptetés nem

[230] Első az egyenlők között (lat.).

jár, de mégis több a semminél. A legközelebbi előléptetésnél legalább biztosan hadnagy leszek. A stréberség nem az elemem, és senkit nem szeretek az útból félrelökni, de másrészt nem tudom a háttérbe szorítást sem nyugodt lélekkel viselni. A jelen esetben hálával kell a káderemre gondolni, hogy a távolba szakadt tagjáról nem feledkezett meg.

A zászlóaljnak megvan már az első halottja is a századomból: Mitic Toso infanterista személyében. Valami szívbaj vitte a sírba. Szegény 51 éves embert lelketlenség volt besorozni először, másodszor pedig magunkkal hozni. [Halála] az orvosok lelkén szárad.

[1915.] nov*ember* 21.

Egyszerű szertartással temettük el a görögkeleti temetőben, ahova végső útjára elkísértük.

[1915.] nov*ember* 24.

A napokban találkoztam a tiszti étkezdében azzal a zászlóssal, aki az Otrócz községben a kincstár javára lefoglalt termények felett őrködik és ott egy gazdásznak a szerepét tölti be. Ez beszélte el nem kis humorral a következőket: az a lövöldözés, mi e hó 6-án Otrócz közelében végbement, egészen máshonnan eredt, mint ahogy azt a bosnyákjaink hitték és elbeszélték. A gyermekek egy rőzserakásba több töltényt elrejtettek, melyek, miután a bosnyákok a rőzsét meggyújtották, hogy a megakadt szekér körül az éj homályában jobban foglalatoskodhassanak, mind felrobbantak, mi a bosnyákokat annyira megijesztette, hogy mind szétfutottak. Haza érve a katonáink orvtámadásról, rablóbandákról és egyébről meséltek és tettek jelentést. Természetesen az általános conternációt keltett, és erélyes rendszabályokhoz akartak nyúlni. Egy hajszálon múlt csak, hogy e hó 15-én nem menten el 150 emberrel Otrócz község és a közelében fekvő erdőségek átkutatására. Szerencsére úgy látszik, hogy az illetékesek közül a tény való állására még idejében rájöttek.

Tegnap ment el a III. század Strózára, hova detaschálták az orosz foglyok mellé, kiknek számát még 100-al felemelték. A század elkülönítésének az az oka, hogy a foglyok mellé rendelt 60 ember kevésnek bizonyult és nem tudtak gátat vetni a szökéseknek, mi az erős munka, rossz ellátás és hideg szállás végett meglehetősen kísértett, és valami 14 [fő] tényleg el is szökött. Azonkívül, a foglyok közt az állapotuk végett nem kis elégedetlenség is uralkodott, és lázongás féle volt észlelhető, minek elfojtása nagyobb fegyveres erőt igényelt.

[1915.] nov*ember* 25.

Bilgorajból kivételesen több tiszt volt átutazóban, köztük a Kreiskommandant Stellvertreter:[231] egy őrnagy, ki igen kedélyes és beszédes idősebb emberke. Ez beszélte el a közvetkező humoros esetet, amikor a szóbeszéd a bosnyákokra terelődött: Bilgorajban Kantonierungswachék vannak felállítva a városba be- és kimenők ellenőrzésére. Egy ízben temetés volt, és a gyászoló közönség a temető felé igyekezett. Azonban a bosnyák őr megállította az egész halottas menetet és kérte a Passierscheint. A kellemetlen helyzetből a plébános leleményessége mentette meg a kísérő gyászolókat, előhúzva a zsebéből

[231] Körzet/járásparancsnok-helyettes (ném.).

találomra egy papiros darabot, mit aztán az őrnek felmutatott, ki erre továbbengedte a halottas mentet. Vicclapba való eset.

[1915.] nov*ember* 26.

A Kriegsministerium parancsára az összes, front mögött szolgálatot teljesítő csapat között vizsgálatot kell tartani annak megállapítására, hogy kik alkalmasak frontszolgálatra. Az én századomnál ez ma történt meg és meglepő eredménnyel végződött. Körülbelül 50 % alkalmasnak találtatott, amennyiben 228 közül 111 bevált. Kíváncsi vagyok, hogy mikor viszik el ezeket, és ránk, tisztekre, mikor kerül a sor a felülvizsgálatot illetőleg.

[1915.] nov*ember* 28.

A vasárnapi nap mindig mozgalmas Janówban, mivel a sok falusi nép ilyenkor beözönlik a városkába misehallgatás végett. A mai nap azonban még ezen felül nemzeti ünnep jelleggel is bírt: hosszú idők óta most ünnepelték először az 1831 és 1863-iki felkelés napját. Amint illetékesektől hallottam, csak 1831-ben tört ki a forradalom nov*ember* 28-ról 29-re virradó éjjel, amely sokkal általánosabb jelleggel bírt, mint az utóbbi, és a történelemben ismertebb is. Ez alkalommal a templomból kijövő hívők felvonultak nemzeti színű zászlókkal a görög katolikus templom melletti parkban álló obeliszkhez, mit szépen feldíszítettek, és ott egy legionárius beszédet tartott. A főutcán lányok adományokat gyűjtöttek a legionáriusok javára, melyek ellenében nemzeti színű szalagot tűztek az ember keblére, minőt én is eltettem a gyűjteményem közé. D*élután* hasonló célból egy előadás is volt, mire azonban nem mentem el. Természetesen az orosz uralom alatt minden hasonló irányú ünneplés a legszigorúbban meg volt tiltva.

[1915.] dec*ember* 8.

Mivel a napi események nem voltak rendesen annyira érdemesek lenni [!], hogy napról-napra szükséges lenne a naplót vezetni, ebből kifolyólag elhatároztam magamban, hogy hétről-hétre, avagy esetleg nagyobb időközökben jegyzem fel az említésre méltó eseményeket.

Egészen el voltam ijedve, amikor több napon át havazás volt, mihez p*éldáu*l nov*ember* 29-én még –20˚-os hideg is járult. Uram Istenem, ha ez egész télen át így tartana, ugyan hová lennénk? Szerencsére a kemény idő csak néhány napra szorítkozott, és napok óta már ismét oly kellemes időjárás van, mintha nem tél elején lennénk, hanem tavasz közepén. Többször egész nyáriasan öltözve lehetett járni.

December hó első napján a reggeli alkalmával szóba került többek közt az is, hogy egy évvel ezelőtt került első ízben Belgrád a kezünkbe.[232] Ezzel kapcsolatban Tarangul megjegyezte, hogy ő felszólítást kapott, miszerint vállalja el Belgrádban a Militärstationskommandót, de ő visszautasította ezt az ajánlatot, és jól járt, mert – sajnos – pár nap múlva Belgrád elesett.

Mivel Sziklai Lublinba utazott, majd onnan megtérve betegeskedett, hosszabb ideig ismét századparancsnok voltam, és így jutottam ahhoz a szerephez, hogy a tisztjeink,

[232] 1914. december 1-jén a k. u. k. 6. hadsereg (Oskar Potiorek vezetésével) elfoglalta Belgrádot (december 16-án a szerbek visszafoglalták).

így az ezredes is, fizetésüket megkaphassák, az ú*gyne*vezett Lagistenausweisét[233] nekem kellett aláírni. Apróság, de mint kuriózumot feljegyeztem.

Alkalmam volt a lengyel légió toborzóhivatalának egyik tagjával megismerkedni, aki varsói származású és Lembergben műegyetemi hallgató. Intelligens fiú, akitől többek közt megtudtam, hogy a janówi toborzás[234] eddig 40-50 főt küldött a két lengyel ezred káderéhez, melyek közül egyik Petrikauban, a másik pedig Lublin közelében fekszik. Azonkívül a nov*ember* 28-iki gyűjtés 500 koronát jövedelmezett ugyancsak a legionáriusok javára meleg téli alsóruhára. Később betértem a toborzóirodába, ahol a hideg szobában egy másik legionista fagyoskodott, és amit lehetett, megvásároltam a háborús gyűjteményem számára.

Kaderemtől dec*ember* 5-én kaptam egy felszólítást, hogy amennyiben hajlandó volnék magamat ténylegesíteni, ez irányban siessek a kérvényem benyújtani. Az már aztán az ő bajuk, hogy én a kérvény helyett csak e felszólításra adandó válaszommal siettem, melyben jelentettem, hogy semmi kedvem sincs ahhoz, hogy tiszti pályára lépjek.

Ezzel szemben nem kis örömmel olvastam az egyik újságban, hogy az inkluzíve május 1-jei rangúakat jan*uár* 1-jén hadnagyokká léptessék elő. Mindenesetre méltányos dolog, hogy azok, akiknek szolgálati idejük a háború idejére esik és a szenvedésekből alaposan kivették a részüket, némi előnyökben is részesítsék ezzel szemben. Kíváncsi vagyok, vajon tényleg így lesz-e.

Dec*ember* 6-án a zászlóalj számára Siklósról jött három hadnagy és egy Kadett. Remélhetőleg lesz már elég tiszt. Egy hadnagy a II. századhoz, kettő a harmadikhoz és egy az elsőhöz lett beosztva. Különben a napok egyformán szürkék, érdemleges eset nem adja elő magát.

[1915.] dec*ember* 13.

Az előléptetésem tárgyában 9-én raportra mentem az ezredesünkhöz, aki nagy készséggel fel is karolta az ügyemet, csak szeretett volna valami megbízhatóbb alapra helyezkedni, mint az újsághír. Én azonban nem tudtam [több vagy biztosabb információt] adni. Épp ezért egy kérvényt írtam meg a káderhez a megfelelő óvatos stílusban, hogy mi igaz a dologból. Ha van ilyen rendelet, értesítsen arról, hogy az előléptetési felterjesztést az Etappomban adja-e be, avagy a Kader[nél], és hogy nincs-e akadály ez ügyben. Annál nagyobb volt a meglepetésem, amikor vacsora után az ezredes tudatja velem, hogy megvan a rendelet a Militärblattban,[235] csak kikerülte a figyelmemet. A rendeletet, mely Beiblatt N*umero* 61 vom 27. XI. 1915. Ert*eilung* v*om* 23. XI. 1915. Abt*eilung* 1. N*umero* 37 500 szám[236] alatt jelent meg, mohón elolvastam, és biztos voltam benne, hogy ennek alapján jan*uár* 1-jén tényleg hadnagy leszek. Csak azon mérgelődtem, hogy a rendelet elkerülte a figyelmemet, a kellő lépéseket így későn tettem meg, minek

[233] Nem jelölt rövidítést, valószínűleg Lageristenausweis, kb. tábori igazolvány (ném.).

[234] Értsd: toborzó iroda.

[235] Katonai Közlöny (ném.).

[236] 1915. XI. 27-én kelt 61. sz. melléklet, 1915. XI. 23-iki, a közös Hadügyminisztérium I. osztályának 37 500. számú rendelete.

következtében elmaradok még. Kissé megnyugtató volt rám a Tarangul ezredesünk megjegyzése, hogy azonnal megy távirat a káderhez. A távirat másnap reggel el is ment, és én érthető türelmetlenséggel vártam a választ. Azt tartottam legvalószínűbbnek, hogy a káder már fel is terjesztett. Dec*ember* 11-én estére megjött a válasz, mitől ugyan lekonyult az orrom, mert szó szerint így hangzott: „Hazi zur Beförderung kommt nicht im Betracht."[237] Váratlan válasz. Mi lehet az ok? Töröm mindhiába a fejem. Nincs más mód, mint megfogadni az ezredes tanácsát, hogy privátim intézzek ez irányban kérdést a káderhez egy ismerősömhöz. Sok gondolkodás után Appelt Ernst főhadnagyhoz határoztam el magam írni.

Egyéb esemény: Pupič Petar főh*ad*n*a*gy távozása tüdőbaja miatt a kórházba. Egyenesen Pestre utazott. Nagy szláv ember, erős dohányos és iszákos. A század élelmezésénél az üzelmei nem egészen tiszták, miként Balla a minap elmondotta. Épp jókor ment el, mert esetleg bajba keveredett volna.

[1915.] dec*ember* 20.

Érdemleges alig fordult elő. Kinevezésem ügyében írtam Appelt főhadnagynak, most már csak várom rá a választ.

Egyedül Sziklai főhadnagynak sikerült a karácsonyi ünnepekre hazamenni a zászlóaljtól, miért valóban irigylem őt. Egy évvel előbb bizony nem hittem volna, hogy ez ünnepeket ismét idegenben kelljen eltöltenem. Elég szomorú körülmény, de édes Istenem, nincs mit ellene tenni. Bizony még megtörténhetik, hogy a jövő karácsonyt is így kell eltöltenem, ha addig sikerül életben maradnom. Bár már minél előbb vége lenne ennek az emberpusztító háborúnak!

A századhoz újabban Jakovlevič nevű hadnagyot osztották be szolgálatra, aki jelenleg a Kom*man*dót viszi. Nagy szerbnek látszik, bár érzelmeit igyekszik takarni.

Az időjárás az elmúlt napokban kedvező volt. Mintha nem is lenne tél. Lassankint azonban észrevehető a napoknak mind hidegebb volta. Hiába, a tél előbb-utóbb mégis csak eljön.

Ismét egyik legjobb barátomnak: Polgáry Istvánnak megsebesüléséről kellett értesülnöm. Mell-lövést kapott. Vajon él-e, hal-e, nem tudom. Soraimmal felkerestem, de nagyon kevés a reményem ahhoz, hogy azokat megkapja.

Matusiák Bruno örömmel tudatta velem, hogy megkapta az I. o*sztályú* Ezüst Vitézségi Érmet. Augusztus eleje óta áll már az olasz harctéren. Valóban rászolgált. Csak végül ott ne maradjon!

1916. jan*uár* 3.

Az utóbbi napokban annyira igénybe voltam véve a századnál, hogy jóformán szinte a napok röpülve teltek el. Sziklai szabadágra ment, Jakovlevič pedig Lublinban és Kraśnikban járt hivatalos megbízásban, így a századnál egyedül maradtam mint tiszt, mely körülmény alaposan megrövidítette a szabadidőmet.

---

[237] Házi az előléptetés tekintetében nincs számításba véve (ném.).

Pár nappal a karácsony előtt hivatalos dologban alaposan összevesztem a Leutnantrechnungsführerrel: Watzl Jenővel, amelynek végeredménye az ezredes meghagyására mégis csak a kibékülés lett. Higgadtan visszagondolva az esetre, mindketten hibásak voltunk. Annyi tanulságot levontam, hogy a katonaságnál roppant kell az embernek fegyelmeznie magát még egy ranggal feljebbvaló előtt is, mert könnyen, alaposan rámászhatnak az illetőre. Még mindig jobb az embernek a maga kárán tanulni, mint sehogy.

Karácsony szent estéjén meglátogattuk Jakovlevič hadnagyot Veszelovszkyval a lakásán, ahol nem egészen véletlenül megismerkedtünk a háztulajdonos két, janówi viszonyokhoz képest szép leányával: Janina és Sofka kisasszonyokkal. Mi kezdtünk melegiben udvarolni, a lányok pedig szintén sokkal közvetlenebbül viselkedtek, semmint az első látás és találkozás után gondoltam volna. Nagyszerűen elszórakoztunk, amiben nagy szerepet játszott a Jakovlevič által nyújtott finomabb pálinka-féle, mit nem kis mértékben fogyasztottunk. A társalgás pedig nehezen ment, mert mi nem tudtunk lengyelül, a lányok pedig nagyon keveset értenek németül. A célt azonban elértük: az időt gondtalanul és jól mulatva eltöltöttük.

Azóta egy párszor már voltam együtt Veszelovszkyval a házuknál, és többször találkoztunk és sétáltunk velük az utcán. Az ismeretségnek nincs semmi különösebb jelentősége, de mert egy-két vígabb percet ajándékoz a sok unalomban, örülök neki.

A karácsonyest elég szomorúan telt el. A tiszti étkezde mindnyájunkat egy szép pénztárcával ajándékozott meg, amelynek felső jobboldali sarkába a következő van bevésve az érclapon: „K. u. K. Kreiskommando. Weihnachten 1915 Janów i*m*/P*ost*."[238] – Mindenesetre szép emlék marad a háborús időből.

Gyorsan, észrevétlenül érkezett meg a szilveszter este, amelyet, lehet állítanom, hogy a legjobb hangulatban töltöttem el. Volt tombola, amely csaknem éjfélig eltartott. Az általam vásárolt öt jegyből kettőn nyertem: mégpedig 100 d*ara*b levélpapírt és irónt [?]. Volt ének is, amelyben a magyar csoport alaposan kivette a részét, és végül táncra került a sor, mely hajnalig eltartott. Ez utóbbiban nem vettem részt. Éjfél utáni két órakor szépen hazamentem.

Az új év első nagyobb eseménye az ezredesünk és Wenderling őrnagy közti összetűzés, melynek nagyon komoly következményei lesznek, amit előre nem is lehet belátni. Az ok: az őrnagy lekicsinylő nyilatkozata az ezredesünkről, kinek ezt Veszelovszky megmondotta. A végfejleményre kíváncsi vagyok.

Jól emlékszem, hogy évvel előbb az évváltozás alkalmából arra kértem a jó Istent, hogy engedje megérnem erőben, egészségben az 1916-ot. Nem is mertem volna hinni, hogy még akkor is háború legyen! Ha visszatekintek az elmúlt évre, nem csekély megelégedés fog el. Nem tettem semmi olyat, mit szégyellnék. A katonaság tompítólag hatott szellemi életemre és alaposan kizökkentett a rendes kerékvágásból, azonban nézeteimet megváltoztatni nem volt képes, és ez az, amit némi büszkeséggel és nagy örömmel regisztrálok. A testi tisztaságomat megőriztem, a lelkire pedig mindig erősen törekedtem.

[238] Cs. és kir. körzetparancsnokság. 1915. Karácsonya, janówi postaállomás (ném.).

Voltak heves kísértéseim, melyeknek egyikében-másikában nemigen állottam meg a helyemet, mit eléggé szánok és bánok, de másrészt ez az egy-két vesztett csata nem lohasztotta le a harci kedvem, hanem még inkább növesztette. Egyedül állok, egyedül küzdök, mi elég szomorú, de a jó Isten segítségével bízom, hogy az új évben is sikerül megállanom a helyem. Kell, hogy leborulva hálát mondjak az isteni gondviselés kézzelfogható pártfogásáért, ennek további folyamata képesíteni fog a jövőre nézve olyan életet élni, amely egyedül képez előttem értéket és becset. A másik kívánságom, hogy az új év hozza meg a dicsőséges békét, hogy ismét felvehessem ott a munkám, ahol tizenkét hó előtt elhagytam, és legyen végre nyugalom a nemzetek felett, mert ha ez így megy tovább, a saját sírjainkat ássuk meg. Tele reménnyel, vággyal, ambícióval és rózsás álmokkal üdvözöllek új esztendő! Az álmokat tedd valósággá, az ambíció hozzon sikert, a vágy elérhető célt, a remény biztos talajt nyerjen. A jó Isten segítségével nyugodtan és férfias elszántsággal nézek minden elé: legyen rossz, avagy jó.

[1916.] jan*uár* 17.

Mióta Sziklai főhadnagy feleségével megérkezett, határozottan kellemesebben telnek az esték, főleg, mint az előtt. Esténkint rendesen[239] összegyülekezünk náluk, és ilyenkor a lórum-parti[240] sohasem maradhat el.

Az elmúlt napok egyikén csináltunk olyan ricsajt, minőhöz fogható még nem volt. Minden előkészület nélkül fejlődött a hangulatunk ennyire. Becskyvel a lakásomon sakkoztam, Veszelovszky és Buzogány nézők voltak. Közben kezdtük fogyasztani a még Zsolnán vásárolt borovicskámat,[241] mely, miután elfogyott, a szilvóriumot ittuk. De ekkor már énekeltünk, táncoltunk, és még egy üveg konyak elfogyasztása után Veszelovszky barátom nagy buzgalmában még tiszta alkoholt is kezdett iszogatni. Mikor már mindenből kifogytunk, kimentünk jóval éjfél után az utcára, ahol ide-oda bolyongva a III. század irodájában egy másik csoport mulató tisztre akadtunk, akikkel egy kis eszmecsere után emelkedett hangulatban Becsky lakására mentünk. Ide csatlakozott hozzánk Jakovlevič is. Kezdtünk kiskümmelt[242] inni és veszettül szónokolni. A postás és Veszelovszky kidőltek, de mi hárman elindultunk Sziklaiékhoz éjjeli zenét adni. A „Kossuth Lajos azt üzente…" eléneklése után beeresztettek a szobába, ahol Jakovlevič Becskynek az alsónadrágjával és fél csizmájával felejthetetlen emlék lesz előttem. A kiruccanást a tiszti étkezdében azonnal kezdték tárgyalni, de mi fütyültünk rájuk.

A két Noviszky lánynál jónak láttam bizonyos mértékig visszakodót fújni,[243] mert kezdtek szerelmesek lenni belém, csakhogy én szórakozáson kívül mást vágyat[244] nem érzek, rossz játékot pedig nem akarok űzni a tűzzel. A látogatásaim megritkítottam.

---

239 Értsd: rendszerint.

240 Egyszerű kártyajáték, amit 32 lapos magyar kártyával négy személy játszhat. A játék célja, hogy a játékosok kezéből a lapok minél hamarabb elfogyjanak.

241 Borovicska: fenyőpálinka.

242 Kümmel: német köménypálinka; itt: áldomás.

243 Értsd: visszakozott.

244 A szó után áthúzva: erre.

Csak az udvariasság késztetett, hogy Ottóval őket most vasárnap szánkázni vittem.

Buzogány szabadságra ment, mit én is megkísérlek holnap kérni. Kíváncsi vagyok, hogy kapok-e?

Az új év első napjaiban a fél III. század Strózáról újból Janówba jött. A szolgálat ezáltal a legénységre nézve könnyebb lett.

Az annyira várt sorokat Appelt főhadnagytól végre megkaptam, de mert ő időközben Bécsbe lett helyezve, amit szerettem volna megtudni, arra nem tudott válaszolni. Erre kereken az Ersatzba*taill*onhoz fordultam, honnan értesítettek, hogy mert nincs rangszámom, nem is léphetek elő. Az értesítés vétele után a Kriegsministeriumhoz nyújtottam be egy kérvényt, amit ezredesem a legmelegebben szavakkal ajánlott teljesítésre.

Az oroszok besszarábiai offenzívájának véres visszaverésén,[245] az entente gallipoli-i kudarcán[246] és Lovćen elfoglalása[247] felett érzett örömem határtalan. Hiába, velünk az Isten, részünkön az igazság: győznünk kell.

1916. febr*uár* 23.

A szabadságkérést illetőleg, amit elhatároztam, azt másnap csakugyan végre is hajtottam. Mily nagy volt az örömem, amikor megkaptam a kért 14 napi szabadságot és három napot még az utazásra. Ügyeimet úgy-ahogy rendbe szedve másnap hajnalban: jan*uár* 19-én már utaztam is. Idejében megérkeztem Szastarkára, ahol a nagy késéssel megérkező vonatra d*élelőtt* ½ 10 tájban felszállottam. A vonat zsúfolva volt szabadságra hazatérő katonasággal. A harctéri állapotok után kérdezősködve a lehető legjobb értesüléseket kaptam, különösen az állásaink erősségét illetőleg. Sötétes este volt, amikor Krakkóba ért a vonat, ahol átszálltam egy másikra, amely éjfélre érkezett Oderbergbe. Itt ismerkedtem meg egy derék magyar népfelkelő hadnaggyal, akivel szépen elbeszélgetve töltöttük el a lassan múló időt. Oderbergben gyorsvonatra szálltam át, amely jan*uár* 20-án 8 óra körül Érsekújvárra érkezett, ahol újból átszállva d*élelőtt* 11 órakor Komáromba értem. Mivel a csallóközi vonat indulásáig több órai időm volt, kocsiba ülve meglátogattam […]bátyám.[248] Nem volt egészen sötét, amikor váratlanul hazaérkeztem, ahol természetesen nagy meglepetést keltettem. Hogy az otthon töltött napok kellemesen múltak el, külön nem is kell hangsúlyoznom.

Jan*uár* 30-án este Budapestre utaztam, ahol meglátogattam ismerőseim. Egy napra elmentem Kecskemétre is, ahol az egykori századparancsnokom: Kavčič főh*ad*n*a*gy társaságában töltöttem el egy-két meghitt órát.

Az előre megalkotott programot minden ízében végrehajtva febr*uár* 3-án este 7 órakor felültem a gyorsvonatra, hogy a szabadságom leteltével visszautazzak. Zsolnán,

---

[245] Besszarábia ekkor a Román Királysághoz tartozott, amely csak ezt követően, 1916. augusztus 27-én lépett be a háborúba. A siker annak a sikeres manővernek volt a része, amelynek következtében a központi hatalmaknak sikerült megakadályozni a Kárpátokban a Przemyśl eleste után fenyegető orosz áttörést.

[246] A Gallipoli-félsziget ostroma 1915. február 18-tól 1916. január 9-ig tartott, melynek során a védekező török hadsereg sikerrel védte meg a Dardanellákat a támadó brit és francia erőkkel szemben.

[247] A kb. 1000 méter magas, meredek sziklás Lovćen-hegy elfoglalása (1916. január 8–10.) gyakorlatilag Montenegró megszerzését jelentette a Monarchia számára.

[248] Olvashatatlan a szó eleje, a rokoni kapcsolatok alapján nem sikerült tisztázni kilétét.

Oderbergben és Dębicán kellett átszállanom. Az összeköttetés pompásan vágott mindenütt. Zsolnáig német tisztek társaságában voltam, akik nem kisebb helyről, mint Monasztirből[249] jöttek. Sok érdekes dolgot tudtam meg tőlük. Milyen jólesett hallanom azt az elragadtatást, amit a magyarok iránt éreztek. Mindnyájukon meglátszott, hogy mulatós, jókedvű cimborák, akiknek a szívéhez nem nehéz megtalálni az utat. Zsolnától Tarnobrzegig egy 14-es honvéd főhadnagy társaságában voltam, akinek jelleme roppant érdekes lélektani megfigyelésre adott alkalmat. Nevére, a manóba is, már nem emlékszem, de ismertető jele, hogy balkarján egy csúnya lövést kapott még a háború elején, úgyhogy az egyik kézcsont egészen kiállott és az ujjait csak nagyon kevéssé tudta használni. Hihetetlen erélyes, szeszélyes és gyerekes tempójú ember, aki viselkedésével mindenütt feltűnést keltett. Alapjában véve jó fiú volt, csak bánni kellett vele tudni. Önként jelentkezett harctéri szolgálatra, és nagy erőlködéssel keresztül tudta vinni, hogy Sandomierzbe helyezték el a Kreisko*mma*ndóhoz. Németül nagyon keveset tudott, kíváncsi vagyok, hogy hogyan boldogul. Meg vagyok győződve, hogy egyik afférja a másik után lesz, mert az ilyen excentrikus emberek többnyire híjával vannak annak a simulékonyságnak, ami a társadalomban való megférhetést teszi lehetővé. Mikor a főh*ad*n*a*gy elvált tőlem, jóformán magamra maradtam. Volt a kocsiban egy 94-es hadnagy is, de ezt sohasem láttam, és az eszmecserénk nehezen indult meg és nemsokára el is akadt. Gondolataimba mélyedve kezdtem annak a lehetőségét tárgyalni, hogy mit fogok abban az esetben csinálni, ha az állomáson nem fog várni a kocsi, amelyet már jó eleve megrendeltem. Sok lehetőség ugyan nem állott rendelkezésemre, csak az, hogy meg kell hálnom Szastarkán. Így elmélkedve, a csigalassúsággal haladó vonat végre esti ½ 10 óra tájban megérkezett az állomásra, és én kiszállva, örömmel állapítottam meg, hogy várnak a kocsival. Fel is telepedtem azonnal rá, és miután a rázós úton csaknem a lelkem kiszaladt, febr*uár* 5-én fél egy órára megérkeztem Janówba, hálát adva a jó Istennek, hogy minden ilyen szépen sikerült.

Buzogány várt már rám, sőt, még Balla is ott volt. Mindjárt mindennek megértettem a nyitját. Megtudtam, hogy szabadságomról nem sok híján sürgönyileg vissza akartak hívni, de ebből mégsem lett semmi. Ballát Jakovlevič barátunk kitúrta az állásából. Létesítették újonnan a határcsendőrséget, ahova mint Subabschnittsk*om*m*an*d*an*t én is be lettem osztva, és mint ilyennek, távoznom kell Janówból. Annyi baj legyen, mondám. A raporton, ahol a bevonulásomat tudattam, értesültem arról is, hogy kérvényem hadnaggyá való kinevezésemet illetőleg visszajött a kádertől kedvező elintézéssel. A káder válaszában tudatott, hogy, Pers*önliches* V*erordnungsblatt* N*umero* 9 vom 15. Jänner 1916[250] megjelent a rangszámom vom 1. Mai 1915, N*umero* 3095.[251] A Ba*taill*ontól ezzel kapcsolatosan egy minősítvényt kért, mit a hó közepén unszolásomra meg is tettek, és ez is természetesen a lehető legjobb hangon volt megírva.

[249] Monasztir (mai neve Bitola) macedón település. A macedón fronton az antant csapatok ellen harcoló német tisztekről van szó.

[250] 1916. január 15-iki, 9. számú személyügyi Rendeleti Közlöny (ném.).

[251] 1915. május 1-jével a 3095. számom (ném.).

Most tehát nincs más hátra, mint hogy türelemmel várjam, vajon mikor is jelenik meg a kinevezésem a V*erordnungsblatt*ban.

A Ba*taill*onskanzleiban egyúttal azonban arról is tudattak, hogy felülvizsgálatra fogok menni, mely célból előzetesen itt, Janówban kell magamról egy orvosi bizonyítványt kiállíttatnom. Ezt is megcselekedtem Panczyčin főorvos révén, aki teljesen hasonló módon nyilatkozott rólam, mint Münz d*okto*r Kecskeméten. Itt is tehát várakozó álláspontra kell helyezkednem, hogy mikor és hova fognak engem felülvizsgálatra hívni. Egyébként október hónapban már tudomásom volt róla, hogy valamikor még felülvizsgálatra fogok menni, mivel jött egy rendelet, hogy a jövőben az összes tisztjelölt tiszti felülvizsgáló bizottság elé állíttatnak, és e rendeletnek visszamenő hatályt is adtak. A sor lassanként tehát rám is került.

Egyik nap megérkeztem, a másik napon pedig, febr*uár* 6-án mennem kellett rekognoszkálni az új állomáshelyemet: Łążek Ordynackit és környékét. Borecki nevű Oberaufsehernél szállottam meg, és az ő társaságában szemléltem meg azokat a helyeket, ahol az őrségeim fel kellett majd állítanom. A benyomásaim nagyon kedvezőek voltak. Tudtam, hogy főleg kezdetben igen sok munkám lesz, de mindenért kárpótolt a függetlenség érzése, amire már a katonaságnál oly régóta vágyódtam.

A rekognoszkálás négy napig tartott. Febr*uár* 9-én este tértem vissza igen jó benyomásokkal.

Egy-két napon át folyt a legénység tanítása, aztán az előkészület az útra, úgyhogy a sok lótás-futást és a folytonos megbeszéléseket már kezdtem unni. Amikor eltávozásunkat bejelentettük a Kreiskom*man*dónál, ott Wenderling őrnagy részéről, aki mint valami iskolás gyermekeket kikérdezett, alapos leszidást kaptunk, mit nem volna kedvem az ablakba kitenni, no de azért, mert egy hájfejű ember részéről ilyen önérzetet erősen sértő bánásmódot kaptunk, nem kötöttük fel magunkat szégyenünkben.

1916. ápr*ilis* 17.

Az elindulás napja végre elérkezett. A kocsikkal bajok voltak, de aztán rohanvást elintézve az ügyet, miután az ezredes szemlét tartott felettünk és eldefiliroztunk,[252] mellette búcsút vettünk Janówtól. Még egy kézszorítás a bajtársakkal, és én csakhamar magamra maradva folytattam az utamat állomáshelyem felé csapatommal. A szakaszom 60 bosnyákból állott, akikhez később még három magyar huszár csatlakozott. A kö*rül*be*lül* 13 km-es utat minden nehézség nélkül, jókedvvel tették meg a katonák, és kevéssel dél után már Łążek Ordynackin voltunk, ahol már a szállások el voltak készítve.

Másnap egy rövid iskola után a határőrségeket[253] útjukra bocsájtottam, és a szolgálat este kezdetét vette. Röviden összefoglalva, feladatunk a következő volt: megakadályozni illetéktelen egyéneknek a határon való átlépését, élelmiszerek kivitelét, úgyszintén az el nem számolt áruk behozatalát. Főleg kezdetben roppant sok munkám volt, míg az egész gépezetet mozgásba tudtam hozni. Nagy segítségemre volt Boreczky főfelügyelő, aki a

[252] Defilierung (ném.: defilieren) = elvonul; főnévi alakja nincs a szónak, itt: elvonulás, azaz elvonultunk.

[253] Határőröket.

helyi viszonyokat alaposan ismerte és főként a lengyel nyelv bírásával mindent könnyen elintézett.

Mikor úgy a hónap vége felé a viszonyokkal én is ismerős lettem, láttam csak valójában, hogy micsoda fényes állásba pottyantam bele. Jóformán teljesen független vagyok és korlátlan úr egy nagy területen. Teljesen a saját belátásom szerint cselekedhetek, és akkor és annyit dolgozom szolgálatilag, amennyit és amikor akarok. Senki nem korlátozza elhatározásomat. Meg vagyok győződve, hogy ilyen teljhatalmú úr nem leszek többé az egész életemben és a katonaságnál sem lesz soha oly jó dolgom, mint jelenleg.

Ámbátor Janów aránylag nincs is tőlem olyan messze, mégis nem tudtam magamat elhatározni, hogy oda bemenjek. Örültem, hogy békén élhetek és nincs módomban látni és tudni az ottani folytonos intrikákat és tapasztalni a folytonos zaklatásokat.

Február végén kaptam egy Res*ervat*befehlt, amelynek értelmében kötelességemmé lett téve az osztrák és orosz hadicikkek után való kutatás, mivel, mint a parancs oly világosan kifejezi: „Es ist sich vor Augen zu halten, dass die Monarchie mit dem Materialmangel in jeder Beziehung kämften muss."[254] Ugyanebből a parancsból az is kiviláglik, hogy az elmúlt év november havában már voltak ezirányú kutatások, de nagyrészt nem hozták meg a kívánt eredményt. Hogy mit jelent ez, bővebb fejtegetésre nem szorul. Épp hozzá akartam fogni az ezirányú munkának, amikor egy csendőrosztag megjelenése a munka alól felszabadított. Mégis sikerült viszonylag elég sokmindenféle dolgot összegyűjtenem a csendőrség munkája után is.

A másik figyelemre méltó esemény az Etappenrelutum beszüntetése március 1-jétől kezdve, mi a pénzügyeink nem valami kedvező helyzetét magyarázza.

Az ordynacki-i magányban febr*uár* végén látogatott meg először főhadnagyom, Sziklai, de a látogatás egyáltalán nem volt hivatalos jellegű. Csak eljött magát kipanaszkodni, az őrségnek feléje sem nézett. Mikor kikeseregte magát, szívélyesen elbúcsúzva eltávozott.

Kevéssel utóbb, március 6-án nekem is ki kellett mozdulnom fészkemből. A zászlóalj Janówba rendelt sürgönyileg. Kíváncsi voltam nagyon, hogy vajon mi lehet ez. Csakhamar megtudtam. Musterungon kellett megjelenni. Összegyűltünk mindnyájan. Egyesek ugyancsak szorultak. Engem a dolog hidegen hagyott.

1916. április 18.

A vizsgáló bizottság elnöke a hírhedt őrnagy, Wenderling volt, míg az orvosi vizsgálatot az úgy*nevezett* Kreisarzt végezte. Az eredmény szerint, amennyiben meg lehetett állapítani, Balla zászlóst és Pálffi kadétot jelentették ki kriegsdiensttauglichnak, míg a többi, köztük én is, untauglich lett.

Az este folyamán Buzogánynál összejöttünk és hegedűszó mellett – a cigány szerepét Becsky Lajos távírda tiszt töltötte be – kedélyesen elmulattunk éjfél utánig. Alig pár órát aludva, reggel Sziklaihoz csatlakozva, szekérre ültem és vele együtt Lipára mentem,

[254] Szem előtt kell tartani, hogy a Monarchia az anyaghiánnyal minden vonatkozásban kell, hogy harcoljon (ném.)

hogy ott feleségétől búcsút vegyek, aki márc*ius* 10-én akart visszautazni Pestre. A Lipán töltött pár óra kellemesen múlott el, ámbár az előző éjszakai mulatság és a 25 km-es kocsiút alaposan megviseltek. A barátságos, kedves és főleg velem szemben mindig szívélyes, szép fiatalasszonytól azonban el kellett mielőbb búcsúznom, mivel estére állomásomon akartam lenni.

A lóháton megtett ugyancsak 25 km-es út untig elég volt nekem, hogy pár napon át törődött- és fáradtnak érezzem magamat. Ez után az út után viszonylag hosszú ideig nem adta elő magát semmi említésre méltó esemény sem.

Márc*ius* 16-án az Abschnittsko*man*do Lipáról Zaklikówba költözött át, amivel az amúgy is nagy távolság még egy-kétezer lépéssel megnagyobbodott, és az idáig is nehéz összeköttetés még súlyosabb lett.

Hogy amint több és több szabad időm ne vesszen kárba, mivel más lehetőség nem volt lehetséges, ráadtam magamat a lengyel nyelv tanulására, részint, hogy a néppel szolgálatomból kifolyólag közvetlenül érintkezhessek, másrészt mert egy kislány kezdett közelebbről érdekelni, akivel csak lengyelül lehetett ugyancsak társalogni.

Az eleddig meglehetősen kiterjedt levelezésem hirtelen leapadt. Ennek oka egyrészt a rossz összeköttetés a postával, másrészt az ismerőseim bizonyos mértékű hanyagsága. Mivel elvemhez hű maradtam, mely szerint egy levelet, egy kártyát sem hagytam válasz nélkül, a dolgon eléggé sajnálkoztam, de az időmet sokkal okosabban is fel tudtam használni, mint céltalan levelezgetésekkel elfecsérelni a kevés szabad percemet. Ezzel kapcsolatosan azonban annál sűrűbben iszogattam, főleg Becskyvel és Sziklaival. Ez utóbbival sok hivatalos ügyet is privátim beszéltünk meg.

A hónap végén, márc*ius* 28-án egy örömhír ért. Megvalósult a törekvésem, mivel[255] 1916. jan*uár* 1-jei ranggal utólagosan kineveztek hadnagynak. Erről röviden először Sziklai értesített, majd még aznap este Veszelovszky félig-meddig hivatalos formában, Becsky pedig gratulálva közölte velem ugyanezt a hírt. A dolognak bármiként is örültem, valójában nem lepett meg. Meg voltan róla győződve, hogy jogomnak előbb-utóbb érvényre kell jutnia, csak idő kérdése, hogy mikor jön meg az eredmény, melynek eléréséhez minden szükséges lépést megtettem.

A hadnagyi distinkció megszerzése nem kis nehézséget okozott. Épphogy megkaptam azokat Rzezowból, amikor ápr*ilis* 4-én a főhadnagy vizitálni jött hozzám, beváltva végre ígéretét, amelyet már oly régóta hangoztatott. Megnézte a [Maschinen] *gewehrabteilung* N*umero* 4-, 5-, 6- és 7-tet,[256] mindennel a legteljesebben megelégedve. A szemle véget érvén, Szklarmia felé Janówba mentem vele együtt, ahol az estét újból kedélyesen töltöttük el Buzogánynál, és módomban volt hallani azt a sok veszekedést, amely távollétem óta csakúgy napirenden volt, mint azelőtt. Természetesen, mint mindig, épp most is a főhős Veszelovszky volt, aki az intrikus munkát nagyban érti.

Másnap d*élu*t*án* távoztam Janówból azzal a feltett szándékkal, hogy ide, hacsak éppen nem szükséges, ugyan nem fogok jönni. A sok személyeskedés és veszekedés

[255] A szó után áthúzva: ápr*ilis* 1-jei.

[256] A 4., 5., 6. és 7. számú géppuskás osztagot (ném.).

hallatára egészen megundorodtam, és hálát adtam a jó Istennek, hogy oly jó helyet adott nekem.

Még jóformán alig pihentem ki az út fáradalmait, amikor Buzogány értesített, hogy épp adja át a raktárt, és egy-két napon belül megy a káderéhez Prágába. Ez az ügy oly régóta függőben volt már, hogy senki sem vette komolyan, hogy lesz valami belőle. Ennél fogva a hír alaposan meglepett. Alighogy gondolataim visszaterelődtek a régi kerékvágásba, Sziklaitól kapok értesítést, hogy ápri*lis* 8-án estére legyek Zaklikówban, mert Buzogány is ott lesz és búcsúzni akar tőlem. Mindent mellőzve azonnal lóra ültem, és rendes időben csakugyan meg is érkeztem, de aki nem jött el, az épp Buzogány volt. Sziklaival barátságosan elbeszélgettük az estét, amikor egy Frank nevű főh*ad*n*a*gy toppan be a szobába, akiről kitűnt, hogy Buzogányt jön leváltani, méghozzá Sziklai régi barátja. Az új vendég megjelenése élénkséget hozott a társaságba, és éjfélre hajlott az idő, amikor aludni tértünk.

Másnap reggel, 9-én visszatértem Łążek Ordynackira, ahova még aznap jött az értesítés Buzogánytól, hogy 10-én délben érkezik Zaklikówba. Ámbár bosszankodtam, hogy így felültetett, mégis meg volt bennem a szándék, hogy a nagy utat ismét megtegyem, de a következő nap esni kezdett, az idő szokatlanul hűvösre vált, és így bárhogy fájlaltam is, elállottam szándékomtól: nem mentem el Zaklikówba.

Sziklain kívül a leghűbb újdonságközlő Becsky, aki az újságokat szokta küldeni és pár sorban az eseményeket közli. Tőle hallottam, hogy alighogy elhagytam Zaklikówot, Sziklainak felülvizsgálat céljából Krakkóba kellett utazni, ahol őt, miként később értesített, kriegsdiensttauglichnak találták, Balla zászlóst pedig, aki Łążek Zaklikowóban volt, mint Subabschnittskom*man*d*an*t N*umer*o 2.,[257] egyenesen a frontra rendelték. Az őrségek révén ő is juttatott hozzám egy pár sor írást, amelyben búcsúestélyre hívott Zaklikowóba, azonban a szakadó esőben nem volt kedvem a hosszú útra vállalkozni, és így csak búcsúsorokat intéztem hozzá.

Rövid idő alatt micsoda változások! Mindehhez járul d*okt*or Hoffenreich Arnoldnak, a zászlóalj főorvosának a halála ápr*ilis* 14-én, akit tífusz vitt a sírba. Mint orvos roppant elővigyázatos volt, de lám, sorsát ő sem kerülhette ki. A temetésen nem vettem részt, az Abschnittskom*man*d*an*t kondoleált nevünkben is.

Ilyen előzmények közben érkezett el megsebesülésem évfordulója, mely, ami az időjárást illeti, annyiban némileg hasonlított a kárpáti naphoz,[258] hogy roppant szeszélyes volt. A különbség csak az, hogy ahhoz hófúvás, most pedig jégeső volt. Hálát kell mondanom a jó Istennek, hogy megengedte érnem az évfordulót erőben és egészségben, és úgyszintén pár nappal később a születésnapomat, amellyel életem 24 évét zártam le. Gondolataim visszaszálldogáltak a letűnt évekre, és bizonyos keserűség fogott el. Élni, még jóformán nem éltem, az életpályám befejezetlenül áll, a jelen a viszonyokhoz képest, ámbár fényes, de mi ez az én egyéniségemnek, amely a tudományok utáni szomjában már két év óta hiába várja a megváltást! A jövő oly bizonytalan! Élünk-e, halunk-e?

---

[257] A 2. számú alszakasz parancsnoka (ném.).

[258] Házi Jenő előző évben ezen a napon a kárpáti hadszíntéren tartózkodott és sebesült meg.

A reménység van csak meg, amelynek az intenzitása a tespedés e stádiumában alaposan leszállott. Mindezeken az elszomorító és sötét gondolatokon erőt vett a felvillanó jó kedvem, a bizalom, hogy lesz még másképp is, és ennek hatása alatt a nap délutánját derűs kedvben, ruganyos és szilárd elevenségben töltöttem el, ha magam is voltam, ha szakadt is künn a zápor, az én szívemet szokatlan melegség töltötte el, amely a boldogság érzetének már rég nem tapasztalt érzelmét váltotta ki belőlem.

1916. május 31.

Nemsokára elérkeztek a húsvéti ünnepek, amelyek magasztos fenségisége[259] egy kissé kiragadott a nagyon is köznapias hangulatból. Itt volt módomban közelebbről megismerkedni egy tipikus lengyel nemzeti szokással: az ételek megáldásával. E dolog ugyan nem ismeretlen a magyar kat*olikus* nép előtt sem, azonban olyan nagy fényűzést és pompázást kifejteni az ételek változatosságában és azok kiállításában távolról sem lehet tapasztalni, [mint itt]. Mivel a janówi egyház nagy kiterjedésű, az ételek megáldása már nagyszombaton kezdetét veszi. Łążek Ordynackiról és Dólne Momotyról e nap délutánján jött a lelkész, akivel, mert az ételeket épp abba a házba hordták össze, ahol az irodám volt, találkoztam, és majd elesett ámultában, amikor latinul megszólítottam. Azonban az én tudományom is csakhamar csütörtököt mondott, mert a katonaságnál eltöltött idő alaposan megtépázta ezirányú ismereteimet. Mindkettőnkre tehát megkönnyebbülés volt, amikor egy tea felhajtása után elváltunk egymástól.

Másnap, ápr*ilis* 23-án, húsvét napján verőfényes, gyönyörű idő köszöntött be. Korán reggel részt vettem a feltámadás ünnepén, melyet rögtön a Szentmise követett, és ezután az Albrecht nevű domostawai csendőrőrmester meghívására meglátogattam a helybeli csendőrállomás épületét, majd a plébánoshoz mentünk és innen újból az őrmesterhez, ahol este tíz óráig kedélyesen eliddogáltunk. Mind e helyeken az asztalok terhelve voltak a sok ételneművel. Szoros értelemben vett ebéd e napon a lengyeleknél nem létezik. A tízórainak beillő étkezés a tojáson kezdődik, melyet a házigazda vendégeivel megfelelve kölcsönös jókívánságok között költ el.

Ez a nap volt a legkellemesebb napom, melyet magányomban eltöltöttem. Emelkedett hangulatban a vendéglátóim kocsin elkísértek szállásomra, ahol éjfélig folytattuk az iddogálást és a beszédek tartását, amikor aztán a legjobb emlékekkel búcsút vettünk egymástól.

1916. június 5.

Ezekben a napokban olvastam az újságban a felhívást a negyedik magyar hadikölcsönre,[260] amelyben, hogy én is részt vegyek, már régen terveztem. De aránylag jó fizetésemnek csak igen csekély részét költöttem el saját céljaimra, a többit szépen hazaküldtem édesanyámnak, hogy viselje gondját. Egy év alatt ilyen módon kétezer koronát

[259] Fenségessége.

[260] Teleszky János pénzügyminiszter a 6%-os magyar királyi adómentes állami járadékkölcsön és 5,5%-os magyar királyi adómentes állami pénztárjegykölcsön (negyedik hadikölcsön) aláírási felhívását 1916. április 15-én tette közzé. Vö.: A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület szórólapja. Lelőhelye: Hadtörténeti Múzeum, Plakát- és aprónyomtatványtár, lt. sz.: 76.97.1/Nyt.

tettem félre, amelynek felét hadikölcsönre adtam, amelyről egy megfelelő hangú és tartalmú levélben értesítettem a falum jegyzőjét és egyben édesanyámat. E cselekedetem indító oka tisztán hazafias volt. Lelkem mindig visszavágyott a harctérre, az első sorban küzdők közé, ahol annak idején olyan jól éreztem magamat, de a test erőtlensége lekötve tartja a tettek után sóvárgó lélek szárnyalását. A hadtápvonal-szolgálat távolról sem tudja kielégíteni ambíciómat, és a higgadt, józan észnek gyakran nehéz küzdelmeket kell vívnia a fiatalos hévvel. Belső szükséglet volt nálam, hogy ha már a sebesülésem folytán nem vagyok alkalmas a tábori szolgálatra, legalább az anyagi áldozatban részesüljek, és így határoztam el magamat arra a lépésre, hogy a megtakarított összeg felét a haza oltárára helyezzem.

Hogy Sziklait tábori szolgálatra alkalmasnak találták, ez most alapjában félénk természetén erőt véve, a hátralevő napjait kellemesen akarta eltölteni, és feleségét kérte, hogy jöjjön el hozzá, aki pár nap múlva meg is érkezett, miként erről Becsky értesített. Inkább a kedves modorú asszony kedvéért határoztam el magamat arra, hogy többször elmenjek Zaklikówba, amely út oda-vissza 50 km-t jelentett lóháton, mely untig elég volt ahhoz, hogy utána pár napon át betegnek érezzem magamat. Így ápr*ilis* 19-én mentem oda, majd 29-én, mikor már az asszonyt nem találtam ott, mivel egy kis futólagos láz a férjét annyira megijesztette, hogy hamarosan hazaküldte nagyobb biztonság céljából. Az eset Sziklait annyira megviselte, hogy alig tudtam beléje lelket verni.

Május 3-án újból Zaklikówba mentem, ezúttal azért, hogy Sziklaitól búcsút vegyek, akit a káderéhez visszahívtak, hogy onnan a harctérre küldjék. Az eset nagyon kellemetlenül hatott rám, mert ámbár zsidó volt és így felfogásban oly nagy különbség volt köztünk, mint ég és föld, kéthavi együttműködésünk alatt sem szolgálatilag, sem privátim diszharmónia köztünk nem fordult elő. A válás annyival fájdalmasabban hatott, mert helyébe egy főhadnagy jött a 98-asoktól, Marek Péter, aki iránt a lehető legnagyobb unszimpátiával viseltettem mindjárt, és akivel szolgálati ügyből kifolyólag eléggé éles összetűzéseim voltak. Nem tudom, hogy az ügy hova fejlődött volna, ha egy nem várt esemény közbe nem jön: az pedig a Grenzpolizeikompanie végleges bevonása volt. Mint a derült égből lecsapó villám, úgy hatott rám e hír, de csakhamar összeszedtem magamat, mert elég alkalmam volt már megtanulni, hogy a katonaságnál az ember nem ura az akaratának.

Nemcsak helyzeti, hanem személyi változások is napirenden voltak az utóbbi időkben. Mikor Sziklai felülvizsgálatra ment, helyébe jött egy Frank nevű főhadnagy a 3. bosnyák ezredtől, aki alighogy jött, mindjárt el is távozott, mert látta, hogy a viszonyok nemigen kedvezők. Sziklaival egy időben távozott el Janówból Becsky Lajos is, aki ugyan nem tartozott a zászlóaljhoz, de akihez, mint jó magyarhoz, meleg barátság fűzött, és akitől én, valamint ő is szívélyes búcsút vett levélbelileg.

Egyébként a Łążek Ordynackiból való távozásomat bármennyire is fájlaltam, egyéniségem jobbik része másrészt örült neki. Hogy miért, a következőkben fejtem ki.

1916. június 6.

Még a rekognoszkálás alkalmával Oberaufseher Borecki felhívta a figyelmemet a helybeli asszonyokra és lányokra, és a beszélgetése folyamán azt a benyomást szereztem

magamnak, hogy bármikor hajlandó ez irányban hathatós támogatásomra [!]. Jellemző tulajdonságaim közé tartozik, hogy az emberekkel szemben nagyon óvatos vagyok és belső énemet csak akkor tárom fel, ha már előbb meggyőződtem róla, hogy az illető méltó a bizalmamra. Így cselekedtem most is. Türelmesen végighallgattam a finánc sekélyes csevegését, határozott állást nem foglaltam, sem jobbra, sem balra nem adtam véleményemnek megnyilatkozást. Hagytam, hogy beszéljen, hagytam, hogy vezessen. Így történt aztán, hogy nagy buzgalmában elvezetett ahhoz a házhoz Bąkin, ahol véleménye szerint a vidék legszebb lánya lakott, akit még rossz nyelvével is tiszta erkölcsűnek ismert, és akit nekem szánt a más egyén lelki kincseivel pazarul bánó lélekkufár. A lány azonban történetesen nem volt odahaza, és a dolog ez alkalommal tehát abbamaradt. De mint mondják, az ördög nem alszik. Mihelyt embereim állásaikban elhelyezkedtek és mihelyt a kezdet nehézségein annyira túl voltam, hogy más, privát dolgokkal is kezdtem törődni, a magányosság, másrészt a mind hevesebben fellépő férfiasságomnak az érzete ösztökélt folyton a kérdéses lánnyal való megismerkedésre. Egy ízben a lány, aki ugyancsak érdeklődhetett irántam, szolgálati ügyből kifolyólag volt a lakásomon, és egy öregasszonyért, aki a határon át akart menni, szavatolt. Mikor én megtudtam utólagosan, hogy az a kérdéses nő, akiről nekem a főszemlész, helyesebben a főfelügyelő oly sokat mesélt, már nem volt nehéz megtalálnom az alkalmat a közelebbi megismerkedésre. Ha már ekkor, február hó végén annyira tettre kész lettem volna, mint idővel lassanként, úgy meggyőződésem szerint egyszerűen felrúgtam volna mindez ideig vallott elvemet, nevezetesen a castitas megőrzését a házasság pillanatáig. Azonban elég hosszú időnek kellett eltelnie, és nehéz lelki küzdelmeken kellett átesnem, míg a rossz felülkerekedett a jón, és hajlandóságot éreztem magamban a kölcsönös szüzesség megszüntetésére. Ezen kívül egyéb nehézségek is késleltettek az agresszív fellépésében. Egyrészt a tiszti rangom, másrészt a lengyel nyelvben való járatlanságom. Egy-kétszer voltam a Torba-háznál, természetesen a lánynak, Teklának a kedvéért. De mert lengyelül csak egy pár szót beszéltem, és mert égetően éreztem az állapot standeswidrig voltát, ezirányú látogatásaimat erős elhatározással és akarattal beszüntettem. A vérem azonban már sokkal inkább fel volt korbácsolva, nemhogy ebbe beleegyezett volna, és szörnyű lelki tusákat vívtam magamban, melyek váltakozó szerencsével folytak le. Mert hivatalos ügyeim elintézésén kívül másféle hasznos dolgot nem találtam magamnak, társaságom [nem] volt, sehogy sem tudtam magamat kiverni e tárgykörből, és azáltal, hogy a lengyel nyelv tanulására adtam magamat, mégiscsak a testiség ösztönének a malmára hajtottam a vizet.

A hosszan tartó lelki küzdelem hova tovább mind nyilvánvalóbban az eddig vallott és férfiasan be is tartott elvem vereségét jelentette, mert mindent elkövettem, hogy célhoz érjek és a lobogó nemi ösztönnek szabad utat engedjek. Minden eshetőségre készen, vásároltam praeservationt, mit eleddig még sohasem tettem, azon felül kerestem és könnyen találtam is hivatalos ürügy alatt alkalmat, hogy a leánnyal találkozhassak. A cselekvéstől már csak egy nap választott el, annyira fejlődött ez az ügy, a jobbik énem remegve és aggódva gondolt a pillanatra, amikor teljesen váratlanul, május 13-án d*élu*t*án* kaptam a parancsot a határőrségek bevonására. Az igazat megvallva, megkönnyebbülve sóhajtottam fel, és a tervezett látogatásom, amelyen eredetileg a találka végleges megbeszélését terveztem, az utolsó és egyben búcsúlátogatásom lett. Ez alkalommal

férfias nyíltsággal feltártam előtte a valódi helyzetet és hangsúlyozottan kijelentettem előtte, hogy szerencséje, hogy oly hosszú ideig habozó álláspontot foglaltam el, mivel a dolog másképp ütött volna ki, egyben óva intettem, hogy a jövőben nagyon elővigyázatos legyen, és ezzel egy fehér orgonavirágot nyújtva át neki, lóra pattantam és lassan eldöcögtem.

Az élet útjai mily kiszámíthatatlanok! Én, aki azt hittem, hogy a szerelemmel szemben eléggé felvértezett vagyok, most egy egyszerű parasztlány iránt, akinek szépségén és természetes ártatlanságán kívül semmi egyebe nem volt, heves lángra gyúltam, és hogy a testi tisztaságom megőriztem, az nem az én, hanem a mindenható Isten érdeme, aki oly csodálatos módon lépett közbe érdekemben, épp a kritikus pillanatokban. Legyen áldott ezért a szent neve! A lecke erős volt, de nagyon tanulságos is! Elbizakodni nem szabad, mert nagyon ráfizethetünk erre. A kísértéseknek mindjárt csírájában útját kell állani, mert végül annyira elhatalmasodnak, hogy a bukást nem lehet kikerülni.

Amikor e pillanatban immár csendes vizekről visszapillantok erre az epizódra, mely a bűn torkához sodort, már-már lehetetlen, hogy hívő lelkem fel ne ismerje az Isten határtalan jóságát és ne sejtesse velem, hogy nekem még nagy hivatásom leend az életben, ha szemeim az Égre emelve, a csapások révén sok földi salaktól megtisztult lelkem párosulva vasakarattal abba az irányban vezetem, amely a vallás tanítása szerint egyedül helyes és üdvöt hozó.

1916. június 7.

Miként már egy ízben említettem, a határcsendőrség bevonását tartalmazó parancs a lehető legnagyobb mértékben meglepett és nagyon fájdalmas húrokat pengetett meg bennem. Három hónapos működésem színterét oly hirtelenül otthagyni nem volt kellemes dolog. Annyit fáradoztam és dolgoztam, hogy kellemessé tegyem magamnak és katonáimnak a helyzetet, és most minden alkotásomtól a legrövidebb úton búcsút kellett vennem. A három hónap alatt két őrházat építettem: egyet a G*ewehrabteilung* N*umero* 7-nél[261] a Szklarnia és Górne Momoty közti úton, a másikat pedig a főhadiszállásomon, amely valósággal remek alkotás volt, és nem minden büszkeség nélkül neveztem el „Villa Hungarica"-nak, mely alá a 15. III. 1916. dátumot írattam. Volt gyönyörű veteményes kertem, k*örül*b*elül* 1400 m^2 nagyságú, melyben a különféle zöldség neműek szép fejlődésben voltak már. Szobám ablaka előtt egy kis virágos kertet ültettem, úgyszintén a főőrség háza elé is. Kis gyümölcsösöm is volt, de legpraktikusabb alkotásom mégis a konyhám volt, melyen akár egy századnak kényelmesen főzni lehetett. Mily sok munkámba került, míg a házam és a főőrség vidékét megtisztítottam a sok piszoktól, melyet métermázsa számmal égettettem el. A Bukowába siető és a Hauptwache mellett elfolyó kis patakocskán egy szép hidat verettem gyalogjárók számára. Az orosz tiszti őrház nagyszerű épülettömegéből egyedül fennmaradt pince egyik felét használható állapotba hozattam. A konyha számára annyi száraz fát szedettem fel a használaton kívül álló úttestből, hogy legalább 25-30 m^3 maradt utánam. És most mindezt ott kellett hagynom. Vérzett a lelkem e gondolatra, de a parancs: parancs, engedelmeskedni

[261] A 7. számú puskás osztagnál (ném.).

kellett. A végrehajtáshoz szükséges intézkedéseket azonnal foganatosítottam. A Vorrat elszállításához szükséges szekerek előteremtése ugyan keservesen ment, de valahogy mégis ment. Május 14-én egész napon át dolgoztam a raktár becsomagolásával. Utolsó éjszakára hajtottam nyugalomra fejemet, amikor éjfél után fél kettőkor kopogást hallok az ablakomon. Felkeltem, és egy huszárt látok magam előtt, aki azt az újabb parancsot kézbesítette, hogy az osztagomat egy megbízható legidősebb altiszt gondjaira bízva jómagam egyedül, egyenesen és sürgősen Janówba vonuljak be. E parancsnak lelkem mélyén örvendtem, mert unszimpátiám Marek főhadnagy iránt oly nagy volt, hogy nem is akartam őt látni. Mert embereim kedvét nem akartam elvenni, ennél fogva feltettem magamban, hogy ezt csak az utolsó pillanatban közlöm velük, és mintha semmi sem történt [volna], személyesen felügyeltem a felrakodásnál.

A hirtelen távozásunk hírére a nép egy része azt gondolta, hogy az oroszok jönnek vissza. A fiatalságból, akik katonaköteles korban voltak, sokan az erdőbe menekültek; emiatt a kacsa-hír miatt volt nehéz kocsikat is kapnom, pedig ezekre nagy számban volt szükségem. De e nehézségen is győzelmeskedve, végre ütött a búcsú órája. Miután a legénység az ebédjét elköltötte, és én pár szót váltottam az engem meglátogató Guttmann huszárfőhadnaggyal, d*élelőtt* ¾ 11-kor átvettem a jelentést, Martinkovič őrvezető[262] tolmácsolása révén búcsúbeszédet tartottam a legénységhez, mely oly megható erővel bírt, hogy sokan sírtak, és jómagam is alig bírtam magamon erőt venni. Külön köszönetet mondtam az altiszteknek, kiknek mindegyikével kezet szorítottam, és imához vezényelve, a parancsnokságot átadtam Sokič szakaszvezetőnek, aki tíz kocsival megindult a nagy útra. Én a finánccoktól és a huszáraimtól még búcsút véve szintén felszállottam egy kocsira, és a dolgok múlandósága felett komoly gondolatokba mélyedve utaztam Janów felé, hova csakhamar meg is érkeztem a kora d*él*utáni órákban.

1916. június 12.

Érdeklődéssel vártam, hogy micsoda diszpozíciót fogok kapni. Sejtettem, hogy Janówba való áthelyezésem Veszelovszky műve, akinek régi vágya, hogy főhadnagy legyen, végre szintén teljesült, és egyúttal ténylegesítve lett. Megvált a segédtiszti állástól és a Stabskompagnie parancsnoka lett. Mint ilyennek, szüksége volt egy Subalternoffizierre, aki helyettesíti majd, ha szabadságra megy. Janówba való visszamenetelemnek annyiban örültem, mert Marek parancsnoksága alatt semmi kedvem sem volt állani.

A határőrség megszüntetésével alkalomszerű megbeszélés tárgyává tenni, hogy tulajdonképp mi is volt a cél az intézmény életbeléptetésével. Röviden összefoglalva a következő: megakadályozni illetéktelen egyének átlépését a határon és a csempészet elfojtása. Erre a célra Janów kerületnek Galíciával határos vonalára, mely hozzávetőlegesen légvonalban 44, valójában azonban 60 km-nél is nagyobb távolságnak felel meg, küldték ki a zászlóalj II. századát 200 emberrel, akikhez még 15 huszárt osztottak be. Az Abschnittsko*man*do Sziklai főh*ad*n*a*gy parancsnoksága alatt először Lipán, majd később Zaklikówban volt. Ez alá tartozott négy Subabschnittsko*man*do, melyek közül én a negyediket bírtam. Az egész szervezet működéséről a nálam meglevő instrukciók,

[262] A szó első szótagja alatt áthúzva: szakasz.

tabellák és különböző parancsok átolvasása teljes képet nyújt, és ezért nem szándékozom részletekbe bocsátkozni.

Határőrségeim következő helyeken és erősségben feküdtek:

– G. W. N*umero* 1: Korp*oral* Babič Tiranyo + 5 Infanterist, a galíciai Dębowiec nevű községgel szemben egy orosz kordonház épen maradt szobájában voltak, egy nagy mocsaras vidék kellős közepében. Távolság a főőrségtől légvonalban: 6 km.

– G. W. N*umero*. 2: Gefr*eite* Stankovič + 6 Inf*anteristen* a galíciai Szwedyvel átellenes házcsoportban elszállásolva. Távolság: 2,625 km a légvonalban.

– G. W. N*umero* 3: Gefr*eite* Vujasinovič + 5 Inf*anteristen* Baki legdélibb házában. Távolság légvonalban: 1,5 km.

– G. W. N*umero* 4, mely egyúttal a főhadiszállásom volt a konyhával és az irodával. A határhídhoz legközelebbi házban. Korp*oral* Polek + 5 Inf*anteristen* + 12 Reservemann + 3 huszár + 4 pénzügyőr.

– G. W. N*umero* 5: Gefr*eite* Milanovič + 6 Inf*anteristen* Momoty egyik házában. Távolság: 2,625 km légvonalban.

– G. W. N*umero* 6: Gefr*eite* Kalič + 5 Inf*anteristen* Jakuby község egyik házában. Távolság: 3,750 km.

– G. W. N*umero* 7: Zugsf*ührer* Grokič + 9 Inf*anteristen* a Momoty Dólne faluban lévő orosz altiszti őrházban. Távolság: 7,125 km.

Ez őrségek naponta négy összekötő őrjáratot küldtek ki általam előírt időkben, mégpedig kettőt jobbra és kettő balra. Ezen felül a főőrségnél és a G. W. N*umero* 7-nél állandó, kettős őr állott a folytonos ellenőrzés céljából. A G. W. N*umero* 7-nél van állandó őrség, 1,650 km távolságban volt balra kitolva a Szklarina és Górne Momoty közti útra. Az egész fronton a személy- és kocsiforgalom csak a Domostawa és Łążek Ordynacki közti úton volt megengedve, ahol a főőrség állott. Azonban e tekintetben nemsokára változás állott be, mégpedig a lublini kormányzóság március 18-iki parancsa alapján, amely kimondotta, hogy Łążek Zaklikowo kivételével a többiek nem lehetnek ezentúl Ausfahr- és Einfahrstellék, hanem csak Personenpassierstellék.[263]

1916. június 13.

A fentebb érintett rendelet következményeképp a személyforgalom megkönnyítése céljából kaptunk nyomtatott Grenzausweist, amelyet azonban én nem használtam, mert oly unpraktikus volt, hogy ilyesmi csak a katonaságnál adhatja elő magát. Mert a kormányzósági rendelet homályos volt, hosszú időn át minden maradt a régiben, míg végre a Kreisk*omman*dónak május 1-jétől keltezett Dienstzettelje a zavaros viszonyoknak véget vetett kimondván, hogy jövőben a kocsi- és az áruforgalom kizárólag csak a Szklarnia–Momoty Górne közti úton bonyolódhatik le, ahol az őrségnek vizsgálatot kell tartani. E parancs után a főőrségnek alig akadt munkája.

A szolgálatból kifolyólag a katonáknak többször kellett fegyvereiket használni, azonban szerencsére sohasem találtak [el senkit]. Többnyire a batyus csempészekkel volt baj, kik közül egy pórul is járt, mert az üldözése közben bal alsó lábszárát eltör-

[263] Kiutazási és beutazási helyek, hanem csak személyi átjáró helyek (ném.).

te. Az egyik csetepaté, mely nem messze a lakásomtól játszódott le, arra bírt, hogy a domostawai plébános révén figyelmeztessem a környék lakosságát a bekövetkezhető veszélyekre. Ez meg is ígérte kérésem teljesítését, de az időközben jött parancs a határrendőrség megszüntetését illetőleg az ügyet tárgytalanná tette.

Hátra van még, hogy megemlékezzek a vidékről, a falvairól, a lakosságról és megállapítsam az ez idő alatti itineráriumomat.

A vidék kellemesnek mondható. Eltekintve attól az elég keskeny sávtól, amely megmunkálva van, csupa fenyves erdőt látni mindenfelé, melynek illatát azonban egy kissé befolyásolja a mindenütt tapasztalható mocsaras altalaj. Mindemellett a vidék levegőjét, főleg téli időben, egészségesnek lehet mondani, nyáron már nem annyira. Ennek oka, mint már jeleztem, a sok mocsár, az egészségtelen kútvíz, melynek szintje oly közel áll a föld felületéhez, hogy leguggolva kézzel el lehet érni. Az egész vidéket csekély magasságú dombhátak szelik át, de máskülönben síkság. A talaj homokos, és így a szántóföldek sem a legjobbak. Furcsa, porhanyós futóhomok jellegű ez a homok, mely a közlekedésben nem kis akadályt jelent, mert száraz és nedves időben egyaránt gátlólag hat. A sár hozzátapad mindenhez, míg a száraz homokban csaknem elsüllyed az ember.

A vidék vízben nagyon gazdag. Fő folyócskája a határon haladó és a Sanba ömlő Bukowa, amely mindenütt gázolható és aránylag közepes a szélessége: 10-15 m. Ebbe ömlenek Czarsosowa- és Biała-patakok, azon kívül számos névtelen patakocska, amely a mocsaras vidék vizét vezetik le.

A határ mentén mindenütt kiépített orosz lövészárkok húzódnak, amelyek némelyike valóban mesteri alkotás.

Az egész terület Zamoyski[264] birtoka, a községek lakói valamikor jobbágyai voltak, de most már magántulajdonuk van ingatlanban is.[265] A hatalmas erdőség azonban még most is a nagyúr korlátlan tulajdona, aki mellesleg megemlítve, az oroszokkal eltávozott,[266] de a birtoka, nem tudom miért, még nincsen kincstári kezelésben.

Bámulatosan volt szervezve az orosz határcsendőrség, helyesebben határőrség. Mint mondják, azon a fronton, ahol én 60 emberrel voltam, békeidőben volt 200 orosz katona, mit nagyon valószínűnek tartok a többnyire romokban heverő kordonházak után ítélve.

Frontomon volt egy tiszti határőrház, Łążek Ordynackin, közvetlen a határhíd mellett, téglából épülve, de most teljesen romokban hever, csak a pince maradt valamelyes épségben. A romok után ítélve nagyszerű épület lehetett, több csoportból álló. Téglaépület volt még a G. W. N*umero* 1. állomását képező altiszti őrház is, mely úgyahogy épen fennmaradt, csak a belső berendezés ment teljesen tönkre, meg a kályhák, ablakok, mi a többi őrháznál is teljesen így van. Ez őrház fekvése pompás, mindenünnen erdőtől övezve a mocsárvilág közepén, egy dombon épülve kevéssel a háború kitörése előtt, alig 70-80 méter távolságban a határtól.

---

[264] A XV. századtól ismert lengyel nemesi család.

[265] 1861-től, a lengyel jobbágyfelszabadítási manifesztum kiadásától kezdve.

[266] A kiterjedt família több tagja is szóba jöhet, ezért pontosan nem azonosítható a személy.

A Spezialkartén a Kord*inata* P. Gwizdów név alatt említett őrház távolabb a határtól annyira tönkre van téve, hogy csak az alapok homályos nyomai láthatók.

A Bakin, Momoty és Jakuby közti és Momoty Dólnénál lévő őrházak fából épülvén,[267] szép és tágas termekkel és melléképületekkel. Pótlólag meg kell említenem kikorrigálás céljából, hogy a Momoty és Jakuby közti őrház ugyancsak a földdel egyenlővé van téve. Ez őrházak között lovas és gyalogos őrjáratok közlekedtek, mely utóbbiak kitaposott ösvényét szorosan a határ mellett az én bosnyákjaim is használták.

Ilyen szorgos őrizet ellenére is a csempészet javában virágzott, mert a rubellal minden egyes katonának be lehetett a száját tömni. Horribilis jövedelme volt az itt állomásozó tisztnek, mert – mint mondják – csak a faszállításból évente 10 000 rubel hasznot húzott, mit a zsidók fizettek neki. Érdekes, hogy mégis, mikor távozni kényszerült a háború miatt, adósságot hagyott maga után hátra.

Míg az orosz határnyilak keményfából vannak négyszegletűre faragva és a birodalmi színnel befestve, addig az osztrák határnyilak vasból valók. A határnyilak pontosan egymással szemben fekszenek, és a számuk is megegyező. Csak egy határnyíl számot jegyeztem fel, mely közvetlen a G. W. N*umero* 1-nél van. A száma: 204. A háború nyomai a határnyilakon és megláthatók: egy részük kidöntve, az ország címerek leszedve stb. A két birodalom határnyilai között húzódik az ú*gyn*e*vezett* neutrális terület, mely gazdátlan sáv, legkisebb szélessége: 8 lépés. Az orosz őrházak hatáskörét ugyancsak[268] birodalmi színekkel befestett, k*örül*b*elül* egy méter magas, négyszegletűre faragott és keményfából készített oszlopok mutatják, amelyek szintén számozva vannak. Ha mármost az orosz határőrség szervezetével szemben az osztrákot hasonlítjuk egybe, azonnal szembeötlik annak valóban gyatra volta. A csendőrök és a finánccok dolga volt a határra való őrködés, akik csekély számban, nagyon is elszórva és az oroszokhoz viszonyítva igen egyszerű faházakban laktak és de facto laknak most is. Mert ha minket bevontak is a határról, ezért az mindkét oldalról továbbra is őrizve van az osztrák részről a csendőrök és a finánccok, míg az okkupiertes Gebiet[269] részéről most már csak a finánccok részéről, akikben ugyan nincs köszönet, mert miként meggyőződtem erről, ők a legnagyobb csalók és ugyan sok pénzt harácsolnak össze üzelmeikkel.

1916. június 14.

A falvak kivétel nélkül fából épültek minden rend nélkül. Utcáról nemigen lehet szó. Az összevisszaság nemcsak a falu házaiban, hanem az egyes házak melléképületeiben is tapasztalható. Semmi érzék sem tapasztalható a szép és a rend iránt, mi a legnagyobb fokú szellemi elmaradottság jele. Így a szobában, mint a telken, piszok látható mindenütt. A szellőztetés előttük, úgy látszik, ismeretlen fogalom, mert alig lehet a szobák rossz levegőjét kibírni. Ha a háziállatok maguk tudnák magukat tisztogatni, akkor talán tűrhetően néznének ki, de így csaknem undor rájuk tekinteni.

---

[267] Épültek.

[268] A szó után áthúzva: fából készített.

[269] Elfoglalt terület (ném.).

A lengyel lakosságról nem sok jót lehet mondani. A leányai és asszonyai többékevésbé paráznák, a férfiak lusták és iszákosak, ha ez módjukban áll, meg hazugok. A munkát sem a nő, sem a férfi nem szereti. Csak annyit dolgoznak, amennyi épp a megélhetéshez feltétlenül szükséges. Innen van, hogy aránylag olyan kevés a szántóföld. A munkát későn kezdik és korán félbehagyják napközben. Nagyon vallásosak, de ez csak a külsőségekre szorítkozik, mint ahogy a szertartás is az istentisztelet alkalmával igen sok felesleges ceremóniát ölel fel. Vasár- és ünnepnap nagy távolságokról beseregelnek a templomba, és az egész napot ott töltik el. Míg hétköznap ruhájuk is elég piszkos, addig a templomba menés alkalmával szépen kiöltözködnek. A nőknél elmaradhatatlan a korallt imitáló gyöngysor nyakbavaló. A májusi ájtatosság alkalmával a templomokban litánia van, azonkívül a minden faluban nagyszámmal levő keresztek egyike előtt csaknem egész éjfélig énekelgetnek és imádkoznak.

A nép képzettsége a lehető legminimálisabb. Túlnyomó rész[ük] nem tud sem írni, sem olvasni. Az oroszok ideje alatt orosz volt a kötelező iskolanyelv abban a kevés iskolában, amely létezett, és ezért a lengyelek nemigen szerették gyerekeiket ide járatni, hanem ehelyett dívott a házi tanítás, minőt Łążek Ordynackin és Bakin is láttam. Természetesen ennek értéke nemigen nagy, és a legfigyelemreméltóbb, hogy túlnyomó többségben lányok járnak az iskolákba.

A hazaszeretet csak csirájában van meg náluk, mit szerencsétlen közjogi helyzetük idézett talán elő. Az oroszt sem szeretik valami túlságosan, de értünk sem lelkesednek. Mert mi valamelyes rendet törekszünk teremteni, mi a nép természetének olyan ellenszenves, azonkívül a drágaság és sok más egyéb ok miatt nagy részük óhajtja az oroszokat vissza, akik nem törődtek velük és meghagyták butaságukban, rendetlenségükben őket. Roppant nemtörődő,[270] akarat nélküli, lusta nép ez, aki csak a készet szereti, de a fáradalmaktól úgy irtózik, mint az ördög a szentelt víztől. Annyiban azért van magukhoz való eszük, hogy a könnyű haszonleséshez értenek.

Fő táplálkozásuk[271] a krumpli, mely jól megterem a homokos talajban. Nagyon egyszerűen élnek, ami az evést illeti, és az asszonyaik nemigen tudnak jól főzni. Olyan értelemben vett ebéd és vacsora, mint ezt a magyar parasztosztálynál lehet látni, itt nem létezik. Még az evésben sem tartanak rendet. Esznek akkor, amikor megéheznek és azt, amit kéznél találnak.

Antropológiai szempontból csúnya fajnak nem mondhatók. Úgy a férfiak, mint a nők között szép alakok találhatók, kiknek mindegyikén a tipikus szláv jellegzetességek: kék szemek és sárga szörözöt[272] észlelhető. A férfiak magas növésűek, a nők alacsonyak.

A lengyel középosztályról, valamint a zsidókról majd később írok.

Łążek Ordynackin, ahol teljes három hónapot töltöttem, nagyon jól éreztem magamat. Ámbár Janów nem volt nagyon messze, oda mégsem kívánkoztam, mert a viszonyoktól: a folytonos zsörtölődés- és bosszantásoktól, az összetartás hiányától

[270] Nemtörődöm.

[271] Táplálékuk.

[272] Sárga, azaz szőke szőrzet (haj).

már iszonyodtam. Teljesen magamnak éltem. Nem törődtem a világgal s a világnak száz bajával. A postát rendesen három naponként kaptam. Egyedüli szórakozásom a lovaglás volt, melyet eléggé megszoktam. Csak akkor estem le a lovakról, mikor ezek is potyogtak, mi mindössze kétszer fordult elő. Egyszer ugratásnál történt ez, másodízben pedig mocsárba kerültem, melyből, hogy ép bőrrel kikerültem, ugyan örültem. A néppel privátim nemigen, de hivatalos ügyből kifolyólag annál többször érintkeztem. Csak mert naponta vizitáltam az őrséget hol lóháton, hol pedig gyalog, mi fizikailag ugyan kimerített.

A vizitálások folyamán ismertem meg alaposan Łążek Ordynacki, Baki, Momoty, Jankuby, Dólne és Górne Momoty községeket a határ mentén, míg Galíciában Domostawát, ahova templomba jártam, Szwedy és Dębowiec falukat, melyek mellett elvivő úton mentem egy-kétszer a G. W. N*umero* 1-et vizitálni.

A főhadiszállásomról, ha nem kellett, máshova nem mozdultam ki. Mikor márc*ius* 6-án Musterungra kellett mennem, kocsin bementem Janówba, majd másnap kocsin Sziklaival együtt Modliborzyce és Stojeszynen át a Potoczek melletti erdei úton, hol Gielniát érintettük, Lipára mentem meglátogatni és elbúcsúzni [Sziklai] feleségétől, majd ugyane nap lóháton Janaki, Chatupniki-, Sembidy-,[273] Świdry-, Gwizdów- és Kalennén át visszatértem Łążek Ordynackira. Ez volt a legnagyobb kirándulásom, melybe feküdtem [!] egy-két nap.

Ápr*ilis* 4-én Sziklaival lóháton megvizsgáltuk a G. W. N*umero* 5–6–7-et, és Szklarnián át Janówba mentünk, másnap pedig haza. Ez éjjel gyalog még kilógtam a G. W. N*umero* 1-hez, hogy megnézzem a szerencsétlenül járt csempészt, aki a bal lábát eltörte. Nos, ez az út is elég volt. Ápr*ilis* 8–9-én és 19-én, majd 29-én és május 3-án Zaklikówba lovagoltam, hogy búcsúzzak Buzogánytól, hogy meglátogassam Sziklai feleségét és végül, hogy búcsúzzak Sziklaitól. Ez út Kalenne-, Gwizdów-, Świdry-, Majdan Fojnica- és Chołodán át[274] vezetett oda.

1916. június 15.

Minekutánna Łążek ordynacki-i élményeim elmondását immár befejeztem, hátra van, hogy megemlékezzem azokról a napokról is, amiket Janówban eddig eltöltöttem.

Legelső és nem kis munkám volt a lakásszerzés. A századnál nem sok teendőm akadt. Karl Lustig v*on* Preanfeld vezérőrnagy inspiciálása nem kis gondot okozott az illetékes egyéneknek. Volt nagy lótás-futás és tisztogatás meg készülődés. A fejvesztettség legékesebb bizonysága az, hogy mikor őkigyelme május 17-én d*élu*t*án.* 6 órakor megérkezett, a tiszteket és a hivatalnokokat a legutolsó pillanatban hívták egybe fogadására. Erről én szépen lekéstem sok mással egyetemben.

Másnap eljött a századhoz, és mit tehetett egyebet, minthogy megelégedésének adott kifejezést. Az ebéd előtt gratulált az Arany Vitézségi Érmemhez. Geyer kapitány, a Kreisko*mma*nd*an*t adjutánsa utána rögtön sietett megjegyezni, hogy ő hívta fel a

[273] Chatupniki és Sembidy hely- vagy földrajzi nevet nem sikerült azonosítanunk.

[274] A Janówból Zaklikówba vezető út menti települések nevei: Kalenne, Świdry, Lipa és Gielnia. Gwizdów és Majdan Fojnica a közelben van, de nem esik útba.

figyelmét rám. Nagy szívességét meg kellett, hogy köszönjem. Május 18-án d*élután* 3 órakor a vezérőrnagy mindnyájunk megkönnyebbülésére eltávozott Bilgorajba.

Május 19-én rendeltek ki először a helybeli haditörvényszékhez tagnak, és azóta, valahányszor csak ülés van, mindig ott vagyok: így május 30-án és 31-én, június 6-án, 10-én és 14-én. Helyénvalónak találom megemlíteni, hogy miben áll ez tulajdonképp. A tárgyalást egy hadbíró vezeti. Az assessorium elnöke egy törzstiszt, rendesen ez Tarangul ezredes, mellette két főhadnagy és egy hadnagy. A védő és vádló: szintén hadbírók. Súlyos ügyekben Standrecht alkalmaztatik: egy rablásnál, 2000 k*orona* értéknél nagyobb lopásnál, desertiónál stb., mígnem súlyos eset rendes tárgyalás tárgyát képezi. A különbség csak az, hogy a Standrecht egy büntetést ismer, és ez a halálbüntetés, melyhez azonban egyhangúan kell a delikvenst bűnösnek deklarálni. Ha ez az eset nem áll fenn, úgy rendes tárgyalás kezdődik, és ennek alapján hozatik meg az ítélet. Az ítélet meghozásához szótöbbség, vagyis öt szavazatból három szavazat kell. Elsőnek szavaz a hadbíró, aztán a hadnagy, a *főhadnagy*ok és végül a törzstiszt. A jegyző, aki többnyire jogvégzett altiszt, jegyzi a szavazatokat, de neki nincs semmibe sem beleszólása. desertio miatt már négy katonát kellett volna halálra ítélni, de hiányzott az egy hangúság, és így pár évi börtönt kaptak sok mindenféle szigorítással: böjt, kemény fekhely, megbilincselés stb.

Május 23-án a zászlóalj tisztjei újból Musterungra mentek, de miként meg lehetett állapítani, senki sem lett tábori szolgálatra alkalmas. Egyes urak, különösen Marek, be voltak gyulladva, annál nagyobb volt aztán az örömük, hogy szerencsésen átestek rajta.

Alighogy nagyjából összejött a zászlóalj, ismét ment széjjel. Kadett Kuntič május 19-én 47 emberrel Otróczra ment, hogy ott a kincstár kezelése alatt álló terület megművelésénél segédkezzen. Kevéssel utóbb pedig a kormányzóság parancsa újabb két tisztnek és 100+100 katonának az eltávozását eredményezte. Tomič hadnagy a Sandomiecztől északra eső Winiarki faluba ment, míg Pupič *főhadnagy* az Iwangoród magasságában fekvő és ugyancsak a Visztula bal partjára eső helyiségbe. Mindkét különítmény feladata volt a földmunkát végző fogoly- és Civilarbeiterabteilungokra felügyelni. Akkor, mikor elmentek, május 30-án, már nem tudtuk biztosan, hogy mit jelent ez. Veszelovszky a közeli béke jelének tekintette, de most már, az oroszok nagy offenzívája[275] folyamán világos, hogy a Visztula vonala a harmadik fő állásunk, amelyet most építenek ki.

Tomič eltávozásával egy újabb tisztet kellett átvennem, nevezetesen én lettem a II. Kassemitsperrer. E tiszt[276] nem nehéz, bár egyes körülmények közt anyagilag felelősségteljes lehet. A két Kassemitsperrer mellett a csapattest parancsnoka a pénzes, míg a Rechnungsführer a számadásokat végzi. Ha a csapattest pénztárába pénzt tesznek be, avagy vesznek ki, ez csak a két Kassemitsperrer jelenlétében történhetik, akiknél a kulcsok vannak. Ezek felelősek a pénzért, miért előbb mindent ellenőriznek, mielőbb a kasszakönyvet aláírják, avagy más iratokat. Az összejövetel tetszés szerinti, előre megállapított időben történik, nagyobb csapattestnél rendesen dekádonkint. A pénztárt a

[275] A szó után áthúzva: után.

[276] Értsd: tisztség.

két pénztáros kulcsaikkal felnyitja és ellenőrzik, hogy tényleg annyi pénz van-e benne, amennyit a pénztárkönyv mutat fel. Majd ha van beteendő pénz, azt beteszik, a szükséges pénzt pedig kiveszik. Természetesen mindent pontosan megszámlálnak, majd újból ellenőrzik a pénztárban maradó pénzt, melyről a pénz neme szerint felsorolva és összegezve egy papirost hagynak hátra, melyen levő összegnek egyezni kell a pénztárkönyvben levő, hátramaradó összeggel, és azzal a pénztár lezáratik. Abfuhrschein és Gegenscheinok, és a Kassebuch aláírásával a Kassegang befejeződik.[277]

1916. június 16.

Mivel e hónap elején Veszelovszky főhadnagy szabadságra ment, ismét átvettem a század vezetését. Előzőleg az ezredes távozott el tíz napra, és ekkor helyettesítője Veszelovszky, míg ennek helyettesítője pedig én lettem. Sok mindenféle munkám akadt, de legnehezebb kérdés volt mégis az élelmezés ügye, melyben június 11-től kezdve változás állott be annyiban, hogy az eddig járó 220 gr húst a kormányzóság leszállította 200 gr-ra, és a vacsoránál 46 gr kávé helyett most már csak 23 gr-ot engedélyezett. Még előbb, májusban, Janów kerületben a két hústalan napból három lett hetenkint. Veszelovszky a 80 gr hús és a 46 gr kávé surrogálásával[278] meg egyéb mahinációkkal a katonáknak hat tojásból, avagy sajtból álló vacsorát adatott, mely mellett mégis nagy megtakarítása volt, úgyhogy mikor szabadságra ment, 3000 koronát vitt magával, mint Berič Lavo Rechnungsunteroffizier ezt titokban velem közölte. Mikor kérdeztem, hogy lehetséges ez, azt felelte, hogy a hetenkint járó öt félliteres sör helyett csak kettő osztatik ki a legénység közt.

Különben az egész dologra úgy jöttem rá, hogy az ezredes június 8-án parancsba tette, hogy ezentúl mindent a provianturától kell faszolni, és mert eme új intézkedésnek az eddigi rendszernél károsabb voltát a katonaság számára azonnal észrevettem, igyekeztem a parancs megváltoztatását keresztülvinni, de nem sikerült. Berič ebbeli működésemet teljesen hamisan értelmezvén azt gondolta, hogy engem hálára kötelez, ha június havának első dekádjában a megtakarított összeg egy részét: 600 koronát velem rendelkezésre[279] bocsájtja. Amit már ezelőtt is sejtettem, a századparancsnokok kufárkodását, íme, most ez bebizonyosodott. Kétszeresen fájt ez nekem, hogy épp Veszelovszkyt láttam ilyen piszkos üzemben,[280] akinek kétszínű viselkedését ugyan ismertem, de hogy ennyire süllyedjen, mégsem gondoltam volna. Hogy valaki egy hónap alatt 3000 koronát zsebre vághasson, ez csak úgy lehetséges, hogy az egész ellenőrző rendszer: nevezetesen a liquidator is megvesztegethető, mi tényleg így is van ebben az esetben is. Mennyi pénzsikkasztást jelent ez, ki volna képes megállapítani! Mikor Berič ocsmány ajánlatát megtette, nagyon nehéz helyzetben voltam, hogy tagadó válaszomnak minő formában adjak megnyilatkozást. Az elmondottakat titoktartás mellett közölte velem egyrészt, másrészt rögtön átláttam, hogy ha ezt feljelentem, a rendszeren úgysem segítek, csak

[277] Bankjegyszállítás és nyugta, és a kasszakönyv aláírásával a pénztármenet befejeződik (ném.).

[278] A surrogatus (lat.) = hamisított, helyettes-, pót- kifejezésből: pótlásával, hamisításával.

[279] Rendelkezésemre.

[280] Üzletben, ügyletben.

még nagyobb kárt csinálok, mert egy-két ember életpályáját tönkreteszem, ennél fogva finoman, de határozattan tudtára adtam Beričnek, hogy én ilyesmire nem vagyok kapható. Őkigyelme azonban vagy nem tudta elgondolni, hogy ilyen emberek is léteznek, vagy pedig azt hitte, hogy nem beszélek őszintén, mert másnap újból megismételte ajánlatát, mi felbőszített, és alig tudtam magamon uralkodni, amidőn nyomatékosan tudtára adtam, hogy ez az ügy le van zárva és többet ne merje megemlíteni. Ez az eset engem nagyon lehangolt, és még most is háborog a lelkem, ha rágondolok, de abban, bárhogy forgatom is a dolgot, nyugodt és megállapodott vagyok, hogy a feljelentés károsabb, mint a hallgatás.

1916. június 17.

Miként az egész zászlóalj, úgy az egyes századok is annyira el vannak osztva, hogy jobban szétszórni 250 embert alig lehet. Az itt tartózkodó orosz foglyokkal Steierországba ment, mint Bewachungsmannschaft, egy sereg bosnyák. Otróczra mezei munkát végzendő, Kuntič Kadettal elment 47 katona, Tomič hadnagy osztagába is be lett osztva 64 ember, azon kívül a Stabnál oly sok a kommandírozott, hogy az őrszolgálat teljesítése céljából 20 bosnyákot a II. századtól kellett kérni, még utóbb pedig 15 katonát Otróczról kellett bevonni. Mindezekhez járul ama körülmény, hogy az *úgynevezett* Assistenz-zugok is elég gyakran igénybe vannak véve.

Janówtól légvonalban 30 km távolságban fekszik kelet–nyugat irányban Radecznica község Zamość körzetben, amely régi időtől fogva híres búcsújáró hely volt. Mikor Lengyelország orosz uralom alá került, az itt levő templomot[281] orosz templommá alakították át, és ez által az oroszoknak vált búcsújáró helyévé. Az megváltózott idők azonban megváltozott viszonyokat is teremtettek. A kormányzóság, mely a lengyeleknek mindenben kedvez, most megengedte, hogy a templom katolikussá alakíttassék át, mi június 13-án csakugyan meg is történt. Hogy az összegyűlt sok ezer nép között a rend meg ne bomoljon, ezért e célra 24 csendőrt és 50 katonát vontak össze Zamość körzetből, melyhez járult még az én 50 emberem, akik öt napon át voltak távol.

Újabban ismét tíz emberem megy Pohiknára[282] a csendőrség segítségére, mert az azon a vidéken dolgozó, megszállott területen összetoborozott, helyesebben összefogdosott civil munkások nemigen akartak dolgozni és gyakori körükben a szökés.

Legvégül a harctéri események okozta benyomásokról kell megemlékeznem. Az olasz győzelmes offenzíva[283] bennem élénk örömet keltett. Az ellenségeink körül a legnyomorultabbnak a megleckéztetését szinte elmaradhatatlan eseménynek tekintettem. A többi tisztre és hivatalnokra ez az offenzíva nagyon közepes benyomást keltett. Mert a harc nagyon messze vidéken folyt, nem is igen törődtek vele. Hogy mégis legyen valami, a város nagyszerű zenekara, mely egyenesen a fülek megsüketítésére alakíttatott, egyszer zenés menetet adott, mi természetesen megrendelésre történt. Annál mélyebb

[281] Padovai Szent Antal tiszteletére emelt barokk bazilikája híres búcsújáró hely.

[282] Ilyen nevű szó nincs a lengyelben; ilyen nevű település sincs Lengyelországban, névhasonlóság alapján egyedül Plonki település jöhet szóba, ahol a hónap elején heves harcok voltak.

[283] Az 1916. május–júniusi osztrák–magyar, Dél-Tirolban végrehajtott offenzíváról van szó.

benyomást keltett azonban az oroszok támadása. Mindenféle ostoba és rémületes hír keringett a levegőben, és amidőn e hó 13-án este Höfer bejelentette,[284] hogy az oroszok megszállották Sadagóra, Sniatyn és Horodenka helységeket, úgyszintén Volhíniában elérte Torchyn vidékét, mely Łuck várától jóval is nyugatra fekszik, csaknem pánik tört ki. A tisztek és hivatalnokok fogai csaknem vacogtak a rémülettől, az arcok sápadtak, a szemeik ijedten révedezők voltak. Janów körzet kiürítéséről is beszéltek már. Szóvivők a lengyelek és természetesen a csehek voltak. Merek fogadni, hogy ezen az éjjelen [közülük] csak nagyon kevesen tudtak nyugodtan aludni. Hogy azonban a Höfer-jelentések a következő napokban eléggé biztatóak voltak, a kedélyek egy kissé mégis lecsillapodtak.[285] Míg azelőtt a Höfer-jelentéseket csaknem mindenki unottan olvasta, most szenzációként hat, és [a katonák] türelmetlenül várják.

Szó sincs róla, hogy a helyzet kedvező lenne. A visszavonulás mindig áldozatot kíván. Kavčič főhadnagy, ki ismét a frontra ment, de még mindig tartalékban van valahol Tarnopol környéken, ahova az ezredem májusban áthelyeztetett az Ikwa mentéről, sem találja rózsásnak a helyzetet, midőn június 7-én kelt kártyájában úgy ír, hogy „In uns allen streckt eins Hast und man ist, wie vor kommenden Ereignissen. Deutlicher darf ich mich nicht ausdrucken."[286] Azonban ez csak a csapatok hangulatára jellemző és nem az általános helyzetre. Meg vagyok győződve részemről [!], hogy az oroszoknak az első napokban kivívott sikerét idővel sikerülni fog ismét ellensúlyozni és őket visszaszorítani. Megemlítem még, hogy a rettenetes tüzérharc tompán hangzó moraját itt, Janówban is lehet hallani, pedig a harcvonaltól több mint 100 km távolságra van jóval is [!]. A fejlődő eseményeket érdekfeszítve[287] figyelem. A jó Isten legyen továbbra is kegyes hozzánk és adja meg már a milliók által oly hőn óhajtott sikeres békét.

[284] Franz Höfer von Feldsturm altábornagy hivatalos hadijelentései nyomán jelentek meg a sajtóban Monarchia-szerte a galíciai hadszíntér hírei.

[285] A páni félelemnek és a rémhíreknek volt alapjuk. A Łuck–Okna körüli tavaszi–nyári hadműveletekről, a Łucknál június 4-én kezdődött, augusztus második feléig tartó hadműveletekről, közelebbről pedig az Oknánál június 4–17., Łucknál pedig június 16. és július 7. között zajló csatáról, mely időszakban a Monarchia hadereje csaknem összeomlott, részletesen lásd: Julier 1914–1918. http://mek.oszk.hu/02200/02221/html/4_6.html (2016. június 15.)

[286] Mindnyájunkban nagy a várakozás, mintha egy eseményre várnánk (ném.).

[287] Feszült érdeklődéssel.

IV. FÜZET.

ESEMÉNYEK 1916. JÚN*IUS* 18. – 1917. DEC*EMBER* 16. KÖZÖTT

1916. július 4.

Azt gondoltam, hogy míg századparancsnok vagyok, nyugodt lehetek afelől, hogy Janówból nem távozom el és különleges feladatot nem fogok kapni. De nem így lett. Június 18-án az ezredes[288] hívatott az irodába, mely körülmény[289] bennem mindig vegyes érzelmeket szül. Ebben az esetben ama gondolatom, hogy no, most kapsz egy nehéz megbízatást, valóban jogosult is volt. Egy ötvenfőnyi erős Assistenz-Zug élén u*gyan*is másnap Modliborzycére kellett mennem, hogy egy újonnan felállítandó Zivil Arbeiter Abteilung[290] tagjait összetartsam és azután a vasútállomáshoz: Szastarkához kísérjem, felügyeljek a vasúti kocsikba való beszállásolásuknál, és aztán Janówba ismét visszatérjek. E feladat teljesítése előreláthatólag öt-hat napot látszott igénybe venni.

A szükséges intézkedéseket megtéve és a század pénztárából elegendő pénzt magamhoz véve másnap reggel 6 órakor elindultam 34 emberrel Modliborzycére, mivel előző nap 16 embert a janówi csendőrség rendelkezésére kellett bocsájtanom.

Jókedvvel és friss erővel menetelve csakhamar megérkeztem a rendeltetési helyre, ahol a községháza előtt megtelepedtem és parancsom értelmében vártam Kuzminsky d*okto*r alezredesre, akitől a további utasításokat kellett kapnom.

1916. július 5.

Kevés pihenés után, amely valóban jólesett, feltűnt az úton az alezredes kocsija, mire én készenlétbe helyezkedtem. A jelentés leadása után, amelyet az aranyszívű alezredes látható élvezettel hallgatott, először is a Z*ivil* Ar*beiter* A*bteilung* elhelyezésére kiszemelt helyiségeket néztük meg, amelyet három csűr képviselt, majd pedig a községházán a katonáimmal is kijelöltük a szállásukat. A munkám abból állott, hogy a csendőrök és a melléjük rendelt bosnyákok által óriási nehézségekkel felhajszolt emberekre vigyáztunk, kiket rögtön beoltottak a himlő ellen és ruháikat dezinficiálták. A feladat nem volt olyan könnyű, mint ahogy esetleg látszik. Árgus szemekkel kellett a katonáimnak figyelniök, hogy a szökéseket megakadályozzák. Nehéz volt az élelmezésük megoldása is. Sokan nem hoztak magukkal semmit sem, és folyton könyörögtek kenyér után. Eleinte katonáimmal hozattam, de mert e kiszolgálás nem bizonyult elegendőnek, később a d*élu*t*án* folyamán megengedtem, hogy fedezet mellett a városba menjenek maguknak v*ala*mit vásárolni. Legnehezebb volt azonban a hozzátartozók siránkozását és jajgatását hallgatni. Azt hitték szentül, hogy a szerelmes fiaik egyenesen a lövészárokba mennek és többet vissza sem térnek. Különösen a zsidók csaptak hihetetlen jeleneteket. Az ember dobhártyái csaknem megszakadtak.

A napnak egyetlen kellemes része az ebéd ideje volt, melyet a helybeli földbirtokosnál, Chiwerszkij nevűnél költöttünk el. A birtokos megnyerő modorú fiatalember. Híres gazdálkodó hírében áll. A női nemnek nagy barátja. A majorját szép vetések és mintaszerű komlóültetvény vette körül. A gazdasági épületek azonban[291] üresek.

---

288 Tarangul Demeter.

289 A szó után áthúzva: előttem.

290 Civil munkásosztag (ném.).

291 A szó után áthúzva: nincsesnek.

A háborús viszonyok hatása. Nem is nagyon régen száznál is több lova és sok tehene volt, de most csak egy tehén és egy-két ló ékeskedik a hatalmas istállókban. Eléggé szépen parkírozott kert közepén, szép helyen van a lakása, ahol ebédeltünk. Az ebéd igen szerény, de elegendő volt.

1916. július 10.

A vendéglátó háziúr ebéd közben a háborús szenvedéseit beszélte el, amelyek érdekesek voltak. Mikor először nyomultunk előre Kraśnikhoz, egyik ezred katonái, kiknek parancsnoka cseh volt, kifogták a halastó halait, mire ő ezer korona kárpótlást kívánt. Az ezredes vizsgálatot tartatott, melynek alapján némi gyanú a zsidókra is háramlott. Ez elég volt arra, hogy a két leggazdagabb zsidót elfogassa és kijelentse, hogy ha 24 órán belül az ezer koronát le nem fizetik, úgy a túszul nála levő két zsidót felakasztatja. A szükséges összeg egy-kettőre elő lett teremtve, melyet az ezredes neki átnyújtott. Alighogy azonban az oroszok ismét visszajöttek, a zsidók bevádolták őt, hogy paktált az osztrákokkal, mire vizsgálati fogságba vetették és Lublinba vitték. A kraśniki visszavonulás alkalmával három honvédhuszár minden lábasjószágát elhajtotta. Amidőn múlt nyárom ismét előnyomultunk, házát kórházzá alakították át. Egy ízben az egyik magyar sebesült a halastóból halat akart fogni, de mert gyorsan akart célhoz érni, a zsilipet felhúzta, mire az összes hal kiszabadult, és őkigyelme üres kézzel tért vissza a halászatról. Majd áttért a jelen viszonyokra, és nem minden gúny nélkül aposztrofálta a Kreisk*om*m*an*do fejetlen és esztelen rendelkezéseit, melyeket példákkal illusztrált. Nagyon sajnáltam, hogy a rám nézve nagyon tanulságos előadását nem tudtam megérteni, mert lengyelül beszélt, de a civilkomisszárius, Pawlikiewicz Aterógenes átfordított mindet. Az alezredesen és kívüle még Fleissner báró mérnök is részt vett az ebéden, aki azonban hallgatag természetének megfelelően alig szólt pár szót.

Az ebédet megköszönve visszatértünk munkakörünkhöz. A nap folyamán a csendőrök és az Assistenz-Abteilungok[292] annyi embert összeszedtek, hogy nem sok hiányzott a 200-ból. Míg estére a többi urak visszatértek Janówba, én feladatomnak megfelelően egyedül ott maradtam, és egy barátságos zsidónál laktam, aki azt sem tudta, hogyan szolgáljon ki, annyira figyelmes volt irányomban, mi valósággal bámulatba ejtett.

Másnap reggel az urak ismét kijöttek, és folytatódott tovább a munka. Ezúttal az orvos is kijött: d*okto*r Bonz, aki egy-két embert kidobott, úgyhogy a végén 202 ember maradt. Egész nap folyamán szakadatlanul tovább tartott a hozzátartozók részéről a sírás és jajgatás, mely végül mindnyájunkat idegessé tett. Még a galambszívű alezredes is, kinél jóságosabb és rokonszenvesebb embert alig láttam, néhányszor indulatba jött. Mindnyájan alig vártuk, hogy már vége legyen ennek a kellemetlen ügynek, és részvéttel voltunk a mérnök iránt, aki a csoport parancsnoka lesz. Az állomásra való szállításukat másnapra, június 21-ére terveztük, és már előre örültem e pillanatnak, mert megszabadulhatok a nagy nyűg alól, minek sehogy sem örvendtem, és sajnáltam a katonáimat, akik emberfeletti munkát végeztek az őrizésük által.

[292] Karhatalmi osztagok (ném.).

1916. július 12.

A nap fáradalmait éppen készültem kipihenni, amidőn egy huszár hírvivő jelentkezett nálam és címemre egy szolgálati jegyet hozott, melynek átolvasása meglepetést tartalmazott számomra. E parancs értelmében két altiszt- és 16 katonával köteles vagyok az egész munkás osztagot rendeltetési helyére elkísérni és az út alatt a parancsnokságot vinni. Ámbár a terveim, hogy hamarosan visszatérhetek Janówba, egy csapásra megsemmisültek, mégis ez új diszpozíciót azzal az egykedvűséggel fogadtam, melyet a katonaságnál már annyira megszoktam a feltétlen engedelmesség hatása alatt. Szastarkáról d*élelőtt* 11 órakor kellett a vonattal indulnunk, az Instradierung szerint tehát azonnal elrendeltem, hogy reggel 6 órakor menetkészen kell lenni. Ugyane parancsot adtam annak a négy huszárnak is, akiket a rend nagyobb fenntartása érdekében a Kreisk*om*m*an*do bocsájtott rendelkezésemre.

Másnap, június 21-én a meghatározott időben elindult a karaván, mely ugyan érdekes benyomást keltett a nézőben. Közepén, kettős rendekben haladtak a munkások, széleken a katonák és a négy huszár. A nagy sírás és jajgatás, hogy elhagytuk Madliborzycét, lassanként elmaradt. Csak nagyon lassan haladhatva előre, d*élelőtt* 10 órakor érkeztünk meg az állomásra, ahol az alezredes és Pawlikiewicz már vártak. Az állomáson arra a szomorú meggyőződésre jutottam, hogy mert érkezésünkről sem a Kreisk*om*m*an*do, sem részemről előzetes értesítés nem történt, a 11 órai vonatot lekéstük és csak este 8 órakor indulhatunk. Mindennek ellenére azonban mégis reméltem, hogy a következő napon Swierże Górnéra érkezhetünk, ahol a Geniestabsgruppe N*umero* IV[293] székhelye volt, élén Schmied alezredessel. Ebben az értelemben adtam fel a sürgönyt is.

A nap igen lassan telt el. Az újólagos ellenőrzésnél kitűnt, hogy a legszorgosabb felügyelet ellenére is hárman megszöktek. Zsidók voltak. De ezt egy másik kellemetlenség is megtoldotta. Az osztag hat train-lova közül kettő elszaladt, s utánuk huszárokat kellett küldenem. Ezek nagy nehezen el is csípték a lovakat, de az egyik huszár véletlenül az egyik lovat a hátán, a nyaka mögött kardjával erősen megsebezte. A sebét valahogyan bekötöttük, és mindnyájunk megkönnyebbülésére szolgált, amidőn a bevagonírozást megkezdtük és csakhamar be is fejeztük. Búcsút vettem az alezredes úrtól és a Bezirk-Kommisszariustól,[294] útjukra bocsátottam a négy huszárt és a felesleges katonákat, mindnyájuk buzgóságát bő borravalóval jutalmazva.

Végre-valahára elérkezett az indulás pillanata is. A vonat már lassabban nem is mehetett volna. Kraśnikon másfél órát állottunk. Lublinba reggel 4 órakor érkeztünk. Az állomásparancsnokságnál azonnal érdeklődtem a továbbindulásunk irányában, ahol először d*élelőtt* 10 órát, majd pedig d*élután* 4 órát mondtak. Ily körülmények között kénytelen voltam egy másik sürgönyt feladni, melyben megérkezésünket jún*ius* 23-ára jeleztem.

Ámbár elég időm lett volna, a városból magából mégsem láttam sokat. Az osztagot nem mertem elhagyni, meg aztán az élelmezésük sok gondot okozott. Amit ez

[293] A 4. számú műszaki törzscsoport (ném.).

[294] Bezirk-Kommissar: kerületi biztos (ném.).

alkalommal láttam, az nem volt annyi, hogy ennek alapján ítéletet mondjak. Csak megállapítottam, hogy a pályatesten és a környéken éppoly sok a homok, mint Janów vidékén. Az állomásépület nem valami nagyszerű alkotás. Különbet tételeztem volna fel.

Sok utánjárással és sürgetéssel végre keresztülvittem, hogy induljunk, ami d*élután* fél ötkor meg is történt. A vonat áthaladt a Bystrzyca-patakon, amelyen lévő kőhíd a lehető legteljesebb formában fel lett az oroszok részéről robbantva.

Mivel Úrnapja volt, a környék lakosságát ünneplőbe öltözve lehetett látni, akik viszont a vonatot bámulták. A Lublin közelében fekvő Konopnica faluban újonnan épült, szép román stílű templomot[295] láttam. Általában véve e vidék szépsége és gazdag volta meglepett. Mindenütt megművelt, gyönyörű vetéseket lehetett látni. A fel-feltűnő házcsoportok pedig szintén jobb benyomást keltettek bennem, mint az szokásos volt eddig nálam.

A pályatest, amely még a béke idejében épült, jó karban van. A homok- és hófúvások ellen, ott, ahol mélyebben fekszik, mint a közvetlen mellette levő terep, csinosan növesztett élőfa sövények védik, többnyire fenyőfákból, itt-ott lombos levelű fákból. A vasútállomások[296] okker színre festett, eléggé formás faépületek. Elmerülve gyönyörködtem a vidék szépségeiben. Csak egy incidens zavart meg csendes álmodozásaimban, midőn Naleczów és Wawolnica között egy munkás a robogó vonatról a katona feje felett kiugrott és csakhamar eltűnt a vetések között. Segíteni persze nem segíthettem, csak feljelentést tettem a legközelebbi állomáson.

A háború látható nyomait Końskowolától kezdődőleg lehetett észrevenni, amely község nem messze fekszik Nowa Alexandryától, melyet most lengyelesen Puławynak hívnak. Az említett község csaknem teljesen rommá van lőve. Ugyane helyiségtől kezdve láthatni itt-ott lövészárok maradványokat, drótsövényt és egy-két spanyol-lovagot.[297]

Nowa Alexandryától északra az eleddig termékeny és szép hullámzású vidéket hírtelen sivár pusztaság váltja fel, mely át és át van szelve lövészárkokkal. Sok helyt a szép fenyves erdők ledöntve, mi csak még jobban fokozza a vidék okozta szomorú benyomást. Iwangoród várának[298] a körzetébe értünk. Ez alkalommal nem sokat láttam a várból és erődítéseiből, mert este volt, mire áthaladtunk rajta. A Visztulán átmenve d*élu*t*án* 11 órakor megérkeztünk Bąkowiec kis állomásra, ahonnan egy szárnyvonal halad Kozienicéhez, hol ki kellett szállanunk.

1916. július 13.

Az elhagyatott kis állomáson újból sokat kellett várakoznunk, mit ezúttal nem bántam, mert legalább az éjjelt nyugodtan eltölthettük. Mindazonáltal, hogy jún*ius* 23-án ne túlságosan későn menjen a vonat Kozienicére, tárgyalásba kellett bocsátkoznom

---

[295] A Nagyboldogasszony és Alexandriai Szent Katalin tiszteletére 1374-1400 körül alapított plébánia itt említett háromhajós temploma 1905-ben neogótikus stílusban épült.

[296] Értsd: a vasútállomás épületei.

[297] Spanyollovas vagy spanyolbak. A drótakadály régen használt formája, mely kecskelábú állványzatra feszített tüskésdrótból állt.

[298] Iwangoród: vár Dęblin mellett.

Dęblinnel – mint ahogy lengyelesen Iwangoródot hívják. Reggel alkalmam volt a vidéket megszemlélni, melynél sivárabbat és kihaltabbat még alig láttam. A pályatest magas töltésen húzódik, mely csupa homok, melyen semmiféle növény nem tud gyökeret verni. Ugyanilyen a körös-körül levő vidék is, azzal a különbséggel, hogy egyik oldalon kivágott erdő romjai meredeznek az ég felé, míg a másik részen gyér mezőség erőlködik, hogy valahogyan életben maradjon.

Sok türelmetlenkedés után fél tízkor végre megindultunk, és egy órával később a végállomáson voltunk. A k*örül*b*elül* 13 km-es út roppant érdekes látványt nyújtott. Csupa lövészárok. Egyik a másik után. A drótsövények sok helyütt még teljes épségben megvannak. Nem messze Bakowiectől látható a vasút mellett egy nagy halom egy-két hatalmas kereszttel, ahol állítólag 3000 orosz katona alussza örök álmát, némán hirdetve a német gépfegyverek rettenetes pusztítását.

Megérkezve Kozienicére, a kiszállással hamarosan készen voltunk, és egy accessist útmutatása szerint, aki épp Schmied alezredes mellé volt beosztva, megindultunk a városba. A városnak a vasút felé eső része jórészt el van pusztítva, de a többi nagyobb része egészen ép. Középütt emelkedik tágas parkban a kat*olikus* templom,[299] melytől keletre egy nagy tér terül el négy szegletben, mint ahogy ez Lengyelországban mindenütt tapasztalható, és a keleti oldalon egy szép[300] barokk stílusban épült fehér palota emelkedik széles, egyemeletes frontjával. Mint hallottam, az épület a cár egyik benső emberének a tulajdona. Gazdája most a jó Isten tudja, hogy hol lehet. E kastélyban van most a tiszti étkezde.[301]

Az embereknek a helybeli Fassungstelléről, miként Lublinban, úgy itt is, szalonnát véve, midőn csillapították éhség- és szomjúságukat és miután a sebesült lovat is megvizsgáltattam az állatorvossal, most már gyalog, d*élután* 2 órakor óriási hőségben, de még nagyobb porban elindultunk Swierze Górne felé északra, amely az utasítás értelmében 10 km távolra fekszik, de valóságban a kétszerese csaknem.

Mentünk, mentünk. Mikor kiértünk a Visztula töltésére, már sokkal jobb utunk lett. Egyszer meg is pihentünk egy kies fekvésű, hűs, pázsitos helyen, azután ismét továbbmentünk. A vidék itt ismét szebb és gazdagabb lett. Már nem messze járhattunk a Nowa Wieś nevű községtől, mely után Swierze Górne következik, amidőn egy huszár jött elibénk azzal a paranccsal, hogy forduljunk meg és Opatkowice nevű községbe menjünk, mely 3 km-nyire fekszik délre, és ott szállásoljam be az egész munkásosztagot. Hát jól van, gondoltam én, és ezzel az egész karaván megfordítottam. Egészen elfáradva d*élután* fél hatkor megérkeztünk a jelzett községbe, ahol első dolgom volt, hogy az embereket megszámlálva átadjam a mérnöknek és ezzel bevégezzem a feladatomat. Ezután egy mérnökkel, aki, mint megtudtam, Schmied alezredes jobbkeze, és aki hozzánk kijött, megjelöltem a szállásokat, melyek csűrök voltak, magam pedig, miután az alezredest hiába vártam, a mérnök hintójára ülve vele együtt elindultam az alezredeshez, mivel a

[299] Az 1868–69-ben épített Szent Kereszt-plébániatemplom.

[300] A szó után áthúzva: reneszánsz.

[301] A kastély alapjai 1467-ből valók. 1867-ben kaszárnyává alakították.

nyíltparancsom aláírása céljából feltétlenül fel kellett keresnem. Az út iszonyú homokban áthaladt a Nowa Wieś nevű falun, amely roppant hosszú. Az út mellett lehetett szemlélni a második állások drótsövényeit épülőfélben. A falun áthaladva egy erdőbe értünk, ahol az állások már teljesen ki voltak építve. A lövészárkok 2 m mélységűek, állványokkal és az oldalak sövénnyel kirakva, mert máskülönben beomlana minden. Oly nagyszerűen van az egész maszkírozva, hogy már 20 lépésről alig fedezhető fel. Csak a lövésznyílások hiányzanak, mit a társam előadása szerint majd a katonáknak maguknak kell kivágni, ha rákerülne a sor, mit ne adjon a jó Isten. A lövészárok menete nagyon ügyesen van megválasztva, és mindenütt pazar kilövésre alkalmas előtér van. Csak a drótsövény távolsága nem tetszik nekem, mely több helyütt 100 lépést is kitesz a lövészároktól, ami tapasztalataim alapján nagyon sok.

Azonban, hogy megörökítsem útitársamnak, a mérnöknek az elbeszélését, aki már hosszabb idő óta dolgozott ezen a vidéken, eszerint ugyanilyen természetű állások vannak a Bug mellett már elkészítve, melyek második fő védelmi vonalunkat képezik. A harmadik és utolsó fő védelmi vonal, melyet a németekkel együtt építünk ki, a következő: a lengyelországi várak és Novo Gyorgyevszktől délre a Visztula. Pilicáig a németek dolgoznak, míg ettől délre mi, és e vonal folytatódik a San mellett és aztán a Kárpátok gerincén Bukowináig. Minden fő védelmi vonal három egymásra következő állásból áll, melyek közül mindig a második van a leggondosabban kiépítve. Ez utóbbit a Visztulánál minden körülmények között tartani kell. Az oroszok nagy offenzívája végett most parancsot kaptak, hogy mindenekelőtt a drótsövényeket kell elkészíteni, és csak ezután kerül a sor a lövészárkokra. A drótsövények négysoros vaskarókon áthúzott drótokból állnak. A munka eltart október hónapig, de szükség esetén hat nap alatt elkészítik, mivel minden Geniestab részére ez esetben 20 000 [!] munkást bocsátanak rendelkezésre.

Ilyeténképpen elbeszélgetve érkeztünk el Swierze Górnéra, amely Opatkowicétől bizony még jó egyórai járásnyira volt kocsin. Az urak éppen vacsoránál tartottak. Magamat bejelentve beléptem az étkező helyiségbe, ahol szörnyű stramm módon jelentkeztem az alezredesnél, aki nagyon szívesen fogadott és meghívott vacsorára, mit én örömmel elfogadtam. A többi jelenlevő uraknak is bemutatkozva, kezdetét vette a többnyire köztem és az alezredes közötti nagyon élénk eszmecsere a legkülönfélébb dolgokról. Természetesen a fő tárgyat a háború képezte. A nagyon jó hangulatban eltöltött este egészen felvillanyozott, amikor jó későn dolgomat elvégezve végre távoztam. Ámbátor tőlünk Pupič főh*ad*n*a*gy csak a félórai távolságra levő Michalówka nevű községben volt, az előrehaladott és a rövid időre való tekintettel szóba sem jöhetett, hogy meglátogassam. Az alezredestől és a többi uraktól szívélyes búcsút véve kocsira ültem ismét, és úgy 11 óra tájban voltam Opatkowicén, ahol már Fleissner b*áró* mérnök nagyon várt a számomra is elkészített szálláson, amely jó parasztházban volt.

1916. július 17.

Az útról szerzett benyomásaimat röviden elmondva nyugovóra tértünk. Én az ágyat, amelyben háltam, érthető bizalmatlansággal szemléltem, de aztán eltökélten a legrosszabbra, nyugalomra hajtottam a fejemet. Nagyszerűen aludtam. Másnap: jún*ius*

24-én korán keltem, és miután tudomásomra esett,[302] hogy a vasútállomásra burgonyáért sok kocsi fog menni, elhatároztam, hogy a legénységet ezeken fogom elvitetni az állomáshoz. A tervet követte a kivitel, és az állomáshoz annyira idejében érkeztünk meg, hogy a legénységnek megengedhettem a városba való bemenetelt bevásárlás céljából. Jómagam is beszaladtam még a városba és feladtam két táviratot: egyet a csapattestemhez és egyet a Kreisk*om*m*an*dóhoz. Visszatérve az állomáshoz, hiába kerestem Fleissner b*á*r*ó*t a búcsúzás céljából, végül is be kellett szállnom, és búcsút intettem a városnak, ahol a legionistáknak van egy Gruppenk*om*m*an*dójuk. Röviden e helyen megemlékezem az ezirányú megfigyeléseimről. A legionisták vezényszava, lengyel portopéjuk[303] is a lengyel színt mutatja: fehér-piros, rajta fehér sassal, a hajtóka is magán viseli a lengyel színezetet, a csillagok egymás mellett vannak, nem úgy, mint nálunk. A tiszteknél a hajtókán belül még cikk-cakkos vonalban piros színű vékony szalagocska fut. Beszédbe nem elegyedtem velük, többet nem mondhatok, mint amennyit láttam. A sapkájuk az oroszokéhoz hasonló: tányérforma, elől a lengyel sassal. Egyébként a ruha egy a miénkkel.

A vonat fél tízkor indult Kozienicéről, csakhamar Bąkowiecén voltunk, ahol átszállva délben elértük Dęblint. Ez alkalommal bőven volt alkalmam megfigyelni az erődítményeket. Az erődművek mind fel vannak robbantva. A hatalmas beton- és terméskőből épült tüzérségi és gyalogsági állások a védművekben felrobbantva, darabokra törve meg vannak semmisülve és nagyon siralmas látványt gyújtanak. A castellumban levő orosz templomtornyot épp a hagyma alakú kidudorodásnál egyik gránátunk telibe találta. A gránát ütötte rés még most is kijavítatlanul bámul a Visztula tovasiető hullámaira.

Iwangoródban újból bizonytalan ideig kellett várnunk. A legénységről gondoskodva a tiszti kantinban elég jól ebédeltem, és az itt tartózkodásom folyamán megismerkedtem egy bajor hadnaggyal Piotrków Kreisből: Weisheit nevű főh*ad*n*a*ggyal és még három honvédtiszttel, akik Kowal felé iparkodtak.

1916. július 19.

Mivel az ismételt kérdezősködések alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy este előtt nem indulunk tovább, hogy az időt hasznosan töltsük el, elhatároztuk, miszerint meg fogjuk tekinteni a castellumot. Felkerekedtünk tehát, és a közvetlen közelben fekvő castellumnak tartottunk. Mindenütt pusztulás, romok és omladékok tárultak szemeink elé. Az erődítmény, amely a Visztula partján terül el, régi rendszerű és a jelenlegi háborúban semmi hasznát nem is lehet venni. Nagyrészt épségben van, csak a belül levő hatalmas épületek: kaszárnyák, ruha- és fegyvertárak vannak a földdel egyenlővé téve. Kedélyesen elbeszélgetve járkáltunk össze-vissza cél nélkül, többször állva a szenvedélyes fotográfusnak látszó Weisheit főh*ad*n*a*gy gépe elé. Egyedül a tiszti kaszinó őrizte meg a nagy pusztulásból a formáját, amely vörös tégla anyagával és egyemeletes

[302] Jutott.

[303] A francia porte-épée-ből, a német das Portepee: magyarul kardbojtot jelent, amely minden bizonnyal fehér-piros színű volt, s a csomóját fehér sas díszítette. (A szó egyébként egyetlen lengyel értelmező szótárban s a lengyel idegen szavak szótárában sem szerepel, s nem található a lengyel kardokkal foglalkozó szakmunkákban sem.) – Kovács István szíves közlése.

formájával a régi időben nem is lehetett csúnya épület. Jelenleg a földszintje már lakhatóvá van téve.

A még hátralevő szabad időnk nagy részét a tiszti kantinban ütöttük el a vonat indulásáig, amely d*elután* fél hétkor végre valósággá lett.

A bajor hadnagy elbeszéléseit nagy érdeklődéssel hallgattam. Hisz nagy tapasztaltatokkal rendelkezett, sokat látott és próbált. Egy fliegende Divisionhoz[304] tartozott, amelyet tudvalevőleg mindig a veszélyeztetett pontokra küldenek. Ott volt Verdun ostrománál[305] és innen ment haza szabadságra. Mire visszatért Verdunhöz, akkorra Divisionja már Linzingen hadseregében harcolt Łuck táján. Így tehát ő is Kowal felé igyekezett. Leginkább bámultam azonban ama kijelentésén, hogy az olasz háború kitörésekor harcolt Tirolban is, voltak ütközeteik az olaszokkal. Később itt leváltották őket.

Ebben a mederben folyt tovább az érdekes beszélgetés, mely az unalmat elűzte tőlünk, mire szükség is volt, mert a rossz mozdony végett a vonat csak lassan haladhatott. Éjfél után fél egy volt, mire megérkeztünk Lublinba, ahol az ismerős tisztektől búcsút vettem, és a legénységet alarmírozva kiszállottam. Azonnal a Bahnhofk*om*m*an*dóhoz siettem megtudni a legközelebbi vonat indulását Szastarka felé. Kérdezősködésemre megtudtam, hogy ez legközelebb csak fél tízkor megy. Erre a legénységet egy barakkban beszállásoltam, én magam pedig kocsira ülve behajtottam a Magistrathoz szoba irányában.[306] Az éj miatt csak keveset láttam ismét a városból. Szállást a Zamoyska 12. alatt levő Offiziersheimben kaptam, amely átutazó tisztek számára katonai igazgatás alatt áll. Egy szobában több tisztnek van helye. Ettől eltekintve az ágy nagyon tiszta, a kiszolgálás kifogástalan. Ami fő, nagyon jól aludtam és némileg kipihentem magamat. Indultam jún*ius* 25-ének reggelén vissza az állomáshoz, amely nem volt messze. A vonat az előre jelzett időben pontosan indult, és d*elu*t*án* ¾ 1 órakor Szastarkán kiszállottunk. Ezzel azonban még nem volt vége a fáradalmaknak, mert innen még hosszú gyalogút állott előttünk. Habozás nélkül nekivágtam rekkenő hőségben az útnak, és Michalowkán egy kissé megpihenve, izzadságtól gyöngyözve elértük Madliborzycét, ahol nagyobb pihenőt tartottam és a legények mindegyikének megfizettem a már előzetesen megígért fél liter sört, mi a katonákat ugyan jó kedvre hangolta. Este 7 óra volt, mire Janówba megérkeztünk, ahol a katonáknak egynapi dienstfreit adtam, mihez utólagosan az ezredes beleegyezését is megnyertem. Így múlott el a fáradalmakban gazdag megbízatás, amelyet nem bántam meg, mert sokat láttam és tapasztaltam.

A teljesség kedvéért még utólagosan meg kell említenem, hogy a Visztula melléki erődítési munkálatokra való előkészület meglehetősen régi keletű, mivel a nyomok visszavezethetők még 1915. dec*ember* hónapra. U*gyan*is az M. G. G. Befehlben[307] már ekkor foglaltattak intézkedések, melyek az erődítési munkálatok minél előbbi megindulását

[304] Repülőosztályhoz (ném.).

[305] Az első világháború egyik legfontosabb csatája a nyugati fronton, a német és a francia csapatok közt zajlott, 1916. február 21. és december 18. között, Verdun-sur-Meuse közelében, Északkelet-Franciaországban.

[306] Értsd: hogy szobát, szállást találjon magának.

[307] Militär Generalgouverneurs Befehl: katonai főkormányzói parancs (ném.).

tartalmazták. A munkát ez irányban egyes helyeken elég korán már meg is kezdték. E sorok írásakor p*éldáu*l Runopolnál a hídfő teljesen ki van épülve. Puławynál és Dęblinnél pedig még akkor, mikor ott jártam, lázasan dolgoztak rajta. Láttam p*éldáu*l azokat a vas sínóriásokat, amelyet a puławy-i hídhoz szállítottak. Egy d*ara*b 30 m hosszú, és valahonnan a nyugati német határszélről jönnek. E vasalkatrészek szemlélése önkéntelenül felkelti az emberben a technika iránti bámulatot.

1916. július 20.

Amire az egész megbízatásom folyamán törekedtem, hogy feljebbvalóim bizalmának megfeleljek és megelégedésüket megnyerjem, ezt el is értem, mit az alezredes és a zászlóaljparancsnok nem is mulasztottak el kifejezni. Az ezredesem, aki engem nagyon szeret, nem szívesen küldött el, de mint elárulta, a Kreisk*om*m*an*d*an*t határozott óhajának eleget kellett tennie, aki a feladat teljesítésére csak engem tartott alkalmasnak. Nagyon örültem, hogy nem csalódtak bennem.

E megbízatás után munkásságom újból a század kerületében folytatódik. Valójában csak most volt alkalmam Veszelovszkyt megismerni, mint csapattisztet, és meg kell vallanom, hogy agilis, hivatását jól értő, egyébként nagy stréber. A látszatra való munkát ő is nagyon kedveli. Énnekem gyakran nagy megerőltetésbe került, hogy legalább ne célozzak arra, hogy hisz ismerem üzelmeit, amidőn sokszor farizeuskodott előttem épp a század financiális ügyeit illetőleg. Az bizonyos, hogy sokkal inkább nagyképűsködik, mintsem szeretné mutatni. Azonban korai lenne róla egy jellemképet alkotni magamnak, ámbár nagy vonásokban már tisztán áll előttem, mégis várok, hátha újabb tulajdonságokat fedezek fel benne. Annyi tény, hogy nagyon nehezen szokom hozzá, miben döntő szerepe van helytelen üzelmeinek akaratlan tudása. Sok lelki harcom volt afelett, hogy tulajdonképp mit is csináljak e körülmények között. Undorodom mindattól, amit körülöttem látok, és uralkodó lett bennem ama érzés, hogy bármi áron is szabaduljak innen.

1916. július 28.

Az oroszoknak óriási támadása és az ennek folyományaképp való szorongatott helyzetünk,[308] a hazaszeretet és a környezetem undoksága mind arra késztetett, hogy távozzam, és ez mi másként történjen, mint úgy, hogy a harctérre jelentkezzem. Hosszú ideig vívódtam e kérdés körül, de határozott álláspontra nem tudtam helyezkedni. A habozó léleknek megfelelően a cselekedeteimben is ingadoztam folyton. Mégis az a gondolat, hogy a harctérre jelentkezzem, kezdett bennem lassan uralkodóvá lenni, és előkészületeket is tettem az elmenetelhez. Beoltattam magamat tífusz ellen, csináltattam egy nagy ládát, és a dolgaimat rendbe szedtem. Mindezt titokban végeztem. Mikor a döntő lépés előtt állottam, nem tudtam megállani, hogy Veszelovszky előtt ne nyilatkozzak, aki egészen elképedt először, majd hevesen kikelt a tervem ellen. Szavaiban tagadhatatlanul sok igazság volt. Ennek és ingadozó álláspontomnak hatása alatt letettem legalább egy időre szándékomról és megállapodtam abban, hogy legyen úgy, miként a Gondviselés rendeli.

---

[308] A Bruszilov-offenzíváról van szó. részletesen lásd: Julier 1914–18. a vonatkozó rész: http://mek.oszk.hu/02200/02221/html/4_6.html (2016. október 26.)

Így történt aztán, hogy mikor két nappal később ismét Musterungra kellett mennem vezérőrnagy lovag Schreitter[309] elé, aki kérdezte, vajon tábori szolgálatra alkalmasnak érzem-e magamat, szilárd hangon válaszoltam, hogy nem. Egyébként a Musterung nagyon enyhe volt, mert a Kreis tisztjei közül senkit sem vettek be. A vezérőrnagy, kivel a szemle után az utcán összejöttem, szíves hangon gratulált a kitüntetésemhez.

Ugyanerre az időre, július 9-ike körül vártuk Kuk táborszernagyot, a katonai főparancsnokot, kinek tiszteletére egy díszszázadot kellett a bosnyákokból formálni, és aki jövetelének hírére figyelmeztetett az ezredes úr, hogy a gör*ö*gkel*eti* temetőben levő katonasírokat hozzam egyszer már rendbe: u*gyanis* e feladatot már régebben kaptam. E munkához hozzáláttam nagy serénységgel, annál is inkább, mivel készen léte[310] után akartam a szabadságomat kikérni. A kezdetben lévő jó időjárás kedvezett a munkának, amely gyorsan haladt is előre. Összesen 44 orosz és három bosnyák katonasírom volt két sorban: 33+14. A sírokat egy vonalba hoztam, transziroztam, gyeptéglával kirakattam, a kereszteket ugyancsak egy egyenesbe rakattam be, aztán a sírok felső lapjára gyepből római keresztet csináltattam és a többi szabad részt törött kővel töltettem ki. Már csak félnapi munka volt hátra, de az időközben beköszöntött esős idők nem engedtek alkalmat a befejezéshez. Az idő pedig, amihez szabadságot akartam kérni, elérkezett, és nem akartam ezzel egy pillanatig sem késlekedni. Ennélfogva, ha nem is nagy kedvvel, de amellett döntöttem, hogy a munkám befejezése előtt még kikérem a szabadságom.

1916. július 30.

Mivel szokásomhoz híven nálam a tervet követi a kivitel is, így a jelen esetben is másnap, júl*ius* 21-én mentem raportra a szabadságom irányában. Az ezredes[311] egy ideig bámulattal nézett reám, majd azzal a megokadatolással, hogy a Kreisk*om*m*and*a*n*t, miként nyilatkozott, sajnálattal megtagadta kérésem teljesítését. Ez a nem várt válasz viszont engem lepett meg. Mivel érdemlegesen nem tudtam replikázni, eléggé megszomorodottan távoztam az irodából. Rögtön mentem a Kreisk*om*m*an*dóhoz, az adjutánshoz, akitől érdeklődtem, hogy mi igaz a dologban. Tarangul u*gyanis* egy tiszti összejövetel alkalmával úgy nyilatkozott, hogy Kuk szóbeli parancsára bis auf weiteres[312] szabadság nem adható. Az adjutáns utalt az M. G. G. parancsra, mely Lemberg vidékére és Przemyśl keleti környékére tiltotta be a szabadságolást. Az ezredesre érthetően bosszankodva tértem a lakásomra, ahol okosabb foglalkozás híján pihenni tértem. Alighogy feltápászkodtam az ágyból, amidőn az Ordonnanz hívott az ezredeshez. A remény sugara gyulladt fel bennem, hogy talán mégis az ezredes meggondolta a dolgot és megadja, amit kértem. Ilyen gondolatok közepette léptem be az irodába, ahol a többi tisztet már összegyűlve láttam. Az ezredes rögtön felém fordult és el nem leplezett kárörvendezéssel újságolta, hogy íme, itt van a szabadság: a zászlóalj át van helyezve Lublinba, és nekem azonnal utaznom kell Otróczra, hogy az ottani különítményt másnap Policznára

[309] Franz Adolf Ritter Schreitter von Schwarzenfeld címzetes altábornagy volt.

[310] Elkészülte.

[311] Taramgul Demeter.

[312] További intézkedésig (ném.).

vezessem. A hírt flegmatikusan fogadtam. A katonáskodásom alatt már elégszer módomban volt az események gyors váltakozásáról meggyőződnöm. Siettem otthonomba, és dolgaimat összecsomagolva egy Dienstzettel átvétele után a Kreisk*om*m*an*dónál, meg egy-két hirtelenibe való búcsúzás után kocsira szálltam, és elindultam úgy 7 óra felé este Otróczra, ahol még sohasem jártam, és a kocsis sem tudta az utat.

Az út Godziszówig olyannyira sáros volt a folytonos esőzések miatt, hogy a legjobb akarat mellett is csak lépésben tudtam haladni. Az ég teljesen borult volt, és hol esett, hol meg elállt. Godziszów elhagyása után az út megjavult, és így gyorsan haladhattunk a legközelebbi faluig, amelynek Zdziłowice a neve. Egészen besötétedett, mire ide értünk. Nagy nehezen, a lakosoktól folyton kérdezősködve ráigazodtunk a helyes útra, de alighogy elhagytuk a falut, eltévedtünk, és a bajt még növelte, hogy zápor szakadt a nyakunkba és bőrig átáztunk. A dűlőút, amelyen haladtunk, annyira rossz volt, hogy a kocsiból egyszer ki is faragtunk.[313] Amint lehetett, azonnal megfordítottam a kocsit, és visszamentünk az elágazásig, ahol a másik, a jó útra tértünk. Az eléggé meredek úton a lefelé rohanó esővíz olyan mély árkot mosott a laza talajban, hogy itt is többször a felforgás[314] veszélye fenyegetett. Lépésben haladva előre, ismét egy útkereszteződéshez értünk, és újból nem tudtuk, hogy merre menjünk most. Mivel nem akartam ismét eltévedni, ezért a szakadó eső ellenére elővettem a térképet, a bussolát és a villanylámpát, hogy tájékozódjam, mi sikerült is. Az iránytű által mutatott irányba haladva csakhamar elértük a falu szélét. Helyben voltunk tehát, de hátra volt a másik nehézség, hogy hol lakik a különítmény parancsnoka: K*omman*d*an*t Kuntič, avagy a helybeli gazdászatot vezető Chmielowski Adalbert zászlós. A tűnődéssel tudtam, hogy nem érek el célt, miért is a legelső háznál, ahol még lámpa égett, leszállottam, bezörgettem az ablakon, ahol egy rémült asszony nézett rám. Nagy nehezen megértettem vele, hogy mit akarok, és ráparancsoltam, hogy mutassa meg az irányt. Az asszony jött is, és így végre elértük a zászlós lakását, ahol természetesen, lévén éjjel 11 óra, már mindenütt sötétség volt.

1916. aug*usztus* 2.

Minden teketória nélkül zörgettem addig az ablakon, míg hangot nem hallottam. Midőn végre kölcsönösen felismertük egymást, megnyílott az ajtó, és én beléptem vizesen és lucskosan a szobába. Miután a kocsiról és a lovakról gondoskodtam, elbeszéltem a zászlósnak jövetelem célját, majd sok mindenről megemlékezve éjféltájban nyugovóra tértünk. A viszontagságos út után jólesett a pihenés.

Reggel egy kissé magamhoz térve személyesen néztem utána, hogy mit végzett el a zászlós, aki még az éjjel megígérte, hogy nevemben korán reggel a szükséges utasításokat megadja. Az elindulás idejéül d*élelőtt* 11^{h}-t állapítottam meg, hogy a legénységnek ideje legyen az ebéd elfogyasztásához.

Felkerestem az osztag parancsnokát: K*omman*d*ant* Kuntičot is, aki épp az előző napon érkezett meg a szabadságról, és akiben megbízatásom érthető meglepetést keltett. Majd a hátralevő szabad időt arra használtam fel, hogy megtekintsem a falut, mely érdemes volt a figyelemre.

---

[313] Faroltunk.

[314] Felborulás.

1916. aug*usztus* 3.

A község dombos vidéken fekszik és egy völgy mentén terül el. A házak abban a rendetlenségben épülvék, amely az e vidéki lengyel faluknál már szokásos. A lakosság nagy része gör*ög*kel*eti* vallású rutén településekből állott, akik mind elmenekültek: gazdátlanul és üresen hagyván házaikat, megműveletlenül földjeiket. Ezeket a földeket most a kincstár munkáltatja, de kevés a munkaerő, s ezért gyatra termés is lesz.

Az oroszok hitsorsosaiknak nagyban kedveztek. Van itt egy gör*ög*kel*eti* templom, mely szintén elhagyott, sőt, ami faluhelyt ritkaság számba megy: szép kőiskolája is van a községnek, ahol béke idején állítólag öt tanerő működött. Az iskola most gazdasági épület. Természetesen úgy az iskola, mint a templom azt a célt szolgálta, hogy az óhitűek nehogy megtántorodjanak és áttérve a kat*olikus* vallásra, beolvadjanak a lengyelek közé.

Az indulási idő csakhamar elérkezett. Az időjárás kedvezett a gyaloglásnak, mivel az eső elállott és kissé hűvös szellő fújdogált. A katonák várakozáson felül jól meneteltek az erdős-völgyes vidéken, amelyet több helyt lövészárkok tarkítottak. Csakhamar elértük Batórz községet, ahol nagyon szép reneszánsz stílusban épült kat*olikus* templomot láttam különálló toronyharanggal.[315] Pihenésre csak Błażek község szélén adtam félórai időt, mert nem akartam nagyon elkésve érkezni az állomáshoz. A község mellett, a 310-es Kote közelében látható egy katonatemető, amely gondozott sírjaival és tetszetős nyírfakerítésével szép példáját nyújtja az illetékes csendőrség munkájának. Már Brzozówka falun is áthaladtunk és nem messze voltunk célpontunktól, amikor egy parázs záporeső elfogott bennünket. Még jó, hogy ez nem sokáig tartott, de így is alaposan megáztunk. Délután ½ 5 volt, mire Szastarkára megékeztünk. Eredetileg Policznára kellett volna menni és ott csatlakozni a századhoz, azonban saját felelősségemre ezt a kerülőt elhagytam.

Miként előre sejtettem, az állomáson még nem volt senki sem. Mert tartottam attól, hogy esetleg a század Policznán rám várakozik, magam kocsira ülve siettem a falu felé. Útközben azonban már találkoztam az urakkal, és így én is visszafordultam.

A vasútnál nem kis gondot okozott a sok málha felrakása. A törzsnek és az egy századnak oly sok holmija volt, mint egy ezrednek sem. A várakozási idő, leszámítva a némileg ideges hangulatot, amely természetszerűleg egy új diszpozíció alkalmával az embereken erőt vesz, kellemesen telt el. Úgy 10 óra tájban este elindult a vonat. Kraśnikon hosszabb ideig állottunk és vacsoráztunk. Az éjjelt jól-rosszul eltöltve, másnap, júl*ius* 23-án reggel négy óra tájban megérkeztünk Lublinba, ahol megtudtuk, hogy ott maradunk. A kirakodás újból hosszú ideig tartott. Míg a Stab tisztjei kivétel nélkül felmentek a városba, addig a század tisztjei kinn maradtak az állomáson, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyék a kaszárnyába való menetelhez. Dél volt, mire ezzel elkészültünk, mely után mi is a városba hajtottunk, ahol a Hotel Rzimsky[316] éttermében találkoztunk. Az eshetőségek latolgatása, a tisztek hajléktalansága kissé nyomott hangulatot idézett

[315] A plébániát 1445-ben alapították, a templom neoromán stílusú. Történetére, építéstörténetére részletesen lásd: http://www.sandomierz.opoka.org.pl/strdiec_/parafie.php?p=7&d=6 (2016. június 16.)

[316] Helyesen: Rzymski, azaz római (lengyel).

elő, de hát a kezdet nehézségei mindig megvannak. Délután a századot helyeztük el, vacsorára pedig ismét bementünk a városba a Bar Widenskybe. Az éjjelt Veszelovszkyval töltöttem el egy provizórikusan talált szobában.

A másnap hasonlóképp ide-oda szaladgálásokkal telt el, mely teljesen kimerített. Hosszú habozás után úgy döntöttem, hogy a század közelében levő sörfőzdében veszek falást,[317] hogy véget vessek a folytonos csavargásnak, ami sehogy sem volt ínyemre. Ámbár a század a város legdélibb részén, a központtól legalább is 4 km távolban[318] kapott helyet, hogy mégis az itt lakásra határoztam el magamat, erre egyrészt az indított, hogy a város zaja, erkölcstelen levegője engem nem vonzott, a gyaloglást nem bírtam és csöndes helyet akartam, ahol a doktorátusra majdan, ha Isten segít, előkészülhessek. Így én ismét otthont alapítottam, amire már kipihenés céljából valóban nagy szükségem volt.

1916. aug*usztus* 4.

Megtörtént tehát az, aminek eshetőségére már nem számítottam, hogy a zászlóalj eltávozott Janówból. Így hát búcsút vettünk attól a helytől, ahova ¾ évi működésünk emléke fűzött. Az emberi lélek tulajdonsága hozza magával, hogy akár jól, akár rosszul folyjon is egy helyt a sorsa, ha válásra kerül a dolog, önkéntelenül fájdalmat érez, mert tudja, hogy az emlékek gyarapodásával csak mind jobban közeledik a véghez, amikor majd ő maga is csak emléket fog jelenteni.

A zászlóaljnak sok súrlódása volt a Kreisk*om*m*an*dóval, de Wenderling őrnagy távozása után, hogy helyébe d*okto*r Kuzminsky alezredes jött, a viszonyok tetemesen megjavultak, és a megszokás sok mindent eltompított. A tisztikar nagyon vegyes társaságból állott. A lengyelek (alias exkunok) és a csehek (alias: angolok) domináltak. A csehekkel ab ovo nem tudtam jó viszonyba jönni, az a szimpátiám pedig, amely velem született a lengyelekkel szemben, hogy ismerni tanultam[319] őket, csaknem semmivé foszlott szét. A lengyel tisztviselők úgy rendezkedtek be, mintha a megszállott föld végérvényesen övék lenne. Arról megfeledkeztek, hogy más népek is ontották ezért a vérüket, mert ránk úgy néztek, mint hívatlan betolakodókra, akik elvesszük tőlük a kenyeret. Mindegyik közülök szép álmokat szőtt a nagy és független Lengyelországról, amelyben legalábbis ha királyok nem, de kiskirályok biztosan lesznek. A lakosságnak mindenben nagyon a kezére játszanak, mintha biztosítani akarnák már előre is a szavazatukat. Az eljárásukat meg tudom valamiképp érteni, magam is humánusnak tartom, de nem hazafiasnak, ezt erősen állítom. Amidőn a titáni küzdelemben a Monarchiának minden erejét és értékét latba kell vetni, ilyenkor a humanitás érzésétől áthatott hazafiasság az első, és mindent ennek szolgálata alá kell rendelni. A lengyel tisztviselők azonban meggyőződésem szerint akár tiszta, akár önző (s ez általánosabb) alapon elsősorban nemzetiségi elveket tartottak szem előtt, miáltal a kormányzást megnehezítik és útját állják annak, hogy a meghódított területet a megengedhető határokon belül úgy kihasználjuk, amint az

[317] Értsd: a sörfőzdében falt be valamit.

[318] Távolságra.

[319] Értsd: megismertem.

lehetséges. Azt az elvet követik, amelyet a helybeli fináncoknál volt alkalmam megfigyelni: először maguknak lopnak sokat, aztán pro forma az államnak is juttatnak egy keveset, amelyből azonban ugyancsak részesednek. Ilyen viszonyok mellett természetesen az állam csak ráfizet, minek levét ismét csak a becsületes emberek isszák meg. O tempora, o mores![320] Arra a meggyőződésre jutottam, hogy az egyszeri ember álláspontjára helyezkednek, ki várja, hogy a sült galamb a szájába röpüljön. Így a lengyelek is. Szeretnének szabadok lenni, de mert ennek elérése csak szívós kitartással és súlyos áldozatokkal jár, ezért ezt mások hozzák meg [számukra], ők csak a kész eredményt akarják élvezni. Eleven energiájuk nincsen, de másokat erre ösztökélni jól értik.

Maga az orosz–lengyel nép többségben visszakívánja az oroszt. A Monarchiát betolakodó koldusnak tartja, aki rajta akar meggazdagodni. Csak a zsidók örvendnek az új állapotokon. A legionisták magva Galíciából való. Akik már a megszállott területről rekrutálódtak, először is aránylag kevesen vannak, aztán a minőség bizony silány: jórészt csak pompázni tudnak.

A katonai főparancsnokság is határozottan kedvez a lengyeleknek, min még inkább vérszemet kapnak a hivatalnokok, akiknek most olyan jó sorsuk van, minta Eldorádóban lennének. Az aránytalanul jó fizetésük ellenében alig dolgoznak valamelyest. Más népek fiaival szemben gőgösek és köpönyegforgatók. Egyszóval az általam megismert lengyel karakterből sok minden hiányzik ahhoz, hogy egységes és céltudatos munkára és nagy áldozatokra képes legyen. A külsőségeknek náluk nagyobb jelentősége van, mint bárhol a világon. Ezért az ez iránti érzék ki is van fejlődve a belső értékek rovására. Ehhez járul az orosz–lengyel nők erkölcstelensége, mi úgy az alsó, mint a felső néposztályra áll.

Bizony a szegény lengyel népen nagyon lehet sajnálkozni. A százados megosztás annyira eltávolította őket egymástól,[321] hogy jelenleg csak a nyelv mutatja, hogy egyek, más nem. Viszonyaik ismerete még csak növeli a himnuszuk megrázó erejét, amelyben – nagyon helyesen – csak az Istentől remélik sorsuk jobbra fordulását:

„Szent oltárodnál térdre hullva kérünk,
Szabad hazánkat, óh add vissza nékünk!”[322]

1916. aug*usztus* 7.

Ha egyes körülmények nem éppen kellemes emlékeket keltenek fel az ember lelkében, azokra nem is szeret visszagondolni. Így van ez, valahányszor a janówi társadalmi és bajtársi életre emlékezem vissza. Az én helyzetemet speciálisan még megnehezítette ama körülmény, hogy életfelfogásommal teljesen izoláltan állottam és a társaságból akkor sem tudtam magamat kivonni, amikor pedig nagyon kívánatos lett volna.

---

[320] Mely idők, mely erkölcsök! (lat.)

[321] Utalás Lengyelország XVIII. századi felosztásaira, melyek során 1772-ben Oroszország, Poroszország, Ausztria, 1793-ban Orosz- és Poroszország, 1795-ben Oroszország, Poroszország és Ausztria között diplomáciai tárgyalások útján felosztották a királyságot, s az önálló lengyel állam megszűnt.

[322] Nem a lengyel himnusz szövegéről van szó, hanem Alojzy Feliński: Az Isten, ki Lengyelhont… kezdetű, 1816-ban született verséből való idézet, melynek szövegét Lengyelország fölosztásának több mint egy évszázada alatt főleg a templomokban, imádság formájában énekelték. Ennek utolsó versszaka fohász az ország szabadságáért, amit Házi Jenő pontosan idéz, az 1860-as években született magyar fordítás szövege.

Mindezektől eltekintve egyáltalában nem állíthatom, hogy Janów rossz állomáshely lett volna. Sőt! A városka, ha a fogalmaim szerint nem is volt valami szép, mégis az oroszországi viszonyokhoz képest figyelmet érdemlő. Az *úgynevezett* Zamoyszka széles és jól gondozott, kikövezett úttestével és járdájával a finom ízlésnek sem hagyott sok kívánnivalót hátra. Ezen kívül volt még egy keresztutca, amelynek déli ága még megjárta, de az északi ágban már zsidók laktak, és ezzel meg van mondva minden. A többi városrészről jobb nem is beszélni. Ott, ahol a lengyelek laktak, és ez a városka déli része, még lehetett látni a tisztaságnak valamelyes nyomát, de ahol a zsidóság volt, ott csak förtelem és utálat várt a kíváncsiskodókra. Elmondani nem lehet, leírni képtelenség azt a piszkot, azt a rendetlenséget, ami egy lengyel zsidóhoz tapad. A tisztátlanságuknál csak a vallási fanatizmusuk nagyobb talán. Arra, ki a viszonyokkal nem ismerős, p*éldáu*l nagyon fura benyomást kelt a zsidó férfinemnél lelógó, gatyamadzaghoz teljesen hasonló valami alkalmatosság, amely egyeseknél a térdig ér, és amikor mennek, ez himbálódzik, mint valami harangkötél. A madzag eredeti színe sárgás, de ember legyen, aki a nagy kosztól, mi ráragadt, felismerni véli e színt. Állítólag az imádságnál csókolgatják ezt az alul rojtos madzagot a hithű zsidók. Mikor először láttam éktelenkedni a zsidókon a madzagot, felháborodva majdnem ott tartottam több ízben, hogy hiányos öltözködés végett rendre utasítsam a disznókat. Később már azt sem vettem fel, ha az ellenző gombok a nadrágon nyitva voltak és egy-két szőrszálat lehetett látni a nemzőrészről. Amilyen piszkosak a férfiak, egy szikrával sem különbek a nők. Rücskös alakok, kik bűzlenek már messziről. Ezek után ugyan nem csodálható, ha a lakásuk, a házuk és annak környéke vigasztalan képet nyújt a tisztaság után sóvárgó szemlélőnek. A zsidó lakások telvék féreggel, az igaz, hogy ebben a lengyelek sem maradnak hátul. Az árnyékszék, melynek deszkái arra szolgálnak, hogy az emberi exkrementum első tartózkodási helyéül szolgáljon, egyenesen hajmeresztő. Az exkrementum többnyire jóval a testből való távozása után, hosszú ideig küzdve a gravitáció törvényével zuhan le végül csatavesztesen a mélységbe, de látható nyomot hagy ama magas állásának, amelyet elhagyni kényszerült. Legförtelmesebb azonban az, hogy eme dicső helyek, melyek vigyorogva néznek farkasszemet több ezer év egészségügyi fáradozásainak, alig pár lépésre vannak a lakószobáktól. Nagyobb módra vergődött zsidó családoknál már tűrhetőbbek a viszonyok.

De az éremnek van másik oldala is. Ez a zsidó faj hihetetlen életképessége. Gomba módra jönnek a gyerekek. Egy házaspárnak az a legnagyobb boldogtalansága, ha nincs gyermekük. És legyen a család a legföldhözragadtabb, azért mégis mindet felnevelik. A szülők maguk nem esznek inkább, csak fajzatuknak legyen betevő falatja. Az összetartás bámulatos. A kereskedői érzékük csodálatra méltó. A zsidó nő pénzért mindent enged magával csináltatni, de testét csak a legritkább esetben adja oda egy gojnak. A jég hátán is megélnek. Bárhogy undorodjunk is e fajtól, kipusztítani pogrommal, szóval, erőszakos úton nem lehet, csak úgy lehetséges őket háttérbe szorítani, ha a jó tulajdonságaikat elsajátítva a saját egyéni fegyverükkel verjük [őket] a földhöz, mi az emberiségnek csak hasznára válna, mert az egész zsidóság csak pióca szerepét tölti be az emberiség testén.

A zsidónak épp a vallása miatt teljesen különálló világa van, melyet egy keresztény egészen megérteni nem tud. Ennek a zsidó világnak sok olyan útiránya van, mit

mi elvetendőnek és megvetendőnek tartunk. P*éldáu*l a zsidónál életcél a meggazdagodás. Hogy mily úton jut a pénzhez, az mellékes. Aki közülök tönkre megy, az buta ember, ellenben aki meggazdagodik, legyen a világ legnagyobb csalója és szélhámosa, az bölcs, derék és tisztességes ember a zsidó szemében, és köztiszteletnek, megbecsülésnek örvendnek fajrokonaik előtt, ha üzelmeik végett mindjárt börtönbe kerülnek is, csak az a fő, hogy elérve legyen a cél: a meggazdagodás. A zsidó lelki élete, álmai és ábrándozásai csak egy fogalom körül forognak, ez a pénz. Ideális, eszményi életfelfogást el nem tud képzelni, s ha sejti, úgy a legnagyobb butaságnak tartja. Egy másik érdekes jellemvonás, mit a zsidó nőknél tapasztaltam s inkább azokra jellemzőbb, a női szeméremnek csaknem teljes hiánya. Csak egyre vigyáznak és egyet tudnak, ami igaz, a leglényegesebb is, hogy gojnak testet átadni tilos, mit bámulatos szívóssággal általában be is tartanak. Minden egyéb nem bír rájuk jelentőséggel, és talán még az sem hozza őket ki a sodrukból, ha egy idegen v*ala*mi módon meglátja a nemző szervüket. Hogy a férfiak a legocsmányabb módon fogdossák esetleg őket, ennek még örülnek [is], mert a különben nagy bujaságuknak – mi többnyire a számtalan gyerekben testesül meg – kedvez. Saját tapasztalatom nincsen, mert hisz én nőknél, azok bírása iránt nem kísérletezek, de a hallás és mi ennél lényegesen fontosabb, a látás elég anyagot nyújt ítéletem helyességéhez. Egy eklatáns példát egykori századparancsnokom, főh*ad*n*a*gy Kavčič mondott el, amidőn fél évvel előbb meglátogattam őt Kecskeméten.

1916. augusztus 16.

Amidőn az elmúlt év nyarán csapataink győzelmesen előrenyomultak és az ezred is már Brody bevétele után orosz földön állott, egy kisebb orosz városkában az ezred megpihent és ő egy előkelő zsidó családnál talált szállást. A szobában, ahol ő nyugovóra tért, hált még két felnőtt leány is egy ágyban, akik minden szégyenkezés nélkül vetkőztek le előtte egy ingre, mi felett ő szótlan bámulatba mélyedt, mely még csak növekedett, amidőn a lányok egyike már az ágyban fekve előhúzta az éjjeli edényt, és mintha senki sem lenne a szobában, végezte el a szükségét, miközben őt is csaknem lepisálta. Ez eset minden magyarázat helyett beszédes bizonyság.

Mielőtt Janówtól végleg búcsút vennék, megemlékezem még pár szóban a környékéről. Míg a délnyugati rész nagyrészt erdő borította mocsaras terület, amelyen csak a Biała mellett elterülő szép mezőség nyújt festői tájat a malmával és a füzeseivel, addig az északkeleti rész dombos és megművelt termékeny föld, melyeken elterülő községek úgy festenek terjedelmes lombú kerti fáikkal, mint valami oázis. A már esetleg említett környékbeli falvakon kívül megfordultam Rudán és Górna Zofinkában, melyekről nincs érdemleges említeni valóm. Annál több azonban Biała községről, amely a csatlakozó Kaweczyn, Rataj és Godzirzów községeknek a Biała két oldalán elhúzódó mélyedés magaslatain gyönyörű és megkapó szépségű fekvésük van.

Biała község folytatása észak felé Janównak, és mint Janów e része, úgy a község nagy része is a háború folyamán leégett. Az itt levő és regényes fekvésű több száz éves templom teljesen elpusztult, csak az alapok halvány nyomai láthatók. Úgyszintén tönkre mentek a templomot környező öreg hársfák, melyeknek csak az alsó törzsük mutatja, hogy valamikor nem is olyan régen még virágzó deli fák voltak. Míg az elpusztult házak

nagy részét már újraépítették, addig a templom még mindig hirdeti a szomorú pusztulást, ki tudja, hogy meddig?

Az északkeleti vidéke Janównak aránylag gazdag. A föld is termékeny. A vidék nagyrészt, le a határig Zamoyski gróf[323] tulajdona, kinek az alkalmazottai számára épített urasági házai Janów főutcájának a legszebb részét képezik. A városban több kisebb kozák laktanya van, melyik mindegyikében pársz ember tartózkodott. Négy ilyen kaszárnyáról van tudomásom. Kettő fából, kettő téglából épülve. Ami elpusztítható, az mind tönkre van itt téve.

A róm*ai* kato*likus* templom belülről sokkal szebb, mint ahogy az ember a külső után következtethetné. Várszerű fal veszi körül, és elég nagy udvara van. Egyébként barokk stílű.[324] A gör*ög*keleti templom a park közepén fekszik és most teljesen elhagyatott. A bosnyákok számára néhányszor volt benne istentisztelet. Láttam kívülről. Sokkal kisebb, mint a külső mutatja. Egyhajójú és kereszt alakú, közepén a kupola, ahonnan a csillár nyúlik le. Szép festmények vannak benne, melyek finomságot és lágyságot lehelnek. Az oltár oly széles, mint a szentély és dúsan aranyozott. Padok nincsenek.[325]

A kato*likus* temető nagyon érdekes. A sírok oly sűrűen vannak egymás mellett, hogy a fakeresztek valóságos erdőt képeznek. E temetőben nyugszik tőlünk v*ala*mi 200 hős.[326]

Białának van egy forrásvidéke a magas dombon épült sörgyár alatt. Kristálytiszta víz fakad több forrásból a domb alján, és oly bőven, hogy per secundum k*ö*rülb*elül* 1-2 m^3 víz folyik ki. Nagyon alkalmas hely lenne fürdő építésére. Jelenleg itt nagyban mosnak. Sok hosszú mosópad áll a vízben, és a ruhát úgy csavarják ki, hogy a mosópadból kiemelkedik 20-30 cm magasra egy elég vastag, faragott karó, amelynek hegyére ráakasztják a ruhát és a másik oldalát a ruhának pedig a mosónő kezével tekeri.

Utólag megemlítem, hogy egy templomhoz sok falu tartozik, s ezeknek egy temetője van ott, ahol a templom van. A halottakat koporsóban kocsin a templomba viszik először, és innen a temetőbe.

1916. aug*usztus* 26.

Lublint pár napon belül megszoktam. Az első napok tapasztalatai azt a meggyőződést keltették bennem, hogy nem csináltunk rossz cserét. A legénységnek meghatározott őrszolgálata volt, és nem küldözték jobbra-balra, mint ahogy Janówban ez történt. A kaszárnya szép és egészséges épület, míg ezzel szemben a janówi helyiségek nem minden tekintetben voltak az egészségi feltételeknek megfelelők.

A század kiruházása, valamint a viszonyok követelményeihez képest való kiképzése nem kis gondot okozott. A század legénysége nagyon vegyes és különböző értékű elemekből állott, mivel a II. századtól és Tomič különítményétől erősítést kellett

---

323 Wladyslaw Zamoyski, híres természetvédő, néprajzi gyűjtő.

324 A Mária születése-templom alapjai a VIII. századból valók, késő-barokk stílusban épült.

325 Ma Szent Antal-templom, eredetileg ferences kolostor volt.

326 Ezért ma osztrák temetőnek nevezik a helybéliek.

kérni, s ehhez járult az otróczi különítmény, mely a legrosszabb emberanyagból állott. Mindezeket most egységesen kiképezni bizony nagyon sok fáradságot és türelmet igénylő munka volt.

Eme körülmény és Berič számadó altiszt szolgálati ügyben való távozása miatt, kit nekem kellett helyettesítenem, mivel az élelmezést illetőleg a másik két Kadettnak halvány fogalma sem volt [a feladatról], a szabadságom ügye csak húzódott folyton, mi már idegessé tett. Mintha csak minden összeszövetkezett volna ellenem, az au*gusztus* 18-iki parádén részt kellett vennem, ahol az első szakasz parancsnoka voltam. A Defilierung[327] Kuk tábornagy előtt jól sikerült, és másnap, aug*usztus* 19-én a legszebb reményekkel eltelve indultam raportra, hogy végre elnyerjem a szabadságomat, amidőn az Adjutanturában találkoztam a gör*ö*gkel*eti* pópával, aki éppen panaszra ment az ezredeshez, mert a III. századtól a d*élelőtti* istentiszteleten nem jelent meg senki sem. Eme fatális mulasztás villámcsapásként hatott rám, és jó ideig nem voltam képes a józan gondolkozásra. Tudtam, hogy az ezredest az ilyen hír rosszul hangolja, és ha én most bemegyek hozzá, majd bennem keresi a bűnbakot, mivel tudja, hogy a századot tulajdonképp én vezetem. Bármennyire fájlaltam is tehát, a józanész azt sugallta, hogy ne tegyem teljesen kockára kérésem teljesítését és várjak egy-két napot. A lehető legrosszabb hangulatban el is hagytam az irodát.

Másnap, au*gusztus* 20-án szolgálati ügyben kellett az ezredeshez mennem, jelenteni neki a Stationsinspektionsoffizierdienst átvételét. Ez alkalmat megragadtam, hogy szabadságot kérjek. A sikerben biztos voltam. Annál nagyobb volt tehát a bámulatom, amidőn kérésemre azt felelte, hogy egyszerre ne jelentsek és kérjek oly sokat, és jöjjek más alkalommal. E válaszra szó nélkül meghajtottam magamat és eltávoztam. Keserűségemben szerettem volna dühöngeni, de visszafojtottam magamban az indulat árját, egykedvű képet vágtam, és épp ez alkalommal jött meg Beričnek a Koronás Vaskereszttel[328] való kitüntetése, kinek az ezredes tűzte mellére az érmet szép szavak kíséretében, melyekre szerettem volna hangosan kacagni, hogy íme, ez a jutalma azoknak, akiknek börtönben kellene ülni, ahelyett, hogy szabadlábon járnak.

E nap délutánján lakásomon tartózkodtam és mérlegeltem, hogy mit is csináljak a jelen viszonyok mellett. Igaz, hogy az ezredes Veszelovszky révén ígéretet tett, hogy mihelyt Róth K*omman*d*an*t bécsi útjáról visszatér, ahova cigarettát vásárolni megy, engem szabadságra fog küldeni, de ezt az engedményt is siralmasnak tartottam számomra [!]. Eltökéltem tehát, hogy másnap ismét megyek szabadságot kérni, és abban az esetben, ha velem szemben a Veszelovszkynak mondottakat megismétli, egy kis riposztot adva néki, kérelmezem a visszahívásomat a pótzászlóaljhoz, melyre a vonatkozó iratot el is készítettem. Lelki szemeim előtt megújultak azok a förtelmességek, amelyeket 11 hónapon át látnom s tűrnöm kellett. Azok a folytonos súrlódások, amelyek a különböző nemzetiségű

[327] Ném.: defilieren = elvonul; főnévi alakja nincs a szónak, itt: elvonulás.

[328] I. Ferenc József császár 1916. április 1-jén Bécsben kelt parancsiratában deklarálta a Koronás Vas- és a Vas Érdemkereszt (Eisernes Verdienstkreuz [mit der Krone]) kitüntetések életre hívását. A Koronás Vas Érdemkeresztet és a Vas Érdemkeresztet fekete-fehér hadiszalagon ítélhették oda. *Sallay Gergely Pál*: 1916 az osztrák–magyar kitüntetés-történetben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. évfolyam (2016) 3. szám. 795–796. o.

és felfogású tisztek között napirenden voltak és vannak, azok a bűnös üzelmek, amelyek a kincstári pénz kezelése körül az egész vonalon szemlélhetők. Végigtekintettem működésemen a zászlóaljnál, és lelkiismeretem nyugodt volt a kötelességem teljesítése tekintetében. Figyelembe vettem, hogy a tisztek nagy része az utóbbi időben rövidebb-nagyobb szabadságon volt, és az ezredes mindegyiknek megengedte az elutazást az első kérésükre és csak velem tesz kivételt, és gyerekes, nevetséges okokat hoz fel rosszakaratának takarására. Megújultak lelkemben azok a küzdelmek, amelyekben részem volt oly gyakran az utóbbi időben, és mindezeket egybevetve megszilárdultam ama elhatározásomban, hogy most már tovább nem várok, hanem törésre viszem a dolgot. Jöjjön, aminek jönnie kell, mindenre el vagyok készülve, mert mit ér nekem az élet, ha becsületem nem mocsoktalan?

Másnap, aug*usztus* 21-én szándékomat a századparancsnokkal közölve és ennek lebeszélésére nem hallgatva, újból kihallgatásra mentem, melynek lefolyása a következő volt.

Színhely: zászlóaljiroda. Jelen volt az ezredesen kívül Watzl is. Belépek, meghajtom magam, az ezredes felém jön és én németül beszélni kezdek:

– Ezredes úr, jelentem alássan, hogy én tegnap szabadságot kértem, de e kérésemnek ezredes úr ama indokolással nem adott helyt, hogy egyszerre ne jelentsek és kérjek oly sokat és ne akarjak mindet elérni…

– Igen, igen – szól közbe ő.

– …ennélfogva, ma kizárólag a szabadságom ügyében jövök, és ismételve alázatosan kérek kétheti szabadságot ama indokolással, hogy két hónap óta nem voltam odahaza és hogy a szolgálati viszonyok is most kedvezőek kérésem teljesítésére. – Erre ő közbevágott:

– Annak eldöntéséhez, hogy a szolgálati viszonyok kedvezőek-e nem én, hanem egyedül ő hívatott. Íme, most Róth K*ommandan*t elmegy Bécsbe cigarettát vásárolni, mi fontosabb ügy mégis, mert szolgálati ügy. Ha visszatér az útjáról, akkor Ön mehet szabadságra. Nem említette Önnek ezt Veszelovszky főh*adna*gy?

– Igenis, ezredes úr!

– Dohányos Ön?

– Nem.

– Hm, hm. – Egy pillanat szünet.

– Ezredes úr kérek alázatosan engedélyt, hogy beszélhessek.

– Kérem, kérem.

– Ezredes úr, jelentem alássan, ámbár Róth K*ommandan*t Bécsbe utazik, azért maradna az én eltávozásommal is egy alantas tiszt a századnál, ki elégséges a teendők elvégzésére. Június hónap óta az urak nagy része volt már kisebb-nagyobb szabadságon, és az ezredes úr ezt mindenkinek megadta, csak velem tesz kivételt. Arra a meggyőződésre kell tehát jutnom, hogy 11 havi működésemmel a zászlóaljnál nem tudtam azt elérni, hogy kérésem, ha még oly jogos is, teljesülésbe menjen. El vagyok tehát tökélve búcsút venni a zászlóaljtól és kérelmezni visszahívásomat a pótzászlóaljhoz.

Az ezredes roppant ideges lesz erre, kezével heves gesztust csinál és szakadozottan válaszol:

– De mit beszél Ön összevissza? Menjen, menjen! – Kevés szünet, majd az asztal mellől folytatja:

– Különben adja be kérését írásbelileg, én pártolni fogom – mire magamat meghajtottam, és átmenve a segédtiszthez, neki a kérvényemet átnyújtottam és ezzel eltávoztam.

A kocka el van vetve. Jöjjön, aminek jönnie kell. Felkészülök mindenre.

1916. aug*usztus* 28.

Ugyan később lépésemet több oldalról megvilágítva nem tartottam olyan helyesnek, mint az első pillanatban látszott, mert számomra sokkal megfelelőbb lett volna az M. G. G-től egy másik hadtápzászlóaljhoz való áthelyezésemet kérni, de eső után késő a köpenyeg, mint mondják. Fő célomat, hogy távozzak a zászlóaljtól, elértnek látom, és hogy ütöttem is egy kicsit, az nem ártott.

Az ezredest hihetetlen módon bosszantotta lépésem, és a legkülönfélébb gondolatokat forgatta fejében, hogy nekem kellemetlenséget csináljon. Másnap a főhadnagy Veszelovszkyt kihallgatásra hívta ügyemből kifolyólag és sokáig beszélgetett vele. Ez elmondott sok mindent a kihallgatásról. Így többek között az ezredes az állítólag szemtelen fellépésem végett be akart zárni, de erről a tervéről letett. A másik szándéka, hogy ír az ezredemnek, hogy elrontsa a minősítésemet. Lehet, hogy ezt még megteszi. Általában nagyon fájlalta, hogy jó minősítést adott, mintha ezzel nem tudom, micsoda nagy jótéteményt végzett volna. Tulajdonképp azonban a legjobban [azt] sajnálta, hogy elveszt engem, és sértette az önérzetét, hogy magamtól megyek el mindannak ellenére, hogy máskülönben becézett és nagyon szertetett.

Az események ebben a stádiumban állottak, amidőn még aznap este, augusztus 22-én hirtelenül a Kreisk*om*m*an*do kérésére a Lublintól k*örülbelül* 36 km távolra fekvő Trawniki nevű helyiségbe kommandíroztak el, hogy ott helyettesítsek egy főhadnagyot, aki haláleset miatt sürgősen szabadságolva lett. Az okmányokat megkapva, sietve összecsomagoltam a legszükségesebb dolgokat, és másnap hajnalban már útnak is indultam a kijelölt állomás felé.

1916. aug*usztus* 29.

A községben még mindenki aludt, mikor megérkeztem. A főhadnagy lakását, akit le kellett váltanom, nagy nehezen megtaláltam, és kímélet nélkül felvertem álmából, hogy az átvétel minél előbb megtörténhessék. A főhadnagy, Eibensteiner a neve, derék osztrák ember, aki természetesen nagyon örült, hogy utazhatik rövid időn belül. Egy-két direktívát adva, mi egymással elkészültünk, és ő pár perc múlva már a vonatnál volt, én pedig szétnéztem, hogy is néz ki a környék és milyenek a helyi viszonyok.

Az állomás, amely teljesen össze van lőve, és az épületnek csak romokban heverő puszta falai láthatók, vigasztalan képet nyújt, melyet csak kiegészít még a közvetlen közelben fekvő cukorgyár, mely romokban hever és üzemen kívül áll. A cukorgyár hatalmas épülettömeg, körülvéve munkástelepekkel, melyek épségben maradtak. A gyár egy részvénytársaság tulajdona, és miként, ahogy az egyik részvényese elmondotta,

18 év előtt félmillió rubel költségen épült fel. 460 munkás dolgozott benne, és évi termelőképessége fél millió pud[329] cukor volt, mi megfelel 8 millió kg-nak. Mikor csapataink 1914. aug*usztus* havában Lublint megközelítették, a gyár áldozatul esett a harcoknak. Az oroszoknak nagy élelmiszerraktáruk volt, amelyet felgyújtottak, a tűz aztán átterjedt tovább, leégett az egész gyártelep és annak raktára, melyben 106 ezer pud cukor volt, vagyis 1 696 000 kg.[330] Azalatt az idő alatt, míg az oroszok győzelmesen előrehaladtak Galíciában, a gyár lépéseket tett a kormánynál a kár megtérítése céljából. Egy bizottság felbecsülte a kárt 842 000 rubelre, mit a kormány megfizetni ígért, és erről írást is adott, mire a munkálatok a gyár épségbe hozására megkezdődtek. A fő épületek tető alá kerültek, mikor az oroszoknak ismét vissza kellett vonulni, mire a munkálatokat ismét beszüntették, miután az orosz kormánytól ígéreten kívül egy fillért sem kaptak. A németek nagy kárt csináltak a belső berendezésben, amennyiben a motorokat[331] tönkretették, és ami elvihető volt, azt elvitték. A gyártelepek villaszerű benyomást keltenek, és szépen megmunkált beltelkei vannak.

A falu, mely béke idejében 112 házat számlált 700 és egynéhány lakóval, szintén egészen leégett. Amit lehetett, azóta felépítettek ismét. Van itt még egy sörfőzde is, amely épségben maradt és üzemben áll még most is.

1916. aug*usztus* 31.

Az oroszok előnyomulása végett Trawniki fontossága nagyban emelkedett. Egy nagy élelmiszerraktár lett itt létesítve, amelynek befogadóképessége oly nagy, hogy 700 000 embert képes egy napra ellátni. A raktár teljesen kiépítve még nincsen. A zabbal és árpával teli zsákok száz-számra vannak a szabad ég alatt felhalmozva, és elég siralmas – nincs annyi ponyva, hogy a gabonát jól be lehetne takarni és így védeni az esős időjárás ellen. Ennek következtében a zsákok át vannak ázva, és tönkremennek, a takarmány pedig nedves és csírázásnak indul. Hogy ilyen körülmények közepette mily sok anyag megy tönkre, felesleges részletezni.

Van itt egy Pferdespital 300-400 ló számára, melyek egy majorban vannak tető alatt. Hivatalos neve különben K. u. K. Mob*ilien* Pferdespital, Sekt*or* 6/9.[332]

Nem messze van egy Schlachtviehdepot is több ezer d*ara*b marhával, melyeknek éppúgy, mint a lovaknak, a Wieprz jobbpartján elterülő hatalmas és fűben gazdag legelőn pompás helyük van.

A Wieprz folyón, amely a szárazság miatt most legfeljebb 20-25 lépés széles, egy gyönyörű közlekedési hadi fahíd vezet át, amely 217 lépés hosszú és 10 lépés széles. A hídnak van neve is: von Seckendorff-Brücke.[333] Egyébként meg is van örökítve, hogy kik építették. „Erbaut von der 1. Landsturm-Pionier-Komp*anie* XI. A*rmeekommando* vom 9. August bis 2. September 1915."[334]

---

[329] Pud: orosz súlymérték, 1 pud = 16,38 kg.

[330] 1 736 280 kg.

[331] Értsd: gépeket.

[332] Császári és királyi mozgó lókórház, 6/9. szektor.

[333] Seckendorff-híd (ném.).

[334] Építette a XI. hadseregparancsnokság 1. népfölkelő utászszázada 1915. augusztus 9-től szeptember 2-ig (ném.).

Nem sokkal feljebb van egy 134 m hosszú vashíd a vasút számára, amely azonban az oroszok részéről fel lett robbantva és általunk provizórikusan helyreállítva. Itt jelenleg egy Brückenbaudetachement munkálkodik a Kriegsgefangenen Arb*eiter* Abt*eilung* №. 636-al[335] együtt.

A K. k. Landsturm Etappenbahn №. 117.[336] II. századának 60 emberén kívül van itt még egy Eis*enbahn* Sich*erheits*abt*eilung* és a Heeresbahn[337] alkalmazottai. Újabban egy mérnök vezetése alatt jött ide egy Backofenbau Abt*eilung*[338] is, amelynek feladata tíz sütőkemencét építeni és a magazint tető alá hozni.

Az oroszoknak számos sütőkemencéjük volt itt elég primitív módon felépítve, de ezek most már használhatatlan állapotban vannak. Úgy voltak készítve a földben, hogy az alap ki van téglázva, erre bádogtető jön, rája föld, és efölé egy másik tető sátorból van, vagy más alkalmatosságból, mi eső ellen védte a kemencét.

Bereck, 1916. okt*ó*ber 27.

Említésre méltó még az a katonai temető, amely a közlekedési híd mellett terül el és gyönyörűen van rendbe szedve. A temető közepén áll egy mészkőből emelt obeliszk, márványlapján a következő felírással: „Den hier ruhenden im Weltkriege gefallenen Helden gewidmet von der k. k. L*eist*ung Eis*enbahn* Sich*erheits* Abt*eilung* №. 12. im Juni 1916."[339] – A temetőben van hat nagyobb tömegsír és 61 egyes sír. Ezek között csak egy muskétás van, a többi orosz.

Még itt, Trawnikiben intéztem a zászlóaljhoz egy írásbeli kérvényt a szabadság irányában, gondolván, lesz úgy, amint lesz. Miután a főhadnagy a hónap végén visszajött, ezzel számomra is befejeződött az itt való szereplésem ideje, és fájó szívvel búcsúztam el a bajtársaktól, akiknek körében oly jól éreztem magamat.

Szept*ember* 1-jén visszatértem Lublinba, ahol a századnál megtudtam, hogy szabadság iránti kérvényem visszautasíttatott azzal a megindokolással, hogy a szolgálati utat tartsam be. Ez a körülmény erősen lehangolt, annál nagyobb volt azonban az örömem, amidőn Veszelovszkyval találkozva, az közölte velem, hogy az ezredes belegyezett abba, hogy szabadságra mehessek. Másnap, amidőn a raporton jelentkeztem, anélkül, hogy ez irányban szóhoz juthattam volna, maga az ezredes említette azt meg, és így e hosszan tartó kínos ügy végre kedvező elintézést nyert.

Szept*ember* 3-án ültem vonatra, és nem Rozwadównak, hanem Dęblin, Radam, Kielce irányában mentem, Trebinjén átszálltam, Oderbergben szintén, majd Érsekújvár és Komárom után pontosan szept*ember* 4-én d*élután* Albárra érkeztem, ahol már várt a kocsi.

---

335 Egy hídépítő különítmény munkálkodik a 636. számú hadifogoly munkásosztaggal (ném.).

336 A 117. számú cs. kir. népfölkelő hadtápvasút (ném.).

337 Vasútbiztosító osztag és a katonai hadi vasút (ném.).

338 Sütő(kemence) építő osztag (ném.).

339 Az itt nyugvó, a világháborúban elesett hősöknek szenteltetett, a 12. számú cs. kir. vasútbiztosító osztag által 1916. júniusban (ném.).

Odahaza nagy örömmel fogadtak, és a szabadság nekem is nagyon, de nagyon jól esett. Mivel tartottam attól, hogy esetleg hamarább vissza fognak hívni, ennél fogva helyén valónak találtam, hogy szept*ember* 7-én felránduljak Pestre és meglátogassam az ismerősöket. E nap folyamán elmentem Rottmann doktorhoz is, hogy kikérjem véleményét a harctéri szolgálatra való jelentkezés irányában. Attól az időtől kezdve u*gyan*is, hogy a románok megüzenték a háborút,[340] az volt a vágyam, hogy amennyiben az egészségemre nézve nem lenne elhatározóan rossz hatású, jelentkezem a román harctérre. Rottmann d*oktor*nak az volt a véleménye, hogy a sebesülésem miatt elmehetek a harctérre. Ez a vélemény-nyilvánítás bírt engem arra, hogy szept*ember* 10-én a hadügyminisztériumhoz egy kérvényt intézzek, amelyben kértem a 82-ik gyalogezredhez való áthelyezésemet, hogy a románok ellen harcolhassak a székelyekkel.

A szabadságom hátralevő napjait a lehető legkellemesebben töltöttem el odahaza. Oly nagyszerűen szórakoztam, mire Lublinban nem is mertem volna gondolni.

Egy körülmény volt rám mély hatással, mely még az avatatlanok számára is félre nem érthetően feltárta, hogy komoly időket élünk. Szept*ember* 13-án leszedték a harangokat, és elvitték, hogy ágyút meg miegymást öntsenek belőle. A falu népe összegyűlt még egyszer körülöttük, és sírva, néma fájdalommal vett tőlük búcsút, miután szent énekeket zengve a falu széléig kikísérte azokat. Kevés esemény volt rám olyan mély hatással, mint ez.

Amidőn szabadságom lejárt és szept*ember* 19-én elutaztam, abban a biztos meggyőződésben voltam, hogy nemsokára visszatérek Lublinból, véglegesen búcsút mondva a bosnyák hadtápzászlóaljnak. Már az úton értesültem arról, hogy Lublinban nagy Musterung van, ahova mindenünnen seregestül jöttek a tisztek. Szept*ember* 20-án estére pontosan megérkezett a vonat Lublinba, és én érintkezésbe léphettem tiszttársaimmal, akik figyelmeztettek, hogy másnap orvosi vizsgálatra kell mennem.

Ojtoz, 1916. okt*ó*ber 29.

A megjelölt időben elmentem a Gouvernement tiszti étkezdéjébe, amely a Krakowska Przedmiescieren,[341] az ú*gyne*vezett Rutkowsky-féle kávéházzal[342] szemben volt. Délfelé került csak a sor rám, úgyhogy előbb az ezredesnél jelenthettem a bevonulásomat, aki ez alkalommal egy Dienstzettelt mutatott az M. G. G-től, melyben a kérvényemhez egy orvosi bizonyítvány csatolását kérik, mert anélkül azt nem továbbíthatják. Egyben az ezredes jóakaratúlag megjegyezte, hogy ha az orvosi bizonyítvány ellenére mégis harctéri szolgálatra jelentkezem, az esetleges rokkantság esetén semmiféle díjra ne számítsak. Végül átadta a szolgálati jegyet, hogy az orvos véleményét rávezettessem.

---

[340] Románia 1916. augusztus 27-én elküldte a hadüzenetet a Monarchiának

[341] Helyesen: Krakowskie Przedmieście, az utca neve.

[342] Lengyelül: Kawiarnię Rutkowskiego, a 39. szám alatt. 1900-tól működő kávéház impozáns, szecessziós stílusú épületben. A patinás kávéház történetére lásd *Henryk Gawarecki* szócikkét: Przewodnik po kawiarniach i restauracjach przedwojennego Lublina. *Scriptores*, 30. évfolyam (2006). 30. sz. 336–344. o. alapján: Leksykon Lublin. http://teatrnn.pl/leksykon/node/1169/przewodnik_po_kawiarniach_i_restauracjach_przedwojennego_lublina (2016. augusztus 14.)

A Musterungon előadtam a szándékomat, de a törzsorvos azt mondotta, hogy meggyőződése ellenére engem alkalmasnak nem nyilváníthat. Tehát ez egyszer a dolog nem sikerült. Veszelovszky nagy buzgóan adta a tanácsot, hogy menjek el az M. G. G. Spitalba és ott próbáljak szerencsét. Átláttam az álnokságán, hogy szeretne kesztyűs kézzel eltávolítani, míg ő mindent elkövetett, hogy maradhasson, de én a velem született nyakasságomnál fogva, aztán meg az ezredes reváns-bosszújától tartva, végül a hazaszeretet és a dicsvágytól hajtva azért sem akartam a megkezdett útról letérni, és elmentem az M. G. G. Spitalba, ahol egy Assistenzarzt kérelmemmel szintén elutasított.

Így állván a dolog, magam is kezdtem az ügybe beletörődni, de hogy minden megszólást elkerüljek, gondoltam magamban, hogy elmegyek még a Reservespital 7/4-be,[343] ahova az A*ssistenz*arzt különben is utasított. Itt egy főtörzsorvos, ki magyarul is tudott beszélni, meleg pártfogásába vette a kérésemet, és az ő nyomása meg az én az igazságnak nem egészen megfelelő adataim alapján megkaptam az orvosi bizonyítványt, amellyel magam mentem szeptember 23-án d*élután* az Adjutantomhoz, ahonnan egyenesen az M. G. G-be utasítottak a III. Ressorthoz. Itt felkerestem Mražek kapitányt, aki felolvasta előttem a kérvényre adott választ, amely a Musterung-Befund alapján megtagadta kérésem továbbítását. Midőn átadtam neki az orvosi bizonyítványt, nagyon csóválta a fejét, nézéséből láttam, hogy tudja, miszerint csalafintasággal szereztem azt, egy ideig hangoztatta, hogy nem lehetséges ez, de aztán megkérdezett egy őrnagyot, aki úgy döntött, hogy okt*óber* 1-jén bevonulok a káderemhez, ahol az elintézést bevárom.

Egyszóval sikerült keresztülvinnem, hogy a zászlóaljtól megszabaduljak, de minő áldozat árán! Midőn a dolgot visszacsinálni már nem lehetett, kezdtem bánni elhamarkodott lépésemet, és elmélkedni afelett, hogy mások gonoszsága végett miért nekem, az ártatlannak kell az áldozatot meghoznom? Azonban sokkal inkább férfinak éreztem magamat, semhogy a következmények viselésétől visszariadtam volna. Arra törekedtem tehát, hogy a még hátralevő szabad időmet minél kellemesebben felhasználhassam, és ez ugyan miben állt volna, ha nem az otthon való tartózkodásban.

Kicsináltam,[344] hogy hat utazási napot kapjak a káderhez való bevonuláshoz, amelynek egy részét legalább otthon tölthetem el. Így is lett.

Okt*óber* 1-jén felvettem a fizetésemet, bejelentkeztem az ezredesnél, Jošttal és Pálffyval egyetemben d*élután* pedig felültem a postavonatra, hogy minél előbb hazaérhessek. A szolgámat nem hoztam el magammal, mert gyönge volt szegényke, és nagyon jól tudtam, hogy bosnyák létére másutt nem fogja magát jól érezni. Gondoskodtam róla, és az adjutánsnak, Boleszlavszky had*na*gynak adtam át, mint tiszti szolgát. Az úton Kielcét elhagyva a mozdony elromlott, és egy újjal kellett emiatt kicserélni, mi több mint egy óra késedelmet idézett elő. Kezdtem félni, hogy az összeköttetést Trebinjében lekéstem, de mégsem. Reménykedtem, hogy Aderbergben is várni fog a pesti gyors, de a reménységem már nem teljesült. A gyors öt perccel előbb elpályázott, hogy a mi vonatunk megérkezett. Most nem tudtam, hogy mit csináljak, utazzak-e a bécsivel tovább,

[343] A 7/4-es tartalékkórházba (ném.).

[344] Értsd: elintéztem, kicsikartam.

avagy maradjak. Addig haboztam, míg elhatároztam, hogy Bécsnek megyek, az [összeköttetés] elment, és így nekem maradnom kellett.

Az étteremben összejöttünk mi négyen, magyarok, hasonló sors töröttei, köztünk volt egy nagyon nagy kedélyű ref*ormátus* lelkész, vagy mi, Soroksárról, ha jól emlékszem. Kezdetben kártyázni akartunk, de egy orvosnövendék bölcs tanácsára mégis aludni tértünk. Én egy közeli szállodában nagyon jó szállást kaptam, és magamat jól kialudtam. Másnap d*élelőtt* egy gyorsvonattal továbbmentünk. Annyi hasznom volt, hogy a gyönyörű Vág völgyét a vonatból jól megszemlélhettem. Estére Érsekújvárra értem, ahonnan, miután a várost egy kissé megszemléltem, mely tisztaságával méltán megkapott, továbbmentem Komáromba, ahol meghálnom kellett volna, ha lett volna legalább egy tisztességes szállója. Ennek hiányában a nagyállomás vendéglőjében éjjeleztem, ahonnan éjfél után távozva, hajnalban vonatra ültem, és reggelre megérkeztem okt*óber* 3-án.

Odahaza már nagyon vártak, mert még Lublinból táviratoztam, hogy 2-án érkezem, de hogy az összeköttetést lekéstem, így a jelzett időre nem érkezhettem meg.

Ismét a legkellemesebben telt el az a pár nap, mely alatt odahaza voltam. Okt*óber* 6-án reggel vonatra ültem, és Pesten át éjféltájban Kecskemétre értem, ahol a Beretvás-szállóban kaptam egy szép szobát.

Másnap, okt*óber* 7-én jelentkeztem a pótzászlóaljnál, ahol az új ezredes, kinek rémhírét hallottam,[345] nagyon barátságosan fogadott, s midőn elkövettem azt az ostobaságot, hogy letagadva, miszerint én szept*ember* hóban már szabadságon voltam odahaza, csak azt mondtam be, hogy jan*uár* hóban láttam falumat, ohne weiteres[346] adott kétheti szabadságot és kétnapi utazási időt. Így sikerült elérnem, hogy okt*óber* 8-án reggel már újból vitorláztam hazafelé, és a nyugtalankodó lelkiismeretem a szép előnnyel csillapítottam. Pestre érve véletlenül találkoztam d*okt*or Horváth Gyulával, aki rábírt, hogy vele Máriaremetére kiránduljak. P*ater* Biró és egy Ped*agógiai* Szakosztály-béli tag is tartott velünk. Nagyon jól sikerült kirándulás volt, az igaz, hogy emiatt éjjel kellett utaznom és reggel értem haza.

Alighogy betoppantam, azt a hírt hallottam, hogy Lina nővérem halálán van. Nosza, siettem hozzá, és valóban rossz bőrben láttam őt viszont. A szülésnél rosszul tisztította ki a bábaasszony, és ebből kifolyólag nagy vérzései voltak, mely a végelgyengüléssel veszélyeztette. A pap meg is gyóntatta és áldoztatta, az utolsó kenetet is feladta neki, a nemsokára megékezett orvos pedig azt tanácsolta, hogy vigyük őt Pozsonyba. Ezt keresztül is hajtottam gyorsan, még a d*élután* folyamán elküldtem a sógorommal és a bábaasszonnyal Pozsonyba őt. Éppen terveztem, hogy meglátogatom a nővérem Pozsonyban, amidőn okt*óber* 11-én délben táviratot kaptam, mely szerint énnekem „sofort zum Ersatzb*ataillo*n nach Kecskemét einrücken" kell.[347] Hej! De be voltam erre gyulladva! Roppantul féltem attól, hogy hátha rájöttek a csalafintaságra, no, lesz nékem akkor nemulass! Szégyenemben a föld alá fogok akkor süllyedni.

---

[345] Kilétét nem sikerült megállapítani.

[346] Minden további nélkül (ném.).

[347] Azonnal be kell vonulni a pótzászlóaljhoz Kecskemétre (ném.).

Okoskodásra nem volt sok időm. A délutáni vonattal azonnal elutaztam, neki Pozsonynak, ahol meglátogattam nővéremet, akit már veszélyen kívül levőnek találtam,[348] majd elmentem a színházba[349] is, ahol a Leányvásárt[350] adták. Éjfél után továbbutaztam. Minél közelebb értem Kecskeméthez, annál hangosabban vert a szívem, s mikor végre a zászlóalji irodához[351] értem, már egészen halvány voltam. Alig hallhatóan rebegtem el az adjutánsnak,[352] hogy megérkeztem. Ez közölte velem aztán azt a hírt, hogy a hadügyminisztériumtól[353] távirat érkezett, mely szerint nekem a 82-ik gyalogezredhez[354] be kell vonulnom a táborba. Erre a hírre fellélegzettem és ismét visszanyertem a hidegvéremet.

Runcu Mare, 1916. okt*óber* 31.

Nyugodtan és férfias szilárdsággal mentem be az ezredes úrhoz,[355] aki közölte velem a már hallott hírt, és sajnálatának adott kifejezést, hogy engem közelebbről megismerni nem volt módjában. Majd megkérdezte, hogy az útra készen állok-e. Az én igenlő válaszomra azt felelte, hogy így én holnap távozhatom. Ezzel meghajtva magamat eltávoztam, és így véget ért ama Rapport, amelytől egy egész napon át folyton rettegtem.[356]

Ez alkalommal a Nemzeti, alias Royal szállodában háltam meg, és este a színházban[357] megnéztem az Egyszer volt című operettet.[358] Nem valami nagyszerűen játszottak.

Hogy találkoztam bajtársaimmal, tőlük értesültem, hogy nekem egyenesen a táborba kell bevonulnom, s nem, mint előbb hittem, a káderhez. Nosza, erre a hírre reggel rögtön az adjutánshoz siettem, hogy kivigyem[359] nála, miszerint az útirány szülőföldemen és a 82-es káderen át vezessen, mibe ő készséggel beleegyezett. Így indultam én

---

[348] Házi Jenő nővére: Konkoly Ignácné, Házi Lina gyermekágyban feküdt, a bábaasszony állítólagos gondatlansága miatt belázasodott, s a család már azt fontolgatta, hogy az egyik pozsonyi kórházba szállíttatják.

[349] A pozsonyi Nemzeti Színház a legszebb neoreneszánsz épülete a városnak. A korábbi Nemzeti Színház helyén épült és 1886-ban adták át.

[350] Jacobi Viktor főleg operettjeiről ismert zeneszerző leghíresebb műve (1911).

[351] Kecskeméten volt 1915 nyarától a császári és királyi 94. gyalogezred, melynek Házi Jenő a kötelékében szolgált, hadkiegészítő parancsnokságának székhelye az ún. Huszárlaktanyában. Házit korábbi, gerincét ért sebesülése miatt osztották be 1915 szeptemberében szolgálatos hadapródként az 1. bosnyák hadtápzászlóaljhoz. A Rudolf trónörökös nevét viselő lovassági laktanyát Kecskemét városának megrendelésére Pártos Gyula és Lechner Ödön építészek tervei szerint 1886–1887 között építették. (A hatalmas épületkomplexum hadtörténeti és építészettörténeti szempontból egyaránt jelentős, mert Lechner ezen kívül nem tervezett más laktanyát.) További történetét részletesebben, irodalommal kiegészítve lásd: http://rudolflaktanya.blog.hu/ (2016. június 6.)

[352] Kilétét pontosan nem sikerült megállapítani.

[353] A bécsi császári és királyi Hadügyminisztériumtól.

[354] Házi Jenő a román hadüzenet (1916. augusztus 27.) hírére döntött úgy, hogy ismét frontszolgálatra jelentkezik. A cs. és kir. 82. székely gyalogezred kötelékébe került.

[355] Személyét pontosan nem sikerült megállapítani.

[356] Házi Jenő Kecskemétre a pozsonyi kitérő miatt egy nappal a kijelölt időpont után, október 12-én érkezett meg.

[357] A kecskeméti Katona József színházban.

[358] A cím alapján nem sikerült azonosítani.

[359] Értsd: elérjem.

meg okt*óber* 13-án d*élu*t*án* Kecskemétről erre az útra, amelyről mindjárt tudtam, hogy hosszú ideig fog tartani, mert a megteendő távolság nagy, meg tőlem függ, hogy meddig utazzam.

Másnap reggel már odahaza[360] voltam, ahol természetesen az enyéim ugyancsak szorongó érzéssel várták, hogy mi lett velem. Amennyire megörvendeztek, hogy a csínyem nem sült[361] ki, annyira elszomorodtak, hogy a harctérre megyek. Természetesen arról, hogy önként megyek a harctérre, a világért sem mertem volna beszélni. Három napot töltöttem el odahaza, igyekezvén ezalatt az idő alatt minden dolgomat rendbe hozni. Összeszedtem a szükséges dolgaimat is, melyeket jónak láttam a táborba vinni, és így mindennel elkészülvén, okt*óber* 17-én reggel elindultam a szülői házból nagy reményekkel a viszontlátás biztos tudatában.

Azzal a ténnyel kapcsolatban, hogy a harctérre megyek, gyakran megfordult fejemben az a gondolat, hogy aktiváltatom magam.[362] Nem is hallgattam el ebbéli tervemet enyéim előtt, csak hangsúlyoztam, hogy a kivitelben nem vagyok biztos még, sokat forgattam e gondolatot a fejemben, és ámbár bensőmben a katonai pálya iránt nem valami nagy vágyat éreztem, józan mérlegeléssel arra jöttem rá, hogy a jövőt illetőleg jobban fogok kijönni. Egyébként várakozó álláspontra helyezkedtem, és az eseményektől tettem függővé lépésem megtevését, avagy mellőzését.

Pestre való utaztomban összejöttem Tray századossal,[363] akivel az időt kellemesen elbeszélgettem. Mikor megérkeztem, természetesen lakást[364] nem tudtam kapni, mire elmentem Zsinkához, hogy nála megháljak. Szerencsére odahaza találtam őt is, majd Pelzetis. Megfürödtem, a szükséges dolgokat bevásároltam, majd vacsoránál ismét találkoztunk, és az estét kedélyesen eltöltöttük.

A következő napon, okt*óber* 18-án reggel indultam tovább, és estére értem Debrecenbe, ahol az ú*gyne*v*ezett* Frohner nevű szállodában[365] kaptam jó szállást. A Vörös Bikában[366] megvacsorálva és az ottani kávéházban a cigányzenét egy ideig hallgatva nyugovóra tértem, hogy másnap hajnalban Hajdúböszörménybe továbbutazhassam.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 2.

Pocsék, esős idő volt, mikor Böszörménybe értem. Útközben alkalmam volt értesülést szerezni, hogy minő nagyszerű fészek az. A benyomásaim teljesen fedték az elmondottakat. A földszintes házak nagy tömegében, folyamatosan küzdve a nagy sárral, végre eljutottam a nagy falu közepébe, ahol hiába néztem szállás után, végre a rendőrkapitány szívességéből a Mester utca 2977. [!] szám alatt egy parasztháznál kaptam átmenetileg helyet.

---

[360] Vásárúton, ahol Házi Jenő édesanyja, Házi Péterné Kovács Ilona élt ekkor.

[361] Értsd: nem derült ki.

[362] Értsd: hivatásos tiszti pályára lép.

[363] Házi Jenő pesti ismerőséről többet nem sikerült megállapítani.

[364] Értsd: szállást.

[365] A jónevű szálloda és kávéház a Piac utca alsó részén állt, a 67. szám alatt.

[366] Tévesztés, az Aranybikában (lásd a 371. jegyzetet is).

A B*ataillon*sk*om*m*an*dónál különösen fogadtak először, de a kérésemet szívesen teljesítették, és meginvitáltak az Offiziersmessébe, ahol jó sok tiszttel futólagos ismeretséget kötöttem.

Minekutána más szórakozóhely Böszörményben a színháznál és mozinál nincsen, estére elmentem a színházzá átalakított terembe, ahol a székelyudvarhelyi társulat játszott primitív viszonyok között primitíven. Roppant goromba vicceket csináltak, és csak ezzel tudták megnevettetni a közönséget. Különben az Ezüstpillét[367] adták.[368]

Mivel magamat halálra unni nem akartam, és mivel egy kis ember személyében szolgát is kaptam, ennél fogva okt*óber* 19-én d*élu*t*án* útnak indultam. Természetesen a személyvonat nem jött pontosan, és így tanácsosabbnak láttam egy tehervonattal elmenni a debreceni vásártérig, onnan villamossal mentem be a városba, és ismét a Frohner-szállodában háltam meg. Estére elmentem a színházba a Mágnás Miskát[369] megnézni. Itt már nívósan játszottak.

Megnéztem Debrecent másnap tüzetesebben, sőt, bementem a ref*ormátus* püspöki templomba[370] is, amelynek egyszerű belső berendezése meglepi az embert. Csupa padok vannak benne, melyek koncentrikus elhelyezéssel három oldalról a szószék körül csoportosulnak. Gyönyörű a Vörös Bika szálloda,[371] és szép a ref*ormátus* főgimnázium[372] is. Egyéb épületek rendeltetését, amelyek figyelemre méltó alkotások, a ref*ormátus* püspöki palotán[373] kívül nem tudom. A színház más stílben[374] épülvék, de a belső berendezése ugyan unpraktikus.

Okt*óber* 20-án d*élu*t*án* tovább folytattam utamat, és másnap hajnalban elértem Kolozsvárra. Hiába jártam be a kora reggeli órákban az összes szállodát, kénytelen voltam kimerülve visszatérni a zsúfolásig megtelt vasúti étterembe. Nagy nehezen, az éjjelt átvirrasztva, szolgám[375] talált egy csinos szobát, ahova azonnal betelepedve lefeküdtem, és délig még a fülemet sem mozgattam meg. Ekkor rendbe szedve magamat, elmentem a Personal-Landestatio*n*hoz,[376] ahol láttamozva a menetlevelem, a 71. gyalog-hadosztályhoz irányítottak és pontosabb Instruirung[377] céljából Tövisen, Kiskapuson és Nagyszebenen át Brassóba küldtek.

---

[367] Szirmai Albert: Ezüstpille. Énekes játék. (Bemutatója Budapesten 1914. május 9-én volt a Vígszínházban.)

[368] A mondat sorközti betoldás.

[369] Szirmai Albert és Bakonyi Károly közös operettje. (Bemutatója a budapesti Király Színházban 1916. február 12-én volt.)

[370] A debreceni Református nagytemplomba.

[371] A debreceni Aranybika szálloda új, 1915-ben elkészült eklektikus stílusú épületét Hajós Alfréd tervezte.

[372] A debreceni Református Kollégiumról van szó.

[373] Az eklektikus-neobarokk stílusú épületet 1911–1913-ban emelték Bálint Zoltán és Jámbor Lajos budapesti építészek tervei alapján.

[374] Mór és bizánci elemeket tartalmazó romantikus stílusban. A debreceni Csokonai Mihály színház 1865-re épült föl.

[375] Házi Jenő tisztiszolgájának nevét nem sikerült megállapítani.

[376] Valószínűleg Personal-Landesstelle: személyi nyilvántartó hivatal (ném.).

[377] Az instruiren: utasítani igéből: utasítás (ném.).

Mivel a vonat csak másnap reggel indult, ennél fogva eleget kószálhattam a városban.[378] Nagyon tetszett a főtéren levő gót templom[379] és a háta megett levő Mátyás király-szobor.[380]

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 3.

Valóban gyönyörű épület a színház,[381] amelybe d*élelőtt* előadásra is elmentem, ahol valami angol című operettet játszottak az amerikai szabadságharc idejéből.[382]

Mivel csúnya, esős idő volt, ennél fogva a vacsora után, ha nem akartam hazamenni, hát elmentem estére a moziba, ahol elég jó darabot adtak. Így az idő lassan eltelve, aludni tértem, másnap reggel pedig szépen felkészülve a további útra felkészülődtem.

A vidék, amerre haladtam, úgy Székelykocsárdig nem mondható különösnek, sőt, egyhangú dombvidék csak, ellenben már innen a Maros völgye igen szép. Sötét este volt, mire Kiskapusra értem és éjfél, mire Nagyszebenben kiszállottam a vonatból. Itt egy egyszerű szállodában nyugovóra tértem és kényelmesen aludtam. Másnap, anélkül, hogy a várost megszemléltem volna, tovább utaztam Brassó felé.

A vonat levitt egészen a Vöröstoronyi-szorosig. Menet közben már látni lehetett a háború nyomait: lövészárkokat, menetelő csapatokat és Train oszlopokat stb. Amikor a vonat áthaladt az Olt folyón, melynek vashídját mi felrobbantottuk, látni lehetett tisztán a Porcsesd nevű falut, mely a szoroshoz oly közel fekszik. Éjjel volt, mire a vonat Fogarasba ért, ahol a kezdetlegesen újból berendezett állomásépületben nem valami különös teát tudtam kapni.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 4.

Az éj folyamán különösen lassan haladt a vonat, úgyhogy reggel volt, mire Vledény nevű szász községhez,[383] és dél lett, mire Feketehalomhoz ért a vonat.

Csodaszép látvány volt még előző napon a Fogarasi-havasok látképe a vonatról, melynek Nagaj nevű kúpos csúcsa tudvalevőleg a Magas Tátra után a legmagasabb.[384]

Késő d*élután* lett október 25-én, mire a vonat nagy lassan bedöcögött Brassóba, elég időt engedvén, hogy a város szépségében gyönyörködjünk. A háborúnak nyomait egy-két házon lehetett látni,[385] amelyek golyóktól át és át voltak lyuggatva. Az állomás épülete sértetlen maradt, de a vele szomszédos épületek porig le vannak égve. Egy szép villában találtam szállást abban az utcában, amely a városba vezet.

---

[378] Értsd: Kolozsváron.

[379] A Szent Mihály-templom.

[380] Mátyás király-emlékmű, Fadrusz János szobrászművész alkotása (1902).

[381] 1904–1906 között épült neobarokk stílusban, szecessziós elemekkel a magyar színház, a volt Hunyadi (ma Ştefan cel Mare) téren állt. Ma a román Nemzeti Színház épülete.

[382] A darabot nem sikerült azonosítani. A kolozsvári színház történetéről, az első világháború idején játszott darabokról: Magyar színháztörténet, 270–285. o. (Interneten: http://mek.oszk.hu/02000/02065/html/2kotet/52.html#53; 2016. június 21.)

[383] Vledény Román település volt, lakosságának német anyanyelvű része nem érte el a fél százalékot.

[384] Helyesen: Negoj-csúcs, 2535 méter magas.

[385] Utalás az 1916. október 6-iki harcokra.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 5.

Miután egy kissé rendbe hoztam magamat, elmentem a Korona vendéglő, helyesebben kávéház[386] éttermébe, ahol megvacsoráztam, és egy kissé szétnéztem a sok német tiszt között, akik itt elegánsan öltözve mintegy egymás hátán nyüzsögtek.

Mivel sötétes este volt, csak úgy nagyjából láthattam a szép épületeket, melyek mögött a Cenk-hegy emelkedett a rommá tett Árpád-emlékkel.[387]

Szándékoztam a várost tüzetesen megtekinteni, de mégis, előbb elmentem az Armee*kom*m*an*dóhoz, amely az igazságügyi palotában[388] székelt, további Instruirung céljából. Itt egy Rittmeister adott felvilágosítást, és előzékenyen rendelkezésemre bocsátotta azt az automobilt, amely éppen Kézdivásárhelyre indult. Nem volt idő tehát várakozásra, meg kellett ragadnom az alkalmat, miért is halogatás nélkül felkészülődve beleültem az autóba, amely gyönyörű úton, kihalt falvakon át, másfél óra alatt a rendeltetési helyemre vitt. Itt egy huszárfőhadnagy adott felvilágosítást a 82-es ezred helyéről, amely Sósmező nevű határközségnél vagyon.

Mivel nem tudtam, hogy mikor utazhatom tovább, ennél fogva egy villa üresen álló szobájában felütöttem sátoromat. Ezt elvégezve utánanéztem, hogyan kaphatok majd kocsit, amely Bereck nevű községbe megy. Nem került nagy fáradságomba, és a piacon találtam egy tüzérségi kocsit, amely épp Bereckbe indulóban volt, ahova még aznap, okt*óber* 26-án estére megérkeztem. Itt is jó szállást kaptam, ahol nagyszerűen kialudtam magamat, és másnap szétnéztem, hogy információkat szerezzek magamnak. Elkerültem a Div*ision* San*itäts*-Anstalt[389] tiszti szobájába, ahol a 82-esektől is voltak. Ezek mindnyájan rettenetes képet festettek az Ojtozi-szorosban vívott harcokról,[390] és általános volt a lesajnáló derültség, amikor megtudták, hogy önkéntes jelentkezés alapján jövök a harctérre. Elhatározásomban alaposan megingattak, de ezt nekik nem mutattam.

Itt kötöttem ismeretséget a divízió papjával, akit felkértem, hogy másnap gyóntasson és áldoztasson meg, hogy lelkileg is felkészülve mehessek a rajvonalba. Ezután felkerestem

---

386 Pontosan: Korona szálló és kávéház.

387 A Cenk 955 méter magas, Brassó délnyugati részén található. A talapzattal együtt 20,3 méter magas szobrot, Jankovits Gyula szobrászművész alkotását 1896 augusztusában állították fel, október 15-én leplezték le. Az oszlopon álló 3,5 méter magas honfoglalás kori harcos Árpád-szobor néven vonult be a köztudatba. *Thaly Kálmán:* Az ezredévi országos hét emlékoszlop története. Pozsony, 1898. 10. o. – 1913. szeptember 27-én két besszarábiai személy dinamittal felrobbantotta. A szobor a robbanás következtében nem dőlt le, csak megrongálódott, de 1913 decemberében egy nagyobb havazás után ledőlt és összetört. A világháborút követően az emlékmű darabjai a brassói Történeti Múzeum tulajdonába kerültek. (A szobor feje onnan a helyi magyar evangélikus egyház tulajdonába került.) A szobrot egykor tartó obeliszk vaskos darabjai ma is ott hevernek a talapzat melletti lejtős részen, a talapzat alsó kövezete ma kilátóként szolgál. *Szakács János:* Egy brassói emlékmű története. *Erdélyi Napló,* XIV. (2004. szeptember 21.) 677. sz. 5. o. és *Ambrus Attila:* 120 évvel ezelőtti üzenet. *Brassói Lapok,* XXVIII. (2016. okt. 20.) 1394. sz. 1. o.

388 Az 1902-ben elkészült eklektikus stílusú épületben.

389 A hadosztály egészségügyi intézete (ném.).

390 A román hadüzenettel szinte egyidejűleg az Orsovától a Tölgyesi-hágóig előnyomuló románok a kárpáti hágókat a legtöbb helyen könnyen, néhol azonban csak nehéz harcok árán, de mindenütt elfoglalták. Julier 1914–1918. (http://mek.oszk.hu/02200/02221/html/4_9.html; 2016. december 31.)

az ezred számadó tisztjét, Hanak századost, aki nagyon gyönge ember benyomását keltette. Ebédet egy Train tiszti étkezdében kaptam, mely nem valami különös volt.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 6.

Aznap az egész délutánt a lakásomon töltöttem el, egyébként is igen szomorú, esős időjárás volt, mely nem kedvezett az utcán való csavargásnak. Roppant nagy lelkiismeret-furdalásaim voltak. Átkoztam azt a pillanatot, amikor elhatároztam magamban, hogy önként jelentkezem a harctérre. Igen pesszimisztikusan fogtam fel a helyzetet és kesergőn keseregtem a megváltoztathatatlanon. Nagyon vigasztalannak láttam a helyzetet, az önként elhagyott kényelmes állásomat sirattam. Szidtam ostoba, ideális[391] felfogásomat, melynek egyedül köszönhettem, hogy most itt kell lennem. Hosszú ideig tartott a megbomlott lelkem háborgása, míg végre az Istenben való bizalmam visszahozta a nyugalmamat. Lesz, amint lesz, gondolám, jó az Isten, ő látja a lelkemet, ismeri lépésem indokát, s mint eddig, a jövőben sem fog elhagyni.

Korán nyugovóra tértem, és másnap, okt*ober* 28-án töredelmesen meggyóntam és megáldoztam, sőt nem lévén más kéznél, még elég jól ministráltam is a Divisionspaternak, akivel egyébként szoros barátságot is kötöttem.

Így mindenképp felkészülődve, elmentem Hanák századoshoz, akinél megismerkedtem Sparing Prov*iant* tiszttel és d*okto*r Fejér zászlóssal, aki az ezred Munitionskolonnéjának a parancsnoka volt. Nagyon kedvezőtlen időben mentem ez utóbbival Ojtozba, hova az út a 865 m*éter* magas Magyaros-tetőn[392] vezet át számos szerpentinekben. Fenn a tetőn van egy Erzsébet-emlékobeliszk, amelynek feliratát a románok lefaragták és helyébe írták azt, mit a napilapok kivétel nélkül hoztak, hogy a román sasok átrepülték a Kárpátokat a magyarországi testvéreik felszabadítására.[393] Eme emlékoszlop tövében van eltemetve ama Carp kapitány, aki rokona a hasonnevű nagy román politikusnak.[394]

1916. nov*ember* 10.

A Magyaros-tető tövében terül el Ojtoz kis község, ahol az ezred Trainjének egy része táborozott. Itt doktor Fejér zászlós vendége voltam, és mivel a rossz időjárás állandóan tovább tartott, ezért nem volt valami nagy kedvem a tovább menetelre. Másfél napot időztem nála, s nagyon jól éreztem magamat. Okt*ober* 30-án d*élelőtt*

---

391 Értsd: idealista.

392 A helybéliek elnevezése, a Berecki-hágóról vagy Ojtozi-tetőről van szó.

393 A 3 méteres Erzsébet királyné-emlékoszlopot homokkőből 1899-ben állíttatta az akkori sepsiszentgyörgyi magyar királyi államépítészeti hivatal lécfalvi Gyárfás Győző sepsiszentgyörgyi főmérnök tervei alapján. Közelében fenyő- és tölgyfa-ültetvényt telepítettek, melynek neve Erzsébet-liget. 1916-ban megrongálták az Ojtoznál betörő román katonák: az obeliszk tetején eredetileg egy kőpárnán királynői korona volt, amit levertek. Többszöri újraállítás után ma is megtekinthető. Részletesen, korabeli irodalommal: Erzsébet királyné emlékhelyei. Interneten: http://www.erzsebetszobor.eoldal.hu/cikkek/szobortortenetek/romania--romania/bereck---ojtozi-soros---romania.html (A letöltés ideje: 2016. december 31.)

394 Petrache Carp konzervatív-liberális politikusról van szó, aki 1900–1901-ben és 1910–1912-ben Románia miniszterelnöke volt, valamint annak itt eltemetett név(?)rokonáról, akiről közelebbit nem sikerült megtudnom.

a további útra felkerekedtem, s csakhamar a Train fő részéhez értem, ahol Weimann főh*ad*n*a*gy Prov*iant* tiszttel, Gábor h*ad*n*a*ggyal stb. ismerkedtem meg. Megebédelve, hozzácsatlakoztam a technische Kompagnie[395] egyik különítményéhez, amely Albertini zászlós vezetése alatt épp az állásokba törekedett.

Jó kétórai fárasztó gyaloglás után eljutottam a R*egimen*tsk*om*m*an*dóhoz, amely egy völgykatlanban ütötte fel a sátorát. Itt mindenekelőtt jelentkeztem az adjutánsnál, Scherhaufer főh*ad*n*a*gynál, aki nagyon szívesen fogadott, és akivel mindenféléről hosszan elbeszélgettem. Majd átmentem Eirich őrnagyhoz, aki ideiglenesen az ezredparancsnokságot vezette a betegeskedő Papházy alezredes helyett. Az őrnagy nagyon szimpatikus ember benyomását keltette, és jelentkezésem végighallgatva megkérdezte, hogy hová osszon be. Én azt feleltem rá, hogy nekem teljesen mindegy, mire ő azt válaszolta, hogy majd gondolkozni fog a beosztásom felett. Egyébként ma még nem fogok felmenni az állásokba, hanem [az ő] vendége leszek.

Itt ismerkedtem meg Muszka h*ad*n*a*ggyal is, aki telefonista, és az ő tanácsára úgy döntöttem, hogy a gépfegyverhez való beosztásomat fogom kérni, amit az őrnagy, megtudva, hogy aranyérmes[396] vagyok, már eredetileg is ajánlott.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 12.

Alighogy másnap felébredtem, rögtön ebben az irányban kezdtem beszélni úgy Scherhauferrel, mint Herde főh*ad*n*a*ggyal, aki második ezredadjutáns. Semmi ellenmondásra nem találtam. Így az ügyet rendben elintézvén csak vártam, hogy mikor fog az őrnagy szólni beosztásomat illetőleg. De mikor délig egy szóval sem említette a dolgot, ennél fogva helyénvalónak láttam, hogy magam említsem meg. A szándékom minden nehézség nélkül megvalósult, és beosztattam az első M. G. A-hoz, de mert az idő ismét késő́re járt, ennél fogva újból ott marasztottak éjjelre, mit én szívesen vettem. Másnap, nov*ember* 1-jén végre elérkezett az idő, hogy felmenjek az állásba.

Runcu Mare alatt, Kote 756. 1916. nov*ember* 14.

Korán reggel mindennel elkészülvén megindultam. Az út nagyon fárasztó és meredek, de végre mégis célhoz értem. Megismerkedtem Richter századossal, a II. Ba*taill*on parancsnokával, majd Lux századossal, az I. Ba*taill*on parancsnokával, akihez az M. G. A. I. beosztva volt. Nála tartózkodott épp L*eutnant* Benke is, a közvetlen feljebbvalóm. Ő hadnagy Szikszaihoz küldött, az egyik Zugsk*om*m*an*d*ant*hoz, aki majd a szükséges iskolázást az új állásban adni fogja. Hosszas beszélgetés után Szikszai felkeresésére indultam, akit épp lakásépítés közben találtam meg. Hamarosan megismerkedtem vele, és társaságában az idő gyorsan eltelt. Naponta iskola volt a gépfegyver alkatrészeiről, amelyeket úgy nagyjából hamarosan megjegyeztem, a nap többi része a vidékben való gyönyörködéssel és ismerkedéssel meg levélírással telt el.

Az első három nap[on] a mély völgyeket állandóan felhőréteg borította el, és falazta el a szemeink előtt a kilátást. Feledhetetlen látvány volt a gomolygó felhő hullámzása felülről nézve a napsütésben. Furcsa időjárás volt egyébként. A tetőn, amely Runcu Mare

[395] Technische Kompagnie: műszaki század (ném.).

[396] Értsd: az Arany Vitézségi Érem birtokosa.

nevét viseli és 1108 m magas, meleg, napsütéses idő járta, míg ezzel szemben lenn a völgyben esett. A hegyorom, ahol az állásaink voltak, az ország határa volt. Láttam is rajt egy határkőt, amely négylábú, és egy kerek, sima lapban végződő vasalkotmány.

Kote 756. 1916. nov*ember* 15.

Rajta Románia felé R 106, míg a Magyarország felé eső oldalon M. O., s alatta 106. áll.[397] Az egész cementbe öntve, és alig egy méter magas.

A lövészárkok már a román területen húzódtak, míg a tiszti lakások az ország földjén épültek.

Az ezred balszárnyán egy Divizioli nevű keverék ezred állott, míg a jobbszárnyon a III/23. bajor tartalékezred zászlóalja.[398] Az egész társaság a 71. Divizio 141. Brigadéját képezte.

Nov*ember* 4-én kitisztultak a völgyek is, és e jó látás lehetővé tette a tüzérségi tüzet, amely gyöngén, nagy szünetekkel egész napon át tartott. Az ellenséges állásokból semmi sem látszott az erdőség végett. A Kote 1053. felé az őreik alig 200 [lépés]nyire állottak, és reggelenként a felváltást jól meg lehetett figyelni. Ők nem lőttek, és mi sem, hanem az állások kiépítésén dolgoztunk.

Nov*ember* 5-én, mivel Szikszai hadnagyot az V-ik M. G. A. parancsnokává nevezték ki, átvettem a szakaszparancsnokságot vegyes érzelmek között, mivel éreztem, hogy csak a legszükségesebbet tudom. Sajnáltam, hogy válni kellett Szikszaitól, de a tényen segíteni már nem lehetett.

Minél több nap telt el egymás után, annál valószínűbbé vált, hogy a téli állás is itt lesz. Ki-ki igyekezett jól berendezkedni, csakhogy folyton toltak jobbra-balra, mi kellemetlen egy helyzetet teremtett. Nov*ember* 7-én én is a két gépfegyveremmel jobban a Runcu Mare sziklája alá húzódtam, és itt töltöttem az éjt. Másnap még tovább mentem jobbra a Kote 1053-ra, csak azért, hogy a következő reggelen újból visszatérjek oda, ahol az előző napon át voltam.

Mivel azt az értesülést nyertem, hogy most már állandóan egy helyben megmaradunk, ennél fogva e napon, nov*ember* 9-én hozzáláttam én is tisztességes lakás építéséhez a Runcu sziklájától jobbra, nem messze. Máskülönben úgy ez, mint az előző napok, hadieseményekben nem hoztak semmi változást, csak a tüzérségi tűz élénkült meg részünkről, míg a román alig lőtt egy-kettőt.

Runcu alatt, 1916. nov*ember* 17.

Nov*ember* 10-én estére kész lett a gunyhóm, amely pazarul volt berendezve. Ajtón kívül volt benne asztal, szék, mosdótál és mosdószék, svarmkályha,[399] egy tálca. Alvóhelyemül egy ajtó deszkája szolgált. Nagyon örültem a kis lakásomnak, melynél még csak a réseket kellett kitömnöm, hogy teljesen készen legyen. A bútordarabokat embereim Sósmezőről hozták fel, köztük egy szép együvegű ablakot. Az este folyamán,

[397] Az R-jelzés Romániát, az M. O. Magyarországot jelenti.

[398] Pontos sorrendben: a 23. bajor tartalékezred III. zászlóalja.

[399] Schwarm: raj (ném.) kifejezésből: rajkályha, amely a katonák melegedésére szolgált a fronton.

amennyire a viszonyok megengedték, alapos tisztálkodást végeztem, mintha előérzetem lett volna, hogy az események miatt a közeljövőben e lehetőség nem fog megadatni.

Egyébként ezen a napon Sósmezőtől balra kellő tüzérségi előkészítés után[400] a mieink előrenyomultak, és e harc folyamán egész d*élután* hallatszott a nagy puskaropogás.

Másnap, nov*ember* 11-én korán kellett kelnem, ha nem is a magam jóvoltából. Reggel négy óra körül egyik srapnel a másik után explodált a lakásom körül, amely bizonytalanná tette az ott-tartózkodást.[401] Összecsomagoltattam tehát, magam pedig kimentem a géppuskáimhoz. Alig megyek el a linkes Gewehrtől a rechteshez,[402] amikor olyan gránáteső hullik a Runcu alatti dombra, hogy rémséges. A linkes Gewehrt ki kellett az állásából hoznom, ha nem akartam, hogy tönkre menjen. Így is szerencséje volt, mivel egy gránát, mely mellette vágódott a földbe, nem robbant fel. Hogy az ágyúzás alább hagyott, a fegyvert ismét visszaküldtem a helyére olyan paranccsal, hogy a lövészárok megett foglaljon védett helyen állást, s ha támad a román, siessenek az állásokba.

Nemsokára ezután a Vormeister káplár Csibi két srapnelgolyótól is találva megsebesült az én nagy bánatomra, mert igen derék és bátor katona volt. A III. és IV. század legénységéből az ágyúzás ekkor már több áldozatot kívánt. Mivel az I. és II. századot november 9-én Brigade-tartaléknak vitték, az amúgy is csak a felényi Standdal bíró két század csaknem 2000 lépés széles frontot tartott, és így a bakák 8 [láb]nyira álltak egymástól. Már most a megsebesült katonák helye kitöltetlenül maradt, és mindnyájan borúsan gondoltunk rája, mi lesz, ha a román támadni fog.

Runcu alatt, 1916. nov*ember* 18.

A nap folyamán az ágyúzás folytán a környéken tartózkodó katonák közül két halott és tíznél jóval több sebesült lett. A románok d*élután* Leánymező ponkja ellen, hol a II. zászlóalj állott, támadást intéztek, és az egyik századnál be is törtek, azonban estére egy ellentámadással újból ki lettek verve.[403]

Estére visszatértem a lakásomba, és meglátogattam a III. század parancsnokát: Szabó Andrást, ahol több zászlós, szakaszparancsnok együtt volt, de a hangulat csak nem akart derűs lenni. Lakásomba térve éjfélig az ágyúzás és a puskaropogás miatt, mely tőlünk jobbra és balra hangzott, nem tudtam aludni, de annál jobban pihentem aztán reggelig, mikor ismét távoztam a fegyvereimhez.

A nap folyamán, nov*ember* 12-én az ágyúzás tovább tartott és a halottak meg a sebesültek száma megkétszereződött. E napon hozzáfogtam egy új lakás építéséhez, mert beláttam, hogy a régi a legrosszabb helyen fekszik. Este ismét ellátogattam Bandihoz, ahol a hangulat ezúttal még nyomottabb volt, mint tegnap. Nem is maradtam ott sokáig, hanem visszatértem a lakásomba, ahol már jól be volt fűtve. A románok még késő este

---

[400] A november 9-én végrehajtott átcsoportosításról lásd az ezredtörténetet: A 82. gye. története, 205. o.

[401] November 11-én a románok tüzérsége váratlanul heves tüzet zúdított az ezredre, melynek fő célja Leánymező elfoglalása volt. Akciójuk sikertelenül zárult. A 82. gye. története, 205. o.

[402] Itt: a bal oldali gépfegyvertől a jobb oldalihoz (ném.).

[403] A román támadást éppen a II. zászlóalj hiúsította meg este fél hatra, melynek Házi Jenő is tagja volt. A 82. gye. története, 205. o.

is ágyúztak, és én a bódémban egykedvűen vártam, hogy mikor csap belém egy gránát. Mikor megszűnt a gránátozás, kimentem az állásba, hol nem kis szomorúsággal láttam, hogy alig van pár ember.

A legrosszabbra is elkészülve feküdtem le, és jól aludtam. Reggel rossz sejtelmeim voltak a 13-ikával kapcsolatban. Tegnap még a III. század visszavert két támadást, de mi lesz majd ma? Elballagtam a rechtes Gewehrhez, ahonnan szemléltem, hogy lő az Infanteriegeschütz, és Spiller, Stuhmüller meg Vadász hadnagyokkal[404] beszélgettem el sokáig.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 20.

Dél már elmúlt, amikor ismét visszatértem a rechtes Gewehrhez, ahol a legénységgel beszélgettem, midőn azok egyszerre figyelmeztettek, hogy az oláhok hurráznak a Runcunál, majd csakhamar láttam futni onnan a katonáinkat, és a románok feltűntek a sziklán. Gyorsan parancsot adtam, hogy a fegyverrel menjenek le az ösvényre és lőjék a sziklát, míg jómagam tájékozás céljából, meg hogy a fegyver baloldalát biztosítsam, elmentem a IV. század III. szakaszához, ahol a katonákat kitartásra bíztattam. Pár percig tartott az egész, s mire visszafele fordulok, majd kővé meredtem, midőn látom, hogy az embereim a fegyverrel rohannak le a meredek hegylejtőn. Kiabáltam és ordítottam mindenfélét, mi csak a számra jött, hogy őket megállítsam, mi sikerült is, de a csővel Sándor káplár úgy megugrott, hogy nem lehetett sehol sem látni. Kétségbeesve be kellett látnom, hogy fatális szerencsétlenség folytán a kedvező pillanat a beavatkozásra elszaladt, és sorsomnak megadva magamat sírva követtem őket a futásban, átkozva balcsillagzatom, hogy egy gyönyörű fegyverténytt embereim gyávasága és a visszavonulási út meredeksége miatt elmulasztottam. A futás valóságos kálvária volt számomra. Szégyenpír égett az arcomon, és szerettem volna a föld alá süllyedni. A dolog megtörtént, emberileg segíteni nem lehetett.

Útközben aztán mind világosabb képem lett a zavaros helyzetről. A románok a meg nem szállt lövészárkon Runcunál átjöttek, a katonákat pánik fogta el és megfutottak, a linkes Gewehremből Gefr*eiter* Biró[405] megsebesült, Balázsy és Molnár[406] a fegyvert megmentették, de az összes muníció: 12 láda és a Schutzschild[407] a románok kezében maradt, míg a rechtes Gewehr öt ládát hagyott hátra. Vörös káplárt, hogy hozzám jött, egy kődarab megsebesítette, a szolgám pedig a takaróim és a kis vánkosom elvesztette. Tehetetlenségemben fogaim vicsorgatva vettem minderről tudomást. A takaróim is sajnáltam, bár ezeket nov*ember* 11-én a lakásom előtt egy gránátszilánk átlyuggatta az esőköpenyemmel együtt, mely utóbbit azonnal a Munitionsstaffelhez küldtem. A hátrálás közben szidtam a legénységet, mint a bokrot. E tekintetben nem mulasztottam el egyetlen alkalmat sem.

---

[404] Stuhlmüller Antal ekkor főhadnagy volt.

[405] Valószínűleg Biró Nándor tartalékos zászlósról van szó, aki belehalt sérüléseibe.

[406] Hárman is szóba jöhetnek: Molnár Ferenc és Jenő tartalékos hadnagyok, illetve Molnár Sándor tartalékos zászlós, főhadnagy.

[407] Schutzschild: a géppuska védőpajzsa, amely az ellenséges lövedék ellen védte a fegyver kezelőjét (ném.).

Már nem messze voltam az *úgynevezett* Borzsikás-ponktól, ahol találkoztam Polgáry hadnaggyal, a II. század parancsnokával, aki tartalékban volt, és az volt a rendeltetése, hogy két szakasszal az ezredparancsnokságnál jelentkezzék. Mikor találkoztunk és elmondtam neki az esetet, egészen tanácstalan lett, míg végre úgy döntött, ahogy én határoztam, nevezetesen, ő visszamegy a helyi üteghez, én pedig egy őrjárattal megállapítom, hogy ott van-e a parancsnokság, ahol eddig volt. A szót követte a tett, ő hátrament, én pedig előre. Útközben, mint ahogy már előbb is, mindenfelé szétszórt katonákkal találkoztam, köztük olyanokkal is, akik a valószínűség lehetőségével állították, hogy a parancsnokság eltávozott a helyéről. Erre én, kinek a sok gyaloglás egyáltalán nem tetszett, visszafordultam, és holtfáradtan elértem a Borzsikás-ponkon a hegyi tüzérséghez. Este volt. Itt már sok katona gyűlt egybe, és itt volt Lux kapitány az adjutánsával, akinél jelentkeztem.

Egy kis pihenés után az egész társaság megindult a Divizioli ezredparancsnoksághoz, ahova a mi ezredünk törzse is költözött. Itt is várakoztunk egy keveset, míg Lux kapitány parancsot nem kapott. Zászlóalja megmaradt részével és egy bajor századdal neki a 43-ok és III/82. között[408] kellett összeköttetést létesíteni és a tűzvonal folytonosságát újból helyreállítani. Megindultunk tehát ismét. Az éjt egy út menti mély szakadékban a Ba*taill*onsstabbal töltöttem el sátor alatt, földön fekve.

Reggel azt a parancsot kaptam nov*ember* 14-én, hogy menjek fel két gépfegyveremmel a Kote 756-ra és az egyik fegyvert a csúcsra, a másikat pedig a hegyoldalba állítsam fel. Így is tettem. Itt találkoztam Polgáryval ismét, akivel egy sátor alatt laktam. Az eleddig szép időjárás most megváltozott, és esős, nyirkos napok következtek. A sok üröm mellett meg volt az az örömem, hogy e napon kaptam a legelső postát, miután az *Alkotmány* napilap[409] 10-ike óta rendesen jött. Édesanyám és Brunó kerestek fel soraikkal.

Másnap, nov*ember* 15-én estére azt a parancsot kaptam, hogy géppuskáimmal a 10/19. bajor századnál[410] jelentkezzem. A sötétségben való hosszas és keserves tapogatózás után nagy nehezen eljutottam a rendeltetési helyemre, ahol megismerkedtem Lindner hadnaggyal, egy nagyon szimpatikus, magas növésű bajor tiszttel.

Egy bajor tiszthelyettesnél kaptam éjjeli szállást, hol majd megfagytam. Mélázva gondoltam a másnapra, amelyre be volt mondva a Kote 1053. és a Runcu Mare és a Kote 1095. megrohamozása.[411]

Visszagondolva az elmúlt napok eseményeire láttam egész tisztaságában a hadvezetőségünk megbocsáthatatlan nagy butaságát. Nekünk, míg Runcu Marén állottunk, nem tudtak még egy szakaszt sem tartaléknak, segítésnek adni, pedig akkor a románok hiába

---

[408] A 43. bajor gyalogezred és a 82. székely gyalogezred III. zászlóalja között.

[409] 1895–1919 között működő napilap az azonos címmel 1880–1881 között megjelenő politikai és közgazdasági lap jogutódja. Bővebben, korábbi irodalom alapján lásd *Szilágyi Lili:* Alkotmány. https://mediatortenet.wordpress.com/2014/11/30/alkotmany-1880-1881/ (A letöltés időpontja: 2016. június 21.)

[410] A 19. bajor gyalogezred 10. százada.

[411] Ezeket a románok két nappal korábban, 13-án foglalták el. A 82. gye. története, 206. o.

próbálkoztak volna, most pedig íme, az egész 19. bajor tartalékezredet kellett harcba vetni, hogy visszaszerezzék azt, amit oly könnyelműen elvesztettek.

Ez az ezred nov*ember* 14-én visszafoglalta Leánymező ponkját, melyet az előző napon a románok ismét elragadtak a II. zászlóaljtól,[412] nov*ember* 16-án pedig a többi hegycsúcsra került a sor.[413]

Az egész blamázsban pedig az volt a legpikánsabb, hogy épp nov*ember* 13-án volt Tisza István gr*óf* miniszterelnök Ojtozban, ahova tiszteletére a 19. tartalék bajor ezred egy díszszázadot adott, míg a 71. divízió minden századából két altiszt jelent meg.[414] Nagyon kíváncsi vagyok, hogy Tisza minő érzelmekkel hagyta el Ojtozt, miután tudomására jutott, hogy a románok áttörték a frontot?

Ehelyütt említem meg egyébként, hogy október legvégén a trónörökösünk[415] is megfordult Kézdivásárhelyen.

A németek a rájuk bízott feladatot másnap, nov*ember* 16-án reggel sikerrel végre is hajtották, és elfoglalták a Kote 1053-at és 1108-at (Runcu Mare), de a 43-asoknak[416] nem sikerült a Kote 1095. megrohamozása, ennél fogva itt mi ezt a csúcsot félkör alakban közrefogtuk.

Míg a németek előrenyomultak, ezzel párhuzamosan a 10/19. és a II., III., IV/82. századok[417] is előbbre tolták a vonalukat, a volt ezredparancsnokság fölé, ahova később én is mentem a gépfegyvereimmel. A III/82-ik századnál lettem beosztva.

Lakásom egy szikla megett felütött sátor volt, alján szénával. Estefelé az idő teljesen mostohára változott, mert elkezdett a hó is esni, és mire egy rosszul eltöltött éj után megvirradt, az egész vidéket magasan lepte volt el már a hó.

Így nyomorogtunk fázva, minden reményünk csak az volt, hogy a régóta hirdetett felváltás most már egyszer csak meg fog valósulni. És tényleg így is lett, de ez a körülmény nekünk, géppuskásoknak csak újabb keserű csalódást eredményezett. Mert míg a szabályzat, mely összesen csak valami 213 fegyvert számlált, nov*ember* 19-én egy porosz népfelkelő század a 36-ik L*an*dst*urm* ezredből[418] valóban felváltotta,[419] ugyanekkor mi, az M. G. A. I/82.[420] azt a parancsot kaptuk, hogy Runcu Maréra menjünk a bajor II/19-hez. Képzelhető volt a mi elkeseredésünk, de tehetetlenek voltunk, és így nem maradt

---

412 Leánymezőt még a reggeli órákban sikerült visszafoglalni. Részletesen lásd: A 82. gye. története, 207–208. o.

413 Vö.: uo. 208. o.

414 Tisza István Sándor János belügyminiszter kíséretében a 71. gyaloghadosztályt látogatta meg aznap. Lásd: A 82. gye. története, 205–206. o.

415 1916-tól I. Károly néven osztrák császár, IV. Károlyként magyar király.

416 Lásd a 408. jegyzetet. Vö. A 82. gye. története, 208. o.

417 Lásd a 410. jegyzetet és a 82. gyalogezred II., III. és IV. százada.

418 Vö.: A 82. gye. története, 208. o.

419 Házi információi pontosak, csak a műszaki századunk maradt korábbi helyükön, Kézdimartonoson. Vö.: uo. 209. o.

420 A 82. gyalogezred 1. zászlóaljának géppuskás osztaga (ném.).

más hátra, mint hogy felmenjünk arra a csúcsra, amelyet katonáink oly könnyen elhagytak, megtudni további sorsunkat.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 22.

A hegytetőn nagy örömünkre viszontláttuk Lindner hadnagyot, akinek százada a szikla környékét megszállva tartotta. Hosszas tudakozódás után végre megtudtuk, hogy valóban itt maradunk, ami semmiképp sem volt a kedvünkre, mert a hely az egész vonal legveszélyesebb pontja volt.

Az én két gépfegyverem a szikla elé került, veszélyes pozícióba, különösen a linkes Gewehr, amelytől a román alig 50 lépésre van, miért mozogni, tüzet rakni egyáltalán nem lehet, mert azonnal jő a golyók áradata.

Minden fegyver mellé öt embert állítottunk, és Beckert hadnaggyal abban állapodtunk meg, hogy miként a legénységet, úgy mi is egymást minden 24 órában leváltjuk.

Az első nap én voltam fenn. Az éj beálltával megnéztem embereimet. Szerencsére nem esett bajom. Sokat beszélgettem Lindner és Ábel hadnagyokkal a legkülönfélébb dolgokról. Az idő nagy lassan valahogy el is telt emlékezetes esemény nélkül, s mikor nov*ember* 20-án este a felváltás jött, én lementem a hegyoldalba, ahol előbb a II/82. parancsnokság volt, és ahol az I/36. parancsnoka, valami Dümba hadnagy székelt, és itt kaptam[421] szíves fogadtatásra meg jó szállásra.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 24.

Alighogy megvirradt, összeköttetésbe léptem a 141. Brigadéval, hogy érdeklődjem felváltásunkat illetőleg. Azt a választ kaptam báró Ghillány hadnagytól, aki ott valami adjutáns-féle, hogy a Brigade akart bennünket felváltani, de a divízió nem egyezett bele. Ha az ezred állásba fog menni, úgy majd mi is oda fogunk bevonulni. Rendben van, gondoltam, a dolgon semmiképp nem lehet segíteni.

L*eutnant* Dümbánál iszonyú mennyiséget ettünk és ittunk találomra összevissza, ahogy [az ételek és italok] véletlenül jöttek egymás után. Úgyhogy egészség szempontjából szinte jó volt, hogy este, nov*ember* 21-én felmentem az állásba Beckertet leváltani. Ez alkalommal sem adta elő semmi sem magát. Az osztagot lenn kiegészítették. Én kaptam újabb öt embert a fegyverekhez, három lovat lovászokkal, tiszti nyerget és 17 láda muníciót, úgyhogy ismét 64 ládája van a szakaszomnak, amelyhez járul még két román, melyet itt, Runcun kaptunk a németektől. Úgy nagyjából tehát a szakaszom felszerelése komplett lett. Az este, nov*ember* 22-én a felváltás előtt épp L*eutnan*t Lindnernél voltam, ahol a hivatalos jelentést adták le, amelyben az az örvendetes közlés volt, hogy General Krafft[422] közeledik Râmnicu Vâlceához,[423] míg a német lovasság bevonult Craiovába.[424] Hurrá! Volt nagy öröm, mely azonban rögtön elnémult, midőn jött a hír, hogy a király

[421] Értsd: találtam.

[422] Konrad Krafft von Dellmensingen német altábornagy, a 9. német hadsereg kötelékében harcoló bajor Alpesi Hadtest parancsnoka volt ekkor a román fronton.

[423] Pontosan: Regimentul Vâlcea. A román úgynevezett 2. sz. gyaloghadtest vonalához tartozott, melynek állomáshelye Râmnicu olténiai településen volt.

[424] Kühne 1916. november 21-én érte el és foglalta el Craiovát.

meghalt.[425] Amire már évek óta tehát félelemmel gondoltunk, az most bekövetkezett! Az első megdöbbenés után [a hírnek] egyébként már mélyebb benyomása sem rám, sem katonáimra nem volt. A halál gondolata mindnyájunk számára oly megszokott volt, hogy legfeljebb csodálkoztunk, ha nem minket, hanem mást ért utol. Sokkal fásultabb az ember, semhogy az ilyen következményen, ha még oly fontos körülményen, behatóbban gondolkozni képes volna.

Mikor nov*ember* 22-én este ismét lementem L*eutnant* Dümkéhez, itt egy napon át újólag folyton ettünk, ittunk a megszakadásig, míg csak a következő nap este ismét nem jött a felváltás, ami mint odáig, minden baj nélkül végbement, pedig a golyók ugyan veszélyesen járnak, és naponta vannak a németek közül sebesültek.

Az időjárás a havazás után általában egész enyhe jelleget öltött, úgyhogy a hó csakhamar eltűnt, csak a köd maradt meg, mi csak jó nekünk, mert jó látási viszonyok mellett a román még több kárt tudna okozni emberben és állatban.

Hogy az ezredtől elszakadtunk, a posta is rendetlenebbül közlekedik, ami pedig a legfájóbb valami, mert otthonról minél sűrűbben híreket hallani az egyetlen vágyunk itt.

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 26.

Egyik nap telik a másik után, kevés változást hozva a helyzetbe. Folytonos puskaropogás, amely mindkét részről megkívánja az áldozatait, a román tüzérség nagy örömünkre mindeddig még hallgat. Bajos is lenne elképzelni, hogy mi lenne velünk az ágyúzás esetén, mivel közvetlen a szikla alatt van a gunyhóm, hova [az ellenség] akkor lő, amikor akar.

A mi tüzérségünk már hangosabb. A 15 cm-es Haubitzok belőtték magukat a Kote 1095-re, de egyébként csak néha esik egy-egy lövés a részükről is.

Időközben a 19-ik tartalék bajor ezredet a 36-ik népfelkelő ezred egészen felváltotta. Legutoljára távozott el nov*ember* 25-ének reggelén Lindner hadnagy a fél századával.[426] Érzékeny búcsút vettünk egymástól, mivel kölcsönösen megkedveltük egymást. Birtokosa volt az I. osztályú vaskeresztnek.[427]

A nap folyamán L*eutnant* Dümkénél sokat tarokkoztunk.[428] Megismerkedtem Csiki tüzér hadnaggyal, akitől sikerült hosszas rábeszélés után egy távcsövet kapnom, melyért egyelőre pénzt nem adtam.

Runcu visszafoglalása óta ezen a részen harcok nem voltak. A 43-asok sikertelen rohama után a románok közénk beékelve tartják az 1095-ös Kotét, honnan elég sokat kellemetlenkednek. Nem tudom, hogy meddig fog ez az állapot tartani.

Az ezredről eddig csak annyit tudok, hogy a II/82. már elment az állásba visszsza, Leánymező ponkjára, a másik két zászlóalj is elhagyta már Kézdimartonost, ahol pihent, és mint mondják, Ojtozban időznek, s állítólag a Divizioli ezredet váltják fel.

---

425 1916. november 21-én halt meg I. Ferenc József osztrák császár és magyar király.

426 A csapatmozgásokról lásd: A 82. gye. története, 209. o.

427 A Német Vaskereszt I. osztályáról van szó.

428 Olasz eredetű, népszerű kártyajáték.

Majd elválik, hogy mi lesz. Mihelyt valahol az I/82. állásba kerül, úgy mi is oda fogunk menni, eddig semmiféle parancsot még nem kaptunk, de minden pillanatban várjuk.

Lindner századát a II/36.[429] váltotta fel, amelynek parancsnoka Lüe tart*alékos* kapitány, aki a polgári életben Hamburgban a felső reáliskolában a francia és az angol nyelv tanára.[430] Nagyon kedves és lelkiismeretesen pontos ember, mint katona is.

A nap estéjén Sósmezőtől balra erős tüzelés volt, több mint egy óráig tartó. Nem tudom, hogy támadás, avagy csak Feuerüberfall volt az egész. Minden jel arra mutat, hogy e helyen téli állás lesz. Az árkokat szorgalmasan mélyítik a németek, a tartalék számára pedig Unterstandokat építenek. Jött két Minenwerfer is a 82-esektől. Az egyik a sziklánál lett felállítva, míg a másik pár 100 [lépés]nyire jobbra.

A legbosszantóbb az egészben, hogy a posta valahol fogva marad, mert nem kapok sem újságot, ami pedig már rendesen jött, sem lapot. Kínos állapot, de nincs mód rajt segíteni. Az ellátás is, hogy az I/82-től elszakadtunk, megrosszabbodott, no de ezt még csak kitartjuk.[431]

Runcu Mare, 1916. nov*ember* 30.

A trónváltozással kapcsolatban parancs jött, hogy a katonáknak is az új esküt minél előbb le kell tenni az új uralkodóra.[432] Hosszas megbeszélést igényelt, hogy minő módon hajtsuk ezt végre, mivel az osztag szét volt szórva. Dönteni nem tudtunk az első alkalommal, hanem várakozó álláspontra helyezkedtünk.

Máskülönben nov*ember* 26-án élénk tüzérségi tevékenység uralkodott. A d*él*e*lőtt* folyamán a mi tüzérségünk lőtte a Kote 1095-öt, mire válaszul a román tüzérség Leánymező ponkját ágyúzta, ahol, mint később értesültem, 11 sebesült lett ennek következtében.[433]

Nov*ember* 27-én reggel telefonon jött a parancs a Brigádétól, hogy a felesküdtetést minél hamarabb végrehajtani és írásbelileg jelenteni kell. E parancs további várakozást lehetetlenné tett. Ennél fogva Beckert hadnaggyal abban állapodtunk meg, hogy késedelem nélkül csoportonkint felesküdtetjük az[434] embereinket. Úgy is lett. Nov*ember* 27-én d*élu*t*án* a legénység egyik részét esküdtettem fel.[435] Estére felmentem az állásba, ahol úgy 10 óra felé a 15 cm-es ágyúink leadtak pár lövést, mit nem értettem, hogy miért van. Éjféltájban hozzám jött Lühr százados, és valami támadás-féléről beszélt, de mert mély álomból felébredve még nem voltam teljesen magamnál, ennél fogva nem értettem meg, hogy melyik fél csinálja. Nyugodtan tovább aludtam, míg reggel törzsőrmester Balázs

---

429 A 36. bajor gyalogezred II. százada.

430 Nevét pontosabban nem sikerült megtudni.

431 Értsd: kibírjuk.

432 IV. Károly királyra az ezred elvileg – az ezredtörténet szerint hivatalosan – 26-án esküdött föl. A 82. gye. története, 209. o.

433 Ezt az adatot az ezredtörténet nem tartalmazza.

434 A szó után ez áll: ellene.

435 Lásd a 432. jegyzetet. A fölesketés tehát mégsem történt meg 26-án, egészen 29-ig elhúzódott (lásd alább).

fel nem váltott. Lementem az I/36-hoz, hol a legénység hátralevő részét eskettem fel, és aztán ordonáncommal, Naggyal[436] útnak eredtem. A Divizioli ezredparancsnokság mellett volt a Feuerstaffel három lova 24 láda munícióval. A lovászokat itt is feleskettem, majd lóra ültem, amely már várt reám.

A lovam Linának hívják, pej, és eltekintve attól, hogy bal szemére vak, nagyon szép, közepes nagyságú és hetyke járású, s ami fő, biztosan lépked a legrosszabb helyeken is.

Az útra kiérve azokat a házakat, amelyekben annak idején főh*ad*n*a*gy Weimann lakott, és a körülötte levőket a földdel egyenlővé tette a román tüzérség.

Az út mellett a különböző nemű tüzérség mellett elhaladva, több mint egyórai lovaglás után megérkeztem a Munitionsstaffelhez, ahol már nagyban vártak. A jelentést meghallgatva, megnéztem a lovakat és a nyereg- meg egyéb felszerelési tárgyakat, amelyeket egy-két kisebb hibától eltekintve rendben találtam.

Darvasy főh*ad*n*a*gy az M. G. A. II. parancsnoka velem egy időben érkezett a M*unitions*staffelhez hasonló célból. Egymást szívélyesen üdvözölve felkért, hogy egyúttal embereit én eskessem fel, amit készséggel elvállaltam.

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 1.

A feleskettetés elvégzése után, amely alkalommal pár buzdító szót mondottam, épp indulóban voltam a lakásom felé, amikor az embereim figyelmeztettek, hogy egy generális van itt. Szétnézve hamar észrevettem Goldbach vezérőrnagyot, a 71. Division parancsnokát,[437] akihez menve roppant strammul bemutatkoztam. Nagyon barátságosan fogadott, és az Abteilungnál[438] uralkodó renddel meg volt elégedve.

Nagy örömömre szolgált, hogy az este kádfürdőt vehettem és tisztát váltottam, mert a legénységnél való tartózkodás és a hiányos tisztálkodás közelebbi ismeretségbe hoz a tetvekkel. A legényem már több ízben talált pár darabot az ingemben, miután csaknem véresre vakartam fel a testemet. Amint a fürdésnél levettem a gatyámat, borzalommal veszem észre, hogy abban 6-8 darab hatalmas tetű lustálkodik. A természetes undoron erőt véve, elpusztítottam őket, és utálattal eldobtam a fehérneműt. A fürdés nagyon jól esett, és hosszú idő után az este ismét levetkőzve aludhattam, mi valóságos élvezet volt számomra.

Másnap, nov*ember* 29-én reggel feleskettem még azokat a katonákat, akik előző nap a szolgálat miatt jelen nem lehettek, és miután a Distanzmesserrel való mérést nagyjából megtanultam, lóra ülve indultam vissza az állásba. Míg előző napon szép, tiszta idő volt, addig az éjjel esett és ezt nagy köd követte. Az út roppantul sáros volt, és alaposan elfáradtam, mire minden baj nélkül délre L*eutnant* Dümkéhez megérkeztem.

Távollétem alatt semmi nevezetes sem adta elő magát a Runcu Marén.

---

436 A vezetéknév gyakorisága miatt kilétét nem sikerült pontosan megállapítani.

437 A cs. és kir. 71. gyaloghadosztály parancsnoka ekkor Anton Goldbach von Sulitaborn altábornagy volt. Megérkezéséről lásd: A 82. gye. története, 210. o.

438 Abteilung – itt: osztag (ném.). Ezek szerint Goldbach nem csak a VII. és III. zászlóaljat szemlézte. Vö.: A 82. gye. története, 210. o.

Este felváltottam L*eutnant* Beckertet, és így virradt rám az állásban nov*ember* 30-ika. Sűrű, átlátszatlan köd és hó borította a tájat, amely még az éj folyamán esett. A román elölről már kora reggel ágyúzni kezdte a Runcu Mare szikláját, de a lövegek csaknem mind elrepültek a tető felett bele a völgybe, ahol semmi kárt sem csináltak. Valami négy vagy öt srapnel ellenben az állások felett roppant, és így is nagy veszteséget okoztak, mivel a II/36-ból két halott és kilenc sebesült, az én rechtes Gewehremtől pedig a szegény Szabó Lajos esett el, míg épp az állásokban dolgozó utászokból is lett egy-két sebesült. Úgy dél tájban a románok megkísértették,[439] hogy támadjanak, ellenben a nagy köd ellenére is idejében észrevették őket, és hatalmas fegyvertűzzel meg kézigránát tömeggel fogadták őket. Mikor a gépfegyvereim kattogását meghallottam, sietve felkészülődve a lövészárokba mentem, ahol a rechtes Gewerhnél egy holttestet láttam vérében fekve, a Schutzschild is véres volt.

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 2.

Mélyebb impresszióra nem volt időm, mentem a linkes Gewehrhez, hogy ott is rendben van-e minden. Közben a katonákat bíztattam, hogy lőjenek és hajigálják a kézigránátokat. Mivel a nagy köd, lőpor és gránát tüze miatt ellenséget nem lehetett látni, a tüzet beszüntettem és nagyobb biztonság okáért vagy három gránátot vágattam a fegyver elé. Időközben megszűnt a fegyvertűz és a gránátharc, ami pokoli lármát csapott, és én, mint aki dolgát jól végezte, visszafelé indultam. Csak akkor jutott tudomásomra, hogy a halott nem más, mint egyik emberem, Szabó Lajos Gútáról, aki a fegyver mellett őrszolgálatot teljesített, és ekkor érte őt szíven egy srapnelszilánk, míg egy kő a fején sebesítette meg. Azonnal meghalt.

Visszatérve Lühr századoshoz a románok őrült fegyvertüzelése közben, neki a helyzetről jelentést adtam, és azonnal intézkedtem, hogy muníció jöjjön fel, és az elesett Szabó helyett pedig egy tartalék. Szabó holttestét kihozattam az árokból és levitettem az I/36-hoz azzal a paranccsal, hogy ott alkalmas helyen neki sírt ássanak és az eltemetéséhez minden szükséges előkészületet megtegyenek.

Általában véve az urak között különböző felfogás uralkodott a tüzelés oka felől. Én vitattam, hogy a románok meg akartak bennünket lepni, és véleményem támogatta egy őr jelentése, aki kö*rül*b*elül* háromrajnyi oláh katonát látott az állásaink felé közeledni. Ezt a felfogást fogadta el Lühr százados is, míg L*eutnant* Dümke az egész esetet vaklármának minősítette.

Nagyon örültem, hogy a fegyvereim kifogástalanul működtek. A linkes Gewehr 250, míg a rechtes 750 lövést adott le. Az embereimmel is meg voltam elégedve, mit a két Vormeister tudomására is hoztam.

A nap folyamán a románok d*élután* 3 órakor Feuerüberfallt csináltak, de a tüzelésükre mi nem válaszoltunk, csak az I/36. és a 43-asok feleltek vissza erélyesen. Az egész eltartott vagy fél óráig. Mint d*élelőtt*, úgy d*élután* is a tüzérség zárótüzet adott le, úgyhogy a legrosszabb kilátási viszonyok ellenére is hatalmas tüzérségi harc folyt, annál is inkább, mert a románok Sósmezőig mindenütt próbálkoztak. Az egész napon

[439] Értsd: megkísérelték.

szakadatlanul fegyverropogás és gépfegyverkattogás volt hallható. Ilyen izgalmas nap után érkezett el a leváltás ideje, amely nyugalomhoz juttatott engem meg embereimet is.

De*cember* 1-jén reggel megfelelő beszéd kíséretében eltemettük Szabó Lajost az I/36. Ko*mman*do közelébe. Hagyatékát az ezredparancsnoksághoz küldtem, édesapját pedig a szomorú hírről egy kíméletes levélben értesítettem.

E nap d*élelőtt*jén jött a következő távirat, amelyet becses tartalmánál fogva egész terjedelmében közlök.

„Am 1/XII. 9.25^{h} vom Fernspruch 222.

Landst*urm* Inf*anterie* Reg*iment* 36 u*nd* Ba*taill*on I/82.

Auf Befehl der 71. Inf*anterie* Truppendi*visi*on №. 460 spricht seine Exzellenz v*on* Gehrock Führern und Truppen für ihr gestriges tapferes und erfolgreiches Verhalten bei Abweisung feindlicher Angriffe seine Anerkennung aus und erwartet dass die Tapfer verteidigten Stellungen auch weiter unbedingt gehalten werden.

Unterschrift: 141. Inf*anterie* Brigade."[440]

Ezt az elismerést siettem közölni az embereimmel is, akiket kizárólag velem együtt illetett a dicséret az I/82-től, mivel más csapat itt nem volt, csak még egy Minenwerfer, de az nem jön számításba. Sőt, az M. G. A. I/82-ből is csak az én két gépfegyverem volt a tűzben. A nov*ember* 13-ai szégyenteljes futás után valóban jólesett a német hadtestparancsnok elismerése.

A nap folyamán nálunk nem adta elő magát semmi sem, ellenben Sósmezőnél egész napon át tartott a heves harc. A d*élután* folyamán az V/36. egy sikerült őrjárati harcot vívott, amelynek során vagy 60 ember erős Feldwachéját a románok megfutamították és vagy tíz foglyot ejtettek, köztük egy zsidót, aki a kihallgatásnál nagyon érdekes vallomást tett. Elmondotta, hogy nov*ember* 30-án a románok tényleg támadtak Runcu Mare ellen és tetemes veszteséget szenvedtek. A támadást dec*ember* 2-án, avagy dec*ember* 3-án újból megismétlik. Velünk szemben a 25., 29. és talán a 65. gy*alog*ezredek állanak két vonalban. Ebből a Feldwachék 50-60 ember[nyi] erősek egy altiszt vezetése alatt, míg hátul van a főcsapat 150 fővel, egy tiszt parancsnokságával. A zsidó mesélt még sok mindent összevissza, de leírni nem érdemes, mert [szavai] hitelt nem érdemlenek.

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 4.

Ugyancsak december 1-jének estéjén hívnak telefonhoz. Legnagyobb csodálkozásomra a Ba*taill*on I/82. adjutánsa, L*eutnant* Wolf van ott, aki Beckert szabadságára

---

[440] 222. távíró, december 1., 9.25$^{h.}$ 36. népfölkelő gyalogezred és I/82. zászlóalj. A 71. gyaloghadosztály 460. számú parancsa értelmében von Gehrock őkegyelmessége kifejezi elismerését a csapatoknak és parancsnokaiknak az ellenséges támadás visszaverésekor tanúsított tegnapi hősies és eredményes magatartásukért, és elvárja, hogy a hősiesen megvédelmezett állásokat továbbra is okvetlenül megtartsák. Aláírás: 141. gyalogdandár (ném.).
Gehrock: Friedrich von Gerok német gyalogsági tábornok. Az ezredtörténet a táviratról nem szól, hanem arról tudósít, hogy a német tábornok személyesen gratulált az ezredparancsnok Papházy Kornélnak a december eleji román támadás visszaveréséhez. Vö. A 82. gye. története, 210. o. Itt a 71. sz. thüringiai gyaloghadosztályról van szó, ám annak parancsnoka 1915. július 1-je és 1918. december 27-e között Hermann Schulteis vezérőrnagy volt.

vonatkozóan akar egyet-mást megtudni. Ilyenformán tudomásomra esett, hogy az I/82. két első százada a 36. L*and*st*urm* ezrednél mint tartalék állomásozik. A következő nap ismét nyugodtan telt el, ellenben Sósmezőnél hatalmas harcok folytak.

A délelőtt folyamán Lühr kapitány hívatott egy megbeszélésre, mivel az ezredétől felszólítást kapott, hogy nyilatkozzék a Kote 1095. elfoglalását illetőleg. Az alezredes u*gyan*is folyton azon töri a fejét, hogy mások halála árán hogy juthatna ő babérokhoz. Kapitány Lühr véleményeinket – az összes szakaszparancsnoka is jelen volt – meghallgatva nyilatkozott is olyan formán, hogy a Kote 1095. elfoglalása nem lehetetlen, de a hozandó áldozat nem fog arányban állani az eredménnyel, mivel abban a pillanatban, hogy a Kote 1095. a miénk, a román újból három oldalról fog ágyútüzet adni, és nem csak a Kote 1095-öt, hanem esetleg még a Runcu Marét is majd fel kell adni.

Az eddig ködös idő kezdett tisztulni, úgyhogy csak a völgyekben maradt meg a köd. A délutáni órákban a nap még most is érezhető melegen süt.

December 3-án d*élelőtt*, mikor L*eutnant* Dümkénél pihenőben voltam, meglátogatott Csiki tüzér hadnagy, akivel aztán pár órán át tarokkozás mellett jól elmulattunk. Legjobban örültem, hogy a távcsőről nem szólott semmit sem, pedig előzőleg – úgy látszik – nagylelkűségét megbánva már visszakövetelte volt, de én nem estem a fejem lágyára, hogy a becses tárgyat kiengedjem a kezeim közül.

Az egész nap folyamán Sósmezőtől északra nagy tüzérségi és gyalogsági harc folyt, amely az este közvetlen Sósmező mellett újból kigyulladt.[441]

Csiki újságolta, hogy Bukarest külső várövét már ágyúzzuk, és hogy Bereckbe négy gyalogezred meg öt Batterie tüzérség érkezett.

Az este folyamán Lühr kapitánynál eszmecsere folyt afelett, hogy vajon az újonnan jött csapatok a támadás megkezdését jelentik-e itt is, avagy csak erősítést jelentenek. Én azon a véleményen voltam, hogy ezek a csapatok úgy az egyik vagy a másik szárnyukat fogják meghosszabbítani és ott, ahol csak gyenge tábori őrsök állottak, összefüggő, erős rajvonalat fognak képezni. A nézetem helyes volt, úgy látszik, mert hír érkezett, hogy Sósmezőtől északra mentek állásba.

Beckert hadnagy a Ba*taill*on I/82. felszólítására ezen a napon nyújtotta be kérvényét négyheti szabadságért. Kíváncsi vagyok, hogy mikor fogja megkapni és mennyit?

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 7.

Csodálkozással veszem észre, hogy alig tudok visszaemlékezni a pár nap előtti eseményekre. Ez onnét is van, hogy különösebb dolog nem adta elő magát. De*cember* 4-én Beckert váltott le, ki most szabadságára való tekintettel annyira óvatos lett, hogy nem mer többé a Runcu sziklája mellett tartózkodni, nehogy véletlenül valami baleset történjen vele. Lemenet megtekintettem Beckert hajlékát, amelyet tulajdonképp Balázs – újabban tiszthelyettes – építtetett fel, és nem kis csodálkozásomra itt találom Éltes hadnagyot. Ezt az embert ismertem már, valamikor mint zászlós az V-ik osztagot vezette, míg Szikszai tőle azt át nem vette. Akkor ő elment hátra Bereckbe fogait csináltatni,

[441] Értsd: kiújult.

s csaknem egy hónapig távol volt, időközben előléptették hadnaggyá, s most hozzánk osztották be, mint elmondotta azért, hogy mivel Beckert elmegy szabadságra, így távolléte alatt átvegye az osztagparancsnokságot. A dolog szörnyen felbőszített. Egy fiatalabb hadnagyot csak nem fogok megtűrni felettem? Ilyen szégyent nem engedek magamtól megesni! L*eutnant* Dümkéhez megérkezve, azonnal telefonáltam Wolf hadnagyhoz, előadva neki az esetet, kérvén, hogy lépjen a R*egimentskommand*óval érintkezésbe. Nemsokára megjött a válasz, amely kívánságomnak megfelelő volt, amivel a kellemetlen eset elintézést nyert.

Egyébként Éltes nem látszik valami vitéz embernek, mert midőn dec*ember* 6-án meg akartam neki mutatni a fegyverek állását, nem mert a lövészárokba menni, hanem tisztes távolban maradt a védett helyen.

Az előző nap folyamán olvastam Paul Keller: Die Heimat című regényét.[442]

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 8.

Általában véve nem szívesen olvasok német műveket, különösen a harctéren, mivel a figyelmemet alaposan össze kell szednem, hogy megérthessem azt, amit olvasok. Márpedig a szellemi munkától annyira elidegenedik az ember, hogy nehezére esik az a primitív szellemi munka is, ami egy olvasmány megértéséhez szükséges. Csak a kényszerhelyzet, a hosszú és unalmas órák elütése bír rá a német regények olvasására, meg annak a tudása, hogy nem valami nagy értékű irodalmi alkotások nagyrészt azok, amikhez hozzájutok. Ilyen gondolatok közepette szántam magamat rá a Die Heimat olvasására. Kezdetben nem érdekelt, és unottan tettem félre, hogy ismét hozzáfogjak, de akkor már nem tudtam megválni tőle. Oly érdekes, hű, tiszta erkölcsi érzékkel bíró, drámai fordulatokban gazdag regényt ismertem meg, hogy nyereségnek tekintem az elolvasást, és érdemesnek, hogy tartalmát legalább pár szóban itt megörökítsem.

A regény színtere egy sziléziai falucska, és két gazdag, birtokos családnak a Schröger és a Raschdorf famíliának az ellenségeskedését tárja elénk gazdag, színes képben. Schröger szeretné Raschdorf birtokát megszerezni, s ezért a jó barát leple alatt azt szerencsétlen vállalkozásba, adósságokba, majd pedig a halálba kergeti a sok csapás miatt lelki egyensúlyát elvesztő és magát részegségre adó férfiút. Schröger azonban célját nem tudja elérni, mert midőn Raschdorf Hermann halála után gyermekei: Heinrich és Lene árván és szegényen maradtak, megjelenik a család egyik barátja Mátyás, kit az egész falu szegénynek tartott, de aki a Lotterien[443] sokat nyert, és pénzével az árvák birtokát megmenti és sokévi szorgalmas munka árán ismét jó karba hozza.

A falu a büszke Raschdorf famíliától elfordul, Isten büntetését látva rajtuk abban a sok csapásban, amely a családra nehezedett. Raschdorf öngyilkossága azonban Schröger lelkét is égette, mert része volt annak előidézésében. Lelkiismerete nem hagyja nyugton, és hogy békéje legyen, ivásnak adja ő is magát.

Időközben sok év telik el. Heinrich elvégzi a középiskolát Breslauban, és odahaza marad parasztnak. Ifjúkori vonzódása Schröger leányához, Lottihoz szerelemmé

[442] Paul Keller: A Haza. A regény 1903-ban jelent meg.

[443] Lottón.

fokozódik, és bárhogy igyekszik is, övéire való tekintettel, akik engesztelhetetlen haraggal viseltetnek a Schröger família iránt, az érzelmén uralkodni nem képes. Emiatt szakadás áll be övéivel. Mátyás leánya, Lili, aki szerelmes Heinrichbe, kolostorba megy, Lene és Mátyás pedig elhagyják Henriket, aki mellett csak a hű cselédje, Schaffner tart ki, vezetéknevén: Reichal.

Heinrich övéi távozása miatt iszonyú lelkiállapotba kerül, de a szerelem eloszlatja a sötét felhőket, nem törődik senkivel, és eljegyzi szíve szerelmét: Lottit. Az eljegyzési ünnepélyen a faluból csak egy ember jelenik meg, a többi távol tartja magát, s nem járnak még a Schröger kocsmájába sem, ami ez utóbbit ugyan aggasztja. Az amúgy is szomorú ünnepet elrontja Schröger hülye fiának halála, aki ismét fel akarta gyújtani Raschdorfék házát, de rajtakapták, és a kergetőzés közben nyakát törte.

Lotti most megtudja, hogy atyja részes Raschdorf Hermann halálában, és belátja, hogy így most már nem lehet Heinrich felesége. Heinrichtől levélben búcsút vesz és elutazik nyomtalanul. Ez az új fordulat Heinrichet a kétségbeesésbe és csaknem a halálba kergeti.

Runcu Mare, 1916. de*cember* 10.

A kritikus pillanatban megjelenik Mátyás, majd Lene, akiket Lotti levélben értesített gyanújok igaz voltáról, és kérte őket, hogy mivel neki távozni kell, így ők térjenek vissza Heinrich-hez. Ezek együttes erővel rábírják Heinrichet, hogy hagyja el a falut és menjen Breslauba. Heinrich ezt meg is teszi, ahol tanulmányait folytatja, és a katonaságot teljesítő Hannes vidámítja kedélyét.

Ismét évek múlnak el. Lene és Hannes egy pár lesz. Heinrichnek az esküvőre haza kell menni. Schröger épp halálán van. A lánya már régen visszatért, hogy beteg atyját ápolja. Schröger hívatja Heinrichet, és bevallva mindent, kibékülve hunyja le a szemét. Heinrich és Lotti is egy pár lesznek, és a megérdemelt boldogság költözik a szívükbe.

De*cember* 6-án d*élután* félálomban Hurrá! kiáltásokat hallottam. Egy pillanatra meghökkentem, de aztán, hogy fegyverropogást nem hallottam, tudtam, hogy nem lehet semmi vállalkozás sem folyamatban.

Ahogy estére lemenet közben betértem Élteshez, nála értesültem a herceghalmi vasúti szerencsétlenségről,[444] amely megdöbbentő hatással volt rám.

L*eutnant* Dümkénél tudomásomra jutott este Bukarest elfoglalása,[445] amely hírre már d*élután* hurráztak az emberek, és ezt hallottam én, és estére a III/36., valamint a Sósmezőnél álló csapatok adtak hasonlóképp örömüknek kifejezést. A románok azt hitték, hogy támadunk, s alapos ágyú- és fegyvertűz keletkezett.

Runcu Mare, 1916. de*cember 12.*

A nyugalom a fronton változatlanul tovább tart. Érdemleges dolog nem adta elő magát. L*eutnant* Beckertnek a szabadságot nem engedélyezték.

---

[444] A herceghalmi vasúti baleset a magyar vasút történetének legtöbb halálos áldozattal járó eseménye volt. A Herceghalom melletti katasztrófát 1916. november 30-án az okozta, hogy a késett vonatokkal zsúfolt vonalon (I. Ferenc József császár temetése miatt több különvonat is közlekedett) az egyik mozdony személyzete elmulasztotta egy jelző megfigyelését.

[445] 1916. december 6-án.

Az A*rmeeo*ber*kommando* parancsa értelmében nálunk is az eddigi gépfegyverosztagok helyébe M*aschinengewehr*kompagniek állanak, melyeket 8 fegyverre egészítenek majd idővel ki, s teljesen önálló Unterabteilungot képeznek dec*ember* 11-től kezdve.

Hozzáfogtunk egy konyha építéséhez is az ezredparancs értelmében, de kérdés, hogy nem megyünk-e tovább, mielőtt ott főzhetnénk?

Romániában a csapataink győzelmes előnyomulásunk következtében a románok a Bodzai-szorosnál is hátrálni kezdtek, mit Goldbach G*eneral*m*ajor* telefonon azonnal tudomásunkra hozott, figyelmeztetvén, hogy jól vigyázzunk, mert hátha itt is meghátrálnak a románok. Azonban ezek semmi hajlandóságot sem mutatnak.

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 13.

Az a kevés hó, ami dec*ember* 9-én leesett, a dec*ember* 11-én bekövetkezett tavaszi időjárás folytán csakhamar eltűnt. Nagyszerű kilátási viszonyok vannak e naptól fogva, de a románok e napon csak gépfegyverrel dolgoztak, míg másnap a tüzérségük belőtte magát Runcu Maréra, zárótűzre. Sebesülés nem történt.

Rövid időn belül újból változások fognak, mint látszik, beállani. Dec*ember* 11-én d*élu*t*án* a Divizioli ezredtől jött hozzánk egy K*omman*d*ant*asp*irant* rekognoszkálni,[446] mivel elbeszélése szerint rövid időn belül az I/36-ot felváltják. Ez esetben azt hiszem, hogy mi is pályázni fogunk innét. Majd meglátjuk, hogy mit hoznak az események.

Dec*ember* 12-én d*élu*t*án* élénk eszmecserét folytattunk, amidőn a telefonista egy roppant fontos táviratot olvasott fel, amely szó szerint így hangzik:

„Generalkom*man*do drahtet an R*egimen*t 36:

Hier ist folgende allerhöchste Ordre eingetroffen: Soldaten! In dem Gefühl des Sieges, den Eure Tapferkeit errungen, haben ich und die Herrscher der treuen verbündeten Staaten dem Feinde ein Friedensangebot gemacht. Ob das damit verbundene Ziel erreicht wird, bleibt dahingestellt. Wir haben weitershin mit Gottes Hilfe dem Feinde Stande zu halten und ihn zu schlagen.

Grosses Hauptquartier.

Gez*eichnet* Wilhelm II. K*aiser*”[447]

Óriási lelkesedéssel fogadtuk ezt a hírt, amely oly hosszú idő után első ízben adta hivatalosan tudtul a békekísérletet. Igaz, nem nagy valószínűség látszik a béke megkötésére, mit bizonyít, hogy úgy Angliában, mint Oroszországban Lloyd George és Trepov személyében a háborús párt jutott uralomhoz,[448] de legalább megvan az a biztos tudatunk, hogy a mi részünkről a béke érdekében minden lehetőt megtettünk, a

[446] Egy parancsnokjelölt tudakozódni (ném.).

[447] A Főparancsnokság sürgönyöz a 36. ezredhez. Ez a legfelsőbb parancs érkezett: Katonák! A hősiességetek által kivívott győzelem érzésével én és hűséges szövetségeseink uralkodói békeajánlatot tettünk az ellenségnek. Kérdéses, hogy a kitűzött célt elérjük-e. Isten segítségével továbbra is kitartunk az ellenséggel szemben, és győzni fogunk. Főhadiszállás. Alulírott II. Vilmos császár (ném.).

[448] David Lloyd George 1915-től a brit háborús koalíciós kormány lőszerellátásért felelős minisztere volt, 1916. júliustól hadügyminiszter, decembertől miniszterelnök. Alexandr Fjodorovics Trepov pedig az Orosz Birodalom miniszterelnöke volt ekkor.

további vérontásért az ellenfél a felelős. Remegő izgatottsággal várom, hogy mi lesz az eredmény. Uram Isten! Csak már béke lenne!

A mai nap folyamán épp oly gyönyörű idő van, mint egy hónap előtt, amikor a nagy futás volt. Tüzérségi tűz Sósmező irányában. Repülőtevékenység, de az ellenség ma erősen lőtte a gépünket.

A d*élelőtt* folyamán jött a következő távirat:

Armee- und Flottenbefehl:

„An meiner Soldaten der Armee und Flotte.

Gottes gnädige Hilfe. Eure und unserer treuen Verbündeten Tapferkeit und Ausdauer haben eine Lage geschaffen, die unseren endgültigen Sieg nicht mehr zweifelhaft erscheinen lässt. In dem Bestreben, den in schwerer Zeit mannhaft ausharrenden Völkern die Segnungen des Friedens wieder zu geben, habe Ich und meine erlauchten Bundgenossen ein Versuch zu Herbeiführung eines ehrenvollen Frieden unternommen. Ich bete zu Gott, dem Allmächtigen er möge diesen Schritt mit seinem Segen begleiten. Ich bin aber auch sicher, ihr werdet mit gleichem Heldenmut weiterkämpfen, bis der Friede geschlossen ist oder bis ihr den Feind entscheidend geschlagen habt.

12/XII. 16. Gezeichnet

Seine Majestät Kaiser Karl”[449]

A szöveggel nem vagyok megelégedve, mert hosszú, lapályos és nem erőteljes, no de fő, hogy egyszer legalább a lépés megtörtént.

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 18.

A levegő nagyon puskaporos. Vajúdik valami, kell, hogy mindenki ezt érezze. Az ellenség részéről gyalogsági támadás nem történt, mi azonban ehhez a legmesszebbmenő előkészületeket megtettük. A 82. gy*alog*ezred minden zászlóalja küldött ki tiszti járőrt a Runcu Maréhoz a terepet tanulmányozni. Ezek rebesgették, hogy a dec*ember* 15-én és 16-án [foganatosított] hatalmas tüzérségi előkészítés után[450] dec*ember* 17-én megindul az általános támadás. No, majd meglátjuk!

A munkálatokat az istálló és a konyha előkészítéséhez csak úgy folytattuk, mintha semmi sem lenne készülőben. Sőt, én dec*ember* 15-én bementem még a Munitionsstaffelhez is, hogy utána nézzek a rendnek és minden, az önálló élelmezéssel

---

[449] Parancs a szárazföldi haderőnek és a haditengerészetnek:
A hadseregnek és a haditengerészetnek.

Isten segedelmével. A ti és hűséges szövetségeseink bátorsága és kitartása olyan helyzetet teremtett, mely kétségtelenné teszi végső győzelmünket. Azon törekvéstől vezérelve, hogy ezekben a nehéz időkben oly keményen kitartó népeknek visszaadjuk a béke áldásait, dicsőséges szövetségeseimmel kísérletet tettünk egy becsületes békekötés létrehozására. Imádkozom a Mindenható Istenhez, kísérje áldással eme lépésemet. Azonban biztos vagyok benne, hogy ugyanolyan hősiességgel harcoltok tovább, míg meg nem kötjük a békét, és míg az ellenséget le nem győzitek. (ném.)

1916. december 12.

Őfelsége Károly császár

[450] Ennek részleteit lásd: A 82. gye. története, 211. o.

összefüggő kérdést elintézzek. A d*élután* folyamán bementem Ojtozba is, hogy beszéljek a Proviant-tiszttel a tiszti menázsi ügyében. Itt találtam Weimannt és Fejért, de nem valami nagy vendégszeretettel fogadtak.

Visszatérve megfürödtem, és jól aludtam volna, ha hideg nem lett volna. Reggel felkelve arra ébredek, hogy Dán megsebesült. Először nagyon sajnáltam, de midőn meghallottam, hogy a tetőn lévő gunyhóban egy, a tűzben robbant golyó sebesítette meg a lábán, inkább bosszankodtam az ostoba eset miatt.

Az állásba minden baj nélkül értem fel. A román nem lőtte az utat, mint az előző nap folyamán. A kis lovam, Lina biztosan haladt át a legrosszabb helyeken is. Az ojtozi úton roppant sok tüzérségi lőszeren kívül mást nem vettem észre.

Az I/82. dec*ember* 15-én reggel állásba ment oda, ahol a Divizioli állott előbb, s ahol a 33. honvéd gy*alog*ezred egyik századát váltották fel. Másnap a II. és a III/82. is utána jött, míg ezek helyébe Leánymezőtől még jobbra viszont a Divizioli ment.

A sok szóbeszéd a támadásról végre kezd megvalósulni, mégpedig először az 1095-ös Kote lesz dec*ember* 18-án a III/82. által megrohamozva megfelelő tüzérségi előkészítés után, amelyben, mint hírlik és be is lett jelentve, a 30,5-ös mozsarak is részt vesznek.

Két 30,5 cm-es mozsár van felállítva, s mindez ideig még nem lőttek. A tegnapi nap folyamán mérsékelt tűz alatt a 15 cm-esek tartották a Kote 1095-öt. Ugyane nap estéjén felmentem az állásba, hogy személyesen jelen legyek a támadás alkalmával. Azt hiszem, hogy a sikerült roham után a gépfegyvereimnek is lesz szava.

E pillanatban, korán reggel várom érthető izgatottsággal a következendő eseményeket. Közölték, hogy kedvezőtlen időjárás miatt a támadás elhalasztást szenved, de előbb-utóbb végre lesz hajtva. A szükséges felvilágosítást az érdekelt tisztek már megkapták.

Majd elfelejtettem megemlíteni, hogy a katonák dec*ember* 14-én már kaptak karácsonyi szeretetadományokat. M*ilitärgeneralkommando* I/82. számára 30 kis csomag jutott, amelyekbe dohány és cukorka volt csomagolva. A csomagok nagyrészt a Bécs melletti Badenből erednek. A kislányoknak, akik címüket megadták, meleg hangú köszönő leveleket írtam katonáim nevében.

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 21.

Még mindig a várakozás álláspontján állunk, csak a nagy előkészületek folynak. A németek felhoztak két 15 cm-es bombavetőt, melyeknek lövegje úgy 50 kg nehéz. Most készítik az állásaikat.

Az időjárás nagyon szeszélyes. Az elmúlt napok alatt nagy szél fújt, volt egy kis hó is, de csak a neve kedvéért. A gyönge ágyúzáson kívül nincs érdemleges említenivaló.

Dec*ember* 20-án reggel az oláhoknak valószínűleg erősebb felderítő osztaga kísérletezett Leánymező ponkjánál a III/36-nál. Élénkebb fegyvertűzön és egy kis kölcsönös ágyúzáson kívül azonban nem történt nagyobb dolog. E nap estéjére megkaptuk mi is a karácsonyi faszolásunkat,[451] amely egy liter finom szilvóriumból, egy üveg Törley-pezsgőből, kevés süteményből és karácsonyfadíszből állott.

[451] Faszol: felvesz, vételez, kap – a fassen igéből (ném.). Itt: ellátmány.

A naptári tél kezdetén, dec*ember* 21-én valóban gyönyörű tavaszi időnk volt. A 21 cm-es német tarackok e napon lőtték be magukat a Kote 1095-re. Nagyszerűen lőttek, és a robbanás okozta dörej megremegtette a környéken álló gunyhókat. Mint hírlik, a 30,5 cm-esek még nincsenek itt.

Erősen készülődünk a karácsony estére.

Runcu Mare, 1916. dec*ember* 25.

A készülődés minden tekintetben tovább folyik. A német Mienenwerfereket, összesen két közepest, beásták, és azok belőtték magukat. Megérkeztek a 30,5 cm-es Mörserek is.

Mivel a parancs értelmében épp karácsony napján kellett volna a támadásnak megindulni, ennél fogva abban állapodtunk meg, hogy a karácsony estét dec*ember* 23-án fogjuk megünnepelni. A megállapodást követte a tett, és ámbár nagyon ideges hangulat uralkodott kinn a lövészárokban, mert [a románok] nagyon lövöldöztek, mi ettől nem befolyásoltattuk magunkat, hanem szépen összegyülekeztünk, mégpedig jelen voltak: Lühr százados, a II/36. parancsnoka, Kaps hadnagy a Minenwerferektől, Dümke hadnagy, Beckert, Éltes hadnagyok, Albertini zászlós, meg én, meg d*okt*or Zimmer.

A menü kezdődött szilvóriumon, aztán hering, fasírt, patkósütemény következett bor- és pezsgővel, majd tea és feketekávé.

A hangulat igen lelkes és az ünnepélynek megfelelően emelkedett volt. Pár órai együttlét után az ünneplő társaság szétoszlott, ki-ki menve a kötelessége után.

Másnap, dec*ember* 24-én a 30,5 cm-esek belőtték magukat. Az egyik Kamilla Haya felé lőtt, meg Luize Coarnele csúcsára. Ez utóbbinak megfigyelője, d*okt*or Zimmer zászlós Runcu Maréról figyelt. Roppant erős szél fújt, és az első három srapnelgránátot, úgy látszik, hogy messzire elsodorta, mert semmit sem láttunk belőle.

Budapest, 1917. jan*uár* 5.

A megfigyelő magammal együtt érthetően mérgelődött, miben nem kis része volt a goromba időnek, mely miatt sokat szenvedtünk. Végre egy nehéz gránát indult útnak, amelynek aztán a becsapódását vagy 40 méternyire a gerinctől nagyon szépen lehetett látni, s e látvány megérte a türelmet. Ámbár, mint a zászlós megjegyezte, a robbanás nem volt teljes.

Budapest, 1917. jan*uár* 7.

Még e nap folyamán tudomásunkra lett adva, hogy a támadás egynapi halasztást szenved, mit – most sem tudom, hogy miért – mindnyájan megkönnyebbülten fogadtunk. Midőn este lementem a közös lakásunkba, itt a karácsonyfa gyertyáit újból meggyújtottuk, de a hangulat csak nem akart felmelegedni. Jómagam rövid időre kimentem az embereimhez, akikhez rövid alkalmi beszédet mondva, kiosztottam a karácsonyi ajándékomat, kinek-kinek tíz darab cigarettát, mit úgy takarítottam meg. A legények érthető módon örvendtek neki.

Gyönyörű nap volt a karácsony napja. Verőfényes, meleg, mintha tavasz lenne. Általában csak fenn a hegytetőn fújt állandóan a szél, a Nemera,[452] mint e vidéken mondják. A közös lakásunk alig 80-100 méterrel feküdt alább, s a szélből vajmi keveset lehetett érezni.

Már korán reggel Tuschek tiszthelyettes a II/36-tól, kinek szakasza a gépfegyvereim mellett volt, jelentette, hogy a románokat az oroszok leváltották, és az állásaik javításán erősen dolgoznak. Erre a hírre elkezdtek a Minenwerferek és a 21-esek dolgozni, de alaposan, úgyhogy többször ama véleményünknek adtunk kifejezést, hogy a muszik[453] ugyan boldogok lehetnek most.

A II/36-ból egy közlegény egészen az ellenséges állásokig lopódzott, és az őrségen még románokat látott állani. Ebből kifolyólag az volt a vélemény, hogy a románok még nem lettek felválta egészen,[454] a felváltás folyamatban van, s hogy ez meg ne történhessen csendben, meg az oroszok ne dolgozhassanak nyugodtam, ezért volt részünkről a nagy ágyúzás és bombázás. Az oroszok nem is tettek a nap folyamán több csákányvágást! Teljesen behúzták magukat az árkaikba.

Az I/36. parancsnokának boldog karácsonyi ünnepet miután hogy kívántam, valami Mitzling kapitány a neve, ez hívatta Dümke hadnagyot, és általa bekérette a személyi adataimat, hogy felterjeszthessen a II. osztályú vaskeresztre. Természetes, hogy örültem ennek, annál is inkább, mert Lühr százados még régebben már megemlítette, hogy Beckert hadnagy hogyan jutott ugyane kitüntetésre való felterjesztéséhez. Az ezred az [1916.] nov*ember* 30-iki támadás visszaverése után a legidősebb M*aschinengewehr* tiszt felterjesztését kívánta, s ez Beckert volt. Mit tudta az I/36., hogy ő a harc folyamán nem is volt a lövészárokban! Csak később világosította fel őket Lühr százados, mikor is nagyon sajnálták az esetet, s most a hibát helyre akarták hozni. Sok reményem nincsen, hogy megkapjam a vaskeresztet.[455] Majd elválik.

B*uda*pest, 1917. jan*uár* 21.

Az ebédnél még egyszer együtt voltunk, és nagyon élénk eszmecsere fejlődött ki a holnapi nap eshetőségeit illetőleg. A hangulat vidám és emelkedett volt, s ennek érdekében feláldoztam a pezsgőmet is, mert nem tudni, hogy mit hoz a holnap.

A másnapi támadáshoz az összes szükséges előkészületeket megtéve, érzékeny búcsút vettem a bajtársaktól, midőn a felváltás ideje elérkezvén, felmentem az állásba. Borzalmasan dühöngött a Nemera. Átjárt mindent, és fogvacogtatásra készteté az embert. Mennyire felháborodtam tehát, amidőn láttam, hogy a két rohamszázad a III/82-től már most feljött a hegytetőre, elhagyván a völgyben levő jó szállásukat, és itt rögtönzött gunyhók, helyesebben csak tetők alatt fog fagyoskodni az egész éjjelen át. Azonban Pekeč százados őrült gondolata volt ez, és hiába apelláltak a tisztek ellene.

---

[452] Pontosan: Nemere. A Székelyföld keleti részén, a Keleti-Kárpátokban, a Gyergyói- és a Csíki-medencében uralkodó, száraz hegy-völgyi szél. Nevét az azonos nevű hegységről kapta.

[453] Muszkák vagy ruszkik (pejoratív kifejezések): oroszok.

[454] A szó sorközti betoldás.

[455] A Német Vaskereszt II. osztályát.

Ez már így megy nálunk. A megszokott fejetlenség az egész vonalon! Így tettek különben a M*aschinen*g*ewehr*k*ompagnie* IV/82-vel is. Ezek meg két napon át fagyoskodhattak a szabad ég alatt.

Miután az I/82. parancsnokát, v*ala*mi német nevű jó székely hadnagyot gunyhómba fogadtam, én átmentem Lühr századoshoz, aki meghívott vacsorára, amit természetesen elfogadtam. Egy sült fácán lett feltálalva, amiből, ha nem is ízlett jól, mégis ettem, s mikor már a borunk is elfogyott, akkor rumivásra vetemedtünk, ami egyéként nem tartozott a ritka foglalkozások közé itt a harctéren, különösen a németeknél. Éreztem, hogy ennek nem lesz jó vége, az idő is késő́re járt már, tehát távoztam. Sejtelmem igaznak bizonyult. Nagyon rosszul éreztem magamat, és rémülve gondoltam rá, hogy mi lesz, ha én holnap beteg leszek. Azonban egy jótékony hányás helyrebillentette az egészségemet, úgyhogy mélyen és nagyszerűen aludva töltöttem el az éjszakát, s meglehetősen kipihenve magamat virradt rám a nagy nap: dec*ember* 26-ika.

[Budapest,] 1917. jan*uár* 22.

Korán reggel már megindult a lázas készülődés.[456] Katonák jöttek-mentek a legkülönfélébb dolgokkal. A gépfegyverekhez is feljött a tartalék legénység az összes munícióval, úgyhogy vagy 74 láda állott a négy fegyver rendelkezésére. Eközben az idő lassan eltelt, és egyszer csak megszólaltak az ágyúk: jöttek a 21-es gránátok, a 15-ös srapnelgránátok, az aknavetők munkához fogtak ugyancsak, és a kisebb kaliberű ágyúk. A tüzérségi előkészítés Leánymező ponkjánál, a K*ote* 1095-nél és Sósmezőnél egy időben volt. Pokoli lárma, hatalmas explosiók reszkettették meg a levegőt.[457] Borzalmas volt egy akna robbanása. Míg mi a lövészárokban a veszéllyel nem törődve mélyen kihajolva figyeltünk, addig az ellenség igyekezett minél jobban takarni, csak néha szólalt meg a gépfegyvere, mintegy jelentvén, hogy még itt vagyunk.

Egyszerre fél tíz körül megszűnt a tüzelés, mely két óra óta tartott, és feltűnt az a rohamozó szakasz, amely az ellenfélt oldalt és hátba igyekezett fogni. Bizony habozgatva és nem nagy iparkodással mentek előre, kezeiben kézigránátokat tartva. Hogy az ellenfél figyelmét lekössük, a két gépfegyverem elkezdett szólani, és féljobbra szórta a golyóit. Így telt el k*örül*b*elül* egy félóra, mire a tüzet beszüntettem, a gépfegyverekkel útnak indultam a parancs értelmében a K*ote* 1095. felé. Ekkor már egy-két muszka megadta magát az előttünk levő állásokban. Többnyire fiatal és szép szál legények voltak az 55. gy*alog*ezredből.

Mikor a futóárkon át kiértem a sziklához, hallom Pekeč kapitányt nagyban ordítani: „Gépfegyverek előre!" – Jelentettem neki, hogy két géppuskát hozok, és mentem előre. Pusztulás tárult a szemeim elé. Ekkor már épp a K*ote* 1095. északi pontján folyt a csata, de az oroszok innen is futottak. Mindenféle felszerelési tárgyak hevertek szerteszét. Sebesülteket szállítottak, harci lárma és izgatottság mindenütt. Holttestet nem láttam sokat, csak két oroszt és egy bakánkat. A többit, egy párat félreeső helyre szállították vagy elhúzták. Állást foglaltam, és mert egyéb dolgom nem volt, hát fel és alá

[456] A 26-iki sikeres támadásról részletesen lásd: A 82. gye. története, 211–214. o.

[457] 26-án déltájban. A 82. gye. története, 212. o.

járogattam, és egy ilyen Rekognoszierungnál találtam egy amerikai gyártmányú orosz gépfegyver-állványt, melyet siettem biztos helyre szállítani. A tüzérségünk eközben pedig szakadatlanul lőtte srapnellel a K*ote* 1095-öt, s nem használt semmit, hogy egy sereg zöld rakétát engedtünk fel, amely „Artilleriefeuer vorlegen"-t[458] jelentett. Ismét eltelt vagy egy óra, közben kissé szemerkélt az eső, midőn parancsot kaptam, hogy csatlakozzam a rohamozó csapatokhoz, melyek ekkor már csoportosultak az újabb előre menetelhez.[459] Most tehát elmentem a K*ote* 1095-re, ahol valamikor nekünk támaszpontunk volt. A gépfegyverek ide kerültek bele, mivel jött az aviso,[460] hogy az oroszok ellentámadásra készülnek. Jómagam a hegycsúcson állottam fedetlenül, ahelyett, hogy a mélyebben fekvő lövészárokba mentem volna, de megfelelő helyet akartam a géppuskák számára kiszemelni, ha tényleg az oroszok támadnának. Alig szemlélődtem pár percig, amidőn mindkét karomon ütést érzek, mire gyorsan behúzom magamat egy hátul levő lyukba. A kezemen lefolyó vércseppek bizonyították, hogy megsebesültem.[461]

Szászváros, 1917. ápr*ilis* 26.

A rögtön kéznél levő szanitéc bekötötte karjaimat azonnal. Az ing ujjait, mert csupa vér voltak, le kellett szakítani. A körülöttem álló nagyszámú bajtárstól érzékeny búcsút véve, az Ordonnanzom kíséretében, robbanó srapnelek és gránátok övén át a pihenőállásokig haladtam, ahol a szolgám tartózkodott. Érthető volt a bámulata, mikor engem meglátott. Itt búcsút vettem a német bombavetők parancsnokától, és az I/36. Kommando előtt ismét megállapodtam, ahol az orvos [a kezeimet] rendesen bekötötte és tetanusz injekciót is kaptam. Miután nagyszerűen megebédeltem, mely alkalommal Mitzling kapitány etetett, sok jókívánat kíséretében továbbindultam. Ahol a Divizioli parancsnoksága volt előbb, ott volt az ezredem kötözőhelye. Itt is jelentkeztem, hol nevemet felírva Nagy nevű zászlóssal gyalogszerrel nekiindultunk a Munitionsstaffel felé. Az ellenség erősen lőtte az utat, de szerencsére nem történt semmi bajunk sem. Esteledett, mikor megérkeztünk fáradtan a Munitionsstaffelhez. Itt befogattam, és így mentünk Ojtozba a Divisionssanitätsanstalthoz, ahol miután hogy megvacsoráztunk, automobilon rögtön továbbítottak Bereckre, a Feldspital N*umero* 12/8-ba.[462] Éjfél felé érkeztünk meg, és egészen hideg meg barátságtalan szobában háltunk meg. Itt volt Lux kapitány is, aki csúnya szájlövést kapott.

Másnap, dec*ember* 27-én d*élelőtt* automobilba raktak és Kézdivásárhelyre, a gimnáziumban berendezett Feldspital N*umero* 4/II.[463] szállítottak. Ennek a parancsnoka egy ezredorvos ismerősöm volt. Lublinból utaztam vele együtt szept*ember* hónapban az M. G-be. Itt csatlakozott hozzánk Szabó K*ommandan*taspirant, akinek súlyos

[458] Tüzérségi tüzet előrehelyezni! (ném.)

[459] Vö. A 82. gye. története, 213. o.

[460] Aviso: értesítés (ol.).

[461] Házi Jenő ekkor elhagyta a harcteret. A további események összefoglalása (a románok visszaverése, a 750. magassági pont elfoglalásáig) december 30-ig: A 82. gye. története, 213–217. o.

[462] A 12/8. számú tábori kórházba (ném.).

[463] A 4/II. számú tábori kórházba (ném.).

sebesülése volt a jobb oldalában, jobb felső karcsont-töréssel.[464] Úgy volt, hogy a d*élu*t*án* folyamán Sepsiszentgyörgyre fognak vinni, de ebből nem lett semmi sem. Hanem másnap szépen beültünk egy sebesülteket szállító vonatba. Egy kocsiban voltam a már említett 82-es tiszteken kívül Schreiber 4-es, Hartstein 14-es huszárhadnagyokkal és Balogh 14-es huszárzászlóssal.

A vonat csak d*élu*t*án* indult meg, de ekkor is oly gyorsan haladt, hogy a következő nap, dec*ember* 29-ének reggelén érkezett Brassóba, d*élu*t*án* pedig, dec*ember* 29-én, jó késő este Tövis állomásra futott be a vonat, ahol félnapi várakozás után dec*ember* 30-án d*élelőtt* ismét megindultunk, és estére Kolozsvárra érkeztünk. Itt újból egy fél napon át álltunk, hogy miért, nem tudom. Tövisen legalább megvolt az érthető ok: u*gyan*i*s* az irányítás végett, mely nagy örömünkre Debrecenbe szólott. Ráadásul elkezdett esni az eső, és az idő oly szomorú képet nyújtott, hogy csaknem elrontotta a kedvünket is. Végre dec*ember* 31-én d*élelőtt* a vonat lassan megindult. Este Nagyváradon Schreiber huszárhadnagy pár üveg pezsgőt vett, és így éltünk és virrasztottunk az újesztendőre: 1917-re. Jó kedvünk nemigen volt. A társalgás csak nem akart menni. Nem volt más hátra, mint hogy nyugalomra térjünk. Korán reggel, jan*uár* 1-jén Debrecen városát pillantottuk meg, de csak a d*élelőtt* folyamán szálltunk ki a vonatból. A Reserve Spital N*umero* 2[465] fogadott vendégszeretetébe, minek az első benyomások után már nem nagyon örvendtünk. Az ú*gyne*v*ezett* fertőtlenítés a legszegényesebb módon történt vagy három kádban, piszkos helyiségben. A barakk, hova vittek, sem volt megnyerőbb külsejű és belsejű. Nagy hideg és barátságtalan terem volt. Egy sereg német hadnaggyal kerültünk együvé. Azonnal sürgönyöztem a Mária-kongregáció Otthon kórháznak[466] felvétel miatt, és sóvárogva vártam a választ. Még Kézdivásárhelyről értesítettem édesanyámat megsebesülésemről, Debrecenből ugyancsak, nehogy ok nélkül aggodalmaskodjék állapotomon. Alig vártam a pillanatot, hogy a kórházat elhagyhassam. A koszt rossz volt, és a bor pedig inkább faecetnek illet volna be, mint italnak. Lehetetlen volt meginni. [1917.] január 3-án érkezett a távirat, hogy csak jöjjek, a kórházban várnak. A következő nap aztán hosszas várakozás után vonatra is ültem Schreiber hadnaggyal, és estére beérkeztem a kórházba, ahol az apácák már vártak meleg szeretettel.

Jan*uár* 5-én alighogy az ágyból felkeltem, jön ám Strausz mélt*ó*s*ágos* úr és hírül hozza, hogy itt van egy felülvizsgáló bizottság, mely azonnal jönni is fog. No, gondoltam magamban, ez mindenesetre jó ómen, de mégis jobb most, mint később.

Szászváros, 1917. május 13.

Pár pillanat múlva megjelent őrnagy Alexics, ki néhány sztereotip kérdés után azonnal el is távozott. A házban mindenki azt gondolta, hogy súlyos sebesült vagyok. Annál inkább örültek, hogy az ellenkezőről meggyőződtek.

Az első naptól kezdve, hogy Pestre érkeztem, azon törtem a fejemet, hogy mi módon mehetnék, ha csak pár órára is haza, mert nem akartam, hogy édesanyám

---

[464] Szabó Béla tartalékos hadapród belehalt sebesülésébe. Vö.: A 82. gye. története, 341. o.

[465] A 2. számú tartalékkórház (ném.).

[466] Lásd a 176. jegyzetet (II. rész)

felesleges aggodalmak által emésszé magát. Rottmann főorvosnak szóltam ez ügyben, aki [a távozásba] készséggel beleegyezett. Miután tehát megröntgeneztettem magamat, január 9-én a délutáni gyorssal Komáromba mentem. Mily nagy volt azonban a meglepetésem, amidőn a kis állomáson tudomásomra hozták, hogy csak reggel indul a vonat Csallóközbe. Mit volt mit tenni, befordultam az egyetlen valamire való kávéházába a híd mellett, hol újságolvasással öltem az időmet, majd a Magyar Királyban[467] az éjjelre megszálltam. Némi keveset aludtam legalább. A hazaérkezésem meglepetés volt. Az örömöt nem lehet leírni. Délben azonban indulnom kellett. A szükséges ruhaneműt összecsomagolva Pozsonynak vettem az irányt, mivel a rossz összeköttetés miatt csak így volt lehetséges rendes időben megérkezni a kórházba. Az éjjelt átutazva értem be jan*uár* 11-én reggel erősen kifáradtan a szobámba. Még aznap siettem Fejérpatakyt a Múzeumban meglátogatni, mivel elutazásom előtt is, hogy megfordultam ott és hozzá nem mentem el, neheztelt, amint ezt Melich bizalmasan tudomásomra hozta. Az öreg kitüntető szívességgel fogadott, és szinte atyai aggodalmaskodással érdeklődött hogylétem felől. Megpengettem neki már akkor az eszmémet, hogy ha lehet, úgy most le fogok szigorlatozni.

A doktori szigorlat letevésének az eszméje csaknem egyidejű megsebesülésem pillanatával. Valami belső ösztön hajtott, hogy megragadjam az alkalmat és hasznosan töltsem el az időmet. Meg is tettem minden előkészületet a tanuláshoz. Már otthon tartózkodva egy-két szükséges könyvet elhoztam magammal. Midőn jan*uár* 12-én Spányi meglátogatott a kórházban, megbeszéltem vele, hogy másnap kiszállok hozzája hasonló célból. Rengeteg sok könyvet szedtem elő, meg jegyzetet a ládáimból, melyeket aztán a szolgám útján a szobámba vitettem. Zsinkánál is sok könyvem feküdt őrizetben, melyeket most végre szintén átvettem, bár sok, főleg doktori értekezések, nála valamiképp eltűntek. De leginkább aggódtam azonban az okleveles füzeteimért[468] meg a papírjegyzeteimért, amelyeket még annak idején, mikor mozgósítás volt, egy asztalfiókba zárva a Művelődéstörténeti Gyűjteményben[469] hagytam. Nem is mertem rágondolni, hogy vajh mi lesz, ha ezek eltűntek. Azt sem tudtam, hogy hol az indexem.[470] Ily körülmények között némi aggodalom által eltelve kerestem fel január 15-én délelőtt a Gyakorló-főgimnáziumban d*okto*r Szabó Dezső tanárt, aki, mint megtudtam, a Történeti Szeminárium könyvtárát kezeli, és nála van minden kulcs. Előadtam neki, hogy miért kerestem őt fel, és megállapodtunk jan*uár* 18-ában, hogy tüzetesen utánanézünk jegyzeteimnek az egyetemen. Ő megemlítette, hogy indexemet vagy egy évvel ezelőtt látta a kezelő szekrényben, és valószínűleg most is ott lesz, mondotta. Némi nyom legalább, lélegzettem [!] fel. Még délután meglátogattam Domanovszky professzort ugyancsak ebből az ügyből kifolyólag, aki nagyon szívesen látott, sőt a feleségének is bemutatott. Semmi határozott bíztatást nem kaptam tőle.

---

[467] A Magyar Király Fogadó Budapesten a 1814 óta, a Színház téren (ma a Dorottya utca és a Vigadó utca sarka az V. kerületben) működő patinás szálloda volt, 1850 körül kapta a Szálló elnevezést.

[468] Házi Jenő azon füzetei, melyekbe oklevéltani ismereteit jegyezte föl.

[469] Lásd a 9. jegyzetet!

[470] Egyetemi tárgyfelvételi- és vizsgaokmány.

Szászváros, 1917. május 14.

Jan*uár* 18-án a megállapított időben érkeztem az egyetemre Szabó d*okto*rral együtt. Kevés keresés után az index meglett a kezelő szekrényben. Tovább tartott, míg a jegyzeteimet megtaláltam. Ki írja le az örömömet, midőn hiány nélkül megleltem azokat! Mennyi fáradságba és mily sok pénzembe került, míg a számos adatot Detrekőhöz felkutattam! Ha elkallódtak volna, úgy az pótolhatatlan veszteség lett volna számomra.

A következő napon Pilch alezredest kerestem fel a Ludovikán. Szerettem volna, ha ingyen hozzájuthattam volna a Hadtört*énelmi* Közlemények 1914-es évfolyamához,[471] de kísérletem nem járt eredménnyel, így hát az Akadémián vettem meg kedvezményes áron. Úgyszintén a doktori értekezésem kéziratát is hiába kértem. Egyszerűen elveszett a nyomdában.[472]

Jan*uár* 20-án az egyetemen érdeklődtem a doktori szigorlat ügyében, és a kívánt információk után elmentem a quaesturába, hogy kiváltsam a végbizonyítványomat valahára. Még e nap érdeklődtem az Apostol nyomdánál[473] az értekezés kinyomatása tárgyában, de megállapodásra nem tudtam jutni, mivel a feltételek nem voltak kedvezők. Az estét a Pedagógiai Szakosztály meghitt körében töltöttem el.

Szórakozásokra a legjobb akarat mellett sem volt sok alkalom. Moziba nemigen volt kedvem menni, színházba pedig egy héttel előtte meg kellett már a jegyet váltanom, feltéve, ha kaptam. Igaz, hogy válogattam is a darabokban. Így hát jan*uár* 21-én este csak a Kőmíves Kelement sikerült megtekintenem a Nemzeti Színházban,[474] amely dráma nagyon tetszett. A nyelvezete, a magasabb erkölcsi felfogás, mely átlengte, valamint a cselekvény szövése egyaránt bizonyította, hogy jóval felülemelkedik azon a sok tucat alkotáson, amelyek célja egyedül csak a pénzszerzés.

Meglátogattam egy-kétszer régi tanítványaimékat, a Kolár famíliát, valamint el-elmentem Angyal professzor úrhoz, akinek a családja körében sok kellemes percet töltöttem el.

De be kellett látnom, hogy ez így tovább nem mehet. Rövid, de nagyon intenzív munka után a dolgozatom sajtó alá rendeztem és kinyomatás céljából a Stephaneum nyomdának[475] adtam át. Azonban a tanulás sehogy sem ment, pedig a könyveim és jegyzeteim együtt voltak, de annyira elszoktam már a tanulástól, hogy csak a legnagyobb akaraterővel tudtam gondolataimat a könyvhöz kényszeríteni. Többször elfogott az aggodalom, vajh mi lesz, ha ez így megy tovább, de a még messze levő terminus, valamint az egészséges optimizmus elkergették a nehéz és kellemetlen gondolataimat.

---

[471] Pilch Jenő a folyóirat szerkesztője volt.

[472] Az Egyetemi Nyomdáról van szó.

[473] Apostol-Nyomda Részvénytársaság. Katolikus lap- és könyvkiadó vállalat, 1912-től működött Budapesten.

[474] *Kárpáti Aurél* (író) és *Vajda László* (rendező): Kőműves Kelemen című három felvonásos drámájának bemutatója 1917. január 12-én volt a Nemzeti Színházban. Lásd: *Irodalomtörténet*, 6. évfolyam, 1917. május–június, 5–6. füzet, 338. o.

[475] Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó, 1899-től működött Budapesten (a VIII. kerület, Szentkirályi-utca 28. sz. alatt), a Szent István Társulat egyesített üzemeinek részvénytársaságaként az 1948. évi államosításig.

Közben mindjobban készítettem elő az utat a szigorlatomhoz. Jan*uár* 27-én beszéltem Kövesligethy dékánnal is, aki természetesen a legjobb akarattal viseltetett irántam.

Míg így szorgalmatoskodtam az előkészületben, a sebeimmel is meggyűlt a bajom. A bal karom csakhamar begyógyult, de a jobb kar már kezelésre szorult, és könyökben nem tudtam a kezem hajlítani. A fájdalmak nem voltak nagyok, mert igen kíméletesen vigyáztam erre, de a főorvos operálni akarta. Én, ha nem is féltem a dologtól, de időnyerés céljából igyekeztem a napot kitolni. Végre jan*uár* 28-án helyi érzéketlenítéssel[476] megtörtént az operáció. Bátran viselkedtem. Még egy jajszó sem hagyta el az ajkamat, pedig éles fájdalmaim voltak. A főorvos nem tudta megtalálni az idegen testet, így hát az egész negatív eredménnyel végződött. A seb összevarrása iszonyúan fájt, de gondoltam, ha meghalok, sem fogok óbégatni. Vagy egy negyedórát tartott a kínzás, amely kifárasztott, úgyhogy utána siettem pihenés céljából az ágyba feküdni. Még a legkisebb láz sem tudott rajtam kifejlődni.

Szászváros, 1917. május 15.

A sok lótás-futás után végre nyugodtan a tanuláshoz láthattam. Sok keserű önlegyőzésembe került néhány oldalnak az átolvasása. De addig gyötörtem magamat, míg erőt vettem az érthető ellenszenvemen, és lassan-lassan nekiindultam.

Február 3-án beadtam a kérvényem a doktori szigorlat tárgyában. Hogy második melléktárgynak a kozmográfiát jelöltem meg, ez nehézséget keltett, mert a csoportosítás nem volt szabályszerű. Én azonban mégis bizton reméltem, hogy a Kar teljesíteni fogja kívánságomat. Egyébként ezen a napon két váratlan látogatóm volt. Régi kongreganista barátom: Jesch Laci mérnök volt nálam, valamint Kolár Nándor, aki az operáció utáni állapotom felől érdeklődött oly módon, hogy lehetetlen volt ki nem éreznem, hogy ez már túlment a figyelmesség határán.

Amikor szomorodottan láttam, hogy mily csigalassúsággal haladok a tanulásban előre, egyúttal nehéz gondokat okozott az a körülmény, hogy vajon tényleg elegendő időm lesz-e a szigorlat letevésére. Mert a kezeim már jóformán meggyógyultak. Csak a jobb[477] kezet nem tudtam még mindig teljesen kinyújtani. Február 10-ére a 17-es helyőrségi kórházba orvosi vizsgálatra hívtak, és Rottmann főorvos csupán háromheti házi ápolást ajánlott. Kockán forgott minden eddigi fáradságom, ha tényleg csak ennyit kapok, de másrészt el voltam szánva, hogy minden lehetőt elkövetek az idő kitolására. Ha az orvosi vélemény további kezelést ajánlott volna, úgy minden szó nélkül azt meg kaptam volna. De így már-már három héttel akarták a szememet kiszúrni, amikor közbevetettem magamat, és a doktorátusra való tekintettel hat hetet kértem, mit a legnagyobb örömömre meg is adtak.

Mindjárt a következő napon elmenten a Platzkommandóhoz, hogy a szabadságom kikérjem, de épp ekkor márc*ius* 1-jéig beszüntettek minden vidékre való szabadságolást. Így hát maradtam a kórházban, és kárörömmel szemléltem Rottmann csodálkozását.

---

[476] Érzéstelenítéssel.

[477] Sorközti betoldás, alatta áthúzva: bal.

Febr*uár* 12-én végre megkaptam az abszolutóriumot, mit siettem a dekanatusnak benyújtani, míg másnap a Stephaneum Nyomda szállította haza a doktori értekezésem 300 példányban. Nagy volt az öröm, mit csak növelt ama körülmény, hogy az ugyane napon tiszteletét tevő repülő bizottság[478] továbbra is meghagyott a kórház állományában. Ezek után már úgy éreztem, hogy a tervem, amelynek elérésén elszánt szívósággal dolgoztam, kezd immár testet ölteni. Boldog megelégedettséggel osztogattam jó ismerőseimnek a tiszteletpéldányokat értekezésemből, és fokozottabb erővel kezdtem meg a tanulást, amelyben még mindig nemigen haladtam előre.

A Múzeumban végzett oklevélgyakorlataimmal éppen elkészültem, amidőn február 17-én, a szénszükségre való tekintettel azt is bezárták, mit követett az összes mulatóhely: mozik, kabarék és színházak bezárása bizonytalan időre.

A farsang vasárnapján a Ped*agógiai* Szakosztály rendezett egy jól sikerült teaestélyt, amelyen, mint szenior, beszédet is mondottam. Ezen a héten megfordultam Angyaléknál, Kolár- és Spányiéknál, sőt febr*uár* 23-án ellátogattam az Országos Levéltárba is, ahol Csánkinál tettem tiszteletemet, melyet ő kitüntető szívességgel fogadott. A beszélgetés során megemlítette, hogy nem volna-e kedvem a levéltárnoki pályára lépni, mert abban az esetben tudna egy jó állást ajánlani Sopron városához. Egyben elmondotta, hogy az ottani polgármester súlyt helyez arra, hogy tényleg szakavatott fiatalember kerüljön az állásba, miért az ő ajánlásától tette függővé az állás betöltését, mely egyúttal kapcsolatos a város történetének a megírásával is. Bármely kecsegtető volt is az ajánlat, ez alkalommal nem adtam kifejezést elhatározásomnak, hanem szíves bizalmát Csánkinak megköszönve várakozó álláspontra helyezkedtem. Tudni akartam u*gyan*is előbb, hogy Pozsony v*ár*m*egy*éhez nincs-e kilátás.

Febr*uár* 22-én volt a kari ülés, ahol kérelmem felett döntöttek. Véletlenül kevéssel dél előtt összejöttem[479] Angyal professzorral az Erzsébet-hídon, aki elmondotta, hogy a Kar megengedte a csoportosítást. Egyedül Marczali beszélt ellene, de az érveléseit nem vették figyelembe. Angyal már ez alkalommal megkérdezte tőlem, hogy valamikor nem volt-e afférom Marczalival, mire én a legnyugodtabban és leghatározottabban mondtam nemet. Egyedül csak azért haragudhat rám, mit azonban nem hiszek, hogy nem hallgattam őt egyetemi éveim alatt, csak az első évben. Az egész ügynek egyébiránt ekkor még nem tulajdonítottam semmiféle jelentőséget sem. Örültem, hogy most már biztosítva van a szigorlatom. Nagyon jólesett hallanom, hogy a kari ülésen Ballagi erősen a pártomra állt és letorkolta Marczalit.

Szászváros, 1917. május 30.

Mindjobban belemelegedtem a tanulásba. Nagyon tartottam attól, hogy az idő nem futja ki. Mindenféleképp azon törtem a fejemet, hogy mi módon volnék képes pár hetet még magamnak biztosítani. A repülő bizottságot már nem mertem bevárni, mert tartottam attól, hogy bevonultat, ezért márc*ius* 1-jén siettem a Platzk*om*m*an*dóra szabadságot kérni. Képzelhető a megrökönyödésem, amidőn tudomásomra jutott, hogy márc*ius* 15-ig

[478] Értsd: akik a helyi parancsnokságról ellenőrzés végett kiszálltak.

[479] Találkoztam.

meghosszabbították a szabadságolási zárlatot. Nem tudtam, hogy mit csináljak. Végre is másnap azzal az eltökélt szándékkal mentem a Platzk*om*m*an*dóhoz, hogy Pesten kérek szabadságot, jómagam pedig titokban hazamegyek. A tervet követte a kivitel, mely nem minden nehézség nélkül ment végbe. Rottmannál könnyen kivittem, hogy nyolc hetet javasoljon, de a katonaorvos akadékoskodott. Nagy nehezen végre mégis adott orvosi bizonyítványt, és csak négy hetet[480] ajánlott. Kénytelen voltam beletörődni, és most azt igyekeztem elérni, hogy a szabadságom az engedély megérkeztétől kezdődjék, de egy főhadnagy makacsságán ez is meghiúsult, úgyhogy márc*ius* 5-ikétől számította a négy hetemet. Mindennek ellenére nem csüggedtem el. Akaraterőm annál inkább megacélosodott, hogy tornyosultak az akadályok.

Az idővel igen gazdaságosan bántam. Csak délután mentem ki egy órára sétálni. Egy ilyen séta közben, márc*ius* 2-án voltam szemtanúja egy mesésen szép eseménynek: a jégzajlás megindulásának a Dunán.

Szászváros, 1917. június 3.

Valami fenséges látvány volt látni, hogy a méltóságosan, lassan meginduló jég mint töri át óriási erővel a Ferenc József-híd előtt lévő torlaszt hatalmas recsegés-ropogás közepette. A nagy nyomás miatt métermázsás jégdarabok szorítottak fel az alsó védgát-járványra.[481]

Március 4-én elbúcsúztam a kórháztól, az ismerősöktől, és a következő napon hazautaztam, hova is szerencsésen megérkeztem. A szabadságom napjai a legerősebb szellemi munkában teltek el. Nap nap után a könyvek mellett ültem és erősen tanultam. Csaknem két hét múlt el így, mikor volt házigazdámtól, Királyffy-Spányitól egy szép napon egy ajánlott levelet kaptam, melyet felbontva, nem kis meglepetéssel a Térparancsnokságnak orvosi vizsgálatra hívó értesítését olvasom, mely március 17-ére szólott. A levelet épp az utolsó órában vettem kézhez! Késedelmeskedésre nem volt idő. Útnak indultam a legközelebbi vonattal, és a vizitre rendes időben megérkeztem Pestre. Szörnyen bosszankodtam, hogy ennek is most kellett jönni, amikor minden percem oly drága, de meg kellett a sorsnak adni magamat és türelemmel viselni el az időveszteséget, nem is szólva a pénzköltségről.

Az orvosi vizsgálatnál egy vezérőrnagy volt az elnök, és eredménye, hogy a szabadságom letelte után a káderhez bevonulni tartozom, hol helyi szolgálatot teljesítsek. Mihelyt kész lettem, másnap már egy éjjeli utazás után reggelre otthon lettem. A megfeszített tanulást pár napon át még tovább folytattam, és március 23-án ismét Pestre utaztam, hogy szigorlatozzak.

Március 24-én első utam a Platzk*om*m*an*dóra vezetett, mivel szerettem volna a szabadságom meghosszabbítani, mi nem sikerült. Majd ez után siettem Kövesligethy dékánhoz, hogy vele a szigorlat idejét illetőleg megállapodjam. Két napot ajánlott: márc*ius* 29-ét és 30-át, de nagyon kért, ha lehetséges, a márc*ius* 29-e mellett hangoljam a vizsgáztató professzorokat. Nekem még aznap sikerült úgy Fejérpatakyhoz, mint Angyalhoz elmennem, és rávettem őket, hogy márc*ius* 29-e mellett nyilatkozzanak.

---

[480] A szó után áthúzva: adott.

[481] Értsd: a védőgáton a gyalogosok számára kialakított részre.

Ily sok szaladgálás közben kellett hideg szobában folytatnom a tanulásomat, amelyet még nem fejeztem be. Nyugtalanított az a tudat is, hogy Marczali még nem küldte be a bírálatát. Elhatároztam, hogy másnap lakásán személyesen felkeresem. Így is cselekedtem. Szerencsére odahaza találtam. Egy-két kölcsönös üdvözlő szó után mefisztói mosolyt erőltetve magára kijelentette, hogy ha személyemet nem tekintette volna, úgy az első nap a dolgozatomat visszaküldte volna, mert oly gyönge munka az és oly nagy hibák vannak benne, hogy érthetetlen előtte, mint lehet ilyesmiket elkövetni. E szavakra majdnem leestem a székről, szó alig jött ajkamra, és borzasztó röstelkedés fogott el, hogy hátha valóban igaza van neki. Akadozva kérdeztem meg tőle, hogy mik azok a hibák. Erre ő elsorolta: 1. hogy én a XIV. század elején Folkus fia Miklóst grófnak teszem meg, 2. hogy Vlad vajdát besszarábiainak mondom havasalföldi helyett 3. végül, ami a legnagyobb hiba, hogy Bazini és Szentgyörgyi János és Zsigmond grófok képességeit túl sokra becsülöm, mivel elvetettem a sulykot. Én egy ideig rája bámultam, hogy vajon csak ennyi az egész, és kezdtem a dolgot még jobban nem érteni. Mivel a dolgozatom kérdéses helyeire csak homályosan emlékeztem, ebből kifolyólag az első két hiba voltát azonnal elismertem, a grófokra vonatkozólag pedig megengedtem, hogy igaza lehet. Nem akartam vele összeveszni, mert az lebegett a szemeim előtt, hogy ez a vizsgám idejét még csak kitolja. Bár visszanyertem az öntudatomat és kijózanodtam az ijedségből, igen mérsékelt hangon folytattam a társalgást, melynek folyamán a védekezésem nem mondhatom ügyesnek. Tett még Marczali ilyesféle kijelentéseket, hogy Detrekő igen jelentéktelen hely, hogy jobb lett volna, ha a Bazini és Szentgyörgyi család történetét írtam volna meg, végül sokat foglalkozom a hazai eseményekkel és keveset a várral magával. Befejezésül pedig, hogy lássam, mennyire bizalmasan beszél velem, megemlítette négyszemközt, hogy igen visszatetszett neki, hogy én, mint akit oly szerénynek ismert, az előszóban kiírtam, hogy Arany Vitézségi érmes vagyok. Erre már jól visszavágtam, mire elbúcsúztam tőle, miután megígérte, hogy a bírálatot másnap beküldi. Mintha felpofoztak volna, oly elkeseredettséggel, szinte megsemmisülve hagytam el lakását. Bántotta és vérig sértette önérzetemet, hogy miután oly sokat dolgoztam, munkámra, egy-két jelentékeny[482] hiba miatt, mi sohasem kerülhető el, ily becsmérlő, lekicsinylő bírálatot kellett hallanom. Éreztem, hogy mily igazságtalanság ez, és bosszankodtam, hogy nem volt bátorságom neki ezt szemébe vágni. Jól van, mérjen valaki magas mértékkel, de tegye ezt mindenkivel, és ne legyen kivétel!

Felizgatott kedéllyel mentem templomba misét hallgatni.

Szászváros, 1917. június 26.

Megcsillapodni semmiképp sem tudtam. Az igazságtalanság módfelett bosszantott. Nem csináltam titkot a dologból. Első, kinek az egészet mindjárt a mise után elmondottam, Grexa volt. Ily körülmények között kellett a tanulást tovább folytatnom fűtetlen, hideg szobában. Szenet másnap hozattam a szolgámmal. Ugyanakkor elmentem ismét a dékánhoz, kinek megjelentettem, hogy a többi professzor is a márc*ius* 29-iki terminust fogadta el. Elkészültek a meghívók, miből egyet sikerült Fejérpatakynak átadnom,

[482] Elírás; jelentéktelen.

márc*ius* 27-én pedig a másikat Angyalnak. Mindkettő előtt nem hallgattam el Marczali nyilatkozatát elmondani [!], mely körülmény nem kevésbé őket is bosszantotta.

Az anyagot magát márc*ius* 28-án este 8 órakor fejeztem be, és ekkor kezdtem meg az ismétlést, melynél jegyzeteimnek igen nagy hasznát láttam. Szakadatlanul folyt a tanulás reggel fél négyig, majd pedig délelőtt hattól tízig. Most is bámulom, hogy nem merültem ki, csupán egy kissé ideges voltam. A magyar történelmi kézikönyvet lapozva mentem még a villamoson is, sőt, még az egyetemen is várakozva a dékáni előszobában tanulgattam. A professzorok pontosan érkeztek, és egy kis megbeszélés után, egy-két perccel d*élelőtt* 11 óra után a vizsgázó terembe hívattak, ahova nyugodtan és katonásan léptem be, mi mindnyájukra igen jó benyomást keltett

Angyal kezdte meg a vizsgáztatást. Hangsúlyozottan kijelentette, hogy a dolgozatommal igen meg van elégedve, és nyilatkozatra szólított fel, hogy miként történhetett a gróf és a „besszarábiai" hibák elkövetése. Én a válaszomban kifejtettem, hogy mindkettő elírás, mit könnyen észre lehet venni. Ezután a XIII. sz*ázad*ban a királyi hatalom süllyedéséről beszéltem neki, és a többi századokat is a mohácsi vészig vázlatosan átfutottam. Miután Bonfiniről elég kimerítően beszéltem, a végvárakra ment át a beszéd tárgya, mely kérdés lényegét kimerítve Forgách Ferenc Commentarii c*ímű* művét[483] méltattam kritikailag. Miután a Bethlen-kori mozgalmakról is vázlatosan, hogy a legszükségesebb dolgokat elmondottam, a Wesselényi-féle összeesküvésre és a Thököly felkelésére tértem át, miután beszéltem volt Istvánffy történelmi művéről[484] is. Itt méltattam Bethlen Farkas munkáját,[485] mely e korszakra nézve egyik nevezetes forrás. Ezután a reformországgyűlésekről kellett felelnem, nevezetesen az opera diaetalia[486] sorsát elmondanom.

---

[483] *Francisci Forgách* de Ghymes De Statu Reipubl. Hungaricae Ferdinando, Johanne, Maximiliano Regibus ac Johanne secundo Principe Transylvaniae Commentarii. Kiadásai: Francisci Forgachii de Ghymes Pannonii… Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii Libri XXII. e MS. in lucem produentes, laudati scriptoris Alexius Horányi. Adjeit… vita Posonii et Cassoviae, 1788., valamint javítva: Ghymesi Forgách Ferencz nagyváradi püspök magyar históriája 1540–1572. Forgách Simon és Istvánfi Miklós jegyzéseikkel együtt. A herceg Esterházy-féle kéziratból közli *Majer Fidél*. Bevezette *Toldy Ferenc*. Pest, 1866.

[484] *Nicolai Isthvanfi*: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV, Coloniae Agrippinae, 1622. Magyar fordításban: *Vidovich György* által. I–II. kötet. Debrecen, 1867–71. művének kiadását, illetve talán *Holub József*: Istvánffy históriája hadtörténeti szempontból. Szekszárd, 1909. című munkáját ismerhette.

[485] *Bethlen Farkas*: „Historia de rebus Transylvanicis" című 16 kötetes műve. Első két kötete megjelent 1684-ben, a hiányzó részeket *Benkő József* a másolatokból pótolta és 1782 és 1793 között kiadta Nagyszebenben hat kötetben „Historiarum Pannonico Dacicarum libri X. a clada Mohacsensi 1526 usque ad finem seculi" címen. Legújabban: Bethlen Farkas: Erdély története I–V. Fordította *Bodor András*, jegyzetek, mutatók: *Kruppa Tamás, Pálffy Géza*, szerkesztette és az utószót írta *Jankovics József*. Enciklopédia – Erdélyi Múzeum Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 2000–2014.

[486] Az 1790–1791. évi országgyűlés határozott arról, hogy bizottságokat küld ki az ország gazdasági, társadalmi, művelődési stb. állapotának felmérésére. Ezek az ún. rendszeres bizottságok el is végezték a munkájukat, de az ezt követő országgyűlések nem foglalkoztak az eredménnyel. Az 1825–27. évi országgyűlés törvényt hozott ezek felülvizsgálatáról, s újabb bizottságot küldött ki, hogy a korábbiak alapján dolgozzanak ki törvényjavaslatokat. Ezeket 1830-ban kinyomtatták, majd szétküldték a megyékbe, ahol szintén véleményezték őket. A vélemények alapján az 1832–1836. évi országgyűlés az ún. úrbéri operátumot, ill. az öt jogügyi operátumból kettőt tárgyalt. Lényegében ezek a munkálatok szolgáltak a reformországgyűlések első időszakában a reformprogram kidolgozásának alapjául. A kérdés korabeli irodalma, melynek alapján Házi

Ezzel kész voltam a főtárgyból, de el is telt az egyórai idő, úgyhogy Kövesligethy órájára mutatva intett is Angyalnak, ki azt elértette. Delet harangoztak.

Rövid, pár pillanatnyi szünet következett, mely alkalommal hátratekintettem, és elbámulva vettem észre, hogy mily díszes hallgatóság van jelen, főleg a hölgyek részéről. De nem volt időm sokáig szemlélődni, mert Fejérpataky kezdte meg a feleltetést. Valóságos dicséneket zengett rólam és kijelentette, hogy nála a feleltetés csak formalizmus. Évek hosszú során át a legteljesebben meg volt velem elégedve, a háború alatt felejthettem sokat, mi természetes. Ezután az általam közölt Csák Máté-oklevél alapján[487] az oklevél belső szerkezetéről és külső formájáról kellett általában felelnem. Szó szót ért, és a kérdés tárgya pecsétekre, címerekre átmenve annyira kibővült, hogy a mondanivalóból hosszú ideig nem fogytam volna ki, ha Fejérpataky nem szól közbe, hogy elég. Éreztem, hogy e tárgyból valósággal remekeltem. Hanem most jött még csak a feketeleves! Kövesligethy első kérdése az volt, hogy vettem-e hasznát a csillagászati földrajznak a harctéren? Azt nem felelhettem rá, hogy nem, hanem kivágtam magamat úgy, miszerint nem kerültem olyan helyzetbe, hogy szükségem lett volna rája. Míg a harctérről folyt a szó, addig én voltam fölényben, de mihelyt áttértünk az iránymeghatározás tudományos részére, kezdtem akadozni, de azért ment ez is. Még beszéltem, már élénkebben, a fogyatkozásokról, és ezzel a szóbeli szigorlat véget ért, én a teremből kivonultam, a professzorok pedig tanácskoztak. Egy óra volt. Elég hosszú ideig tárgyaltak, mire behívtak és tudtul adták, hogy summa cum laude sikerült a szigorlatom, melyhez mindhárman lekötelező kedvességgel gratuláltak. Én megköszöntem a jóindulatukat, és a távozás hímes mezejére léptem. Angyal professzor lányát, Paulát, aki szóbelimet hallgatta és el volt ragadtatva, udvariasságból elkísértem haza.

Alighogy megebédeltem és egy pillanatra elszaladtam a lakásomra, azonnal indultam is látogatóba Angyalékhoz, akik vártak, és ahol a professzor úrtól érdekes részleteket hallottam meg.

Szászváros, 1917. július 1.

Nevezetesen, elmondotta, hogy a szóbelim után arról volt szó, hogy Marczali bírálatát vajon elfogadják-e avagy nem. Leginkább Fejérpataky kardoskodott ez ellen. Beszéde folyamán ilyen kijelentést is használt, hogy ez gyalázatos eljárás. A megbeszélés eredménye gyanánt Marczali bírálatától eltekintettek, és így lettem én summa cum laude. Nagy megelégedésemre esett mindezt hallanom. A szigorlat utáni napon a szokásos köszönő látogatásokat tettem a dékánnál és Fejérpatakynál, másnap pedig, március 31-én délben történt az avatás. Voltunk vagy húszan, de bölcseleti doktor egyedül én voltam, a többiek jogászok és orvosok voltak. Hölgy nem volt. Ismerőseim közül jelen volt az egész Kolár család, Horváth Gyula d*oktor* és Zsinka d*oktor*, valamint Angyal Paula. A szertartás merő formalizmus, és így nincs mit mondanom róla.

---

itt nyilvánvalóan vizsgázott: *Marczali Henrik:* Az 1790–91. országgyűlés I. Akadémiai, Budapest, 1907. Valamint: A magyar nemzet története. Szerk. *Szilágyi Sándor*. 1–10. kötet. Athenaeum, Budapest, 1895–1898. Ennek 9. kötete: A nemzeti államalkotás kora, 1815–1847, amit a bizottsági tagként is jelenlévő Ballagi Géza írt. Athenaeum, Budapest, 1897.

[487] Lásd a 3. jegyzetben a Hadtörténelmi Közleményekben megjelent disszertációt, 200–201.

Még aznap, az estéli vonattal utaztam haza. Komáromban éjjeleztem, és reggel, április 1-jén otthon voltam. Az állomáson kocsi nem várt, mert a kártyám nem érkezett meg, de szerencsére mégsem kellett gyalogolnom. Természetesen annál nagyobb örömet keltett a megérkezésem.

Ápr*ilis* 2-án Pozsonyba mentem, hogy a főispánnál utána érdeklődjem, hogy vajon a megyei levéltárnoki állásra van-e kilátás, de negatív választ kaptam. Ápr*ilis* 4-én a szabadságom lejárva, elutaztam hazulról, és csak a következő nap d*élu*t*án*ján érkeztem meg a póttestemhez Szászvárosba. Az első benyomások olyan általános jellegűek, hogy nem érdemes velük bővebben foglalkoznom. Ápr*ilis* 6-án jelentkeztem, és itt, valamint a tiszti étkezdében megkezdtem a tisztekkel való ismerkedést, kik közül jóformán senkit sem ismertem. Társaságukban jól telt az idő, egyébként is ápr*ilis* 7-én szabadságot kértem, és kaptam két hetet. A feltámadáson[488] a tisztikarral részt vettem; és hogy a misét el ne mulasszam, csak húsvét délutánján ültem vonatra. Ápr*ilis* 9-én reggel Pesten voltam. Zsinka barátomnál háltam meg és telepedtem le. Ekkor már elhatároztam, hogy a Csánki által ajánlott soproni városi levéltárnoki állásra pályázni fogok, és e célból a levéltárnoki kezelő szakvizsgát az Országos Levéltárban akartam letenni.

Másnap, ápr*ilis* 10-én felmentem az Országos Levéltárba, hol Csánkival, mivel beteg lévén nem jött be, nem beszélhettem, de a tisztviselőknek kinyilvánítottam az óhajomat és az előkészületet, a II. József korabeli írások tanulmányozását azonnal megkezdtem. Minden attól függött, hogy Csánki belemegy-e a vizsga rövid terminusába vagy nem. Baranyai a délután folyamán elment őt megkérdezni, és Pelz d*okto*r batárom pedig az este folyamán írásbelileg értesített, mely szerint Csánki üzenete így szólott: „Házi úr vizsgázhat akkor, amikor akar". – Ilyen kijelentés sem jut mindenkinek osztályrészül, gondolám magamban. A kérvényt elkészítettem, a szükséges okmányokkal rendelkeztem, és mert ápr*ilis* 11-én nemzeti ünnep lévén, a munka szünetelt, így csak a következő nap adtam be kérvényemet. Mindössze két délelőtt folyamán tudtam az írásokat tanulmányozni, melyekkel nem annyira kínlódtam, mint a nyelvezettel, mi célból egy régi műszótárt olvasgattam 1844-ből.[489] E napon, ápr*ilis* 12-én sikerült Csánkival beszélnem, kinek szándékomat kinyilvánítottam, mely felett örömét fejezte ki, és azonnal írt is ajánló sorokat Sopronba. Tiszteletemet tettem azon felül Tagányinál, ki latinból vizsgáztatott, végül Ányosnál, ki viszont az írásbelinél felügyelt.

Ápr*ilis* 13-án volt az írásbeli, mely előtt megismerkedtem Szentkirályival, aki németből vizsgáztatott, és az ő vezetése mellett mentem az erdélyi kancellária helyiségébe,[490] hol Ballagival, Domanovszkyval és Iványival találkoztam. Irataim között megvan, hogy milyen jelzésű konceptusokat kaptam. A némettel hamar kész voltam, ellenben a latinon rágódtam eleget, mert ezt nem hűen lemásolni kellett, mint a németet, hanem azonnal magyarra lefordítani. Fél egyre kész voltam a tisztázattal. Az volt a benyomásom, hogy a latin gyöngébben sikerült. Másnap megtörtént a szóbeli, Katonából

[488] A húsvéti feltámadási misén.

[489] Latin–magyar szótár. Buda, Egyetemi Nyomda, 1844.

[490] Az Országos Levéltár 17. sz. raktára, ahol a kancellária anyagát azóta is őrzik.

fordítottam egy könnyű részt II. Ulászló[491] idejéből, míg a németből a königgrätzi csatáról egy történelmi munkát. Az egész nem sokáig tartott. Oly simán és folyékonyan ment, hogy amidőn vége volt, mosolyogtam magamban, hogy a hiányos és rohamos előkészület miatt annyira féltem tőle. Az eredmény kiváló volt, és a vizsgáztató tagok Csánkival az élen gratuláltak, kiknek jóindulatát érzékeny szavakkal köszöntem meg. Az egész oly gyorsan ment, hogy már épp az írásbelire mentem, amikor kézbesítették a kutatási engedélyt, valamint a vizsga idejét. Nagy kő esett le a szívemről, hogy a vizsgán átestem. Hajszálnyira volt minden kiszámítva, és csak ne alakultak volna a viszonyok oly kedvezően, minden számításom füstbe ment volna. Csak mikor kész voltam, láttam, hogy mily vakmerőséget micsoda gyönyörű irammal hajtottam végre.

Szászváros, 1917. július 2.

Miután a bizonyítványt is megkaptam, a legjobb reménységekkel eltelve indultam ápr*ilis* 15-én Sopronba. A fővonalon Győrig egy szakaszban ültem egy svéd bizottsággal, mely egy férfiból és két hölgyből állott egy százados kíséretében, kikkel megismerkedtem és jól elszórakoztam német nyelven. Roppant sok volt az utas. Egymás hátán állottak. A svéd bizottság a fogolytáborokat vizsgálta és Kenyérmezőről Ostffyasszonyfára mentek.[492] Győrben épp annyi időm volt, hogy jegyet váltottam, és máris indultam tovább. Estére pontosan megérkeztem Sopronba.

A 25-ik születési napom virradt rám ápr*ilis* 16-án nemes Sopron városában. Úgy d*élelőtt* 10 óra körül indultam a városházára, ahol mihelyt bejelentettem magamat, a polgármester, d*okto*r Töpler Kálmán azonnal fogadott, mert tudott rólam, mivel akkorra Csánki levelét már megkapta volt. Érdekes eszmecsere fejlődött ki. Kérdezte a vallásom, a történetírásról való felfogásom. Látszott, hogy a soproni lutheránusok ügye igen a szívén fekszik, mert nyomatékosan ajánlotta a tárgyilagosságot. Megmutatta a levéltárt, mely tényleg szépen berendezett, gazdag tartalmú, végül kijelentette, hogy adjam be a kérvényemet. Csaknem egyórai beszélgetés után váltam el tőle azzal a meggyőződéssel, hogy az állás megnyerése egyenlő a bizonyossággal.

A nap d*élután*ján éppen a bencések templomának a megtekintésére indultam, amely a városháza[493] mellett foglalt helyet,[494] amidőn véletlenül találkoztam a polgármesterrel, aki magával vitt a hivatalos helyiségbe, bemutatott a szakelőadóknak, megkísérlette [!],

---

[491] Historia critica regum Hungariae ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a *Stephano Katona*. Pestini, sumptibus I. M. Weingand, etc. etc., (42 vol.) 1779–1817. (42 vol.) Itt a 17. kötetről van szó.

[492] A svéd ellenőrző bizottság tevékenysége a magyar szakirodalomban eddig nem került feldolgozásra, forrásunk az első híradás róla. Az Ostffyasszonyfa és Nagysimonyi között 1915-ben az Eszterházy-család által rendelkezésre bocsátott 32 holdas Földvár-puszta birtokrészen megnyitott hadifogolytábor az egyik legnagyobb volt az Osztrák-Magyar Monarchia területén. (Maradványai ma is megtekinthetők, ápolt katonatemetőjében közel 13 ezren nyugszanak (99 %-ban betegségben haltak meg). Irodalom: *Csák Zsófia*: Az ostffyasszonyfai hadifogolytábor története 1915–1918. Szombathely, 2014. (Bővített, átdolgozott kiadás.) (passim) A tábor megnyitásáról: 13., 16. A kenyérmezei táborról: uo. (passim), részletes története feltáratlan.

[493] 1896–1897 között emelt neobarokk stílusú, monumentális épület. Történetére lásd: *Czvikovszky Tamás:* A *város háza.* A győri városháza története és bemutatása. Győr Megyei Jogú Város Önkormányzat, Győr, 2009.

[494] A soproni Bencés templomról vagy Nagyboldogasszony-templomról, népies nevén Kecske-templomról van szó.

hogy vajon a főispánnal lehet-e beszélni, de nem sikerült. Végül estére meghívott a páholyába színházba, de még előtte megtekintettük a városi nevezetességeket és a múzeumot, mivel úgy elment az idő, hogy alig maradt néhány szabad percem a színházi előadásig. Valami Doktor Krausz című darabot adtak elő német nyelven,[495] nem volt valami különös. Inkább az erkölcsi irányzatával, bölcselkedéseivel keltett figyelmet. Kellemesen elszórakozva váltam meg a polgármestertől és annak lányától és rokon hölgyismerősétől, hogy másnap hajnalban hazafelé vegyem az utam. A pénzből annyira kifogytam, hogy mire estére megérkeztem, talán 3-4 krajcár volt a zsebemben. Csak azt sajnáltam, hogy a szabadságomnak végére jártam, melyből alig egy-két nap volt még hátra.

Ápr*ilis* 20-án az orosz foglyaink érdekében megfordultam Dunaszerdahelyen,[496] ahol a levéltárnoki bizonyítványomról másolatot készítettem, néhányszori tarokkozással és még több udvarlással gyorsan elteltek a napok. Ápr*ilis* 23-án már Pesten voltam, ahol a doktori diplomámat kiváltottam, erről szintén másolatot készítettem, és így a következő napon az állás elnyerése céljából a kérvényemet elküldtem Sopronba. Ápr*ilis* 25-én Szászvárosban voltam, másnap bejelentkeztem. Elég későn tudtam meg, hogy időközben a Stabtól a IV. pótszázadhoz osztottak be, amelynek akkor helyettes parancsnoka Prelogovič főh*ad*n*a*gy volt, akit még a harctérről ismertem.

Pár napi unalmas kirukkolás után május 3-án Stationsrapporton kellett megjelennem annak megállapítása céljából, hogy vajon harctéri szolgálatra alkalmas vagyok-e. A törzsorvos, anélkül, hogy a sebemet megnézte volna, Konstatierungra küldött Nagyszebenbe.

Szászváros, 1917. július 12.

A parancs arra vonatkozólag május 5-én jött ki,[497] és két napra rá, hogy a XXIX. menetzászlóalj első két százada elment, én is útnak indultam többekkel együtt az ismeretlen város felé, amelynek látására különösképpen vágyódtam. Az éjjeli utazás után reggelre Nagyszebenbe értem, az Európa-szállodában[498] egy csinos szobácskát kaptam, a fürdőben kényelmesen megtisztálkodtam, és csak május 9-én jelentkeztem a Tentsch nevű Generalstabsarztnál, aki orvosi vizsgálat céljából a VII. Abteilungba küldött, amely a város közepén, a román középiskolában volt.[499] Itt étkeztem, egyébként szabadon künn jártam a városban, melynek szépségével és régiségeinek a megtekintésével nem tudtam betelni. Időm volt elég, máj*us* 10-én este a színházban megtekintettem a Das Dreimäderlhaust,[500] mi eléggé tetszett, bár a német előadást többször nem értettem meg.

---

[495] Nem sikerült a darabot közelebbről azonosítani.

[496] Valószínűleg a dunaszerdahelyi hadifogolytáborból Albárra alkalmi munkára kirendelt orosz hadifoglyokról van szó.

[497] Tudniillik a felülvizsgálat elrendeléséről.

[498] A Hotel Europa Nagyszeben legelőkelőbb szállodája volt a Fő téren, a római katolikus templom mellett, a mai Brukenthal u. 2. sz. alatt. Ma a városháza épülete.

[499] Az Astra román közművelődési egyesület nagyszebeni polgári iskolája (Şcoala Civilă a Asociației Astra), mely 1886–1919 között működött. Története feldolgozatlan, iratainak levéltári fondjegyzéke interneten elérhető: http://leveltar.adatbank.transindex.ro/?megye=Szeben&kezd=151 (2016. június 23.)

[500] Három a kislány. Berte Henrik magyarországi származású bécsi operett komponista Franz Schubert dalaiból és hangszeres műveiből összeállított romantikus daljátéka három felvonásban, négy, képben (1911),

Csak a következő napon vizsgált meg egy törzsorvos, aki három hónapi kiképző szolgálatra ajánlott, mit Tentsch is elfogadott. Még a délutánt a Jungwaldban[501] töltöttem el, ahol csekély híján egy kis epizód fejlődött ki csaknem. Azután pedig hirtelen elhatározással az estéli vonattal, kellemes benyomásokkal eltelve, visszaindultam Szászvárosba, ahova reggelre érkeztem meg, de csak május 13-án jelentkeztem a századnál, illetőleg a zászlóaljnál, és csak a következő napon a századnál, ahol Prelogovič főhadnagytól irodaszolgálatot kértem és kaptam.

Komoly kérdés tárgyát képezte, hogy vajon a sok szabadidőmmel mit csináljak, midőn május 15-én délben a tiszti étkezdében egy sürgönyt kapok, melyet felbontva olvasom: „Üdvözlöm, mint kinevezett levéltárosunkat. Levél megy. Polgármester." Nagyszerű! Kedves meglepetés. Ily hamar elintéződött tehát a kérvényem! Hisz ez pompás, nemcsak gondoltam, hanem mondtam is magamban. A bajtársaim, akik érdeklődtek, gratuláltak, és a legszebb reményeket szövögetve töltöttem el a napot, melyről éreztem, hogy életemben egy markáns határkőt jelent. Május 17-én pedig már megkaptam a kinevezési oklevelemet is a város iratával egyetemben, melyben értésemre adatott, hogy a felmentésem irányában a lépések megtétettek. A polgármester sorait ellenben csak későn, május 22-én kaptam kézhez, melyből megtudtam, hogy kinevezésem pályázat mellőzésével történt, egyben kifejezést nyert az a nagy várakozás, amelyet munkásságomhoz fűznek. E sorokra megfelelő értelemben siettem válaszolni.

Miután pályázatom a várt eredménnyel járt, nem volt helye többé a habozásnak, és hozzá is fogtam alaposan a tanuláshoz, bár ebben sokféle körülmény akadályozott többször.

Wien, 1917. július 24.

Így az ezred zenekara május 19-én este a Centrál-szálló[502] helyiségében a rokkantak javára szép sikerrel szimfonikus hangversenyt rendezett, majd a következő nap délutánján a lutheránus templomban[503] ismét. Ezen a napon, vasárnapon a gö*rög*kel*eti* vallású legénységet is kellett a templomba[504] vinnem, ahol az istentiszteletet és a prédikációt

---

melynek szövegét két osztrák librettista, Alfred Maria Willner és Heinz Reichert írta. Ősbemutatója 1916. január 15-én volt a bécsi Reimundtheaterben, Magyarországon a budapesti Vígszínház mutatta be először 1916. április 23-án.

[501] Junge Wald: tölgyerdő Nagyszebentől délnyugatra, fürdővel, sétányokkal. A helybéliek kedvenc szabadidőt eltöltő helye volt. Történetét feldolgozta: *Binder József*: Geschichte des Waldes der Stadt Hermannstadt (Nagyszeben). Hermannstadt, 1909., legújabban: *Irmgard Sedler*: Vom Naherhohlungsgebiet in „Jungen Wald" zum „Freilichtmuseum Bäuerlicher Technik" bei Sibiu/Hermannstadt. In: *Michael Prosser-Schell* (Hg.): Symbolhaltige Naturlandschaften und Naturwahrzeichen in historischen Siedlungsregionen mit Deutschen im östlichen Europa. Ausgewählte Aspekte. (Schriftenreihe des Istituts für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa 14.) Waxmann, Münster–Yew York, 2014. 75–104.

[502] Elírás, valószínűleg a már említett Hotel Transsylvania-szállodáról van szó.

[503] A református templom a szászvárosi vár területén található, alapjai a XII–XIII. századból valók, a XV. században újjáépítették. Tornyát, amely egy földrengés következtében leomlott, 1840–1843-ban építették újjá.

[504] Az ortodoxokról van szó. Az Istenanya elszenderülése-templom a belváros szélén, a Szászsebes felé vezető országút jobb oldalán áll. Maga a templom 1701–1705-ben, illetve 1780-ban, faerkélyes tornya 1873-ban épült. (Meghatározatlan stílusa jellemző a környék ortodox templomaira.)

végighallgattam. A templom szegényes berendezésű és roppant ósdi, elhanyagolt. Csak az Evangélium felolvasása előtt lesz az oltár előtti függöny, mely a papot eltakarja, félrehúzva, a pópa kilép a szentélyből, és román nyelven olvassa fel az Evagéliumot. Ez a mise végén van. A vidékről bejövő asszonyok kenyeret és bort meg sót hoznak a pópának, mit az egyházfi vesz át. Pénzt is láttam, hogy adnak.

Mivel Prelogovič főhadnagy a zászlóaljirodába rendeltette be magát, a század vezetését rám bízta, mi egy héten át reggeltől késő estig való munkát jelentett számomra. A XXIX. menetzászlóalj második fele lett felállítva, mely miatt sok szaladgálásban volt részem, és a kiképzést, nevezetesen a lövészetet rohamosan törekednem kellett befejezni. Ez alatt az idő alatt szó sem lehetett a tanulásról, viszont elértem, hogy tekintélyre tettem szert, és meg voltak velem elégedve.

Pünkösdre visszatért Brünn százados a szabadságáról, kinek a századot átadtam, és mivel ugyanakkor egy új tiszti beosztás jelent meg, ahol én nem tudom, hogy kinek a jóindulatából, irodai szolgálatra lettem minősítve, ennek folytán megszabadultam a délelőtti kirukkolásoktól, a menázsit és a postát kezeltem csak, és így a tanulást fokozottabb mértékben újból felvehettem.

Május 29-én Bartha d*okto*r tanár kíséretében az I. osz*tályos* gimnazistákkal sikerült kirándulást tettem Ó- és Újsebeshelyre, melynek vadregényes, erdő koszorúzta hegyei, völgyei és patakjai feledhetetlenek lesznek előttem. Amily szép a tájék, oly piszkos a román falu. Csak az a rész tiszta, hol néhány magyar család lakik, kiknek iskolájuk és katolikus plébániájuk van.

Június 6-án kameradschaftliche Abend[505] volt a távozó III. és IV. század tisztjei számára a XXIX. menetzászlóaljból. Az estélyen nem szándékoztam részt venni, okulva a múltkorin, és megvacsorázva már útban voltam a központi kávéház felé, amidőn találkoztam Kircz századossal, aki gratulált a Signum Laudishoz,[506] amelyet megkaptam. Magától értetődőleg örvendve fogadtam a hírt és elhatároztam, hogy azt már mégis illik megülni, visszatértem tehát a tiszti étkezdébe, hol az alezredes és a többi urak egymás után gratuláltak, és ahol várakozáson felül igen jól mulattam.

Másnap, Úrnapján a Streuffleurban utánanéztem a kitüntetésemnek és innen pro memoria a következőket írtam ki:[507]

„Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer Nr. 104. vom 29. Mai 1917.
…dass die Allerhöchste belobende Anerkennung – bei gleichzeitiger Verleihung

[505] Bajtársi este (ném.).

[506] Katonai Érdemérem (ném.: Militär-Verdienstmedaille): 1890-ben I. Ferenc József által alapított katonai kitüntetés. A Signum Laudis = a dicséret jele (lat.) hátlapján futó feliratról kapta közkeletű nevét. 1911-től vált többfokozatúvá. Házi Jenő az Ezüst Katonai Érdemérmet kapta meg.

[507] Az 1808-tól 1916-ig megjelenő Streffleurs Militärische Zeitschrift, majd 1917-től Österreichische Militärische Zeitschrift. 1917 – Das Jahr am Beginn einer neuen Epoche in der Geschichte Europas néven megjelenő kiadványban. (Reprint: Verlag Carl Ueberreuter, 1967.) Ebben másolatban közöltek a „Verordnungsblatt für das k.u.k. Heer" című kiadványban megjelent, minden, a Monarchia hadseregében történt – így a személyügyi változásokat, kitüntetéseket hírül adó – változást.

des Schwertes – bekannt gegeben werde: für erfolgreiches Verhalten vor dem Feinde dem Leutnant i*n* d*er* Res*erve* Eugen Házi des Infanterie Regiments Nr. 94."[508]

Még márciusban értesített az ezredadjutáns, Schehrhanfer főh*ad*n*a*gy, hogy a Signumra fel vagyok terjesztve, most tehát ezt el is nyertem, de annál inkább izgatott a II. oszt*ályú* vaskereszt,[509] hogy mi lett evvel? Hiúságomat bántotta, hogy semmi hírt sem hallottam felőle, és egyelőre nem is tehettem egyebet, mint hogy a várakozás álláspontjára helyezkedtem azonban feltettem magamban, hogy adandó alkalommal majd utána nézek a dolognak, mert annyiban már még se hagyom!

Wien, 1917. július 26.

Június 7-én délután elment a XXIX. Marschbataillon III. és IV. százada és ezzel együtt doktor Albert Lőrinc barátom, akivel sok sakkot és még több tarokkot játszottam. Ezt követőleg a tanulás újult erővel ment, míg jún*ius* 13-án újból említésre méltó események történtek. Egyrészt a Ba*taill*onsk*om*m*an*dobefehlben[510] kijött, hogy a jövő hónap 9-én és 10-én felülvizsgálat céljából, amelyet kérelmeznem kellett, Nagyszebenben kell lennem, másrészt az ebédnél Szabó Bandi h*ad*n*a*gy gratulált a II. osztályú vaskeresztemhez, amely hírt, ha kitörő örömmel fogadtam is, nem tértem el az óvatosságomtól, míg biztos alapokon nem látom nyugodni azt. Megkérdeztem, hogy kitől hallotta, és ő Kolisch főh*ad*n*a*gyra és Wolf h*ad*n*a*gyra hivatkozott, kik szabadságukról visszatérve Szászvárosba benéztek és a szomszéd szobában étkeztek. Azonnal átmentem hozzájuk, s miután ők a hírt megerősítették, másnap elmenten a Ba*taill*onskanzleibe utánakérdezősködni, hogy tulajdonképpen hogy van, hogy ott nem tudnak a dologról. Épp jókor jöttem! Prelogovič főh*ad*n*a*gy őszintén elmondotta a tény állását, hogy az ezredtől már régebben megkapták az értesítést, de nem akarták elhinni, hogy rólam van szó, miért visszaírtak részletes tájékoztatásért, és a válasz épp tegnap érkezett meg. Herzog sz*ázad*os épp referált róla Meretta alezredesnek, és midőn kész volt, az iratból megtudtam, hogy: a „K. u. k. 71. Divisionsk*om*m*an*dobefehl N*umer*o 78 vom 8. April 1917"-ben[511] jött ki a vaskeresztem, melyet az igazolvánnyal együtt elküldöttek a törzsezredemnek, a 94-esnek, és ezt most a 82-es Kader kéri vissza, hogy nekem azokat átadhassa. Nos, hát ez is bizonyos, nyugodtam meg, és boldogan hagytam el az irodát, mert láttam, hogy fáradozásaimnak nem maradt el a gyümölcse. Erre a fehér-fekete szalagot felvarrattam a blúzaimra, és az a gondolat töltötte el lényemet, hogy az erős akarat előbb-utóbb, de diadalt arat. Sic itur pono![512] És tanultam erősen, izzadva a nap melegétől, de nem lankadva.

---

[508] „A cs. és kir. hadsereg rendeleti közlönye, 1917. május 29., 104. sz.
…, hogy a legfelsőbb dícsérő elismerést, a kardok egyidejő adományozásával tudtul adjuk: az ellenségel szemben tanúsított sikeres helytállásáért Házi Jenőnek, a 94. gyalogos ezred tartalékos hadnagyának."

[509] Lásd a 328. jegyzetet!

[510] Ba*taill*onsk*om*m*an*dobefehl (ném.) = zászlóaljparancsnoksági parancs, itt arról van szó, hogy a zászlóaljparancsnoksághoz magasabb szintről parancs érkezett.

[511] A cs. és kir. 71. gyaloghadosztály parancsnokságának 78. számú, 1917. április 8-án kiadott parancsában. (ném.).

[512] Kb. Így jutok el a megnyugvásig (lat.).

Június 16-án ismét estély volt a XXX. Marsch[513] I. százada tiszteletére, amely úgy látszik, Albániába ment két nappal később Mangold főhadnagy parancsnoksága alatt. Az estély nagyon jól sikerült. Szólt a cigányzene, ment a tánc, és folyt a bor, már akinek, mert én az ivásban nagy mérsékletet tanúsítottam és a táncban egyáltalán nem vettem részt, mert egyrészt nem is tudok jól és másrészt a csípőm élénken tiltakozott volna az ilyen kihágás ellen.

Wien, Garn*isson* Spital N*ume*ro 1.[514] 1917. augusztus 26.

Azok az esti összejövetelek, melyek a kollégium kertjében elkészített teniszpályán történtek, ahol alkalmam nyílt Szászváros magyar intelligenciájának a lányaival megismerkedni, oda vezettek, hogy június 22-ének estéjén zártkörű táncmulatságot rendeztünk, amely a sétatéren levő vendéglőben, kellemes időjárás mellett igen jól sikerült. Én egyébként most is passzív szemlélője maradtam a táncnak és a gardedámokat szórakoztattam, mint vettem észre, azok nem kis örömére. Hajnalban oszlott szét a társaság, de ekkor útközben egy tiszthelyettessel civakodás jött létre, melynek folyamán pofonok is csattogtak. Az ügy katonai elintézés alá került, de nem tudom, hogy miképpen oldották meg az eléggé súlyos esetet. Nekem semmi részem nem volt ebben, és így már tapintatosságból is hallgatással mellőztem, és igyekeztem a kellemetlen incidenst elfelejteni.

Másnap, vagy helyesebben még aznap, jún*ius* 23-án Fehérváry főh*ad*n*a*gy és Pesthy zászlós kíséretében kirándulást rendeztünk. A délután folyamán elmentünk Dévára, ahol egyenesen felkapaszkodtunk a regényes fekvésű várba. A vár történetére és leírására nézve megvettem egy kis munkácskát, melyben főleg az alaprajz igen szemléltetően látható, ezeken kívül pro memoria[515] főleg a kapuk szerkezetére nézve egy-két feljegyzést eszközöltem, valamint a Dávid Ferenc emléktábláján[516] olvasható felírást[517] is leírtam, melyet irataim közé eltettem.

A hegyoldal közepe táján a város felé néző részen egy kilátóhely is van építve, ahonnan a csinos és megkapóan szép fekvésű Déva városára és környékre nyílik kilátás. Ez alatt, a hegy lábánál terül el Bethlen Gábor emeletes kastélya hatalmas falakkal.

---

[513] Azaz a Marschbataillon (menetzászlóalj) (ném.).

[514] Cs. és kir. 1. helyőrségi kórház, Bécs (ném.)

[515] Emlékeztetőül (lat.).

[516] A szó javítva erről: síremléken.

[517] Dávid Ferenc, az Erdélyi Unitárius Egyház megalapítójának és első püspökének emlékére 1910-ben, születésének 400-ik évfordulóján emléktáblát helyeznek el a dévai várban. Felirata:
„Déva vára börtönében szenvedett ki 1579-ben vallásos meggyőződésének hirdetéséért halálig tartó fogságra ítélt Dávid Ferenc, a Magyarországi Unitárius Egyház megalapítója és első püspöke. A nagy reformátor születésének 400-ik évfordulóján kegyelettel állította az emléktáblát szellemének örököse, a Magyarországi Unitárius Egyház 1910-ben".
A püspököt 1579-ben vetették fogságba, ahol négy és fél hónap múlva, november 7-én meghalt. Halálának körülményei, temetési helye ismeretlen, ezért vált a dévai vár kultikus emlékhellyé. Az emléktábla a belső bástyakapunál, egy sziklába vésve került elhelyezésre. Az eredeti emléktáblát többször megrongálták. A mai, harmadszorra állított magyar, román és angol nyelvű emléktáblát 1948. augusztus 8-án állították. Források: http://www.unitarius.hu/hitvallas/davidferenc.htm; http://www.unitarius.org/data/eue/show.aspx?docid=798 (2016. június 24.)

Az épület frontja egyszerű, nemes díszítésekkel, melyek magas műízlést árulnak el. Jelenleg pénzügyigazgatóság van benne, min a nagy fejedelem ugyan csóválná fejét, ha felkelne sírjából.[518] Úgy a várról, várkastélyról, mint magáról a városról több képeslapom van a gyűjteményemben, melyek többet beszélnek minden szónál, leírásnál. A város intelligenciája magyar, de a népség egyébként román, kikben nemigen telhet nagyon az embernek öröme.

Este Piskiig visszautaztunk, és onnan éjfél körül Vajdahunyadra értünk, hol már várt a szállodás kocsija, és így egy-kettőre nyugovóra térhettünk kellemesen pihenve a nap fáradalmai után.

Wien, Garn*ison* Spital N*umero* 1. 1917. szept*ember* 19.

A következő nap reggelén, jún*ius* 24-én szép nap virradt ránk. Vasárnap volt, de fájdalommal le kellett arról mondanom, hogy misét hallgassak, tisztán a társaim kedvéért. A délelőtt folyamán a m*agyar* kir*ályi* vasgyárat[519] tekintettük meg a lehető legrészletesebben. Bámulattal szemléltem a gépházban a két hatalmas gépet, melyek, nem tudom, hogy hány lóerőt adtak, és a vaskő olvasztásához szükséges levegő hevítéket ezernél is több Celsius-foknál a vaskohókba préselte. Négy hatalmas vaskohó van éjjel-nappal üzemben, míg az ötödik le van bontva. A vaskohók hűtése vízzel történik. Láttam a salak, láttam az izzó, folyékony vas lecsapolását, mit hosszú, keskeny formába folyasztanak, hol lehűl, és egy elektromos vaspöröly darabokra zúzza, egy elektromágneses nagy karikával pedig az ott lévő vasúti kocsikba rakják és küldik Diósgyőrre. Egyébként öntenek is különböző formákba, mit aztán kidolgoznak. A kohók adagolása is nagyon érdekes látvány. 12 talyiga anyagot nyel le egyszerre a kohó, miből 4 vaskő, 4 mészkő és 4 koksz. Egy új villanytelep is épült, mely arra szolgál, hogy a két gépet munkájában felváltsa és az üzem rendben menjen. A gyárnak a bányáig külön iparvágánya van, honnan a vaskőzetet folytonosan szállítják. A kocsikból a vastalyigákra viszik át a kőzetet, és innen kohókba, melyet addig adagolnak, míg meg nem telik. Sokat látva és sokat tanulva hagytuk el a gyártelepet, és mert a hőség alig volt elviselhető, nagyon kellemesen esett a fürdés a gyár uszodájában, amely a legmodernebbül van berendezve.

---

[518] A dévai Bethlen-kastély (Magna Curia) első, reneszánsz kúria alapjai a XVI. századból valók. 1608-ban Bethlen Gábor Hunyad megyei ispánként kapta adományba a kastélyt, s lényeges átépítéseket, bővítéseket hajtott végre rajta. Erdély Habsburg kézre kerülése után kikerül a fejedelmi család kezéből, több tulajdonos kezén fordult meg. 1743 után készültek az épület képét máig meghatározó, a téglalap alaprajzú, egyemeletes épület sarkaihoz illesztett pavilonok, a reprezentatív díszlépcső, a gazdag faragású erkélyek, a rokokó ablakkeretek, a belső helyiségek stukkós díszei. A XIX. század végén került városi tulajdonba, Házi Jenő ottjártakor vármegyeházaként funkcionált. (1934-től megyei múzeumként működik. Az épületet 1996–2006 között restaurálták.) Összefoglalóan lásd: Kovács András: Magna Curia din Deva. Contribuții la istoria construcțiilor. Ars Transsilvaniae, 3. (1993) 153–174.; Kovács András: Déva. Magna Curia. (Erdélyi Műemlékek. 46.) Kolozsvár, 2007.

[519] Leírása, részletes története irodalommal: http://pangea.blog.hu/2014/06/18/vajdahunyad_gyara http://www.unitarius.org/data/eue/show.aspx?docid=798 (Szerző megjelölése nélkül; 2016. június 24.), elsősorban: Latinák Gyula: A Vajdahunyadi Magyar Királyi Vasgyár és tartozékai. Budapest, 1906. című munkája alapján.

A jóízű ebéd után egy keveset pihentünk, és ezután megindultunk Vajdahunyad híres lovagvárát megszemlélni, melynek tornyos, cirádás és merészen az égbe emelkedő falazatát már volt módunkban előbb is távolról megbámulni.

A vár fekvése olyan, hogy az ostromlónak nevezetes akadályt nem nyújthatott. Az egész restauráció[520] alatt áll, és csak egyik-másik részlet, mint a lovagterem áll készen. Egyébként annyi a látnivaló és az épületek kiterjedése oly nagy, hogy egyszeri látásra bizony erős benyomásokra nemigen lehet szert tenni. De nem is igen volt időnk. A gazdasági épületek, melyek szintén fallal vannak kerítve, a patakon túl terülnek el, és a várral egy híd köti össze [ezeket], mely a várba a bejáratot adja. Arra még emlékszem, hogy a lovagterem felett van a tanácsterem és mellette az ú*gyne*vezett Kapisztrán-szoba. A sok torony és szoba miatt alig ismeri ki magát az ember. A kápolna, melyben román kori stílus is észrevehető, de máskülönben a gótikusban van felépítve, csaknem egészen még újjáépítés alatt áll. A vár alatt terjedelmes pincék vannak, de ezeket csak illő távolból szemlélhettük.[521] A várőr lakosztálya kellemesen van berendezve, és itt a vendégkönyvben meg is örökítettük a nevünket. Miután a várat kívülről is körüljártuk, az állomás felé indultunk, és gazdag benyomásokkal érkeztünk vissza Szászvárosba.

Egyébiránt úgy a várról, mint a vasgyárról sikerült egy kis ismertetést vennem a várőrtől, melyet eltettem, és egyben-másban jó felvilágosítást ad.

Június 25-én megérkezett a vaskeresztem is a 94-es Kadertől, de az igazoló bizonyítvány elkallódott, mit eléggé fájlaltam.

Péter-Pál napján Szabó főerdészéknél sikerült családi vigalmat ültünk, mely éjfél utánig eltartott. Ezek voltak a szórakozásaim, mert egyébiránt folyton tanulgattam váltakozó buzgalommal, de lassan mégiscsak haladtam előre. Már-már azt hittem, hogy nyugodtan[522] fognak engem hagyni és sikerülni fog elkészülnöm a tanulással, mikor júl*ius* 3-án este a vacsoránál sürgős Dienstzettelt kaptam, melynek értelmében másnap egy meggyógyult, fogoly román tisztet kellett elkísérnem a sopronnyéki fogolytáborba. Nagyon örültem volna a megbízásnak, ha még e hó 9-én nem kellett volna Nagyszebenben lennem a Superarbitrierung[523] céljából.

Wien, 1917. szept*ember* 29.

Ha akartam volna, el tudtam volna kerülni e megbízást, de az a körülmény, hogy legalább is pár órára Sopronban lehetek és egy-két függő dologról a polgármesterrel

---

[520] Restaurálás.

[521] A nyugati oldalon húzódik a vár palotaszárnya, amely még Hunyadi János alatt épült, ennek alsó szintjét a foglalja el a lovagterem. A délnyugati rész – külső oldalán – a Kapisztrán-toronnyal kapcsolódik a palotaszárnyhoz. A kápolnát az 1870–74 közötti helyreállítás során alakították ki neogótikus stílusban. A vár építéstörténetére lásd pl.: *Varjú Elemér*: Vajdahunyad vára. Műemlékek Országos Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetsége, h. n., 1932.; *Bágyuj Lajos*: Vajdahunyad várának restaurálása (1965–1968). *Korunk*, XXXII. (1973. október) 10. sz. 1608–1617.; *Radu Lupescu*: Vajdahunyad, a vár kutatástörténete (19–20. század). Korunk, 2004. június. Utóbbi tanulmány internetes példányát használtam: http://korunk.org/?q=node/7579# (Lapszám nélkül, 2016. június 24.); Uő: Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában. *Honismeret*, 36. (2008) 1. sz. 55–58.

[522] Nyugton.

[523] Felülvizsgálat (ném.), itt katonai (felülvizsgálati) ülésről, ill. magáról a bizottságról van szó.

élőszóval beszélhetek, oly kecsegtető volt rám nézve, hogy a fáradságot nem sajnáltam az úttól. Így történt aztán, hogy másnap, júl*ius* 4-én a szükséges iratokkal ellátva délután a vonatra ültem a fiatal és intelligens román hadnaggyal, ki tördelve beszélte a németet és így ideje volt elmesélni, hogy ő ügyvéd Bukarestben, a gárdánál szolgált és még a nagyszebeni csatában esett sebesülten fogságba. Jobbcomb-lövést kapott, mely csontot tört, és elég keservesen bicegett még mindig, úgyhogy nem kellett félnem, hogy megszökik, mi nagy könnyebbséget okozott nekem. Júl*ius* 5-én reggel Pesten voltam. Mivel a megfelelő vonatot szerencsésen engedtem az orrom elől elmenni, több órai időm akadt a legközelebbi vonatindulásig. Az éjjeli út nyomait valahogy elsimítottam egy gyökeres mosakodással, majd reggeli után nem maradt más hátra, minthogy a városba menjek a fogoly román tiszttel, akinek megmutattam a várat, majd elvittem a Nemzeti Múzeumba és d*okto*r Zsinka barátom gondjaira bíztam, miközben én Fejérpataky professzoromnál tisztelegtem. Innen visszatértem a Keleti pályaudvarra, ahonnan a délutáni gyorssal mentem tovább Győrig, majd személyvonattal Szombathelyig. Ezen az útvonalon már elfogott az aggodalom, hogy kifutja-e az idő, és erősen mérgelődtem, hogy a reggeli vonatról lekéstem. A tényen ezáltal azonban nem segítettem, tehát azon kellett gondolkodnom, hogy mint hozzam helyre a késést. Megtudtam nagy nehezen, hogy Szombathely és Sopron között naponta csak egy vonat közlekedik, tehát a fogolytáborba egyszerűen nem megyek be, hanem még az állomáson átadom a tisztet valakinek, kit a tábor küld ki e célból. Ily értelemben táviratoztam a táborparancsnokságnak Celldömölkről, és mint aki dolgát jól végezte, tértem vissza a vonatomra, és onnan szemléltem a Ság-hegyet, mely egészen lapos, sima tetejével, mely mintha le volna gyalulva, érdekes látvány, annál is inkább, mert a síkságból úgy emelkedik ki magában állva, mint pusztában egy árva fa. Este 9 óra körül érkeztem meg Szombathelyre, és innen azonnal folytattam az utat Kőszegre, ahova 11 óra tájban futott be a vicinális.

Komáromtól az út annyiban érdekelt, mert ezen az útvonalon még nem utaztam. Különösen Vas megye rendezett és csinos községeivel, valamint gazdag tájaival nagyon megnyerte tetszésemet. Kőszeget sajnos az éj miatt nemigen vehettem nagyon szemügyre, de amit láttam, az a legkedvezőbb benyomást tette rám. Egy vendéglőbe pedig betérve, nagyon jó bort volt módomban inni. A vonat kora hajnalban indult Sopronnyék felé, hova pár óra múlva megérkeztem. Mindenekelőtt a vonatvezetőt kértem meg, hogy pár percig várjon rám, míg a foglyot átadom, mibe ő a legszívesebb módon beleegyezett. Azután szétnéztem az állomáson, de csak egy altisztet láttam, kit felszólítottam, hogy vegye át a foglyot, de ő kijelentette, hogy erre nincs meghatalmazása. Majd a guta ütött meg erre mérgemben. Gyorsan telefonáltam a táborba és beszéltem az ügyeletes tiszttel, ki végre nagy nehezen belement, hogy az altiszt vegye át a foglyot, mi meg is történt. Én visszamentem a vonatra és kegyesen jelt adtam a gépésznek, hogy indulhat, mi meg is történt, mikor fut lélekszakadva az altiszt, hogy szálljak le, mert parancs jött, hogy személyesen adjam át a foglyot. Legjobban szerettem volna cifrán káromkodni, de nem lehetett az utasok iránti tapintatból. A katonámnak sebtiben pár útbaigazító szót vetve oda, a mozgásban levő vonatról leugrottam, azt sorsára bíztam és hosszú orral ballagtam vissza az állomáshoz, és azon járt az eszem, hogy most mi lesz. Elcsüggedni azért

nem tudtam, mert biztos voltam benne, hogy valamiképp, kerüljön egy vagyonba, de kocsit kerítek, és úgy megyek be Sopronba, mely k*örül*b*elül* 17 km távol volt már csak.

Ilyes gondolatok közepette indultam a fogollyal a tábor felé, mely a falun kívül egy kis dombháton terül el.[524] Az út a községen át igen lassan menve fél óráig tarthatott. Alig volt több 8 óránál, hogy a táborba érkeztem. A foglyot csakhamar átadtam annak rendje és módja szerint, aztán pedig azonnal nekiláttam, hogy kocsit kerítsek. A táborban levő tisztek nem kecsegtettek reménnyel, de ez azért nem kedvetlenített el a további fáradozástól. Nagy előnyömre szolgált, hogy Lukcsics Pál nevű fiatalabb egyetemi kollégával találkoztam itt, ki aztán kezemre járt, és egyik helyről kocsit, másik helyről lovat, majd egy harmadik helyről orosz foglyot kerített, ki tudott lovat hajtani, e mellé pedig őrzőül egy katonát rendelt ki, aki viszont nem értett[525] a lóval bánni. Jellemző dolog, és mulatságos útnak néztem elébe. Nagy csodálkozásomra a kísérő katonám, derék, Csanád megyei magyar fiú, szintén előkerült. Ő már a robogó vonatról szállt le. Miután a parancsnoknál egy csehnek látszó címzetes vezérőrnagynál bejelentkeztem, ki éppoly szamár benyomását keltette bennem, mint a többi vörös sávos társai rendesen szoktak lenni, a kocsira ültem és nekivágtam Sopronnak, hova épp délben érkeztem meg. Sietve indultam el a polgármesterhez a városházára, kit még ott találtam, épp szűkebb körű tanácskozást tartott, melynek végeztével fogadott. Az ő révén sikerült a főispánnál[526] is tisztelegnem, kinek köszönetem fejeztem ki a kinevezésért, és visszatérve a számfelügyelőnél,vagy kinél időztem addig, míg időközben értesített a múzeumőr,[527] egy főreáliskolai tanár, nevét nem tudom, míg meg nem érkezett, kivel aztán megállapodtam, hogy a hátralévő szabad időmet a társaságában fogom eltölteni. Úgy is lett. Nagyon kedves ember, ki megmutatta a Casinót, mely méreteivel és berendezésével valóban semmi kívánni valót sem hagy hátra, futólag megtekintettem ismét a Múzeumot, majd elvitt a lakására, megvendégelt és végül kikísért az állomásra, ahol érzékeny búcsút vettünk egymástól.

Utólagosan megemlítem, hogy miközben a polgármesternél voltam, jött vissza forma-hiba miatt a felmentésem iránti kérvénye a városnak. Már azt hittem, mikor az iratot a polgármester kezébe vette és a tartalmát még nem ismerte, hogy a felmentésem jött meg. Ugyan csalódtam, de azért a falnak nem futok miatta. De nem ám!

---

[524] Az első világháborús hadifogolytáborokról, lásd a 492. jegyzetben Csák Zsófia tanulmányát, melyben a sopronnyékit is említi. Az első világháborús nyugat-magyarországi hadifogolytáborokról a legújabb német nyelven napvilágot látott feldolgozás: Der Erste Weltkrieg an der „Heimatfront". Tagungsband der 33. Schlaininger Geschpräche 22. bis 26. september 2013. Hg. *Rudolf Kropf*. Eisenstadt, 2014. Ebben általában a hadifogolytáborokról és az ott uralkodó viszonyokról lásd *Balla Tibor* (151–176. o.), a sopronnyéki tábor történetéről pedig *Ernst Mihalkovics* (177–185. o.) tanulmányát.

[525] Tudott.

[526] Baán Endrénél, aki az év júniusig volt a vármegye főispánja, s aki korábban támogatta Házi levéltárnoki kinevezését.

[527] Lauringer Ernő, akit 1914. decemberben bíztak meg a múzeum felügyeletével. Életrajza: *Tóth Imre*: Lauringer Ernő. Vasi Múzeumi Arcképcsarnok. Interneten: http://muzeumbarat.hu/eletr.php?elod_id=45 (2016. július 4.)

A vonatom este indult Győrnek, ahol pár órai várakozási időm volt, mert csak éjfél után mentem tovább Pestre, ahova reggelre megérkeztem júl*ius* 7-én. A sok utánjárással mégis csak elértem, hogy félnapi időm maradt Pesten, melyet siettem jól kihasználni. Miután az Otthonban megfordultam, Csánkinál tisztelegtem, kinek a fogalmazói vizsgáról kezdtem zengedezni, nem minden siker nélkül. A fő célom volt, hogy az időpontra nézve ne támasszon nehézségeket, mit el is értem. A délután folyamán meglátogattam Kolárékat, este pedig utaztam tovább. Egynapos fárasztó út után júl*ius* 8-án este szerencsésen megérkeztem Nagyszebenbe, ahol ismét az Európa-szállodában szálltam meg. Roppant ki voltam merülve a négyéjszakai utazás folytán. Így hát természetes, hogy a sétálgatás helyett, mihelyt megvacsoráltam, azonnal nyugovóra tértem.

Wien, 1917. szept*ember* 30.

A következő napon, d*élelőtt* 9 órakor pontosan a Generalstabsarzt szobája előtt voltam többedmagammal. Nem sokáig kellett várakoznom, és rám került a sor. Megvizsgálásról szó sem lehetett, csak formális kérdésekre kellett válaszolnom, és Adieau! kész voltam az orvossal. Este a Nagyszebenben mindig nagyszámú 82-es bajtársakkal jól sikerült mulatságban vettem részt a Három tölgyhöz nevű vendéglőben,[528] és másnap, júl*ius* 10-én újból a térparancsnokságra kellett mennem az eredmény megtudása céljából. Háromhavi helyi szolgálatot kaptam, no, hát ez nem sok, gondoltam magamban. Itt előhoztam ama kérésemet, hogy a Kriegsarchivba akarok jutni, a dicső Superarbitrierungs-Commissio[529] nézett egymásra, végre azzal a sablonos kijelentéssel nyugtattak meg, hogy majd intézkedni fognak, mi a katonaságnál annyit jelent, hogy segíts magadon, s az Isten is megsegít.

Mivel a hosszú utazás amúgy is nagyon megviselt, így nem volt semmi kedvem sem még aznap Szászvárosra visszatérni, hanem a következő napon reggel indultam, és így legalább módom volt gyönyörködni a mesés vidék szépségeiben. Az út némely helyen, ha jól emlékszem, Nagyapold táján, egészen regényes.

Július 12-én jelentettem a bevonulásom az adjutánsnak, Herzog századosnak, aki azt a kérdést tette[530] hozzám, hogy nem volna-e kedvem Bécsbe a hadügyminisztériumhoz menni. Miért ne? – válaszoltam én, hisz épp oda törekszem, a Kriegsarchivba. Ő felvilágosított, hogy a 7. Abteilungba lennék beosztva, de helyben, Bécsben, már könnyebb lesz keresztülvinnem a Kriegsarchivba való áthelyeztetésemet. Igazat kellett neki adnom, és jelentkeztem. Este már benne volt a zászlóaljparancsban, hogy: „Auf M*ilitär* A*dministration* Numer*o* 23 164/K*riegs*m*inisterium,* Abt*eilung* 7., Numer*o* 22 448/M. G. v*om* 1917./Lt. i*n* d*er* R*eserve* Eugen Házi hat nach Wien abzugehen und sich beim K*riegs*m*inisterium* 7. Abt*eilung* Ma*schinengewehr* zu melden."[531]

---

[528] Drei Eichen-Brauerei. Kerthelyiséggel ellátott söröző volt az 1900–1910-es években.

[529] A bizottságról lásd fentebb a 523. jegyzetet, itt annak tagjairól van szó.

[530] Intézte.

[531] A 23 164. katonai adminisztráció a Hadügyminisztérium 7. osztályának 1917. évi 22 148. számú/M. G. v. 1917./Lt. rendelkezésére Házi Jenő tartalékosnak Bécsbe kell mennie és jelentkeznie kell a Hadügyminisztérium 7., géppuska ügyekkel is foglalkozó osztályánál (ném.).

Ez a kommandírozás a bajtársak között általános irigységet keltett, mert szegények mindnyájan azon a véleményen voltak, hogy hadügyminisztériumba jutni igen nagy kitüntetés. Magam is örültem neki, mert jobbnak tartottam Bécsbe jönni, bármily nehezek legyenek is ott az életviszonyok, mint valamely elhagyatott hadtápvonalbeli fészekben eltemetődni. Még ugyanezen a napon megkaptam utólagosan a vaskeresztemről szóló bizonyítványt, mit nagy megelégedéssel vettem át és tettem el az irataim közé.

A névnapom[532] csomagolással és búcsúzkodással telt el. A családok közül egyedül Szabó főerdészeknél tisztelegtem, kiknek meleg vendégszeretetét módom volt többször tapasztalni. Most, amikor válófélben voltam Szászvárostól, éreztem, hogy mily jól ment nekem itt a sorom és mennyire fáj a távozás, talán örökre. A bajtársaknak is Isten hozzádot mondva, júl*ius* 14-én, a d*élu*t*áni* személyvonattal elutaztam egyedül, mert a szolgámnak szabadságot eszközölve ki, a századhoz bevonultattam.

Júl*ius* 15-én reggel Pesten voltam, és a rossz vonatösszeköttetés miatt az egész napot ott töltöttem el. Az Otthonban laktam. Spányiéknál is megfordultam. Zsinka barátomtól pedig elbúcsúztam, aki szabadságra ment haza, onnan pedig Konstantinápolyba készült.[533] Július 16-án hazaérkeztem én is. A sok csomagot, mit magammal cipeltem, leraktam. Sokáig nem mertem otthon időzni, mert féltem, hogy majd Bécsben felelősségre vonnak, így aztán júl*ius* 18-án estére már Bécsbe is érkeztem, ahol hosszas keresgélés után az Erzherzog Rainer-szállodában[534] kaptam borsos áron szobát.

A következő napon jelentkeztem a 7. Abteilungnál, ahol is a Kupfergruppe[535] alosztályához, a Kontrollstelle für Metallverarbeitende Betriebbe[536] lettem beosztva, és miként megtudtam, szolgálatunk a különféle üzemek, kereskedések stb. ellenőrzése lesz a fémek szempontjából.[537] Miután átköltözködtem a Roter Hahnba[538] és a bécsi drága árakkal közelebbi ismeretségbe jutottam, láttam csak, hogy mily fontos rám nézve az, hogy hazulról egyet-mást hozzak magamnak. Mert a hivatalban a kurzus megkezdéséig semmiféle munkánk nem volt, én tehát becsületesen kétnapos Absentierungot akartam kérni, de a bürokratizmus miatt láttam, hogy így még egy hét múlva sem érek célt, ezért a rövid úton való megoldást választottam, és mint mondják: „illa berek, nádak, erek", egyszerűen engedély nélkül ellógtam haza júl*ius* 21-én, és csak másnap este tértem vissza. Természetesen senkinek halvány sejtelme sem volt az eltávozásomról.

---

532 Július 13-a.

533 Zsinka Ferenc, aki ekkor a Nemzeti Muzeum segédőre volt, a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetbe került ösztöndíjasként, hogy az intézet törökül is tudó szakembergárdájának létszámát emelje. Lásd: *Nagy Norbert*: A Konstantinapolyi Magyar Tudomanyos Intezet tortenete (1916-1918). Mediterraneum, 1. évfolyam (2007. junius 18.). 2. sz. (Lapszám nélkül.) https://www.google.hu/search?q=google&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=gA9xVtnZHIazsQG4kregCw# (2016. július 21.)

534 Bécs egyik patinás, 1912-től napjainkig működő belvárosi szállodája.

535 Kupfergruppe (ném.) = szó szerint: rézcsoport.

536 A fémfeldolgozó üzemek ellenőrző állomásához (ném.).

537 Vagyis arról volt szó, hogy az üzemeket a fém (főleg réz – innen a csoport neve – és vas stb.) háborús célokra történő beszolgáltatása végett fel kellett keresni, s a gyárak, üzemek fémmennyiségét felmérni.

538 Zum roten Hahn: Bécs egyik legrégebbi külvárosi, de jó nevű fogadója. Az 1910-ben szecessziós homlokzatot kapott barokk épületben ma is szálloda működik.

Miután úgy volt a terv, hogy a kurzus, melyben bennünket az új hivatási körünkbe kiképeznek, júl*ius* 23-án fog kezdődni, ezen a napon siettem is arra a helyre, ahol találkoznunk kellett. Mily nagy volt a csodálkozásom, midőn az úgy*nevezett* Lagerplatzon nem találtam senkit sem, visszatértem tehát a hivatalba, és útközben egy kissé szorongtam is: hátha rájöttek az eltávozásomra. A hivatalba érve megtudtam mindent. A kurzus kezdetét pár nappal kitolták, és én hiába rohantam ki messzi, a Duna mellé. Így is jó volt. Én időközben lakás után próbáltam nézni, mert bár a szállodában igen szép szobát kaptam, de a nagy utcai forgalom miatt alig tudtam aludni. Egyelőre nem találtam szobát. Még előbb tapogatóztam aziránt is, hogy a Kriegsarchivba be tudnék-e jutni. A kilátások nem voltak kedvezők, és miután doktor Szekfűtől, akit a Staatsarchivban[539] meglátogattam, úgy hallottam, hogy nagyon kihasználják az embert az egyes urak, kik aztán a cikkekre neveiket ráírják és a nagyvilág előtt más munkájával aratnak dicsőséget, elment a kedvem attól, hogy igen törjem magamat oda.

Júl*ius* 26-án megkezdődött a kurzus, és három nap egymás után az osztrák Metall-Zentrale gyűjtőhelyére[540] mentünk ki azt megszemlélni és a szükséges elemi ismereteket megszerezni. A legkülönfélébb háztartásbeli cikkek, eszközök stb. voltak itt óriási mennyiségben felhalmozva több millió korona értékben, mit aztán innen az egyes gyáraknak továbbítanak hadianyag gyártása céljából.

Magától értetődő, hogy az eléggé száraz kurzus folyamán a szórakozás szükségét fokozottabb mértékben éreztem, és miután még nem ismertem ki nagyon jól magamat Bécsben, meg nyári évad is volt, ennél fogva július 28-án este elmentem a Kriegsaustellunghoz tartozó Marine Schauspielbe,[541] ahol a technika magas színvonalát valóban bámulhattam. A tengeri csaták lefolyását eléggé hűen adja vissza. Egyébiránt az egyes képek tárgyát a program részletesen ismerteti.

Wien, 1917. okt*ober* 1.

Júl*ius* 29-én sikerült a Weissgärberlände[542] 8. sz*ám* alatt egy szép utcai szobát találni az első emeleten, melyet azonnal ki is béreltem havi 90 koronáért. A délután folyamán

---

[539] Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Házi-, Udvari és Állami Levéltár, Bécs.

[540] A Metallzentrale Aktiengesellschaftnak 1914 novemberétől Bécs minden kerületében volt gyűjtőhelye, 1916-ban a külső kerületekben összesen 16. Lásd a gyűjtőhelyek címlistáját: http://www.digital.wienbibliothek.at/download/pdf/475859?name=Einkaufstellen%20der%20Metallzentrale%20A%3D%20G%20Wien%20in%20den%20%C3%A4u%C3%9Feren%20Bezirken; és http://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=14290171 (2016. július 21.) Nem tudtam pontosan meghatározni, Házi Jenő melyikbe ment ki. A Metallzentrale története feldolgozatlan. Fontosabb információk a vállalatról, amely 1917 szeptemberéig mintegy 100 ezer tonna fémet foglalt le és vásárolt háborús célokra lásd: Wolfgang Pensold: **U**nter dem Losungsworte Krieg und Technik. Diese Themenschau zum Ersten Weltkrieg präsentiert das Technische Museum Wien bis 3. Mai 2015. Közzétéve a Technisches Museum, Wien honlapján. http://www.austroclassic.at/index.php?option=com_content&task=view&id=2823&Itemid=27 (2016. július 21.)

[541] A hadikiállításhoz tartozó tengerészeti látványosság (ném.): gyakorlatilag hadihajó- és haditengerészeti kiállítás a Práterban.

[542] A Weißgerberlände a Duna-csatorna partjának egyik harmadik kerületi utcája, összekötő vasút, híd és gyárépületek voltak a környéken.

pedig kirándultam. Szép, napsütéses, meleg vasárnapi nap volt. A fogaskerekű vasúttal mentem fel a Kahlenbergre, mely k*örül*b*elül* 446 m[543] tengerfeletti magassággal bír. Az út feléje semmiképp sem mondható érdekesnek. A hegyen levő kilátótoronyról azonban annál szebb kilátás nyílik a városra és a körös-körül elterülő vidékre. A városból csak a legszembetűnőbb épületek ismerhetők fel, mert a por- és füstfelleg, mely a várost megüli, eltakar egyébként mindent. Korneuburg és Klosterneuburg mesés látképet nyújt. Innen átsétáltam a Leopoldsbergre, miután előbb még szemügyre vettem volt azt a fogadalmi templomot, melyet Bécs város annak emlékére emelt, hogy Sobieski felmentő hadai 1683. szept*ember* 12-én innen indultak a török ellen rohamra.[544] Sétálás közben módomban állt megfigyelni, hogy ez az egyetlen kirándulóhely Bécs közvetlen közelében mennyire kevéssé látogatott és elhanyagolt állapotban van. A Leopoldsberg kisebb erődítmény a régi időből, szintén van rajta egy fogadalmi kápolna, melyet egy osztrák herceg építtetett, a törökök lerombolták és újonnan ismét felépítették.[545] Különben két elhárító ágyú van most ott felállítva, becslésem szerint 10 cm kaliberű, az ellenséges repülők ellen. Azt hiszem, hogy még idáig nem akadt dolguk. A kirándulásról elég fáradtan verődtem haza.

Az egész hét folyamán át tartott a kurzus, melynek folyamán több üzletet és gyártelepet meglátogattunk, megnéztük a Kriegsministerium gyűjtőhelyét is és a Metall Zentrale irodájában több praktikus előadást hallgattunk meg, mivel aztán be is fejeződött a kurzus, én pedig az elkövetkező vasárnapot, aug*usztus* 5-ét arra használtam fel, hogy ismét elmenjek haza egy kis élelmiszerért. Útközben összejöttem egy volt iskolatársammal, Simon Károllyal, aki szintén szüleihez ment haza. Eszéken, a magy*ar* áll*am*vasutak gimnáziumában tanár, és már meg is nősült. Mily különbség, ha valaki civil és nem katona, gondoltam magamban anélkül, hogy irigyeltem volna.

Mikor Bécsbe visszatértem, csakhamar kénytelen voltam beteget jelenteni augusztus 7-én. Mióta a román fogollyal útra keltem, éreztem, hogy nem vagyok rendben. A sebem erősen fájt, forróság és bágyadt fáradtság fogott el gyakran, úgyhogy tovább nem bírhattam az állapot elviselését. Mivel főleg a seb egyik pontja volt igen érzékeny a megérintésnél, azt gondoltam, hogy egy szilánk törekszik kifelé. Az orvos is ezen a véleményen volt, borogatást és nyugodt fekvést ajánlott, míg az állapotom valamerre eldől. Én egy napig tényleg feküdtem az ágyban, de aztán eluntam a dicsőséget, és magamat hirtelen elhatározva, egy sürgős táviratban kocsit kértem otthonról az állomásra, és aug*usztus* 9-én már útban voltam a hazai tájak felé. Elképzelhető a bosszúságom, midőn megérkezve szomorodott szívvel meg kellett megállapítanom, hogy kocsi nem vár, az ok pedig az volt, hogy a sürgős távirat 26 óra alatt nem jutott el haza, sőt, egyáltalában nem

543 Helyesen: 484 méter.

544 A kahlenbergi csata 1683. szeptember 12-én zajlott a Bécset (másodszor) ostromló törökök és a Sobieski János lengyel király és Lotaringiai Károly herceg vezette lengyel–osztrák–német egyesített hadak között.

545 Sankt Leopold Kirche auf dem Leopoldsberg. A korábban Szent György-kápolnát I. Lipót császár az 1679. évi pestisjárványtól való megszabadulásért hálaképpen kezdte átépíttetni. 1683-ban a törökök az újonnan épített kápolnát kifosztották, az újabb átépítés 1693-ra fejeződött be. A barokk stílusban épült templom ekkor kapta mai nevét. A klasszicista stílusú épület végső formáját az 1784–1824. évi átépítések során kapta.

is továbbíthatták, mint később kitudódott. Ily körülmények mellett nem maradt más hátra, mint hogy begyalogoljak a faluba, mi meg is történt. Otthon oly kellemesen éreztem magamat, hogy csak augusztus 13-án tértem vissza Bécsbe. Az orvos újból további fekvést ajánlott, mit lehetőség szerint meg is fogadtam. Így telt el többnyire semmittevéssel pár nap. István királyra[546] újból hazamentem. Ekkor már tisztában voltam azzal, hogy kórházba kell majd mennem, ahol, miként meg voltam győződve, operálni fognak. Ez időben már több oldalról hallottam, hogy a királynak megjelent egy rendelete, mely szerint az aranyérmesek többé nem küldhetők ki a harctérre, hanem a mögöttes részekben használandók fel kiképző szolgálatra.[547] Én ugyan e rendeletet mostanig sem olvastam, csak rövid hírt egy-két újságban. Nagyon megnyugtatólag hatott keblemre, és még inkább ösztökélt, hogy a civil ügyeimmel most már minél inkább foglalkozzam, mert legalább egyelőre nem fenyeget az a veszély, hogy egy ostoba golyó a sokévi fáradságomat és törekvésemet megsemmisíti. A harctértől ugyan nem tudok félni, de az állandó rosszullétem megszilárdította bennem azt a véleményt, hogy önként semmi esetre sem fogok a harctérre jelentkezni.

Egyik este összejöttem Fejérpatakyval is, aki a Múzeum számára való bevásárlások céljából itt tartózkodott, és aki nagyon örült, hogy láthatott.

Wien, 1917. okt*ober* 2.

Mihelyt az István királyi hazautazásomról Bécsbe visszatértem, azonnal elmentem még augusztus 22-én az illetékes katonaorvoshoz, aki tüzetes megvizsgálás céljából a K. u. k. Garn*ison* Spital Nr. 1-be[548] küldött az 5. osztályra, professzor Exnerhez, akinél csakhamar meg is jelentem. A tanár megvizsgált és elrendelte a röntgenezésemet, mi még a nap folyamán megtörtént. A professzor, midőn meglátta a sok szilánkot bennem, felvett a kórházba, ahova augusztus 24-én be is költözködtem. Szentül meg voltam győződve, hogy operálni fognak, és az ismerőseimnek is ezt adtam tudtul. Aug*usztus* 25-én újból megvizsgált a professzor, melynek eredményeképp úgy*nevezett* Lokalisierungröntgenezést rendelt el, mely abból áll, hogy a fájós testrészt világítják meg. Csak két nappal később tudtam meg az eredményt. Eszerint az operáció ügye elesett, mert arra a felfedezésre jutott a tanár, hogy a sebhely odaforradt a csonthoz és innen a fájdalmak a menetelésnél. Ennek folytán meleg levegővel és masszírozással való kezelést állapított meg, mely azonnal kezdetét vette, és nap-nap után szorgalmasan kezeltettem magamat. Annyira ki voltam fáradva, hogy az első napokban semmi kedvem sem volt a kórházat elhagyni, de annál inkább nekiláttam a tanulásnak, melyet törhetetlen kitartással folytattam mindaddig, míg a kivonatolással egymás után a jogi tárgyakból el nem készültem.

A 220-as szobában, ahol az ágyam volt, összesen 8-an voltunk tisztek. Bár különféle elemekhez tartoztak ezek, mégis nagyon jól kijöttem velük. Nagy tekintélyre tettem szert, és azt féltékenyen őriztem is mindig. Mivel a kórházban való remetéskedést

---

[546] Szent István király ünnepére, augusztus 20-ra.

[547] Akik Arany Vitézségi Érmet kaptak. Vö.: F. *Heinrich Michetschläger:* Das Ordensbuch der gewesenen Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Orden, Kreuze, Ehrenzeichen, Medaillen, Denkmünzen, Dienstzeichen, Matrikelzeichen, Amtsabzeichen etz. Wien, 1918–1919. 17. o.

[548] Az 1. számú császári és királyi helyőrségi kórházba (ném.).

csakhamar eluntam, ennél fogva szórakozások után néztem a délutáni órákban, amikor a kórházból szabad volt kimenni. Eleinte csak kis sétákat tettem, és szinte véletlenül mentem el szeptember 2-án este a Deutsches Volkstheaterbe,[549] ahol Schmidt Lothar: Perlen című vígjátéka[550] került a színre. Nem sajnáltam a pénzt és fáradságot a végin, mert valóban irodalmi színvonalon álló darabról van szó, melyet a játékosok művésziesen adtak vissza. Különösen Kramer Leopold játéka tetszett nagyon. A darab rövid tartalma az, hogy Schrottenhofer bankigazgató feleségének hamis gyöngy nyakláncot vesz ajándékba. A feleség meg van győződve, hogy a gyöngy igazi, és végtelenül boldog. Annál nagyobb lesz a csapás, midőn egy ügyes betörő ellopja. Itt kezdődik a bonyodalom, mely nagyon szellemesen van kiszínezve tréfás részletekkel. A bankigazgató nem mer erélyes lépéseket tenni, mert félti jó hírnevét, ha rájönnek arra, hogy a gyöngyök hamisak. A felesége annál inkább munkálkodik az ellenkező irányban. Végre is a tolvaj maga küldi vissza a nyakéket megfelelő levél kíséretében, mert az ékszert hamis volta miatt nem tudta értékesíteni. A rendőrség ügyetlenségének a kigúnyolására tág tér nyílik, mi ki is van használva.

Wien, 1917. okt*ó*ber 3.

Szept*ember* 4-én a kórháztól ki lettem rendelve a K. u. K. Divisionsgericht-hez (Hernals Gürtel 6–12) mint Mitglied.[551] Ugyan nem voltam elragadtatva a megtiszteltetéstől, mert Orosz-Lengyelországban többször volt ehhez szerencsém és a tárgyalás unalmassága meg hosszadalmassága félelmetes volt előttem mindig. Itt, Bécsben azonban egy kissé másként ment, mert a vádlottak tudtak németül beszélni, és így mindent megértettem, aztán egy egyetemi professzor véleménye, mit élőszóval elmondott az egyik vádlott tettének beszámíthatóságára nézve, ki önmagát lőtte meg – természetesen cseh volt –, meg a védőbeszédek magas színvonalon állottak, és élvezettel hallgattam ezeket végig.

Egyébiránt a napi sétákon kívül nem menten sehova sem. Sokat dolgoztam, és az előrehaladásomnak nagyon örültem. Mikor már láttam, hogy a tanulást nemsokára befejezem, elhatároztam, hogy az esti szabad időmet színházba való menetelre fogom fordítani, mivel csak az ismereteimet tágítom, és határozott hasznomra fog ez válni. Így is tettem. Aránylag rövid idő alatt számos színházban megfordultam, és az itt látottakról legalább röviden meg akarok emlékezni.

Szept*ember* 10-én a Carltheaterben[552] León Victor operettjét, a Liebchen am Dach címűt[553] néztem meg. A zenéje tetszetős, a tartalma köznapi, de a feldolgozásban mutatkozó ügyességet nem lehet letagadni. Az ember mindenesetre jól szórakozik

[549] Deutsches Volkstheater (ma: Volkstheater): 1889 óta működő bécsi színház.

[550] Lothar Schmidt: „Perlen älterer romanischer Prosa" című műve.

[551] A császári és királyi hadosztálybíróséghoz (Hernals körút 6–12.) mint tag (ném.).

[552] Bécs Leopoldstadt (Lipótváros) nevű városrészének 1838–1929 között működő színháza.

[553] Victor León: Liebchen am Dach, egyfelvonásos operett két színben. Zenéjét Peter Stojanovits szerezte, kottájának kiadása: Leipzig, Wien, L. Doblinger, 1917. A darab 200-nál több előadást ért meg, magyarul a Padlásszoba cím alatt Budapesten a Városi Színházban játszották később, 1937-ben.

mellette.[554] A mese egyszerű: Weyregg báró szegény muzsikusnak adja ki magát, hogy az alsóbb népréteget megismerhesse és jót gyakorolhasson. Így ismerkedik meg Lizával, kit megszeret és hosszas bonyodalom után feleségül is vesz. Nagyon jól játszottak Liza szerepében: Angela Sax, atyját: Winhelberg Willit Waldemar Richard kitűnően adta, végül Weyregg Ervin bárót, az előző bátyját Pfam Karl igen természethűen játszotta. A színház régi épület, és a belseje szintén eléggé ócska már.

Szept*ember* 11-én fejeztem be a közjog tanulmányozását, és ez nap este a Burgkinóban voltam az Opernringen.[555] Elegáns, színház-szerű berendezéssel, borsos árakkal, de művészies képekkel.

Szept*ember* 12-én először mentem életemben orfeumba, mégpedig a Budapester Orpheumba.[556] A szereplők oly rosszul játszottak, a műsor olyannyira nélkülözte még a trágár viccekben is a szellemességet, hogy elment minden kedvem attól, hogy ide még egyszer is jöjjek. Zsidó vállalat ronda zsidó színészekkel. Pfuj!

Szept*ember* 13-án este a Hofburgtheaterben[557] voltam sebesült tisztek számára fenntartott ingyenes páholyban. Grillparzer „Der Traum ein Leben" című színműve, drámai meséje[558] került színre. Értékes alkotás, telve erkölcsi tanulságokkal. A meséje ez: Rusztán dicsőség után törő fiatalember, kiben a lángot még inkább szítja Zanga, a néger rabszolga, ki valószínűleg ezáltal véli szabadságát visszanyerni. Rusztán távozni akar nagybátyja házából, és sok kérésre beleegyezett, hogy még egy éjjelt ott töltsön. Ekkor aztán egy álma van, melyben letérve a becsületes útról, hatalomhoz és dicsőséghez jut, de a bűnhődés nem marad el, és végső csapást épp rossz szelleme: Zanga méri rá. A rettenetes álomból felébredve, levonva a tanulságot helyben marad, és nagybátyja lányával, Mirzával házasságra lép, hogy egyszerű, de boldog életet éljen. Legjobban játszott Heise Zanga szerepében, míg Geresch Rusztánban egy kissé túl hevesen, belső indulatosságtól remegve patetikusan játszott, de néha nagyon jól. A többi színész játéka nem emelkedett a közönségesen túl.

Szept*ember* 15-én a Neue Wiener Bühnében[559] Geyer – Xaver: „Das neue Gold" című vígjátékát[560] láthattam. A darab tartalma olyan, minő még tucatjával fog teremni. Egy háború alatt meggazdagodott zsidó családról van szó, mely a magasabb körben igyekszik meghonosodni. Tág tér a komikumra. Rudolf Heller szerepét Paul Morgan nagyon jól játszotta. A legjobban kidolgozott szerepben: Ernában Lore Hillebrand jól

---

[554] Rajta.

[555] A Burgkino az Opernring 19. sz. alatt ma is működik, az egyik legjobb bécsi belvárosi mozi.

[556] Budapester Orpheum: 1889-től 1938-ig Bécsben működő varietészínház.

[557] Burgtheater (ném., magyarul: Várszínház): az osztrákok nemzeti színháza Bécsben, 1748-ban nyílt meg, mai épületét 1888-ban kapta, mostani nevét 1919 óta viseli.

[558] Franz Grillparzer műve 1834-ben keletkezett. Magyarul „Az álom élet" címmel ismerjük. 1917. május 19-én mutatták be a darabot a színházban. Az ihletet Pedro Calderón de la Barca spanyol barokk szerző: Az élet álom (1635) című tragédiájából merítette a szerző.

[559] 1908-ban alapított színház Bécsben, 1928-ig működött. Zenés darabokat, vígjátékokat játszottak színpadán.

[560] Siegfrid Geyer – Franz Xaver Kappus: Das neue Gold – szatirikus darab (1913).

játszott és hűen adta vissza e zsidó lány nemes tulajdonságait. A meggazdagodott zsidót magát Ludwig Stärk eléggé művésziesen játszotta, bár [játéka] több helyt kívánni valót hagyott hátra. A többi nem érdemel szót.

Wien, 1917. okt*ó*ber 8.

Szept*ember* 17-én a Hofburgtheaterben ingyenes helyet kaptam egy páholyban. Grillparzertől a „Das goldene Vliess" nevű drámai költemény harmadik részét, a Medeát hozták színre.[561] A görög mítosz hatalmas drámai erővel van feldolgozva, és a sikert csak növelte Bleibtren asszony művészi játéka, aki Medeát valóban mesésen adta vissza. Nagyon érdemes volt megtekinteni e darabot.

Szept*ember* 18-án befejeztem a tanulást, és egyben megpróbáltam, hogy nem lehetne-e pesti kórházba magamat áthelyeztetni, mint ahogy azt régebben Langer főorvos kilátásba helyezte nem csekély örömömre. A Kongregáció-otthon kórházában egy szobát kértem magamnak fenntartani már előbb, mit doktor Strausz igazgató a legszívesebben megengedett. Mivel a főorvos nem támasztott nehézséget, ezért, hogy gyorsabban legyen az ügy elintézve, távirati kikérésemet kértem az otthon kórházától, de még mielőtt a válasz megjöhetett volna, döntött Exner professzor, mely szerint szept*ember* 20-án a kórházat elhagytam és további kezelésre oda naponta bejárok. Úgy az áttételből egy pesti kórházba, mint a szabadság nyerésből nem lett semmi, és én e súlyos csapás alatt, mely terveimet a vizsgát illetőleg érte, nem tudtam meggörnyedni. Összeszorítottam az ajkaimat, és a vas elhatározásom megújítottam, hogy ennek a vizsgának előbb-utóbb, de meg kell lenni, a nehézségeket pedig legyűröm, akármilyenek legyenek azok is. A hivatalban, ahol jelentkeztem, nagyon barátságosan fogadtak, és nem dolgozom semmit sem addig, míg kezelés alatt állok.

Szept*ember* 18-án a Ronacher Varietében voltam.[562] A Budapest Orpheumban látottak után kellemes meglepetés volt az itteni műsor, és az estét jól szórakozva töltöttem el. Eisenbachnak a 6×1=1 című, szkecsben mutatott nagy játszási technikáját nem lehet elvitatni.[563] Onno Ferdinand az „Er und sein Gast"-ban[564] művésziesen és nagyon elegánsan játszott. Az ő szereplése nyerte meg leginkább a tetszésem. Ernst Mátray tánca igen tetszetős, Kata Sterna[565] tánca pedig bájos és roppant kifejezőképes. A műsor többi pontjai mulattatók, de a rendes mértéken felül nem emelkednek.

Szept*ember* 19-én Johann Strauß-Theatert[566] látogattam meg, ahol Stein – Jenbach: Die Csárdásfürstin c*ímű* darabját adták. A zene Kálmán Imrétől nagyon jó, több át is

---

561 Magyarul Az aranygyapjú (1922). Trilógia, melynek harmadik része a Medea (az első rész: Der Gastfreund, magyarul: Vendéglátás, a második: Die Argonauten, magyarul: Argonauták).

562 Ma Ronacher Theater, Bécsben. Anton Ronacher 1888-ban nyitotta meg koncert- és báltermét, amit 1907–1916 között színházzá alakítottak.

563 Heinrich Eisenbach komikus, kabarészínész a Budapest Orfeum sztárja volt. Ketsch: helyesen sketch, azaz szkeccs: rövid komikus jelenet (angol).

564 Ferdinand Onno osztrák színész 1902-től a Burgtheaterben, de ezzel egyidejűleg több helyen is játszott. Az említett darab valamilyen kabaréjelenet lehetett, ilyen vagy hasonló című, Bécsben ekkor játszott színdarabot nem találtam.

565 Helyesen: Kata Stern, híres német táncosnő.

566 1908 óta Bécsben működő, főleg operetteket játszó színház.

ment a néptudatba, a darab szövege azonban nagyon is közönséges, és a zene nélkül egyhamar letűnt volna a színpadról.[567] A színészek közül Otto Glaser, Max Brod és Joo Leffler[568] játszottak jól és említésre méltóan.

Szept*ember* 20-án a Volksoperben[569] voltam, ahol Wagner: Tannhäuser című romantikus operája[570] került a színre. Abban a világos szemrehányás tudatában mentem e darabot megnézni, hogy az opera iránti hanyag nemtörődésem már a műveltségem rovására megy. Pesti éveim alatt nagyon sokat mulasztottam. Az Operában egyszer sem voltam, a Népoperában[571] is csak egyszer, mikor Wagnertől először adták a Parsifalt.[572] Most hát nem akartam elszalasztani a jó alkalmat, és meg akartam menteni, amit lehet, helyrehozni a mulasztásom, ha még nem késő. Ily gondolatoktól vezérelve tettem fel magamban, hogy a kiválóbb alkotásokat meg fogom tekinteni egymás után.

Wien, 1917. nov*ember* 17.

Mint kezdőnek természetesen nem lett volna szabad mindjárt ily nehéz darabot választanom, de ki világosított volna fel engem erről? Ráadásul nem is tanulmányoztam előzőleg a darab szövegét és szövegkönyvre sem tettem szert, minek az volt a következménye, hogy az előadásból vajmi keveset értettem, de annál inkább élveztem a zenét, melynél főleg a méltóságteljes, remek nyitány, aztán az a rész, mely a lovagteremben való gyülekezés közben játszódik, végül a 3. felvonást megelőző zenei kompozíció nyerte meg igen a tetszésemet. A játszók közül leginkább Brand úr hangja tetszett, bár a többiek is, kiket a műsoron megjegyeztem magamnak, szépen énekeltek.

Szept*ember* 21-én lefényképeztettem magamat, mert a hadügyminisztérium által kiállítandó igazolványhoz szükséges egy fényképet is mellékelni, különben ugyan nem gondoltam volna az ilyesmire. Este először mentem a Hof-Operntheaterbe[573] a tiszti állóhelyre, hol alig bírtam kivárni a darab végét, már annyira fájtak a lábaim. Meilhac és Gille: Manon-ját adták, a zene Massenet-től való.[574] A darab nem tetszett. Annyira idegenszerű, hogy kevés élvezetet nyújtott. Környey, ki a pesti Operának is a tagja volt[575] és Lehmann kisasszony éneke tetszetős volt.[576] Egyéb megjegyeznivalóm a darabról nincsen.

---

567 Kálmán Imre: Csárdáskirálynő, három felvonásos operett (1915). Szövegét Leo Stein és Jenbach Imre írta. A darab bemutatója is a Johann Strauß-Theaterben volt.

568 Hermann Leffler német színész, beceneve: Joo.

569 1898 óta működő, operát, operettet, musicalt és balettot játszó bécsi színház.

570 Richard Wagner: Tannhäuser und der Sängerkrieg auf Wartburg, három felvonásos opera (1845).

571 Volksoperben.

572 Richard Wagner: Parsifal, három felvonásos opera (1882).

573 A bécsi Császári-királyi Udvari Operaház (K. K. Hof-Operntheater) 1867-től működő operaház, ezt a nevet 1918. november 15-ig viselte, több névváltoztatás után ma: Wiener Staatsoper.

574 Jules Massenet: Manon, öt felvonásos opera (1884). Szövegkönyvét Henri Meilhac és Philippe Gille Prévost abbé: „L'histoire du chevalier des Grieux et de Manon Lescaut" című műve alapján írta.

575 Környey Béla előbb 1908–1915 között volt a budapesti Operaház tagja, majd három évig a bécsi opera tagja volt, ezt követően haláláig, 1925-ig énekelt az Operaházban.

576 Lilli Lehmann kora egyik leghíresebb operaénekesnője (szoprán), számos európai operaház (pl. a párizsi, londoni berlini stb.) és többek között a New York-i Metropolitan tagja volt, valamint a bayreuthi Wagner-fesztivál állandó szereplője. A bécsi operaháznak 1903–1909 között volt a tagja.

Szept*ember* 22-én délelőtt a K. u. K. Brigadepunkt[577] előtt voltam hivatalos, mely a hatalmas és felette barátságtalan kinézésű Rossauer-kaszárnyában[578] van. Eskü alatt hallgattak itt ki a szászvárosi pofozkodásra nézve, mikor jún*ius* 22-én a megfelelő helyen említett mulatságot rendeztük. Amit tudtam, azt elmondtam. Az eskü szertartásának a komolysága mélyen meghatott. Ez volt az első eset, hogy szavaim bizonyítására az Istent kellett tanúbizonyságul hívnom.

E nap estéjén a Volksoperban Wagner Richard Lohengrinjét[579] nézhettem meg, mely sokkal könnyebben érthető, mint a Tannhäuser. A legnagyobb elismerés hangján emlékezhetem meg az egész operáról, melynek zenéjével nem tudtam betelni. Egyik ámulatból a másikba estem. Csak most lett világos előttem, hogy mily sokat mulasztottam e téren. Csak kár, hogy Lohengrint játszó Grunerttel nemigen tudtam megelégedni, de annál szebb volt Rantzau kisasszony szerepjátéka Elzában. Az eddigi tapasztalataim alapján Rantzan a Volksoper legjobb színésznője.[580] A Lohengrin megtekintése a legméltóbb befejezése volt ennek a hétnek, melynek folyamán majd minden este megfordultam valahol.

Szept*ember* 23-án vasárnap hajnalban haza utaztam, hogy a bécsi sovány kosztot otthonról hozott elemózsiával felfrissítsem. Hazulról írtam doktor Csánkinak, az Országos Levéltár igazgatójának, melyben kértem, hogy nekem egy hivatalos iratban vizsga-terminust tűzzön ki, hogy aztán én ennek alapján szabadságot kérhessek. Csak a következő napon indultam vissza Bécsbe, de Pozsonyban pár órára megállottam, ahol benéztem a királyi kat*olikus* gimnáziumba is. Mily nagy volt a meglepetésem, amidőn d*okto*r Dobai barátomat láthattam ott viszont, akinek sikerült ismét magát Aradról az általa oly nagyon kedvelt Pozsonyba áthelyeztetni. Végül beszélhettem egykori osztályfőnökömmel is, d*okto*r Bekével, kit már évek hosszú során át nem láttam.

A hivatalban nem tűnt fel a távollétem. Eléggé unalmas hét következett rám. Egyszer mentem el egyik társammal egy céget megvizsgálni, de a tulajdonost nem találtuk otthon. Máskülönben folyton és türelmetlenül vártam Csánki válaszát, kinek nevében végre megjött Pelz levele, aki részletes tanácsokkal szolgált, melyet siettem követni, és ennek megfelelőleg szept*ember* 28-án formális kérvényt nyújtottam be a vizsgázhatás céljából, és terminus gyanánt okt*óber* 25–27. napjait kértem. Pelzhez intézett soraimban őt pedig kértem, hogy az elintézett aktát expressz küldje el hozzám, hogy a dolgot minél előbb nyélbe üthessem.

Wien, 1917. nov*ember* 24.

Ilyen lelkiállapotban csak természetes tehát, hogy nemigen volt kedvem szórakozni. Ez az oka, hogy aztán a hét folyamán csak két ízben fordultam meg színházban,

---

577 Szó szerint: császári és királyi dandár-pont (ném.). Az a hely, ahol a dandár tagjainak Bécsben meg kellett jelenniük.

578 Bécs Rossau negyedében található, 1865 és 1869 között épült, 1870-ben átadott laktanya, főépületei a romantikus historicizmus stílusában épültek.

579 Richard Wagner: Lohengrin, három felvonásos opera (1848).

580 Személyét sem a név, sem a szerep, sem pedig a Volksoper tagnévsora alapján nem sikerült azonosítani.

mégpedig szeptember 26-án a Lustspiel-Theaterben[581] tekintettem meg a „Lang, lang ist her" c*ímű* operettet,[582] melynek tárgya egy szerelmi történet a régi jó időkből. Úgy a zene, mint a játék különösen jó, a tartalom már gyengébb, mindenesetre egyszer érdemes megtekinteni.

Szept*ember* 28-án az Urániában[583] voltam, ahol „Meister der Kammermusik" címen Joseph Haydn-tól hallottam egy-két darabot[584] vonósnégyesben. Valami különösen nem élveztem a zenét, mely magas volt számomra, de legalább megvolt az a hasznom, hogy Haydn életéről hallottam eléggé kimerítő előadást. A jeles zenész 30 évig volt Eszterházy h*erce*g szolgálatában.[585] Említésre méltó, hogy sírját ismeretlenek megrabolták, és innen van, hogy míg a feje a bécsi egyetemen van, addig a teste Kismartonban pihen.[586]

Wien, 1917. nov*ember* 25.

Mivel semmi kedvem sem volt addig a tanuláshoz, egyben az ismétléshez hozzáfogni, míg a szabadságlevél nem lesz a kezemben, ezért már csak abból az okból is kifolyólag, hogy az idő jobban teljék, egyben pedig, hogy a türelmetlen várakozásom enyhítsem, ismét a különféle színházak látogatására határoztam el magamat. Így történt aztán, hogy szept*ember* 30-án a Volksoperben két darabot bemutató előadást tekintettem meg, mégpedig a Cavalleria rusticanát Mascagnitól[587] és a Der Bajazzót Leoncavallótól.[588] Meg kell adni, hogy mindkét alkotás remek, de különösen a Cavalleria nagyszerű elejétől végig. A zenéje igen nagy hatással volt rám, és élvezettel hallgattam minden egyes akkordját. A Bajazzónak már csak az egyes részei nyerték meg tetszésem, bár a tartalma sokkal mélyebb felfogású, mint a Cavalleriáé, és hasonlóképp drámai erő lüktet benne minden sorában. Természetesen egyszeri megtekintés és hallás után ily örök alkotásokról az ember nem mondhat el mindet, mert csak a szembetűnőbb szépségeket veszi észre.

Egészen más légkörben mozog Strauss Cigánybárója,[589] melyet a Volksoperben okt*ober* 1-jén láttam. A darab inscenirozása és játszása ellen több szempontból emelhetnék

---

[581] Wiener Lustspielhaus, 1845-től Wiener Theater néven működő népszínház, amely 1927-ig működött, míg helyén mozi nem kezdett üzemelni.

[582] Helyesen: Lang, lang ist's her; német népdal után kapta nevét a mű. Robert Stolz osztrák zeneszerző, karmester műve, szövegét Bruno Hardt-Worden írta. A Lustspielhausban 1917. március 28-án volt a bemutatója.

[583] Uránia Tudományos Színház, amely 1895-től működött.

[584] A kamaramuzsika mestere (ném.). A zenei est elnevezése.

[585] Joseph Haydn Eszerházy Pál Antal herceg udvari karmestere volt 1761–1762-ben, majd öccse, Esterházy Miklós herceg szolgálatában állt, annak haláláig, 1790-ig.

[586] Haydn 1809. május 31-én halt meg. (Első) temetésére másnap, június 1-jén került sor. Temetéseiről (négy volt), a bécsi Bergkirchében őrzött koponyacsontról és Haydn más földi maradványainak regényes történetéről lásd: *Gerlinger Imre*: Haydn koponyájának kalandos története. *Lege Artis Medicinae*, 19. (2009) 1. sz. 76–79. Pdf-formátumban az interneten is olvasható: http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/2.11/gerlinger_haydn_koponyajanak.pdf (2015. március 16.)

[587] Pietro Mascagni: Cavalleria rusticana (magyarul: Parasztbecsület), egyfelvonásos opera (1890).

[588] Rugg(i)ero Leoncavallo: Pagliacci (Bajazzók), két felvonásos opera (1892).

[589] Johann Strauss: A cigánybáró, három felvonásos daljáték (1889).

kifogást, de Istenem, a jó bécsi színészektől csak nem lehet kívánni, hogy a magyar viszonyokat hűen adják vissza? A zene azonban mesteralkotás, és bőségesen megéri azt a fáradságot, mi a színházba járással kapcsolatos. A zene temperamentumos, fülbemászó, nagyszerű és kellemes érzéseket fakasztó.

Míg egyrészt így próbáltam az időt kellemesen eltölteni, másrészt azonban napról-napra türelmetlenül vártam az Ors*zágos* Levéltárból a kérvényem elintézését. Végre-valahára ez is megtörtént. Okt*óber* 3-án megkaptam az értesítést, hogy a kutatást minél előbb kezdjem el, és a vizsga idejéül okt*óber* 25–27. lett kitűzve, mint ahogy kívántam. Most aztán arra törekedtem, hogy a K*riegsministerium*hoz minél előbb benyújtsam a kérvényem. Még aznap átadtam szavatolás céljából elöljárómnak, Brandner ezredesnek, tőle a következő nap személyesen vittem a 21. osztály főnökéhez: Molnár alezredeshez, ki miután jótállott, okt*óber* 5-én pedig nem kevés szaladgálás után a kérvényt az 1. ügyosztály megfelelő referensének a kezéhez juttattam, akivel szintén beszéltem, de nemigen sok kilátással kecsegtetett. Eléggé megnyúlt ábrázattal távoztam el tőle, és csüggedés vett rajtam erőt, de megnyugodtam csakhamar, mert beláttam, hogy be kell türelmesen várnom az akta elintézését és addig nem érdemes lehangoltnak lenni. Így is cselekedtem.

Wien, 1917. nov*ember* 30.

Míg egyrészt rám nézve ily komoly dologgal voltam elfoglalva, másrészt kivettem a részem a szórakozásokból is. Okt*óber* 3-án a Burgtheaterben megtekintettem Grillparzer „Die Jüdin von Toledo" c*ímű* drámáját,[590] de sem a darab értelmét nem voltam képes igazán felfogni, sem a színészek játékával nem tudtam megelégedett lenni, így hát némileg bosszús hangulatban hagytam el a színházat.

Okt*óber* 4-én este a Burg Kinóban[591] voltam, ahol az „Es werde Licht" c*ímű* kultúrfilm[592] került a fehér vászonra. Jó benyomást kelt a darab, és főleg a könnyelmű ifjúság figyelmébe melegen ajánlható.

Okt*óber* 6-án jutottam csak az aranyéremre[593] vonatkozó rendelethez, melynek létéről már régebben tudomásom volt, de mivel mi az ügyosztálynak csak függő része vagyunk, így minden hivatalos irat hetekkel, sőt hónapokkal később jut el hozzánk. Magát a parancsot egyébként érdemesnek tartom a szószerinti leközlésre annál is inkább, mert hisz rám is vonatkozik.

„K. u. k. Kriegsministerium. Abt*eilung* 10. N*umero* 204, 315 Res*kript*

Wien, am 25. Juli 1917.

Der Chef des Generalstabes verlautbart im Allerhöchsten Auftrage unter Op*erations*n*ume*r 42 759 vom 17. Juli l*aufenden* J*ahres* nachfolgenden Befehl:

---

590 Grillparzer: Jüdin von Toledo, magyarul „A toledói zsidó nő" címen játszott darabja (1851).

591 Az bécsi Opernring 19. szám alatt 1914-től napjainkig működő mozi.

592 Es werde Licht: Legyen világosság (ném.) Egy négy részből álló, 1916–1918 között vetített, elsősorban a nemi betegségekről szóló szexuális felvilágosító filmciklus. Rendezője Richard Oswald osztrák rendező, forgatókönyvíró.

593 Az Arany Vitézségi Éremre.

Es erscheint für die moralische Erziehung und Ausbildung des Soldatennachwuchses jetzt und in Friedenszeiten wünschenswert, jene wenigen Männer zu erhalten und bei der Heranbildung zu verwerten, die wegen besonders heldenmütiger Taten vor dem Feinde mit der goldenen T*apferkeits* M*edalli*e ausgezeichnet wurden. Bleiben die mit diesem schönsten Zeichen mannhaften und tapferen Verhaltens Ausgezeichneten dauernd in der Front, so bringt es – abgesehen von der Persönlichkeit der Betreffenden – schon der Besitz dieser Auszeichung mit sich, dass sie sich meist weit über den Rahmen der Pflicht expanieren und so früher oder später zugrunde gehen.

Ich befehle daher, dass die Besitzer von gold*enen* T*apferkeits* M*edalli*en ständig aus der Front gezogen werden; sie sind bei der Ausbildung der Ersätze im Armeebereich oder im Hinterlande zu verwenden, be*ziehungsweise* bei herabgesetzter Tauglichkeit auf anderen, ihrer Charge und Verwendungsfähigkeit angemessenen Posten einzuteilen.

Der Nachteil, dass durch diese Massnahme vorzügliche Chargen (meist höhere K*ommand*o) der Front entzogen werden, kann in Hinblick auf die wenigen betreffenden Personen nicht schwer sein.

Dauernder Abgang tritt auch ein, wenn diese Leute verwundet werden oder fallen.

Dieser Befehl hat auch für alle künftig mit der gold*enen* T*apferkeits* M*edalli*e Beteilten Geltung.

Ad circulandum stb.

Stöger-Steiner G*eneral*oberst m*anu* p*ropria*"[594]

Maga a parancs oly világos, hogy külön megjegyeznivalóm hozzá nincsen.

Egyébként ugyane napon, valamint a következőnek esetéjén a Volksoperben mesés művészi élvezetben volt részem. Wagner Die Walküre[595] és Götterdämmerungja[596]

---

[594] Cs. és kir. Hadügyminisztérium, 10. osztály, 204. sz. 315. leirat
Bécs, 1917. július 25.
A vezérkar főnöke folyó év július 17-én legfelsőbb megbízásból a 42 759 sz. rendelet értelmében a következő parancsot teszi közzé:
A katonai utánpótlás erkölcsi nevelésének és kiképzésének érdekében most és békeidőben kívánatosnak tűnik, hogy megtartsuk, és a képzésben alkalmazzuk azt a kevés embert, akiket az ellenséggel szemben tanúsított különlegesen hősies viselkedéséért az Arany Vitézségi Éremmel tüntettek ki. Amennyiben ezek, a férfias és bátor magatartás legdicsőbb jelével kitüntett férfiak a fronton maradnak, úgy –eltekintve az érintettek személyiségétől – már ennek a kitüntetésnek a bitoklása maga után vonja, hogy messze kötelességükön túl teljesítenek, és előbb vagy utóbb tönkremennek ebbe.
Ezért megparancsolom, hogy az Arany Vitézségi Érem kitüntettjeit véglegesen vonják ki a frontvonalból; az utánpótlás neveléssel és egyéb, a hátországban végzendő katonai feladatokkal foglalkozzanak, ill. egészségügyi alkalmatlanság esetén más, rangjukhoz és használhatóságukhoz mért posztokon foglalkoztassák őket.
Tekintettel a kis létszámra, nem tűnik leküzdhetetlennek az a hátrány, hogy jelen intézkedés miatt magasabb tiszti fokozatú (általában parancsnokként tevékenykedő) személyeket vonnának ki a frontról.
Akkor is állandó űr keletkezne, ha ezek az emberek megsebesülnének vagy elesnének.
A parancs minden, a jövőben Arany Vitézségi Éremmel kitüntett személyre is vonatkozik.
Körlevélben köröztetendő stb.
Stöger-Steiner vezérezredes s. k

[595] Richard Wagner: A walkür, opera (1870).

[596] Richard Wagner: Istenek alkonya, opera (1874).

került színre nagyszerű kiállításban és igen jó előadásban. Mindkét darab igen nehéz és mély értelmű, de előzetesen tanulmányoztam, és így könnyebben megérthettem a színpadon. Mármost ami az egyszeri látás és hallás utáni benyomásaimat illeti, ezekben foglalhatom össze.

A Götterdämmerung[597] zenéjének nagyszerű az a része, mely az előjáték után az első felvonást bevezeti, énekben pedig Brünhilde és Waltrante párbeszéde. A technikai kivitel Siegfried (Gunther képében) megjelenésénél bámulatos. Gyönyörű az ezt rögtön követő párbeszéd is Brünhildével. Fenséges Siegfried és Gunther szövetkezése is. A második felvonás attól kezdve, hogy Siegfried üdvözli Gunthert, isteni szép végig. Hatalmas rész az is, midőn a férfiak üdvözlik Gunthert és Brünhildét közeledésükkor.

A helyes sorrendet betartva előbb kellett volna a Walkürökről írnom, melynek az egész zenéje fenséges. Az énekrészekből nagyon tetszett Brünhilde éneke a második felvonás kezdetén, aztán Brünhilde és Siegmund párbeszéde és Wotan búcsúéneke.

Wien, 1917. dec*ember* 3.

Okt*óber* 9-én egészen váratlanul abban a szerencsében részesültem egyik bajtársam révén, hogy a Burgoperben ingyenes páholyjegyet kaptam. A Der Prophet került a színre, zenéje Meyerbeertől.[598] Úgy a zene, mint a szöveg[599] kiváló alkotás, de ahogyan az egészet előadták, egyenesen bámulatra méltó és utolérhetetlen. Slezak kiválóan játszott, Paaleska és Elizza asszony[600] hangja pedig méltán kelt elismerést. Természetesen Slezak volt az estély főhőse, akinek öblös, gyönyörű hangja viharos ovációkat váltott ki a közönségből.[601] A játék maradandó hatást keltett bennem. Egy ily operát ilyen játékkal látni a legnemesebb élvezeteim közé sorolom.

Mivel abban a meggyőződésben éltem, hogy a szabadságom ügye még hosszabb időt fog igénybe venni, nagyobb biztonság céljából okt*óber* 10-én meglógtam haza, hogy éléstáram üres tartalmát felfrissítsem. Tehettem ezt annál is inkább észrevétlenül, mivel az előző napon kaptam az első hivatalos munkát számos cég ellenőrzése képében, és benn a hivatalban tudtam, hogy elmaradásom azt a látszatot fogja kelteni, mintha szorgalmasan dolgoznék kinn a városban. Sok minden jóval ellátva tértem késő este vissza az útról, és október 11-én derekasan hozzáláttam a munkához, hogy az eltávozásom senkinek fel ne tűnjék. Nagyon rossz idő volt, a zápor miatt teljesen átáztam. Ahogy a K*riegsministerium* épületébe ebéd céljából betértem, elmentem az 1. ügyosztály megfelelő referenséhez érdeklődni a kérvényem iránt, de a dicső bácsitól nagyon barátságtalan választ kaptam: várjak, míg kézhez nem kapom az értesítést. Magamat meghajtva leléptem, mást nem tehettem. Epésen forgattam elmémben, hogy ennyit már előbb is tudtam. Nem éppen a legjobban hangolva ballagtam a zuhogó esőben lakásom felé, midőn útközben elöljárómmal, Brandner ezredessel találkoztam, ki sietett tudtomra adni,

[597] A szó sorközti betoldás, alatta áthúzva: Walküre.

[598] Giacomo Meyerbeer: Le Prophète, magyarul: A próféta. Öt felvonásos opera (1849).

[599] A librettó Eugène Scribe alkotása.

[600] Személyüket sem a név, sem a szerep, sem pedig az operaház tagnévsora alapján nem sikerült azonosítani.

[601] Leo Slezak morva tenorista világhírű volt.

hogy a szabadságot megkaptam és azonnal menjek fel az osztályhoz a szabadságlevélért. Az örömtől alig tudtam hova lenni. Egy pillanat, és már az ügyosztálynál voltam, ahol kezembe adták a kívánt iratot, mely négy hétről szólott, miként kértem volt.

A nap délutánján kemény munkát végeztem. Gyorsan elszaladtam még egy-két céghez, jelentést írtam, bejelentkeztem és késő este hozzáfogtam az úti készülődéshez. Okt*óber* 12-én váratlanul otthon termettem. Még ugyane nap folyamán külön egy tarokkpartit rendeztem a két plébánossal, a következő nap a pihenésnek volt szánva, okt*óber* 14-én pedig megindultam Pestnek a legszebb reményekkel eltelve. Kora délutáni órában meg is érkeztem, és az első utam az Otthon kórházába vezetett nem ok nélkül. Valami úton-módon az Otthonban szerettem volna szobát és teljes ellátást kapni, mert tudtam, hogy sok pénzen kívül a vizsgám sikere is függ ettől. Zsófia nővérnek már korábban megpengettem e szándékomat, és most siettem megtudni, hogy a tapogatózásom minő eredménnyel járt. A nővérekkel beszéltem is, kik nagyon mellettem voltak, de a döntő szó mégis csak d*okto*r Strausz igazgatónál volt, akivel csak másnap találkozhattam. A hátralevő szabadidőmet Angyalék meleg családi otthonában töltöttem el, és csak késő este néztem szállás után. Keserves út volt. Budától a Nagykörútig bejártam minden szállót, de helyet nem kaptam, végre nagy későn az Orientben[602] jutott számomra egy piszkos helyiség, amelyben undorral tértem nyugalomra. Nehogy a poloskák túl szemtelenek legyenek, ezért elővigyázatból egész éjjel égettem a villanyt. Alighogy felébredtem, megkönnyebbülve hagytam el a szállót, hogy többé vissza ne térjek oda.

Wien, 1917. dec*ember* 4.

Első utam ismét az Otthonba vezetett, ahol délig kellett várnom Strauszra, míg beszélhettem vele, de legalább elértem mindent, amit csak kívántam. Boldogan siettem aztán fel az Országos Levéltárba, ahol bejelentettem, hogy a kitűzött időben vizsgázni óhajtok. Mivel odahaza felületes keresgélés folytán Fejérpataky-jegyzeteimet, amelyekből a diplomatikára[603] akartam elkészülni, nem találtam meg, abban a hiszemben éltem, hogy a volt pesti lakásomon lesznek azok. Így még e nap délutánján kisiettem a Tisztviselőtelepre[604] Spányi barátomhoz, de őt nem találva ez alkalommal otthon, a könyveimhez sem juthattam hozzá, miért a hét végén újból elmentem oda, hogy szomorúan megállapíthassam, miszerint a kérdéses füzetek Vásárúton maradtak, és még jó, hogy a doktorátus alkalmával készített rövid kivonat ezekből a kezemnél volt.

Bármily sokat készültem a vizsgára, látnom kellett, hogy mily nagyon hiányos a tudásom. Jóformán és kizárólag csak jogot tanultam, amelyből pontos jegyzeteket csináltam. A magyar történelmet csak most kezdtem olvasgatni, úgyszintén a diplomatikát is, de legtöbb fáradságot a jog ismétlése okozott, melynek tanulása ugyan fárasztotta az

---

[602] A Hotel Orient-szállodában.

[603] Oklevéltan. A történelem egyik segédtudománya, amely oklevelekkel és az oklevelek kiállításának gyakorlatával foglalkozik.

[604] Ma Budapest VIII. kerületének egyik városrésze, 1887-ben kezdődött meg a kertvárosias jellegű lakásépítés a Budapesti Tisztviselők Házépítő Egyesülete szervezésében. Történetéről bővebben lásd: *Papp Zsolt – Pruzsinszky József*: Száz meg tizenöt év. A Budapest-józsefvárosi Tisztviselőtelep 115 éves története. 1–4. kötet. Széchenyista Öregdiákok Baráti Társasága, Budapest, 2000–[2003].

agyamat. Minden délelőtt az Orszá*gos* Levéltár dolgozó termében ültem, ahol gyakoroltam magamat a latin és a magyar oklevelek olvasásában. Zákonyi barátom igen-igen nagy segítségemre volt, de a többi levéltári tisztviselők is, mindnyájan ismerőseim, szintén kivétel nélkül. Ily kemény tanulás közepette teltek a napjaim. Szórakozásról szó sem lehetett. Csak a legszükségesebb látogatásokat végeztem el időközben, mindenütt szíves fogadtatásra találva. Gondom volt mindjárt arra is, hogy a soproni polgármestert[605] értesítsem a vizsgámról és arról, hogy az esküt le szándékozom tenni. Egyben kértem, hogy ha ez nem volna lehetséges, úgy értesítsen.

Nem hiába törekedtem oly nagyon az Otthonba bejutni! Csakis az itt kapott csöndes szobának, nyugalmas viszonyoknak köszönhetem, hogy az ismétlés nehéz munkáját zavartalanul elvégezhettem és így a vizsgának siker reményében nekimehettem.

Az olasz offenzívánknak a kezdete, melynek első hivatalos értesítése okt*óber* 24-én érkezett,[606] heves mozgásba hozta a véremet, és sokért nem adtam volna, ha abban én is részes lehettem volna. Felbuzdulásomnak azonban korlátot kellett szabnom, mert bármily módon vágyódom is a harctér után, az száraz tényként állott előttem, hogy önként, fizikumom múlhatatlan kára és valószínűleg teljes tönkretevése miatt én többé nem jelentkezhetem. A valószínűség pedig igen kicsi, hogy az orvosok kiküldjenek. Így hát be kellett érnem a hírek lázas olvasásával és gyakori fohászokkal, hogy a taliánok minél alaposabb verést kapjanak.

Azonban elérkezett okt*óber* 25-én a vizsga első napja. Írásbeli volt magyar történelemből. A 14 tétel közül a 7-diket választottam, mely így hangzott: „Jellemeztessék Zsigmond uralkodása, különös tekintettel a politikai, társadalmi és kulturális viszonyokra."

Szamár fejjel piszkozatot írtam, de midőn láttam úgy 11 óra felé, hogy a tétel mily nagy, összevontam a mondókámat és azonnal tisztázatba írtam. Bármily lázasan, csaknem gondolkozás nélkül dolgoztam is, nem lettem ¾ 2-re egészen készen, bár 9 sűrűn írott hasáb volt a munkám eredménye. Meg voltam elégedve a dolgozatommal, bár tudtam, hogy a megyei autonómia tárgyalásánál hibát követtem el, mert akkor az universitas nobilium[607] csak a szolgabírák, és nem, mint én írtam, az alispán választására nyert jogot. A hiba bosszantott, de a sok tanulás miatt okosan nem tépelődtem sokat miatta, hisz a megtörténten úgysem segíthettem.

Október 26-án diplomatikából volt az írásbeli, mégpedig a Dl 1658. számú Károly királytól való oklevelet írtam le betűhíven, ha jól emlékszem, 1303-ból való volt,[608] és az

---

605 Töpler Kálmánt.

606 A központi hatalmak caporettói áttöréséről vagy tizenkettedik isonzói csatáról és az olaszok Piave mögé történt visszaszorításáról van szó, amely 1917. október 24. és november 10. között zajlott. Részletesen lásd: Julier 1914–1918. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/5_7.html#2resz (2016. június 30.)

607 Nemesek közössége (lat.).

608 Házi Jenő emlékei pontosak: I. Károly 1303-as oklevelének lelőhelye ma: Magyar Nemzeti Levéltár, Diplomatikai Levéltár, Q szekció, DL-DF 1658. Az oklevél tanulmányozható: http://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/15243/?query=JELZ%3D(1658)&pg=0&bbox=-1047%2C-3487%2C5464%2C179 (2016. június 30.)

„1581. január 9. Litterae ad Cameram Pos*oniensi* Caspar Schitarioczy" jelzésű magyar levelet, missilist[609] vetettem papírra ugyancsak betűhíven. 10^h 30-kor teljesen kész voltam, és vígan távoztam, hogy a szóbelire még átfussam azt, amit lehet.

Okt*óber* 27-e, a nagy nap is rám virradt! D*élelőtt* 10 órakor már benn voltam az Ors*zágos* Levéltárban feles elővigyázatosságból, bár tudtam, hogy a szóbeli csak 12 órakor fog kezdődni. Az első hír, amit meghallok, hogy Csánki beteg és helyette Dőry fog történelemből vizsgáztatni. No, gondoltam magamban, eléggé tarka a vizsgáló bizottság. Kis mértékben ideges voltam, de nem annyira a vizsgától való félelem, mint inkább a hosszú várakozás szülte azt. Mint jellemző epizódot még közbevetve megemlítem, hogy hazulról oly sietve távoztam el, hogy a kardom a szegen hagytam. Az utcára kiérve és jó darabot menve vettem csak észre a szórakozottságom, és flegmatikusan így gondolkoztam: „Ha most te babonás lennél, ezt a visszafordulást rossz ómennek minősítenéd, de mert nem vagy babonás, csak a sikert jelentheti. Szépen a szobámba visszamentem, felkötöttem a kardot, a kápolnában rövid imát mondtam, és így indultam ismét útnak.

Miután Illés József jogtanár megérkezett, 12 óra után pár perccel megkezdődött a feleltetés. Illés kérdezett először, mégpedig a közjogból. Letárgyaltam a Szentkorona-elméletét,[610] beszéltem a városok jogáról, az alsó tábla tagjairól, végül a turopoljai nemesekről[611] is pár szót. Magánjogból a fiscusra[612] való háromolás, az adománylevél clausulája,[613] a statutio,[614] a pignus[615] volt a megbeszélés tárgya, aztán Werbőczy[616] életéből néhány adat. Az egyházjog köréből a Szentszékről, ennek világiak felett való bíráskodásáról, aztán a dos[617] volt a kérdés tárgya. Illés a legnagyobb megelégedéssel befejezte részéről a vizsgáztatást. Valóban szépen és igen értelmesen, folyékonyan válaszoltam kérdéseire.

---

[609] MNL OL Magyar Kamara Regisztratúrája, Litterae ad cameram exaratae (E 41) 1581. január 9. №. 6. Schitarioczy Gáspár levele a pozsonyi kamarának (lat.). (A bazini harmincados a Sziléziából érkező szekeresektől lefoglalta 21 vég posztójukat, mert elkerülték a harmincadvámot.)

[610] Szent Korona-tan fogalmáról, történetéről szóló terjedelmes szakirodalomból újabban a teljesség igénye nélkül: *Kardos József*: A szentkorona-tan története. Akadémiai, Budapest, 1985., valamint lásd „A magyar Szent Korona és a Szentkorona-tan az ezredfordulón" című kötet tanulmányait. Szerkesztette *Tóth Zoltán József*. Szent István Társulat, [Budapest,] 1999., s ismét kiadásra került *Eckhart Ferenc* 1941-es munkája: A szentkorona-eszme története. Attraktor, Budapest, 2003.

[611] A túrmezei (turpolyai, tarpolyai) kerület a Magyar Királyság egykori különleges státusú közigazgatási egysége. A túrmezei nemesek saját közgyűlésükön választhatták meg tisztségviselőiket, igazságszolgáltatási és közigazgatási értelemben önállóságot élveztek Zágráb vármegyétől. Különállásuk, melynek irata 1278. június 21-én Zágrábban kelt, egészen 1848-ig megmaradt.

[612] Fiscus (lat.) = kincstár.

[613] *Clausula* jurium declarativa (lat.) = az adománylevél ún. öröklési záradéka (az adománylevél elengedhetetlen eleme).

[614] Satutio (lat.) = iktatás; az oklevél kiadott iktatási parancs alapján és a megszabott formalitásokkal történő iktatási módja.

[615] Pignus (lat.) = zálog, elzálogosítás.

[616] Werbőczy István pályafutása itt „Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae" című műve miatt került szóba.

[617] Dos: a hitbér, hitbizomány (lat.) intézménye.

Következett Dőry a magyar történelemmel. A beregi egyezmény,[618] a zsidók és izmaeliták jogállása az Árpádok alatt,[619] a kiváltságos osztályok, főleg a kunok részletes elbeszélése, a vegyes házi királyok trónra jutása a leányág alapján, II. Ulászló 1491., 1506. és 1515-i szerződései[620] voltak a megbeszélés tárgyai.

Legutoljára kérdezett a bizottság elnöke: Maróthy a diplomatikából. Elsősorban[621] Werbőczyből fordítottam egy titulust nem valami fényesen. Annál jobban ment egy 1303-ból való pozsonyi káptalani oklevél olvasása, mellyel kapcsolatosan szóba került a pecsét, az írás, az oklevél anyaga, a formulárék megtárgyalása, Mabillonról[622] is beszéltem eleget, aztán a pannonhalmi oklevélről.[623]

Csak pár perc hiányzott a két órából, midőn vége lett a szóbelinek, mely egyhangúan kiváló eredménnyel sikerült. Mindegyik vizsgáztató a legnagyobb jóindulattal viseltetett velem szemben, sőt Maróthy oly szíves volt, hogy a bizonyítványomat is azonnal kiadta, mi nagy előny volt számomra.

Teljesen kimerülve vetődtem a lakásomra d*élután* ½ 4 felé, hol hálát adtam a jó Istennek az oly szép eredményért, aztán pedig pihentem, hogy erőt gyűjtsek az útra.

Wien, 1917. dec*ember* 29.

Mihelyt egy kissé visszanyertem a szellemi frissességemet, azon törtem a fejem, vajon tulajdonképpen mikor utazzam Sopronba? Mivel egy-két elintéznivalóm volt, ezért

---

618 A Beregi egyezmény az 1233. augusztus 12-én II. András király és a pápai legátus a beregi erdőben kötött szerződése, melynek célja az 1233 előtti években az Egyházat ért sérelmek orvoslása volt. (Szabályozta az egyes egyházak só járandóságát és a só forgalmát, és megígérte, hogy még 1233-ban oklevelet ad az egyházaknak só jövedelmeikről; elfogadta házassági és hitbér ügyekben, valamint az egyházmegyei személyek ügyeiben az egyházi bíróságok illetékességét, kivéve az utóbbiak birtokügyeit, melyekben a király illetékes; adómentességet biztosított az egyházi személyeknek, a legátus által tervezett adó kivetését pedig a pápától tette függővé.)

619 Még a beregi egyezmény kapcsán: II. András ígéretet tett, hogy a zsidókat és izmaelitákat kizárja a közhivatalokból.

620 A három egyezmény közös vonása, hogy II. Ulászló és a Habsburgok közti házasodási megállapodásokról szólnak. 1491. november 7-én II. Ulászló magyar király és I. Miksa német-római császár békeszerződést kötött Pozsonyban, melynek során megújították az 1463. évi örökösödési szerződést: Ulászló kötelezte magát, hogy ha törvényes fiú utóda nem születik, a magyar és a cseh trónt a Habsburgok öröklik. A Habsburg–Jagelló házassági szerződés a Bécsújhelyen, 1506. március 20-án az I. Miksa és II. Ulászló közti viszály lezárására és a rákosi végzés hatálytalanítására kötött szerződés. Tartalma: Miksa unokája, Ferdinánd főherceg feleségül veszi Ulászló leányát, Anna hercegnőt. Miksa kötelezi magát, hogy ha Anna hercegnő meghalna, de Ulászlónak újabb leánygyermeke születne, Ferdinánd főherceg őt veszi nőül, ha pedig Ulászlónak fiúgyermeke születik, az az ő egyik leányunokáját, Habsburg Mária főhercegnőt veszi feleségül. Az 1515. július 22-én Ulászló és Miksa császár közötti szerződés: Ulászló fia, a későbbi II. Lajos, feleségül veszi Habsburg Mária főhercegnőt. Ulászló leányát, Anna hercegnőt pedig Szép Fülöp spanyol király fiainak egyike, vagy ha e tekintetben akadály merülne fel, maga Miksa császár veszi feleségül. Ehhez titkos záradékként csatolták, hogy ha a szerződő uralkodó házak közül az egyik kihalna, a másik örökli az osztrák, a magyar és a cseh trónt.

621 Először.

622 Jean Mabillon, bencés szerzetes, történész, aki „De re diplomatica" című munkájával a diplomatika tudományágának megalapítója.

623 Szent István oklevele (1001), melyben írásba foglaltatta a pannonhalmi Szent Márton-monostor részére adott somogyi tizedeket, az apátnak és az apátságnak Montecassino monostorával azonos kiváltságait, valamint a templom felszentelésekor a monostorhoz tartozó falvakat és a pozsonyi vám harmad részét.

úgy döntöttem, hogy hétfőn is lesz elég időm az utazáshoz, és emellett is maradtam. Estére kimentem Spányiékhoz, ahol összecsomagoltam összes dolgomat, a sok könyvet és ruhát, mely utóbbiakban a molyok már nem csekély kárt tettek, és miután a nagy munkával elkészültem, másnap mint poggyászt feladtam a vasútra. Így szerencsésen megoldottam e régóta függőben levő ügyet is.

Vasárnap, okt*óber* 28-án nem csekély töprengés után ellátogattam Kolárékhoz, délután pedig kiutaztam Fótra, hogy unokabátyámat, Ferit, ki ott papi funkciót végez, meglátogassam. A gyönyörű templomot ámulva szemléltem, és nem tudtam betelni az elragadtatással a remek kivitel felett,[624] azonban sokkal rövidebb ideig szemléltem a templom belsejét, semhogy részletesebben írhatnék róla. Késő este tértem lakásomba vissza.

Okt*óber* 29-én d*élelőtt* búcsút vettem mindenkitől, akitől illett, és d*élután* megindultam Sopron felé, ahova csekély késéssel estére megérkeztem, de miként előre sejtettem, alig kaptam [a város] egyetlen valamire való szállodájában, a Pannoniában[625] szállást. A fürdőszobába tettek be számomra egy ágyat, de mert fáradt voltam, így hát nem finnyáskodtam sokat.

Másnap első utam a polgármesterhez vezetett, akinél tisztelegtem és értesítettem őt a letett vizsga eredményéről, minek láthatólag örült, de hogy most már az esküt letehessem, abból nem lett semmi, mi felett eléggé bosszankodtam. Meg is mondtam Töplernek, hogy legalább[626] mindezt megírta volna, elkerültem volna az utat és a költséget. Azt válaszolta, hogy nem akarta elrontani a kedvemet. Uramfia, gondoltam magamban, mintha már nagyobb csapásokat nem állottam volna ki! Láttam, hogy nem érhetem el a célomat, a polgármester közvetítő ajánlatához szintén nem fűztem sok reményt. Az ajánlat abból állott, hogy a felmentésemet fogja sürgetni, ha ez nem kecsegtet kilátással, értesíteni fog, és ekkor nyújtsak be egy kérvényt a városi közgyűléshez, és ebben folyamodjak segélyért. Levelét azonban, mai napig is, még hiába várom, mi elég beszédes bizonyság arról, hogy tájékozódjam.

Mihelyt a polgármestertől elbúcsúztam, meglátogattam a vármegyei levéltárnokot, egy öreg bácsit, ki sietett azonnal atyai tanácsaival, mikre én azonban nem voltam kíváncsi. A bencés gimnáziumban felkerestem Mihályi Ernőt, kit a megye történetének megírásával bíztak meg.[627] Nagyon szimpatikus ember benyomását keltette bennem, és rövidesen ajánlkoztam az 1301–1526 közti idő megírására. Kerestem a múzeum őrét, Lauringer tanárt is, de nem találtam otthon, így hát továbbálltam egy házzal. Miután nem volt más keresnivalóm, este elutaztam Sopronból. Az idő kellemetlenné vált, mert esett, az egész éjjeli utazás pedig korántsem indított jó hangulatra. Győrött és Komáromban átszállottam, és reggel Albárra érkeztem, ahol örvendve vettem tudomásul,

---

[624] A fóti római katolikus Szeplőtelen fogantatás-templom, négytornyos, háromhajós, magyar romantikus stílusban épült (1845–1855), Ybl Miklós tervei alapján.

[625] Sopron legrégibb és legpatinásabb szállodája, 1893-ban épült.

[626] Értsd: ha.

[627] *Mihályi Ernő*: Sopron renaissance- és barokk-stílusban épült házai. Sopron, 1915.

hogy a két nagy csomagom érintetlenül megérkezett. Az elejbém kijövő kocsival azonnal haza is szállítottam. Bár az éjjeli út alaposan megtörött, azért már a nap délutánján, október utolsó napja volt, Kürtön kártyáztunk, és meg volt az a hagyományos szerencsém, hogy sokat veszthettem.

Egy hét volt még hátra a szabadságomból, melyet elég egyhangúan töltöttem el. Egész időmet csaknem igénybe vette a könyveim rendezése és a ruháim rendbehozatala. Nem is tudok más eseményt felemlíteni, mint csak azt, hogy nov*ember* 4-én, amidőn a Szentmiséről hazamentem, egy ajánlott levél várt rám a pesti Platzk*om*m*an*dótól, mely nem tartalmazott egyebet, mint hogy ugyane nap d*élelőtt* 9-kor a Garn*ison* Spital N*umero* 16-ban[628] jelenjek meg. Nem volt kiírva, de sejtettem, hogy Konstatierungról vagyon szó. Igen örvendtem, hogy e kártyát nem egy nappal hamarább kaptam meg. Azonnal leültem, és egy hatalmas Dienstzettelben jelentettem a megjelenés lehetetlenségét, és kértem ennek az ügynek az egyik bécsi katonai kórházba való áttételét. Mint aki a dolgát a leghelyesebben intézte el, nagyon jó étvággyal költöttem el az ebédemet, és többet nem is gondoltam erre a szolgálati ügyre.

Wien, 1918. jan*uár* 21.

A még hátralévő szabad napjaimat Pestről hazaszállított ruháim rendezésével és tisztogatásával töltöttem el. Szomorú szívvel állapítottam meg, hogy a molyok mily nagy kárt tettek, és eleve is aggódva gondoltam arra a napra, amidőn átlépek a polgári életbe, hogy mit fogok magamra venni?

Nem éppen kellemesen teltek el szabadságom utolsó napjai. Unatkoztam erősen, és így nem esett igen nehezemre, midőn [1917.] nov*ember* 7-én visszatértem sok minden jóval megrakodva Bécsbe, hol másnap az illetékes helyeken jelentettem bevonulásomat. Nagy hirtelenjében meglátogattam d*okto*r Szekfűt, kinél Angyal professzorral találkoztam, és megállapodtunk, hogy az este elmegyünk a Rathauskellerbe, ahol hetenkint e napon mindig összejön egy magyar társaság.[629] Így is cselekedtünk, és alkalmam volt találkozni néhány kapacitással, mint a Pazmaneum rektorával[630] és másokkal. Mivel nagyon jól éreztem magamat körükben, ennél fogva később is mindig el szoktam ezekre a csütörtöki összejövetelekre menni, mikor csak lehetséges volt.

A hivatalban egyáltalán semmi munka sem adódott, de csakhamar megbízatást kaptam az úgyn*evezett* Ersatzstückliche Übernahmétól,[631] melynél nov*ember* 10-én működtem először közre, mikor is majd 29 000 garnitúrát vettünk át vasból. E foglalkozást ugyan nem mondhattam érdekesnek, de nem szabad feledni, hogy a katonaságnál vagyok!

---

[628] A 16. számú helyőrségi kórházba (ném.).

[629] A Thallóczy Lajos által szervezett bécsi magyar társaság történetéről lásd: *Waktor Andrea*: „Kegyelmes Büzérnagy! ... Én ábrándozom a bécsi szép napokról". Thallóczy Lajos és köre Bécsben. *Budapesti Negyed,* 46. évfolyam (2004) 4. sz. Interneten elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00003/00033/waktor.html (Lapszám megjelölése nélkül; 2016. július 4.)

[630] Collegium Pazmaneum vagy Collegium Pazmanianum: Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek által 1623-ban alapított, 1624. május 25-től napjainkig működő bécsi papnevelő intézet. A rektor 1915–1928 között doktor Csáky István volt.

[631] Tartalék vagy pótalkatrész átvevő hely (ném.).

Mihelyt ismét beleszoktam a bécsi életbe, újból színházprogramot alkottam magamnak, úgyszintén elhatároztam, hogy levéltári kutatást fogok végezni, hogy legalább az időm csekély töredékét hasznosan tölthessem el. Ezen a héten tehát (nov*ember* 11–17.) hozzáfogtam a Staatsarchivban Detrekő, Balassa Menyhért és Sopron város történetéhez az adatok gyűjtéséhez, egyben a Volksoperbe tíz előadásra Kriegsabonnementet vettem, és a hónap folyamán a következő előadásokat tekintettem meg: nov*ember* 11-én kivételesen kaptam a Hof-Operntheaterbe félárú jegyet a Platzk*om*m*an*dónál. Weber: Der Freischütz című operája[632] került a színre, amely egy népmesén alapszik, és végül is a jó győzelmeskedik a rossz felett. Néhány ária különösen megnyerte a tetszésem. Az előadás kellemes emlékeket hagyott bennem hátra. Nov*ember* 14-én a Volksoperben Josef Reiter: Der Tell *című* mesés drámáján[633] vettem részt. A zene igen jó. A kezdet a cselekményben nehézkes, de azután gyorsan pereg. Tell feleségének és a császári Vogtnak a szerepe van a legjobban kidomborítva. Sikerült alkotás! Nov*ember* 16-án ismét a Volksoperben voltam, hol Verdi Rigolettóját[634] adták, melynek első része addig, míg a második felvonás második jelenete nem kezdődik, nem tetszett, de ettől fogva már annál inkább. Tapasztaltam, hogy a színészek nem csak ekkor, hanem mindig gondos munkát végeztek, és erővel, lélekkel játszanak. Nov*ember* 18-án a Volksoperben Mozart Zauberflötéjét[635] tekintettem meg, melyet nagyon jól játszottak, a technika is kiváló dolgokat produkált. A zene fülbemászó, harmonikus, de egyébként maga a darab eléggé szaggatott, ha mindjárt az alapgondolat, mely fenséges és mély értelmű, mindenütt kifejezésre is jut. Nov*ember* 20-án a Volksoperben ismét egy Wagner-darabot láthattam, nevezetesen a „Tristan und Isoldét",[636] melynek már előzetesen a szövegét áttanulmányoztam, mégsem értettem meg teljesen, és így nem is élveztem nagyon, bár itt-ott tudatára ébredtem, hogy zseniális alkotás az. Nov*ember* 23-án ismét a Volksoperben voltam, ahol Verdi Aida *című* alkotását[637] láthattam. Radamest Fischer-Niemann adta kitűnően, és meglepett a gyönyörű szép tenor hangja.[638] Az opera főleg a harmadik felvonástól kezdve a maga nemében páratlan szépségű, a drámai erő szinte utolérhetetlen. Igazi élvezettel hallgattam a zenét, melyet a lángész is csak ihletett órában teremthetett. Nov*ember* 26-án utoljára mentem e hó folyamán a színházba, mégpedig ismét a Volksoperbe, ahol Otto Nicolai: „Die lustige Weiber von Windsor"[639] *című* komikus-fantasztikus operáját láttam. Az ouvertüre, valamint a harmadik felvonásban a feljövő holdat üdvözlő ének tetszett, de egyébként nézetem szerint csakis a népszerű Falstaffnak köszönhette e darab azt a meleg ovációt, melyben a közönség részesítette.

---

632 Carl Maria von Weber: A bűvös vadász, három felvonásos opera (1821).

633 Josef Reiter: Der Tell (1917).

634 Giuseppe Verdi: Rigoletto, három felvonásos opera (1851).

635 Wolfgang Amadeus Mozart: Die Zauberflöte – A varázsfuvola, két felvonásos opera (1791).

636 Richard Wagner: Trisztán és Isolda, három felvonásos opera (1865).

637 Giuseppe Verdi: Aida, négy felvonásos opera (1871).

638 Karl Fischer-Niemannak a Radames a Wiener Staatsoperben a leghíresebb és legjobb szerepe volt, több mint harmincszor énekelte el 1933-ig.

639 Otto Nicolai: A windsori víg nők, vígopera (1849).

Wien, 1918. jan*uár* 27.

Azonban a színházlátogatásaimról térjünk át azokra az eseményekre, amelyek ez alatt az idő alatt előadták magukat.

Az a kényelmes élet, amelyben eddig részünk volt az irodában, e hó 14-étől kezdve hirtelen megváltozott. Az ezredes helyettese, Randé őrnagy Molnár alezredes parancsához képest szigorúan megkívánta a hivatalos órák betartását, mégpedig 8^h 30–1^h 30 és 3^h 30–6^h között az irodában való ülést. Dolgunk természetesen nem volt semmi, elképzelhető tehát az a rém unatkozás, amely rajtunk erőt vett a hosszú hivatalos órák tartama alatt. Szerencsére nem sokáig tartott ez az állapot, de jó is volt, [hogy vége lett,] mivel a tétlen üldögélés lassan elvette volna a megmaradt kevés eszünket is.

[1917.] nov*ember* 17-én nyilatkoznom kellett az egyik bécsi firma ügyében, ki ellen bírói eljárást indítottak jelentésem alapján. Azt hiszem, büntetést nem kapok, mert a rendeletek csak arra valók, hogy ne tartsák be [azokat], és mindig oly sok rókalyuk marad még hátra, hogy igazán ostoba, ki nem tud a büntetés elől megszabadulni.

A következő napon előjegyeztek nagy örömömre egy hivatalos útra Salzburg vidékére, minek nagy előkészületeket tettem, csak azért, hogy keservesebben essék, annak nem tudom, mi okból való elmaradása.

Ezekben a napokban találkoztam a Staatsarchivban Kossányi Edit kisasszonnyal,[640] egyik fiatalabb kollégám[641] nővérével, kivel kellemesen töltöttem el egy pár órát szellemes társalgás mellett. Találkoztam Kossányival is, kiről már rég hallottam, hogy szintén a K*riegsministerium*ban teljesít szolgálatot. Megismerkedtem Jánossy Dénes d*oktor*ral is, ki az Orsz*ágos* Levéltárban gyakornok, és vele szoros barátságot kötöttem, miután elveink fedik egymást. A felmentésem ügyében ő kérdezősködött, de nem tudott az irat nyomára jutni.

Nem hagyhatom azt sem említés nélkül, hogy nov*ember* 26-án Konstatierung céljából, melyre már Pestre hívtak, e hó elején, a Garn*ison*spital N*umero* 1-be kellett mennem, ahol Lange főorvos vizsgált meg, ki annak idején kezelt, és miként meg voltam győződve, rám nézve kedvező leletet állított ki.

Nov*ember* 28-án olvastam a hivatalos jelentést az orosz békeajánlatról, melyre a mi részünkről másnap elfogadó válasz adatott.[642] Miként k*örül*b*elül* egy évvel előbb a mi első békeajánlatunk alkalmával,[643] úgy most is lélegzet-visszafojtva vártam a történendőket. Azt tudtam, hogy most a helyzet kedvezőbb, és valami, ha nem is mindjárt, majd

---

640 Később, 1931–1944 között a budapesti VI. kerületi dr. Bajusz Györgyné Kossányi Edit és Tanártársai Nyilvános Jogú Leánygimnázium igazgatója volt.

641 Kossányi Béla történész-levéltáros, aki később, 1922-től az Országos Levéltár munkatársa volt. Életrajzi összefoglalója: http://mnl.gov.hu/kozadat/tevekenyseg_mukodes/intezmenytortenet/foigazgatok/kossanyi_bela.html (2016. július 21.)

642 Szovjet-Oroszország ekkor a fegyverszüneti tárgyalások megkezdését ajánlja föl, illetve fogadja azt el többek között a Monarchia, melynek eredményeképpen 1917. *december 3-án* Breszt-Litovszkban megkezdődnek a tárgyalások a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország képviselői között, majd pedig december 22-től hivatalos béketárgyalások folynak.

643 Lásd az 1916. december 13-iki bejegyzést!

csak lesz a dologból, bár nem tudom azt hinni, hogy egyhamar béke köttessék ily hosszú ideig tartó háború után, mely annyi vitális kérdést vetett a felszínre, mint egyetlen háború sem a világtörténelemben.

Máskülönben eléggé egyhangú napok következtek. Irodába jártam, ha tehettem, a Staatsarchivba, és aztán otthon tanulgattam, helyesebben olvasgattam, főleg Jászay munkáját: „Magyar nemzet napjai a mohácsi vész után".[644] A hó első felében, decemberben, csak annak első napján voltam színházban, mégpedig a Burgtheaterben, hol Shakespeare: König Lear[645] került a színre. Gyönyörű előadás volt, nem győztem betelni a nagy író iránti ámulattal, és ahogy különösen Reimers adta a címszerepet, egyenesen elragadó volt. Nagyon sokat tanultam a darab szövegéből, melyet, bár előre nem olvastam el, de mégis mindent megértettem.

Pozsony, 1918. március 7.

Dec*ember* 3-án leesett az első hó is, mely szép lehet ugyan a szabadban, de a városban nem tartozik a kedves látványok közé. A forgalom a finom pelyheket könyörtelenül eltapossa, és csak locs-pocs és piszok marad rövidesen hátra. Kutatásaim a Staatsarchivban folytatom szorgalmasan.

Miután dec*ember* 8-án és 9-én kettős ünnep volt, más dolog híján alkalmasnak tartottam ezt az időpontot a hazamenetelre. Az volt a tervem, hogy az egyik napra dienstfreit kérek, a másikat pedig hozzálógom. Így is készítettem mindent elő, és dec*ember* 8-án a hajnali villamossal megindultam. Ami idáig azonban velem még nem történt meg, az most bekövetkezett. A villamos gépe útközben elromlott, úgyhogy mihelyt Schwechatot elhagyta, mind lassabban és lassabban ment, és végre Deutsch-Altenburgban megfeneklett. Miután csekély kétórai késése volt már a villamosomnak, beláttam, hogy felesleges Pozsonyba fáradnom, mivel a vonatom már rég elpöfékelt, ezért nem is haboztam sokáig, hanem kiszállottam és a legközelebbi villamossal visszatértem Bécsbe, hol azonnal felmentem az irodába kollégáim nem csekély bámulatára, kiknek elszontyolodott szívvel adtam balesetem tudtára. Életemben most jártam először így csaknem, mert egyszer már Lublinból jövet fordult ez elő Oderbergben. A hidegvéremet csodáltam. Nyugodtan fogadtam a sors csapását, mely akaratomat nem törte meg, sőt megacélozta, mert rövidesen elhatároztam, hogy másnap újból szerencsét próbálok. Ez azonban nem akadályozott meg abban, hogy a d*élután* folyamán d*oktor* Jánossy h*adna*gy és d*oktor* Agárdi főh*adna*gy kíséretében ne tegyek egy jól sikerült kirándulást a Wienerwaldba, melynek folyamán betértünk egy vendéglőbe, mely a XVII. kerület, Hernals, Holländerdörfl-ben fekszik 462 méterre a tengerszint felett.[646] Nem tennék említést a vendéglőről, mely nem érdemli [azt] meg, oly rossz teát kaptunk

---

[644] *Jászay Pál*: A Magyar Nemzet napjai a mohácsi vész után. Hartleben Konrad kiadása, Pest, 1846–1848. (Reprint: Historiaantik, Budapest, 2011.)

[645] William Shakespeare: Lear király (1603–1608 k.)

[646] Hollanderdörfl: Hameau falu, ma Bécs XVII. kerületének része, a tengerszint felett pontosan 464 méterrel. Nevét onnan kapta, hogy Lacy osztrák tábornok, amikor 1765-ben megvásárolta a területet, parkosította és vendégei számára pihenőházakat épített szálláshelyül. Holland mintára a házacskák elé fákat ültetett. (Halála után a faházakat lebontották.)

ott, hanem úgy látszik, szerelmesek találkája az. Láttam egy sereg 10-12 éves serdületlen fiút és lányt itt szabadon Vénusznak hódolni. Undor fogott el a látványon, mely pedig annyira jellemző a nagyvárosok erkölcseire. Mi lesz ezekből, ha felnőnek?

Másnap hajnalban újra útnak indultam a villamossal Pozsonynak. Meg is érkeztem, de mire gőzölögve kivágtattam a vasútállomásra, a vonat az orrom elől szépen elvágtatott, nem kis bosszúságomra. Mit tegyek most? – kérdeztem magamban nem is egyszer. Érdeklődtem itt is, ott is, végre megtudtam, hogy indul egy tehervonat, nosza rajta, menjünk hát azzal. Sok utánjárással és szabadkozással végre a vonatvezető felvett, és nekem nyugodt lélekkel tűrnöm kellett a személyzet durva társalgását. Délután 2 órakor érkeztem Albárra, honnan szépen begyalogolhattam. Arról, hogy még aznap visszatérjek, szó sem lehetett, akaratlan-kelletlen dec*ember* 10-ét is otthon töltöttem, és csak a délutáni vonattal tértem vissza Pozsonyba és onnan Bécsbe.

A lelkiismeretem nem volt nyugodt, épp ezért tartottam a dorgatóriumtól,[647] de az ezredes épp elutazott, én pedig ugyancsak útra készen állottam. Egyik barátom helyett kellett Észak-Csehországba felmennem egy fémgyárat megvizsgálni. Még aznap magamhoz vettem a szükséges iratokat, tájékozódtam a feladatomról. Meg kellett u*gyan*is állapítanom, hogy a gyárnak van-e saját tulajdona sárgaréz-rudakban és mennyi. Lejelentkeztem, de csak dec*ember* 12-én este utaztam el a gyorsvonattal a Nordbahnhofról,[648] mely 9^{h} 40-kor indult. Még ezt megelőzőleg nyugodtan alkalmam volt a Staatsarchivban is dolgozhatni.

Pozsony, 1918. márc*ius* 30.

Miután jó korán kimentem az állomásra, megvolt az a szerencsém, hogy ülőhelyet kaptam, és okosabb dolog hiányában álomra hajtottam a fejem. A tájékot Bécs környéken mindenütt magas hó borította, mely a városban is nagy közlekedési nehézségeket okozott. Az éjet jól-rosszul eltöltöttem, miközben a gyorsvonatom, mely Berlinbe törekedett, robogva elhagyta Znaim, Iglau, Kolín, Nymburk és Leitmeritz nagyobb állomásokat. Reggel 6 óra után szálltam ki Teschen a*n* d*er* Elbe városkában, hol ha több időm lett volna, akkor megpróbáltam [volna] egyik 94-es bajtársamat: Pöschke nevűt meglátogatni, akivel még Turnauban kellemes órákat töltöttem el, és aki később, 1915. aug*usztus* végén Brody mellett a lábát elvesztette szegény. Azonban épp hogy csak megreggelizhettem, a csinos városka megtekintésére nem volt időm, mert a vonatom indult Bodenbach felé, mely az Elba másik partján fekszik Tetschennel szemben. Itt már a városban keveset kószálhattam. Megbámulhattam az ipar fejlettségét, mindenfelé gyárkémények meredeztek az égnek, az ízlésesen épült házsorokkal bíró utcákat. A magas kultúra csalhatatlan benyomásaival a lelkemben tértem vissza a reggeli sétámról, és folytattam utamat Aussig felé. Az a hely, ahova mennem kellett, Nesteritz-Pömmerle nevét viseli, és a Kupferwerke Oesterreich[649] gyárát kellett megvizsgálnom. A vonat csupa gyár

[647] A dorgálástól.

[648] Bécs egyik pályaudvara.

[649] Osztrák Rézművek (ném.). A Kupferwerke Oesterreich egy 1899-ben alapított vállalat volt, amely különböző sárga- és vörösréz, valamint alumínium tárgyakat gyártott: drótokat, sodronyokat, lemezeket, huzalokat és csöveket. 1919 után Kupferwerke Böhmen néven, immáron cseh fennhatóság alatt működött tovább a prágai azonos nevű vállalat részlegeként 1938-ig Pömmerle után Aussigban.

mellett sietett tova az Elba partján. 10 körül d*élelőtt* érkeztem meg, és a gyártelep azonnal szemembe tűnt.

Jelentkeztem az igazgatónál, aki azzal a vonattal érkezett Bécsből, amelyen én jöttem, de ő Schreckenstein-Aussigon[650] át jobb összeköttetést kapott, mint én. Megismerkedtem a főmérnökkel is, aki a nagy kiterjedésű és egészen modernül épített gyártelepen kalauzolt végig. Az üzem szénhiány miatt szünetelt, mit sajnáltam, mert sok értékes dolgot láthattam volna. A gyár nagyban foglalkozott vasiparral is, és főleg komló futtatáshoz szükséges drótot gyártott. Valami 70 Waggonra való volt készen. A fémipar is igen kiterjedt. Vörös- és sárgarézben, horganyban és alumíniumban a kész, félig kész gyártmány, valamint a különféle alakú nyersanyag 60 Waggont tett ki, és nekem ily borzasztó mennyiség mellett kellett megállapítanom, hogy vajon a cégnek mennyi megtakarított, saját tulajdonát képző sárgaréz rúdja van. A gyár u*gyan*is kizárólag más cégek számára végzett átdolgozásokat. A nyersanyagot az illető cég adta, melyet kész v*agy* félig kész gyártmány alakjában szállított a Kupferwerke Oest*erreich* vissza, és az átdolgozási díjon keresett, no meg a racionális feldolgozásnál fémet takarított meg, mely a saját tulajdonába ment át.

De tartsunk rendet. Kezdetben természetesen halvány sejtelmem sem volt semmiről, csak lassan tájékozódtam. Közben elérkezett a dél, és én a kantinban ebédeltem két kémikus társaságában, akik közül az egyik németországi hölgy volt, ki rokonszenvezett velem, hogy spontán módon a németeket kezdtem dicsérni. A beszélgetés során tisztába jöttem azzal, hogy a K*riegs*m*inisterium* által megállapított kálóból[651] a gyárnak megtakarítása kell, hogy legyen. Nagy haladás volt ez számomra! De hogy a fenébe állapítsam meg ennek a nagyságát? Törtem erősen a fejemet, de nem tudtam erre módot találni. A főmérnök, akivel d*élu*t*án* tovább szemléltem a telepet, igen óvatos volt, és adatokat nem voltam képes belőle kihúzni. Közben gyönyörködtem a sárgaréz-öntésben, melynek finomságát a próba alapján a laboratóriumban a kémikusok állapítják meg. A laboratórium berendezése valóban pompás és megkapó. Igyekeztem mindent jól megtekinteni, és a lehetőség szerint tanulni.

Miután a gyártelep vizsgálatával készen voltam, és az összes iratok a prágai irodában találhatók voltak fenn, beláttam, hogy itt nincs több keresnivalóm, miért is gyors elhatározással elbúcsúztam, és a már közelgő vonatra felszálltam, hogy Prágában folytassam a kutatást és kielégítő eredménnyel térjek vissza.

A vonatom Aussig mellett haladt el, amelyről már oly sokat hallottam, és amelynek nagyjából való látása is elragadott. Szép házak, nagy gyárak, gyönyörű villasorok a vasút mellett hosszan elnyúlva, az Elba túlsó oldalán a regényes Schreckenstein vára[652]

---

650 Burg Schreckenstein, ma Burg Střekov: vár Aussig an der Elbe / Ústí nad Labem településen.

651 Az áru tömegének veszteségekből keletkező mennyiségi hiánya a névleges (nettó) tömeghez képest.

652 A vár alapjai 1316-ból valók, 1500 körül késő gótikus stílusban átépítették. 1563-ban került a Lobkowitz-Poppel család birtokába, akik egészen az 1948-as államosításig (majd 1990-től ismét) a tulajdonosai. Mai képét az 1601-es átépítés következtében kapta, de a vár jelentősége a XVII. század elejétől csökken, mert lakatlan. (Ide vonatkozó érdekességként említhető, hogy Richard Wagnert a Tannhäuser komponálásakor a vár és környezete inspirálta.)

feledhetetlen marad előttem. De nem sokáig gyönyörködhettem a tájék szépségében, melynek környéke a Sächsische Schweiz[653] nevét viseli, mert besötétedett, meg egyhangúbb vidék következett. Este 8 órakor voltam Prágában, hol a Monopol szállóban[654] kaptam szobát. Otthon megvacsoráztam, és kíváncsiságból még kimentem az utcára, ahol szembe tűnt a híres Pulverturm,[655] mely mellett lévő Representationshaus[656] kávéházában időztem egy ideig, hogy aztán a jól megérdemelt nyugalomra hajtsam fejemet.

Másnap, dec*ember* 14-én első dolgom volt, hogy térképet vegyek, mert nem akartam magamat a csehek gorombaságainak kitenni a folytonos kérdezősködések folyamán. A Kupferwerke Oesterreich irodájába nagyobb nehézség nélkül eltaláltam, mely az Olivagasse 10. alatt van. Itt úgy d*élelőtt*, mint d*élután* alaposan megdolgoztam magamat az üzletkönyvekkel, melyeket kifogástalan rendben találtam. Megtudtam, hogy a kálóból a vörösrezet illetőleg 30 000 kg-ra, az alumíniumban pedig 1500 kg-ra tehető a megtakarítás. Ezzel a tulajdonképpeni feladatomat sikerrel már meg is oldottam, de a következő napon d*élelőtt* azért ismét elmentem az irodába, hol néhány szükséges adatot egészítettem ki. Nagyon meg voltam elégedve diplomáciai tehetségemmel. Az iroda és a gyár nem is sejtette, hogy honnan fúj a szél és mi a célom tulajdonképpen. A fellépésem biztos és erélyes volt, a német nyelvi zavarok nem háborgattak.

Már rég óhajom volt Prágát megtekinteni. Mint önkéntes Neu Benatekben időzve közelében tartózkodtam, de a pénzhiány kényszerített, hogy ne mozduljak. Most hát alaposan szétnéztem, és szabadidőmben szakadatlanul mászkáltam az utcákon, főleg az Altstadtnak nevezett városrészben.[657] Jól szemügyre vettem a Pulverturmot, a Teinkirchét,[658] az Altstädter Rathaust,[659] melyen a bámulatot keltő régi óra van elhelyezve, melyet láttam, mikor épen d*élután* 4-et ütötte és az apostolok szépen ellépegettek egymás után. Bosszúságomra épp egy villamos dübörgött el az úton, így az egyéb jelenségeket, mint a kakas kukorikolását, a halálfej, vagy mi szerepét nem figyelhettem

[653] Szász-Svájc (ném.). Szászországnak az Elba folyó által kialakított, Elbsandsteingebirge több mint 36 000 hektáros szakasza, mely természeti értékekben és az épített örökséget tekintve egyedülálló értékeket képvisel.

[654] Annyit sikerült megtudni róla, hogy az 1900-1920-as években működő szálloda volt. Vö. a róla készült fotót: http://www.philashop.cz/asp/detail.asp?id=58184 (2016. július 21.)

[655] A Lőportorony (ma: Prasná brána) a régi Prága egyik legjelentősebb gótikus épülete, az Óváros erődítési rendszerének maradványa a mai A Na příkopě és a Celetná utca találkozásánál.

[656] Reprezentációs ház (ném.). Másképpen Rendezvények Háza (hivatalos nevén: Reprezentační dům hlavního města Prahy), szecessziós stílusban épült műemlék. Kultúrház, szórakoztató központ kiállító- és hangversenyteremmel.

[657] Óvárosról (ném.) van szó.

[658] Teynkirche vagy Teinkirche, illetve Marienkirche, teljes nevén Kirche der Jungfrau Maria vor dem Teyn: Týn-templom Týn előtti Boldogasszony templom (ném)., (csehül: Týnský chrám, hivatalos nevén: kostel Panny Marie před Týnem). Háromhajós gótikus templom Prága belvárosában.

[659] Óvárosi városháza (ném.), (cseh neve: Staroměstská radnice), 1338-tól működő középület, 70 méter magas gótikus toronnyal.

meg.[660] Az itteni téren, az úgy*nevezett* Velké nam-on[661] van Husznak egy monumentális szobra,[662] amely azonban vízszintes dimenzióival nem valami különösen hat. A Neustadt[663] legszebb részlete a Graben (Na příkopě),[664] itt van a Deutsches Hausnak nevezett híres vendéglő,[665] hol ebédeltem, és a Venzelsplatz (Václavské náměstí),[666] hol mulatóhelyek, mint Alhambra, Passage-kávéház, bankok stb., fényes paloták emelkednek, és a végén a Museum des Königreichs Böhmen nagyarányú épülettömege csinos kivitelben.[667] Természetesen mindent töviről-hegyire megtekinteni nem volt alkalmam. Így múzeumokban, képtárakban, színházakban nem voltam. Még szerencse, hogy az általam megvizsgált cégnek oly szolgálatkész alkalmazottai voltak, hogy szívesen állottak rendelkezésemre a város megtekintését illetőleg, mit én nem is utasítottam vissza.

Pozsony, 1918. ápr*ilis* 4.

Dec*ember* 14-én Lanzenmüller prokuristával töltöttem el az estét, és néhány esti mulatóhelyen fordultam meg vele. Sok szó fordult meg a csehekről, akiket fanatikusan gyűlölt. Egyik részlet, mit elbeszélt, igen megragadta a figyelmemet. Midőn az oroszok Krakkót ostromolták, illetve már közel jártak hozzá 1914 decemberében,[668] Prága titokban előkészületeket tett a fogadásukra. Azok a házak, ahol német családok laktak, fehér keresztekkel a kapun meg voltak krétával jelölve. Hogy miért volt ez, biztosan nem tudja, de valószínű, a kirablás céljából. Ő egy ízben letörölte a kereszteket, de másnap újból felírta valaki. Sok szó folyt még arról az elnyomásról, miben a csehek részesítik őket és a nagy elkeseredésről. A csehek, kik a háború elején meghúzták magukat, később oly szemtelenek lettek, hogy a magyar ezredeket a németek[669] mint szabadítókat üdvözölték.

Dec*ember* 15-én egy másik tisztviselő: Wagner Adolf kalauzolt. A Pulverturm mellett jöttem vele össze,[670] és villamoson átmentünk a Moldván és a Drahtseilbahn[671] mellett szállottunk ki. Mivel a sikló üzemen kívül állott, ezért a mellette levő sétányon felmentünk a

---

[660] Az Orloj 1410 óta működő szerkezet a városháza oldalán. Az apostolok az óramű felső részében lévő ablakban vonulnak el 1597 óta. A (nem halálfej, hanem) csontváz és a kakaskukorékolás az idő múlását jelképezi.

[661] *Velké náměstí (cseh): főtér.*

[662] Vladislav Saloun szobrász a művet 1906-ban készítette, de csak 1915-ben leplezték le Husz János máglyahalálának 500. évfordulója alkalmából. Nagyméretű, szecessziós alkotás, ahol a központi alak mellett jelképes alakok, parasztok, bujdosó husziták szobrai állnak.

[663] A prágai Újváros (ném.).

[664] Utca Prága központjában, régen árok (elnevezése innen van), amit 1760-ban feltöltöttek.

[665] 1875–1945 között működő egyesületi klubház, a helyi társasági élet központja.

[666] A Vencel tér, már az új városrészben (Nové Město).

[667] Az intézményt 1818-ban alapították Cseh Honismereti Múzeum (Vlastenecké muzeum v Čechách) néven. 1848-ban Cseh múzeumra (České muzeum) keresztelték át, majd 1854–1919 között viselte a Házi Jenő által németül használt Cseh királyság Múzeuma (Muzeum Království českého) nevet. Az épülettömb neoreneszánsz stílusban épült.

[668] Valószínűleg az 1914. november 30-án kezdődő, december 13-ig tartó második krakkói csatáról van szó, melynek során a harcok a belvárostól kb. 10 km-re zajlottak; az oroszoknak nem sikerült a hadművelet.

[669] Prága német nemzetiségű lakosai.

[670] Értsd: a lőportoronynál találkoztak.

[671] A Petřín-sikló. Nevét a dombról, kapta, ahová felvisz.

Hasenburg nevű dombra, hol az utunk az úgy*nevezett* Hungermauer[672] mellett vezetett el, melynek történelemben nézek ennek utána. A városra gyönyörű kilátás nyílik már innen is, de az időjárás nem kedvezett. Lassan elértünk a kilátótoronyhoz a Laurenzibergen,[673] melynek tetejére lift vitt fel. Jóformán semmit sem láttam, csak a környék elmosódott körvonalait. Hóvihar[674] dühöngött éppen, és reménytelen volt a helyzet. A közel eső tájakat azonban mégis jól megfigyelhettem. Így a Hungermauer mögött modernebb erődítés látható Vauban-rendszerben építve.[675] A gazdagságáról oly híres strahovi premontrei monostor[676] előttem terült el nagy méreteivel. Jól szemügyre lehetett venni a Hradschint[677] is.

Pozsony, 1918. ápr*ilis* 5.

Nem volt érdemes sokat szemlélődni a hóvihar miatt, tehát leszállottunk, és azon az úton mentünk vissza, amelyen jöttünk. Megtekintettük kívülről a Szent Sír kápolnáját, Szt. Lőrinc templomát[678] és a cseh turista klub pavilonját. A Kinský-kerten[679] átsétálva lementünk a villamoshoz, és egynéhány szórakozóhelyet látogattunk meg ismét az este folyamán.

A következő napon, dec*ember* 16-án d*élelőtt* ismét Wagner volt a kísérőm, ki a cseheknek még ádázabb gyűlölője volt, mint Lanzenmüller. Ezúttal utunk célja a Hradschin volt. Villamossal mentünk fel, és áthaladva egy hídon a Hirschgrabennek nevezett szakadékon,[680] csakhamar a nagy épülettömegek között voltunk. Az utakon egyedül itt olvasható a cseh felírás mellett német is.

Pozsony, 1918. ápr*ilis* 12.

A királyi palota zárva volt, van valami három udvara, amelyen végigcsatangoltunk,[681] de a tél miatt a szobrok, kutak be voltak fedve, így különösebb dolgokat nemigen

---

672 Csehül: Hladová zeď. 1360–1362 között, gót stílusban, a Petřín-dombon épült erődítmény, eredetileg 4-4,5 méter magas és 1,8 méter széles fallal, amely a várat és a Mala Stranát kötötte össze védelmi szempontból. Nevét a hagyomány szerint az 1361-ben kitört éhínség miatt kapta, mert építési munkálatai a város éhező munkanélkülijeinek adtak kereseti lehetőséget.

673 Petřín német neve.

674 A szó előtt áthúzva: egy.

675 XVIII. századi, Mária Terézia-kori erődítési rész, egyik bástyájában csillagvizsgálóval. Nem Vauban építette, itt az ő nevét viselő rendszerről van szó: a védőfalakat alacsony bástyákkal alakították ki.

676 Strahovi-kolostor: 1143-ban alapította a premontrei rend.

677 A Hradzsin, csehül: Hradčany. Gyakorlatilag a várnegyed.

678 A barokk stílusban épült Szent Lőrinc-templom (kostel sv. Vavřince) még a Petřín-dombon áll. A templommal szemben található az Isten sírja-kápolna (kaple Božího hrobu), mely 1732-ben épült. A kápolna a Strahovi-kolostortól idáig vezető Kálvária utolsó stációja.

679 Csehül: Kinského zahrada vagy Zahrada Kinských. 1755–1765 között, rokokó stílusban épült palota és annak kertje, 1768-tól a Kinský család tulajdonában. Az épület jelenleg a Cseh Nemzeti Galéria egyik művészeti múzeuma, a kert nyilvános.

680 Csehül: Jelení příkop. A prágai vár északi oldalánál futó mélyedés, a Brusnice-patak völgye, eredetileg a vár természetes védelmét szolgálta.

681 A királyi várról van szó. A palota a prágai vár harmadik udvarának keleti oldalán álló épület, a város legjelentősebb és legnagyobb világi jellegű gótikus építménye.

láthattunk, miért is habozás nélkül S*zent* Vid templomába[682] mentünk, hol egy misét is hallgathattam. Nem érzem magamat hivatottnak, hogy a nagy gótikus templomról véleményt alkossak az építészet szempontjából, de gazdagabb berendezési istenházat még nem láttam, annyi tény. Csak a templomnak szentély felé eső része volt megtekinthető, mert a másik rész renoválás alatt áll. Különösen megnyerte a tetszésem a szentély ablakainak merész könnyedsége és az ívek bámulatos aprólékos kidolgozása. A szem elkáprázik, ha hosszabb ideig figyelemmel nézi őket. Gyönyörű alkotás a királyi páholy, melynek faragványai csodálatot keltők. A sok szobor, oltár, síremlék, mi lépten-nyomon a szemek elé tárulnak, meghaladnak minden képzeletet. Futólagos megtekintéssel vajmi halvány fogalmat alkothat az ember magának. A különféle korokban és különféle stílusban épített emlékek vajmi tarka képet nyújtanak a szemlélőnek. Hatalmas arányú a barokk stílben épült Nepomuki Sz*en*t János ereklyetartója ezüstből, melyet Mária Terézia készíttetett,[683] és mint mondják 2000 kg ezüst volt hozzá szükséges. De minden képzeletet felülmúl műkincseivel a Sz*en*t Vencel-kápolna,[684] melynek falazata és ajtaja tele van arany- és ezüstdíszítéssel, drágakövekkel kirakott mozaikokkal és régi, szép freskókkal.[685] Minden tárgy becses históriai emlékmű. Napok kellenének tüzetes áttanulmányozásához, haj, de mikor csak pár perc áll rendelkezésre! A kápolna feledhetetlen benyomást keltett[686] rám pazar kincseivel, melyhez hasonlót még sehol sem láttam. Még az esztergomi főkáptalan kincstára[687] sem közelíti meg. Mindössze felületes képekkel kellett megelégednem és távoznom. Még megemlítem, hogy a kanonokok[688] itt is oly kövérek, mint másutt, de az istentisztelet alatt vörös, földig érő palástot viselnek, mely fent hermelin gallérral bír. Furcsa alakok. Rikító és túltömött ruházkodás!

A Sz*en*t Vid-templom és a ki*rályi* palota közt kell lenni Sz*en*t György lovas szobrának is, de ezt sajnos nem láttam, valószínűleg faburokkal volt befedve ez. A Kolozsvári testvérek, magyar szobrászok alkotása,[689] és így engem különösen érdekelt volna.

---

682 Szent Vitus-székesegyház (cseh nevén: Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha), a Prágai Érsekség főtemploma, gótikus (1344) és neogótikus (1844–1873) stílusú épület, a cseh királyok temetkezési helye.

683 Csehország, a folyók, hidak, hajósok, vízimolnárok, halászok védőszentje, a gyónási titok mártírja. A székesegyházban van eltemetve. 1729-ben avatták szentté.

684 Az 1362 és 1367 között épített, gótikus kápolna, Szent Vencel fejedelem sírhelye.

685 Az egykori körtemplom helyén álló, részben féldrágakövekkel borított falú kápolna eredeti freskómaradványai, valamint egy 1541-ben festett, reneszánsz falikép, amely a fejedelem meggyilkolását ábrázolja.

686 Tett.

687 *Esztergomi* Bazilika és a Főszékesegyházi *Kincstár.*

688 Itt valószínűleg a kifejezést egyszerűen a papokra használja. A kanonok szó jelentését lásd a Magyar Katolikus Lexikon on-line változatán: http://lexikon.katolikus.hu/K/kanonok.html (2016. július 21.)

689 Kolozsvári Márton és György alkotása 1373-ból, amely Európa első bronzból készült, teljes alakos lovas szobra. „A szobor első említése 1541-ből maradt fenn, Václav Hájek cseh krónikájában. Ekkor már Prágában van, a Mihulka-torony közelében mint kútszobor… Hogy mikor és hogyan került Prágába, azt nem tudjuk." *Prokopp Mária*: Márton és György Sárkányölő Szent György-szobra, 1373. *Korunk*, 2001. július, 15–20. Interneten: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00043/marton.htm (Lapszám megjelölése nélkül; 2016. július 5.) Lásd továbbá: *Sümegi György*: Kolozsvári Márton és György Szent György-szobrának néhány képzőművészeti ábrázolásáról. *Korunk*, 2006. október. Interneten: http://www.korunk.org/?q=node/8332 (Lapszám megjelölése nélkül; 2016. július 5.)

Már nem emlékezem tisztán, hogy mit minő sorrendben néztem meg, de ez mellékes is. Itt van Sz*en*t György temploma, legrégibb e nemű épület Prágában, nemes román stílusban.[690] Restauráció[691] alatt áll a maga egészében. Innen kanyarodtunk el az úgy*nevezett* Alchimista utcába,[692] mely a Hirschgraben felé néző várfalhoz építve húzódik meg. Tipikus középkori házak, oly kicsinyek, hogy alig lehet elképzelni, hogy hogyan lakhattak benn emberek. Itt mutogatják Tycho de Brahe házát is és alkimista kályháját,[693] amelyen most megváltozott viszonyokkal finom pecsenyét sütöttek éppen. Gyönyörű kilátás van innen a Szarvas-árokra,[694] az úgy*nevezett* Weisser Turmra[695] balra és Daliborkára[696] jobbra, oldalt a réztetejű Belvedere épületre,[697] elől pedig a gyönyörű fekvésű és szép Kadett-iskola épületeire.[698] Miután kedvemre szétnéztem a kis konyhában és szobában, utunk Daliborka tornyához vezetett, mely erődítmény, és börtönül szolgált a régi időben. Nevét a leghíresebb politikai foglyáról bírja.[699] Láncok, néhány kínzóeszköz, többféle fülke, földalatti börtön látható itt teljes épségben. Az ember elfogódottan járja e szomorú helyeket be, mert érzi, hogy mily sok szenvedés fűződik e csupasz helyekhez. Látható itt egy teljes játékkártya is, melyet állítólag Daliborka készített és saját vérével rajzolt meg elég ügyesen. Csodálom, hogy nem üveglap alatt tartják. A nedvesség így rövidesen tönkre fogja tenni.

Sokáig szemléltem azt a gyönyörű képet, amely Hradschinról letekintve tárul az ember szemei elé. Közvetlenül alattunk régi főúri épületek, a Pálffyaknak is van itt házuk,[700] aztán a nem mély, de széles Moldva, azon túl a város mind inkább elhúzódó körvonala. A cseh Nemzeti Színház a folyóparton,[701] Vysehrad távoli erődítményei, a sok torony, gyárkémény, mint valami bűvös panoráma hat az emberre. De sietnem kellett, és így búcsút vettem a meseszép kilátástól, a főkapun[702] kiléptünk. Térség van itt, jobbról

---

[690] Szent György-bazilika román stílusú, 920-ban alapították, 973-ban a szomszédos bencés kolostorral kibővült épületegyüttes. Az 1142-es tűzvész után átépítették, szintén román stílusban.

[691] Restaurálás.

[692] Az Aranyművesek utcája vagy Arany utcácska (Zlatá ulička) korábbi neve.

[693] Hagyomány alapján kialakult turisztikai látványosság.

[694] A Szarvas-árok a Brusnice-patak torkolati szakasza Prágában, a Hradzsintól, a vártól és a Kisoldaltól északra. Alsó végén a patak a Moldvába torkollik. Az ároktól északra a Királyi kertek találhatók.

[695] Itt valószínűleg a Szent György-bazilika kettős, fehér színű ikertornyáról van szó.

[696] A Daliborka-torony 1496-ban épült, és egészen a XVIII. századig börtönként működött. A torony nevének legendája onnan ered, hogy első rabját Dalibornak hívták.

[697] Belvedere Nyári Palota.

[698] Az Infanteriekadettenschule (Gyalogsági kadétiskola) épületegyüttese Prágában, amely 1869–1918 között működött.

[699] Lásd a 696. jegyzetet!

[700] Eredetileg 1655–1661 között barokk, majd a XVIII. század folyamán klasszicista stílusban újjáépített palota.

[701] 1851-ben határozták meg a színház helyét a Moldva folyó partján, a végleges színházépület 1877-re készült el, megnyitója 1881-ben volt.

[702] A prágai vár harmadik udvaráról nyíló főkapu, Nicolaus Pacassi, Mária Terézia udvari építésze tervezte, s Ignaz Platzer puttói díszítik.

az érseki palota, balról pedig a Schwarzenberg-palota, mely groteszk, keleties stílusban [van] építve, technische Museum[703] van itt berendezve, azonfelül, ha jól emlékszem, szeminárium gyanánt is szolgál.[704] Leérve a Nerudova ulicéra,[705] mely régi, barokk stílű házakból áll, eljutottunk az oly híres Károly-hídhoz, mely a királyi várat össze kötötte az Altstadttal, és talán a világ legrégibb ép hídja, kőből épült egészen. Neve után ítélve IV. Károly, Zsigmond királyunk atyja építhette. Hatalmas torony mindkét hídfőnél. A híd tele van régi szent szobrokkal. A bejárást védő bal parti torony mellett látható egy igen megkopott Roland-szobor is, mely a németek nagy múltját hirdeti itt, mely – sajnos már alig a jelené.[706] A híd bal oldalán egy emléktábla jelöli azt a helyet, ahonnét Nepomuki Sz*en*t Jánost a vízbe hajították.[707] A hídról nagyon jól látható a Hradschin kiugró tanácsterme, honnan 1618 májusában Fabriciust és két társát az ablakon kidobták, mely a harminc éves háború bevezetése volt,[708] akárcsak a mostaninak a trónörökös pár meggyilkolása.[709] Mindjárt a jobb parti hídfőnél, balra látható IV. Károly szobra,[710] és itt van a Serafi Sz*en*t Ferenc temploma.[711]

Utólagosan említem meg, hogy a Nerudova ulicén lemenve, megtekintettem még előző napon Sz*en*t Miklós templomát, mely nagyon szép barokk stílusú és bévül gyönyörű freskókkal [van] díszítve.[712]

Az Altstadtban még az előző napokban bolyongtam. A szűk utcák jellegzetesek. Érdekes épület a német műegyetem és a német országos színház, mely már igazán ócska épület.[713] Megtekintettem a gótikus Teinkirche belsejét, melyhez az út egy régi házon

---

[703] Technika(történet)i múzeum (ném.).

[704] Az empire stílusú Schwarzenberg-palotát 1800–1810 között emelték az érseki hivatal számára. (Több funkciója után ma a svájci nagykövetségnek ad otthont. A Prágai Nemzeti Technikai Múzeum ma egy külvárosi, modern épületben található.)

[705] Neruda utca (cseh.).

[706] A Moldva fölött átvezető kőhidat 1357–1402 között építették, az óvárost és a Kisoldalt köti össze. Két végét gótikus tornyok zárják le. Roland-szobor a bal oldali toronynál (sem a jobb oldalinál) nincs, itt a Szent Ivó-szoborról, Matthias Bernhard Braun 1711-ben elkészült alkotásáról van szó.

[707] Nepomuki Szent János szobrát, aki a folyóba dobattatva lelte halálát, még az 1400-as években állították a föl a hídon, a szobrok közül elsőként.

[708] Prágában a cseh protestánsok Heinrich Matthias Thurn gróf vezetésével a kormányzat megbuktatására – gyakorlatilag a katolikus–protestáns ellentétet lezárandó ún. augsburgi vallásbéke pontjait elutasítandó – szervezett összeesküvés során támadt vita hevében 1618. május 23-án kidobták a Hradzsin ablakán a császárpárti Jaroslav Martinitz várgrófot, Vilém Slavata tartományi főbírót és Fabricius nevű titkárukat. Az összeesküvők számítása ellenére a kidobottak kisebb sérülésekkel túlélték a 18 méteres zuhanást és elmenekültek. A cseh protestáns rendek ezután kapcsolatba léptek a morva, sziléziai, magyar rendekkel és Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel, valamint a német Protestáns Unióval. Ezzel vette kezdetét a harmincéves háború.

[709] Lásd a 3. jegyzetet!

[710] IV. Károly német-római császár lovas szobra, Ernst Julius Hähnel neogótikus stílusú alkotása (1849).

[711] Tévedés, az Assisi Szent Ferenc-templomról van szó.

[712] A Kilian Dietzenhofer tervei alapján 1704–1755 között barokk stílusban épült templom mennyezeti freskói Szent Miklós és Szent Benedek életét mutatják be (a templom eredetileg bencés apátság volt).

[713] A mai Stavovske Színház (Stavovske divadlo), Európa egyik legszebb színháza, 1781–83 között épült, klasszicista stílusban. Az eredetileg Nosttitz Gróf-színháznak nevezett teátrum 1799-től 1920-ig a Királyi Német Színház nevet viselte.

át visz, de nem találtam oly érdekesnek, mint gondoltam. Igaz, alig volt időm a tüzetes szétnézésre, mivel el kellett már utaznom. Érzékeny búcsút vettem fáradhatatlan kísérőmtől, és siettem a Franz Josef Bahnhofra, mely az idáig látott legszebb állomás,[714] hol a délutáni gyorsvonatba beszállva Taboron és Gmunden, eléggé egyhangú vidéken át, estére Bécsbe érkeztem.

Prágának történelmi emlékekben való gazdagsága csaknem kimeríthetetlen. Őszintén irigylem is érte. Amennyire el tudtam merülni régiségeinek a szemléletében, melynek csekély részét láttam csak, úgy utáltam a cseh lakosságát. Ha lehetséges, valamikor ide még visszatérek, hogy tanuljak a régiségein.

A Hradschin az alatta folydogáló Moldvával hasonlatos a budai várhoz, bár ennek a képe mégis nagyobb arányú, ha nem is dicsekszik különös régiséggel. Csak emlékeztetőül jegyzem meg, hogy a Károly-hidat az 1890-es években egy jégár áttörte, a kijavítás szemmel látható.[715]

A város összképe igen harmonikus és kedves, de az újabb részei azért nem éppen különlegesek. A kövezet rossz. A Pulverturm melletti Reprezentationshaus mintegy a cseh törekvések középpontjának tekinthető. Pazarul és gazdagon díszítve épült.

Isten veled Prága! A viszontlátásra!

O. A. M. D. G.[716]

[714] Ferenc József-pályaudvar (ném.). Ma Prágai főpályaudvar (Praha hlavní nádraží). 1871-ben nyílt meg, Ferenc József nevét az első világháború végéig viselte. Szépségét Josef Fantának köszönheti, akinek a tervei szerint 1901–1909 között szecessziós stílusban újjáépítették.

[715] A híd első nagy restaurálása 1874 és 1883 között zajlott, ekkor a tornyokat újították fel. Ezt követően az 1890. szeptember 4-én reggel fél hatkor a hídra zúduló jeges ár több szobrot széttört. A szobrok helyreállításának látható nyomairól van szó.

[716] Omnia ad maiorem Dei gloriam (lat.): a jezsuiták jelmondata, magyar változata „Mindent Isten Nagyobb Dicsőségére"-fordításban ismert.

V. FÜZET.

ESEMÉNYEK 1917. DEC*EMBER* 17. – [1918. JÚLIUS VÉGE KÖZÖTT]

Pozsony, 1918. ápr*ilis* 17.

Mivel a néhány napi utam teljesen kifárasztott, nem csekély nehézséget okozott a jelentésem megfogalmazása, melyet aztán egyik bajtársam ékes német nyelvre fordított le. Miután elkészültem a sok írással is, jóformán a teljes semmittevés korszaka következett be, minő csak a katonaságnál lehetséges. Mindenki a karácsonyi ünnepekre gondolt, és készülődött hazafelé. Nekem azonban még előbb Superarbitrierungra kellett mennem, mely [1917.] de*cember* 20-án volt és ahol öt havi irodai szolgálatot kaptam, mellyel meg voltam elégedve.

Nem feledkeztem el a színházba menésről sem. A Volksoper háromszor látott csaknem egymást követő estéken. De*cember* 18-án a Carment néztem meg Bizet-től,[717] melynek a felvonásokat megelőző zenerészletei nagyon jók, dallamosak és temperamentumosak. Micaëla egész szerepe kedves, bájos és megható, valamint Jose szerepe Micaëlával szemben, kiben az anya iránti szeretet merészen domborodik ki. Egyébként a szövegkönyvben a tetszetős részeket megjelöltem. Schurmann hangja, ki Josét adta gyönge, de a játéka igen jó volt. A darabot közepes színvonalon játszották.

De*cember* 20-án Verdi Troubadourját[718] láthattam. Ami a zenét illeti, kiváló alkotás, de a szöveg annál rosszabb.[719] A legszebb részeket a szövegkönyvben itt is megjelöltem.

De*cember* 21-én Halévy: Die Jüdinje[720] került a sorra. A szebb áriák a szövegkönyvben megjelölve. A zene kifejező és lebilincselő. Grunert nagyszerűen adta Elazart, Manowarda pedig Brognit. A játéktechnikájuk is meglepett és elragadott. Recha[721] szerepét gyöngén játszotta Fr*aulein* Griesbach, kinek hangja egyébként megfelelő lenne.

A karácsonyi szabadságom irányában már komoly aggodalmaim voltak, midőn de*cember* 22-én este végre megkaptam az Urlaubsscheint, de csacsi létemre csak másnap, a hajnali villamossal keltem útra, minek eredménye, hogy ismét lekéstem a vonatról. Nagy volt a bosszúságom. Másnapra táviratilag kértem Albárra kocsit, azután Dobai barátomhoz rontottam be, kit jóformán az ágyból húztam ki. Társaságában kellemesen múlt a nap. A gimnázium új templomában[722] akkor fordultam meg először, melynek mesés belső berendezése igen meglepett. Keresni kell még egy ilyen harmonikus művészi alkotást a templomok között, mint ez. Ráadásul szerencsés kísérlet a magyar stílusban.[723] Tornya azonban már szebb is lehetne.

Természetesen kocsi az állomáson nem várakozott, mivel a sürgős távirat csak fél nappal utánam jött. Ez is csak a háborúban lehetséges. Okosabb dolog hiányában aludtam

---

717 Georges Bizet: Carmen, három (az utolsóban két színnel) felvonásos opera (1875).

718 Giuseppe Verdi: A trubadúr, négy felvonásos opera (1853).

719 Szövegét Salvadore Cammarano olasz irodalmár, rendező, librettista írta.

720 Jacques Fromental Halévy: La Juive, magyarul: A zsidónő, öt felvonásos opera (1835).

721 Eleázár, a zsidó ékszerész, leánya – helyesen – Ráchel, valamint Brogni bíboros: az opera szereplői.

722 A pozsonyi Kék templomról vagy Árpádházi Szent Erzsébet-templomról van szó, Lechner Ödön alkotásáról, a királyi katolikus főgimnázium (mai Grössling Gimnázium) templomáról, melynek fölszentelése 1913-ban volt.

723 A templom a magyar szecesszió stílusában épült.

az egész nap folyamán, az éjféli misén részt vettem, aztán karácsony napján mindenfelé látogatást tettem, végül a papnál hatalmas tarokkozást csaptunk.

István vértanú napján[724] a szomszéd községbe, Kürtre mentem át búcsúra, ahol a csendes mulatozást igen megzavarta a teljesen elázott notarius[725] bevetődése, kit kénytelen voltam szóval tartani. Künn iszonyú hóvihar dúlt. Az a szerencsém legalább megvolt, hogy a jegyző[726] szánkójával éjfél felé hazamehettem.

De*cember* 27-én Nyárasdon voltam a rokonoknál, másnap pedig visszautaztam Bécsbe azzal az elégedetlen érzéssel, hogy otthon alig töltöttem pár órát. Visszatérésemkor elöljáróm: Brandtner ezredes azzal lepett meg, hogy nincs-e kedvem Scutariba menni Metallreferensnek, de én a megtiszteltetés ellen kézzel-lábbal kapálóztam, és [a dolog] abbamaradt szerencsémre. De egy másik meglepetés sem váratott magára sokáig. Szilveszter délutánján hivatalosan tudatták velünk, mármint a „k. u. k. Kontrollstelle des Kriegsministeriums für metallverarbeitende Betriebe"[727] dicső tagjaival, hogy decentralizálnak, és ki-ki elmegy egy Militärkommandóhoz Metallreferensnek.[728] Természetesen mindenki szerette volna tudni, hogy hová jut. Én abbeli óhajomnak adtam kifejezést a társaim előtt, hogy vajha Pozsonyba kerülnék, és így is lett. Aztán mondja nálam[729] valaki, hogy nincsen szerencsém! Egészen felvidultam e hírre, és Jánossy Dénes barátom társaságában, kit meghívtam magamhoz, nagyszerűen elszórakozva értük meg az 1918. év első perceit.

Pozsony, 1918. ápr*ilis* 18.

1918 újéve! Vajh mit hozol te az emberiségre? Folytatódik-e tovább még nagyobb méretekben az öldöklés, mint eddig, avagy talán végre béke lesz? Kevés kilátás van az utóbbira és annál nagyobb az előzőre. A káosz oly nagy, hogy kifejlődést emberi ész alig bír elképzelni. A súlyos pillanatokban mindennél fontosabb a nyugalom és türelem, ha mindjárt az ember tönkre is megy bele. Sokkal kisebbek vagyunk mi egyedek, semhogy az eseményekre hatást tudnánk gyakorolni, csak a tömegnek lehet most szava.

Az orosz békealkudozások megakadása nyomott hangulatot keltett mindenfelé.[730] Az emberek döntő eredménynek gondolták, ha béke jönne létre legalább az orosszal. Lehet, hogy igazuk van. Ki lát a kulisszák mögé? Ezek a politikai események foglalkoztattak leginkább az év első napjaiban. Hivatalos munka, mely figyelmemet másfelé is fordította volna, egyáltalában nem volt. Mint az alvajárók lézengtünk az irodában, és ki-ki törekedett minél előbb meglógni. Egyesek e tekintetben valóságos virtuózok

[724] December 26-án.

[725] Kürthy Győző, aki 1906–1940 között volt a település főjegyzője.

[726] A szó áthúzással javítva erről: kocsijával.

[727] A császári és királyi Hadügyminisztérium Fémfeldolgozó Üzemeket Ellenőrző Állomása-(ném.).

[728] Katonai parancsnoksághoz fém(ügyi) előadónak (ném.).

[729] Nekem.

[730] Átmeneti hír lehetett; ellenkezőleg, az orosz haderő összeomlásának eredményeképpen a bolsevista orosz kormányzat november végén fegyverszüneti ajánlatot tett, amit a központi hatalmak elfogadtak. December 15-én a fegyverszünet létrejött. Julier 1914–1918. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/5_9.html (2016. július 5.)

voltak, csak nagyon ritkán voltak láthatók, akkor is csak rövid időre. Én nem tudtam a példájukat követni, bár munkám lett volna soknál is több a Staatsarchivban, ahol a Hungaricákkal[731] foglalkoztam: Balassa Menyhértre[732] nézve gyűjtöttem az adatokat[733] és mellékesen kiírtam Sopron városára vonatkozókat is abban a reményben, hogy később majd jó hasznát fogom ennek is látni. Miután nem tudtam magam elszánni olyan lógásokra, mint társaim, délelőttönkint úgy ½ 12-ig mindig az irodában unatkoztam. Ez időben Jászay Pál: „A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után" *című* munkáját[734] olvasgattam, melynek nagy forrásanyagát bámultam, világos, szép, de éppen nem könynyed stílusban van írva, tárgyilagosan. Az ember kevés vigasztalást merít belőle, látva azt a nagy romlottságot, mely akkor uralkodott, és amely oly hasonló a jelen időkhöz. Délre bevergődtem a Staatsarchivba, ahol korgó gyomorral dolgoztam ½ 3-ig, és csak akkor mentem ebédelni a K*riegsministerium*ba, hol nagyobbára már hideg ételt kaptam. Pár percnyi otthon tartózkodás után ismét felbaktattam az irodába, hol többé-kevésbé esti 6 óráig elkaszinóztunk, aztán, ki-ki ment a maga útjára. Én mindig undorral gondoltam erre a naplopásra. Változás nem volt. Az elutazást azonban mégsem kívántuk, mert a nagyvárosi életet megszoktuk, és tudtuk jól, hogy a kato*nai* parancsnokságoknál nem fogunk örvendeni oly zavartalan szabadságnak, mint itt. Hosszú ideig nem is volt semmi hang az elmenetelünkről, mit ugyan nem bántunk, de tartottunk attól, hogy esetleg még a beosztásunkon változtatni fognak, mit különösen én nem kívántam. Az urak egy része meg volt elégedve, de kisebb rész sokkal többet elégedetlenkedett, mint kellett volna. Még jó, hogy Magyarországra magyarul tudó tiszteket kívántak, mert egyik-másik német és cseh talán kiemelt[735] volna a nyeregből bennünket.

Bármily bizonytalan is volt az eltávozásunk, tudtuk jól, hogy előbb-utóbb az biztosan bekövetkezik, ezért én nem hagytam egy alkalmat sem kihasználatlanul, ha egy érdemes darab megtekintéséről volt szó. A pénzt nem kíméltem, és nem is bántam meg. Így azután sikerült is elérnem, hogy január hó folyamán egy olyan műsort néztem végig, miről nem tudom, hogy életemben másodszor is sikerülni fog-e megtennem.

Jan*uár* 4-én Verdi Traviata *című* operáját[736] élveztem a Volksoperben, hol ily simán gördülő, minden szempontból kiváló előadást még nem láttam. Zavartalan egymásutánban gördült a cselekmény, szervi kapcsolatban a zenével, amely elragadó finom részletekben dúsgazdag. Debitzka asszony bájosan, hűen és még nem tapasztalt elevenséggel meg alakító képességgel játszotta szerepét, Violettát, hasonlóképpen a

---

[731] A Haus-, Hof- und Staatsarchiv ún. Hungarica gyűjteményének (Ungarische Akten) irataival.

[732] Balassa Menyhért/Menyhárt (1511–1568) magyar főnemes. A róla szóló legújabb irodalom: *Virovecz Nándor*: Balassa Menyhárt és az erdélyi hatalomváltás (1549–1552). *Hadtörténelmi Közlemények*, 128. évfolyam (2015). 1. sz. 31–54.

[733] A vonatkozó iratokra lásd az előző jegyzetben idézett munka 21., 23., 52., 59., 74., 79., 81., 84–89., 98–99 jegyzetét, a 35., 40–41., 44–46., 48., 51. oldalakon. Lelőhelyük: Allgemeine Akten. Mikrofilmen a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, X 896. doboz.

[734] Lásd a 644. jegyzetet!

[735] Kiütött.

[736] Giuseppe Verdi: A traviata, három felvonásos opera (1853).

vendégszereplő Preuss Arthur is Alfrédot. Mainaunak, ki Germont Györgyöt, Arth*ur* atyját játszotta, nem annyira a játéka, mint inkább szép, tiszta és erős hangja keltett bennem hatást. A Traviata kedvelt darabon maradand. Utána az egyfelvonásos énekesjáték: a Frauenlist került színre, melynek zenéjét Heller komponálta.[737] Alkalmi darab, melynek jó a zenéje, de főleg Brandlernak, ki Baron von Montrichard-ot adta, köszönheti, hogy oly nagy tetszést ért el.

A legjobb emlékekkel hagytam el a színházat. A Traviata erősebb hatást keltett bennem, mind az Aida, pedig nem hittem, hogy ezt felülmúlja még egy darab.

Jan*uár* 5-én néhány társammal az Apollo-varietészínházban[738] töltöttem el az estét, hova kissé későn érkeztem meg, úgyhogy a műsor első két-három pontját már nem láthattam, de nem is kellett nagyon sajnálnom. Mint minden ilyen természetű színházban, nem a tartalom fontos, hanem a komikum. A közönség szórakozzék, nevessen, minél többet egyék-igyék, minden más mellékes. Ezt a célt el is érték. Tisztára helyzetkomikumon alapszanak a tiszavirág életű alkotások, melyek minél frivolabbak, a tömegnek annál inkább tetszenek.

Jan*uár* 6-án a Raimond-színházban[739] a Dreimäderlhaust[740] néztem meg, melyet először Nagyszebenben láttam. Nagy hatását Schubert gyönyörű zenéjének köszönheti. A darab sem rossz alkotás. A Hannerlt játszó Anny Rainer[741] oly merészen adta szerepét, kedvesen és bájosan, hogy szerelmes tudtam volna lenni bele. A darabot jól adták elő, de meglátszott, hogy több mint 500-szor került a színre, mivel egyes szereplők már egészen fásultak voltak, mit nem is csodálok.

Jan*uár* 8-án végre sikerült Wagner: Meistersinger von Nürnberg[742] operájára a Volksoperben jegyet kapnom, mit már rég szerettem volna megtekinteni, de [korábban a darabra] jegyet nem kaptam. Sajnos, kissé későn érkeztem, úgyhogy az előjátékot csak részben, és azt is rosszul hallottam. Általában az opera középszerű hatást tett rám, bár nem tagadhatom le, hogy egyes részek nagyon tetszettek. Való, hogy egyszeri látás és hallás után nem lehetséges a szépségeket mind felfedni. Ideális Éva alakja, humoros Beckmesser szerepe, mély gondolatokban és igazságokban gazdagok Hans Sachs áriái, a Nürnberg mezején játszó részlet pedig népszerű lesz mindig a németség előtt, kiknek a glorifikálása ez.

---

[737] Männerlist größer als Frauenlist oder Die glückliche Bärenfamilie (magyarul: „A férfiúi furfang nagyobb a nőinél, avagy A boldog medvecsalád" címen): Richard Wagner befejezetlen operája.

[738] Apollo-Theater: 1903–1909 között Bécsben működő színház és varieté.

[739] Raimond-színház: Raimund Theater, 1893 óta Bécsben működő színház.

[740] Dreimäderlhaus: Három a kislány, romantikus daljáték. A Franz Schubert műveiből összeállított darab ősbemutatója 1916-ban ebben a színházban volt.

[741] Az énekesnő neve éppen a „Három a kislány"-ban játszott szerepe miatt maradt fönn, mert a daljátékot 1929-ben gramofonon rögzítették.

[742] Richard Wagner: A nürnbergi mesterdalnokok, három felvonásos opera (1868).

Jan*uár* 9-én Jánossy barátom szívességéből, ki jegyét átadta a Wiener Konzert-Verein hatalmas épületében,[743] szimfóniai[744] hangversenyen vehettem részt. Max Reger hazafias nyitánya[745] és az An die Hoffnung c*ímű* költemény[746] zenésítése nem tett rám valami különös hatást. Már Haydntól a Simfonie C-moll (N*umero* 9.)[747] bájos és ütemes volt, sok magyaros vonással, míg Liszt szimfóniája Dante Divina Comediájához[748] annál nagyszerűbb. A Pokol fenséges és félelmetes, a Purgatorium mind inkább békülékeny motion, maga a Magnificat pedig bámulatosan gyönyörű, csaknem túlvilági boldogságot érzékeltető.

A zene művelésének Bécsben olyan talaja van, mint talán egyetlen világvárosnak sem, ezt nem lehet elvitatni.

A hétvégén meglátogatott kollégám: d*oktor* Dobai János, akivel aztán jan*uár* 12-én a Hofoperben egy balett estélyt néztem végig. Színre került Coppelia, melynek a zenéje Leó Delibes-től a bekezdésnél főleg nagyon ütemes és lendületes, egyébként egészen végig élvezetes. [749] A táncok közül azonban a csárdás zenéje bizony erőltetett, min boszszankodtam is. A Fam*ulus* és Nympha táncjáték roppant érdekfeszítő, mulatságos és finom mozdulatokban gazdag. Végül, a Klein Idas Blumen c*ímű* balett,[750] igen bájos, bámulatos technikával és színpompával.

Jan*uár* 13-án Neue Wiener Bühnében Artzibaschew orosz író: [751] Féltékenység c*ímű* színművét[752] tekintettük meg. Ugyan nem játszották valami különösen, a darab tartalma pedig elég borzalmas, de bárkinek bármi legyen is a felfogása, szerintem nagyon tanulságos, valóságos iránydarab. A kokettáló, flörtök és szerelmi epizódok után vágyó asszonyok, kik főleg most, többségre tesznek szert, igen sikerült megelevenítése ez. A főszereplő, Nyikolájevna Ilona jelleme erősen és élesen ki van domborítva, Landing Evelyn pedig igen jól adta vissza.

Változást a már előbb megfestett egyhangú életünkbe a hét folyamán megszervezett öt napos kurzus hozott, mely d*élelőtt* és d*élután* tartva elég terhes volt, de ezen is túlestünk, és még csak okosabbak sem lettünk. A régi nóta leverklizése volt és nem egyéb. Ez azonban engem nemigen gátolt a kedvteléseimben.

---

[743] Wiener Konzert-Verein: a Wiener Musikverein épülete Bécsben, ma Konzerthaus néven, 1812 óta működő intézmény. Az említett épületbe 1870-ben költözött.

[744] Szimfonikus.

[745] Max Reger: Eine vaterländische Ouvertüre, op. 140. (1914).

[746] Max Reger: An die Hoffnung, op. 124. (1912). Alt hangra és zenekarra komponált művét Hölderlin azonos című (magyarul: A reményhez) verse ihlette.

[747] Joseph Haydn c-moll szimfóniája, helyesen a 95. számú (1791).

[748] A zenemű címe: Eine Symphonie zu Dantes Divina Commedia (1857), magyarul Dante-szimfóniaként említtetik, a mű ihletője Dante Isteni színjátéka volt.

[749] Léo Delibes: Copplélia, három felvonásos balett (1870).

[750] Paul August Klenau: Klein Idas Blumen, balett (1916).

[751] Mihail Petrovics Arcübasev grúz regényíró, elbeszélő.

[752] A Féltékenység címen említett darab valószínűleg Arcübasev Szenvedély című négy felvonásos drámája, melynek szövege 1919-ben az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.-nél magyarul is megjelent.

Jan*uár* 15-én néhány bajtársammal a Burgtheaterbe mentem, jobb hely hiányában állóhelyre a Grillparzer: „König Ottokars Glück und Ende" *című* szomorújátékot adván ott elő.[753] Elsőrangúan játszottak a színészek, főleg Reimers, ki Ottokárt és Devrient, ki Habsburg Rudolfot adta. Mivel azonban az állóhely nagyon is hátul van, gyakran nem értettem a párbeszédeket, tehát a darabról véleményt nem formálhattam magamnak. Arra azonban jól emlékszem, hogy társaim roppant bosszankodtak IV. Béla alárendelt szerepe miatt. A történelmi tények nem mindenütt sugároznak vissza hűen, de ez egy drámában nem a legfontosabb. Érdemes lenne annak is utánanézni, hogy vajon Kunigundának tényleg oly intrikus szerepe volt-e, mint Grillparzer azt megrajzolta. Kétlem.

Pozsony, 1918. ápr*ilis* 23.

Jan*uár* 17-én a Hofoperbe mentem társaimmal állóhelyre, ahol Verdi: Violetta (alias Traviata) operája került előadásra. A címszerepet a bécsiek bálványa, a világhírű koloratúr énekesnő Kurz Selma adta, kinek játéka főleg kezdetben nem volt valami különös, később, főleg a 4. felvonásban már egészen jó. A hangja tényleg gyönyörű, de mint mások mondták, nem volt hangulatban. A Piccaver helyett szereplő Maikl kitűnően játszott és énekelt. A többi nem érdemel említést. Egyébként lehet, hogy az állóhely eredményezte, [de] az volt a végső benyomásom, hogy a Volksoper előadása jobban sikerült.

Pozsony, 1918. május 2.

A megfogyatkozott táplálkozás – a koszt igen tűrhetetlenül rossz kezdett lenni – arra bírt, hogy hazamenjek. Okulva a rossz közlekedési viszonyokon, jan*uár* 19-én d*élu*t*án* már Pozsonyba utaztam és itt a Carltonban[754] megháltam, másnap pedig a reggeli vonattal csakugyan minden keserves élmény nélkül eljutottam a szülői házhoz, és alaposan felcsomagolva tértem vissza. A bécsi villamosban egy szép nő mellett ültem, aki, miként megállapítottam, jobbfajta meretrix lehetett, ezzel azonban nem sokat törődtem. Nagyszerűen elmulattam vele, sőt megállapodtunk egy másnapi találkában is a Hopferlnél[755] este, sőt a szemtelenségem annyira ment, hogy zálogul elvittem egy könyvet tőle, a Bibliothek der Unterhaltung und des Wissens[756] 1916. évf*olyamának* 5. kötetét. Nem tudom, hogy a szép cseh nő elment-e a találkára, de annyit tudok, hogy én megindultam, de a végső lépésnél, az ajtónál megállottam, és nem kis töprengés után tanácsosabbnak tartottam a stratégiai visszavonulást. Akkor nemigen helyeseltem a habozásom, de most visszagondolva rá örülök, hogy az utolsó pillanatban megjött az eszem. Hogy valamiképpen könnyítsek a háborgó bensőmön, ismét színházakba kezdtem járogatni.

---

[753] Franz Grillparzer: König Ottokars Glück und Ende (1825), tragédia, melynek premierje 1918. február 19-én volt a Burgtheaterben.

[754] Pozsony leghíresebb, legelőkelőbb szállodája (Radisson Blu Carlton Hotel), 1846 óta működik.

[755] Napjainkban is működő vendéglő Bécs belvárosában.

[756] 1876–1962 között működő tudományos folyóirat.

Jan*uár* 22-én a Volksoperben Meyerbeer: Die Hugenotten operáján[757] vettem részt. Az előadás erősen kurtított volt. Az ötödik felvonást egészen, a többi felvonásokból is egyes részeket elhagytak. Nagyszerűen játszottak. Rittersheimet a főszerepben ilyen jól énekelni még nem hallottam. Bámultam és tapsoltam. A zene oly alkotás, hogy szépségeit egyszeri hallásra nem lehet felfedezni, főleg a negyedik felvonás páratlan a maga nemében és félelmetesen fenséges. Ez az opera is kedves darabom marad. A legjobb benyomásokkal és az igazi élvezet maradandó emlékével hagytam el a színteret.

A következő napon ugyancsak ott Wagner: „A bolygó hollandi"-ját[758] tekintettem meg. Sem az ouvertürt, sem az első felvonást nem tudtam élvezni, csak a hajósok éneke nyerte meg a tetszésem. A második felvonás nagyon kedves és sikerült alkotás. Bájos a lányok éneke, megragadó a hollandi balladája, és víg hangulatot ébresztő a hajósok dala a harmadik felvonásban. Senta egész szereplése megkapó és eszményi felemelő. Lefler asszony nagyon jól játszott, és hangja is kellemes, hatásos volt. Senta alakja annál is jobban tetszett, mert jelleme azonos az ideáloméval!

Jan*uár* 24-én váratlanul kedves vendégem jött a 82-es kádertól: Fehérváry főh*adnag*y, aki az ezred Kriegsalbuma[759] ügyében jött fel oly messziről. Jólesett hallanom az ismerősökről, felnyitottuk az emlékeket, elkalauzoltam mindenfelé, hol csak megfordulni akart, még aznap el is utazott, én pedig siettem a Rathauskellerbe, hol minden csütörtökön a magyar társaság összeült, és mindig jól elszórakoztam köztük.[760]

Pozsony, 1918. május 6.

A következő napon ismét a Volksoperben voltam, ahol Verdi: Ein Maskenball c*ímű* operáját[761] adták. A fejem fájt egy kissé, tehát nem élvezhettem teljesen sem a zenét, sem a játékot. A harmadik és negyedik felvonás mesteri alkotás gyönyörű áriákkal, míg a többi résznek csak egyes helyei emelhetők ki.

Miután jan*uár* 26-án a Burgtheaterben Grillparzer Sapphója[762] került színre, elhatároztam, hogy elmegyek állóhelyre. Igen érdekelt Bleibtren asszony játéka a címszerepben, aki azonban Sappho szerelmi ömlengéseit nézetem szerint nem adta híven vissza. Hiányzott a temperamentum. Túl komolyan és méltóságteljesen játszott itt is, de a drámai részeket kiváló erővel elevenítette meg.

---

757 Giacomo Meyerbeer: A hugenották, öt felvonásos opera (1836).

758 Richard Wagner: A bolygó hollandi, három felvonásos opera (1843).

759 A cs. és kir. 82. székely gyalogezred nagyszabású hadialbumot szándékozott kiadni, melynek jövedelmét az ezred özvegyeinek és árváinak megsegítésére szándékoztak fordítani. A több száz képpel ellátott album az ezred háborús tetteit kívánta megörökíteni. Megjelent „A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története 1883–1919. Vitéz József kir. herceg tábornagy előszavával, a m. kir. Hadilevéltár okmányainak felhasználásával" címmel. Budapest, 1931. Interneten elérhető: https://www.google.hu/search?biw=1366&bih=608&q=82.+gyalogezred+album&oq=82.+gyalogezred+album&gs_l=serp.3...1913.13501.0.13700.23.22.1.0.0.0.197.2429.4j18.22.0....0...1c.1.64.serp..0.18.2028...0j0i131k1j0i30k1j0i19k1j0i22i30i19k1j0i22i10i30i19k1j0i22i30k1j0i22i10i30k1j0i8i13i10i30k1j0i8i13i30k1j30i10k1.cO-xLiEMOYI# (2016. augusztus 13.)

760 Lásd a 629. jegyzetet!

761 Giuseppe Verdi: Álarcosbál (Un ballo in maschera), három felvonásos opera (1857).

762 Grillparzer: Sappho című drámája (1818).

Másnap végre elhatároztam magamat arra, hogy a császári képtárat[763] megszemléljem, mit meg is tettem, azonban a termek átfutása után beláttam, hogy az ilyen szemléletnek[764] nincs sok értelme, mivel csak felületes a megfigyelés. A kép finom kidolgozásainak a tanulmányozásához nincs idő, sem pedig zavartalan alkalom. Feltettem magamban, hogy még egyszer hétköznapon eljövök ide, mikor nem tolong oly sok nép, a lócákon pedig nem üldögél csicseregve a sok szerelmespár, kik itt találkoznak.

A nap délutánja folyamán jól sikerült kirándulást tettem Jánossy és Agárdy társaságában. Kimentünk villamoson Neuwaldeggbe és onnan gyalog Hütteldorfba, vissza ismét villamossal. A gyaloglás tiszta levegőn valóban nagyon kellemes volt. A poros és piszkos levegőhöz szokott tüdőnek a kis változás bizonnyal jól tett.

Jan*uár* 28-án újból a Volksoperban voltam, hol ezúttal Gounod Faustját[765] (Margerethe v*on* Gretchen[766]) adták alaposan megrövidítve. Kimaradt Valentin imája, a negyedik felvonás első két jelenete és az egész Walpurgisnacht.[767] A zene mesteralkotás, a játék nagyszerű volt. A Faust szintén a kedvenc darabon marad. A zene változatos, lendületes és megható volta sokáig zsongott még lelkemben. Manowarda merészen adta Mephisto szerepét.

Jan*uár* 29-én ugyan elmentem a képtárba, de időm inkább a reprodukciók vásárlásával töltöttem el, mint a képek nézésével. Este ismét a Volksoperba mentem. Most Thomas Mignonját[768] láthattam. Rossz szövegkönyvet vettem hozzá, min eléggé bosszankodtam. A harmadik felvonást is erősen megkurtították, bevett szokás szerint. A darab kedves, finom és kifejező zenéjű, melynek hangjai a szívhez szólnak, és ott visszhangra találnak. Philine dala Titaniáról a második felvonásban valami csodás alkotás. Kedves darabom leend ez is.

Abba a szerencsés helyzetbe kerültem, hogy jan*uár* 31-én a Margarethát[769] még egyszer láthattam, mégpedig a Hofoperben, hol csak Valentini imáját hagyták ki. A zene természetesen sokkal jobb volt, mint a Volksoperben. A Faustot játszó Piccavernek csengő tenor hangja van, mely úgy ömlik, mint az arany. Játéka azonban jobb is lehetett volna. Haydter, bár jól játszott és énekelt, de mégis elmaradt Manowarda mögött. Jovanović kisasszony Siebelt kedvesen adta, a Walpurgisnacht pedig elbűvölő volt. Alten asszony a címszerepben a börtön-jelenetet adta a legsikerültebben, bár itt is hibázott.

Miután kettős ünnep következett, és időszerűnek tartottam, ha arra hazamegyek, ebből a célból febr*uár* 1-jén estére már Pozsonyba utaztam, és ott a Carltonban megháltam. Elképzelhető a bosszúságom, midőn reggel kimegyek az állomásra, és megtudtam

[763] A Schloss Belvedere-ben, a Belvedere-palotában Bécsben.

[764] Szemlélődésnek.

[765] Charles Gounod: Faust, öt felvonásos opera (1859).

[766] A főszerepet játszó osztrák színésznő neve.

[767] Ún. Walpurgis-éj: az ötödik felvonásban.

[768] Ambroise Thomas: Mignon, három felvonásos opera (1866).

[769] Vagyis Gounod Faust-ját.

hosszas várakozás után, hogy a vonat nem 7^h 03-kor, hanem elseje óta 4^h 22-kor indul. Szörnyen fel voltam háborodva, és elkeseredetten vágtattam vissza Bécsbe, hogy legalább a hivatalba benézzek, és miután természetesen ott nem akadt semmi dolgom, a délutáni villamossal ismét Pozsonyba mentem, és okulva a lekésésemen, febr*uár* 2-án valóban meg is érkeztem a faluba. De még aznap vissza is tértem az állomáshelyemre, miután tovább lógni nem volt bátorságom. Helyesen is cselekedtem, mert csaknem kéthavi tétlenség után végre megtudtuk, hogy feb*ruár* 7-én eltávozunk a Mil*itär*ko*mma*nd*ótól*. Nekünk, kik Magyarországra kerültünk, nagy örömünkre szolgált, hogy Pesten négy napos kurzusunk lesz, melyet, hogy elnyújtunk, már előre megbeszéltük.

A rendelkezésre álló rövid idő alatt még alkalmat tudtam találni két ízben, hogy operába menjek. Feb*ruár* 4-én a Volksoperben Rossini Sevillai borbélyát[770] néztem meg, mely valóban nagyon mulatságos, kedves darab, kellemes zenével, sok szép részlettel. Kitűnő volt az előadás, mi szűnni nem akaró tapsokat váltott ki a közönségből.

Febr*uár* 6-án a Hofoperben Verdi Aidáját[771] néztem meg. Természetesen állóhelyen voltam. Ülőhelyre nem is gondolhattam, nem a pénz miatt, hanem azért, mert a jegyeket elkapkodták. Az állóhelyre is oly sok tiszt pályázott, hogy másfél órával a pénztárnyitás előtt már kezdtek felállani, és mikor a kaput megnyitották, életveszélyes tolongás keletkezett, a sok tiszt, mint egy csorda rohant jegyet váltani. Egyszer én is állottam [sorban a jegyért], de többször ehhez nem volt kedvem, hanem egyik barátom váltott számomra jegyet és a jegyszedőnél helyezte [azt] letétbe. Az Aida előadása jó volt. Környey nagyon szépen énekelt. Paalen kisasszony igen sokat gesztikulált. Valami különösen jól még sem játszottak. Csak a pompa, a felvonások, a rendezés, a balettkar bámulatos, szemkáprázató, a zene harmonikus vezetése pedig csodálatot keltő.

Ez volt bécsi tartózkodásom alatt az utolsó színházlátogatásom. Sok pénzt és sok időt szántam a kedvtelésre, de nem bántam meg. Elmondhatom, hogy a látásom tágult, ízlésem finomodott, műveltebb és tanultabb lettem. Megtanultam becsülni a zenét, az operát. Egy súlyos műveltségi hiányomon segítettem.

Miután nem akartam a sok élelmiszert magammal visszacipelni, febr*uár* 5-én este két meghitt barátomat meghívtam, és jól eltöltöttünk egy estélyt.[772] Másnap a 21. ügyosztálynál lejelentkeztünk: úgy Zweig Generalingenieurnál, mint Molnár alezredesnél, összecsomagoltam nagy nehezen, és febr*uár* 7-én a délutáni gyorssal Pozsonyba utaztam. Ott megháltam, a csomagjaimat visszatérésig Dobainál deponáltam, én pedig másnap a hajnali vonattal hazautaztam, hol nagyszerű tarokk-partikat rendeztem a két pappal, azután pedig, miként társaimmal megállapodtam, febr*uár* 10-én Pestre utaztam a kurzusra.

Bárhogy forgassam a dolgot, nem szívesen váltam meg Bécstől. Hivatalosan alig dolgoztam valamit. Sokat szórakoztam, a Staatsarchivban is eleget dolgoztam. A biztos jó helyzetet kellett elhagyni, és a bizonytalannak eléje nézni, mely bár kecsegtető volt

[770] Gioacchino Rossini: A sevillai borbély, három felvonásos opera (1816).

[771] Giuseppe Verdi: Aida, négy felvonásos opera (1871).

[772] Estét.

ugyan, de az ember a megszokottól mindig nehezen szakad el. A háborús Bécs pedig nem bájolt el. Piszkos, és nagy a nyomorúság. Itt megtanultam a hét hónap alatt, hogy mily nagy úr a nyomor. Egyébként nem vettem búcsút a várostól soha viszontlátásra, gyakran lesz még benne dolgom, majd amikor remélhetőleg a viszonyok is megjavulnak.

Pozsony, 1918. május 7.

Pestre utazásom zavartalan lefolyású volt, sőt a Park-szállóban[773] hamarosan helyet is kaptam. A kurzus-hallgatáson kívül, melyen újabb dolgokat nemigen hallottunk, néhányszor szabad perceimben meglátogattam Angyalékat, voltam a kórházban, Spányiéknál, sőt, sikerült még Fejérpatakyt is felkeresnem, de legtöbb munkát adott Veronika nővérem földvételének nyélbe ütése a Fekete családdal. E célból többször kinn voltam az öregnél Újpesten, elmentem Ferihez Fótra és Erzsikéhez Hévízgyörkre. Miután a két unokatestvérem már nagykorú, velük megállapodtam, a kiskorú Terus részét illetőleg pedig az öreggel egyengettem a megegyezés útját. Sokat fáradtam, hogy az édesanyám által elrontott vételt rendbe hozzam, és nem sikertelenül.

Jóformán mindig szaladgáltam. A kurzus folyamán megtekintettem a Fémközpont[774] raktárhelyiségeit, mely sokkal rendezettebb, mint az osztrákoké, elmentünk Weiss Manfréd csepeli gyárába[775] is, melynek méretei bámulatba ejtettek. Valósággal gyárváros, széles és kövezett utcákkal. A fémosztályt tekintettük meg elég futólagosan. A réz és az ón elektrolízise nagyon tanulságos. Az idő nem kedvezett. Az eső folyton szakadt. A gyár kantinjában ebédeltünk meg olcsón és jól, aztán eltávoztunk.

A sok szaladgálás mellet is egy ízben az Omniában[776] [voltam], más alkalommal pedig a Modern Színpad[777] műsorát nézhettem végig. Mindkét helyen jól szórakoztam.

---

[773] A megadott névalak alapján pontosan nem sikerült azonosítani.

[774] Magyar Szent Korona Országainak Fémközpontja Rt., amely a Gyáriparosok Országos Szövetségének fennhatósága alatt, a Magyar Vaskereskedők Országos Egyesületével közösen dolgozott 1915-től. Központi épülete Budapesten, a IV. kerületi Városház utca 10. sz. alatt. volt. – A hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvény szerint háború esetén az állam igénybe vehette többek között a lakosság tulajdonát képező nyersanyagokat. A háború alatt a lakosság hadiszolgáltatása kiterjedt a hadianyag gyártásban szükséges nyersanyagra, a fémre is. A fémgyűjtés ügyeit irányította a Fémközpont, a beszolgáltatást először még 1915. szeptember 25-én rendelte el a honvédelmi miniszter. Ezt 1916. áprilistól kiterjesztették az ón- és ólomtárgyakra, novembertől az épületekben való réztárgyakra, decemberben a raktáron lévő ajtókeretekre, 1917. februárban pedig az épületek, kerítések ajtókereteire, kilincseire, márciustól az üzemek pótolható fémalkatrészeire, májustól a harangokra, júliustól a nyomdák betűanyagának egy részére, októbertől az egyházi épületek réztárgyaira, az orgonasípokra. *Tóth Orsolya*: A fémgyűjtés emlékei. In: A Nagy Háború öröksége. Szerk. *Sallay Gergely*. Budapest, [2016.] 154–155.; *Ifj. Bertényi Iván*: Aranyat vasért. In: Propaganda. Az I. világháborúban. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása. 2015. október 16. – 2016. április 9. Szerk. *Ifj. Bertényi Iván*. Budapest, 2016. 277–281. – Az 1918. évi tisztségviselők névsorát beosztásukkal együtt lásd: Magyarország tiszti cím- és névtára, 37. évfolyam (1918). 544. Interneten elérhető: http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/TisztiCimtar_1918/?pg=559&layout=s (2016. július 13.)

[775] Weiss Manfréd nagyiparos 1892 óta Csepelen működő Részvénytársaságának a gyára: Weiss Manfréd Acél- és Fémművek. Weiss Manfréd a Fémközpont felügyelő bizottságának tagja is volt egyben.

[776] Omnia Mozgóképpalota, budapesti mozi.

[777] Modern Színpad Caberet, 1907-től működő szórakozóhely Budapesten.

Febr*uár* 15-én végződött a kurzus, amidőn a Fémközpont tiszteletünkre egy jól sikerült ebédet adott a Vadászkürtben,[778] hol is a hangulat nagyon emelkedett volt. A legjobb emlékekkel vettünk búcsút, de én épp a családi ügyek rendezése céljából csak febr*uár* 17-én utaztam Pozsonyba, és másnap jelentkeztem a Militärkommandón.

Pozsony, 1918. május 8.

Ideje volt éppen, hogy jelentkeztem, mert miként elöljáróm, a Kriegswirtschaftsgruppe vezetője: Aranka százados megemlítette, már köröztetni akartak a K*riegs*m*inisterium*ban. No, ugyan szépen jártam volna! Az első napok elteltek bemutatkozásokkal, tájékozódással az aktagyártás terén. Szerencsémre hamarosan találtam lakást is, mire otthoniasan berendezkedtem.

A hivatalban sok lótás-futásom volt, a hivatali szoba teljesen üresen állott, minden darab bútort külön kellett kikunyerálnom. Nagy buzgalommal hozzáfogtam a Mil*itär*kom*man*do fémügyi munkájának tanulmányozásához, egyben kerestem az összeköttetést az egyes hatóságokkal is. Megfordultam az Iparkamarán,[779] a csendőrségen és a határcsendőrségen, az alispánnál[780] és a polgármesternél.[781]

Febr*uár* 21-én feljött hozzám édesanyám, kivel a birtokvétel ügyében közöltem az alkudozásaimat, de a 4000 korona felülfizetés nem volt ínyére, mire én meg kijelentettem, hogy ha tudják, intézzék el maguk nálamnál jobban.

Febr*uár* 23-án Dobai társaságában elmentem a városi színházba, ahol a Liebchen am Dach, magyarul A padlásszoba c*ímű* operettet adták, melyet Bécsben, a Carltheaterben már láttam. Az előadás egészen jó volt.

Miután Pozsonyban a helyzettel tisztába jöttem, siettem ki vidékre, hogy az állapotokat itt is megismerjem. Így indultam meg tehát febr*uár* 25-én a hajnali vonattal Komáromba. A vonatban szépen elszundikáltam, és így legalább az út nem látszott hosszúnak. Ahogy Komárom közelében szendergésemből felébredtem, rémülten állapítottam meg, hogy végzetes feledékenységből a bal lábamra való Wickelgamaschent[782] a lakásomon felejtettem. Leírhatatlan volt a zavarom. Kocsit nem tudtam kapni, hogy a városba hajtassak, felszálltam tehát az omnibuszra, a kísérő fiúnak pedig meghagytam, hogy az első üzletben vegyen nekem lábszárvédőt. Vett is, de olyat, hogy nem tudtam feltekerni, miközben az omnibusz elvitt a nagyállomásra. Most aztán kénytelen voltam ismét visszatérni, a lábszárvédőt kicseréltem, és ahogy az üzletben buzgón igyekszem hiányos öltözékemet rendbe hozni, a forró kályhánál köpenyegem csaknem elégett.

---

[778] A budapesti étteremről nem sikerült többet megtudni.

[779] Pozsonyi Kereskedelmi és Iparkamara. Hatóköre kiterjedt Nyitra, Pozsony, Trencsén és Turóc vármegyékre, valamint Pozsony szabad királyi városra.) Történetéről többek között lásd: *Szávay Gyula*: A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története 1850–1925. A BKIK kiadványa, Budapest, 1927.; *Strausz Péter*: Kamarák a két világháború közötti Magyarországon. L'Harmattan, Budapest, 2008. (II. fejezet.)

[780] 1918-ban budafalvi Vermes Samu volt Pozsony vármegye alispánja.

[781] Brolly Tivadar, aki 1900–1944 között volt Pozsony polgármestere.

[782] Helyesen: Wickelgamasche (ném.) = lábszártekercs.

E balesetek nem befolyásolták kedélyemet, mintha mi sem történt volna, mentem a dolgom után, és tárgyaltam először a polgármesterrel,[783] majd az alispánnal,[784] és re bene confecta[785] meglátogattam még a vármegyei levéltárnokot is, kit Alapinak hívnak[786] és szimpatikus egyén.

A legközelebbi vonattal utaztam aztán Győrbe, melyet csak most vette először szemügyre. Az állomás környéke nagyon csinos, már a többi rész közepes. Sok zsidaja van, vettem észre. Szállást nem kaptam, tehát az éjszakát az állomáson töltöttem el a Vöröskereszt-kórház kirendeltségi szobájának egyik ágyán. Kényelemről szó sem lehetett, de azért édesen aludtam.

Győrött hasonlóképp a polgármesterrel[787] és az alispánnal[788] tárgyaltam, emellett meglátogattam Dsida főigazgató urat[789] is, azután a vasúti vendéglőben nagyon silányul megebédelve, utaztam tovább Szombathelyre, hol elsőrangú szobát kaptam. A városról sem hittem volna, hogy oly szép legyen. Tágas utcákkal, sok szép épülettel, de a vasútállomás környéke már elhanyagolt. Miután az alispánnal[790] letárgyaltam a dolgomat, azonnal mentem Zalaegerszegre, hol sikerült szintén az alispánnal[791] beszélgetnem. A város környéke dombos, maga pedig közönséges vidéki kis város benyomását kelti, melyen semmi különös nincsen. Mihelyt hivatalos missziómat befejeztem, éhes hassal, miután ebédet már nem tudtam kapni Zalaegerszegen, pedig nem is volt még olyan nagyon késő, siettem továbbutazni Sopronba, hova estére érkeztem meg. Itt megismétlődött a szállás-mizéria. A Pannoniában valami zugszobában nyertem helyet, mely csak undorral töltött el. Midőn a következő napon a polgármesternél megjelentem, eleget csodálkozott az, hát még akkor, hogy feltártam az igazi okát jövetelemnek. Kretschy alpolgármesterhez[792] utasított, kivel szintén sokat beszélgettem. A nap délutánján elmentem Mihályi Ernő bencés tanár ismerősömhöz, jóformán az egész délutánt nála töltöttem el, este vacsorára is meghívott, melyen megismerkedtem a rend titkárával, kinek bejelentettem, hogy Pannonhalmán is majd megfordulok rövidesen.

---

783 Farkas Szabó Gézával.

784 Asztalos Bélával.

785 A dolgot jól elvégezve (lat.).

786 Alapi Gyula 1903–1923 között volt Komárom vármegyei levéltáros.

787 Wennes Jenő korábban, 1906–1915 között volt Győr város polgármestere.

788 Győr vármegye alispánja 1895-től (1918 k.-ig): Goda Béla.

789 Dsida Ottó, a Győri Állami Főreáliskola igazgatója (1917–1922).

790 Vas vármegye alispánja 1909-től 1927-ig (?) Herbst Géza volt,

791 Mivel Házi Jenő február 23-án járt ott, két személy jöhet szóba. Árvay Lajos, aki 1906. szeptember 10. és 1917. február 12. vagy Kolbenschlag Béla, aki 1922. március 2. 1917. május 14. volt Zala vármegye alispánja. Lásd a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárának adatbázisát: http://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/17565/?query=DB%3DTISZT (Árvay Lajos) és http://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/19142/?query=LTAR%3DZAML (Kolbenschlag Béla). (2016. július 8.) Valószínűleg az előbbiről van szó.

792 Dr. Kretschy Sándor, aki 1913-ban lett a város alpolgármestere, s polgármesterségéig (1918) viselte tisztségét.

Még márc*ius* 1-jén is Sopronban voltam. Megfordultam az alispánnál,[793] az iparkamarán, miként Győrött is, meglátogattam Lauringer tanárt és Turner főszámvevőt,[794] és aztán estére Bécsbe utaztam Wiener-Neustadton át, ahol annyi várakozási időm volt, hogy a várost és a Mária Terézia kat*onai* akadémiát[795] is futólagosan megtekinthettem. Az akadémia nagyon érdekes épület, a városban is sok a régi emlék.

Bécsbe megérkezve Jánossy barátomnál akartam megszállani, de nem találtam otthon. Sokat csavarogtam össze-vissza, de mikor szállodájába visszatértem, még mindig nem érkezett meg. Intézkedni pedig elszállásomról nem intézkedett, úgyhogy azon a ponton állottam, hogy egyenest visszautazom Pozsonyba, midőn végre a várt barát megérkezett és szobájában jó helyet nyertem.

Bécsben sok minden bevásárlást eszközöltem, a megrendelt ruháim is elhoztam, és így meglehetősen üres zsebbel, azonban jól megrakodva tértem az estéli vonattal vissza, Pozsonyba, hol miután utam eredményéről jelentést tettem, az út fáradalmait volt időm kipihenni, mivel egy héten át alig akadt dolgom.

Márc*ius* 4-én este a városi színházban néhány tagja a pesti operaháznak vendégszereplést tartott, min részt vettem. Puccini Pillangókisasszonyát[796] adták. Ez az első darab Puccinitól, mit hallottam. Természetesen a gyönge zenekar mellet a zenében nem lehetett úgy gyönyörködni, mint egyébként. Az operában kell megtekintenem e darabot, mely különben igen tetszett. Az operaház tagjai, főleg Sámson Mária[797] igen jól énekeltek és játszottak. Pillangókisasszony szerelme nagyon megható, a szövegben sok igazság rejlik.

Pozsony, 1918. május 10.

Márc*ius* 5-én egy napra haza utaztam, minekutána csaknem teljesen kifogytam a tisztából,[798] meg aztán szét is akartam tekinteni, hogy miként vannak otthon. Mivel a földvételnél kialkudott ráfizetés nemigen volt az enyéim ínyére, ezért rájuk hagytam a dolgot, csinálják és intézzék el úgy az ügyet, ahogy jónak látják. Még örültem is, hogy az elintézés nem kis terhétől megszabadultam.

A rendeletekben jelzett két tiszt és két altiszt márc*ius* 6-án bevonult hozzám, munkát azonban annál kevésbé tudtam nekik adni, mert jóformán magamnak sem volt. Tétlenségben teltek a napjaim. Változatosságot az egyhangú életbe rövid időre a pesti

---

[793] Sopron vármegye alispánja 1909–1918 között: simonyi Hajas Antal.

[794] Értsd: a gimnázium főszámvevőjét.

[795] A bécsújhelyi akadémiát Mária Terézia alapította 1752. augusztus 31-én. Történetéről részletesen lásd: Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései I. Sajtó alá rendezte *Kincses Katalin Mária*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2014. 241–261.

[796] Giacomo Puccini: Pillangókisasszony, három felvonásos opera (1904).

[797] Sámson Mária marosvásárhelyi születésű operaénekes (szoprán) miután a budapesti Zeneakadémiát elvégezte, 1914-ben mutatkozott be a közönség előtt, 1917-től az Operaház primadonnája. Lásd: http://mek.oszk.hu/08700/08756/html/IVa/szin_IV.0106.htm; http://caruso.blog.hu/2014/06/20/gluck_az_operahazban és https://www.google.hu/search?q=miltendo&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gfe_rd=cr&ei=nlZ_V8vuNrLs8wf-gYvQCw# (2016. július 8.)

[798] Értsd: a tiszta ruhaneműből.

utam hozott, melyre megbeszélés céljából határoztam el magamat. Márc*ius* 10-én utaztam el. A Fémközpontban két napig sok mindenről volt szó, de kevés tettrekészség nyilatkozott meg, mint ahogy később magamon érezhettem is. Azzal az erős elhatározással tértem vissza, hogy Komárom, Győr és Sopron városokban szervezni fogom a rekvirálást a honvédelmi miniszteri rendeletre nem várakozva. Meg is tettem az összes sürgős lépést, az említett városokat márc*ius* 15-én és 16-án a nagyobb biztonság céljából bejártam, a tiszteket behívtam, a Fémközpontnak közegéért[799] táviratoztam, és abban a biztos reményben éltem, hogy márc*ius* 26-án kezdetét veheti a rekvirálás.

Nagy buzgalommal dolgoztam és képeztem ki a bevonult öt tisztet, de hogy mindenféleképpen elkerüljem az esetleges kellemetlenségeket, telefonon beszéltem Sárkány titkárral, aki a Honv*édelmi* Minisztérium 20/b. osztályában a fémrekvirálásokat intézi, aki kijelentette, hogy nem szabad az ellenőrző bizottságokat felállítani, mit nem kis megütközéssel hallottam. Bosszúságomban elmentem Bécsben személyesen a 21. ügyosztályhoz, és itt Zweig tábornok-mérnöknek és Molnár alezredesnek megjelentettem a tények állását, akik tudomásul vették, és maguk is kijelentették, hogy nincs más hátra, mint a várakozás. Ily körülmények mellett, miután a Fémközpont közege nem mentette magát és így a felállítandó bizottságok szakértők nélkül állottak, nem maradt más hátra, mint hogy a városokat értesítsem az akció elhalasztásáról. Nem győztem eleget szidni a katonai adminisztráció lassúságát, de sokkal jelentéktelenebb kerék szerepét töltöttem be a gépezetben, semhogy segíthettem volna. Így aztán bekövetkezett az, hogy tisztjeimet márc*ius* 26-án, mivel én nem tudtam őket foglalkoztatni, beosztották más, ideiglenes munkára, magam pedig számlálgathattam napjaim, mert kínomban mást mit is tehettem volna?

A németek március 21-én megkezdett támadásához[800] nagy reményeket fűztem. Tudtam, hogy a siker nem lesz könnyű, de Hindenburg a nyár folyamán majd csak tönkreveri ellenfeleit; ez iránt még most sincs kétségem.

Márc*ius* 23-án a kat*onai* parancsnokság Casinójában valami Winterri nevű bűvész[801] mutatványait szemléltem meg. Érdekesek voltak, de rám az ilyesmi semmiféle hatást nem gyakorol. A tömegnek valók az e természetű mutatványok, és nem komoly embereknek, még kevésbé a gyenge idegzetű asszonynépségnek, kinek fantáziáját aztán az ilyesmi heteken át foglalkoztatja.

Márc*ius* 26-án este a színházban a pesti Operaház tagjai újból vendégszerepeltek. Ezúttal Thomas Mignon-ját[802] adták elő, melyet nagyon élveztem. Sámson Mária és Serák Márta kitűnően énekeltek és játszottak, míg Pilinszky nemigen volt diszponálva, de Farkas Sándornak a hangja annál szebb zengésű volt.

---

[799] Értsd: munkatársának.

[800] Az első német támadás március 21-én zajlott, Amiens irányában. Az 1918 márciusától júliusig tartó német áttörési kísérletről részletesen lásd: Julier 1914–1918. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/6_03.html (2016. július 22.)

[801] Winterri Rudolf: budapesti bűvész.

[802] Lásd a 768. jegyzetet!

Hogy derűre ború következzék, másnap Inspektionsoffizier voltam, mely eléggé terhes állás és hosszadalmas nehéz szolgálat, azonban az idő eltelt fontosabb események nélkül.

A két húsvéti ünnepre távozási engedélyt kértem és kaptam. Hazaérve jó hír fogadott: betörtek ismeretlen tettesek nálunk a kamrába és minden lehetőt elcipeltek, köztük két felöltőmet és egy pokrócomat, hogy a fene egye meg a kezüket, csak lettem volna otthon, ráfizettek volna az üzletre biztosan. Így azonban nem maradt más hátra, mint hogy hidegvérrel fogadjam a csapást, melyen változtatni már úgysem lehetett. Egyébiránt a héten eléggé kijutott a zaklatásokból!

Pozsony, 1918. máj*us* 11.

Csináltattam én a tiszteknek gyakorlati utasítást, melyet egyéb darabokkal együtt sokszorosítani akartam és a Präs*ident*kanzleibe el is küldtem. Hát ápr*ilis* 2-án hívat ám a Heisegg vezérőrnagy, és először az instrukció német fordítását kifogásolta, aztán pedig tartalma miatt fejezte ki nemtetszését. Hogy lehet olyasmit belevenni, hogy a zsidókra különös gond fordítandó a kutatásoknál stb. stb. Én eleinte nem tágítottam, de végre okosabbnak láttam propozícióját elfogadni, hogy az utasítás nem lesz sokszorosítva, hanem majd élő szóval adom meg tisztjeimnek a szükséges felvilágosításokat.

Másnap elkésve értem a hivatalba, Géorgis őrnagy már ott ült a kapuban, és kinekkinek érkezését feljegyezte. Nálam 7^{h} 40-et írt be. Kaptam is csakhamar egy szolgálati jegyet, melyben felszólítottak, hogy adjam okát késedelmemnek. Én erre azt válaszoltam, hogy saját órám szerint végzem dolgaimat, nem pedig az őrnagyé után, akinek órája – állapítottam meg szemtelenül – sietett.

Egyébként április 3-án hivatalos vendégem is volt: Randé őrnagy, akit a 21. ügyosztály küldött ki engem inspiciálni. Elmondottam neki mindent elég bőven, és megemlítettem azt is, hogy kevéssel előtte Berkes főh*adna*ggyal beszéltem telefonon, ki említette, hogy a hon*védelmi* miniszteri rendelet már napvilágot látott és rövidesen megérkezik. Természetesen Berkes kijelentései nem alapultak valóságon, csak arra voltak jók, hogy bennem és tisztjeimben egy ideig ébren tartsák a reménységet.

Ápr*ilis* 6-án újból ügyeletes tiszt voltam, min nagyon bosszankodtam, és hangoztattam, hogy ha a beosztás oly igazságtalan marad, úgy panaszra megyek. Annyi haszna lett kijelentéseimnek, hogy azóta tényleg békén hagynak.

Ily sok vesződség közepette egyedül Czernin külügyminiszter[803] kirohanása a csehek ellen[804] keltett bennem osztatlan örömet, mely nyílt titkot szellőztetett, de nálunk

[803] Ottokar Czernin 1916. decembertől 1918. áprilisig volt a Monarchia külügyminisztere.

[804] Itt és a továbbiakban az ún. Szixtus-ügyről van szó. 1917-ben IV. Károly titokban kapcsolatot keresett a francia kormánnyal, különbéke-tárgyalások szándékával. A bizalmas közvetítést Károly egyik sógora, a belga tisztként szolgáló Sixtus Buorbon-pármai herceg végezte. A németbarát Ottokar Czernin cs. és kir. külügyminiszter és Georges Clemenceau francia miniszterelnök eltérő politikai törekvései miatt az egyezkedés ténye 1918. április 3-án nyilvánosságra került. Az uralkodó súlyosan kompromittálódott szövetségesei előtt, a német vezérkar szoros ellenőrzés alá vonta a Monarchia hadvezetését, a különbéke esélye megszűnt. A kudarcba fulladt kísérlet a sajtóban és a történetírásban Szixtusz-ügy (vagy Szixtusz-affér) néven maradt fenn. Mindez Czernin bukását jelentette egyben.

már az is bátorság számba megy, ha az igazságot valaki megmondja. A közélet oly romlott, hogy az embert már undor fogja el, és azok kiabálnak a legszemtelenebbül, akiknek pedig alapos okuk lenne hallgatni. Az elveknek köpönyegforgatás-szerű megváltoztatása megszokott és helyeselt eljárás már. Kíváncsi vagyok, hogy a csehekkel szemben meddig tart még a birkatürelem. Amit ez a náció cselekedett a háború folyamán, az meghalad minden képzeletet, és Ausztria tehetetlen! Ilyen dicső államalakulat sincs több ám a földön. A Habsburgok büszkék lehetnek ezekre a századok folyamán összetákolt bábeli népségekre, kik most fügét mutatnak, ha jól is bántak velük. Szép kilátások a jövőre nézve! Magyarország egy fokkal még jobban áll, de mellünket mi sem verhetjük, hogy rend van a portánkon! Nincsenek nagyobb hülyeségek, mint a politikában. Minden ellágyult agyvelejű valami újdonszerű őrültséggel igyekszik magának reputációt szerezni, és párthívek mindig akadnak. Meggyőződésem, hogy aki távol tudja tartani magát a politikától, az megtalálta a boldogság útját, de az olcsó dicsőség mindenkit elkábít.

Czernin bukásának a körülményei oly világításba helyezték a Monarchiát, hogy az ember joggal szégyellheti, ha állampolgára ily lehetetlen állapotú Monarchiának. Vajon a Pármai családot mért nem lehet kitiltani? A megfontolatlan ifjú királyt megleckéztetni? Nem tudom elhinni, hogy a franciák hamisították volna meg a levelet. Ha igaz az, hogy Vilmos császár Károly táviratára, hogy ágyúi dörögnek nyugaton a szövetség szilárd voltának bizonyságául, a tüzérséget visszaküldte, ilyen pofoncsapásra kevés példa van a történelemben. Az a baj, hogy a kulisszák mögé nem tekinthetünk, és így csak a teljesen ellenőrizhetetlen hírek keringenek, mik éppúgy valószínűek lehetnek, mint nem. Az ilyen esetek azonban nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy [az ember] kedvét elveszítve, a jövő iránt pedig nagyon bizakodó ne legyen.

Pozsony, 1918. május 30.

Rég nem volt már toll a kezemben, pedig ez csak a naplóm ártalmára van, mivel elfelejtem a friss benyomásokat, bármint is vezessem gondosan az előzetes jegyzeteim. A csendes tétlenségen kívül, amely a hivatalos munkámat illette, néhány kirándulásom érdemel említést. Ápr*ilis* 7-én a Zerge-hegyen[805] mászkáltam Dobaival. A Széchenyi-kilátónak csak a nyoma van meg, a csúcs pedig erődítmények által van feltúrva és elcsúfítva. Ápr*ilis* 11-én iskolatársammal, Rádler tábori pappal a szomszédos Wolfsthalt v*agy* Leányvárat tekintettem meg, mely valamikor a Bazini grófok tulajdona volt,[806] most pedig a kérlelhetetlen pusztulás martaléka. Az öreg torony hatalmas méreteivel annyira ural mindent, hogy távolról szinte azt hiszi az ember, hogy az egész vár csak a toronyból áll, pedig több épület és erődítmény veszi körül, de ezeket a dús erdő nagyrészt elfedi. Az öreg toronyba falba vágott lépcső vezet fel, de csak az első emelettől, addig pedig létrával másztak fel rája. Érdekes vár, és feltettem, hogy egy alkalommal alaposan meg

[805] A Kis-Kárpátok vonulatának délkeleti peremén, Pozsony területén fekvő magaslat, legmagasabb pontja 439 méter.

[806] Leányvár nevű település nincs a környéken. Az ausztriai Wolfsthal magyar neve Ebes, illetve Ebesfalva volt. A Bazini grófok sohasem birtokolták, 1544-ben Otto Wilhelm Walterskirchen, Graf zu Wolfsthal kapta királyi adományként, akinek a leszármazottjai egészen a mai napig birtokolják.

fogom tekinteni.[807] Közben, ápr*ilis* 9-én a Mil*itär*kom*man*do Casino[808] helyiségében egy filharmóniai hangversenyt is végighallgattam, melynek műsorán Beethoven IX. szimfóniája[809] szerepelt. A II. tétel kivételével, mely túl elvont és nehéz volt, roppant élveztem. Nagyszerű alkotás, és megnemesedve hagytam el a termet, de még ezután is sokáig visszhangzott lelkemben a felséges alkotás.

Ápr*ilis* 14-én édesanyám meglepett váratlan feljövetelével. Nővérem földvétele miatt tárgyaltunk. A következő nap reggelén már utazott is haza.

Régóta latolgatott lépést tettem meg ebben az időben. Nem csekély mértékben bosszantott, hogy a polgári állásom után nem kapok fizetést, és így elesem attól a kevés előnytől is, mivel a katonáskodás jár. Gondoltam, próbát kell tenni. Bevezetésül írtam először Thurner főszámvevőnek,[810] miután azonban az hosszú ideig nem válaszolt, ezért a városi tanácshoz menesztettem egy kérvényt az eskütételek céljából. Sikere nem lett, mit előre gondoltam. Fájt is eléggé, de mert a helyzetet elmérgesíteni nem akartam, úgy ad acta helyeztem az egész ügyet ismét. Legjobban úgy szeretem volta rajtuk bosszút állni, ha faképnél hagyhatnám őket, de a kilátások erre nézve sem kedvezők. Angol hidegvér. Lesz még szőlő, lágy kenyérrel!

A betörés[811] nálunk erősen bosszantott, és aggodalmakat keltett bennem. Nem is nyugodtam, míg ápr*ilis* 19-re és 20-ra kétnapos távozási engedélyt nem kértem, hatalmas lakatokat vittem haza a ládámra, melyben ruháim vannak, s azon felül a Browning[812] használatára is kioktattam édesanyámat, hogy legalább ijedelmet keltsen, ha ismét ily eset adná elő magát. Miután így minden lehetőt elkövettem a biztonság céljából, megnyugodva hagytam el a szülői házat, de nem feledkeztem el a kézitáskám nem tele tömni minden jóval, mi csak háznál volt.

Pozsony, 1918. május 31.

Alighogy visszatértem Pozsonyba, nem kis örömömre a 21. ügyosztálytól egy irat érkezett le, melynek elintézése céljából útra kellett kelnem. A sok naplopást untam már, és siettem búcsút mondani, ha rövid időre is, a Mil*itär*k*omma*ndo épületének. Ápr*ilis*

---

[807] Ebesfalván nincs vár. A leírás alapján és az említett Bazini grófok említése okán itt minden bizonnyal a bazini várkastélyról van szó, de ehhez a Baziniaknak nincs közük. Várát a XII. században a Szentgyörgyiek építették, 1608-ban az Illésházyak reneszánsz várkastéllyá építtették át, később a Pálffyaké lett. A 1647-ben III. Ferdinánd király adományaként lett szabad királyi város, városfalait 1643-ban kezdték építeni. Virágzását a XVII. században élte, ebben az időszakban az akkori Magyar Királyság egyik leggazdagabb városa volt. A kastélyt még napjainkban is Pálffy-kastélyként emlegetik. Ugyanakkor Bazin gótikus plébániatemplomát valóban a Bazini grófok alapították, kápolnája 1608-ban épült. Bővebben: C. *Tóth Norbert*: A Szentgyörgyi és Bazini család várainak leírása a Zsigmond-korból. *Castrum*, 2005. 1. sz. 7–11.; Julius Vavák: Včasnostredoveké osídlenie v Pezinku. *Archeológia*, 20. (2010) 99–112.

[808] A pozsonyi Casinót, a város kulturális, művelődési egyesülete 1837-ben nyitotta meg, gyakorlatilag 1944-ig működött.

[809] Ludwig van Beethoven: IX. (d-moll) szimfónia, op. 125. (1824).

[810] Thurner Mihály, a későbbi polgármester 1912–1918 között volt a város főszámvevője.

[811] Lásd fentebb, a családi házukba törtek be.

[812] Valamiféle vadászfegyverről lehet szó (itt gyűjtőnévként használt kifejezés, nem pedig egy meghatározott fegyvertípus).

23-án d*élu*t*án* Nezsiderbe utaztam. A vonaton találkoztam egy régi ismerősömmel, kivel még a központi szemináriumban[813] étkeztem együtt valamikor. A kupémban azonfelül egy elég csinos fiatal özvegy is tartózkodott, kinek ugyan jólesett volna, ha Szombathelyig elkísérem, de én Palinak nem születtem. Pandorfalu körül nagy jégeső volt, de szerencsére tetemes kárt nem okozott. Estefelé értem be Nezsiderbe, hol a jegyzővel[814] találkoztam, és ez egy vendéglőben szállást teremtett nekem, mely annyira nedves volt, hogy az éj folyamán alig aludtam valamit. Másnap tárgyaltam a főszolgabíró-helyettessel,[815] mivel maga a főszolgabíró[816] sokféle mulasztás miatt állásából fel lett függesztve, de ez nem tudott felvilágosítást adni arra nézve, hogy vajon van-e összegyűjtött fém valahol. Elmentem tehát a Mil*itär*stationsk*omma*ndóra, honnan a jelentés kiindult, és itt megtudtam, hogy az Übernahmskommission működése nem lett foganatosítva. Én kaptam az alkalmon, hogy egy tiszt számára legalább terep nyílik, és a főszolgabíróságon bejelentettem, hogy a rekvirálást megkezdem, és ezt előzetesen hivatalosan is majd tudomásukra hozom. Délben egy tehervonattal Pándorfaluba mentem, hol részem volt egy rossz ebédben, majd utaztam tovább Magyaróvárra, hogy az alispánnal[817] beszélhessek. Még kora d*élu*t*án* volt, mikor megérkeztem, de szállást sehogy sem találtam. Csak este ürült meg egy szép szoba a Fekete Sasban,[818] és addig is az időmet az egyik kávéházban kellett rémunatkozva eltöltenem.

A következő napon, azaz ápr*ilis* 25-én, még mielőtt mehettem volna az alispánhoz, elegendő időm akadt a város megtekintésére, mely jó benyomást keltett[819] rám, a gazdasági akadémiát[820] jól szemügyre vettem, úgy a régi, mint az új épületet. Meg szerettem volna tekinteni mindent itt, az igazgatót nem találtam otthon, a helyettesével pedig szintén nem tudtam összejönni. Így hát átmentem a Frigyes főh*erce*g-parkba,[821]

---

[813] A pozsonyi Királyi Katolikus Gimnáziumban, ahová Házi Jenő középiskolába járt. (A gimnázium 1626–1919 között működött, fenntartója 1773-ig a jezsuita, 1812-től a bencés rend volt.)

[814] Pándorf jegyzőjét 1918-ban Tóth Sándornak hívták.

[815] A főszolgabíró helyettesét szolgabírónak nevezték. A falvaknak nem volt külön szolgabírájuk, itt a nezsideri járás szolgabírájáról van szó, akit 1918-ban Lajszky Lajosnak hívtak.

[816] A nezsideri járás főszolgabírája 1918-ban dr. Nagy Károly volt.

[817] A Moson vármegyei alispánról, Hegyi Miklósról van szó.

[818] A Fekete Sas fogadó a város XIX. században épült, eklektikus stílusú homlokzattal ellátott híres épületében volt, amely már az 1600-as években is vendégfogadóként működött.

[819] Tett.

[820] Az intézmény 1818–1850 között Magyaróvári Gazdasági Felsőbb Magántanintézet néven működött, 1850-ben megszűnt magán tanintézeti jellege, Magyaróvári Császári és Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet (1850–1869) néven az intézmény állami kezelés alá került. Ezt követően Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet (1869–1874) elnevezéssel funkcionált. 1874-ben a hasonló magyar intézetek közül elsőként emelték akadémiai rangra a kar jogelődjét. Hivatalos elnevezése Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia (1874–1942) lett. Összefoglalóan lásd: *Walleshausen Gyula*: A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve. Pannon Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kar, Mosonmagyaróvár, 1993.

[821] A pozsonyi Grassalkovich-palota mögött lévő, attól északra húzódó nagyméretű parkkal téveszti össze a nevét: itt a város legrégibb és legnagyobb ligetéről, a Wittmann-parkról van szó, amelynek névadója Wittmann Antal uradalmi jószágkormányzó, a Lajta szabályozója és a gazdasági tanintézet megszervezője.

ahol kedvemre kisétáltam magamat, majd a csinosan épült vármegyeházában[822] elintéztem hivatalos ügyemet az alispánnal, meglátogattam a levéltárnokot, Szabónak hívják,[823] tart*alékos* főh*adna*gy, aki igen kedves ember, és meghívott ebédre, mint nem utasítottam vissza. Szép lakással, bájos feleséggel bír, és igen kellemesen szórakoztam náluk, de haj, tovább kellett utaznom, és így a társalgást megszakítottuk. A legjobb emlékekkel távoztam el tőle és folytattam utam Tata-Tóvárosra, hol estére érkeztem meg, és az Eszterházy Szállóban[824] nyertem szállást. A gazdaasszony azt hitte, hogy most kincsre nyílik neki kilátás, de én óvatosan kerültem az alkalmat, későn mentem a szobámba, és azt gondosan becsuktam, hogy pihenésre tértem.

Pozsony, 1918. június 20.

A következő napon, ápr*ilis* 26-án, tudom nagyon jól azt, hogy mely patriarchálisan nagy a hivatali órák betartása a vidéki politikai hatóságoknál, elégséges időm akadt az előző nap estéjén látottak kiegészítésére, melyek kizárólag a tatai vár körül csoportosultak. Nem tudtam az aránylag ép vár és környékének szépségével betelni. A gyönyörű, gótikus alaptónussal bíró várkastély, az erődítmények, a hatalmas tó, mely a vár alatt terül el és be van vonva a vár erősségébe, feledhetetlen maradt előttem.[825] A történelem e dicső emléke felelevenítette bennem a múlt iránti rajongásom, az ősök iránti bámulatom. Sajnos, mindent csak futólag nézhettem meg.

Miután a szolgabírói hivatalban kivittem,[826] hogy a másfél év óta összegyűjtött vagy 150 q fémet minél előbb a tüzérségi szertárba szállítsák, még futólag megtekintettem az ország legszebb fekvésű főgimnáziumát, hol piaristák tanítanak,[827] aztán siettem is már ki az állomásra, hogy a gyorssal utazzam Pestre. Az út rövidesen megettem állt, de a fővárosban meggyűlt a bajom a lakással. Szállókban nem volt hely, a város a Vigadóban utált ki számomra egy szobát a vendéglősnél.[828] Én még közben Veronika földvétele

[822] 1892-ben épült neoreneszánsz stílusban. Ma a városházának ad otthont.

[823] Pontosabban nem sikerült azonosítani.

[824] Tata az Eszterházyak egyik uradalmi igazgatási központja volt. A szálló innen kapta nevét. Az eredetileg barokk eredetű, több periódusban átépített épület helyén a XVIII. század közepén épült Szarka-fogadó állt, amelyet 1890-ben részben lebontottak, és ennek helyén egy év múlva megépült a jelenlegi épület, az Eszterházy Szálló. A mai napig szállodaként működik (Kristály Szálló néven).

[825] A Tatai vár az Öreg-tó partján található vízi vár, Luxemburgi Zsigmond király építette 1397–1409 között. További történetéről, erődítéseiről stb. összefoglalóan lásd: *B. Szatmári Sarolta*: Jelentés a tatai vár ásatásáról. *Archaeológiai Értesítő*, 101. évfolyam (1974) 1. sz. 45–54.; *Uő*: Tata. Vár. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára 73.) Cartographia Vállalat, Budapest, 1992.

[826] Értsd: véghezvittem.

[827] A gimnáziumot 1765-ben alapította Esterházy Miklós herceg. Utóda, gróf Esterházy Ferenc hívta Tatára a piaristákat. A hat osztályos gimnáziumban a tanítás 1765. november 13-án kezdődött. 1931-től az 1948-as államosításig a Tatai Kegyestanító-rendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium nevet viselte. 1948-tól 1950-ig Tatai Állami Gimnázium, 1951-től napjainkig Eötvös József Gimnázium a neve. Történetét összefoglalta: *Rabár Ferenc*: A tatai piarista főgimnázium története (1900–1944). Kuny Domokos Múzeum, Tata, 2014.

[828] A budai Vigadóban többek között a nagy, többfunkciós dísztermen, a vendéglátó-ipari helységeken, egyesületi célokat szolgáló tereken kívül lakóegységeket is kialakítottak. Lásd: *Nagy Krisztina*: a Budai vigadó története. Megjelent a Hagyományok Háza honlapján: (2016. július 13.)

ügyében kisiettem Újpestre is, és későn tértem vissza a rekvirált szobámba,[829] hol a háziasszonnyal nem éppen barátságos eszmecserém volt. Ez azonban nem akadályozott abban, hogy nagyszerűen ne aludjak, azonban semmi kedvem nem volt a szobát továbbra is megtartani, miért átköltöztem a Mária utcai Tiszti-otthonba.[830]

A Fémközpontba felérve olvashattam a 21. ügyosztály rendeletét, mely előfutárja a honvédelminek és a fémrekvirálás menetét illetőleg. Miután elég sokat tárgyaltunk, eltávoztam, hogy meglátogathassam Spányiékat és Angyalékat, kik másnap sétára vittek, ebédet adtak, este pedig a Magyar Színházba[831] mentünk, miután előtte még Újpesten is megfordultam. Martos Ferenc operettje: A pacsirta került színre. Zenéje Lehártól.[832] A történet nem valami különös, bár az alapeszme megszívlelni való: ki-ki elégedjék meg a maga körével, és alap nélkül ne áhítozzék a magasba. Gyárfás, Nádor és a nők közül Kosáry Emma kitűnően játszottak és élvezetes estét nyújtottak.

Az a feltűnő szívélyesség, mellyel Angyalék kezeltek, megerősítette bennem azt a régi gyanúm, hogy itt más szempontok is esnek latba, mint a tanítvány szerepe. Érthetően adták tudtomra, hogy nincs kifogásuk ellenem, ha férj-jelöltnek lépnék fel,[833] mihez, miután ez idő szerint semmi kedvet nem érzek, ezért tanácsosnak véltem a taktikai visszavonulást. Korainak tartottam magamat lekötni.

Csak ápr*ilis* 29-én tértem Pozsonyba vissza, hol is néhány napon át alaposan kellett a hivatalomban dolgozni, hogy a restanciákat elintézem.

Még mielőtt búcsút mondanék április havának, utólagosan meg kellett említenem, hogy ápr*ilis* 18-án a v*ár*m*egye*ház nagytermében a Nyugat folyóirat irodalmi estélyén vettem részt, ahol jól mulattam az éneklő Babits Mihályon. Ady sajnos nem jött el. Legszebb volt Ódry előadása, aki bámulatos kifejezésteljesen adta vissza Ignotus egyik alkotását.[834] Ápr*ilis* 20-án este pedig a katonai Casinóban Slezak Leo énekében gyönyörködtem, aki valóban kitett magáért.

Pozsony, 1918. jún*ius* 21.

Ha már régebben elmúlt dolgokat elevenítek fel, úgy megemlítem a következő jellemző esetet: midőn még márc*ius* hó folyamán altisztjeim számára nemzetiszínű

---

[829] Értsd: ideiglenesen a katonaság részére lefoglalták.

[830] A jezsuiták rendházáról van szó, akik először 1886-ban, P. Szathmáry Károly 48-as honvédtiszt házát a Mária utca egyik sarkán, az akkori Ősz, ma Szentkirályi utca 36. szám alatti bérelték ki.

[831] A Pesti Magyar Színház 1837. augusztus 22-én nyílt meg a mai Astoriánál, a Múzeum körút és a Rákóczi út sarkán, majd a társulat neve 1840-től Nemzeti Színházra változott.

[832] Martos Ferenc A pacsirta című operett (1918) szövegírója. Az operettet Lehár Ferenc szerezte. Eredeti címe: Wo die Lerche singt?

[833] Angyal Dávid leánya, Paula miatt, aki a következő évben férjhez ment Dávid Antal asszirológushoz.

[834] 1918. április 18-án irodalmi estet rendeztek a pozsonyi vármegyeháza nagytermében, melyre meghívták a Nyugat néhány kiválóságát. Ady Endre betegsége miatt nem tudott elmenni. Babits Mihályon kívül Schöpflin Aladár és Kosztolányi Dezső is megjelent, utóbbi éppen Ady helyett. Ódry Árpád Ignotus: Változatok szemjátéka című verssorozatát szavalta el. Lásd: *M. J.*: Babits Mihály Pozsonyban. (Az írás a *Nyugatmagyarországi Híradó* című újság 1918. április 19-i számában megjelent beszámoló alapján készült.) http://felvidek.ma/2015/04/babits-mihaly-pozsonyban/ (2016. július 13.)

karszalagot kértem az intendatúrától, az ezirányú szolgálati jegyet főnököm, Aranka százados nem írta alá azzal a megokolással, hogy ő tényleges tiszt és nem akar magának kellemetlenséget szerezni a „rot-weiss-grün”[835] kitétel miatt. Meglepődtem, mert egyébként igen jó magyar ember, de másrészt fájlaltam, hogy önállóságunk a közös hadseregben még most sem domborodott ki annyira, hogy a tisztek magyar voltuk mellett nyíltan állást foglalni mernének. Kénytelen voltam egy új szolgálati jegyet írni, hol az inkriminált „piros-fehér-zöldet” elhagytam, és a dolog csattanója az, hogy célom mégis elértem, és a nemzetiszínű karszalagokat épp egy telivér osztrák Oberrechnungsrat utalta ki.

Visszatérve életem eseményeinek további folyására, anyámnak és Lina nővéremnek május 5-iki látogatásán kívül említésre méltó még az a körülmény, hogy e napon küldtem ki az első tisztemet, Pópa zászlóst fémet rekvirálni a Nezsideri járásba, miáltal a hosszas tétlenségnek kezdett vége szakadni.

Áldozócsütörtökön[836] jól sikerült kirándulást tettem Dobaival a Zerge-hegyen át a Vaskutacskához,[837] máj*us* 11-én pedig a gyorsvonattal már ismét Pestre utaztam, hol másnap részt vettem a Ped*agógiai* szakosztály lélekemelő évzáró közgyűlésén, este pedig a lakomán, majd 13-án temesvári és nagyszebeni kollégáimmal egyetemben a Fémközpontban tartottunk nagy megbeszélést napi illetékeinknek a felemelése tárgyában. A Fémközpont készségesnek mutatkozott a legmesszebbmenő támogatásra, de miként később kitűnt, minden kísérlete hajótörést szenvedett a K*riegsministerium* rideg álláspontján.

A pár napot, mit Pesten töltöttem el, igyekeztem kellemesen kihasználni. Május 13-án a Nemzeti Színházban Szomory Dezső II. József császárját[838] tekintettem meg, mely színmű minden szempontból megnyerte tetszésem, a színészek játéka pedig várakozáson felül művészi volt. Főleg a férfi szereplők tűntek ki. Másnap tárgyaltam a Hon*védelmi* Min*isztérium*ban d*okto*r Sárkány titkárral, hivatalos ügyekben, majd megfordultam Újpesten is, sőt este elmentem még az Omniába is.

Május 15-én reggel Győrbe utaztam, és ott a városnál keresztülvittem, hogy a fémellenőrzés megkezdődhessék. Midőn visszatértem az utamról, még az állomáson értesültem, hogy főhadnaggyá léptem elő, de a csillagokat csak azután vehettem fel, amidőn a V*erordnungsblatt* N*umero* 86 Seite 4056-on[839] saját szemeimmel meggyőződtem erről. Rangszámom 546., f*olyó é*v május 1-jei kelettel.

Pozsony, 1918. szept*ember* 2.

Az előléptetésemen kívül, mely elvégre tisztán személyi jellegű, említésre méltó az az elhatározásom, mellyel tisztjeimet az eddigi beosztásukból kivettem és néhány

[835] Piros-fehér-zöld (ném.).

[836] A húsvét utáni 40. nap, ekkor ünnepli a kereszténység Jézus mennybemenetelét. Ez a nap 1918-ban 10-ére esett.

[837] Pozsony északnyugati részén lévő külváros, népszerű kirándulóhely.

[838] Szomory Dezső: II. József császár; dráma (1918).

[839] A 86-os számú Rendeleti Közlöny 4056. oldalán (ném.).

napi ismétlő tanfolyam után május 22-én útnak engedtem őket Győrbe. E nappal tehát kezdetét veszi a fémellenőrzés nagyarányú megkezdése. Ugyan a hon*védelmi* min*iszteri* rendelet még nem jött ki, de nálunk a polit*ikai* hatóságoknál az ember mindent keresztülvihet, amit csak akar, oly tájékozatlanok jórészt azok. A munka Győrben nagy lendülettel meg is indult, de amikor látta a város, hogy kímélet nélkül mindenkitől mindent elveszünk, kezdett aggályoskodni, de könnyű volt újból megnyugtatnom őket. Azonban nem akarok az eseményeknek elébe vágni. Miután Pünkösdre nem lehetett eltávozási engedélyt kérni, ezért én hazautaztam hivatalosan, és otthon jól mulattam gyatra cigányzene mellett.

Miután május 23-án a Fémközpont embereit is Győrnek irányítottam, a következő napon magam is megindultam Pópa h*ad*n*a*gy után Nezsiderbe. Véletlenül megtudta, hogy érkezem, és már várt az állomáson. Szép kocsiutat tettünk meg Védeny, Gálos, Barátudvar községeken át Féltoronyba, ahol megháltunk, és másnap a rekvirálást megkezdtük, amely elég szép eredménnyel is folyt. Én rövidesen búcsút vettem Pópától, kiről láttam, hogy érti a mesterségét. Gálos községben olcsón szövetet vásároltam, és utam irányoztam Nezsiderbe, hol unalmamban a várat vettem szemügyre, mely most kilátónak van berendezve, és gyönyörű kitekintés van innen a Fertőre, de egyébként nagyon primitív erősség: árokkal körülvett négyemeletes torony tulajdonképpen.[840] Elmentem a Fertő partjára is. Az a vendéglő, melyben még mint gimnazista kirándulók jót étkeztünk és a Fertő az udvarát mosta, most romokban hever, a tó pedig több száz méterrel visszavonult, de megközelíteni mocsaras zsombékjai miatt nem lehet. Jelenleg a sok nádat a kincstár értékesíti, és rengeteg nádat termel ki innen. Május 26-án korán már visszatértem Pozsonyba, és másnap Bécsben voltam, hogy magát Zweig generális mérnököt kérdezzem meg, vajon Frigyes főh*erc*eg kastélyaiban, így a féltoronyiban[841] lehet-e rekvirálni. A válasz tagadó volt. Még aznap megjöttem Linával, de az út igen hűvös volt.

Miután már korábban bajmegállapításon voltan, május 28. és 29. napjain a super következett, [842] ahol is négyhavi kiképző szolgálatra minősítettek a kádernál.

Sopron, 1918. okt*ó*b*er* 10.

A rekvirálások megindultával mind több és több munkám lett. Ez időben nagyon sokat utaztam. Így jún*ius* 2-án ismét útra keltem: először haza mentem, ahol Dezső sógorommal[843] találkoztam, kit a harctérről szabadságoltak, és ahol este cigány mellett újból nagyot mulattunk, azonban az mégsem sikerült úgy, mint a pünkösdi. A következő napon már Komáromban voltam, ahol a városházán tárgyaltam, majd az alispánnál a főszolgabírákat[844] világosítottam fel a fémellenőrzés új módjáról, és dolgom jól

[840] Az ún. Wagram-magaslaton állnak a XII. századi királyi vár maradványai, s egy lakótorony romja.

[841] Féltorony Mária Terézia uralkodása alatt a lett császári család nyári rezidenciája. Mária Terézia leányának, Mária Krisztina főhercegnőnek és férjének Albert Kázmér szász-tescheni hercegnek adta, aki Frigyes főherceg felmenője.

[842] Katonaorvosi egészségügyi felülvizsgálatról (németül Superarbitrierung) van szó.

[843] Nagy Dezsővel, Házi Veronika férjével.

[844] Valószínűleg a szolgabírákat, azokból volt több a vármegyénél, főszolgabíró vármegyénként csak egy volt.

elvégezvén, a gázgyárban meglátogattam az újonnan átvett tisztemet: Kunga főhadnagyot, és délután már utaztam még aznap Győrbe.

Sopron, 1918. okt*ó*ber 22.

Győrött a tisztjeim nagy örömmel és tisztelettel fogadtak. Estére összejöttünk a szép Kioszk kávéházban és jó bor mellett éjfélig kellemesen elmulattunk.[845] A Fémközpontnak két kiküldöttje volt jelen, mindkettő természetesen zsidó, kik egymás ellen ágáltak, mire mulattam is, meg bosszankodtam is, miután az egyöntetű munkát zavarták.

Jún*ius* 5-én elég kemény napon volt. Mindenekelőtt felkerestem Dsida főigazgatót, aki mint többszörös háztulajdonos a fürdőkályháinak rézköpönyegeit akarta menteni. Éppen érettségiztetett a bencés főgimnáziumban, amelyet én is egy óra hosszat elhallgattam, és bár érdekeltek nagyon a feleletek, tovább nem maradhattam, miután a polgármester-helyettessel[846] volt éppen a fémrekvirálással kapcsolatban hosszú megbeszélésem, melynek folyamán sikerült aggodalmait eloszlatnom. Megfordultam a fémátvevő bizottságnál is, és ezek után rettenetes rossz utazással estére Pestre érkeztem, ahol a Park-szállóban kaptam nagyon barátságtalan szobát.

Pesten is sok szaladgálásom volt. A Fémközpontban, hova a sok zsidó miatt mindig undorral mentem, kivittem, hogy csak egy legény legyen a csárdában részükről, a földművelésügyi minisztériumban sógorom felmentési iratának néztem utána, a honvédelmiben Sárkány titkárral fémügyben tárgyaltam, délután látogatást tettem Koláréknál, estére pedig Újpesten voltam már, hol nővérem érdekében a földvétel ügyében egyengettem az utat. Nem csoda, ha alaposan el is fáradtam, pedig még mindig nem voltam készen. Másnap is szaladgáltam össze-vissza, meg utaztam ismét Győrbe, az egész úton állva.

Némileg pihentem jún*ius* 8-án, mikor csak a polgármesternél és az átvételi bizottságnál fordultam meg, estére pedig kollégám: Sefcsik főlevéltárnok[847] társaságában mulattam igen kitűnően éjfél utánig. Nehezemre is esett hajnalban a felkelés, hogy utazzam minden jóval vissza Pozsonyba, hol megérkezve, ahelyett, hogy kipihentem volna magamat, Verebélyéknél a délutánt tarokkozva töltöttem el.

Jún*ius* 10-én instrukcióért bejött hozzám Pópa hadnagy, akivel délután elutaztam Nyulas községbe, hol a fémrekvirálás nagyon szép sikerrel folyt. A bíró vendégei voltunk, aki nagyon intelligens volt paraszt létére. Jó borban és finom cseresznyében nem volt hiány. Időközben benéztem Nezsiderbe, majd átmentem Sásonyba, hol megkezdtük fényes eredménnyel a fémbeszedést. A papnál[848] háltam meg, akit népes család vett körül, és ahol nagyszerűen tarokkoztunk éjfél utánig. Amilyen jól éreztem magamat e két községben, annál kellemetlenebb benyomásokkal távoztam Sopronból, hol is a

---

[845] Kioszk Kávéház és Étterem, 1867-től 1935-ig üzemelő patinás, népszerű vendéglátóhely. Heti két alkalommal cigányzene és katonazene is szólt. Történetéről, képekkel, részletesen lásd: *Antaliné Hujter Szilvia*: A Radó-szigeti Kioszk. In: Győri Szalon. a megyei könyvtár és közösségi tér kulturális magazinja. http://www.gyoriszalon.hu/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=1814 (2016. július 13.)

[846] Nevét nem sikerült kiderítenem.

[847] Sefcsik Ferencnél.

[848] Nevét nem sikerült megtudni.

fémellenőrzést készítettem el. A nagy drágaság, a Pannonia poloskás szobája most is megborsóztatja a hátamat. Siettem is innen el, hogy hivatalos dolgaimmal elkészültem. Dsidával együtt utaztam Győrbe, hol szintén egy napig időztem, és jún*ius* 14-én estére teljesen kimerülve érkeztem vissza Pozsonyba, ahol már várt vám a sok irat, miket el kellett intéznem.

Egy hétig nem is akartam elindulni. Így is tettem. Az elutazásom előtti napon kaptam egykori tanítványomtól, Kolár Micitől levelet, melyben értesített, hogy jún*ius* 22-én Pozsonyba jön rokonaihoz, és most hát tegyek ki magamért, nehogy unatkozzék. Nem minden ok nélkül gondoltam arra, hogy ez a látogatás jelent valamit, a kislány szépsége pedig erős hatást gyakorolt abban az időben reám. Bosszankodtam tehát erősen, hogy éppen elutazás előtt állok, de azért amit lehetett, hát megtettem. Azonnal meglátogattam az Augenmayer családot, akikre eladdig nem is gondoltam. Jún*ius* 22-én pedig megfordultam úgy Bécsben, hogy estére még találkozhattam Micivel, akivel elmentem színházba, ahol éppen a Volksoper vendégszerepelt a tagjaival. Bizet Carmenjét adták nagyon jó sikerrel, úgyhogy az estély[849] nagyon hasznosan telt el rám nézve.

Azonban az utam nehezebb része még előttem állott, és nem térhettem ki már az elől. Akarva, nem akarva jún*ius* 23-án megindultam, és e napot otthon töltöttem el, mely alkalommal 1300 koronát jegyeztem névértékben újból a hadikölcsönre, mely összeggel jegyzéseim elérték a 4000 koronát.

Sopron, 1919.

A következő napon Komáromba mentem, ahol Kanka főh*ad*n*a*gy lassú működését hajmeresztve tapasztalhattam, nem is volt kedvem társaságában hosszú ideig időzni. Miután félre nem érthető módon siettettem a munkájában, a délután folyamán Ógyallára mentem, ahol két tisztem: Weisz és Greschó hadnagyok épp aznap kezdték el a fémrekvirálást, miután Győrött az akció befejeződött, és úgy intézkedtem, hogy d*okt*or Halász és Miltner Komáromban Kankának segédkezzenek, Szegő főh*ad*n*a*gy, Pópa – ki Nezsiderben végzett –, d*okt*or Sterha, Viola hadnagyok és Kovács főh*ad*n*a*gy pedig Sopron városát örvendeztessék meg munkájukkal.

Ógyallán a két tisztem javában szedte már a rézüstöket a falusiak nem kis bosszúságára, én pedig, mert nem éreztem hajlandóságot működésüknél részt venni, a csillagdát és a meteorológiai intézetet[850] néztem meg egyik kolléga színes kalauzolása mellett elég részletesen, mi által az idő estig hasznosan telt el. Vacsorát tisztjeim számára az egész faluban nem tudtak keríteni, minek oka a katonaság iránt érzett harag lehetett, melyet kevéssel előbb a gabona-rekvirálás keltett fel, nem minden ok nélkül. Éhen azért nem vesztem, mert szerencsére hazulról hoztam magammal egy kis harapnivalót, az estét pedig a szép Feszty-kastélyban[851] töltöttem el pezsgő mellett mulatva.

---

[849] Este.

[850] A budapesti székhelyű Meteorológiai és Földmágnesességi Magyar Királyi Központi Intézet (a mai Országos Meteorológia Szolgálat jogelődje) 1900-ban létesített obszervatóriumot Ógyallán, amely az első vidéki obszervatórium volt az Osztrák-Magyar Monarchia területén.

[851] A XIX. században épült, klasszicista stílusú kastély.

Jún*ius* 25-én korán indultam tovább, búcsút véve a szép falutól, melynek főutcája csupa villából áll jóformán, melynek látása igen kedvező benyomást tesz az utamra. Érsekújváron át Pálmányvásárra mentem, ahol a szolgabírói hivatalban érdeklődtem aziránt, hogy a járásban vajon van-e valahol fekvő fém. A tagadó válasszal dolgom el is végeztem, és gyalog kiballagtam az állomásra, ahol megebédeltem, és hosszasan várakoztam a gyorsvonatra, mellyel Pestre szándékoztam utazni. Gyönyörű napsütéses idő volt, és míg élveztem a meleg napsugarakat, gondolataim villámgyorsan száguldoztak össze-vissza, a lét és nem lét kérdése, az élet múlandósága, a jövő eshetősége és egyéb komoly gondolatok közepette mintegy éles ellentét gyanánt domborodtak ki. Mici alakja köré font ábrándozásaim melegséggel és derűvel töltötték el a lelkem. Emlékezetemben felelevenítettem minden vonást a múltból, amikor a családdal megismerkedtem, a leányokat tanítottam, a sikerre, mellyel fáradozásaim jártak, arra a megbecsülésre, mellyel a szülők körülöveztek, a későbbi látogatásokra, mikor is folyton mind szívélyesebben fogadtak, a pompás virágokra, melyeket Mici mint sebesült és irigyelt hősnek hozott, és egyéb sok kellemes emlék, amelyek rózsás színre festették előttem a világot, és arra voltak jók, hogy merengjem, mert távol vagyok tőle; de a kötelesség szava elnémította a háborgó hangokat.

Ilyes élénk álmodozás közepette érkezett meg a várva-várt vonat, mellyel csakhamar Pesten voltam, ahol az Orient Szálló poloskás szobája ugyancsak keserves éjszakát szerzett nekem. Fellélegeztem, hogy üdvözölhettem a reggelt és indulhattam munkám után, melynek során Dezső felmentése miatt a földművelésügyi és belügyi minisztériumokban jártam, mely utóbbiban a saját felmentésem iránt is érdeklődtem. Megfordultam az Orszá*gos* Levéltárban is, hol az ismerősöket látogattam meg. Jún*ius* 27-én reggel Győrbe utaztam, ahol tisztjeim a működésüket már befejezték volt, estére szívrepesve már Pozsonyban voltam, és másnap már a legelső alkalommal Micihez siettem, hogy megérkezésemről értesítsem, miután utam minden egyes pontjáról nem feledkeztem el neki képeslapok küldésével kifejezést adni arról, hogy gondolok rá a hivatalos teendőim mellett is. Estére feljött hozzám váratlanul Veronka nővérem, aki a fogait akarta rendbe hozatni, és egy kicsit kellemetlenül éreztem volna magam, ha Mici pár napra ismerőseihez ki nem megy Feketevíz-pusztára, miáltal felszabadulhattam pár napra, mi nem ártott.

A hivatalomban attól az időtől fogva, hogy tisztjeim működésüket megkezdték, a munkám alaposan megszaporodott. 10 tisztnek az irányítása, 16 altiszt és a szükséges karhatalmi segéderő fizetése és élelmezése, az időszaki jelentések megszerkesztése, egyszóval a bonyolult gépezetnek a mozgatásban tartása sok és változatos elfoglaltságot jelentett számomra, de én örömmel dolgoztam, mert önálló voltam és független jóformán. A tisztjeim lassankint beletanultak az alapjában véve nem tiszthez illő foglalkozásba, én heti jelentéseiket pontosan küldözgették, és pedig minden hó 1-jén és 15-én a K*riegsministerium* 21. Abt*eilungjá*hoz[852] összefoglaló jelentést terjesztettem fel. Kéthetenkint átlag 50 métermázsa különféle fémet szedtünk össze, melynek több

[852] A Hadügyminisztérium 21. osztályához (ném.).

mint a fele vörösréz volt. Amikor akartam, útra keltem, és tetszés szerint tértem vissza. A pozsonyi kat*onai* parancsnokság 15 vármegyéjében bárhova utazhattam. Akarva sem kívánhattam magamnak a katonáéknál jobb állást. Közel voltam a szülőfalumhoz, sok ismerősöm Pozsonyban, hova diákkori emlékeim fűztek, gyönyörű lakás kedves család körében – valóban minden megvolt ahhoz, hogy megelégedett legyek.

A politikával nem törődtem, soha nem is volt nagy kedvem ilyesmivel foglalkozni, és nem is engedtem magam általa befolyásoltatni. Teljesítettem híven a kötelességem ott, ahova a gondviselés állított, és kedélyem nyugalmára féltékenyen vigyáztam. Éltem az időnek magam módja szerint, élvezve az élet tiszta örömeit, távol tartva magam erős önfegyelmezéssel minden irányú kiruccanástól. Nem is éreztem vágyat az ilyenre. Meggyökeresedett bennem az a gondolat, hogy ha már a fiatalság legveszélyesebb évein sikerült komolyabb félrelépések nélkül átgázolnom, higgadt elmével csak nem fogok szerencsétlenséget zúdítani becsületes és élesen gondolkodó fejemre? Örültem a sok munkának, mert fékezte gondolataim, örültem Dobnai és Tóth kollégák társaságának, mert hasonló felfogásúak voltak, mint én, örültem a természetnek és vigyáztam az egészségemre, hogy majdan ne legyen osztályrészem a késő szánom-bánom. Így teltek napjaim megelégedésben, jóleső érzésekben, egyszerű és mégis kedves örömökben!

Júl*ius* 1-jén d*élután* Augenmayeréknél voltam és szórakoztam, este pedig színházba mentem természetesen Mici társaságában, ahol a Cavalleria rusticana került színre, melyben a bécsi Volksoper színésze: Rittersheim Tariddu személyét játszva valóban remekelt. Az előadás második részében hangverseny volt, melynek során Meyerbeer-, Chopin- és Sarasatétól származó darabok nyerték meg különösen a tetszésemet. A szünetek alatt erősen udvaroltam inkább kedvtelésből, mint komoly szándék által vezetett indokból.

Miután Veronika nővérem bámulatos akaraterővel a fogait rendbe hozatta és júl*ius* 2-án hazautazott, én teljesen felszabadulva ezután akadály nélkül lóghattam Augenmayeréknál, hol számos kedves emlékezetű pillanatot tölthettem el. Ha az időjárás megengedte, kirándultunk, és vagy a Ligeti kávéházban,[853] vagy a harmadik Bimbóházban[854] letelepedve a szabad ég alatt csevegtünk. E séták folyamán ismerkedtem meg a Friedrich nevű gazdag családdal, mely szintén rokonszenves volt előttem.

Azonban a hivatalom nem engedte, hogy zavartalanul élvezhessem a napjaimat. Újból útra kellett mennem múlhatatlanul, bárhogy igyekeztem is az időpontot minél későbbre kitolni. Júl*ius* 5-én még színházban voltam a szép hölgyemmel együtt, ahol A bőregér[855] került színre, mi nemigen nyerte meg tetszésem. A következő nap délutánját is még együtt töltöttük el, és most úgy volt, hogy legkésőbb júl*ius* 8-án Mici visszatér Budapestre. Én érzékeny búcsút véve tőle, a pesti mielőbbi viszontlátás reményében már júl*ius* 7-én korán reggel megindultam a körutamra, de volt annyi eszem, hogy előbb egy

[853] 1827 óta működő közkedvelt kávéház.

[854] Bimbóházak: Pozsony északi környékének zöldövezeti mulatóhelyei, kedvelt kirándulási célpontok.

[855] Johann Strauss: Die Fledermaus; magyarul: A denevér, három felvonásos operett (1874). Kezdetben Magyarországon Dr. Bőregér címmel játszották.

napot otthon töltsek el, ezután mentem Komáromba júl*ius* 8-án, s még e napon Pestre értem, hol most az Imperiálban[856] kivételesen tisztaszobához juthattam. Miután sógorom felmentése ügyében hiába fáradoztam, júl*ius* 9-én távoztam is már, hogy egy napot a csornai premontreieknél[857] annál jobb hangulatban tölthessek el, ahol Horváth György vendége voltam. Jó benyomásokkal eltelve érkeztem júl*ius* 10-én este Sopronba, hol a tisztjeimmel találkoztam, akik már nagyban gyűjtötték a fémet. Júl*ius* 12-én Bécsen át, miután itt egyet-mást bevásároltam, visszatértem Pozsonyba alaposan kifáradva.

Nevem napján[858] édesanyám megörvendeztetett látogatásával, hozva mindenféle jót magával, és másnap már el is utazott. Én hasonlatosképpen készülődtem ismét egy hosszabb körútra, de a király[859] jövetele Pozsonyba arra bírt, hogy tervem kivitelét elhalasszam. U*gyan*is a Mil*itär*k*omma*ndo engem, mint egyetlen Arany Vitézségi érmest, királyi audienciára jelölt ki, mit bár sokra nem becsültem, de elszalasztani ezt az alkalmat mégsem akartam. Az egész előkészületem a nagy napra, mely júl*ius* 16-án volt, abból állott, hogy nadrágom kivasaltattam, és csendesen mosolyogva szemléltem egyébként a város és a katonaság lázas készülődését. Simonyi őrnagy, ki a fogadtatás előkészítését vezette, nem tudom mi okból, engem is felvett egy ízben az autójára, ahol természetesen nagyurasan ültem, mint a kínai [?] császár, de az út nem tartott sokáig, mert csak a ligetbe mentünk ki, hol sátrakat vertek, és innen a koronázási dombtérre száguldott az autó, ahol a király volt megérkezendő.

A város megnépesült a vidékről feljövők által, kik mind a királyt óhajtották látni. Töplerrel, már mint országgyűlési képviselővel, a hídon találkoztam, és üdvözöltem az új tisztségében, melyhez csak azért jutott, mint ahogy a rossz nyelvek mesélték, hogy a város valahogy lerázza őt a nyakáról, mert a tehetetlensége még a soproni savóvérű polgárságnak is sok volt.

Végre felvirradt a nagy nap! Kedd volt. Az egész város ünnepi díszben fellobogózva, az utcák tisztára söpörve. Úgy volt megállapítva, hogy a város tisztikara a Mária Teréziaszobor[860] mellett foglal állást,[861] a polgári hatóságok pedig átellenben a királyi sátor körül, melyet a MÁV állíttatott fel. A sátor gyönyörű kalotaszegi munka volt.[862] Tüzesen sütött a nap, alig lehetett kibírni. Én rendező voltam a tiszteknél, de ezt a rakoncátlan tömeget nem lehetett szép sorba hozni. Mindenki elöl akart lenni, és én természetesen a magasabb rangú tiszteket nemigen utasíthattam rendre. Mikor láttam, hogy hiába itt minden fáradság, bosszúsan otthagytam a keserves munkaköröm, felállottam a balszárnyra, és énmiattam a tisztek állhattak úgy, ahogy akartak. Végre megérkezett a Magyar Folyam-

---

856 Grand Hotel Imperiál. 1917-től működő jó hírű szálloda.

857 A Csornai Premontrei Prépostság a XIII. század elejétől napjainkig működő rendház.

858 Július 13-án.

859 IV. Károly.

860 Mária Terézia-emlékmű, Fadrusz János szobrászművész alkotása, a pozsonyi Koronázási dombon állt 1897–1921 között.

861 Értsd: állóhelyet.

862 A Mária Terézia szoborral szemben vörös bársonnyal fedett sátrat állítottak föl.

és Tengerhajózási Rt.[863] hajóján úgy 11 óra körül, ha jól emlékszem, a király családjával. A hajóállomáson a Mil*itär*k*omma*nda*nt*[864] és a polgármester[865] üdvözölte, majd a díszszázadot, melyet a 72-esek[866] állítottak ki, végignézte, és ezután kocsikba ülve a sátor alá hajtatott, ahol az alispán[867] köszöntötte a felséges párt a vármegye nevében. Én a sátortól vagy 15 lépésre állottam, és hallottam jól, amint a király egy lapról olvasva válaszolt. Jó magyar kiejtése volt, állapítottam meg nem kis megelégedéssel, hanem a királyné[868] oly hidegen, oly idegenül jártatta szét szemeit a jelenlevőkön, mintha nem hívei között, hanem idegenek között lenne. A fogadtatást a Himnusz eléneklése fejezte be, mely után a királyi pár és a kísérete Frigyes főherceg palotájába[869] indult, mi pedig a villamoson ugyancsak oda, hogy az audienciát el ne mulasszuk.

Rengeteg tömeg, nagy tolongás mindenfele. Nagy nehezen elérkeztem a fő*herce*gi palotához, és igyekeztem a többivel együtt én is felfutni a várócsarnokba. Itt még aztán a sürgés-forgás! Egymás hátán állottunk csaknem, civil és tiszt tarka összevisszaságban. A díszsorok oly szánalmasan, megvetően mosolyogtak ránk, hogy szerettem volna egy kissé a képükbe mászni, de volt eszem, hogy ilyesmit nem cselekedtem. Végre a nagy zűrzavarban, mely nemigen volt helyénvaló, hangokat hallottam, hogy a tisztek csoportosuljanak, mert fogadásra mennek csakhamar. Én együgyű fejjel azt hittem, hogy nem leszünk sokan, és több ízben is átgondoltam, hogy a királynak mint fogom magamat katonásan bemutatni. De amikor nagy nehezen a váróterembe tudtam jutni és láttam, hogy minden tábornok, törzstiszt együtt van és nagyszámú főtiszt, haj, azonnal tisztában voltam azzal, hogy rám nem kerül a sor, de ha már így is van, legalább szemtőlszembe nézhetem a királyi párt, ez is valami!

Mikor a fogadóterem ajtaja megnyílt, mint a csürhe, úgy tódult be a sok tiszt. Mindenki elől akart állani. Gerstenberger épp csak a tábornokokat tudta az első sorban rang szerint felállítani, voltak vagy 12-en, a többi tiszt félkörben úgy helyezkedett el, ahogy tudott. Én jól elől állottam, mikor a belső terem szárnyas ajtaja feltárult és azon kilépdelt a királyi pár a kíséretével. Gerstenberger pár szóval üdvözölte őfelségét, majd

---

[863] Magyar (Királyi) Folyam,- és Tengerhajózási Rt.: 1895–1947 között működő részvénytársaság.

[864] Friedrich Gerstenberger címzetes lovassági tábornok, aki 1915 novemberétől volt Pozsony város katonai parancsnoka.

[865] Lásd a 810. jegyzetet!

[866] A cs. és kir. 72. gyalogezred.

[867] Pozsony vármegye alispánja. Vezetéknevét tudtam csak kideríteni a korabeli sajtóbeszámolók alapján: Vermes. Lásd: *Kende Tamás*: IV. Károly király Pozsonyban – Egy nap krónikája írásban, képben és filmen. In: Pozsonyi Kifli. Polgári Társulás honlapja. http://www.pozsonyikifli.sk/hu/Friss-kifli/Nagy-Haboru/IV-Karoly-kiraly-Pozsonyban-Egy-nap-kronikaja-irasban-kepben-es-filmen.html (Közzétéve: 2014. szeptember 24.) – További információk a Pozsonyi Állami Levéltár Pozsony megyei iratai I. XI. 1. fondjának Alispáni iratok 1868–1918 alfondja alapján nyerhetők. A fondjegyzék vonatkozó része interneten elérhető: https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=0ahUKEwjx_-6N5u3NAhUJvxQKHaN6CmkQFgg7MAU&url=http%3A%2F%2Fwww.nogradhistoria.eu%2Fdata%2Ffiles%2F187133735.pdf&usg=AFQjCNGVnbe9rqQNjAnLnkDCM2oqvGt15w&sig2=Wi2-m69TZBjlusGJC2kcnA (2016. július 12.)

[868] Zita Bourbon-Pármai hercegnő.

[869] Habsburg-Tescheni Frigyes főherceg. Az 1762-ben rokokó stílusban épült pozsonyi Grassalkovich-palotáról van szó, amit 1882-től a főherceg és családja használt.

a tábornokokat egyenkint bemutatta, kikhez a király pár szót szólt, de oly halkan, hogy bár alig három-négy lépésre állottam, mégsem hallottam semmit, aztán kezet fogott velük egymás után, a királyné pedig csókra nyújtá kis kacsóját. Rám ez a jelenet valami felemelő hatást egyáltalán nem tett. A király slendriánul volt öltözve, a derékszíja ferdén állt, arca vöröses, erélynek az arcán semmi nyoma, a királynénak pedig a szénfekete szemein kívül a szépsége igen mesterkéltnek látszott, festékkel, [vagy] mivel elérve. Semmi melegség sem sugárzott az alakjából ki, mint valami érzés nélküli baba állt ott a férje mellett, mereven.

Miután a király a tábornokokkal elkészült, eltűnt a belső teremben szemeink elől, és én vegyes, de semmi esetre sem felemelő érzésekkel indultam meg kifelé. Eszem a királyi környezeten járt, melyben, ha egy magyart láttam, a többi idegen és ellenszenves benyomását keltette bennem, akik bennünket félvállról lenéztek és mintegy megvetőleg szemlélgettek. A harag a torkomat fojtogatta, óhajtottam a szabad levegőt, de a nagy tömeg miatt csak lassan vergődhettem kifelé. Amidőn végre nagy nehezen elértem az ajtóhoz, kit látok ott a lócán fejét lelógatva magában búsulni, mint Wekerlét, a magyar miniszterelnököt. Felháborodtam e látványra és véleményemnek hangosan is kifejezését adtam: „Hát ez az ország első embere a király után?" – mondám. Nem tudtam megérteni, hogy miért nem volt a király kíséretében. Hát annyira erélytelen legyen valaki, hogy az őt megillető helyét nem tudja elfoglalni? Szégyenkeztem Wekerle megalázó helyzete miatt, és elgondoltam, hogy az, aki ilyen minőségekben nem bír méltóságának megfelelő erélyt kifejteni, vajon nagy és fontos országos dolgokban megállja-e népe érdekében a szükséges pozíciót és tud-e, ha kell, kellő fellépéssel az ország törvényeinek érvényt szerezni? Sokáig tűnődtem a kérdések felett és úgy találtam, hogy nem. Szegény Magyarország! Miért van ezekben a sordöntő időkben ily gyenge exponensed? Nem fog ez katasztrófákba dönteni? Ki tudja?

MUTATÓK

FÖLDRAJZI NEVEK MUTATÓJA

Rövidítések

A =Ausztria
BAZ = Borsod-Abaúj-Zemplén
Cs = Csehország
F = Franciaország
f. = folyó vagy más vízfolyás
GyMS = Győr-Moson-Sopron
H = Horvátország
h. = hegy, domb, valamilyen magaslat
hgys. = hegység
Kom. = Komárom
L = Lengyelország
m. = megye
N = Németország
p. = patak
PPSK = Pest-Pilis-Solt-Kiskun
Po. = Pozsony
R = Románia
So. = Sopron
Szb = Szerbia
Szk = Szlovákia
U = Ukrajna
vm. = vármegye
Ze. = Zemplén

Aderberg (Prága területén, Cs) 163
Albánia 208
Albár (Po. vm., ma: Dolný Bar, Szk) 161, 231, 236, 246
Amerikai Egyesült Államok 87
Aussig (an der Elbe) → Ústí nad Labem
Ausztria 153, 265

Baden (bei Wien, A) 188
Bad Deutsch-Altenburg (A) 235
Baranyavár (Baranya vm., ma: Branjin Vrh, H) 103
Barátudvar (Moson vm., ma: Mönchhof, A) 267
Bazin (Po. vm., ma: Pezinok, Szk) 229, 261–262
Baki (L) 130, 132–134
Bąkowiec (L) 143–144
Belgrád • Beograd (Szb) 114
Benátky nad Jizerou • Neu Benatek (Cs) 34, 37, 40–43, 45
Bereck (Háromszék vm., ma: Brețcu, R) 161, 169, 183, 162
Berecki-hágó/Ojtozi-tető, helybéli elnevezés: Magyaros-tető (h.) 170
Beremend (Bars vm., ma: Čaradice, Szk) 103–104, 112
Berlin (N) 221, 236
Besszarábia 119
Bécs • Wien (A) 24, 53, 64, 119, 157–158, 165, 188, 204–205, 207–210
Bécsújhely • Wiener Neustadt (A) 258
Biała (ma: Biała Podlaska, L) 155
Biała-patak (p.) 131, 155
Bilgoraj (L) 112–113, 135
Bitola • Monasztir (Macedónia) 120
Bodenbach (ma: Děčín része, Cs) 236
Bodzai-szoros 186
Borzsikás-ponk (h.) 175
Böszörmény → Hajdúböszörmény
Brassó (Brassó vm., ma: Brașov, R) 167–169, 193
Breslau → Wrocław
Breszt-Litovszk (Fehéroroszország) 234
Brody (L, ma: Броди, U) 155, 236
Brusnice-patak 240, 242
Brünn • Brno (Cs) 36
Brzozówka (L) 151
Bosznia 70
Bömisch Leipa • Česká Lípa (Cs) 46
Budapest 8–10, 13, 20–24, 36, 54, 56, 58, 65, 79, 83, 97, 102, 111, 119, 167, 189–191, 194–195, 200–201, 205, 209, 218–221, 227, 229, 234–235, 252, 255–256, 258–259, 264, 271
Bug (f.) 145
Buda → Budapest
Bukarest • București (R) 183, 185
Bukovina (régió, R, U) 36
Bukowa (L) 131
Bukowa (p.) 131
Bük (So. vm., GyMS m.) 65
Bystrica (p.) 143

Celldömölk (Vas vm./m.) 211
Cenk (h.) 169
Cer planina (Szb) 36
Chatupniki (?, L) 134
Chrasterhof (?, Cs) 43
Craiova (R) 177
Czarsosowa (f., L) 131

Csallóköz (Žitný ostrov, Szk) 7, 13, 119, 194
Csanád megye 212
Csara (L) 108
Csárad (Bars vm., ma: Čaradice, Szk) 108
Csehország 31, 36, 53, 102, 236, 241
Csiki-medence 190
Csorna (So. vm., GyMS m.) 272

Dardanellák 119
Dęblin (L) 146, 148
Dębowiec (L) 130, 134
Debrecen (Hajdú vm., Hajdú-Bihar m.) 167, 193, 200
Deterkő (vár, Po. vm., ma: Plawecký Zámek, Szk) 8–9, 13, 20
Deutsch Altenburg → Bad Deutsch-Altenburg
Déva (Hunyad vm., ma: Deva, R) 208–209
Diósgyőr (Borsod vm., BAZ m.) 209
Dneboh (Cs) 33
Domostawa (L) 125, 130–131, 134
Dólne Momoty → Momoty Dólne
Duklai-szoros 36
Duna (f.) 215
Duna-csatorna (Bécs területén) 215
Dunaszerdahely (Po. vm., ma: Dunajská Streda, Szk) 204

Egyesült Államok → Amerikai Egyesült Államok
Elba • Elbe (f.) 236, 238
Elbe → Ústí nad Labem
Eszék (Verőce vm., ma: Osijek, H) 216
Európa 241, 243

Érsekújvár (Nyitra vm., ma: Nové Zámky, Szk) 54, 108, 119, 161, 164, 270
Észak-Csehország → Csehország
Északkelet-Franciaország → Franciaország

Feketehalom (várrom, Brassó vm., ma: Codlea, R része) 168
Feketevíz-puszta (Győr vm.) 270
Fertő (tó) 267
Féltorony (Moson vm., ma: Halbturn, A) 267
Fogaras (Fogaras vm., ma: Făgăraş, R) 168
Fogarasi-havasok (hgys.) 168
Fót (PPSK vm., Pest m.) 231, 255
Földvár-puszta 203
Franciaország, Északkelet-Franciaország 35, 147
Fülek (Nógrád vm., ma: Fiľakovo, Szk) 78

Galánta (Po. vm., ma: Galanta, Szk) 54, 108
Galícia 36, 55, 130, 138
Gallipoli(-félsziget) 119
Gálos (Moson vm., ma: Gols, A) 267
Gielnia (L) 134
Gmunden (A) 244
Godzirzów (L) 155
Górna Zofinka (L) 130, 155
Górne Momoty → Momoty Górne
Groß Rohosetz • Hrubý Rohozec (Cs) 32
Groß Sedlowitz • Židlochovice, Cs) 32
Gross-skal (ma: Hrubá Skála, Cs) 31–32
Gwizdów (L) 134

Gyergyói-medence 190
Győr (Győr vm., GyMS m.) 203, 211, 257, 259, 266–270
Győr vármegye 257

Hajdúböszörmény (Hajdú vm., Hajdú-Bihar m.) 166–167
Hamburg (N) 179
Hameau • Hollanderdörfl (Bécs területén, A) 235
Hasenburg (h., Prága területén, Cs) 240
Herceghalom (Pest m.) 185
Hévizgyörk (PPSK vm., Pest m.) 255
Hirschgraben (Prága területén, Cs) 242
Hollanderdörfl → Hameau
Horodenka • Городенка (U) 138
Hradec Králové • Königgrätz (Cs) 203
Hütteldorf (ma: Bécs része, A) 253

Iglau (Cs) 236
Ikwa (f) 138
Iser (f.) 32, 35, 47
Iwangoród (vár, L) 135, 143–144, 146

Jakuby (L) 130, 132, 134
Janaki (L) 134
Janów (ma: Janów Lubelski, L) 8, 108–109, 111–112, 114–115, 117, 119–123, 125–126, 129, 133–134, 136–138, 140–143, 147, 152–156
Jenschowitz • Jenišovice (Cs) 32
Josefstadt (Bécs VIII. kerülete, A) 25
Juhászlak (?) 66

Kahlenberg (h., A) 216
Kalenne (L) 134
Kalników (L) 95
Kamilla Haya (h., R) 189
Kaweczyn (L) 155
Kárpátok (hgys.) 13, 57–58, 119, 124, 145, 169–170, 190
Kecskemét (PPSK vm., Bács-Kiskun m.) 71, 94, 97–99, 101–102, 119, 121, 155, 164–166
Keleti-Kárpátok → Kárpátok
Kenyérmező (ma: Câmpul Pâmpui, R) 203
Kézdimartonos (Háromszék vm., ma: Mărtănus, R) 176, 178
Kézdivásárhely (Háromszék vm., ma: Târgu Secuiesc, R) 169, 176, 192–193
Kielce (L) 161, 163
Kis-Kárpátok → Kárpátok
Kiskapus (Nagy-Küküllő vm., ma: Copşa Mică, R) 167–168
Kismarton (So. vm., Eisenstadt, A) 212, 223
Klosterneuburg (A) 216
Kolín (Cs) 236
Kolonne (L) 53
Kolozsvár (Kolozs vm., ma: Cluj-Napoca, R) 167–168, 193, 200, 209
Komárom (Kom. vm., ma: Komárno, Szk) 21, 108, 119, 161, 164, 194, 202, 211, 231, 256, 259, 267, 269, 272
Komárom vármegye 257
Konopnica (L) 143
Konstantinápoly (ma: İstanbul, Törökország) 214
Korneuburg (A) 216
Kote 310. 151
Kote 560. 56
Kote 649. 59, 67
Kote 716. → Parikov vrch
Kote 756. 171–172, 175
Kote 1053. 175–176, 178–179, 183, 188–189, 191–192
Kote 1095.
Kote 1108. 176
Kowala (L) 146–147
Kozienice (L) 143–144, 146
Königgrätz → Hradec Králové
Körmöcbánya (Bars vm., ma: Kremnica, Szk) 78
Kőszeg (Vas vm./m.) 211
Krakkó • Kraków (L) 108, 119, 124, 239
Kraśnik (L) 35, 111, 116, 141–142, 151
Kürt (Kom. vm., ma: Strekov, Szk) 232, 247

Laborca (p.) 58
Lajta (f.) 263
Łążek Ordynacki (L) 121–122, 124–126, 130–131, 133–134
Łążek Zaklikowo (L) 124, 130
Leánymező (fennsík, ma: R területén) 173, 176, 178–179, 188, 191
Leipzig • Lipcse (N) 218
Leitmeritz • Litoměřice (Cs) 41, 236
Lemberg • Lwów (L, Львів, U) 35–36, 115, 149
Lengyelország 106, 137, 144–145, 152–153

Leopoldsberg (h., A) 216
Leopoldstadt • Lipótváros (Bécs II. kerülete, A) 218
Lepsény (Fejér vm./m) 108
Liberec • Reichenberg (Cs) 60, 99
Lipa (L) 108, 134
Losonc (Nóg. vm., ma: Lučenec, Szk) 78
Lovćen (h.) 119
Lublin (L) 8, 13, 37, 108, 114–116, 130, 141–144, 147, 149, 151, 156, 159–162, 164, 192, 235
Luize Coarnele (h., R) 189
Łuck • Луцьк (U) 138
Lupków-szoros 57
Luschenitz • Luženičky (Cs) 39

Magas-Tátra (hgys.) 168
Magyar Királyság → Magyarország
Magyaros-tető → Berecki-hágó
Magyarország, Magyar Királyság 7, 10, 15, 37, 44, 57, 83, 99, 101, 172, 204–205, 212, 229, 248, 254, 261, 271, 274
Magyaróvár (Moson vm., ma: Mosonmagyaróvár része, GyMS) 263
Majdan Fojnica (L) 134
Maros (f.) 168
Matte (Cs) 41
Máramaros megye 50
Máriaremete (Budapest része) 164
Mezőkövesd (Borsod vm., BAZ m.) 50
Mezőlaborc (Zem. vm., ma: Medzilaborce, Szk) 58, 62–63
Mezőtúr (Jász-Nagykun-Szolnok vm./m.) 79
Michałówka (L)145, 147
Milowitz • Milovice (Cs) 42
Miskolc (Borsod vm., BAZ m.) 54, 78, 95
Mitrovica • *Сремска Митровица* (Szb.) 36
Mladá Boleslav (Cs) 40
Mladotin (Cs) 41
Mnichovo Hradiště • Münchengrätz (Cs) 33
Modliborzyce (L) 134, 140
Moldva • Vltava (f.) 239, 242–243
Momoty Dólne (L) 125, 130, 134
Momoty Górne (L) 128, 130
Monarchia → Osztrák-Magyar Monarchia
Monasztir → Bitola
Montenegró 119
Moson vármegye 263
Münchengrätz → Mnichovo Hradiště

Nagyapold (Szeben vm., ma: Apoldu de Sus, R) 213
Nagyharsány (Baranya vm./m.) 104
Nagyrunk • Runcu Mare (Hunyad vm., R) 165–189
Nagysimonyi (Vas vm./m) 203
Nagyszeben (Szeben vm., ma: Sibiu, R) 200, 204–205, 207, 210–211, 213, 249, 266
Nagyvárad (Bihar vm., Oradea, R) 193
Nałęczów (L) 143
Nádszeg (Po. vm., ma: Trstice, Szk) 97
Negoj (hegycsúcs a Fogarasi-havasokban) 168
Nesteritz (h., Cs) 74, 236
Neu Benatek → Benátky nad Jizerou (Cs)
Neuwaldegg (ma: Bécs része, A) 253
Nezsider (Moson vm., ma: Neusiedl am See, A) 263, 267–269
Nezsideri járás 263, 266
Német Birodalom 35, 62
Novo Gyorgyevszk (vár és erőd, L) 145
Nowa Alexandria → Puławy
Nowa Wieś (L) 144–145
Nymburk (Cs) 236

Nyárasd (Kom. vm., ma: Topoľníky, Szk) 247
Nyugat-Magyarország → Magyarország
Nyulas (Moson vm., ma: Jois, A) 268

Oderberg (járás, L) 119–120, 161, 235
Oderburg (L) 108
Ojtoz (Háromszék vm., ma: Oituz, R) 170, 176, 178, 188, 192
Ojtozi-szoros 8, 13, 162–164, 169–170
Ojtozi-tető → Berecki-hágó
Okna (Cs) 138
Olténia 177
Opatkowice (L) 144–145
Orosz-Lengyelország 8, 13, 218
Oroszország, Orosz Birodalom, Szovjet-Oroszország 35, 132, 153–154, 186, 234
Ostffyasszonyfa (Vas vm./m) 203
Ostrylau (h.) 59, 67–68
Oświeçim (L) 108
Osztrák-Magyar Monarchia 28, 42, 132, 203, 269
Otrócz (L) 113

Ógyalla (Kom. vm., ma: Hrubanovo, Szk) 269
Ópiski, Piski (Hunyad vm., ma: Simeria Veche, R) 209
Ósebeshely (Hunyad v., ma: Sibişel, R) 206

Öreg-tó 264

Pacerice • Paceřzitz (Cs) 52
Pandorfalu (Moson vm., ma: Parndorf, A) 263
Pannonhalma: (Győr vm., 1965-ig Győrszentmárton, GyMS m.) 230, 257
Parikov vrch, Parikov-hegy (h., =Kote 716.) 65–66
Patkófalu • Sztuzsica (U) 66
Pálmányvásár (?) 270
Pergla Vrh (h., L) 59
Pest (ma: Budapest része, de gyakran az egész főváros értendő) 80, 103, 106, 116, 123, 162–164, 166, 193, 189, 200, 204, 211, 214, 220–221, 227, 232, 234–235, 254–255, 258–259, 264, 266, 268, 270–272
Petrikau → Piotrków
Petřín • Laurenziberg (ma: Prága része, Cs) 239–240
Pécs (Baranya vm./m.) 10, 103
Pélmonostor (Baranya vm., ma: Beli Manastir, H) 103
Pilica (f.) 145
Piotrków • Petrikau (L) 115, 146
Piski → Ópiski
Plonki (L) 137
Policzna (L) 149, 151
Porcsesd (Szeben vm., ma: Tumu Roşu, R) 168
Potoczek (L) 134
Pozsony (Po. vm., ma: Bratislava, Szk) 7, 21, 53, 164–165, 169, 194, 202, 222, 229–230, 235–236, 239–273
Pozsony vármegye 20, 197, 256, 273
Pömmerle • Povrly (Cs) 236
Prága • Praha (Cs) 47, 75, 105, 236–244
Przemyśl (L) 36–37, 56, 119, 149
Priboj • Прибој (Sze) 36
Puławy (*Nowa Alexandria*, L) 143

Radam (L) 161
Radecznica (L) 137
Rataj (L) 155
Râmnicu (R) 177
Reichenberg → Liberec
Román Királyság, Románia 8, 13, 119, 162, 170, 172
Rozwadów (h., L.) 108, 161
Runcu Mare → Nagyrunk
Ruttka (Turóc vm., ma: Vrútky, Szk)

Sadagóra • Садгора (U) 138
Salzburg (A) 234

San (f.) 131, 145
Sandomierz (L) 120, 135
Ság-hegy (h.) 211
Sásony (Moson vm., ma: Winden am See, A) 268
Sátoraljaújhely (Zem. vm., BAZ m.) 54, 78
Sächsische Schweiz → Szász-Svájc
Schwechat (A) 235
Sedlowitz → Groß Sedlowitz
Sembidy (L) 134
Sepsiszentgyörgy (Háromszék vm., ma: Sfântu Gheorghe, R) 170, 193
Siklós (Baranya vm./m.) 115
Somogy megye 88, 230
Sopron (So. vm., GyMS m.) 7–11, 13–14, 18, 197, 202–204, 210–212, 228, 230–231, 233, 248, 257–259, 267–269, 272
Sopron vármegye 8
Sopronnyék (So. vm., ma: Neckenmarkt, A) 212
Sósmező (Háromszék vm., ma: Poiana Sărată, R) 72–73, 172–173, 179, 181–183
Stájerország (*Steierország*) • Steiermark 137
Stojeszyn (L) 134
Stróza (L) 113
Swierże Górne (L) 144
Swidry (L) 134
Śniatyn (L) 138

Szabács • Шабац (Sze) 36
Szarajevó (Sarajevo, Bosznia-Hercegovina) 21
Szarvas-árok (Prága része) 242
Szastarka (L) 109, 119–120, 140, 142, 147, 151
Szász-Svájc • Sächsische Schweiz (N) 238
Szászország • Sachsen 238
Szászsebes (Szeben vm., ma: Sebeş, R) 205
Szászváros (Hunyad vm., ma: Orăştie, R) 192–205, 207–208, 210, 213–214, 222
Szekszárd (Tolna vm./m.) 200
Szellő 66
Szerbia 22–23, 36, 94, 103, 106, 108
Szerémség 36
Székelykocsárd (Tosda-Aranyos vm., ma: Războieni, R) 168
Székesfehérvár (Fejér vm./m.) 108
Szilézia 184, 229, 243
Szinva (L) 54
Szklarnia (L) 125, 128, 130, 134
Szlovákia 7
Szombathely (Vas vm./m.) 203, 211, 257, 263
Szovjet-Oroszország → Oroszország
Szwedy (L) 130, 134

Tabor (Cs) 244
Tarnów (L) 108
Tannenberg (N) 35
Tarnopol (L, ma: Тернопіль, U) 138
Tata (Kom. vm., Kom.-Esztergom m.) 364
Tata-Óváros (Kom. vm., ma: Tata része) 264
Telepóc (Ze. vm., ma: Osadné, Szk) 54, 66, 82
Teschen *(an der Albe)* • Český Těšín (Cs) 236
Tiszaluc (Ze. vm./m.) 54
Torchyn (U) 138
Tövis (Alsó-Fehér vm., ma: Teiuş, R) 167, 197
Trawniki (L) 159–161
Trebinje (Prága területén, Cs) 161, 163
Trencsén vármegye 256
Turnau • Turnov (Cs) 24–26, 28, 34–35, 37–38, 43–45, 52–53, 63, 82, 99, 236
Turóc vármegye 256

Uzsoki-szoros 57, 66

Újdombóvár (Tolna vm., ma: Dombóvár) 103

Újpest (PPSK vm., ma: Budapest része) 7, 255, 265–266, 268
(Új)sebeshely (Szeben vm., ma: Sebeşel, R) 206
Ústí nad Labem • Aussig an der Elbe (Cs) 236–237

Vajdahunyad (Hunyad vm., ma: Huneodara, R) 209–210
Vas (vár)megye 14, 211, 257
Vaskutacska (Pozsony város területén, Szk) 266
Vág (f.) 164
Vásárút (Po. vm., ma: Trhová Hradská, Szk) 7, 13, 20–21, 166, 227
Védeny (Moson vm., ma: Weiden am See, A) 267
Verdun-sur-Meuse (F) 147
Világ (Ze. vm., ma: Svetlice, Szk) 59, 62, 65–66, 100
Virava (Ze. vm., ma: Výrava, Szk) 13, 56–59, 66
Visegrád • Višegrad • Вишеград (Sze) 36
Visztula (f.) 135, 143–147
Vledény (Brassó vm., ma: Vlădeni, R) 168
Volhínia (történelmi régió, U) 138
Vöröstoronyi-szoros 168

Waldstein (ma: Valdštejn, Cs) 31–32
Wąwolnica (L) 143
Wien → Bécs
Wiener Neustadt → Bécsújhely
Wienerwald 235
Wieprz (f., L) 160
Winiarki (L) 135
Wola Michova (L) 55
Wolfsthal • Ebes(falva) (A) 261
Wrocław • Breslau (L) 184–185

Zaklików (L) 108, 123–124, 126, 129–130, 134
Zalaegerszeg (Zala vm./m.) 257
Zamość (L) 137
Zágráb • Zagreb (H) 229
Zágráb vármegye 229
Zdziłowice (L) 150
Zemplén (vár)megye 13, 50, 29
Zerge-hegy (h., ma: Kazmík, Pozsony város területén, Szk) 261, 266
Znaim • Znojo (Cs) 236
Zólyom (Zólyom vm., ma: Zvolen, Szk) 78

Zsolna (Trencsén vm., ma: Žilina, Szk) 78–79, 83, 108, 118–120

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Rövidítések

akad. = akadémia(i), akadémikus
alezds. = alezredes
altbgy. = altábornagy
ápr. = április
aug. = augusztus
bp.-i = budapesti
br. = báró
címz. = címzetes
cs. = császár(i)
Cs. = Csehország
dec. = december
dr. = doktor
e. = előtt
egy. = egyetem(i)
ezds. = ezredes
febr. = február
főhdgy. = főhadnagy(a)
főhg. = főherceg
főhgnő = főhercegnő
főig = főigazgató
fr. = francia
gimn. = gimnázium(i)
gr. = gróf(i), grófok
gy. = gyalogság(i)
gye. = gyalogezred
h. = helyettes
hadügymin. = hadügyminiszter, hadügyminisztérium(i)
háb. = háború
hdgy. = hadnagy(a)
hg. = herceg€
hgnő = hercegnő
HJ = Házi Jenő
ig. = igazgató(ja), igazgatósági
jan. = január
júl. = július
jún. = június
k. = körül
kir. = király(a), királyi
lat. = latin
libr. = librettista
lt. = levéltár(i)
máj. = május
márc. = március
min. = miniszter(i), minisztériumi
m. = magyar
Mo. = Magyarország
mo.-i = magyarországi
Mon. = Monarchia
mts. = munkatárs(a)
ném. = német
nov. = november
ny. = nyugállományú, nyugalmazott, nyugdíjas
okt. = október
ol. = olasz
OL = Országos Levéltár(i)
oszt. = osztály(ának)
osztr. = osztrák
özv. = özvegy(e)
őrm. = őrmester
pk. = parancsnok(a)
pol. = politikus(a)
ref. = református
rend. = rendes
róm. = római
sz. = század(ának)
szakaszvez. = szakaszvezető
szárm. = származású
szerz. = szerzetes
szül. = született, születésű
tart. = tartalékos
tbgy. = tábornagy
tiszth. = tiszthelyettes
tört. = történetíró, történész
u. = után
vk. = vezérkar(i)
vm. = vámegye(i)
zlj. = zászlóalj

Ady Endre (1877–1919) – költő 265

Aehrenthal, gr. – a waldsteini vár tulajdonosai (1914), cseh-ném. nemesi család 32

Agárdi/Agárdy, dr. – főhdgy. (1917) 235, 253

Alapi Gyula (1872–1936) – újságíró, pol., komáromi lt. (1903–1923) 257

Albert Kázmér (1738–1822) – szászteschen hg., Mo. cs. helytartója (1765–1780), Mária Terézia veje 267

Albert Lőrinc, dr. – tart. főhdgy., HJ barátja, a 82. székely gye. katonája (1917) 207

Albertini Jenő – zászlós, a 82. székely gye. katonája tart. hdgy. (1916) 171, 189

Albrecht – domostawai csendőrőrm. (1916) 125

Alexandriai Szent Katalin (282 k.–305) – vértanú, a kat. egyház szentje 143

Alexics – őrnagy, szászvárosi egészségügyi felülvizsgáló tiszt (1917) 193

Alighieri, Dante (1265–1321) – itáliai költő, filozófus 64, 250

Alten, Bella (1877–1962) ném.–brit operaénekes (szoprán) 253

Altmann (†1915. jún. 4.) – császárvadász, majd HJ katonatársa a 94. gye-nél, szakaszvez. (1914–15. febr. e.) 27–28, 50, 106

András, II. (1176?–1235) – Mo. kir. (1205–1235) 230

Angyal család, Angyalék 227

Angyal Dávid (1857–1943) – tört., irodalomtört., akad. 84, 195, 197–198, 200–201, 232, 265

Angyal Paula – Angyal Dávid leánya, irodalomtört., 1919-től Dávid Antal asszirológus felesége 201, 265

Antaliné Hujter Szilvia 268

Appelt, Ernst – 1914-ben HJ katonatársa a 94. gye-nél, tart. hdgy., 1915. jan.-tól szakaszvez., ill. címz. őrm., szept.-ben főhdgy. 27, 45, 50, 98, 116, 119

Aranka – százados., HJ szolgálati elöljárója a hadigazdaság csoportnál (1917) 256, 266

Arcübasev, Mihail Petrovics (1878–1927) – grúz regényíró, elbeszélő 250

Asztalos Béla – Komárom vm. alispánja (1918) 257

Auffenberg, Moritz Freiherr von Komarów (1852–1928) – gy. tbk., 1911–12-ben cs. és kir. hadügymin., majd hadseregfelügyelő Bécsben; 1914. aug.-ban és szept.-ben a cs. és kir. 4. hadsereg pk. az orosz fronton, majd felmentették és a vh. végéig szabadságolták 35

Augenmayer család, Augenmayerék – HJ pozsonyi ismerősei (1918) 269, 271

Ábel – hdgy., a 82. székely gye. katonája (1916) 58, 177

Áldásy Antal, dr. (1869–1932) – tört., heraldikus, akad., HJ ismerőse (1915) 95

Árvay Lajos (1906–1917) – Zala vm.-i alispán 257

B. *Szatmári Sarolta* 264

Baán Endre (1855–1928) – pol., jogász, Sopron vm. alispánja (1895–1905), főispánja (1906–1917. júl.) 8, 212

Babič, Tiranyo – tizedes, az 1. sz. géppuskás osztag pk., a 94. gye. katonája (1916) 130

Babits Mihály (1883–1941) – költő, író, műfordító, irodalomtört. 265

Bakonyi Károly (1873–1926) novella-, színmű- és tárcaíró 167

Balassa Menyhért/Menyhárt (1511–1568) – m. főnemes 233, 248

Balázs Béla – törzsőrm. (1915–16), majd tiszth., a 82. székely gye. katonája (1916) 183

Balázs Dénes (†1916) – tart. zászlós, a 82. székely gye. katonája 179–180

Balla – HJ katonatársa a 94. gye-nél, zászlós (1915) 111, 116, 120, 122, 124

Balla Tibor 18, 212

Ballagi Géza (1851–1907) – tört., jogtudós, akad. 201

Balogh – huszár, zászlós, a 14. gye. katonája (1917) 193

Bandi → Szabó András

Bangha Béla (pater Bangha) (1860–1940) – jezsuita szerz., szerkesztő, író, HJ ismerőse (1915) 83, 99

Barca, Pedro Calderón de la (1600–1681) – spanyol barokk író 219

Bartelmus – kapitány, századpk., HJ felettese a 94. gye.-ben (1915) 50

Baudisch Vilmos –HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15), 1915. jan.-tól szakaszvez. 29, 45, 50, 106

Bauer, Ernst – főhdgy., szakaszvez., HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914) 28, 31

Bazini gr., Baziniak → Szentgyörgyi és Bazini János és Zsigmond

Bágyuj Lajos 210

Bálint Gábor 111

Bálint Zoltán (1871–1939) – bp.-i építész 167

Bánovszky Miklós (1895–1995) – festőművész 22

Beckert – hdgy., HJ közvetlen felettese, a 82. székely gye. katonája (1916) 177, 179, 182–185, 189–190

Becsky Lajos – a 94. gye. őrnagya (1915–16), HJ barátja 118, 122–124, 126

Beethoven, Ludwig, van (1770–1827) – ném. zeneszerző 262

Beke Lajos, dr. – HJ gimn. oszt.-főnöke, majd barátja 95, 171

Benedek, Szent (480 k.–543/7) – szerz. 243

Benes(ch), Bernhard – alezds. a 94. gye.-nél (1914–15), a 4. zlj. pk. 47, 50

Benke Antal – tart. fhdgy. a 82. székely gye. katonája (1916) 171

Benkő József, középajtai és árkosi (1740–1814) – ref. lelkész, teológus, botanikus, tört., nyelvész 200

Beretvás Pál, id. (XIX. sz. II. fele) – kecskeméti építőmester 97

Berič, Lavo – számvevőtiszt-h., a 94. gye. katonája (1916) 136

Bernhard Zsigmond (pater Bernhard) (1880–1926) – jezsuita szerz., hithirdető, HJ ismerőse (1915) 99

Berte Henrik (1857–1924) – mo-i szül. osztr. operettszerző 204

Bertényi Iván, ifj. 255

Bethlen Farkas (1639–1679) – erdélyi kancellár, tört. 200

Bethlen Gábor (1580–1629) – erdélyi fejedelem (1613–29) 208–209, 243

Békefi Remig (1858–1924) – ciszterci szerz., tört., egy. tanár, akad. 21

Bielochlawek Lajos/Ludwig (†1915. okt.) – 1914–15-ben tanárjelölt, HJ barátja, a 94. gye. tiszth., 1915. jan.-tól szakaszvez., jan. végétől címz. őrm., jan. 30-tól tényleges őrm. 27, 30, 45, 48, 50, 82, 105

Binder József 205

Birkenhain (szül. Brzesina), Julius Ritter von (1852–1929) – címz. altábornagy, a cs. és kir. 34. gyaloghadosztály pk. (1915. jan.-1915. okt.) 65–66

Bittera – főhdgy. 1915-ben a bp.-i 16-os helyőrségi kórházban HJ betegtársa 94

Bizet, Georges (1838–1875) – fr. zeneszerző 46, 246, 269

Bíró Nándor (†1916) – tart. hdgy., a 82. székely gye. katonája 177

Bleibtren, Hedwig (1868–1958) – osztr. színésznő 220, 252

Bodor András 200

Bognár Náci – HJ ismerőse (1915) 99

Boleszlavszky – a 94. gye. vk. hdgy. (1916) 163

Bonz, dr. – a 94. gye. katonaorvosa (1916) 141

Borecki/Boreczky – lengyel főfelügyelő Łążek Ordynackiban, HJ szállásadója (1916) 121, 126

Boskovich – kapitány, HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914) 38

Brahe, Tycho de (1546–1601) – dán csillagász 242

Randé/Brandé – cs. és kir. osztr. őrnagy a bécsi hadügymin. mts., HJ szolgálati elöljárója (1917) 234, 260

Brandler – osztr. Wagner-operaénekes (1917) 249

Brandtner – cs. és kir. ezds., a bécsi hadügymin. mts., HJ szolgálati elöljárója (1917) 247

Brause – tart., zászlós, HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1915) 50

Braun, Matthias Bernhard (1648–1738) – osztr. szobrász 243

Breuer – HJ m. katonatársa, a 94. gye. zászlósa (1915) 105, 111

Brod, Max (1880–1959) – osztr. operaénekes 221

Brolly Tivadar (1852–1944)– Pozsony polgármestere (1900–1944) 256

Bruno → Matuschiák/Matusshiák Brunó

Brünn – szds., a 82. székely gye. katonája (1917) 206

Bulla Clatus – a 32. gye. hadapródja, HJ katonatársa (1915) 103, 105

Buzarovits Ferdinand (†1915. ápr. 11.) – HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 100

Buzogány Ottó – a 94. gye. őrnagya (1915–16), HJ barátja 118–120, 122–124, 134

Bús Jakab (pater Bús) (1861–1935) – az első önálló, független jezsuita rendtartomány főnöke, egyházi író 85, 94, 99

C. *Tóth Norbert* 262

Cammarano, Salvadore (1801–1852) – ol. irodalmár, rendező, libr. 246

Caracciola –porosz hadtestpk., vk. tiszt, a XXIV. porosz gye. pk. (1915) 74

Carp kapitány – Carp Péter pol. névrokona 170

Carp Péter (Petrache, 1837–1919) – román pol., min. elnök (1900–01, 1910–12) 170

Cettlova, Maria – josefstadti özvegyasszony (1914) 27

Chiverszkij – szatarkai lengyel földbirtokos (1916) 140

Chmielowski Adalbert – zászlós, a 94. gye. katonája (1916) 150

Chotek-Hohenberg, Zsófia (1868–1914) – Chotkova és Wogin gr.-nője, Ferenc Ferdinánd felesége, a szarajevói merénylet áldozata 21

Clemenceau, Georges (1841–1929) – 1917-től fr. min.-elnök 260

Conrad von Hötzendorf, Franz, gr. (1852–1925) – cs. és kir. tbgy., a Mon. haderejének vk. főnöke (1906–1911, 1912–17) 36

Czernin, Ottokar, gr. (1872–1932) – pol., a Mon. külügymi**n**. (1916–1918) 260–261

Czvikovszky Tamás 203

Csák *Zsófia* 203, 212

Csákvári Kristóf 18

Csánki Dezső (1857–1933) – tört., lt., történeti topográfus, vallás- és közoktatásügyi címz. államtitkár, akad., az OL ig. (1912–18, 1918–33) 8, 10, 13, 197, 201–203, 213, 222, 229

Csáky István (dr.) (1870–1953) – teológus, a bécsi Pazmaneum rektora (1915–28) 232

Csávossy Elemér Béla, br. (pater Csávossy) (1883–1972) – tanár, író, jezsuita tartományfőnök 95, 99

Csibi Vidor – tart. hdgy. vagy tizedes, a 82. székely gye. katonája (1916) 173, 178, 183

Csiki Ferenc – tüzérhdgy., a 82. székely gye. tisztje (1916) 178, 183

Dalibor(ka) – a legenda szerint a róla elnevezett prágai torony első foglya (XV. sz.) 242

Dalnoky, dr. – bp.-i főtörzsorvos (1915) 98

Dankl von Krasnik, Viktor, gr. (1854–1941) – vezérezds., 1873-ban fejezte be a bécsújhelyi akadémiát, 1914. aug.-tól a cs. és kir. 1. hadsereg pk. az orosz fronton, a kraśniki csatában győzelmet aratott a 4. orosz hadsereg felett, 1915 máj.-tól Tirol honvédelmi pk., 1916 márc.–jún. között a cs. és kir. 11. hadsereg pk. az ol. fronton, 1917. febr. és 1918. dec. között az összes udvari testőrség ezds. Bécsben 35

Darvasy Lajos – főhdgy. vagy szds., a 82. székely gye. tisztje (1916) 180

Dauth, Johann – HJ katonatársa, tisztjelölt a 94. gye.-ben (1914) 30

Dán – a 82. székely gye. katonája (1916) 188

Dávid Antal (1890–1967) – egy. tanár, ókorkutató, asszirológus 265

Dávid Ferenc (1520 k.–1579) – az erdélyi ref. egyház megalapítója, első püspöke 208

Debitzka, Hedwig von (szül. Dębicka, Jadwiga, 1888–1970) – lengyel szárm. ném. operaénekes (szoprán) 248

Delibes, Léo (1836–1891) – fr. zeneszerző 250

Devrien (?) – osztr. színész (1917) 251

Dezső → Nagy Dezső

Dietzenhofer, Kilian Ignaz (1689–1751) – cseh építész 243

Dimmer, Renhold – hadapród/tisztjelölt – HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1915) 51

Dobai János, dr. – előbb aradi, majd 1917 k.-től pozsonyi gim. tanár, HJ barátja 222, 246, 250, 254, 256, 261, 266, 271

Dobisch Walter – főhdgy., a 8. sz. pk., HJ katonatársa, barátja a 94. gye.-ben (1914–115) 78, 100

Domanovszky Sándor (1877–1955) – tört., egy. tanár, akad. 8, 10, 21, 84, 194, 202

Domicelli – 1915-ben zászlós, adjutáns, HJ katonatársa 103

Dominkovits Péter 7–9, 18

Dörfler, Hugo – ezds. (1915)

Dőry Ferenc (1875–1960) – 1898-tól az OL mts., 1917-ben orsz. levéltárnok, lt. ig. (1922), ideiglenes főig. (1932–34) 229

Dsida Ottó (1874–1946) – tankerületi főig.-ként min. referens (1911–1919. ápr.), a Győri Állami Főreáliskola ig. (1919–22) 102, 257, 268

Dümba – hdgy., a 82. székely gye. katonája (1916) 177

Dzurinker/Dzurinko György (†1915. ápr. 11.) – HJ szlovák katonatársa, a 94. gye. katonája 100

Eckhart Ferenc (1885–1957) – jog- és gazdaságtört., akad. 229

Ehrentraut, Ernst – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Eibensteiner – osztr. főhdgy., a 94. gye. tisztje (1916) 159

Eirich Albert – őrnagy, a 82. székely gye. tisztje (1916) 171

Eisenbach, Heinrich (1870–1923) – komikus színész, a Budapest Orfeum sztárja 220

Erdélyi – hdgy., a bp.-i 16-os helyőrségi kórházban HJ betegtársa (1915) 91

Erzsike – HJ hévízgyörki unokatestvére (1917) 255

Esterházy Ferenc, gr. (1715–1785) – főkancellár (1765–71) 264

Eszterházy Miklós Móric, hg. (1881–1960) – pol., cs. kir kamarás, az I. vh-ban a 9. huszárezred tart. főhdgy. 94

Esterházy Miklós, hg. (1714–1790) 94, 223, 264

Eszterházy Pál Antal, hg. (1711–1962) 223

Eszterházy-család, Eszterházyak 10, 203, 264

Exner, dr. – a josefstadti 1. sz. helyőrségi kórház orvosa (1917) 220

Éltes – hdgy., a 82. székely gye. tisztje (1916), korábban zászlósként osztagpk. 183–185, 189

Fabricius – udvari titkár, a prágai defenesztráció egyik résztvevője 243

Fadrusz János (1858–1903) – szobrászművész 168, 272

Farkas néni – a zsolnai hadikórház ápolónője (1915) 79

Farkas Sándor (1888–1970) – operaénekes (bariton) 259

Farkas Szabó Géza – Komárom polgármestere (1918) 257

Fehér/Fejér Lajos – 1914–15-ben állami pénzügyi hivatalnok, 1914–15-ben HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben, de még ez évben szabadságolják, 1915-ben HJ sebesülttársa 29, 82, 170, 188

Fehér Mária 101

Fehérváry Dezső – tart. főhdgy., a 82. székely gye. tisztje (1917) 208, 252

Fejér Dezső, dr. – zászlós, a 82. székely gye. lőszeroszlop-pk. (1914–16) 170, 188

Fejérpataky László (1857–1923) – tört., egy. tanár, könyvtáros és lt., akad. 8, 84, 194, 198–199, 201, 211, 217, 227, 255

Fekete család – HJ unokatestvérei anyai ágon 255

Fekete Erzsébet (Erzsike) – HJ unokahúga anyai ágon 95

Fekete Ferenc, id. – HJ unokatestvére anyai ágon 95

Fekete Ferenc (Feri), ifj. – HJ unokatestvére anyai ágon 95

Fekete Teréz (Terus) – HJ unokahúga anyai ágon 95

Feliński, Alojzy (1771–1820) – lengyel költő, tört., irodalomtört. 153

Ferdinánd főherceg → Ferenc Ferdinánd, Habsburg-Lotaringiai

Ferdinánd, I. (Habsburg) (1503–1564) – 1521-től osztr. főhg., 1526-tól m. és cseh kir., 1556-tól ném.-róm. cs. 230

Ferenc Ferdinánd, Habsburg-Lotaringiai, főhg. (1863–1914) – 1896-tól osztr.–m. trónörökös, az ellene elkövetett halálos merénylet volt az I. vh. kiváltó ürügye 21, 230, 262

Ferenc József, I. (Habsburg-Lotaringiai) (1830–1916) – 1848-tól osztr. cs., m. és cseh kir. 24, 157, 178, 185, 206, 244

Feri – HJ fóti unokabátyja (1917) 231

Fischer-Niemann, Karl (1890 k. – ?) – osztr. operaénekes (tenor) 233

Flávia nővér (1881 k.–?) – szerz., 1915-ben a bp.-i 16-os helyőrségi kórház nővére 85, 87, 91

Fleissner, br. – mérnök, a 94. gye. tisztje (1916) 141, 145–146

Folkus fia Miklós (XV. sz. eleje) – birtokos nemes 199

Forgách Ferenc (1530 k.–1577) – nagyváradi püspök 220

Fördös László – kecskeméti ref. lelkész (1892 u.) 98

Fördös Lászlóné – kecskeméti ref. lelkész özv. 98

Frank – HJ katonatársa, a 94. gye. főhdgy. (1916) 124, 126

Fridrik János (†1915. ápr. 11.) – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája 100

Friedrich – vagyonos pozsonyi polgárcsalád, HJ ismerősei (1918) 271

Frigyes főhg. → Habsburg-Tescheni Frigyes

Fritsche, Alfred – 1914-ben hadapródjelölt a 94. gye.-nél, HJ katonatársa, majd 1914. okt. végén a szerb harctérre került 28, 31

Fülöp, I. (Szép Fülöp) főhg. (1478 –1506) – IV. Fülöp néven Burgundia hg., Brabant, Limburg, Luxemburg és Alsó-Lotaringia hg. 230

Genza – HJ bp.-i ismerőse (1915) 84

Géorgis – őrnagy, a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts. (1917) 260

Geresch (?) – osztr. színész (1917) 219

Gerevics László (†1915) – 1915-ben HJ katonatársa és első tisztiszolgája, a 94. gye. katonája 64, 100–101

Gerlinger Imre 223

Gerok, Friedrich von (1854–1937) – ném. gy. táb. 182

Gerstenberger, Friedrich– címz. lovassági tábornok, 1914. aug.-okt. a cs. és kir. 27. gyaloghadosztály pk., 1915. nov.-től Pozsony katonai pk. 273

Geyer – a 94. gye. határőrkörzet-pk.-ságának kapitánya, segédtiszt (1916) 134

Geyer (szül. Geyerhahn), Siegfrid (1883–1945) – osztr. dramaturg, színházi szakember, fordító 219

Ghillány Sándor br. (1888–1975) – huszárhdgy., majd főhdgy., ezredadjutáns (1916) 177

Gille, Philippe (1831–1901) – fr. dramaturg, lib. 221

Glaser, Otto (1889–1953) – osztr. színész 211

Goda Béla, bükki – Győr vm. alispánja (1895–1918 k.) 257

Goldbach von Sulittaborn, Anton (1866–1924) – altbgy. 73, 180, 186

Golitschek Edler von Elbwart, Rudolf – 1914-ben hdgy., 1915-ben főhdgy. , HJ katonatársa a 94. gye.-ben 50

Gounod, Charles (1818–1893) – fr. zeneszerző 253

Görner Adolf – HJ katonatársa 94. gye.-ben (1914–15) 100

Granzenmüller – prágai prokurista, HJ vendéglátója a prágai fémközpont mts. (1917) 75

Greschó – hdgy., a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Gretchen, Margarethe von – osztr. színésznő (1917) 253

Grexa Gyula (1891–1977) – irodalomtört., pedagógus, művelődéstört. 199

Griesbach (?) – osztr. énekesnő (1917) 246

Grill Károly (XIX. sz. II. fele) – pesti könyvkiadó 111

Grillparzer, Franz (1791–1872) – osztr. drámaíró, elbeszélő, lírikus 219–220, 224, 251–252

Grőger Dezső – HJ ismerőse (1915), a bp.-i Trefort Ágoston Gim. görög–lat. szakos tanára (1919–37) 95

Gruner/Grúner/Grüner Lothár (†1915. ápr. 11.) –1914-ben jogász, HJ barátja, tiszth. a 94. gye.-ben a IV. pótsz.-nál, 1915. jan.-tól szakaszvez., jan. végétől őrm. 29, 44–45, 48, 50, 52, 58, 100, 105

Grunert – énekes (tenor) (1917) 222

Grünzweig Béla – népfölkelő, 1915-ben a bp.-i 16-os helyőrségi kórház irodistája 85

Gyárfás Győző, lécfalvi (1855–1912) – sepsiszentgyörgyi városi főmérnök 170, 265

Gyula → Horváth Gyula

Habsburg Mária (1505–1558) – kasztíliai és aragón infánsnő (kir. hgnő), ausztriai főhgnő, m. és cseh királyné. I. Miksa ném.-róm. cs. unokája, 1522–1526-ig II. Lajos m. és cseh kir. felesége, 1526-tól özvegye, Németalföld kormányzója (1531–55) 230

Habsburg-Lotaringiai Mária Krisztina főhgnő (1742–1798) – Mária Terézia leánya 267

Habsburg-Lotaringiai Rudolf, főhg. (1858–1889) – m. **és** cseh hg., trónörökös 97, 165, 251

Habsburgok 209, 230

Habsburg-Tescheni Frigyes, főhg. (1856–1936) – az osztrák–magyar hadsereg főpk. (1914–16) 261, 263, 267, 273,

Haidass – 1914-ben hadapródjelölt, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben 34

Hajas Antal, simonyi – Sopron vm. alispánja (1919–1918) 258

Hajnal család 10, 84

Hajnal István (1892–1956) – tört., egy. tanár, akad. 10, 99

Hajós Alfréd (szül. Guttmann Arnold, 1878–1955) – építészmérnök, úszó, labdarúgó, olimpiai bajnok 167

Halász, dr. – a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Halévy, Jacques Fromental (1799–1862) – fr. zeneszerző 246

Hanak – szds. Brassóban a 82. gye-ben (1916) 170

Hanickné, özv. – beremendi varrónő (1915) 103

Hanus – főhdgy. Turnauban (1914. dec.) 43

Hardt-Worden, Bruno (1883–1954) – osztr. libr. 223

Hartstein – a 14. gye. huszárhdgy. (1917) 193

Hartwig, Dietrich – festő, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914) 27, 30

Haszenteuffel – őrnagy. Turnauban (1915) 45

Haydn, Franz Joseph (1732–1809) – osztr. zeneszerző, karmester 28, 223, 250

Haje(c)k, August – vezérőrnagy, Leitmeritz katonai parancsnoka (1914–1915) 41

Hájek, Václav z Libočan (XV. sz. vége–1553) – cseh krónikás 241

Házi Lina, Konkoly Ignácné (†1951 u.) – HJ leánytestvére 21, 84, 164–165, 188, 266

Házi Péterné, Kovács Ilona (1859–1929) – HJ édesanyja 29, 78, 95–96, 126, 166, 193, 255–256, 262, 272

Házi Veronika, Nagy Dezsőné – HJ leánytestvére 255, 264, 267, 270–271

Hähnel, Ernst Julius (1811–1891) – szobrász 243

Heckner Albin – HJ katonatársa 94. gye.-ben (1914–15) 100

Hegyi Miklós – Moson vm. alispánja (1918) 263

Heise – osztr. színész (1917) 219

Heisegg, Karl von (1859–1936) – 1917-től cs. és kir. vezérőrnagy 260

Herbst Géza – Vas vm. alispánja (1919–1927 e.) 257

Herde Ottó – főhdgy. a 82. székely gye. tisztje (1916) 171

Hermann – HJ cseh katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15) 29

Hermina nővér (1890 k.–?) – szerz., 1915-ben a bp.-i 16-os helyőrségi kórház nővére 85, 88

Herzog, Erich – szds., a 82. székely gye. tisztje (1917) 207, 213

Hillebrand, Lore – osztr. (film)színésznő (1917) 219

Hindenburg, Paul von (1847–1934) – marsall, 1925-től a weimari köztársaság birodalmi elnöke 35, 259

Hirsch, Fritz – a 94. gye. katonája (1915) 71

Hochmann Emanuel – őrm./szakaszvez, HJ katonatársa a 94. gye.-ben a 4. menetsz.-nál (1914–15) 50, 100

Hoffenreich Arnold, dr. (†1915. ápr. 14.) – a 94. gye. főorvosa 124

Holub József (1885–1962) – tört., akad. 10

Horváth György – soproni lt. (1918) 272

Horváth Gyula, dr. – HJ bp.-i jóbarátja (1915) 81, 83–84, 95, 201

Horváth István, dr. – HJ új ismerőse (1915) 99

Horváth Tibor Antal (1889–1964) – Csorna-premontrei kanonok, tanár, régiségtári őr, múzeumig.-helyettes 11

Horváth Zoltán 13–14, 333

Höfer Ritter von Feldsturm, Franz (1861–1918) – cs. és kir. altbgy., az osztrák–

magyar haderő vk. főnökének helyettese (1912–18) 66, 138

Hölderlin, Friedrich (1770–1843) – ném. költő 250

Hručič Rudolf (†1915. ápr. 11.) – HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 100

Hubel/Hübel/Übel – HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 46, 106

Huja Antal – kémikus, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914) 29, 106

Hunyadi János (1407 k.–1456) – Mo. kormányzója (1446–53), hadvezér, erdélyi vajda 9, 210

Hupka Ödön, dr. (1885–1915. máj. 28.) – könyvtáros, az Országos Széchényi Könyvtár mts., 1914–15-ben a miskolci 10. honvéd gye. katonája, HJ egyik legjobb barátja 95

Huss – zászlós, a 94. gye. szakaszpk. (1915) 69–70

Husz János (1369–1415) – cseh pap, egy. tanár, reformátor 239

Huszár (szül. Schorn) Károly (1882–1941) – kat. néppárti pol. (1910–18), min. elnök (1919. nov. 24.–1920. márc. 15.) 22–23

Hüb(n)er Rudolf – HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben a IV. pótsz.-nál (1914–15) 46

Hüttl Tivadar, dr. (1844–1955) – 1915-ben a bp.-i 16-os helyőrségi kórház orvosa, Verebély dr. asszisztense, majd orvosprofesszor, mintegy negyed évszázadig a debreceni egy. sebészeti klinikájának ig. 83–84

Ignotus Hugo (1869–1949) – költő, író, újságíró 265

Iha Antal – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Illés József → Viski Illés József

Ilosvay – főhdgy., a bp.-i 16-os helyőrségi kórházban HJ betegtársa (1915) 94

Ilschmann – HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1915) 52

István, I. (Szent) (969?–1038) – Árpád-házi m. nagyfejedelem, az első m. kir. 217, 230

István, Szent (1 k.–37 k.) – az első keresztény vértanú 247

Istvánffy Miklós (1538–1615) – pol., humanista tört., alnádor 200

Iványi (szül. Jung) Béla (1878–1964) – tört., lt., pol., akad. 10, 102

Jacobi Viktor (1883–1921) – zeneszerző 165

Jaeger Imre – HJ ismerőse (1915), 1913-tól oravicabányai iskolaig. 95

Jagelló Anna hgnő (1503–1547) –m., ném., cseh királyné, osztr. főhgné, II. Ulászló m. és cseh kir. leánya 230

Jagelló Ulászló, II. (1456–1516) – 1471-től cseh, 1490-től m. kir. 203, 230

Jagellók 230

Jakab – a 86. gye. hadapródja, HJ katonatársa (1915) 103

Janina – HJ janówi ismerőse (1915) 117

Janku (Janke), Urban – cseh szárm., 1914-ben tanító, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15) 30, 39, 46

Jankovics József 200

Jankovits Gyula (1865–1932) – szobrászművész 169

Jovanović, Karola (1879–1958) – cseh szárm. operaénekes (szoprán) 253

Jámbor Lajos (1869–1955) – budapesti építész 167

Jánossy Dénes Antal (1891–1940) – tart. hdgy. (1917), lt., tört., akad., az OL főig. (1942–49) 247, 250, 253, 258

Járdányi Paulovics István (1892–1952) – régész, egy. tanár 95

Jászay Pál (1809–1852) – tört., oklevélkutató, nyelvtört., jogász, a M. Tudós Társaság levelező (1836), majd rendes (1841) tagja 235, 248

Jenbach Béla (1871–1943) – m. szárm. színész, operettlibr. 220–221

Jerusalam, G. – zsidó szárm., HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15) 31, 106

Jesch László (Laci) – kongreganista, HJ barátja (1915–16) 196

Jirka, Rudolf – a 94. gye. utászfőhdgy. (1914–15) 98

Jonasch – HJ katonatársa a 94. gye.-ben, kapitány (1915) 52

Jošt – HJ katonatársa a galíciai hadszíntéren (1916) 163

Juhász – önkéntes, kadét, százados, HJ katonatársa, barátja (1915) 78–79, 108

Julier Ferenc 35–36, 57, 138, 148, 169, 228, 247, 259

Jusa papa – HJ szerint ezds. (1914–15) 47

Kalič – őrvezető, a 6. sz. géppuskás osztag pk., a 94. gye. katonája (1916) 130

Kanka – főhdgy., a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Kappus, Franz Xaver (1883–1996) – temesvári szül. ném. író, újságíró 219

Kardos József 229

Kasztner – szakaszvez., HJ katonatársa a 94. gye.-ben, a II. mentsz.-nál (1914–15) 50, 106

Kavčič Eduárd – 1914-ben hdgy., 1915-től főhdgy., HJ katonatársa a 94. gye.-ben, századpk. (1914–1916. jún.) 1916. jún.-tól a boszniai határcsendőrség kötelékébe szolgált 50, 52, 55, 57, 67–68, 70, 82, 95, 100, 119, 138, 155

Kálmán Imre (1882–1953) – zeneszerző, karmester 43, 220–221

Károly, I. (Anjou) 1288–1342 – magyar kir. (1301–1342) 228

Károly, IV. (Habsburg-Lotaringiai) (1887–1922) – 1916-tól I. Károly néven osztr. cs., IV. Károlyként m. kir. 176, 179, 187, 216, 228, 260–261, 272–273

Károly, IV. (Luxembugi) (1316–1378) –1335-től ném.-róm. cs., 1346-tól cseh kir. 243

Károly Lipót, V., Lotaringiai, hg. (1643–1690) – cs. tábornagy (1675–1690) 216

Kárpáthy-Kravjánszky Miksa Mór (1888–1940) – tanár, tört., 1915-től HJ barátja, később tagtársa a Vitézi Rendben 84

Kárpáti Aurél (1884–1963) – író, kritikus 195

Keller, Paul (1873–1932) – ném. író, publicista 184

Kilár István – HJ bp.-i ismerőse (1915) 84, 95

Kincses Katalin Mária 13–15, 18, 258, 333

Királyfy-Spányi család 84

Királyfy-Spányi Lajos (†1928) – HJ barátja (1915) 84, 198

Kircz – szds., a 82. székely gye. tisztje (1917) 206

Kisfaludi Stróbl Zsigmond (1884–1975) – szobrászművész, HJ ismerőse (1915), a cs. és kir. 11. tábori ágyús ezredhez vonult be, ahonnét átvezényelték az Andrássy úti hadikórházba, majd a Sajtófőhadiszállásra 95

Kiss Gábor 18

Klassen – hadapród-jelölt, a 94. gye. szakaszpk. (1915) 69–70

Klein, Anton (1856–1940)– cs. kir. altbgy., a 141. gy.dandár pk. (1916. okt.–1917. márc.) 72–73

Kleinert Richárd (Wuchtel) – 1914-ben joghallgató, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben 1915. febr.-ban szakaszvez. 30, 50, 106

Klenau, Paul August von (1883–1946) – dán zeneszerző, karmester 250

Klenka – HJ bp.-i ismerőse (1915) 84

Knobloch – 1914-ben főhdgy., HJ katonatársa a 94. gye.-ben, a szerb harctéren megsebesül (1914. okt.) 31

Knorr –hdgy., HJ katonatársa a 94. gye.-ben, kiképzőtiszt (1914) 27–28

Koch, Franz – HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 100

Kocsis Margit – HJ özvegye 14

Kohbert – szds. Turnauban (1915) 45

Kohl – HJ katonatársa a 94. gye-ben, raktárfelügyelő kapitány (1914) 27

Kokes papa – tyrnaui vendéglős (1914–15) 89

Kokoly Mihály – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Kolár család, Kolárék 195, 197, 201

Kolár Mici – HJ pozsonyi ismerőse, barátnője (1918) 269

Kolár Nándor – HJ magántanítványa (1914 e.) 196

Kolár Pali – HJ magántanítványa (1914) 21

Kolbenschlag Béla (1865–1934) – Zala vm.-i alispán (1917–1922) 257

Kolisch Arthur – főhdgy., a 82. székely gye. tisztje (1917) 207

Kolozsvári György (XIV. sz. II. fele) – a prágai Szent György-szobor alkotója 241

Kolozsvári Márton (XIV. sz. II. fele) – a prágai Szent György-szobor alkotója 241

Konkoly Ignác (Náci) – HJ sógora 21

Kopeczky Károly – HJ bp.-i kórházi betegtársa (1915) 96

Korybut Sigismund/Zsigmond (1395 k.–1435) – az egyik legismertebb huszita hadvezér, a waldsteini vár tulajdonosa (1427) 32

Kosáry Emmi (szül. Emma Kornélia) (1899–1964) –színésznő, operaénekes (koloratúr szoprán) 265

Kossányi Béla (1894–1968) – tört., lt., 1922-től az OL mts. 234

Kossányi Edit, dr., Bajusz Györgyné – gimn. ig. (1931–1944) 234

Kosztolányi Dezső (1885–1936) – író, költő, újságíró, műfordító 265

Kovař Ludwig – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Kovács – főhdgy., a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Kovács András 209

Kovács István 146

Kovács Lajos – HJ ismerőse (1915) 95

Kókay György 111

König (Bubák) – 1914-ben mérnökhallgató, HJ katonatársa (1914–15), tiszth. a 94. gye.-ben, 1915. jan.-tól szakaszvez., jan. végétől őrm. 29, 45, 47–48, 50, 106

Környey Béla (1875–1925) – operaénekes (tenor) 221, 254

Kövesligethy Radó (1862–1934) – csillagász, geofizikus, tanszékvezető egy. tanár, akad., a Bp.-i Tudományegy. dékánja (1916) 196, 198, 201

Krafft von Dellmensingen, Konrad (1862–1953) – ném. altbgy., a bajor Alpesi Hadtest pk. 177

Kramer Gottfried – 1914-ben orvostanhallgató, 1914–15-ben HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15) 29, 52, 106

Kramer, Leopold (1869–1942) – osztr. színész 218

Kauss, Alfred Johann Friedrich (1862–1938) – gy. tábornok, a cs. kir. 29. gy. hadosztály pk. 36

Krause, Anton (†1915) – 1915-ben HJ katonatársa, a 94. gye. katonája, altiszt, szakaszpk., 1915. jan. végétől őrm. 48, 50, 71, 100–101, 106

Krausz, Ernst (†1915. ápr. 11.) – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája, (1914–15), 1915. jan.-tól szakaszvez. 100

Kretschy Sándor, dr. – soproni alpolgármester (1913–1918), 1918-tól polgármester 257

Krötschman Adolf – jogász, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914) 29

Kruppa Tamás 200

Kugler Alajos (†1916) – soproni levéltáros 8

Kuk, Karl Wilhelm Eligius (1853–1935) – 1915-től cs. és kir. táborszernagy, lengyelországi kat. főkormányzó (1916. máj.–1917. aug.) 149, 157

Kurz (szül. Halman) Selma (1874–1933) – lengyel zsidó szárm. osztr. primadonna (koloratúr szoprán) 251

Kühne, Viktor (1857–1945) –ném. altbgy., a Románia elleni 1916. őszi hadműveletek egyik pk. 177

Kürthy Győző – kürti főjegyző (1906–40) 247

Lacy, Franz Moritz von (1725–1801) – osztr. tábornok 235

Lajos, II., Jagelló (1506–1526) – II. Ulászló kir. fia, Mo. és Cs. kir. (1516–1526), az 1526-os mohácsi csatában halt meg 230

Lajszky Lajos – a nezsideri járás szolgabírája (1918) 263

Landing Evelin – bp.-i színésznő (1917) 250

Lange – HJ katonatársa (1914) 42

Langer, dr. – HJ-t vizsgáló főorvos a bécsi 1. sz. helyőrségi kórházban (1917) 220, 234

Lanzenmüller – cseh alkalmazott (1918) 75, 239–240

Latinák Gyula 211

Lauringer Ernő (1883–1944) – gimn. és múzeumig., tanügyi főtanácsos, 1914. dec.-től a Soproni Múzeum őre 212, 231, 258

Lechner Mária Franciska (1833–1894) – szerz., az Isteni Szeretet Leányai Társulat alapítója 85

Lechner Ödön (1845–1914) – építész, a m. szecesszió művésze 97, 165, 246

Lefler asszony – énekesnő (1917) 252

Leffler, Hermann (Joo) (1864–1929) – ném. színész 221

Lehmann, Lilli (szül. Elisabeth Maria, 1848–1929) –ném. operaénekes (szoprán) 221

León (szül. Hirschfeld), Victor/Viktor (1858–1940) – zsidó szárm. osztr. és m. libr. 218

Leoncavallo, Rugg(i)ero (1857–1919) – ol. zeneszerző 223

Limmer – zászlós, a 94. gye. szakaszpk. (1915) 69–70

Lina – HJ lova (1916) 118

Lina → Házi Lina

Lindner – hdgy., a 82. székely gye. tisztje (1916) 175, 177–179

Lindner Oszkár – hadapródjelölt, HJ katonatársa, a 94. gye. tisztje (1915) 102

Linzingen (Linsingen), Alexander von (1850–1935) – ném. tábornok 147

Lipót, I., Habsburg (1640–1705) – ném.-róm. cs. (1657–1705), m. kir. (1656–1705) 216

Lippay-Almássy Art(h)úr, dr. - nemes, a háb. u. katonaorvos, a két háb. között egy. magántanár, katonaorvosi szakíró, 1914 e. HJ tanítványa, majd barátja 23, 84

Liszt Ferenc (1811–1886) – zeneszerző, zongoraművész, karmester, zenetanár 250

Lloyd George, David (1863–1945) – brit államférfi, lőszerellátásért felelős min. (1915–16. júl.), hadügymin. (1916. júl.–dec.), min. elnök (1916. dec.–1922) 186

Lobkowitz-Poppel – cseh arisztokrata család 237

Lotaringiai Károly → Károly, IV., Habsburg-Lotaringiai

Loyolai Szent Ignác (1491–1556) – szerz., a jezsuita rend megalapítója 29, 83

Löwy – zsidó szárm., HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914) 31

Lukics Pál – HJ fiatalabb egy. kollégája (1914 e.) 212

Lupescu, Radu 210

Lux Vilmos – vk. szds., a 82. székely gye. tisztje, az I. zlj. pk. (1916) 171, 175, 192

Lüe – hamburgi ang.–fr. nyelvtanár, tart. kapitány, a 36. bajor gye. II. sz. pk. (1916) 179

Lühr – szds., a 82. székely gye. tisztje (1916) 179, 181, 183, 189–191

***M**. J.* 265

Mabillon, Jean (1632–1707) – bencés szerz., tört. 230

Macek, Jaroslav 33

Maikl – bécsi operaénekes (tenor) (1917) 251

Mainau – osztr. énekes (1917) 249

Makári – beremendi lakos (1915) 104

Makarievics (Makarewicz) Alfréd – szds. a 94. gye.-ben (1914–15) 44–45, 48

Mangold – főhdgy., a 82. székely gye. XXX. menetzlj. pk. (1917) 208

Manowarda, Josef von (1890–1942) – krakkói szül. operaénekes (basszus) 246, 253

Marczali (szül. Morgenstern) Henrik (1856–1940) – tört., egy. tanár, akad. 197, 199–201

Marek Péter – a 98. gye. főhdgy (1914–15), majd a 94. gye, főhdgy. (1916) 126, 129, 135

Marenzi, Gabriel Graf von Tagliuno und Talgate, Markgraf von Val-Oliola, Freiherr von Marenzfeldt und Scheneck (1861–1934) – 1917. aug. 1-től altbgy., a cs. és kir. 7. lovassági hadosztály pk. (1916. júl.–1918. júl.) 101

Mariska – Makári beremendi lakos felesége (1915) 104

Markovics András – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Maróthy (szül. Mayer) Rezső (1867–1923) –1897-től az OL mts., 1904-től kezelő főig., majd később allevéltárnok, 1895-től orsz. levéltárnok 230

Marsek/ Maršik Ferenc/ Franz (†1915. júl.) – 1914-ben cseh szárm. jogász, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben, (1914–15) 27, 29

Martinitz, Jaroslav, gr. (1582–1649) – osztr. cs. udvari tanácsos, harmincéves háb. fontos pol. 243

Martinkovič – őrvezető, a 94. gye. katonája (1916) 129

Martos Ferenc, dr. – A pacsirta című operett libr. 265

Mascagni, Pietro (1863–1945) – ol. zeneszerző 223

Massenet, Jules (1842–1912) – fr., főleg operáiról ismert zeneszerző 221

Matuschiák/Matusshiák Brunó – HJ bp.-i kórházi betegtársa (1915) 85, 93, 96, 116, 175

Mályusz Elemér (1898–1989) – tört., akad. 10

Mária Terézia, Habsburg (1717–1780) – m. és cseh királynő (1740–80) 240–242, 258, 267, 272

Mátray, Ernst (1891–1987) – m. szárm. táncos, koreográfus, színész, a Budapest Orfeum táncosa 220

Meilhac, Henri (1830–1897) – fr. dramaturg, libr. 221

Meretta Gusztáv – alez., a 82. székely gye. tisztje (1914–18) 207

Metzl Oszkár – 1914-ben orvostanhallgató, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914) 30

Meyerbeer, Giacomo (1791–1864) – operáiról ismert ném. zeneszerző 226, 252, 271

Mezey pater – a bp.-i 16-os helyőrségi kórház jezsuita lelkésze (1915) 83–84, 137

Michel, Josef – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Mici → Kolár Mici

Mihályi Ernő (1887–1969) – bencés szerz., tanár, művészettört. 231, 257

Miklós, Szent (270–343) – szerz., püspök 243

Miksa, I., Habsburg (1459–1519) – 1508-tól ném.-róm. cs. 230

Milanovič – őrvezető, az 5. sz. géppuskás osztag pk., a 94. gye. katonája (1916) 130

Miltner – a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Mitzling – a 36. népfölkelő gye. I. sz. pk. (1916) 190, 192

Molnár – alezds., a bécsi hadügymin. 21. oszt. főnöke (1917) 224, 234, 259

Molnár Antal 83

Molnár Ferenc – tart. főhdgy. a 82. székely gye. tisztje (1916) 174

Molnár Imre, dr. – HJ ismerőse (1915) 99

Molnár Jenő – tart. hdgy. a 82. székely gye. tisztje (1916) 174

Molnár Sándor – tart. zászlós, majd főhdgy., a 82. székely gye. tisztje (1916) 174

Moór Elemér (1891–1974) – nyelvész, művelődéstört. 10

Morgan (szül. Morgenstern), Paul (1886–1938) – komikus színész, libr. 219

Mozart, Wolfgang Amadeus (1756–1791) – osztr. zeneszerző 233

Mražek – vk. kapitány, a 94. gye. tisztje (1916) 163

Muszka Vazul – tart. főhdgy., a 82. székely gye. tisztje (1916) 171

Münzl, dr. – a kecskeméti laktanyakórház főorvosa (1915) 97, 121

Nagy Dezső – HJ sógora, Házi Veronika férje 267, 270

Nagy József Zsigmond 8

Nagy Karl/Károly (†1915. ápr. 11.) – HJ katonatársa a 94. gye.-ben, 1915. jan.-tól szakaszvez. 58, 100

Nagy Károly, dr. – a nezsideri járás szolgabírája (1918) 263

Nagy Krisztina 264

Nagy Norbert 214

Náci sógor → Konkoly Ignác

Nádor Jenő (1888–1955) – színész, énekes (tenor) 265

Nepomuki Szent János (1340-50 k.–1393) – Cs., a hidak, hajók, halászok védőszentje 241, 243

Nick Ferenc/Franz – HJ katonatársa (1914–15), tiszth. a 94. gye.-ben, 1915. jan.-tól szakaszvez. 29, 45, 50, 106

Nicolai, Otto (1810–1849) – ném. zeneszerző, karmester, orgonaművész 233

Nitsch(e) Alfons/Alfréd, dr. – 1914–15-ben tanárjelölt, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15), 1915. jan.-tól szakaszvez., jan. végétől őrm. 31, 45, 48, 50, 100–101, 106

Novotny-Török Katalin – HJ unokája 18

Nováky Gizella – 1913-tól Hupka Ödön felesége, 1915-től özv. 95

Noviszky lányok – HJ ismerősei (1917) 118

Onno, Ferdinand (1881–1969) – osztr. színész, 1912-től a Burgtheater művésze 220

Oswald (szül. Ornstein), Richard (1880–1963) – osztr. rendező, forgatókönyvíró 224

Ottó → Buzogány Ottó

Ódry Árpád (1876–1937) – színész 265

Ödön → Hupka Ödön

P. Szathmáry Károly (1831–1891) – író, tanár, 1848-as honvédtiszt 265

Paalen, Bella (szül. Pollach, Izabella, 1881–1964) – m. szárm. operaénekes (szoprán) 254

Paaleska (?) – operaénekesnő 226

Pacassi, Nicolaus (1716–1790) – ol. szárm. osztr. építőmester, Mária Terézi udvari építésze 242

Padovai Szent Antal (1195–1231) – portugál szárm. ferences rendi szerz., a kat. egyház szentje 137

Pali → Szalay Pál

Panczyčin, dr. – a 94. gye. főorvosa (1916) 121

Papházy Kornél – ezds., a 82. székely gye. pk. (1917. júl. 22.–aug. 24.) 72, 171, 182

Papp Zsolt 227

Pataky György – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100–101

pater Bangha → Bangha Béla

pater Bernhard → Bernhard Zsigmond

pater Bús Jakab → Bús Jakab

pater Csávossy → Csávossy Elemér Béla

pater Elzaszer (?) – jezsuita szerz., HJ ismerőse (1915) 99

pater Mezey → Mezey pater

Patzelt, Wilhelm – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Paulovics István → Járdányi Paulovics István

Pawlikiewicz, Aterógenes – lengyel civilkomisszárius (1916) 141–142

Pálf(f)i János – a 38. gye. hadapródja, HJ katonatársa (1915–16) 103, 122

Pálffy Géza 200

Pálffyak 262

Pártos (szül. Puntzman) Gyula (1847–1916) – építész 97, 165

Pázmány Péter (1570–1637) – bíboros, esztergomi érsek 232

Pekeč, Milan (†1916. dec.) – szds., a 82. székely gye. tisztje 190–191

Pelant – főhdgy. vagy hadapródjelölt, HJ katonatársa a 94. gye-nél (1914) 28, 31

Pelz Béla, dr. – HJ barátja, könyvtáros (1914–1946 k.) 22, 95, 99, 111, 202, 222

Petőfi Sándor (1823–1849) – költő, forradalmár 97

Péchy Aladár – a kecskeméti főreáliskola ig. (1915) 101–102

Péterné Fehér Márta 101

Pfam, Karl – osztr. színész (1917) 219

Piccaver, Alfred (1884–1958) – brit–amerikai operaénekes (tenor) 251, 253

Pilch Jenő (1872–1937) – alezds., 1916-ban a Ludovika akad. könyvtárosa, 1921-től ezds., hadtört., akad. 195

Pilinszky Zsigmond (1883–1957) – operaénekes (tenor) 259

Pitlik, Andreas, von Rudan und Poria (1856–1937) – 1914. máj. 1-jétől cs. és kir. altbgy., a gyalogsági póttestek felügyelője a prágai katonai kerület területén (1914. dec.–1918. nov.) 47

Platzer, Ignaz Franz (1717–1787) – cseh udvari építész 242

Plavecz – ezds. Kecskeméten (1915) 98

Pleszka Illés – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Polek – tizedes, a 4. sz. géppuskás osztag pk., a 94. gye. katonája (1916) 130

Polgáry – hdgy., a 82. székely gye. II. sz. pk. (1916) 175

Polgáry István – a 94. gye. katonája, HJ barátja (1915) 116

Posselt/Poszelt, Heinrich/Henrik (†1915) – 1914-ben mérnökhallgató, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15) 30, 105

Posser-Schell, Michael 205

Potiorek, Oskar (1853–1933) – cs. és kir. táborszernagy, az osztrák–magyar vk. főnök h. (1902–06), Bosznia-Hercegovina tartományi kormányának főnöke (1911–14), 1914. dec.-ig a cs. és kir. balkáni haderők főpk. 114

Pópa – zászlós vagy hdgy., a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts. (1918) 266–268

Pöschke – a 94. gye. katonája (1914–17) 236

Preanfeld und Fella, Karl Lustig-Prean von (1858–1924) – osztr. vezérőrnagy 134

Prelogovič → Virjei Prelogovič, Miroslav

Preuss, Arthur (1878–1944) – königsbergi szül. osztr. énekes (tenor) és zeneszerző 249

Prévost, Antoine Franşois abbé (1697–1763) – fr. író, műfordító, bencés szerz. 221

Priebsch Stanislaus – HJ katonatársa 94. gye.-ben (1914–15) 100, 106

Prokopp Mária 241

Pruzsinszky József 227

Puccini, Giacomo (1858–1924) – ol. zeneszerző 258

Pupič, Petar – HJ katonatársa, a 94. gye. tisztje, főhdgy., a III. sz. pk. (1915) 105, 116, 135, 145

***R**abár Ferenc* 264

Rainer, Anny – osztr. primadonna (1910-es évek) 249

Randé → Brandé

Rantzan, Katha – bécsi operaénekes, színésznő (1910-es évek) 222

Rádler – tábori pap (1917) 261

Reger, Max (1873–1916) – ném. zeneszerző, zongorista, karmester 250

Reichert, Heinz (1877–1940) – osztr. libr. 205

Reimers, Georg (1860–1936) – osztr. színész 235, 251

Reiter, Josef (1862–1939) – osztr. zenepedagógus, kanagy, zeneszerző 233

Renger, Karl – HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15), 1915. jan.-tól szakaszvez., jan. végétől őrm. 31, 45, 48, 50, 100

Richter Frigyes – szds., a II. zlj. pk., a 82. székely gye. katonája (1916) 171

Rittersheim, Albin von (1889–1971) – prágai szül. bécsi kamaraénekes 252, 271

Rohr von Denta, Franz br. (1854–1927) – tábornagy, a cs. kir. 1. hds. pk. (1917. márc.– 1918. ápr.) 73

Ronacher, Anton (1841–1892) – bécsi színházi vállalkozó, a róla elnevezett színház alapítója 220

Rosenau(er) (†1915. ápr. 11.) – kadétjelölt, majd hadapród, HJ katonatársa a 94. gye.-ben 67–68, 70–71, 100

Rossini, Gioacchino (1792–1868) – itáliai zeneszerző 254

Rotea Ábel – mo.-i román nemzetiségű, 1914-ben erdőmérnök-hallgató, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15) 30, 38, 58, 100

Rottmann Elemér, dr. (1897–1969) – a bp.-i 16-os helyőrségi kórház főorvosa (1915), sebészprofesszor 85–86, 90–92, 96, 162, 194, 196, 198

Róth – a 94. gye. katonája, zlj.pk. (1916) 157–158

Rössler, Gustav – 1914-ben gyári hivatalnok, főhdgy., HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 30, 34, 100

Rudolf trónörökös → Habsburg-Lotaringiai Rudolf

Rziha, Franz – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Salgó Zoltán – abszolutoriumot szerzett orvostanhallgató, címz. őrm., HJ társa, tiszth. a 94. gye.-ben az V. menetzlj.-nál (1914 vége–1915) 45, 95

Sallay Gergely 18, 157, 255

Saloun, Vladislav (1870–1946) – cseh szobrász 239

Sarasate, Pablo (1844–1908) – spanyol hegedűművész, zeneszerző 271

Sax, Angela – osztr. színésznő, a bécsi Reichenberger Theater színésze (1920k.) 219

Sály József – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 10

Sámson Mária (†1941?) – operaénekesnő (szoprán), a bp.-i Operaház tagja (1914–1917) 258

Sándor János (1860–1922) – pol., belügymin. (1913. jún.–1917. jún.) 176

Sándor István (1870–1943) – Kecskemét polgármestere (1913–19) 101

Sárkány – titkár, a Honvédelmi Minisztérium mts. (1918) 259, 266, 268

Schäfer Hermann – HJ katonatársa a 94. gye.-ben, címz. szakaszvez. (1914–15) 52

Scheiber – huszárhdgy. (1917) 193

Scheiber Ferenc (1873–1957) – ny. ezds., HJ barátja, 1926-tól a Kriegsarchiv m. tanácsosa 64

Scheiber Sándor (1913–1985) – nyelvész, irodalomtört. 11

Scherhaufer Albin – vk. szds. vagy főhdgy, a 82. székely gye. tisztje (1914–16) 171

Scheufler, Oskar vagy Robert – főhdgy., HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914) 34, 38

Schitarioczy Caspar/Gáspár (XVII. sz. II. fele) – bazini harmincados 229

Schmidt – kapitány, a kecskeméti zlj.-iroda tisztje (1915) 102

Schmidt (szül. Goldsmidt), Lothar, (1862–1931) – ném. író és dramaturg 218

Schmied(t) – hdgy. vagy alezds., HJ katonatársa a 94. gye-nél (1914–15), 4. sz. műszaki törzscsoport tisztje (1915. szept.–1916) 28, 197–198, 142, 144

Schnöller József – HJ ismerőse (1915) 95

Schöpflin Aladár (1872–1950) – irodalomtört., író, műfordító 265

Schreiber – huszáhdgy, a 4. gye. tisztje (1917) 193

Schreitter von Schwarzenfeld, Franz Adolf Ritter (1854–1919) – címz. gyal. tbk., a cs. és kir. 52. gy.hadosztálypk. (1914. okt. – 1915. febr.) 149

Schubert, Eduard – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája , címz. szakaszvez. (1914–15) 52, 100, 106

Schubert, Franz (1797–1828) – osztr. zeneszerző 204, 249

Schuermann, Harry (1885–1954) – osztr. operaénekes (tenor) 246

Schulteis, Herman – vezérőrnagy, a 71. türingiai gyalogho. pk. (1915–18) 182

Schulz(e) – cseh szárm., 1914-ben erdőmérnök hallgató, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben 27, 30

Scribe, Eugène (1791–1861) – fr. író 226

Sedler, Irmgard 205

Sefcsik Ferenc (1898–1933) – győri városi főlt. 268

Seliger Gusztáv – főhdgy., a II. zlj. pk., HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 100

Senta → Söneland, Senta

Serák Márta – operaénekes (szoprán), az Operaház tagja (1913–20), majd Berlinben lépett föl, 1930-ban férjhez ment és felhagyott az énekléssel 259

Shakespeare, William (1546–1616) – angol költő, drámaíró 235

Simon Károly – HJ volt iskolatársa 216

Simonyi – pozsonyi őrnagy (1918) 272

Singer Rudolf – hdgy., HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 50–51

Sipos András 9

Sixtus, Buorbon-pármai, hg. (1886–1934) – pol. 260

Slavata, Vilém, gr. (1572–1652) – cseh tanácsos, tört., a harmincéves háb. fontos pol. 243

Slezak, Leo (1873–1946) – morva szárm. énekes (tenor) 226, 265

Snabel – szakaszvez., HJ katonatársa (1914) 28

Sobieski János, III. (1629–1696) – lengyel kir. és litván nagyfejedelem (1674–1696) 216

Sofka – HJ janówi ismerőse (1915) 117

Sokič – szakaszvez., a 7. sz. géppuskás osztag pk., a 94. gye. katonája (1916) 129

sopronyi-Thurner Mihály (1878–1952) – 1912-ről soproni főszámvevő, 1912-től a győri bencés gimn. főszámvevője 258, 262

Sós János – várnagy (XV. sz.) 9

Söneland, Senta (1882–1934) – ném. színésznő 252

Spányiék → Királyfy-Spányi család

Sparing Simon – tart. hdgy., a 82. székely gye. egyik élelmezési tisztje (1914–16) 170

Spiller Jenő – hdgy., a 82. székely gye. katonája (1916) 174

Spiller József – hdgy., a 82. székely gye. katonája (1916) 174

Sruner Ernst – mérnökhallgató, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914) 29

Stankovič – őrvezető, a 2. sz. géppuskás osztag pk., a 94. gye. katonája (1916) 130

Stark, Ludwig (1874–1930) – ném. színész, rendező, színházig. 220

Stein, Leo (1861–1921) – libr. 220

Stetina – HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15), 1915. jan.-tól káplár 46, 52

Steo, Leo (1861–1921) – osztr. író, oprettlibr. 221

Sterha – hdgy., a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Stern, Kata – ném. táncosnő 230

Stiplozák Károly – hdgy., HJ sebesülttársa (1915) 82

Stojanovits, Peter (szül. Péter Lázár) (1877–1957) – m. hegedűművész és zeneszerző 218

Stolz, Robert (1880–1975) – osztr. zeneszerző, karmester 223

Stöger-Steiner, Rudolf, Freiherr von Steinstätten (1861–1921) – osztrák–magyar vezérezredes, az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó hadügymin. (1917. ápr. 12.–1918. nov. 11.) 225

Strauss, Johann (1825–1899) – osztr. zeneszerző 220–221, 223, 271

Strauss/Strausz István, dr. – állami főszámvevő, a bp.-i 16-os helyőrségi kórház elnöke, ig.főorvosa (?) (1915–16) 85, 94, 193, 220, 227

Strausz Péter 256

Stuhlmüller Antal – főhdgy., a 82. székely gye. tisztje (1916) 174

Sümegyi György 241

Szabó – győri levéltárnok, tart. főhadgy. (1918) 264

Szabó – szászvárosi főerdész (1917) 210, 214

Szabó András (Bandi) – tart. zászlós, a 82. székely gye. katonája, a II. sz. pk. (1916) 173, 207

Szabó Béla (†1916. dec. 27.) – tart. hadapród, a 82. székely gye. katonája 192–193

Szabó Dezső, dr. – főgimn. tanár, könyvtáros 194–195

Szabó Lajos (†1916. nov. 29.) – gutai szül., a 82. székely gye. katonája 181–182

Szalay Pál – HJ bp.-i kórházi betegtársa (1915), 1915-től hdgy. 85, 94, 96

Szávay Gyula 256

Szegő – főhdgy., a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Szekeres Endre – HJ ismerőse (1915) 95

Szekfű Gyula (1883–1955) – tört., akad., egy. tanár 8, 215, 232

Szent Vencel → Vencel, I. (Szent)

Szentgyörgyi és Bazini János (?–1492) – birtokos nemes, Sz. és B. Zsigmond fivére 199, 261–262

Szentgyörgyi és Bazini Zsigmond (?–1493) – birtokos nemes, pohárnokmester, Sz. és B. János fivére 199, 261–262

Szentgyörgyiek → Szentgyörgyi és Bazini János és Zsigmond

Szentkirályi György – lt. kezelő tiszt, később kezelő főig. (ill. a poszt új elnevezése miatt 1919-től gondnok), 1933 végén vonult ny.-ba 202

Szepesi László – alkormányzó (XV. sz.) 9

Széchelyi István, gr. (1791–1860) – polihisztor, államférfi 80

Szép Fülöp → Fülöp, I.

Szépkuthy – HJ bp.-i ismerőse (1915) 84

Sziklai Albert – főhdgy., HJ katonatársa a 94. gye.-ben, a II. sz.-ban (1915–16) 103, 106, 108, 112, 114, 116, 118, 122–124, 126, 129, 134, 171–172

Szikszai Elemér – tart. főhdgy., a 82. székely gye. tisztje (1916) 183

Szilágyi Lili 175

Szilágyi Sándor 201

Szirmai (szül. Schönberger) Albert (1880–1967) – zeneszerző, karmester 167

Szomory Dezső (szül. Weisz Mór, 1869–1944) – író 266

Szőts Zoltán 95

Tagányi Károly (1858–1924) – lt., tört., etnográfus 202

Takács Lajos, dr. – HJ ismerőse (1915) 95

Tanos Pál – 1914-ben pedagógus hallgató, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15) 30, 34

Tarangul Demeter – 1899-től vk. őrnagy, 1908-ban alezds., trienti térpk., vk. ezds. (1915–16) 103, 112, 114, 116, 135, 140, 149

Teleszky János (1868–1939) – pénzügyi szakember, pol., akad., pénzügymin. (1912–17) 125

Tentsch, dr. – törzsorvos Szászvárosban (1917) 204–205

Terus – HJ hévízgyörki unokahúga (1917) 255

Thallóczy Lajos (1856–1916) – tört., pol., akad. 232

Thiele – 1914-ben gyári hivatalnok, HJ katonatársa a 94. gye.-ben, tiszth. (1914–15) 30, 106

Thomas, Ambroise (1811–1896) – fr. operaszerző 253, 259

Thököly Imre, gr. (1657–1705) – felső-mo.-i (1682–85), majd erdélyi (1690) fejedelem 200

Thurn, Heinrich Matthias von, gr. (1567–1640) – a harmincéves háb. fontos cseh pol. 243

Thurner Mihály, dr. (1878–1952) – jogász, pol., soproni főszámvevő (1912–1919), soproni polgármester (1919–1941) 262

Tisza István, gr. (1861–1918) – pol., min.-elnök (1903. nov. 3.–1905. jún. 18., 1913. jún. 7.–1917. máj. 23.) 172

Toldy Ferenc 200

Tomič – hdgy., a 94. gye. II. sz. tisztje (1916) 135, 137, 156

Torba Tekla – HJ ismerőse Łążek Ordynackiban (1916) 127

Toso, Mitic (1864 k.– 1915. nov.) – HJ katonatársa a 94. gye-nél (1915) 113

Tóth – HJ bp.-i ismerőse, kollégája (1915–18) 84

Tóth Imre 212

Tóth Orsolya 255

Tóth Sándor – 1918-tól Pándorfalu jegyzője 263, 271

Tóth Zoltán József 229

Tölgyessy Jenő – vásárúti plébános (1905–15) 21, 84

Tölgyessy plébános bp.-i sógornője (1915) 84

Töpler Kálmán (1861–1939) – Sopron polgármestere (1902–1918), országgyűlési képviselője (1918–19, 1926–30) 8, 203, 228, 231, 272

Tray – szds., HJ pesti ismerőse (1916) 166

Trepov, Alexandr Fjodorovics (1862–1928) – az Orosz Birodalom min. elnöke (1916–1917) 186

Trollmann, Ignaz, Freiherr von Lovčenberg (1860–1919) – cs. kir. gyal. tbk. 65–66

Tschiedel, Adolf – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Turner Mihály → Sopronyi-Thurner Mihály

Tuschek – a 36. népfölkelő gye. II. sz. tiszth. (1916) 190

Tuza Csilla 18

***U**jváry Gábor* 8

Uher – kadét, HJ bp.-i betegtársa (1915) 45, 50, 70

Ulbrich – hadapród, a 94. gye. szakaszpk. (1915)

Ul(l)rich Henrik (†1915. aug. 25. u.)– HJ katonatársa a 94. gye.-ben, 1915. jan.-tól szakaszvez. vagy őrm., 1915-ben megmentette HJ életét 52, 61–62, 69, 71

Ulászló, II. → Jagelló Ulászló, II.

Vajda László (1878–1933) – színész, rendező, színházig. 195

Varjú Elemér 210

Vavák, Julius 262

Vauban, Sébastien le Prestre (1633–1705) – Fro. marsallja, kora leghíresebb hadmérnöke, hadi építésze 240

Vállas – HJ katonatársa (1914) 42–43

Vencel, I. (Szent) (911–935) – 921-től cseh fejedelem 241

Verdi, Giuseppe (1813–1901) – ol. zeneszerző 233, 246, 248, 251–252, 254

Verebély Tibor, id. dr. (1875–1941) – sebészorvos, patológus, egy. tanár, akad. 79, 83–84

Verebélyék – HJ pozsonyi ismerősei (1918) 268

Vermes Samu – Pozsony vm. alispánja (1918) 256

Veronika → Házi Veronika

Veszelovszky – a 94. gye. hdgy. (1915), főhdgy. (1916), HJ barátja (1915–16) 117–118, 123, 129, 135–136, 148, 152, 157–158, 161, 163

Vidor – HJ katonatársa (1914) 43

Vidovich György 200

Vilmos, II. (1859–1941) – a Ném. Birodalom cs. (1888–1918) 186, 261

Viola – hdgy., a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Virginia nővér – szerz., a bp.-i 16-os helyőrségi kórház nővére (1915) 85, 88

Virjei Prelogovič, Miroslav – főhdgy., a 82. székely gye. VI. pótsz. pk.-h. (1917) 204–207

Virovecz Nándor 248

Viski Illés József (1871–1944) – jogtört., egy. tanár, akad. 229

Vlad, III. (1431–1476) – havasalföldi fejedelem (1448, 1456–62, 1746) 199

Vogel (†1915. jún. 4.) – bp.-i kongreganista, majd a 94. gye. katonája, címz. káplár/szakaszvez. HJ barátja (1915) 52, 84, 105–106

Voitl Oszkár – 1914-ben joghallgató, HJ katonatársa, tiszth. a 94. gye.-ben (1914–15), címz. szakaszvez. (1915) 30, 52

Völlner – ezds., a 94. gye. dandárpk. (?) (1915) 65–66

Vörös – káplár, a 82. székely gye. katonája (1916) 174

Vujasinovič – őrvezető, a 3. sz. géppuskás osztag pk., a 94. gye. katonája (1916) 130

Wagner, Adolf – cseh tisztviselő (1918) 239–240

Wagner, Wilhelm Richard (1813–1883) – ném. zeneszerző, karmester 221–222, 225, 233, 237, 249, 252

Waktor Andrea 232

Waldemar, Richard (1869–1946) – osztr. színész 219

Waldstein család 32

Waldstein vagy Wallenstein/Valdštejn, Albrecht Wenzel Eusebius Freiherr von gr. (1583–1634) – őrgr., a waldsteini vár tulajdonosa (1623-tól), ném.-róm. cs. hadvezér, aki cseh nemesek közül elsőként kapott Habsburg birodalmi gr. címet (1626) 32

Walleshausen Gyula 263

Walterskirchen, Otto Wilhelm Graf zu Wolfsthal (XVI. sz. közepe) – birtokos nemes 261

Wartenbergek – a großrohosetzi kastély tulajdonosai (XVI. sz.) 32

Watzl – a 94. gye. katonája (1916) 117, 158

Weber, Carl Maria von (1786–1826) – ném. zeneszerző, karmester, zongorista, gitárművész, zenekritikus 233

Weigand – HJ katonatársa, címz. szakaszvez. (1915) 52

Weimann – főhdgy., a 82. székely gye. tisztje, élelmezési tiszt (1916) 171, 180, 188

Weisheit – főhdgy., a 94. gye. tisztje, amatőr fotográfus (1916) 146

Weiss Manfréd (1857–1922) – m. nagyiparos 255

Weisz – hdgy., a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts., HJ beosztottja (1918) 269

Weisz – káplár, HJ katonatársa (1914) 28

Wekerle Sándor (1848–1921) – pol., akad., Mo. min.elnöke (1892–95, 1906–10, 1917–18) 274

Wenderling – a 94. gye. őrnagya (1915–16) 117, 121–122, 152

Wennes Jenő (1866–1915) – pol., Győr polgármestere (1906–15) 257

Werbőczy István (1458–1541) – jogtudós, kir. ítélőmester, kir. személynök, nádor 229–230

Widmann Eduárd – kapitány, zlj.-jpk. (7. sz. IV. szakasz), HJ katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 59, 71, 100

Willner, Alfred Maria (1859–1929) – osztr. író, filozófus, libr. 205

Winterri Rudolf – bp.-i bűvész (1917) 259

Wittmann Antal (1770–1842) – uradalmi jószágkormányzó, a magyaróvári gazdasági tanintézet megszervezője 263

Wolf – HJ önkéntes katonatársa a 94. gye.-ben (1914–15) 106

Wolf Ernő – hdgy., a 82. székely gye. I. sz. adjutánsa (1916) 182, 184, 207

Ybl Miklós (1814–1891) – építész, a historizmus európai jelentőségű képviselője 231

Zamoyski – lengyel nemesi család 131

Zamoyski, Władysław, gr. (1853–1924) – lengyel természetvédő, néprajzi gyűjtő 156

Zanger – altbgy., a cs. és kir. 8. hadtest pk. (1915) 73

Zavoral, Karl – HJ katonatársa, a 94. gye. katonája (1915) 100

Zákonyi Mihály dr. (1887–1960) – lt., HJ új ismerőse (1915), OL segédfogalmazó, 1928-tól az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár ig. 99, 228

Zelma nővér – szerz., a bp.-i 16-os helyőrségi kórház nővére (1915) 88

Zichy Aladár, gr. (1864–1937) – kat. néppárti pol., a kir. személye körüli min. (1917. aug. 18.–1918. okt. 23.), horvát-szlavón-dalmát tárcanélküli min. 1917. jún. 15–aug. 18.) 23

Zimmer Frigyes, dr. – zászlós, tart. főhdgy., a 82. székely gye. katonája (1916) 50, 189

Zita, Bourbon-pármai, hgnő, (1892–1989) – IV. Károly kir. felesége, Ausztria cs.-néja, Mo. és Cs. kir.-néja (1916–18) 273

Zweig – főmérnök, a bécsi hadügymin. 21. oszt. mts. (1917) 254, 259, 267

Zsigmond, Luxemburgi (1368–1437) – 1387-től m., 1411-től ném., 1419-től cseh kir., ném.-róm. cs. (1433–37) 228, 243, 364

Zsinka Ferenc, dr. (1889–1930) – könyvtáros, tört., 1913-tól az Országos Széchényi Könyvtárban gyakornok, majd könyvtáros, 1929-ben megbízott vezető, HJ legjobb barátja 23, 81, 84, 95, 111, 201–202, 211, 214

Zsófia hercegnő → Chotek–Hohenberg, Zsófia

Zsófia nővér (1872 k.–?) – szerz., a bp.-i 16-os helyőrségi kórház nővére (1915) 85–87, 90–91, 227

JEGYZÉKEK

IDEGEN SZAVAK JEGYZÉKE

Rövidítések:

ang. = angol
fr. = francia
gör. = görög
lat. = latin
ném. = német
ol. = olasz

ab ovo (lat.) = kezdettől fogva
Abfuhrschein (ném.) = fuvarjegy, beszolgáltatási jegy
Abschnittskommandant (ném.) = szakaszparancsnok
Abschnittskommando (ném.) = szakaszparancsnokság
Absentierung (ném.) = eltávozás, eltávozási engedély
abszolutorium (lat.) = egyetemi végbizonyítvány
absztinens (lat.) = szeszes italtól tartózkodó
Abteilung (ném.) = osztály, csoport, részleg, tagozat, osztag
abtreten (ném.) = oszolj
Accessist (lat.) = kiegészítő vagy járulnok (rendfokozat)
Adieau! (fr.) = Viszlát!
Adjutant (ném.), adjutáns = segédtiszt
Adjutantamt (ném.) = segédtiszti hivatal
Adjutantura (ném.) = segédtiszti hivatal
agilis (lat.) = tevékeny, életrevaló
Alarm! (ném.) = Riadó!
alias (lat.) = másképpen, igazi nevén
ambíció (lat.) = becságy, érvényesülési törekvés
Amt (ném.) = hivatal
antropológiai (gör.) = embertani
aposztrofál (gör.→fr.) = 1. megszólít 2. célzást tesz valakire/valamire
Arrestwache (ném.) = börtönőrség
Armeekommando (ném.) = hadseregparancsnokság
Armeeoberkommando (ném.) = hadseregfőparancsnokság
Assistenz Abteilung (ném.) = karhatalmi osztag
Assistenzartz (ném.) = segédorvos
Assistenz-zug (ném.) = segédszakasz
asszisztens (lat.) = olyan személy, aki valamilyen szakember, főleg orvos munkájában segítséget nyújt
ateisztikus (lat.) = istentagadó, ateista
Aufmarsch (ném.) = felvonulás, felfejlődés
Ausfahrstelle (ném.) = kiutazási hely, indulási hely

aviso (ol.) = értesítés
avizál (ol.→ném.) értesít, tudósít

ágál (lat.) = 1. izgágáskodik, handabandázik 2. hevesen érvel valami mellett

Bahnhofkommando (ném.) = pályaudvar-parancsnokság
Bataillon (ném.) = zászlóalj
Bataillonsinspektionsfeldwebel (ném.) = zászlóaljügyeletes őrmester
Bataillonsinspektionsoffizier (ném.) = zászlóaljügyeletes tiszt
Bataillonskanzlei (ném.) = zászlóaljiroda
Bataillonskassewache (ném.) = zászlóaljpénztár őrség
Bataillonskommando (ném.) = zászlóaljparancsnokság
Bataillonskommandobefehl (ném.) = zászlóaljparancsnoksági parancs
Bataillonsstab (ném.) = zászlóaljtörzs
batterie (fr.) = elem
Batterie (ném.) = üteg
Befund (ném.) = lelet, tényállás
Beiblatt (ném.) = melléklet
Bereitschaft (ném.) = készültség, készenlét, ügyelet(es szolgálat)
Bewachungstruppe (ném.) = őrcsapat
blanketta (ném.) = űrlap
Brigade (ném.) = dandár
Brückenbaudetachement (ném.) = hídépítő különítmény
bussola (ol.) = iránytű

castellum (lat.) = várkastély, erősség
castitas (lat.) = szüzesség
Civilarbeiter = civil munkás
Civilarbeiterabteilung (ném.) = civil munkás osztag
civilkomisszárius (lat.®ném.) = nem katonai biztos
constantia (lat.) = állandóság
conternáció (lat.) = riadalom

de facto (lat.) = tényszerűen, gyakorlatilag
decentralizál (lat.) = széthelyez, széttelepít, szétoszt, központosítást megszűntet
Deckung (ném.) = fedezék
dekád (gör.) = tíz napos időköz
dekanátus (lat.) = dékáni hivatal
dekoráció (lat.) = díszítés
dekorál (lat.) = díszít
delikvens (lat.) = bűnös, tettes, elkövető
Depot (ném.) = lerakat, raktár
desertio (lat.) = dezertálás, katonaságtól való szökés
detaschál (fr.) = kirendel

deutsch-böhm (Deutsche-Böhme, ném.) = német-cseh ember
dezinficiál (lat.) = fertőtlenít
dezinficiáló (lat.) = fertőtlenítő
Dienst (ném.) = szolgálat
dienstfrei (ném.) = szolgálatmentes(ség), szabad(ság)
diensttauglich (ném.) = szolgálatra alkalmas
Dienstzettel (ném.) = szolgálati jegy, értesítés
direktíva (fr.) = irányelv, útmutatás
disciplina (lat.) = fegyelem, rend
Distanzmesser (ném.) = távolságmérő
diszponál (lat.) = rendelkezik, intézkedik
Division (ném.), Divizio(li), divízió = hadosztály
Divisionspater (ném.) = a hadosztály papja, lelkésze
Divisionssanitätsanstalt (ném.) = hadosztály egészségügyi intézet
dominál (lat.) = uralkodik, kiemelkedik, kitűnik
Drahtseilbahn (ném.) = drótkötélpálya

dzsigg (ang.) = angol népi táncfajta
dzsiggel (ang.) = dzsigget jár

ehrwürdiger (ném.) = tiszteletre méltó
Einfahrstelle (ném.) = bejáró, beutazási hely
eklatáns (fr.) = meggyőző
eloquentia (lat.) = ékesszólás
enthusiasmus (gör.→lat.) = elragadtatás, lelkesedés
epidemikus (gör.→lat.) = járványos, ragályos
Erlaubnis (ném.) = engedély
Ersatzbataillon (ném.) = pótzászlóalj
Ersatzkompanie (ném.) = pótszázad
eszkortálás (fr.→ném.) = kíséret
eszkortíroz (fr.→ném.) = fegyveres csapattal kísér
etap, Etappe (ném.) = hadtáp
Etappenrelutum (ném.) = hadtáppótlék
excentrikus (lat.) = különcködő
exkrementum (lat.: exkretum) = váladék
exkun = volt/néhai kun
explodál (lat) = robban
explosio (lat.) = robbanás
exponens (lat.) = kirendelt képviselő
expressz (lat.→ang.) = sürgős(en)
ezredadjutáns = ezredsegédtiszt

Fachlehrerwitwe (ném.) = szaktanár özvegye
Fähnrich (ném.) = zászlós

Fassungsstelle (ném.) = beszerzési állomás
faszol (ném.: fassen) = felvesz, vételez
fatális (lat.) = végzetes, szerencsétlen
feldmässige (ném.) = harcszerű
Felddienst (ném.) = tábori, harctéri szolgálat
Feldjägerbataillon (ném.) = tábori vadászzászlóalj
Feldmarschalleutnant (ném.) = altábornagy
Feldmesse (ném.) = tábori mise
Feldruf (ném.) = jelszó, jelhang
Feldwache (ném.) = tábori őrs, tábori őrszem
Feuerstaffel (ném.) = tűzlépcső
Feuerüberfall (ném.) tűzrajtaütés
financiális (fr.→ném.) = pénzügyi, vagyoni
flegmatikus (gör.→lat.) = közönyös, egykedvű
Fliegeroffizier (ném.) = repülőtiszt

G. → Grenz
G. W. → Grenzwache
Garnisonsinspektions Offizier (ném.) = laktanyaügyeletes tiszt
Gasthaus (ném.) = vendéglő, fogadó, kocsma
Gefangenenwache (ném.) = fogdaőrség
Gefechtspatrouillenführer (ném.) = harcjáráőrvezető
Gefechtsübung (ném.) = harcászati gyakorlat
Gefreiter (ném.) = őrvezető
Gegenschein (ném.) = ellennyugta
Gelenksübung (ném.) = reggeli torna (szó szerint: csuklógyakorlat)
General (ném.) = tábornok
Generalingenieur (ném.) = főmérnök
Generalmajor (ném.) = vezérőrnagy
Generalstabsarzt (ném.) = vezértörzsorvos
geschlossene (ném.) = zárt
Gewehr (ném.) = (lő)fegyver
Gliedexerzieren (ném.) = testgyakorlat
goj (héber) = nem zsidó, keresztény
Gouvernement (ném.) = kormányzat, kormányzóság
Grenz (ném.) = határ
Grenzausweis (ném.) = határigazolvány
Grenzpolizeikompanie (ném.) = határrendészeti század
Grenzwache (G. W.; ném.) = határőrség
Gruppenkommandant (ném.) = csoportparancsnok
Gruppenkommandantkanzlei (ném.) = csoportparancsnoki iroda
Gruppenkommando (ném.) = csoportparancsnokság
Gutachten (ném.) = szakvélemény

Haubitz (ném.) = tarack
Hauptmann (ném.) = százados
Hauptsache (ném.) = alapvető, lényeges, fődolog
Hauptwache (ném.) = főőrség
Heil (ném.) = Légy üdvözölve!

imponderábilis (lat.) = jelentéktelen
impresszió (lat.) = benyomás, hatás
incidens (lat.) = váratlan, zavaró, közbejött esemény, mozzanat
Infanteriegeschütz (ném.) = gyalogsági löveg
Infanterist (ném.) = gyalogos katona
infanterist(a) (ol.) = gyalogos katona
inferno (lat.) = pokol, alvilág
inkluzíve (lat.) = beleszámítva, beleértve
inkriminált (lat.) = kifogásolt
inkvizíció (lat.) = törvényszék
inszcenirozás (lat.→ném.) = színpadra állítás, rendezés
Inspektionsoffizier (ném.) = ügyeletes tiszt
inspiciál (lat.) = felülvizsgálatot végez
inspiciálás (lat.) = felülvizsgálat, szemle
Instradierung (ném.) = Irányítás, utasítás
Instruirung (ném.: instruiren) = tájékoztatás, kioktatás
instrukció (lat.) = útmutatás, parancs
intendatúra (lat.) = intézőbizottság, hadbiztosság
izolált (lat.) = elkülönített

Jäger (ném.) = vadász
Jägerbataillon (ném.) = vadászzászlóalj

k. k., k. u. k.: kaiserlich(e) und königlich(e) (ném.) = császári és királyi
Kader, káder (ném.) = keret, hadkiegészítő parancsnokság
Kadett (ném.), kadét = hadapród, tisztjelölt
Kadettaspirant (ném.) = hadapródjelölt
Kaiserjäger (ném.) = császárvadász
Kantonierungswache (ném.) = elszállásolási poszt
Kanzlei (ném.) = iroda, hivatal
kapacitás (lat.) = befogadóképesség, valamilyen tevékenység folytatásához szükséges eszközök, munkaerő
Kasernewache (ném.) = laktanyaőrség
Kassagang (ném.) = pénztárnyitás
Kassebuch (ném.) = pénztárkönyv
Kassemitsperrer (ném.) = pénztári számadótiszt
Kavallerie (ném.) = lovasság

kikorrigálás (lat.) = kijavítás
klasszifikál (lat.) = osztályoz, rendez, minősít
kneipolás (ném.: kneppen) = kocsmázás
Kolonne (ném.) = oszlop, had-/menetoszlop
Kommandant (ném.) = parancsnok
Kommandantaspirant (ném.) = parancsnokjelölt
kommandíroz (lat.→ném.) = vezényel, parancsol, rendelkezik
kommandírozás (lat.→ném.) = vezénylés, parancs, rendelkezés
Kommando, kommandó (ném.) = parancsnokság, parancsnoklás, vezénylés, különítmény
Kommissar (ném.) = megbízott, biztos
Kompagnieexerzieren (ném.) = századgyakorlat
kompozíció (lat) = műalkotás
kompromittálódik (lat.) = lejáratódik, rossz hírbe keveredik
kondoleál (lat.) = részvétet nyilvánít
kongregáció (lat.) = katolikus hitbuzgalmi egyesület
kongreganista (lat.) = hitbuzgalmi egyesület tagja
Konstatierung (ném.) = megállapítás
Korporal (ném.) = tizedes
Kote (ném.) = magassági pont
Krawall (ném.) = lárma
Kreis (ném.) = körlet, kerület
Kreisarzt (ném.) = tiszti orvos, körorvos
Kreiskommandant (ném.) = körzet-/járásparancsnok
Kreiskommando (ném.) = körzet/járásparancsnokság
Kreisarzt (ném.) = körorvos
Kriegsabonnement (ném.) = háborús bérlet
Kriegsalbum (ném.) = hadi album
Kriegsanleihe (ném.) = hadikölcsön
Kriegsarchiv (ném.) = hadilevéltár
kriegsdiensttauglich (ném.) = katonai/hadi szolgálatra alkalmas
kriegsdienstuntauglich (ném.) = katonai/hadi szolgálatra alkalmatlan
Kriegsministerium (ném.) = hadügyminisztérium
Kriegswirtschaftsgruppe (ném.) = hadigazdasági csoport
kurzus (lat.) = tanfolyam

Laden (ném.) = üzlet
Lagerplatz (ném.) = táborhely
Landsturm (ném.) = népfelkelés, népfölkelő
Landwehr (ném.) = osztrák honvédség, osztrák honvéd
legionista (lat.) = az idegenlégió tagja
Legitimationskapsel = a monarchia hadseregében szolgáló katona azonosító igazolványának/jegyének tokja
leicht (ném.) = könnyű
Leutnant (ném.) = hadnagy

Leutnantrechnungsführer (ném.) = számvivőhadnagy
links (ném.) = bal (oldali)
liquidator (lat.) = felszámoló
Localdienst (ném.) = helyi szolgálat
Lokalisierung (ném.) = lokalizálás, helymeghatározás
Losung (ném.) = jelszó

M. G. → Militär Gouvernement
M. G. A. → Maschinengewehrabteilung
M. G. G. → Militär Generalgouverneur
Magistrat (ném.) = hatóság, elöljáróság, tanács
Marktplatz (ném.) = vásártér, piactér
Marsch (ném.) = menet
Marschbataillon (ném.) = menetzászlóalj
Marschbereitschaft (ném.) = menetkészültség
Marschkompanie (ném.) = menetszázad
Marschübung (ném.) = menetgyakorlat
Maschinengewehr (ném.) = géppuska
Maschinengewehrabteilung (M. G. A.) (ném.) = géppuskás osztag
Maschinengewehrkompagnie (ném.) = géppuskás század
Meldeblock (ném.) = jelentőtömb
meretrix (lat.) = rossz hírű nő, kéjnő
Messe (ném.) = mise
Metallreferens (ném., lat.) = fémügyi előadó
Metall-Zentrale (ném.) = fémközpont
methodus (lat.) = eljárás, módszer, technika
Militär Generalgouverneur (M. G. G.) (ném.) = katonai főkormányzó
Militär Gouvernement (M. G.) (ném.) = katonai kormányzóság
Militärblatt (ném.) = katonai közlöny
Militärgeneralkommando (ném.) = katonai főparancsnokság
Militärkommando (ném.) = katonai parancsnokság
Militärstationskommando (ném.) = katonai állomásparancsnokság
Minenwerfer (ném.) = aknavető
motion (ang.) = motívum
Mörser (ném.) = mozsár(ágyú)
Munitionskolonne (ném.) = lőszeroszlop
Munitionsstaffel (ném.) = lőszer-lépcső
muníció (lat.) = 1. lőszer 2. felszerelés, készlet
Musik-Abteilung (ném.) = zenei szakasz, különítmény
Musterung (ném.) = szemle
Musterung-Befund (ném.) = szemle-tényállás, rögzített tényállás

Nachrichtpatrouille (ném.) = hírszerző járőr
natio (lat.) = nép, nemzet

neutrális (lat.) = semleges
notarius (lat.) = jegyző
Numero (ném.) = szám

obeliszk (gör.) = felfelé keskenyedő emlékoszlop
Oberarzt (ném.) = főorvos
Oberaufseher (ném.) = főfelügyelő, főfelvigyázó
Oberleutnant (ném.) = főhadnagy
Oberrechnungsrat (ném.) = főszámtanácsos
Oberst (ném.) = ezredes
offenzíva = nagy erejű támadás
Offiziersheim (ném.) = katonaotthon
Offiziersmesse (ném.). = tiszti étkező
Offizierversammlung (ném.) = tiszti gyűlés
ohne weiteres (ném.) = minden további nélkül
Ohrenklappe (ném.) = fülvédő
optimizmus (lat.) = derűlátás
ordonánc (fr.: ordonnance), Ordonnanz (ném.) = küldönc
ouvertür (fr.) = nyitány

paráda (fr. parade) = katonai csapatok díszes kivonulása
Passierschein (ném.) = be-/kilépési engedély, útigazolvány
pater (lat.) = atya
periodikusan (lat.) = szabályosan ismétlődve
Personenpassierstelle (ném.) = személyi átjáró hely
perspektíva (lat.) = távlat, kilátás
pesszimisztikusan (lat.) = borúlátásra hajlóan
Pferdespital (ném.) = lókórház
Platzkommando (ném.) = térparancsnokság
porció (lat.) = adag, rész
pozíció (lat.) = 1. rang 2. hatáskör 3. elhelyezkedés 4. hadállás
Praeservation (lat.→ném.) = védelem, védekezés
praesident (lat.) = elöljáró
Präsidentkanzlei (ném.) = elnöki iroda
praxis (gör.) = működés
primitív (lat.) = elmaradott, kezdetleges
privátim (lat.) = személyesen
pro forma (lat.) = a látszat kedvéért
processzus (lat.) = folyamat, lefolyás, eljárás
proklamáció (lat.) = 1. kiáltvány 2. közzététel
prokurista (ném.) = képviselő, alkalmazott
protekció (lat.) = pártfogás, védelem, közbenjárás
proviant (lat.), Proviant (ném.) = élelmiszer, élelem
Proviantoffizier (ném.) = élelmezési tiszt.

proviantura (lat.) = élelmezés, élelmiszer lerakat
provizórikus (lat.) = ideiglenes, átmeneti
provizórikusan (lat.) = ideiglenesen, átmenetileg
puc(c)er (ném. Putzer) = tiszti szolga
pud (or.) = súlymérték, 16,38 kg

quaestura (lat) = pénztár

raport (fr.), Rapport (ném.) = kihallgatás, jelentéstétel
Rechnungsführer (ném.) = számvivő
Rechnungsunteroffizier (ném.) = számvivő altiszt
recht (ném.) = jobb (oldal)
referens (lat.) = előadó (hivatalban)
Regimentskommando (ném.) = ezredparancsnokság
Regimentsvater (ném.) = ezredatya
regisztrál (lat.) = bejegyez, nyilvántartásba vesz
regruta (fr.→ném.) = újonc
Rekognoszierung (ném.) = szemrevétel, kikémlelés
rekognoszkál (lat.) = felderít
rekognoszkálás (lat.) = felderítés
rekrutálódik (fr.→ném.) = gyűlik, kiegészül, toborzódik
rekvirál (lat.) = hatóságilag térítés ellenében igénybe vesz, összeszed
rekvirálás (lat.) = hatóságilag térítés ellenében történő igénybe vétel
reputáció (lat.) = elismertség, hírnév, tekintély, megbecsülés
Reserve (ném.) = tartalék
Reservatbefehl (ném.) = titkos parancs
Reservemann (ném.) = tartalékos
Reservespital (ném.) = tartalékkórház
Ressort (ném.) = ügykör
Rittmeister (ném.) = százados, lovaskapitány
Ruhe (ném.) = csend

Schlachtviehdepot (ném.) = vágómarha telep, lerakat
Schutzschild (ném.) = védőpajzs, lövegpajzs
Schwarm (ném.) = raj
Schwarmlinie (ném.) = rajvonal
Schwenkung (ném.) = fordulat
Spezialkarte (ném.) = részletes térkép
Spital (ném.) = kórház
srapnel = apró golyókkal töltött, előre beállított távolságban a levegőben robbanó tüzérségi lövedék
Stab (ném.) = törzs(kar), vezérkar
Stabskompanie (ném.) = törzsszázad
Stabwache (ném.) = törzsőrség

Stand (ném.) = állomány
standeswidrig (ném.) = ranghoz nem méltó/illő
Standrecht (ném.) = statárium, rögtönbíráskodás
Stationsinspektionsoffizier (ném.) = állomásügyeletes tiszt
Stationsinspektionsoffizierdienst (ném.) = állomásfelügyelői tiszti szolgálat
Stationsrapport (ném.) = kihallgatás az állomáshelyen
Stationswache (ném.) = állomásőrség
Stellvertreter (ném.) = helyettes
stréber (ném.) = mindenáron érvényesülni akaró, törtető
Sturm (ném.) = roham, riadó
Subabschnittskommandant (ném.) = alszakaszparancsnok
Subabschnittskommando (ném.) = alszakasz-parancsnokság
Subalternoffizier (ném.) = alantos tiszt
summa cum laude (lat.) = kitüntetéssel (doktori minősítésben)
Superarbitrierung (ném.) = katonaorvosi felülvizsgálat
svarm (ném.: Schwarm) = raj
svarmkommandáns (ném. Schwarmkommandant) = rajparancsnok

szanitéc (ném.) = egészségügyi katona, sebesültszállító
szimpatikus (gör.→lat.) = rokonszenves, szeretetre méltó, megnyerő
szkecss = rövid komikus jelenet

Tadellos = kifogástalanul (ném.)
Tagcharge (ném.) = napos, ügyeletes tiszt
temperamentumos (lat.) = eleven, élénk
terminus (lat.) = határidő
Theorie (ném.) = elmélet
Train (ném.) = utánpótlást szállító vonatoszlop
transzport (fr.→ném.) = szállítás, szállítmány

unpraktikus (ném.) = gyakorlatiatlan, célszerűtlen
unszimpatikus (ném.) = ellenszenves
untauglich (ném.) = alkalmatlan
Unterabteilung (ném.) = alegység, alosztály
Unterstand (ném.) = fedezék
Urlaubsschein (ném.) = szabadságolási igazolvány

Übernahmskommission (ném.) = átvevő bizottság

Vedette (ném.) = lovas őrszem
Verbandfächen (ném.) = kötszer
Verbindungspatrouille (ném.) = összekötő járőr
Vergatterung (ném.) = sorakozó
Verordnungsblatt (ném.) = Rendeleti Közlöny

vitális (lat.) = az élettel összefüggő
vizitál (lat.) = látogat
Vormeister (ném.) = irányzó
Vorwärts! (ném.) = Előre!, Rajta!

Wache (ném.) = őr
Waggon (ném.) = vasúti kocsi

Zug (ném.) = szakasz
Zugsexerzieren (ném.) = szakaszban gyakorlatozni
Zugsexerzierung (ném.) = szakaszgyakorlatozás
Zugsführer (ném.) = szakaszvezető
Zugskommandant (ném.) = szakaszparancsnok

FELHASZNÁLT IRODALOM, SZAKIRODALMI RÖVIDÍTÉSEK, INTERNETES LELŐHELYEK

A 82. gye. története – A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története 1883–1919. A m. kir. Hadilevéltár okmányainak felhasználásával / Vitéz József kir. herceg előszavával. Budapest, 1931.

Ambrus 2016. – Ambrus Attila: 120 évvel ezelőtti üzenet. Brassói Lapok, XXVIII. (2016. okt. 20.) 1394. sz. 1. o.

Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredesek, gyalogsági és lovassági tábornokok, táborszernagyok. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Sorozatszerkesztő Veszprémy László.) Argumentum, Budapest, 2010.

Házi 1914. – Házi Jenő: Detrekő vára a középkorban. Hadtörténelmi Közlemények, XV. (1914) Első közlemény: 190–209. o., második közlemény: 363–385. o., harmadik közlemény: 503–527. o.

Házi 1917. – Házi Jenő: Detrekő vára a középkorban. (Történeti Értekezések 11.) Budapest, 1917.

Házi 1921–1943. – Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. rész, 1–7. kötet, II. rész, 1–6. kötet és pótkötet az I. rész 1–7. és a II. rész 1–5. köteteihez. Sopron, 1921–1943.

Házi 1956. – Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban. Soproni Szemle, 10. (1956) 3. sz. 202–215. o.

Házi Ekv. 1993. – Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk. Dominkovits Péter, Turbuly Éva. Sopron, 1993.

Horváth 1993. – Horváth Zoltán: Házi Jenő élete és munkássága. In: Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk. Dominkovits Péter, Turbuly Éva. Sopron, 1993. 9–26. o.

Julier 1914–18. – Julier Ferenc: 1914–1918: A világháború magyar szemmel. Budapest, 1933. (Interneten: http://mek.oszk.hu/02200/02221/html/, a hozzáférés utolsó időpontja: 2017. november 2.)

Kincses 2016. – Kincses Katalin Mária: Levéltáros a fronton és a hátországban – Házi Jenő emlékei az első világháborúról. In: Háborús hétköznapok II. Tudományos Konferencia. Szerk. Török Róbert, Závodi Szilvia. Budapest, 2016. 137–153. o.

Kurz, Selma: Die Sängerin und ihre Zeit. Hrsg. von Dési, Halban, unter Mitarb. von Ebbers, Ursula. Suttgart, 1983.

Kutsch, K. J.– Riemens, Leo: Großes Sänglerlexikon. (vierte, erweiterte und aktualisierte Auflage.) Bd. 1–7. München, 2003.

Magyar Színháztörténet – Magyar színháztörténet. 2. kötet: 1873–1920. Összeállította az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. Budapest, 1990–2001. (Interneten: http://mek.oszk.hu/02000/02065/html/2kotet/52.html#53, a hozzáférés utolsó időpontja: 2017. november 2.)

Oesterreichisches Musiklexikon. Bd. I–II. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2003.

Österreichisches Biographisches Lexikon: http://www.biographien.ac.at/oebl?frames=yes (A hozzáférés utolsó időpontja: 2017. november 2.)

Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Hrsg. vom Österreichischen Bundesministerium für Heereswesen und vom Kriegsarchiv. I. Bd. Das Kriegsjahr 1914. Vom Kriegsausbruch bis zum Ausgang der Schlacht bei Limanowa-Łapanów unter der Leitung von Edmund Glaise-Horstenau. Bearb. von Eduard Czegka, Maximilian Hoen, Rudolf Kiszling, Viktor Meduna-Riedburg, Eduard Steinitz, Ernst Wisshaupt und Georg Zöbl. Zweite Auflage Mit 27 Beilagen Und 56 Skizzen. Wien, 1930. http://honsi.org/literature/svejk/dokumenty/oulk/band1.html (A hozzáférés utolsó időpontja: 2017. november 2.)

Pollmann 2016. – Pollmann Ferenc: A négyfrontos küzdelem éve. In: A Nagy Háború öröksége. Szerk. Sallay Gergely Pál. Budapest, [2016.] 84–87. o.

Sallay 2016. – Sallay Gergely Pál: 1916 az osztrák–magyar kitüntetés-történetben. Hadtörténelmi Közlemények, 129. (2016) 3. sz. 795–807. o.

Schematismus für das Heer und für dei Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine. Separatausgabe. K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1914. és köv. évek

Schmidt-Brentano, Antonio: Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918 von ~. Österreichisches Staatsarchiv, Wien, 2007.

Szakács 2004. – Szakács János: Egy brassói emlékmű története. Erdélyi Napló, XIV. (2004. szeptember 21.) 677. sz. 5. o.

Thaly 1898. – Thaly Kálmán: Az ezredévi országos hét emlékoszlop története. Pozsony, 1898.

Varga 1993. – Varga Imréné: Dr. Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In: Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk. Dominkovits Péter, Turbuly Éva. Sopron, 1993. 27–61. o.

KÉPMELLÉKLET

Házi Jenő (az álló sorban balról az első) bajtársai körében a csehországi Turnauban, 1914. augusztus 28.

A cs. és kir. 94. gyalogezred II. pótszázada

„E felvétel 1914. aug. végén készült, és a nevek balról jobbra és felülről kezdve a következők:

1. Kramer, Baudisch, Nick, Gruner Lothar, Hermann, Maršik, Gruner Ernst, Fejér, Kötschmann.

2. Hujer, König, Dauth, Posselt, Tanos, Schultz, Rössler, Dittrich, Metzel, Voitl.

3. Thiele, Kleinert, Korporal Schulz, Zugsführer Bauer, Lt. Schuina, Kadett Fritsche, Zugsführer Knabel, Korporal Weisz, Bielochwalek, Házi.

4. Janku, Rotea, dr. Nitsch, Jerusalem, Renger, Löwy.

Hiányzik: Bartal, aki előbb a 92-esekhez lett áthelyezve”

„E fényképfelvétel készült 1914. dec. 14-én Neu Benatekben.
A nevek balról jobbra és felülről kezdve a következők:
1. Rössler, Weigel, Janku, Steina, Schäfer Josef.
2. Baudisch, Kramer, Voitl, Pribs, Krause, Irentics, Wolf, Bielochlawek, Kleiner, Appelt, Hübel, Posselt, Kasztner, Buzzarovits, Vogel, Tanos, Thiele, Maršik, Pilz.
3. Zugsführer Schicht, Nagy, Herkner, Ulrich, Krötschmann, Jerusalem, Rotea, Ilschmann, Nick, Gruner, Ernst, Schubert, Korporal Mai.
4. Möldner, Regner, Oberleut. Scheufler, Dr. Nitsch.
5. Koch, Hübner, Házi, Hujer, Gruner Lothár, Metz, Dittrich, Kőnig.
Hiányzik: Schäfer Herman”

Házi Jenő (alulról a második sorban középen, a legvilágosabb egyenruhában) a cs. és kir. 94. gyalogezred IV. pótszázadának kötelékében. Turnau, 1915. február első hete

Házi Jenő (a második sorban jobbról a második) bajtársai körében.
Turnau, 1915. február 25.

Házi Jenő a csehországi Turnauban, 1915. március 1.

Házi Jenő 1915. július 8-án

Házi Jenő (jobbra középen) bajtársai körében 1915 karácsonyán a cs. és kir. 94. gyalogezred kötelékében a lengyelországi Janówban

Házi Jenő a galíciai Janów pravoszláv temploma előtt 1916 januárjában

Házi Jenő (balról a második) bajtársaival:
„Janów in Polen, 1916. január hó. Park az orosz templommal. Személyek jobbról balra Watzl Jenő Leutnant-Rechnungsführer, Becsky Lajos Telegraph-Kontroller, én és Veszelovszky Ottó [hadnagy]

Házi Jenő (balról) az erdélyi Szászvárosban, 1917. július 9.

Az Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett Házi Jenő hadnagy 1918 őszén. (Kitüntetései balról jobbra: Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal; Arany Vitézségi Érem; a Porosz Vaskereszt II. osztálya)

TÉRKÉPEK

Házi Jenő a cs. és kir. 94. gyalogezred kötelékében a csehországi turnaui állomáshelyen és környékén 1914. augusztus 3. és 1915. március 6. között

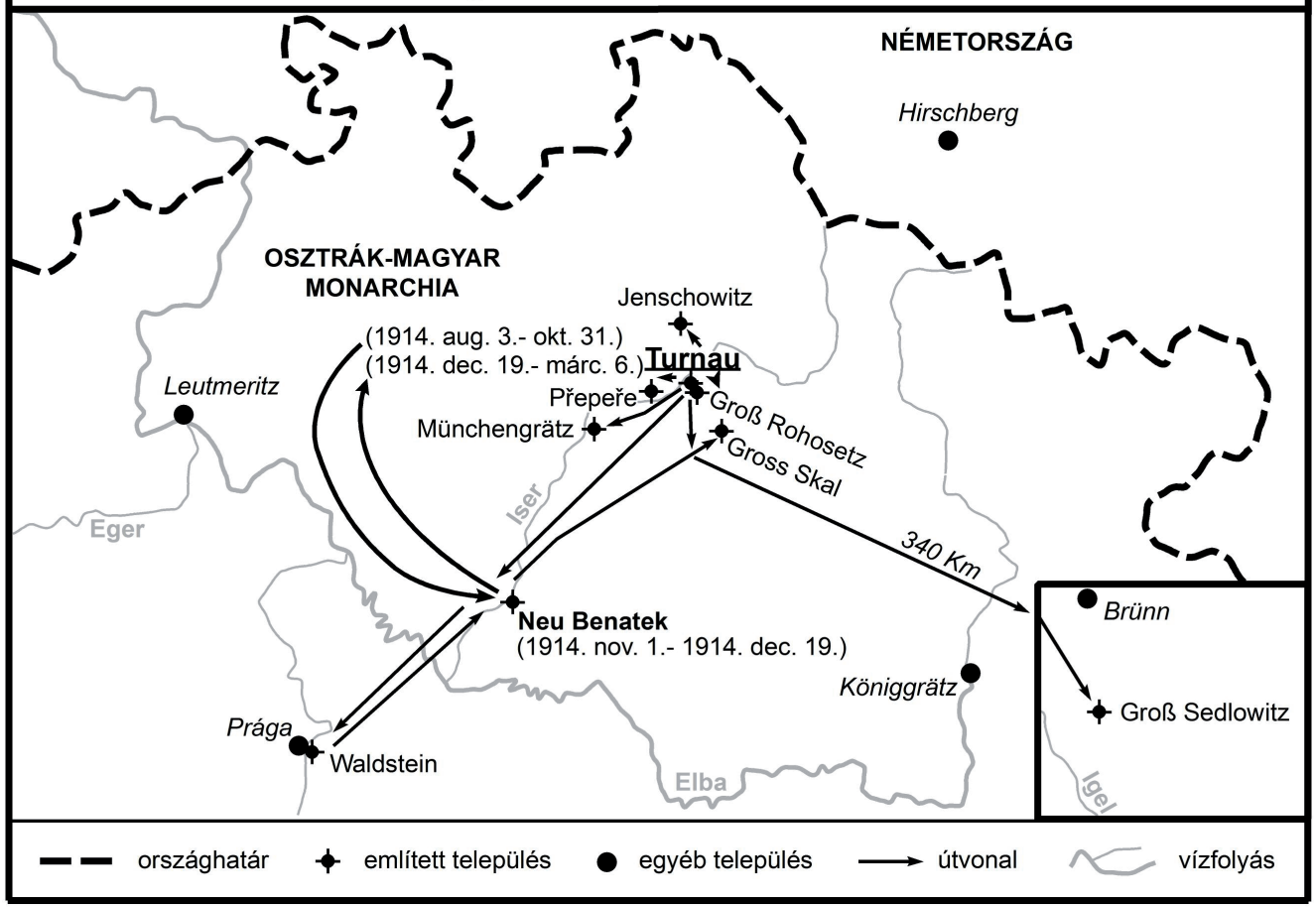

Házi Jenő útja a galíciai hadszíntérre, sebesülése Viravánál és onnan Budapestre szállítása, 1915. március 6. - 1915. április 20.

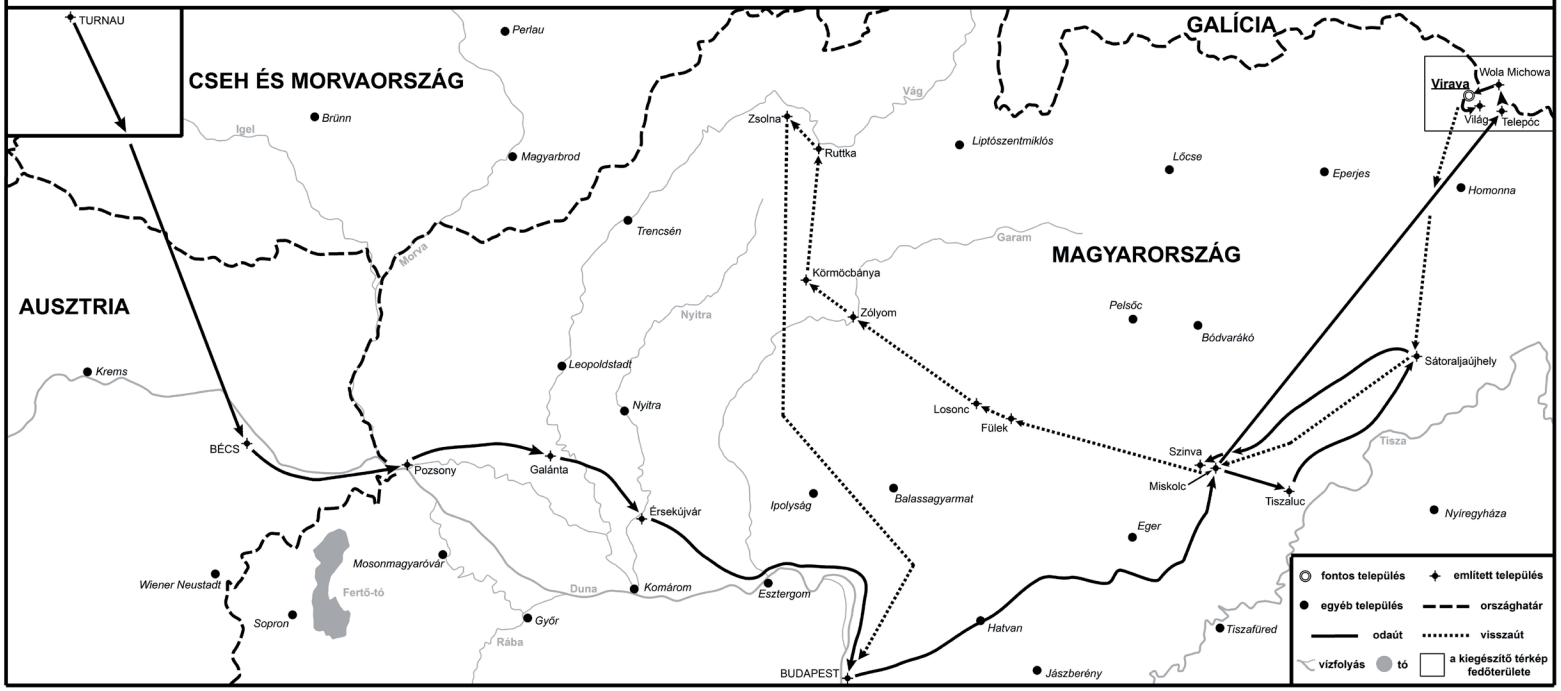

Házi Jenő útja a galíciai hadszíntérre az 1. Bosnyák hadtápzászlóalj kötelékében 1915. szetember 1. és november 1. között

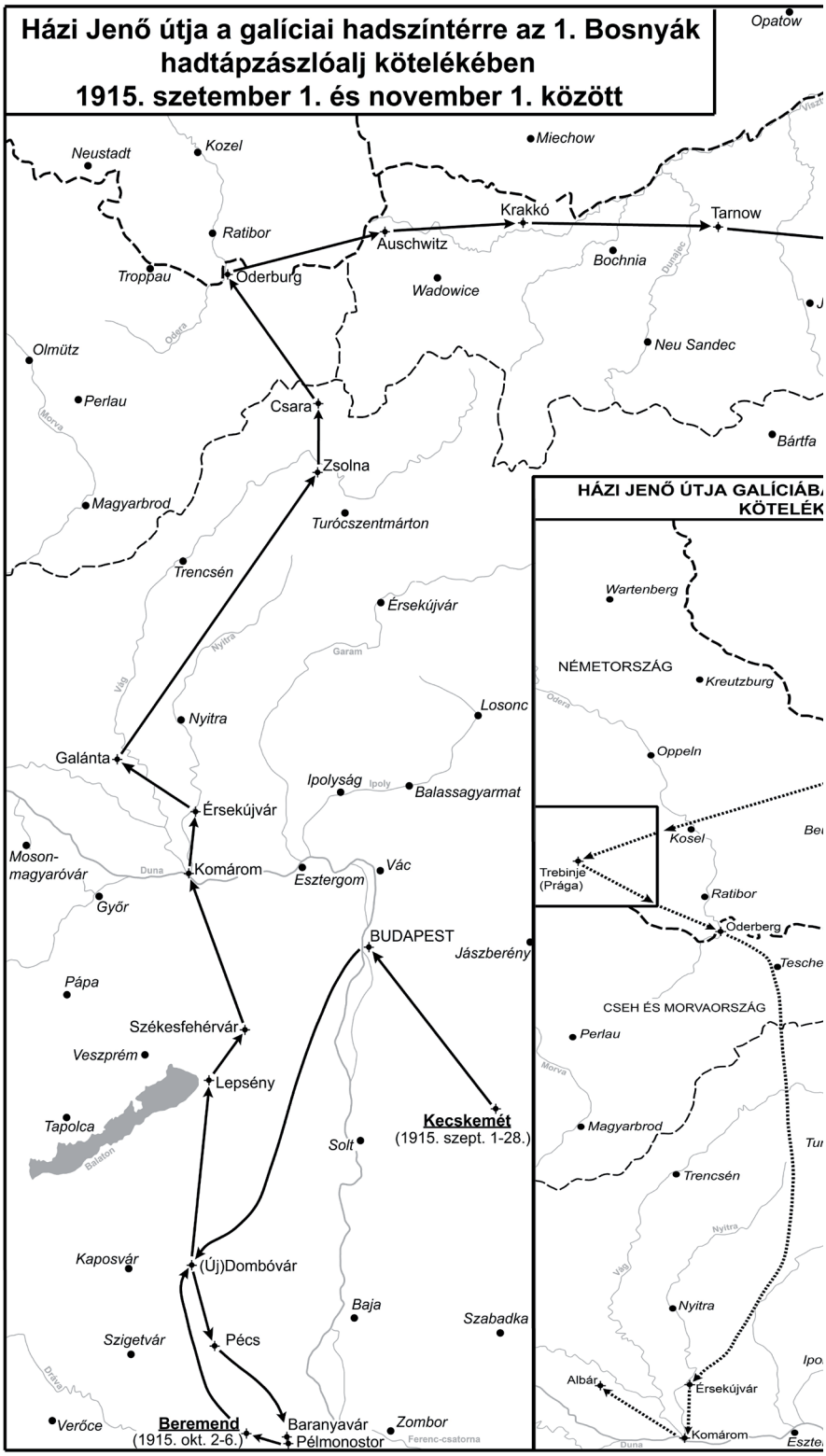

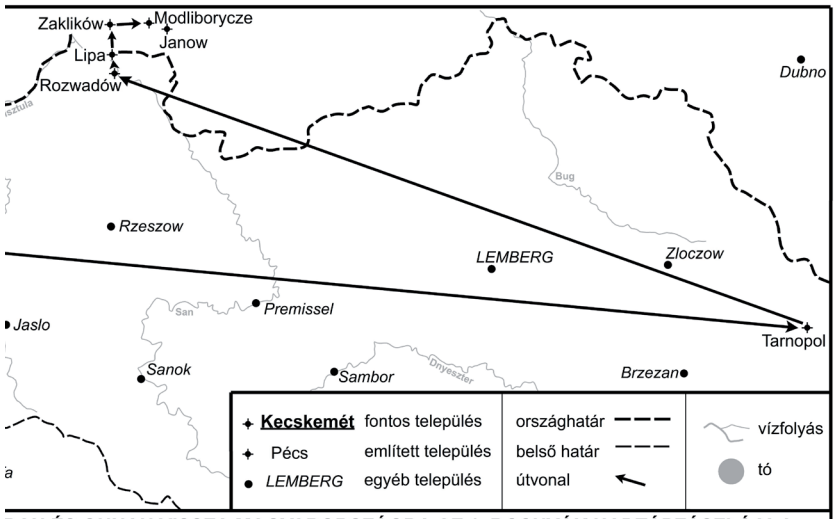

BAN ÉS ONNAN VISSZA MAGYARORSZÁGRA AZ 1. BOSNYÁK HADTÁPZÁSZLÓALJ
KÉBEN 1915. NOVEMBER 1. ÉS 1916. SZEPTEMBER 4. KÖZÖTT

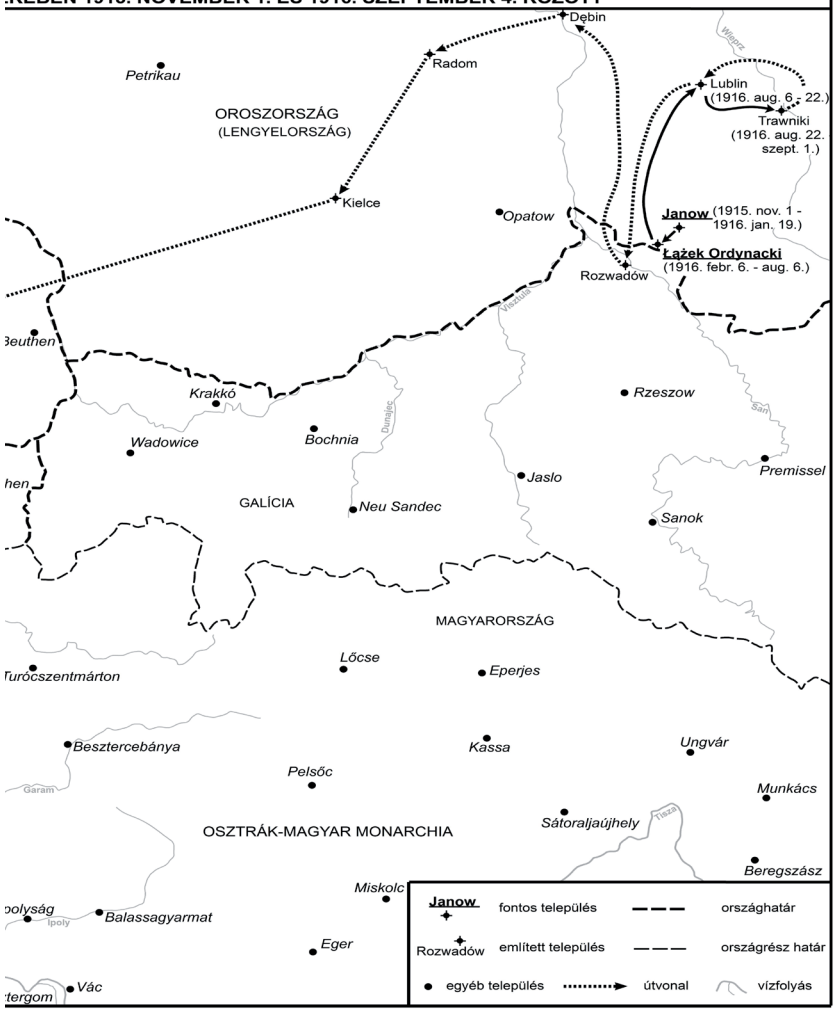

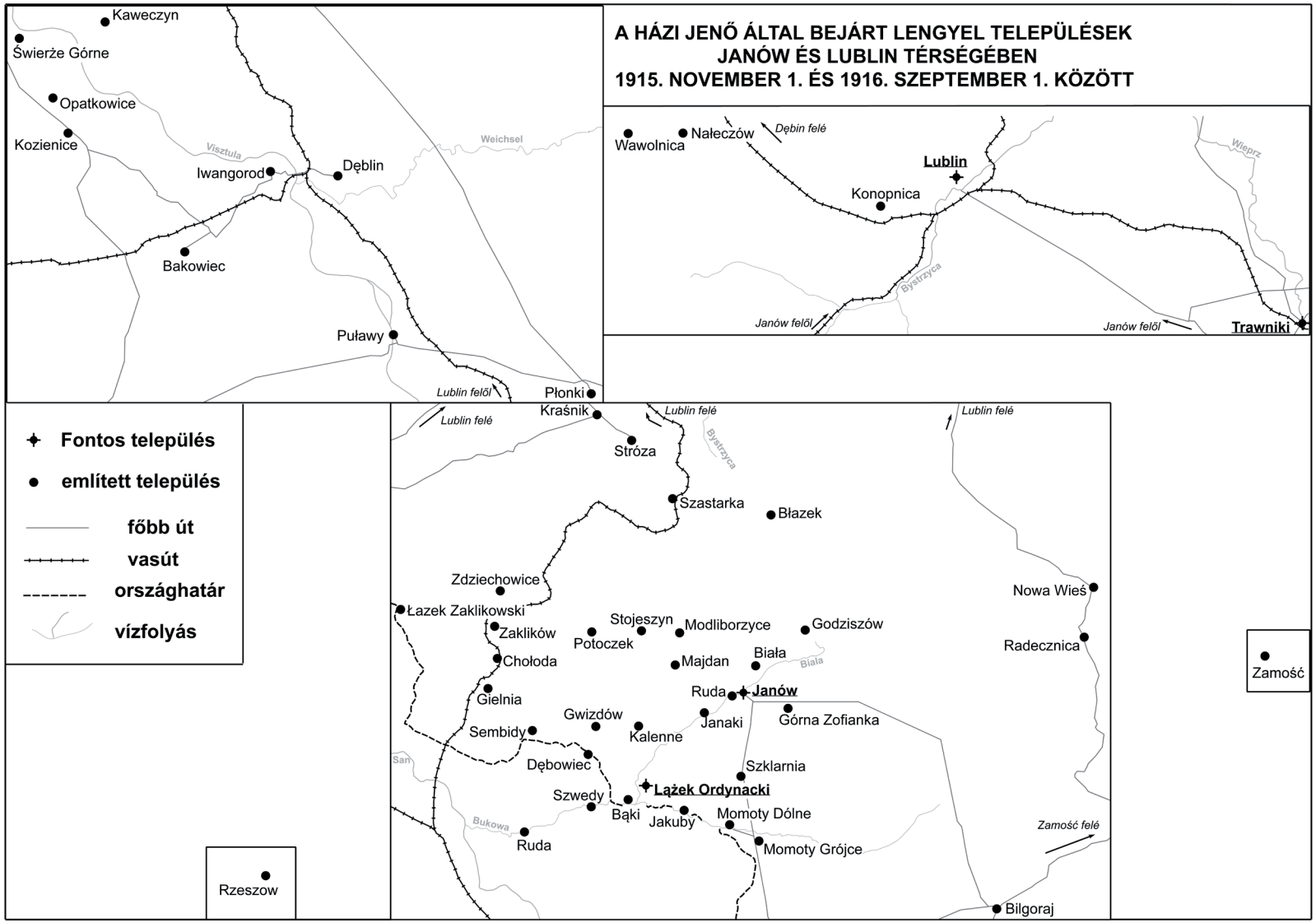
A HÁZI JENŐ ÁLTAL BEJÁRT LENGYEL TELEPÜLÉSEK
JANÓW ÉS LUBLIN TÉRSÉGÉBEN
1915. NOVEMBER 1. ÉS 1916. SZEPTEMBER 1. KÖZÖTT
Kaweczyn
Świerże Górne
Opatkowice
Kozienice
Visztula
Iwangorod
Dęblin
Weichsel
Bakowiec
Puławy
Lublin felől
Płonki
Wawolnica
Nałeczów
Dębin felé
Lublin
Konopnica
Wieprz
Bystrzyca
Janów felől
Janów felől
Trawniki
Fontos település
említett település
főbb út
vasút
országhatár
vízfolyás
Lublin felé
Kraśnik
Lublin felé
Lublin felé
Stróża
Bystrzyca
Szastarka
Błazek
Zdziechowice
Łazek Zaklikowski
Zaklików
Stojeszyn
Modliborzyce
Godziszów
Potoczek
Chołoda
Majdan
Biała
Biała
Nowa Wieś
Radecznica
Zamość
Gielnia
Ruda
Janów
Gwizdów
Janaki
Górna Zofianka
Sembidy
Kalenne
San
Dębowiec
Szklarnia
Szwedy
Łążek Ordynacki
Bąki
Jakuby
Momoty Dólne
Bukowa
Ruda
Momoty Grójce
Zamość felé
Rzeszow
Bilgoraj

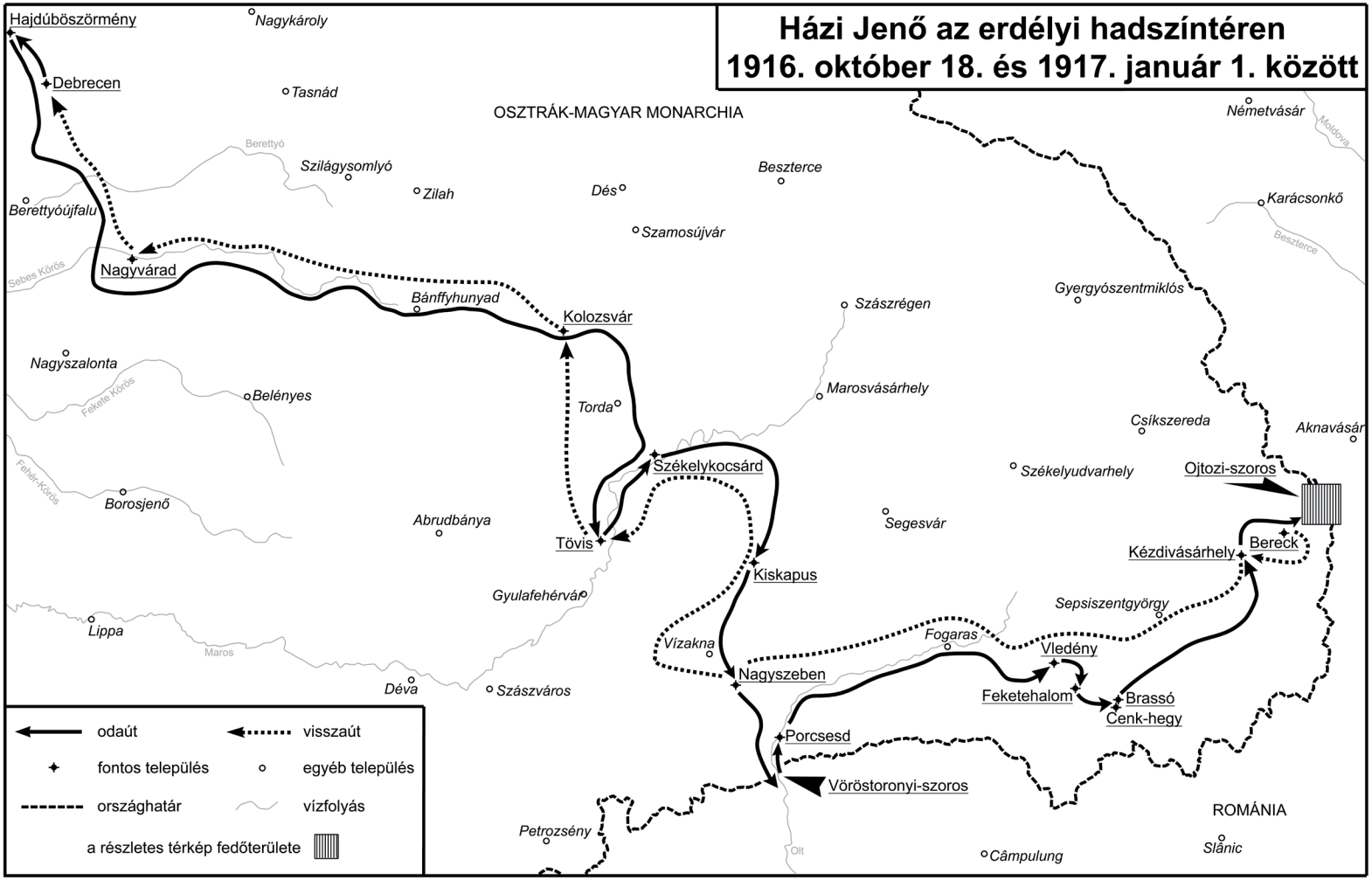
Házi Jenő az erdélyi hadszíntéren
1916. október 18. és 1917. január 1. között
OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA
ROMÁNIA
Hajdúböszörmény
Nagykároly
Debrecen
Tasnád
Berettyó
Szilágysomlyó
Zilah
Dés
Beszterce
Berettyóújfalu
Szamosújvár
Sebes Körös
Nagyvárad
Bánffyhunyad
Kolozsvár
Szászrégen
Nagyszalonta
Fekete Körös
Belényes
Torda
Marosvásárhely
Fehér-Körös
Borosjenő
Abrudbánya
Székelykocsárd
Tövis
Kiskapus
Gyulafehérvár
Lippa
Maros
Vízakna
Nagyszeben
Déva
Szászváros
Porcsesd
Vöröstoronyi-szoros
Petrozsény
Olt
Câmpulung
Slănic
Németvásár
Moldova
Karácsonkő
Beszterce
Gyergyószentmiklós
Csíkszereda
Aknavásár
Székelyudvarhely
Ojtozi-szoros
Segesvár
Kézdivásárhely
Bereck
Sepsiszentgyörgy
Fogaras
Vledény
Feketehalom
Brassó
Cenk-hegy
odaút
visszaút
fontos település
egyéb település
országhatár
vízfolyás
a részletes térkép fedőterülete
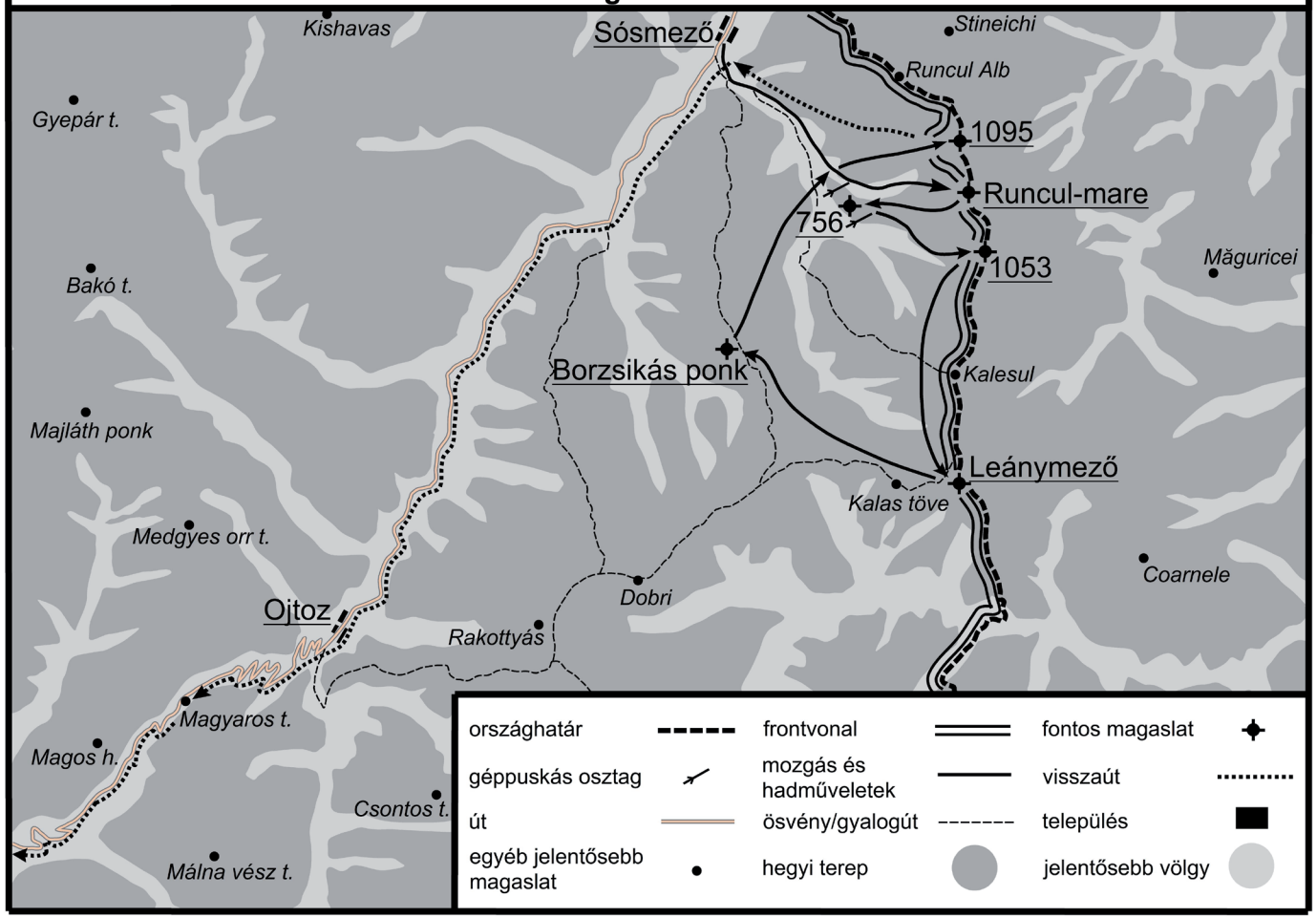
A 82. székely gyalogezred tagjaként Házi Jenő és géppuskás osztagának előkészületei az 1095. magassági pont visszafoglalására 1916. november 1-jétől és annak visszafoglalása december 26-án